Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.touro.edu
2024

עולמו של אבא

סיפורי זכרונות על גדולי תורה והקהלות הקדושות
שהתקיימו באוסטריא – הונגאריא ובמחוז טראנסילבניא
ורומניא

מתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה ועד לאחר
תקופת השואה

ופרקים ממסכת חייו של האי גברא רבא, הרב הגאון
האדיר, כש"ת

מוה"ר **אשר אנשיל יהודה מילר** ז"ל
אבדק"ק פעטרושען (טראנסילבניא)

בעמח"ס "שמן אשר", "לחם אשר", "פרורי לחם", ו"קרבן
אשר"

ונלוה אליו
א. מחרוזת של פניני חידושי תורה מספרי המחבר.
ב. קי"ד הגהות והערות על ספרי החתם סופר.

כתב, רשם וערך: בנו
הרב פינחס מילר
רב העיר
נצרת עלית

יוצא לאור על ידי
הוצאת "הוד"
תשד"מ

ירושלים

©
כל הזכויות שמורות
הן על תוכן הסיפורים והן על התמונות
והציורים ורישומי אילני היוחסין

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

תוכן העניינים:

	עמוד
הקדמה	א
ר׳ ישראל מילר	ז
הרב הגאון מהר״ם שיק	יד
סבי הרב ר׳ יהושע ברוך רייניץ	יח
הצדיק מטשענגער	כז
בישיבתו של הרב שלזינגר בטפלטשוין	לה
הישיבות באוסטריא — הונגריא	לט
ישיבת פרעשבורג	מד
מוסדות תורניים וגמ״ח בפ״ב	סג
בחיפוש עקבות החתם סופר	סו
הפילוג	פא
התלכדות המחנה האורטודוקסי	צד
קהלת סערענטש	קא
הסבא מנאג׳ — אידה	קיט
קהלת מאדע	קכה
קהלת טוקאי	קלא
קהלת טערצאל	קלה
קהלת ליסקא	קלו
קהלת טולטשווע	קמב
קהלת אויהעלי	קמה
קהלת קריסטיר	קנב
קהלת אויפאלו	קנו
קהלת בודאפעשט	קנט
הקהלה החרדית בבודאפעשט	קסד
הקהלות בחבל ניר מישקולץ	קעו
קהלות מעזר־טשאט־פוטנאק	קעח
קהלת ניר־מאדע	קעט
קהלת ערלוי	קפא
קהלת ראצפערט	קפו
הקהלות באובערלאנד־קאשו	קפח
קהלת פרעשוב	קצד
קהלת ברעזוביץ	קצז
קהלת נייטרא	קצט
קהלת אונסדורף	רב
קהלת גאלאנטע	רד
קהלת דונאסערדוהעלי	רז

קהלת שוראן	ריג
הקהלות בחבל קארפאטורוס	ריד
קהלת מונקאטש	ריז
קהלת אונגוואר	רכט
קהלת בוקארעשט	רלח
חיסול הקהלות האורטודוקסיות	רסב
קהלות מחוז טרנסילבניא — קרלסבורג	רסו
קהלת גרוסווארדיין	רעח
קהלת מעזו־טעלעגד	רפו
קהלת אראד	רפט
קהלת קרולע	רצז
קהלת סאטמער	שב
קהלת שאמקוט	שיג
קהלת ערדאד	שטו
קהלת מארוש־וואשארהעלי	שטז
קהלת סאסרעגען	שכ
קהלת לודוש	שכה
קהלת קלוזנבורג	שכט
הרב הצדיק מנאסוד	שמז
קהלת באנפי־הוניאד	שנא
הצדיק רבי הלל מקולומייע	שנה
קהלת נאג׳־באניע	שסא
הקהלות במחוז בוקובינה	שסו
קהלת סדיגורא	שסט
קהלת וויזניץ־סערעט	שעב
קהלת שאץ	שעד
יהודי חבל מארמארוש	שפ
אורח חייהם של יהודי מארמארוש	שצד
חסידי בארשע	תג
חסידי וויזניץ	תיד
הרב הצדיק ר׳ חיים מאיר	תיט
הרה״ג רבי אליעזר האגער	תכו
הצדיק רבי מרדכי מנאדווערנע	תלא
שושלת בית ספינקא	תלט
שושלת אדמו״רי סיגעט	תמז
קהלת טעמעשוואר	תסג
קהלת דעווא	תפד
קהלת פעטראשען	תצא

הקדמה

אאמו״ר זצ״ל הי׳ קרוב לגבורות כשזכה לקבל דרכון המאפשר את עלייתו לארץ הקודש, וזאת לאחר ציפיה של שמונה שנים. באותו זמן כבר הי׳ חולה ורצוץ בגופו משום ששלושה מבניו ניספו בשואה, אך הוא נשאר איתו ברוחו ובנפשו. לא כהתה עינו ולא נס לחו מבחינה רוחנית וזכרונו פעל באופן יוצא מן הכלל. במובן מסוים הי׳ ״אנציקלופדיא חיה״ וזכר מאורעות שהתרחשו מאז ימי ילדותו בעולם היהודי בכלל ובחיי הקהלות באוסטריא—הונגריא בפרט. הוא הכיר מספר גדול של רבנים ועסקנים צבוריים לפי שמותיהם ושושלת משפחותיהם וידע לצטט את חידושי התורה או את המילתא דבדיחותא ששמע מפיהם.

אבי ז״ל הי׳ כל ימי חייו סגור בחדרו, בתוך ד׳ אמות של הלכה וקיים את ״והגית בו יומם ולילה״ במלוא מובן המלה. הוא עשה זאת לא מתוך מצוה בלבד אלא מתוך התמכרות והנאה נפשית. הוא הי׳ כמעין המתגבר וחידש חידושי תורה ביום ובלילה, בבית הכנסת ובבית, בעת ארוחותיו בבקר בערב ובצהרים, כששכב וכשקם ובלכתו בדרך.

כשביקר לפעמים בביתו של בן־תורה והעיף מבט חטוף על הספריה וראה ספרי ש״ס ופוסקים במצב טוב, בכריכה נהדרת מקושטת באותיות זהב, מיד קבע כי בעל הבית הוא עם הארץ או שאינו פותח ספר. בבית שלנו, כל ספרי הש״ס, השלחן ערוך והפוסקים היו קרועים ובלוים...

אבי זצ״ל אהב את הספריה שלו אהבת נפש. הוא לא ראה בספרי קודש — ספרים. הוא ראה בהם: תנאים, אמוראים גאונים פוסקים ואדירי תורה שהתארחו בביתו... לפעמים כשעזב את הבית ונסע לעיר אחרת לכמה ימים, לאחר שנטל ברכת הפרידה מבני המשפחה, נשק את כל הספרים שלו, תוך בכיות שפרצו מן הלב. זכורני, פעם יצאנו לדרך עם כל המזוודות ובקרבת תחנת הרכבת נזכר אאמו״ר ז״ל, כי עדיין לא נפרד מספריו, והיינו נאלצים לחזור הביתה...

אבי ז״ל הי׳ טיפוס של רב אשכנזי מובהק; הדרת פניו, זקנו המסודר, מעילו הארוך והשחור ותמיד נקי למופת, חולצתו הלבנה כשלג, ה״כובע דרבנן״ הרחב ומקלו עם ידית הכסף העידו עליו, שהוא בוגר ישיבת פרשבורג. חותם ישיבה רמה זו הי׳ טבוע באופי מחשבותיו, בסגנון הליכותיו ובהשקפת עולמו. הוא העריץ את מרן החתם סופר זצ״ל בהערצה קנאית. ספר ״תורת משה״ הי׳ מונח על שלחנו כל ימי חייו והוא עיין בו יומם ולילה.

•

אאמו״ר זצ״ל הי׳ ענוותן גדול ובורח מן הכבוד. כשנכנס לביתו בר־בי־רב או ״נכד״ של צדיק גדול, נתן לו אבי ז״ל לשבת בראש השלחן והוא התיישב מן

הצד, כיבד אותו בכל מיני כיבודים וליווה אותו עד שער הבית, זאת בנוסף לטובה שעשה לו... לעומת זאת נהג את הרבנות ברמה, התאזר בגבורה, שאג כארי ולא וויתר אפילו כחוט השערה,כשהי' מדובר בהלכה בשלחן ערוך ואפילו במנהג ישראל.

לעת זקנתו, ראיתי פעם, שהכניס ספר תהלים לכיס המעיל שלו, לפני שיצא לבית הכנסת. על שאלתי, השיב לי אאמו"ר זצ"ל וכך אמר: "כשהייתי צעיר ובריא ויכולתי לעסוק בתורה יומם ולילה, אמרתי בלבי, אם המתפללים חולקים לי כבוד וקמים לפני כשאני נכנס לבית הכנסת, הם חולקים כבוד לתורה ולא לי. אבל כעת כשאני זקן וחולה ולא לומד הרבה תורה, לא מגיע לי הכבוד הגדול הזה, כי בין המתפללים ישנם הרבה קשישים וחכמים שעומדים על רגליהם בזמן שאני נכנס ויוצא. לכן אמרתי בלבי, שיתנו כבוד לספר תהלים ולדוד מלך ישראל...

*

למרות שאאמו"ר ז"ל התחנך על ברכי מתנגדים, הי' לבו נוטה לחסידות, מכיון שראה בתנועה זו את ישועת השם בפני הסכנות האורבות לקיומו של עם ישראל ורפואה יעילה בפני מכת האמנציפציא. בכל זאת לא היו לרוחו הפעולות השליליות של קבוצות חסידים שזלזלו בכבוד רבנים גדולי תורה, הציתו מחלוקות עד לב השמים, גרמו לחילול השם, טשטשו את התקנות המקובלות ופגעו בניהול ובסדר הטוב של הקהלות האורטודוקסיות.

בתקופת מלחמת העולם השני', כשבניו ובנותיו היו מפוזרים בשלוש מדינות תחת כיבוש הנאצים ימ"ש ולא שמע על גורלם זמן ממושך, קיבל על עצמו בקונם, שאם ה' יעזור לו ויזכה לראות פעם את כל צאצאיו מסביב לשלחנו, אז יחזור בתשובה... ויחבוש שטריימל... אך, חבל שלא זכה לכך.

במתן שוויון זכויות ליהודים, ראה סכנה לקיומו של העם היהודי. תמיד הי' מספר, כי כאשר הקיסר יוסף השני העניק אמנציפציא ליהודים, היו מגדולי ישראל שקרעו "קריעה" וישבו שבעה ימי אבלות... לכן מצא אאמו"ר זצ"ל ב"פילוג" בין חרדים לחילוניים שחוללו גדולי תורה בהונגריא, מעין מפעל ענקי של משמעות היסטורית להצלה לאומית ותורנית, בדומה למפעלו של רבן יוחנן בן זכאי להצלת יבנה וחכמיה...

*

הוא אהב אהבת נפש את ארץ ישראל והפליג בשבחה. שפך נחלי דמעות ביום הקדוש בתפלת מוסף בשעת ה"עבודה" ובתשעה באב בעת אמירת הקינות. הוא לא בירך רק על אתרוג מארץ הקודש והי' נשיא הכבוד של "קופסאות ר' מאיר בעל הנס" לאחזקת הכוללים בעיה"ק ירושלים ע"ש "אהבת ציון", אך לא התייחס באהדה לתנועה הציונית. הוא לא השכיל להבין, איך אפשר לבנות את מדינת ישראל בניגוד לרוח התורה והמסורה ולא יכול הי' ללמד זכות על הרבנים ששתפו פעולה עם ציונים חופשיים. לכן סמך את ידו, פחות או יותר, על הקו האנטי־ציוני של האדמו"ר מסאטמער, וזאת לפי עמדת הרוב המכריע של רבני טרנסילבניא האורטודוקסים בימים ההם.

הוא תאר לעצמו מדינה יהודית שרובם של חברי בית־המחוקקים הם אנשי העדה החרדית וחסידי בעלזא, והמיעוט הם חברי "אגודת ישראל"... הוא הי' אומר, גם איש חילוני יכול להיות חבר בקהלה אורטודוקסית, אבל המנגנון, כלומר ראשי ופרנסי הקהלה וה"כלי קודש" צריכים להיות יהודים שומרי תורה ומצוות ולהתנהג לפי השלחן ערוך. כך היתה דעתו גם בעניני ארץ־ישראל: מותר לכל חילוני להשתתף בבניית הארץ, אבל המנהיגות צריכה להיות בידי יהודים חרדים ויראי שמים.

במכתבו האחרון לרב הראשי מרומניה, פונה אליו אאמו"ר ז"ל בבקשה לא לעכב במשרד הפנים בבוקרשט את קבלת דרכונו. "אין מטרה אחרת בנסיעתי לארץ ישראל" — הוא כותב — "אלא להעלות את עצמותי לארץ הקודש, כדי שאזכה ללכת בה ד' אמות להחזיר את נשמתי לבוראי ושיקויים בי וכפר אדמתו עמו".

*

הוא אהב את התלמיד חכם על כל מגרעותיו ושנא את הבור וההדיוט אפילו אם הי' מוכתר במעלות טובות. הוא הי' יכול להעריך בכל זאת כל אדם שהיו בידו מעשים טובים, או שהי' ירא שמים מרבים ועבד את ה' באמת ובתום לב. כן העריך כל איש בעל השכלה כללית, כי הי' בקי בהויות עולם ושלט על חמש שפות וקיבל כל אדם מתורבת בספר פנים יפות.

*

ברומניה היתה קיימת בכל עיר ועיר תנועה עממית ל"מאבק למען השלום". תנועה זאת שהיתה נתמכת מטעם השלטון, היתה מארגנת מעת לעת אספות־עם פומביות, בהן יצאו הנואמים במלים קשות וחריפות נגד הקאפיטאליסטים והאימפריאליסטים הבינלאומיים מחרחרי ריב ויוזמי מלחמות בין העמים. ראשי הקהלה שהיו גם־כן חברים במפלגה השלטת, לחצו על אאמו"ר שגם הוא יופיע פעם באספה כזאת ושידבר בפני העם בתור אב שכול, ששלושה מבניו נהרגו בשואה. בסופו של דבר לא יכול הי' אבי ז"ל להחזיק מעמד ונתן את הסכמתו. האספה ההמונית התקיימה במגרש הכדורגל והשתתפו בה כמה רבבות פועלי מכרות מכל הסביבה. — "אמנם שיכלתי שלושה ילדים במלחמה" — התחיל אבי ז"ל את דבריו בשפת נכר, כשהוא עומד לפני המיקרופון על הבמה הראשית המקושטת בדגלים אדומים — "והייתי מגיע לידי יאוש אם לא האמונה החזקה שלי בה' בורא עולם, דיין אמת שכל משפטיו צדק ואמת. ואשר למאבק למען השלום, אומר המהרש"א במסכת שבת, כי טעות בידי אנשים שחושבים, כי הם מסוגלים לעשות שלום ביניהם כי השלום הוא בידי הקב"ה ולכן אנו מתפללים שלוש פעמים ביום "עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו", אאמו"ר ז"ל סיים את דבריו לפני כארבעים אלף פועלים ופקידים גוים במלים אלו: "רבותי, אין לנו ברירה אחרת אלא להאמין בה' ולהתפלל אליו בלב שלם שהוא יברך אותנו בשלום"... ראשי הקהלה חזרו מאספה זאת מאוכזבים מאד ולא הזמינו עוד את אבי ז"ל לדבר בפומבי לפני העם. ואאמו"ר ז"ל לא הצטער על כך בכלל...

*

מספר שבועות לפני הנסיעה לארץ הקודש, כשעמד לעזוב את העיר פעטרושן, בה כיהן כרב המקום במשך חמישים שנה, נעתר אבי ז״ל לבקשתי וסיפר לי על תולדות חייו ועל דברי ימי הרבנים, האדמו״רים והקהלות באוסטריא־הונגריא בכלל ובמחוז טרנסילבניה בפרט. הכל כתבתי מלה במלה ורשמתי במחברת שנשארה אצלי.

כשיצא לדרך בנסיעתו לישראל וליוויתי אותו עד תחנת הגבול, היתה לי הרגשה, שזו הפעם האחרונה בחיי, שאני רואה בחיים את אבי מורי ורבי. לכן, לפני הפרדה האחרונה שאלתיו: — ״אבא, אם היית כותב צואה, מה היית מצוה לבניך?״ — ״הצואה שלי לבני ולצאצאי״, השיב אבא בפשטות, ״קצרה ביותר, והיינו: שיקיימו את השלחן ערוך״...

אחי ומורי הרב הגאון ר׳ לוי יצחק מילר שליט״א מקרית־אתא, קיבל את אבינו בכבוד מלכים וקיים מצוות כיבוד אב ואם בנאמנות ובמסירות. אאמו״ר ז״ל זכה לחיות עוד שנתיים בארץ ישראל ולסדר לדפוס את ספרו החמישי שהי׳ מוקדש לזכר בניו שנהרגו על קדוש השם ושיצא לאור בשם ״קרבן אשר״ (לאחר שהופיעו בטרנסילבניא הספרים ״שמן אשר״ על שמעתא והלכות, ״לחם אשר״ ו״פרורי לחם״ על התורה וספר ״גבעת פינחס״ בתור בעל הגהות ומו״ל לחמיו הגה״ק זצ״ל).

אאמו״ר ז״ל נפטר ביום י״ג לחודש תשרי תש״כ והובא למנוחת עולמים למרגלות הרי הגליל בקרית־אתא.

כאמור, נכתבו במחברת זו הדברים כפי שאבי ז״ל סיפר אותם. למרות כי לפעמים דבריו על אישים, על קהלות ותנועות קשים כגידין ואינם מתקבלים היום על הדעת, בכל זאת לא דילגתי עליהם ולא עשיתי בהם שינוים, מכיון שרציתי לתת תיאור מושלם על אישיותו ועל השקפת עולמו של אבי זצ״ל; כך הוא הי׳ וכך הוא ראה את העולם שלו, העולם שנעלם בתקופת השואה.

ברצוני לציין כי מספר סיפורים, משלים וחידודים מצאתי בכל מיני ספרים שהופיעו בתקופה האחרונה, כי לקוחים הם מאוצר הפולקלור היהודי, עם זאת לא פסחתי עליהם, כי לא רציתי לפגוע במקוריות הדברים.

זאת ועוד. האדמו״ר מקוצק זצ״ל אמר פעם ״לא כל מה שחושבים צריך להגיד ולא כל מה שאומרים צריך לכתוב ולא כל מה שכותבים צריך להדפיס״. לצערנו הרב, נהגו החסידים מאז ומתמיד להדפיס כל מה שהרבי שלהם חשב ואמר. משום כך ״אמרות״ הצדיקים המבריקות שהובאו לדפוס ״בטלות בשישים״ של פסולת וקשה למצוא אותן.

אבי מורי ז״ל, שהי׳ מלקט מומחה, הבין לברור ״פניני־תורות ומרגליות־שיחות־חולין״ של תלמידי חכמים וצדיקים ולאגור אותן למקום אחד.

יתכן שנפלו גם כמה טעויות בשמות הרבנים והאדמורי״ם. אך חוברת זו אינה ספר של הלכה שבו מוכרחים להגיד דבר בשם אומרו, וגם אינו ספר מדעי. בסך הכל מדובר כאן בסיפורים ובזכרונות.

•

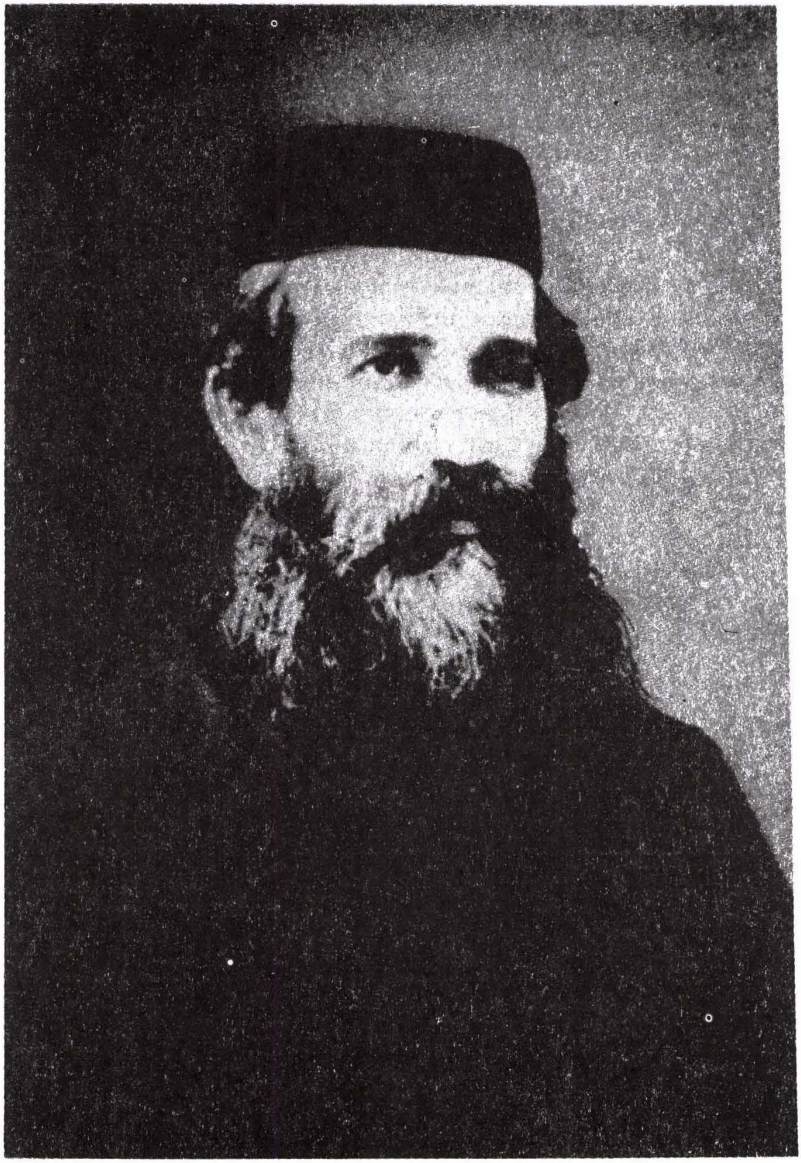
לאחר עליית אמו"ר ז"ל לארץ ישראל, המשכתי לכהן כרב המחוז בעיר דעווא (טראנסילבניא – רומניא). בלילה אחד נשמעה נקישה בדלת ביתי. שליח מיוחד מעיר פעטרושען בא לגלות לי, כי אנשי הבולשת עומדים לעצור אותי בשל פעילותי למען העלי' לארץ ישראל. איש זה קנה את עולמו, כי מיד התחלתי בבדיקה וב"ביעור חמץ". את המכתבים הבלתי חשובים מחו"ל שרפתי בתנור לחימום מים במקוה, שהי' בחצר ביתנו ואת החוברת על תולדות חייו של אבי ז"ל הסתרתי בעליית בית הכנסת.

ויהי מקץ שנתיים, לאחר שיחרורי מבית־הסוהר, כשעליתי ארצה, פחדתי לקחת את המחברת הנ"ל מכיון שכתבי־יד טעונים אישור השלטונות. ברם, לאחר עשרים שנה ביקר ברומניא תלמיד אחד של אאמו"ר זצ"ל, בתור תייר מארצות הברית. הוא סר ללינת לילה גם לעיר דעווא, עלה לעליית הגג של בית־הכנסת והביא לי את המחברת הנ"ל.

אולם, שיני הזמן, הקור, החום, הרטיבות, השלג והפיח השחירו את דפי המחברת וגם כרסמו אותה בכמה מקומות. אי לכך, לא יתכן שלא נפלו שיבושים ואי דיוקים בהעתקת הכתב, ועם הקורא הסליחה.

נצרת עלית, תשמ"א.

הרב פינחס מילר
בן המחבר

הגאון הרב אשר אנשיל יהודה מילר
מחבר הספר

מכאן ואילך דברי אאמו״ר זצ״ל:

ר׳ ישראל מילר

אבי מורי ר׳ חיים מילר ז״ל עסק בפרקמטיא כל ימי חייו, תוך עליות וירידות במצבו הכלכלי. הוא התחנך וגדל בבית סבי — ר׳ ישראל מילר ז״ל, שהי׳ בעל אחוזה, איש אמיד שניהל משק גדול בכפר ברזוביץ שבמחוז שארוש (היום צ׳כיא). בביתו השתלבו תורה וגדולה במקום אחד. הוא הי׳ מפורסם בכל הסביבה בשל יראת השמים שלו ובשל נדבת לבו והיהודים שבסביבה קראו לו בשם ה״רוטשילד משארוש״...

פעם בקרתי בכפר זה ואשה זקנה שהכירה אותי פרצה בבכי ואמרה: ״רבונו של עולם, לאן הגענו, שהנכד של ר׳ ישראל מילר צריך שיהי׳ רב — קבצן״...

ר׳ ישראל מילר הי׳ מוקיר רבנן אמיתי שבחר ״בהם״ ולא רק במשנתם. הוא קנה את היוחסין ועשה הכל בכדי שילדיו יתחתנו עם בני או בנות רבנים. ר׳ ישראל הי׳ יהודי אשכנזי מובהק עם חתימת זקן, לבוש בשבתות ב״פראק״ בסגנון ״פרנץ יוזף״ וב״חצי צילינדר״, כמו שהי׳ מקובל בימים ההם אצל תלמידי החכמים.

המענין הוא, כי מצד אחד לקח לבנותיו שני חתנים רבנים, נכדים של מרן ה״חתם סופר״ ומצד שני נסע לפעמים אל הרב הצדיק מצאנז, **בעל** ״דברי חיים״, כדי לקבל את ברכתו...

כשהגיע ר׳ ישראל מילר ז״ל קרוב לגבורות, אמר **לאשתו**, סבתי: בואי ונעלה לארץ ישראל, כדי שנזכה לחיי העולם הבא!

— ״כלום יצאתי מדעתי״, ענתה הסבתא, ״האם **לעת** זקנתי אעזוב את בניי, את בנותי ואת נכדי?!״

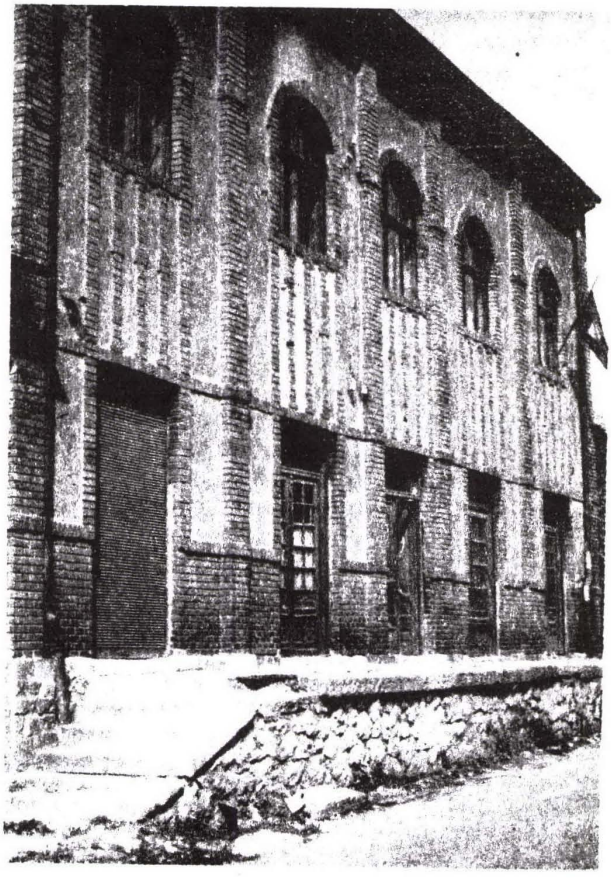
ר׳ ישראל מילר עזב אותה, עלה לבד לארץ ישראל, זכה לחיות עוד כשנתיים בעיה״ק ירושלים ומנוחתו כבוד עד היום בהר הזיתים.

הבה ונספר על אביו ועל משפחתו, בפרטיות.

איש יהודי התגורר בכפר ברזוביץ הנ״ל ושמו — ר׳ חיים מילר. אדם זה הי׳ תלמיד חכם מופלג, ירא שמים מרבים וגם מקובל מפורסם. סיפר לי הסופר סת״ם ר׳ נתן אלטמן מכפר קריוויאַן (הסמוך לברזוביץ), ששמע בצעירותו מפיו של הגאון הקדוש בעל ״דברי חיים״ זצ״ל, כי ר׳ חיים הנ״ל בקי הוא בנסתרות ובכתבי האר״י הקדוש עד שכמעט לא נמצא כמותו בין גדולי דורנו.

ר׳ חיים מילר ז״ל, בנוסף לגדולתו בתורה וביראה, הי׳ עשיר ומכובד בעיני הבריות, שבחרו בו להיות ״ראש הקהל״ לעדתו. באותו ישוב הי׳ נהוג, שאם יהודי אחד עבר על עברה שבתורה או על תקנה של הקהלה, הענישו אותו על ידי כך שקשרוהו לכמה שעות בשרשרת של ברזל לכותל הפרוזדור בכניסה לבית־הכנסת, ודכירנא כד הוינא טליא, ראיתי עוד את השרשרת הזאת, שהיתה קבועה בקיר בית הכנסת של הכפר ברזוביץ.

הוא היה מפרש ע"ד הרמז את הפסוק "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש" דהכי קאמר רק אז ישכון ישראל בטח ואין צריך לסבול צער הגלות בזמן ש"בדד" נוטריקון ב'כל ד'רכיך ד'עהו, דהיינו שכונתו לשם שמים, גם כשעין יעקב אל ארץ דגן ותירוש. ודפח"ח.

בית המדרש והבית בפעטרושען
בו עסק המחבר בתורה 50 שנה

תולדות הגאון
אשר א. מילר
מפעטרושען

עולמו של אבא

ר׳ חיים מילר ז״ל לא זכה לאריכות ימים ר״ל. הוא נפטר בדמי ימיו והניח אחריו אלמנה וחמשה יתומים: ארבעה בנים ובת אחת. הבן הבכור, ישראל מילר הפך למפרנס ולאפוטרופוס המשפחה, דאג לאחיו וגידל אותם על ברכי התורה והיראה. את אחותו ששמה רבקה, השיא לבחור למדן בשם משה סופר והחזיק את הזוג בביתו במשך מספר שנים. האיש משה ישב על התורה והעבודה ותפס ישיבה, שלמדו בה כשישים בחורים (נזכר בספר שו״ת מהר״ם שיק, חיו״ד סימן צ״ז בזה״ל: ״לכבוד ר׳ משה סופר נ״י, תופס ישיבה בבית גיסו ר׳ ישראל נ״י). כעבור זמן, הודות להשתדלות ר׳ ישראל, נתקבל ר׳ משה סופר לשבת על כסא הרבנות בקהלת סענדרע. לאחר ימים, עלה בקודש ונבחר כרב המקום בקהלת טיסה־פירעד שבהונגריא. רבי משה סופר הוציא לאור את הספר ״מר״ם סופר״. הוא הי׳ חותנם של הרב ר׳ שמואל ריניץ דפעטערוואַשאַר, ושל הרב הגאון ר׳ יהודה גולדשטיין, רבה של העיר סעבען־סאבינוב (אביו של חתני הרה״ג ר׳ יעקב שלום הי״ד, שמילא את מקום אביו ז״ל), ושל הרב הגאון ר׳ שמעון סופר שהי׳ הרב דעיר פאַקש.

אחיו של ר׳ ישראל הנ״ל — ר׳ זכרי׳ מילר הי׳ סוחר ותלמיד חכם מפורסם. חתנו הי׳ ר׳ לייביש קראוס, שהי׳ נגיד וחסיד גדול וראש קהלת הספרדים בכפר אויהעלי. חתנו השני הי׳ ר׳ אברהם פולאק, שהתגורר ג״כ באויהעלי והי׳ למדן מפורסם, בנו של ר׳ דוד פולאק מלאַפוש, שהי׳ חותנו של הרה״ג ר׳ יוסף לייב סופר מפאקש וזקנו של הרה״ג ר׳ אשר פולאק, רבה של בעלעניעש. בניו של ר׳ אברהם הנ״ל היו רבנים בווערפעלעט ובכפר לאלעס. שני אחיו של ר׳ ישראל מילר הנ״ל, ר׳ שמואל ור׳ נחמן, הגרו לארצות הברית לפני כחמישים שנה.

לר׳ ישראל מילר היו שלוש בנות ובן אחד. בתו רבקה התחתנה עם הרב הגאון ר׳ שמעון עהרנפעלד ז״ל, ששימש כרב אב״ד דקהלת מיהאַלוביץ, שהיתה עיר ואם בישראל. בתו השניה, חנה, היתה נשואה לר׳ עקיבא יוסף לעהמאן, רבה של חברה ״מחזיקי תורה״ בפרעשבורג, שני חתניו של ר׳ ישראל היו בני בתו של מרן ה״חתם סופר״ זצ״ל. בתו השלישית, בילא, באה בברית נישואין עם ר׳ צדוק קראוס, שהי׳ סוחר ותלמיד חכם אדיר, בנו של הרבני הצדיק ר׳ דוד פייגעלס מקליינווארדיין. בנו היחיד של ר׳ ישראל מילר, כלומר, אבי מורי ר׳ חיים ז״ל, למד בישיבתו של בעל ה״חתן סופר״ במאטערסדורף ובישיבתו של המהר״ם שיק זצ״ל.

*

זקני ר׳ ישראל מילר הנ״ל הלך בעקבות אביו בתורה וביראת השם והי׳ ראש הקהל ומנהיג לעדתו בעיירה ברזוביץ, בעת שהמרא דאתרא שלה הי׳ הרב הגאון ר׳ שלמה גאַנצפריד ז״ל, מישוב זה עבר ר׳ שלמה להיות דיין ומורה צדק בקהלת אונגוואַר, שהיתה עיר מלאה חכמים וסופרים ואנשי מעשה. כאן הוציא לאור את ספרו המפורסם בכל העולם היהודי ״קצור שלחן ערוך״.

ר׳ ישראל מילר ז״ל הצטיין גם כבעל צדקה ורודף חסד ואגדות רווחו בסביבת עיירתו על טוב לבו. סיפר לי ידידי הרב הגאון ר׳ צבי קינסטליכער אבדק״ק הערמאַנשטאַט (טרנסילבניא), שהי׳ חתנו של עשיר אחד מכפר ביירזביץ (סמוך לברזוביץ הנ״ל), כי בכפר מישענע (ג״כ באזור הנ״ל) התגורר בימים ההם רבי מטופל בילדים ודרכו היתה לחזר על הפתחים ונסע מישוב לישוב בעגלתו הרתומה לסוס

עיוור וצולע. התבדח רב זה על סוסו: "מן הדין הוא שיהי' סומא, מכיון שעל פי הדין חיגר פטור מראיה..." כשהגיע הרבי הזה לברזוביץ היה לו כבר סוס אביר ויקר ערך, כי ר' ישראל מילר החליף לו כל שנה את סוסו.

כפי שספרנו לעיל, היו לר' ישראל שלוש בנות מושלמות בכל המעלות והשיאן לשלושה אברכים תלמידי חכמים עניים. את החתנים האלו החזיק ר' ישראל מילר שנים רבות בביתו והעניק להם "מטה כסא שלחן מנורה", כדי שישבו על התורה, ללא דאגות פרנסה.

פעם כשנסע ר' ישראל לשבות בצאנז, לקח עמו גם את שלושת חתניו. לאברכים אלו לא היה מושג מעולם החסידות והם לא הכירו אף אדמו"ר, לכן השתעממו בבית המדרש בצאנז בעת ה"הכנות" לתפלה ובתפלה עצמה. כן לא היה לרוחם האי סדר בארוחות וההתפרצות של החסידים בעת שחטפו "שיריים". הם התחילו להתרעם על חותנם שהביא אותם לצאנז, מפני שלא ראו ולא שמעו שום דבר מפי הרבי, שחותנם שיבח אותו באזניהם, שהוא גאון בתורה. במקום ילדותם בעיר פרעשבורג, מי שהי' גדול בתורה, הי' משמיע בשבת "פשעטל", כלומר, חידושים בסוגיא בתלמוד והאדמו"ר מצאנז לא אמר כל חידוש בתורה.

אך עם צאת השבת, מיד אחרי הבדלה, אמר בעל "דברי חיים" לגבאים שלו:

— "תנו בראשונה להכנס לר' ישראל מילר ההונגארי ולחתניו, שהם נכדי ה"חתם סופר" זצ"ל". כשנכנסו האברכים לחדרו, מצאו את הרב הגאון מצאנז נשען ברגל אחת על כסא (האדמו"ר מצאנז סבל כל ימיו מכאבי רגל) ושאל אותם בסבר פנים יפות: — "נו אברכים, מה אתם לומדים ובאיזה סוגיא בש"ס הנכם עוסקים עכשיו?". הם השיבו לו לענין והעלו לפני הרבי את הקושיות שהתעוררו להם בשעת הלימוד. הרב הקדוש מצאנז השיב להם על הכל וגלגל לפניהם חצי ש"ס. נתהוה פלפול גדול, שהתארך עד חצות לילה. האברכים זכו לתענוג רוחני מעין עולם הבא, ונוכחו לדעת, כי לא רק בפרעשבורג לומדים תורה אלא גם בצאנז וכי הם כקליפת השום מול גדולתו בתורה של הרבי. כשיצאו מחצר האדמו"ר, נשקו את ידי חותנם שהביאם לצאנז, לאות תודה והכרה.

הגאון הצדיק רבי חיים הלברשטאם הי' בימים ההם כוכב מזהיר בשמי יהדות גליציה, מכיון שנתמזגו באישיותו גדלות בתורה עם מנהיגות בחסידות ומעשי צדקה. היו לו אלפי חסידים בערי הונגריא והוא ביקר אצלם מספר פעמים. בעל "דברי חיים" ישב על כסא הרבנות בצאנז ארבעים ושש שנה ולמרות שהי' איש חולה, זכה לאריכות ימים ונפטר בגיל שמונים וארבע. התחתן ארבע פעמים והקים שושלת מסועפת של צדיקים, אדמו"רים ותלמידים שנעשו רבנים מפורסמים ואדמו"רים בעולם החסידות באירופה המזרחית. הוא הי' נוהג לטבול כל יום במקוה טהרה, והי' שופך שיח לפני קונו בתפלותיו הקדושות שנאמרו תוך התלהבות עילאית וביגיעה עצומה ועסק יומם ולילה עד כלות כוחותיו בתלמוד תורה ובחלוקת צדקה לעניים, ליתומים ולאלמנות. לפעמים סירב לערוך את ה"שלחן" עד שחסידיו העשירים יתרמו את הכספים הנחוצים להכנסת כלה או לפדיון שבוים. במשך חצי מאה נהרו לצאנז רבבות יהודים מגליציה ומאוסטרו־הונגריא.

פעם אמר האדמו"ר מצאנז לסבי ר' ישראל מילר ז"ל: "כשהייתי צעיר חשבתי שאצליח להחזיר למוטב את כל העולם. אבל אחרי מספר שנים ומספר אכזבות הגעתי לידי המסקנה. כי מוטב לעזוב את העולם ולטפל רק באנשי קהלתי בלבד. אולם, גם בזאת התאכזבתי וקבלתי עלי להחזיר למוטב את בני ביתי בלבד. בסופו של דבר החלטתי לעזוב הכל ולטפל בי בעצמי, אך גם בזאת לא הצלחתי..."

•

סוף מסכת הוריות איתא: "איבעיא להו, רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מנייהו עדיף וכולי (הבקי או החריף) — תיקו. "ושמעתי, כד הוינא טליא, לפרש משמי' דהגה"ק בעל "דברי חיים" זצ"ל, שבתיקו גופא נפשט האיבעיא, והיינו כי תיקו ראשי תיבות — תשבי יתרץ קושיות ואבעיות, אם כן מזה נשמע שסיני עדיף כי החריף אינו צריך להמתין על תשבי, מכיון שהוא בחריפותו יתרץ לעצמו הקושיות והאבעיות (ודפח"ח וש"י).

סיפר לי הגאון הצדיק ר' אברהם יהושע פריינד זצ"ל מנאסוד, כי בעל דברי חיים היה נוהג לחלק צדקה פעמיים ביום: בבקר, כשהלך להתפלל ובערב כשחזר מבית המדרש. קבצני העיר צאנז והסביבה חיכו לו בכליון עינים ובדרכו התייצבו כחומה בשתי שורות והצדיק עבר באמצע ופיזר צדקה מהכיסים שלו בשתי ידיו, ימינה ושמאלה.

אמרתי לרב מנאסוד, כי עכשיו מובנים לי דברי דוד המלך ע"ה שאומר: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" (תהלים ק"ב), וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? (ועיין כתובות, נ'), וי"ל דאיתא בירושלמי דשקלים, דלילה לאו זמן צדקה הוא (מובא ג"כ בסידור היעב"ץ לתפלת ערבית עיי"ש). והסברתי לו, היות שלילה הוא זמן הדינים, לכן קיים חשש שיכעוס ה' כביכול אם נותנים צדקה לעני (והוא ע"ד שאיתא במס' בבא בתרא דף י', משל לאב שכעס על בנו וכו', כמו שאמר רבי עקיבא לטרנוסרופוס עיי"ש) ורק לאור היום מותר לתת צדקה (ואפשר שמה"ט כתוב גבי אעע"ה "והוא יושב פתח האוהל כחום היום", לפי שמדתן היתה מדת הרחמים ששולטת ביום). יוצא מן הכלל הוא מי שפוסק משפט צדק, כי חז"ל אמרו "כשיש דין למטה אין דין למעלה", ואם שולט תמיד רחמים, אז מותר תמיד לעשות צדקה (כידוע היה ה"דברי חיים" עוסק בדיני תורה והיה כותב את תשובותיו בהלכה בלילה). וז"ש דוד המלך: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" וז"ש הנביא: "איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה", כלומר, ע"י משפט היה אפשר לעשות צדקה גם בלילה.

נמצא כי האדמו"ר מצאנז זצ"ל, שעסק בתורה ובמשפט תמיד ובכל עת, היה מותר לו לעשות צדקה בין ביום ובין בלילה.

פעם, כשסיים הצדיק בעל דברי חיים זצ"ל את תפלתו בחג השבועות, לפני שהתיישב ע"י השלחן לעשות קידוש, פנה לחסידיו בזה"ל: רבותי, עד עכשיו קיימנו את ה"חציו לכם", שהרי אין לך תענוג רוחני יותר גדול בעולם הזה, מתפלת שחרית

וונה, אמירת הלל, אקדמות, קריאת התורה על מתן תורה, ותפלת מוסף עם כות הכוהנים. ועתה עלינו לקיים את ה"חציו לה'", לכן, הבה ונעשה קידוש ונאכל ז סעודת החג בקדושה ובטהרה"...

בעל דברי חיים זצ"ל

הגאון רבי משה שיק

הרב הגאון הצדיק ר' משה שיק ז"ל הי' בימים ההם "רבן של ישראל" בהונגריא, שהתפרסם בתורתו ובצדקתו. הוא נולד בכפר ברעזעווע והי' תלמידו המובהק של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. עוד בחיי רבו הורם לרב בעיירה יערגין הסמוכה לפרשבורג. בשקידה יתירה התמסר להרבצת תורה בעל פה ובכתב. למעלה משתי עשרות שנים עשה בקהלה קטנה זו. ומכאן יצאו לו מוניטין כפוסק בעל שיעור קומה עד שנלקח אחר כבוד בשנת תרכ"א לרב ולאב בית דין בקהלה החסידית הגדולה — חוסט שבקרפאטורוס. כאן הרביץ תורה למאות תלמידים, מתוכם צמחו עשרות רבנים מפורסמים, שכיהנו בקהלות גדולות במדינת אוסטריא — הונגריא. רבים מספריו יצאו לאור, כמו: שו"ת מהר"ם שיק על ר' חלקי שלחן ערוך, על תרי"ג מצות, על התורה ועל פרקי אבות.

הגאון הרב משה שיק
רבה של קהלת חוסט
בעל שו"ת מהר"ם שיק

אבי ז"ל, ר' חיים לא זו בלבד שלמד בישיבתו של מהר"ם שיק, אלא גם התגורר בביתו וסעד על שלחנו. זאת, משום שהי' בן של עשיר ואביו שילם עבורו במיטב כספו, כדי שילמוד אצל הרב הגדול גם עבודת ה'. במשך שלוש שנים הי' אבי בביתו וראה את התנהגותו של האי גברא רבא. אבא ז"ל סיפר לי, כי רבו הלך לישון בכל ערב בשעה 10 בדיוק, אולם באשמורת הבקר בשעה 5 כבר ישב ולמד תורה, ומתוכנית זו לא סטה אפילו יום אחד בשנה. בליל סעודת פורים כשתלמידיו ורבים ממעריציו היו מסובים על שלחנו, כשהגיע השעה 10 בלילה, התנצל לפני האורחים ופטרם לשלום. למחרת, בשושן פורים בשעה 5 בבקר, כבר ישב ועסק בתורה.

מכל פנות הונגאריא הריצו אליו שאלות. ואת התשובות כתבו כמה בחורים מתלמידיו, כפי שהכתיב להם. ולפעמים בשלושה נושאים שונים. שמעתי מאנשים נאמנים, כי לכן בהרבה מקומות בספר שו"ת מהר"ם שיק, הלשון קצת קשה, כי הבחורים כתבו את התשובות כל אחד לפי סגנונו.

*

שמעתי מרעי ר' אהרן דוד למברגר ז"ל, שמרן ה"חתם סופר" עבר פעם בנסיעתו דרך העיירה יערגין בה כיהן כרב המקום תלמידו רבי משה שיק והתאכסן בביתו. מאחר ורבה של פרעשבורג הי' עייף מהדרך, הלך לישון מיד בתחלת הלילה, המהר"ם שיק מסר לרבו את מיטתו והוא שכב על הארץ. כדי לא להפריע לאורח הנכבד, הלך גם הוא לישון. אבל מכיון שלא הי' רגיל לשכב לפני שעה 10 בלילה, — היו שפתותיו ממלמלות בלחש את תלמדו. הקשיבו התלמידים ושמעו שלמד בעל־פה את ה"פלתי" ב"סוגיא דנשר".

גם אבי מורי ז"ל סיפר לי שהי' דרכו של המהר"ם שיק לחזור על כל מסכת ק"א פעמים, לקיים מה שאחז"ל: "אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים למי ששונה פרקו ק"א פעמים" (חגיגה, ט'), והי' נוהג לכתוב על דפי הגמרא, כמה פעמים חזר כבר על תלמדו.

לפני שבא לתפוס את כסא הרבנות בעיר חוסט, אחרי בחירתו, התנה עם ראשי הקהלה שיתנו לו שנה אחת בכדי שיהי' לו זמן ללמוד ולהתעמק בדיני "חושן משפט". הוא עשה זאת מפני שידע, כי בחוסט שהיא עיר קרובה למחוז מארמרוש, שכיחים סכסוכי ממון ודיני־תורה. רבי משה שיק זצ"ל שימש ברבנות בעיר זו כשלושים שנה.

*

מספרים על המהר"ם שיק שפעם ביקר אצל רבו מרן ה"חתם סופר" בפרשבורג והביא לו בתור מתנה קופסה לטבק עשוי' מכסף טהור. ה"חתם סופר" סירב לקבל את המתנה, אמר רבה של חוסט: "יודע אני שלא חסרה לרבנו קופסה מעין זו, אבל אני הבאתי את מתנתי, כדי שתהי' לרבי לזכרון". על כך השיב לו מרן ה"חתם סופר": "אם זאת היא המטרה, אז אפילו אם לא אקבל את הקופסה יהי' הדבר לזכרון ולא ישכח לעולם, כי חז"ל אמרו "תרי תמיהי מידכר דכירי אינשי" (חולין, ע"ה) וכאן הוי תרי תמיהי — א) שרב נתן מתנה..., ב) שרב סירב לקבל מתנה..." (ודפח"ח).

*

תולדות הגאון
מהרם"ם שיק
מבערזאוונ

תלמיד אחד התלונן לפניו כי יש לו הרבה מתנגדים בקהלתו שיורדים לחייו. הרגיע אותו המהר"ם שיק ואמר לו: "כלל יהי' בידך, כי רק על עצי פרי מתרבים התולעים, על עצי סרק אין תולעים. רב שממלא תפקידו כראוי והוא פעיל בקהלתו למען הרמת קרן התורה, יש לו מתנגדים שעושים לו צרות. רב שאינו עושה כלום בשטח הדת והופך את הרבנות לקרדום לחפור בו ושומר על פרנסתו בלבד, לרב כזה אין לו מתנגדים רק ידידים ואוהבים".

•

בהזדמנות אחרת כאשר אחד מתלמידיו, רב צעיר שטח לפניו צערו בהיות שכמה מאנשי קהלתו מתנכלים לו, פוגעים בכבודו ובאים עליו בעלילות שקר. אמר לו המהר"ם שיק: "האמן לי, כי גם לי יש שונאים במספר לא מבוטל בעיר חוסט, אבל יש עצה כנגד זה: נגד כל שונא אני לומד מסכת בתלמוד, הלימוד וההתעמקות בלימוד משכיחה את השונאים". על כך השיב לו הרב הצעיר: — "מורי ורבי שליט"א, לי יש שונא אחד שהוא מחוצף כל כך גדול, שכל מסכתות הש"ס אינן מספיקות לו..."

•

פעם הטיף מוסר לתלמידו שהי' סוחר גדול, היות ושמע עליו שבערב, כשמתקיים שיעור תורה ברבים, בין תפלת מנחה וערבית הוא נעדר מבית המדרש, בטענה שהוא טרוד בעסקיו, אמר לו המהר"ם שיק זצ"ל: "במסכת קידושין (דף מ') מקשים התוספות מאי טעמא כאן קתני שתחילת דינו של אדם הוא על משא ומתן באמונה, ובמסכת שבת (דף ל"א) קתני כי תחלת דינו על דברי תורה? אלא — הסיק הרב — מכאן כי מי שנושא ונותן באמונה ואינו ממהר להתעשר, יש לו פנאי גם ללמוד תורה".

•

לעת זקנתו, כשהגאון רבי משה שיק נפל למשכב, ביקר אצלו הגה"ק רבי יקותיאל יהודה טייטלבאום זצ"ל, אבדק"ק סיגעט, בעל "ייטב לב". כששאל בשלומו, השיב המהר"ם שיק וכך אמר: — "הן אמת שאמרו חז"ל "אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו וכו'... פשפש ולא מצא, יתלה בבטול תורה" (ברכות, ה'). אולם, אני יודע בעצמי שלא בטלתי מן התורה, אם כן, למה באו עלי היסורים הגדולים?". כאשר יצא מביתו ה"ייטב לב" אמר לחסידיו שליווהו — "האם הבנתם את דבריו העמוקים? הרב מחוסט כבר עומד בביטול תורה, את יפשפש במעשיו כבר קיים..."

•

בעת שנפטר המהר"ם שיק, התאספו לחוסט תלמידיו, ידידיו ואוהדיו הרבנים מכל מדינת אוסטריא — הונגריא לגמול חסד עמו ולספוד לו. סיפר לי מו"ח הרה"ג פנחס ביליצר זצ"ל שהשתתף בלוויה, כי את ההספד הראשון נשא הרה"ג ר' נטע וואלף ז"ל ראב"ד בקהלת פרשבורג, שהיה אז זקן הדור, הוא פתח דבריו במשל: למלך אחד עשו ניתוח עינים והרופאים היו זקוקים לעינים של אדם בריא. למרבה הצער, לא נמצא אף תושב אחד במדינה שיהי' מוכן לתרום את עיניו למלך. באין ברירה, פנו אל אסיר בבית הסוהר שהי' נדון לעשרים שנות מאסר והציעו לו חנינה,

אם יתרום את עיניו למלך. אמר האסיר: "מה הרווחתי בחירותי אם אני אשאר כל ימי בחושך..." כמו כן — אמר הראב"ד דק"ק פרעשעבורג — מה הרווחנו אם מיתת צדיקים מכפר על הדור, אם נשארנו ללא מאור עינינו..."

•

ספדנים אחרים ציינו את גדולתו של הנפטר בתורה ואמרו "ממשה [החתם סופר] עד משה [המהר"ם שיק] לא קם כמשה".

כאשר כבדו את האדמו"ר מסיגעט בדברי הספד, פתח ה"ייטב לב" זצ"ל בקול בכי: "מורי ורבותי, הדין הוא בשלחן ערוך, יורה דעה, אם ניטל הלב — הוא טרף, מכיון שהבעל חי אינו יכול לחיות אפילו רגע אחד ללא לב. כמו כן, גם מאתנו ניטל היום הלב, מכיון שהרב הגאון הצדיק רבנו משה שיק, הי' לבם של כל ישראל..." זיעוכ"י.

סבי הרב יהושע ברוך רייניץ

בניגוד למנהג העשירים בימים ההם, שהיו מעונינים לשדך את בניהם עם בנות אמידות, שיש להן נדוניא גדולה, סבי ר' ישראל מילר לא השגיח בממון אלא ביחוס אבות. כשבנו, ה"ה אבי מורי ז"ל הגיע לגיל תשע עשרה, אירש את אמי מורתי מרת טאבא ע"ה, בתו של הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ, שהי' הרב המקומי של קהלת צ'צ'וביץ.

שנות הלימודים בישיבת ה"חתן סופר" וה"מהר"ם שיק" השפיעו על אבי מורי ז"ל והשרישו בלבו אהבת ה', ואהבת תורה והי' שונה הלכות בכל יום וקבע עתים לתורה אפילו כשהי' מוטרד לפעמים בהמצאת פרנסתו. זכור אזכור מה שחידש במסכת גיטין (דף נ"ו) שר' צדוק הי' מתענה מ' שנין כדי שלא תיחרב ירושלים, ע"ז אמר, כעת מובן לי מ"ש בתורה בפרשת בחקתי: "ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם" ר"ל אם בחקתי תלכו ותהיו עמלים בתורה ואת מצותי תשמרו, אז "ואכלתם לחמכם לשובע" ולא תצטרכו לישב בתענית כרבי צדוק שלא תחרב הארץ, אלא "וישבתם לבטח בארצכם" עכ"ד וש"י.

רבה של צ'צ'וביץ הנ"ל, אב אמי, לא "הצטיין" בעשירות כלל וכלל, אלא בתורה, במעשים טובים וביחוס. הוא הי' בנו של האי גאון וצדיק רבי נתן פייטל ז"ל, שהי' רבה של קהלת ה' — מאַדע, וחתן לגאון וקדוש רבי אשר אנשיל הלוי יונגרייז זצ"ל מטשענגער, בעמח"ס "מנוחת אשר" על סוגיות הש"ס.

בנוסף לאמי, היו לזקיני ר' יהושע ברוך עוד חמש בנות שהיו נשואות: לרב שלום קראוס, רבה של לעגענעמיהאַי (אביו של הרב אשר אנשיל קראוס, רבה של סאניסלאו, ישוב סמוך לקרולע), לר' ברוך פאשקעס (בנו נמצא בניו־יורק), לר' משה גרינוואלד (בן בָּתו של הרה"ג ר' מנחם א"ש), לר' יוסף זעלטענרייך (נכד לר' יוסעלע חריף, שהי' חמיו של הכתב סופר) ולרב הגאון ר' מנחם גרשון מושקוביץ, שמילא מקומו ברבנות בגליל צ'צ'וביץ (בניו מתגוררים בעיה"ק ירושלים). כן הי' לו בן אחד ר' מאיר, שהשתקע בכפר באַנישע.

לאב סבי, הרב הגאון ר׳ נתן פייטל הנ״ל, הרב דמאַדע, היו חמשה בנים ובת אחת. הבכור שבהם הי׳ זקיני הרה״ג ר׳ יהושע ברוך רייניץ, הרב דקהלת צ׳צ׳וביץ. השני הי׳ הרה״ג ר׳ יוסף שלמה רייניץ, רבה דקהלת הספרדים בעיר מישקולץ, הבן השלישי הי׳ הרה״ג ר׳ אברהם יעקב רייניץ, הרב דבאָלקאַן. הבן הרביעי הי׳ ר׳ קלמן רייניץ, והבן החמישי הי׳ הרבני החסיד ר׳ משה רייניץ שהתגורר בעיה״ק ירושלים. בתו של הרה״ג ר׳ נתן פייטל — דבורה, היתה נשואה להרה״ג ר׳ נחנאל קראוס, שהי׳ מו״צ בקהלת ראַצפערט. (חתנו של הרב יוסף שלמה הנ״ל, רבה של מישקולץ, הי׳ הרה״ג ר׳ מאיר שיק הרב דאונוד, וחתנו השני הי׳ הרה״ג ר׳ שמואל גוטליב שהי׳ רבה של פאפא. בנו של הרב מאונד הוא גיסי, ר׳ שלום שיק מבודאפשט).

*

הנה מספר פניני תורה מפי זקיני הרה״ג ר׳ נתן פייטל זצ״ל:

בפרשת שמות: ״כלו מעשיכם״ במסורה: כלו דין ואידך כלו תפלות דוד בן ישי. וי״ל דהנה ידוע מספה״ק דהגלות הנוכחית היא כדי להשלים את גלות מצרים. ועוד איתא במדרשים דדוד מלך ישראל עומד ומתפלל על הגאולה שתהי׳ במהרה. וז״ש פרעה ״כלו מעשיכם״, כלומר, תשלימו את הגלות כאן וע״ז תרוויחו ש״כלו תפלות דוד בן ישי״ ולא תלכו עוד לגולה אחרת ולא יצטרך דוד המלך להתפלל עוד על הגאולה״.

*

״עד הגל הזה ועדה המצבה״. — את הפסוק הזה ציטט פעם בהקמת מצבה של רב גדול שכיהן בקהלה קדושה ומפורסמת — ״למה צריך להקים מצבה לאדם גדול כזה, הלא ״עדה המצבה״, כלומר, העדה הקדושה שלו שעשה בה פעולות להרמת קרן התורה, היא המצבה שלו המעידה על צדקתו ועל מעשיו הטובים״.

*

״ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך את אברהם בכל״, ואיתא במדרש ברכו בסוכה, וי״ל כי בתיבת ״בכל״ נרמז ענין סוכה והיינו: ב׳סוכות תשבו שבעת ימים, כ׳ל האזרח בישראל ישבו בסוכות, ל׳מען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל״.

*

״וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלקים אמת ודברך אמת וקים לעד״ ויש להסביר את הענין של ״הקב״ה גוזר וצדיק מבטלו״ כי יש אדם שעובד את ה׳ רק כלפי חוץ ולבו בל עמו, א״כ ה׳ היודע מחשבות לבו אינו מקבל את תפלתו וגוזר עליו גזרה רעה ר״ל, אבל הצדיק רואה רק מעשיו הטובים מבחוץ ומה שבלבו הוא לא רואה, כי האדם יראה רק לעינים, לפיכך הוא מבטל את גזרת הקב״ה כביכול. עכת״ד. ואני נכדו הזעיר המשכתי לפרש את הפסוק הנ״ל דהנה הקדושת לוי ז״ל אומר דאמת יקרא רק דבר המתקיים לעד. לכן אנחנו מבקשים: וטהר ״לבנו״ לעבדך באמת, כלומר, שגם בלבנו נעבוד את ה׳ ולא רק משפה ולחוץ ואז לא נהי׳ זקוקים שהצדיק יבטל את גזרת ה׳ אלא: כי אתה אלקים אמת ודברך אמת ״וקים לעד״.

*

בפרשת חקת, בפרש"י: "לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזרה היא מלפני, אין לך רשות להרהר אחרי"ו וי"ל דידוע הסיפור שמובא בגמרא (ע"ז כ"ג) על דמא בן נתינה שקיים מצוות כיבוד אב ונולדה לו פרה אדומה בעדרו. אז נתהוה קטרוג סוער בשמים, כי השטן הי' מקטרג, שגוי טמא יכבד את אביו, מה שלא עושה כן ישראל שנצטוה על מצוות כיבוד אב ואם. משום כך סיבב הקב"ה לטובת ישראל שנולדה לו פרה אדומה בעדרו, וישראל נתנו עבורה הון רב, יותר ממה שהפסיד הוא ע"י כיבוד אב ועי"כ נסתם פה השטן, כי דמא בן נתינה התייחס בכבוד לאביו וקיים מצוה הגיונית ושכלית, לעומת זאת ישראל פיזרו הון תועפות גם עבור פרה אדומה, שהיא רק מצוה חוקית, ללא כל הסבר והגיון. משום כך רוצים השטן ואומות העולם לדעת דוקא את הטעם של מצוות פרה אדומה, כי אם יהי' הסבר לפרה אדומה, אז שוב יהי' פתחון פה לשטן ויתעלו או"ה יותר מישראל".

•

זקני, ר' יהושע ברוך ז"ל מצ'צ'וביץ סיפר לי, כי פעם אחת כשלמד תורה עם אביו הרה"ג ר' נתן פייטל והי' בערך חצות לילה, עלה ערל אחד, שכנו של הרב, לעלי' שמתחת לגג הבית לגנוב חטים, זאת, מכיון שהערל ראה פעם שיהודי חקלאי אחד מהסביבה, הביא כמה שקי חטים לרב. כאשר הגבי' הערל את שק החטים והניחו על שכמו, נשברה התקרה שהיתה מקרשים דקים והערל עם שק החטים על שכמו נפל על השלחן, אשר הרב הצדיק ר' נתן פייטל עם בנו למדו עליו תורה. הערל לא נבהל, עמד על רגליו ואמר במצב רוח מרומם בשפה ההונגרית: "לילה טוב, כבוד הרב"... הרב ברכו בשלום, עזר לערל לרדת מהשלחן ושלחו לדרכו עם השק על שכמו ויחסים הטובים בין הרב לשכנו נשארו על כנם, כאילו לא קרה כלום. סיפור זה מעיד על צדקתו של ר' נתן פייטל, שנמנע מלפגוע בכבודו של אדם, אפילו אם הי' גנב. כמו כן יכולים אנו לתאר באיזה בית התגורר פעם הרב המקומי של קהלת מאַדע...

•

כמקובל בימים ההם הי' שומר הכפר מסובב מזמן לזמן בחוצות הכפר ומכריז מה היא השעה. מאחר שבכל הכפר לא היה ניעור בלילה רק הרב שעסק בתורה. היה שומר הכפר, גוי פשוט שלא ידע קרוא ולא הכיר את השעון, בא כל לילה אל הרב, דופק על חלונו, והרב אמר לו את השעה המדויקת. הרב והשומר התידדו ומתוך כך נהג הרב למכור לו בערבי פסחים את חמצם של בני הקהלה, תמורת מקדמה ששילם הנכרי, לאחר הפסח כמקובל הוחזר לו הכסף, על אחת שתים, לשם שכר טירחא. במרוצת הזמן קנתה מועצת הכפר שעון קיר גדול לשומר ונאמר לו, כי עליו להכריז על השעות רק לפי השעון הזה. אך הגוי הזה התבלבל לפעמים בין המחוג הקטן והגדול ולא מצא עצה לנפשו עד שלקח את השעון עם המטוטלת השרשרת והמשקלות על גבו והלך אל הרב לשאול מהי השעה המדויקת שאותה יכריז. פעם עזב הרב את ביתו ונסע לחתונה והשומר כדרכו התבלבל בשעון,

ובמקום שעה שש, שעת החליבה, הקים על הרגלים את אנשי הכפר בשעה שלוש וחצי אחרי חצות. קמה שערורי׳ גדולה ורצו לפטר את השומר. בא הגוי אל הרב, התחנן לפניו ואמר: "כבוד הרבי, אבקשך בכל לשון של בקשה, שלא תעזוב אף פעם את הישוב ואני מוכן לתת לך עבור שטר מכירת חמץ, מחיר מקדמה פי שלש"...

*

הנודע ביהודה

זקיני מצ׳צ׳וביץ הי׳ מעריצו של הרב הגאון ר׳ יחזקאל לנדא ז״ל, בעל ה״נודע ביהודה״ ותמיד הי׳ מפליג בשבחו ומספר על גדלותו בתורה. את הסיפורים האלו שמע מפי חמיו, הצדיק מטשענגער בעל ״מנוחת אשר״, ששמעם מחמיו הרה״ג ר׳ מאיר אלמאַשד, שהי׳ תלמידו המובהק של רבי יוסף פאָזנער ז״ל, חתן ה״נודע ביהודה״, והוא שמע ממנו. כלומר, הדברים נאמרו איש מפי איש ונאמנים המה.

ברשותו של זקיני מצ׳צ׳וביץ היו שני חפצים של ה״נודע ביהודה״, שנשארו לו בירושה מחמיו: מגש של כסף ומעיל לשבת. כשביקר אורח מכובד בביתו של איזהו בעל בית בצ׳צ׳וביץ, שלח זקיני לכבוד האורח, כמה תפוזים או תפוחים על מגש זה. לפעמים הייתי אני השליח והדבר הי׳ כדאי, כי גם זקיני וגם האורח או המארחים שלמו לי את השליחות, אבל פעם אחת בא אורח חשוב לראש הקהלה וסרבתי ללכת. בכיתי לפני סבי ואמרתי: — ״העשיר הזה, יחד עם מחותנו האורח, הם עמי הארץ גדולים, מה הם יודעים מי הי׳ ה״נודע ביהודה״?!״. — ״אין דבר, אמר סבי, לך על אחריותי״, והכניס בידי עוד חמש פרוטות, ״תגיד להם שאת הפירות שלח הרב והמגש הי׳ פעם מגשו של הרב הראשי מפראג!״ מחיתי את דמעותי והלכתי עם המגש שהיו עליו מספר לימונים. להפתעתי, אכן ידעו האורחים מי הי׳ ה״נודע ביהודה״ והדבר הי׳ חשוב ביותר בעיניהם ושילמו לי כפליים. אז ראיתי שעם ישישים חכמה ועם זקנים בינה ולא אתי. הייתי אז ילד בגיל אחד עשרה שנה.

דכירנא, כי פעם בליל ש״ק התארחנו אצל זקיני כשמונה מנכדיו, וכשחזר סבא מבית הכנסת פשט את בגדי שבת שלו החדשים והיפים ולבש את המעיל השחור והקרוע של ה״נודע ביהודה״ ובמעיל עתיק ודהוי זה עשה קידוש. כן חבש על ראשו את ה״ספודיק״ של חמיו בעל ״מנוחת אשר״ זצ״ל ושאל אותנו: ״איך אני נראה בעיניכם?״ השבנו כאחד: ״כמלאך השם צבאות״, אבל בינינו לבין עצמנו הסתרנו חיוכים ואמרנו בלחש: ״הסבא שלנו נראה כמו ״שנורר״ אוסף נדבות בפינת הרחוב...״ הוא שמע את לגלוגנו ואמר: ״ילדים אל תצחקו ממני, כי הבגדים האלו קדושים כבגדי הכהן הגדול...״

*

סיפר לי הסבא כי בעת שקבלו את ה"נודע ביהודה" זצ"ל לרב בעיר פראג, שלח לפניו את חתנו הגאון ר' יוסף פאזנער (הנזכר בשו"ת נוב"י, או"ח סי' קל"ה), שיתהה על קנקנם של הבעלי בתים, האם המה עמי הארץ או תלמידי חכמים. ר' יוסף לא גילה את זהותו, נכנס לבית מרזח יהודי, התיישב על יד שלחן ועיין בספר. נכנס חייט יהודי לשתות כוסית יי"ש כנהוג ובתוך הדברים אמר לבעל בית המרזח, כי פליאה גדולה בעיניו מה שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות גניבה וגזילה, הלא הוא נגד גמרא מפורשת. עי"ז נתהוה פלפול גדול ביניהם. התערבו בויכוח עוד חמשה יהודים שישבו מפוזרים על יד שלחנות, שלושה סנדלרים ושני נגרים, כשנכנסו בעלי מלאכה נוספים לבית המרזח לשתות כוס יין גם הם הצטרפו לפלפול זה. ר' יוסף עמד מן הצד, שתק ולא אמר מאומה. הויכוח התארך עד שנעשה סמוך לשעה עשר בערב. קם אחד מהם ואמר: "רבותי, אני רואה שאנחנו לא יכולים להתפשר בינינו ואיננו יודעים עם מי הצדק, מיד יעבור כאן ר' יעקב השומר לילה והוא יכריע בינינו". וכן היי, נכנס ר' יעקב השומר, בירר את הסוגיא כאחד הגדולים בתורה, סידר את השיטות ואת הפוסקים, האיר את עיני המתווכחים בהלכה והשתיק את כולם.

למחרת היום קם ר' יוסף בבקר, שב לחותנו וסיפר לו מה שראה ומה ששמע בפראג. לקח ה"נודע ביהודה" את כתב הרבנות, החזירו לקהלת פראג וכתב שהוא אינו ראוי להיות רב בקהלה מפוארת, שהיא מלאה חכמים וסופרים גדולים ואדירי תורה. במכתב תשובה הרגיעו ראשי הקהלה את ה"נודע ביהודה" ובקשוהו שבכל זאת יבוא ולא יפחד, כי "ריש גרגיתא מן שמיא מנו לי" ובודאי יהי' לו סייעתא דשמיא.

כאשר בא הרב הגאון ר' יחזקאל הלוי לנדא לפראג התקיימה טקס ההכתרה שבמהלכו אמר חילוק גדול בסוגיא בש"ס. בסיום אמרו כל חברי הקהלה "מזל טוב", קם ראש הקהלה ואמר, כי רק אז יגיע לרב החדש ה"מזל טוב" האמיתי, אם ישמעו את החילוק בסוגיא גם הסבלים, שלא יכלו להשתתף בטקס, כי היו עסוקים בפרנסתם.

כוחו של ה"נודע ביהודה" הי' גדול ביותר בהיתר עגונות (וכנראה ג"כ בנוב"י בפנים).

*

מספרים, כי פעם אחת, לאחר בדיקה ודרישה, גביית עדים ובירור הלכה, התיר לאשה עגונה להתחתן. כעבור זמן, באו אל הרב אנשים ואמרו: "רבינו, בעלה של העגונה הזאת, שנעלם לפני מספר שנים, חזר הביתה והוא נמצא כאן בעירנו". — "זה לא יתכן!", השיב ה"נודע ביהודה". אמרו האנשים: — "רבנו, אבל אנחנו ראינו אותו ברחוב והוא נמצא בדרכו אל כבוד הרב". — "לא יתכן דבר כזה בשום אופן", השיב ה"נודע ביהודה". פתחו את דלת בית המדרש והציבו את האיש לפני רבה של פראג... אימה ופחד נפל על כל הנוכחים. פנה אליו ה"נודע ביהודה" ואמר לו: — "מה אתה עושה כאן בעולם הזה בין אנשים החיים?! הלא אני בררתי עפ"י ההלכה שלא יתכן שתחי', ומקומך בין המתים!"... באותה דקה צנח האיש נפל ומת במקום...

בהיותי ילד עקר אבי מורי ר' חיים ז"ל את דירתו ועבר לגור בגלל קשיי פרנסה לכפר סלאווקיץ (סמוך לברזוביץ הנ"ל). מכיון שלא הי' בישוב זה מלמד תינוקות כראוי, לקחו אותי לבית סבי בצ'צ'וביץ כדי שאלמד שם. למדתי איפוא ב"תלמוד תורה" של הקהלה, אבל נתגדלתי על ברכי זקיני הגאון הצדיק וראיתי את עבודת ה' שלו ואת התנהגותו הקדושה, אשר מעולם לא נשכח מלבי ומזכרוני.

בנוסף לעובדה שנהג רבנותו ברמה ועמד בראש ישיבה, עסק בתורה בדבקות ועבד את ה' בקדושה ובטהרה, היו לו כל מיני מנהגים משלו. למשל, כל יום חמישי בערב, ערך בחינה לתלמידיו בחומש ורש"י בפרשת השבוע. לכבוד המאורע, לבש בגדי חג וכובע של שבת על ראשו כשפניו מאירים כמו בליל שבת קודש.

לרבנו שלמה יצחקי הי' קורא תמיד "רש"י הקדוש" וכל מלה ברש"י הי' מוציא מפיו בדחילו ורחימו.

כן הי' נוהג לחגוג את כל יום ראש חודש, כאחד מחגי ישראל. הוא עבר בעצמו לפני התיבה בשחרית וקרא את ההלל בשירה גדולה, בלוויית מקהלת בני הישיבה. לאחר התפלה ערך סעודת ראש חודש ברוב פאר. בסעודה זו השתתפו לא רק תלמידיו וחלק מבני קהלתו, אלא גם אורחים וכפריים רבים, שבאו במיוחד מכל הסביבה של צ'צ'וביץ, כדי לשמוע אל הרינה ואל התפילה של רבם הי' ברשותו קונטרס של חידושי תורה בכתב ידו של הרב הצדיק אברהם יהושע העשל מאפטא זצ"ל. אחד מאברכי הישיבה הי' קורא מהקונטרס הזה בתוך הסעודה בקול רם וכל המסובים היו מקשיבים באימה ויראה, כי חידושי תורה אלו היו מלאים יראת השם ודברי מוסר היוצאים מן הלב. בסיום הסעודה עברו כל המסובין לפני זקיני ז"ל כבני מרון וקבלו ממנו את ברכת "חודש טוב", תוך נשיקת ידיו.

כן הי' זקיני נוהג לעשות טקס גדול במעמד קידוש לבנה. לבש את בגדי השבת והי' מברך בהתלהבות ובהתרגשות עצומה ובסוף הי' יוצא בשירה ובזמרה, תוך ריקוד במעגל עם כל המתפללים. בתום התפלה הי' מחלק בין המתפללים עוגיות, צימוקים, שקדים אגוזים וכוסיות יי"ש להגיד "לחיים וחודש טוב". פעם אמרתי לסבי: "אני יודע למה אתה עושה פולחן שלם מראש חודש ומקידוש הלבנה, מכיון ששמך "יהושע" ופני יהושע כפני לבנה..." בזכות אימרה זו קבלתי "דמי ראש חודש" — שני כתרים...

בחופש ש"בין הזמנים" נסעתי, כרגיל, הביתה לכפר שלאווקיץ, לבקר אצל ההורים ולקיים מצוות כיבוד אב ואם, אבל בפרוס החג חזרתי שוב לצ'צ'וביץ כי העדפתי לבלות את ה"ימים הטובים" בבית סבי, מכיון שנהנתי מעבודת ה' שלו. מפיו למדתי את נוסח התפלה ההונגרי ל"ימים הנוראים". הייתי מסב על שולחנו של סבי בליל הסדר של פסח ואני זוכר את דברי התורה ואת השיחות שלו שהשמיע לפני כשישים וחמש שנה. מעשיות אלו היו חביבות עלי, למרות שסבי חזר עליהן בכל שנה...

*

והנה כמה פנינים ששמעתי מפיו:

פעם הי' סוחר שהי' לו בן יחיד בשם ישראליק. הילד הזה שנא מאד את ה"חדר" ואת המלמד ולא רצה ללמוד תורה. המלמד התלונן מספר פעמים אצל

אביו, כי ישראליק מסרב להתרכז ולשים לב ללימודים והמכות לא עוזרות. כאב מאד לאביו העובדה שבנו היחיד וה"קדיש" שלו ישאר בור ועם הארץ. ביום אחד באמצע החורף הוא פנה אל בנו וכך אמר לו: — "ישראליק, אני לא ארביץ לך, כי המכות לא עוזרות, אבל דע לך, שאם לא תתקדם בלימודים בתלמוד תורה, אני אעניש אותך בעונש חמור ביותר; בדרך כלל, קונים הורים לבניהם לקראת חג הפסח נעליים, כפה ובגדים חדשים והילדים מתפארים בכך. אני לא אקנה לך שום דבר ובהתקדש החג כשתלך לבית הכנסת עם הבגדים הישנים, המלוכלכים והקרועים שלך, תתבייש בפני כל חבריך!". אולם, גם אזהרה זאת לא עזרה ואביו של ישראליק שמר על מוצא שפתיו.

כשישראליק חזר הביתה מבית הכנסת בליל פסח, אמר לאביו: "אם אתה חושב שפגעת בי ע"י העונש שלך, אינך אלא טועה. שמעתי שהסוחרים בבית הכנסת אמרו אחד לשני — מה קרה לאביו של הילד המסכן הזה, כנראה שהוא ירד מנכסיו, אם לא הי' ביכולתו לקנות חליפה חדשה לכבוד חג הפסח לבנו היחיד! מהיום והלאה נפסיק להעניק לו הלוואות ונפסיק להיות לו "ערבים" בבנק, איש זה עומד, כנראה, לפני פשיטת רגל... ובכן, אבא, אני אמנם נכלמתי בפני חברי, אבל אתה נפגעת באופן החמור ביותר..."

כמו כן אנו אומרים לאבינו שבשמים, אמנם "ומפני חטאינו גלינו מארצנו", אבל כל האומות יודעות שאנו בניך ואתה אבינו ובחרת בנו מכל העמים, ואם ה' לא תגאלנו מהגלות, דבר זה יפגע בכבודך עוד יותר. לכן אנו מבקשים בתפלותינו הקדושות ואומרים: "למענך אלקינו עשה ולא לנו".

*

היתה תקופה באוסטריא שהרבנים חייבו את האופים מצות לפסח לשתף עמם מספר גוים, כדי שלא להוציא "עלילת דם" על האפי'. ומסיבה זו הי' נוהג הגה"צ ר' שמעלקא מניקלוסבורג להזמין שכן נוצרי מכובד לסעודת הסדר שלו בליל פסח, והי' מתרגם לו את ה"הגדה" מלה במלה. גוי זה השתתף ב"סדר" שלו כמה שנים. פעם, כשהגיע הצדיק מניקלוסבורג לסיום ואמר בכוונה גדולה ובבכיות "לשנה הבאה בירושלים", נשא ידיו לשמים ואמר בלשון הקודש, ללא תרגום: "רבונו של עולם, אבקשך בכל לשון של בקשה, שתגאל אותנו מהגלות הזאת, כי מתבייש אני כבר מפני הגוי הזה..."

*

"שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי" (תהלים, קי"ט) וי"ל כי לפעמים האדם חוזר בתשובה ושב אל ה' מחמת שהרשעים יורדים לחייו ורודפים אותו, לכן אמר דוד המלך ע"ה: "שרים רדפוני חנם" כי בלא"ה "מדברך פחד לבי".

ובשם הגאון ר' ברוך פרענקל זי"ל אמר זקיני מצ'צ'וביץ לפרש גם את הפסוק השני: "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב", דהנה רבינו בחיי כותב, כי כל מקום שכתוב בתורה — "דבר אל בני ישראל" הכוונה על תורה שבכתב, והיכי דכתיב "אמור" אל בני ישראל הכוונה על תורה שבעל פה. ולכן כתוב תמיד "וידבר ה' אל משה לאמר" דהיינו דיבור ואמירה, שבכל מצוה ישנו תשכב"כ ותשב"פ, כלומר, צריך לקיים כל מצוה עפ"י תשב"כ ועל פי תשבע"פ מה שחז"ל הוסיפו ותיקנו. והנה דוד הי' פסול למלכות עפ"י תשב"כ, כי בא מרות המואבי' וכתוב "עמוני ומואבי לא

יבוא בקהל ה'", רק עפ"י תשבע"פ הי' כשר, לפי שחז"ל דרשו: "עמוני" ולא עמונית, "מואבי" ולא מואבית (יבמות, י"ז). וז"ש דוד המלך ע"ה: "שרים" הן המה שונאיו דואג ואחיתופל "רדפוני חנם" במה שאמרו שפסול אני לבוא בקהל, ולכן "ומדברך" מתורה שבכתב "פחד לבי", אולם — "שש אנכי על אמרתך "הוא תורה שבעל־פה כמוצא שלל רב, כי עפ"י תשבע"פ כשר אני לבוא בקהל ה'.

*

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו'" (פרשת וילך), לכאורה קשה להבין את המושג "תשובה", דבר שלא קיים אם האדם חוטא לפני מלך בשר ודם. וי"ל דלכן מהני תשובה לישראל לפי שבספר תורה קיי"ל דאם כתב מתחילה שלא לשמה, מעביר עלי' הסופר בקולמסו ומקדשה בסוף. ה"נ אם חטא האדם כל ימיו ובסוף עולה על דעתו הרהור תשובה, אז הקדיש כל ימיו למפרע וזדונות נעשו זכויות. וזאת מכיון דס"ר נפשות ישראל מכוונים נגד ס"ר אותיות שבתורה וכמו לאותיות התורה מהני העברת הקולמוס, ה"נ מהני גם לנפש הישראלי תשובה לבסוף. וז"ש "ועתה כתבו לכם וגו'" ר"ל התשובה שנקראת "עתה" כמשחז"ל אין ועתה אלא תשובה, היא דומה ל"כתבו לכם את השירה הזאת", שמהני העברת הקולמוס לבסוף לקדשה.

*

במסיבת האירוסין שלי בסערענטש, סיפר באזני המוזמנים זקיני רבי יהושע ברוך רייניץ זצ"ל מצ'צ'וביץ את האפיזודה הבאה: בחתונה שלו שהיתה בחודש טבת בקור ובשלג, כשעמדו ללכת לחופה, לא מצאו את אביו, ה"ה הרה"ג רבי נתן פייטל ז"ל והיו מחפשים אותו בכל הישוב, עד שמצאו אותו... במקוה, כי כך הי' נוהג לטהר עצמו במקוה פעמיים או שלוש פעמים ביום. כשהחזירו אותו למסיבת החתן וזקנו הי' מלא קרח, עמד על רגליו מחותנו הרב הצדיק ר' אשר אנשיל מטשענגער זצ"ל והטיח כלפיו דברי מוסר. הוכיח אותו בדברים קשים ואמר: "האם כך מתנהג יהודי שומר תורה ומצוות, אשר מסכן את בריאותו על ידי טבילה במים קרים?! כך הוא מקיים מ"ש בתורה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם"?! על זה ענה לו מחותנו הצדיק ר' נתן פייטל: "האם יהודי שכמותך שישב בתענית משבת לשבת, כן הוא מקיים את המצוה "ושמרתם מאד לנפשותיכם"?!". וסבי מצ'צ'וביץ הוסיף בדרך בדיחה: "הנה, במעמד זה נדע לי שישנן עוד שתי עבירות בעולם והיינו — ללכת למקוה ולהתענות, לכן מאז, אני נזהר לא לעבור על העבירות הללו..."

סבי מצ'צ'וביץ אהב אותי אהבת נפש, אבל סבתי החורגת, האשה חנה ע"ה, ירדה לחיי. כשאמרתי דברי תורה לאחר הארוחה, היא אמרה לי: — "צביעות, רמאי אתה, רואה אני בעיניך שלא תלמד אחר פטירתי אפילו פרק משניות אחד...". שנאתה כלפי החלה מאז שנולדתי, משום שהורי סרבו לקרוא לי בשם אבי'. היחסים בינינו הדרדרו מיום ליום. אמנם, אני הייתי ילד שובב וגם היא לא רוותה הרבה נחת ממני. תמיד מצאתי את העוגות שאפתה לכבוד האורחים ושהטמינה ממני, והפרשתי מהן "תרומות ומעשרות" בעין יפה... פעם "סידרה" אותי הסבתא ועשתה עוגות מאפר וחול. אמנם שברתי שתי שניים, אבל לא נשארתי "בעל חוב": זרקתי לראשה את כל העוגות וגם שברתי מספר חלונות עם העוגות... כתוצאה משערורי' זו הייתי נאלץ לעזוב את בית זקיני בצ'צ'וביץ ולצאת לדרך ולחפש מקום אחר ללמוד תורה.

*

רב גאון הקדוש מופת הדור וכו' כקש"ת
מוהר"ר אשר אנשיל יחזקיהו זצוק"ל
בנרמסוף מנדזוה אשר' אנדלב טויטפנבעכער

הצדיק מטשענגער

הרב רבי אשר אנשיל הלוי יונגרייז ז״ל, חמיו של סבי מצ׳צ׳וביץ הי׳ רב גאון בתורה, צדיק תמים מפורסם בדורו ורופא פלא, שרבים נהרו אליו מכל קצוי ארץ. למד בישיבת הגאון מהר״ם א״ש ואח״כ בישיבת הרב הגאון יעב״ץ בווערבאָ. לאחר שנתקבל לרב של הכפר טשענגער (ע״י העיר סאטמער), החלה רוח ה׳ לפעמו והצטיין בחכמת הרפואה, בסגולות ובפלאי־הטבע. הצליח לרפא חולים, שהרופאים אמרו להם נואש. בתורתו, בחכמתו ובצדקתו הצליח והפליא לעשות ועמד לישועה לימין ישראל במשך שלושים ושתים שנה. הוציא לאור ספר על סוגיות הש״ס ושו״ת בשם ״מנוחת אשר״ (שם הרבנית היתה — מנוחה).

הצדיק מטשענגער הי׳ בנו של הרה״ג ר׳ שמואל יונגרייז ז״ל אבדק״ק טשעטשע וחתנו של הגאון ר׳ מאיר אָלמשדר ז״ל, רבה של מאַטערסדורף. רבי שמואל הי׳ חתנו של ר׳ אשר אנשיל ווערטהיימער (וויענער) שהי׳ אבדק״ק מישקולץ וחתן לגאון ר׳ יוסף פעסלבורגר, שהי׳ בנו של ר׳ שמשון וויענער, שהי׳ אחד מחכמי אוסטרייך.

לזקיני הצדיק מטשענגער היו ארבעה בנים ושלוש בנות. הבכור הרה״ג ר׳ אברהם ז״ל, מילא מקום אביו בטשענגער. השני, הרה״ג ר׳ משה נתן הרב דטיסא — פירעד, בעמח״ס ״מנוחת משה״. השלישי, הרה״ג ר׳ זאב, אבדק״ק באָיום. והרביעי, ר׳ יהונתן בנימין, סוחר, שהתגורר בכפר אפץ, סמוך לעיר ערלאָ.

חתניו של זקיני היו: סבי הרה״ג ר׳ יהושע ברוך רייניץ ז״ל, הרב דצ׳צ׳וביץ. הרה״ג ר׳ שמואל דוד יונגרייז (בן אחיו), הרב דפעהערדיאָרמאָט. הרה״ג הצדיק ר׳ יעקב שיק ז״ל הרב דנאַדאָוודוואָר (אביו של הרה״ג ר׳ מנחם מנדל שיק, הרב דסיקס ואביו של הרה״ג ר׳ מאיר שיק, הרב דאָנאָד), בן להרה״ג ר׳ דוד שיק ז״ל, רב דטוקאַי, ש״ב של מהר״ם שיק זצ״ל.

גם בני אחיו של הצדיק מטשענגער היו רבנים מפורסמים, ה״ה הרה״ג ר׳ משה יונגרייז ז״ל, הרב דקה״י בקאַשאָ, הרה״ג ר׳ שמואל דוד יונגרייז, הרב דפעהערדיאָרמאָט הנ״ל, הרה״ג ר׳ פאַלעק יונגרייז ז״ל, הרב דסאַנטעף (אביו של ר׳ אשר אנשיל יונגרייז ז״ל, הרב דקיוועשד).

הרה״ג ר׳ משה יונגרייז מקאַשאָ הוא אביו של הרב ר׳ יצחק צבי יונגרייז, ממלא מקומו, שהי׳ חתנו של הרה״ג ר׳ דוד זאלצער, דומ״ץ במונקאטש וחותנו של הרה״ג ר׳ יהודה ראזנער הי״ד, הרב דסעקעלהיד. הרה״ג ר׳ שמואל דוד רבה של פעהערדיארמאט הנ״ל הי׳ אביו של הרה״ג ר׳ שמואל בנימין יונגרייז ז״ל, ממלא מקומו, ושל הרה״ג ר׳ אשר אנשיל יונגרייז, רבה של פאַביאַנהאַזאָ.

*

״עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה״ (פרשת פינחס) — ואמר זקיני הרה״ג ר׳ שמואל פאפע יונגרייז זצ״ל מטשעטשע לפרש ע״ד הרמ״ז — דהנה האדם צריך להשתדל שיעלה מעלה בכל יום בתורה וביראה, אבל עלייתו ביום שבת צריכה להיות גדולה עוד יותר, כי השבת הוא יום קדוש שמשפיע עליו (ועי׳ חת״ס מ״ש ג״כ עד״ז מקרא קודש, שהשבת ויו״ט קוראים להקדושה). וא״כ ז״ש

"עולת שבת בשבתו" דהייני העלי' של שבת צריכה להיות גדולה יותר על עולת התמיד, היא העלי' התמידית של כל ימות החול. עכת"ד ודפח"ח.

*

"אמר חזקי' ליתי ישעי' לגבאי וישעי' אמר ליתי חזקי' לגבאי, מה עשה ה' שיודע פשר דבר, חלה חזקי' והלך ישעי' לבקרו" (מסכת ברכות,י'). — ואמר זקיני הנ"ל, הרה"ג ר' מאיר אלמשדר ממאטערסדורף ז"ל לפרש — דלכאורה קשה, האיך שני צדיקים יקפידו על כבוד המדומה. וי"ל דהנה איתא במדרש: "כנסת ישראל אומרת השיבנו ה' אליך ואחה"כ ונשובה, וה' אומר שובו אלי תחילה ואח"כ ואשובה אליכם", א"כ י"ל שהנהו ב' צדיקים נחלקו ג"כ בזה: חזקי' שהי' מלך שהוא שליחם של ישראל אמר ליתי ישעי', שהוא שליחו של מקום לגבאי תחילה, בבחינת השיבנו ה' אליך קודם, וישעי' אמר ליתי חזקי' לגבאי, שהוא בבחינת שובו אלי תחילה. מה עשה הקב"ה "חלה חזקי'" ר"ל ישראל חלו במחלת הגלות והלך ישעי' לבקרו, כלומר, הקב"ה, כביכול יהי' נאלץ לפדותם מן הגלות.

*

"ואת החסידה והאנפה למינה" ופירש"י "ולמה נקרא שמה חסידה, שעושה חסידות עם חברותיה במזונות" — ואומר ר' מאיר אלמשדר לפרש — דלכאורה קשה, אם היא עושה חסד עם חברותי' מאי טעמא הוא עוף טמא? וי"ל דה"ק, הואיל ואינה עושה חסידות רק עם "חברותי' הטמאות" ולא עם עופות אחרים הטהורים והכשרים, לכן הוא עוף טמא. עכת"ד ודפח"ח.

*

רבני שושלת יונגרייז היו בעלי משפחות ררוכות ילדים והם התחתנו עם רבנים אחרים, כך שמשפחת יונגרייז נפוצה על פני כל מדינת הונגריא. זכורני, פעם, השתתפתי בכנס גדול של רבנים אורטודוקסים בעיר בודפשט. בסיום אחת הישיבות, עלה על הספסל יהודי אמיד אחד והכריז בקול גדול בזה"ל: — "אני מתכבד להזמין אלי הביתה לארוחת צהרים את כל בני המשפחה ואת כל הנכדים של הצדיק רבי אשר אנשיל יונגרייז זצ"ל מטשענגער". כמעט כל משתתפי כנס הרבנים הלכו לסעודה זו...

*

אודות רבי שמואל יונגרייז (אבי הצדיק מטשענגער), שמעתי סיפור פלא מפי זקני מצ'צ'ובין. הוא הי' יליד מעהרין ותלמיד מובהק של הגאון רבי יחזקאל לנדא זצ"ל — הנודע ביהודה. קומתו התמירה יפי תוארו ומראהו האציל הרשימו מאד את כל רואיו. בשל סגולותיו החיצוניות נקלע לעסק ביש. הדבר קרה בתקופת לימודיו אצל הגאון מפראג. יום אחד מזהלך שמואל בחור הישיבה באחד מרחובות הבירה, גמרתו בידו ופניו מועדים לכיוון בית המדרש כדי לשמוע שיעור מפי רבו, והנה מתקרבת לעברו הכרכרה המלכותית ההדורה ובתוכה המלכה מאריא טערעזא. מלכת אוסטריה — הונגריא נודעה כאנטישמית מובהקת שלבה רחש שנאה עזה ליהודים ושקדה למרר את חייהם ע"י שורת חוקים משפילים וגזירות שונות שהוציאה נגדם. אולם בהיותה אשת־תאוה חמדה בלבה את הבחור היהודי היפה בעל העינים הכחולות, שנשא חן בעיניה ממבט ראשון.

תולדות הגה"צ
אשר יונגרייז
מטשענגער

ובכן, ציותה המלכה לעצור את הכרכרה, ותוך כדי כך הזמינה באמצעות שלישה את הבחור לביקור בארמונה בשעות הלילה בצירוף רשיון כניסה. לשמע הדברים חוורו פני שמואל. כשהוא אחוז תדהמה פנה לרבו הגדול לבקשו עצה ותושיה איך להנצל ממלכודת הרשע שפרשה המלכה לרגליו.

— עליך להמלט למדינה אחרת! קבע הרב בפסקנות.

תלמיד הישיבה שלא הי' ערוך לעצה מעין זו געה בבכיה מרה.

היאך אעזוב את מולדתי ובית הורי ורבי? ומה יעלה בגורלי בנכר?

הנודע ביהודה הרגיע את רוחו והבטיחו שה' יהי' בעזרו ובזכות זה שעמד בנסיון כשל יוסף הצדיק יזכה לבנים ולצאצאים גדולי תורה ויראי השם. ברכה שהתקיימה במלואה.

*

סיפר לי ש"ב הרה"ג ר' יצחק צבי יונגרייז זי"ל, שהי' רב דקה"י בקאַשאָ, כי פעם אחת ביקר בהונגריא העלית והלך לכפר טשעטשע, שם כיהן כרב המקום רבי שמואל זצ"ל, כדי לחקור ולדרוש אחרי מעשיו של זקנינו זי"ל. מצא בכפר איש אחד בלבד שהי' זקן מופלג ועם הארץ. זה סיפר לו שהי' צעיר כשנפטר הרב יונגרייז, אבל הוא זוכר את הרבי, כי הוריו שלחוהו אליו בשאלות הלכתיות. וכך הוא סיפר: בביתו של הרב בפינה אחת של המטבח הי' מקוה של מעין. המקום הי' מכוסה במחיצה של בד לבן, ותמיד כשבאתי אל הרב, בקיץ או בחורף, הי' הרב טובל במקוה והייתי צריך להמתין עד שהרב יצא מהמקוה ויחזור לחדר הספרים שלו.

*

נחזור לבנו של רבי שמואל — הצדיק מטשענגער זצ"ל שהי' מפורסם בכל מדינת הונגריא כבעל מופת ונהרו אליו מכל אפסי ארץ, כדי לקבל ממנו ישועות ורפואות. אחרי שהקשיב לדברי החולה, לא בדק אותו, אלא כתב לו מרשם ושלחו לקנות את התרופות בבית מרקחת בכפר טשענגער.

פעם התארח אצלי בעיר פעטרושען איש עני ותלמיד חכם גדול, שבא לזכות את בני קהלתי במצוות הכנסת כלה ושמו ר' יצחק מכפר סאַקס (הסמוך לסאטמער). הוא מסר לי שלמד בישיבתו של זקיני בעל "מנוחת אשר" מספר שנים וראה עין בעין את גדלותו של רבו המובהק בתורה ובעבודת ה'. וכך סיפר לי: הרוקח בכפר טשענגער, לאחר שנעשה עשיר גדול מהחולים של הרבי, החליט לעבור לבודפשט ומכר את בית המרקחת שלו לרוקח אחר. שניהם היו ערלים נוצרים הונגרים. לאחר זמן, נפגשו שניהם בבירת הונגריא, והרוקח הראשון שאל בשלומו של הרוקח השני ובעיקר איך הוא מצליח לשתף פעולה עם הרבי והאם יש לו הרבה חולים שמביאים מרשמים. התלונן הרוקח השני שאין לו פרנסה והוא עומד כמעט לפני פשיטת רגל.

— "היתכן", שאל הרוקח מבודפשט, "האם הרבי יונגרייז ישנו עוד בכפר, והאם מבקרים אצלו חולים?" — "כן, השיב השני, הכל ישנו כבימי קדם, אבל רובן ככולן של התרופות שהרבי כותב על המרשמים, אינן נמצאות בבית המרקחת שלי".

— "טיפש שכמותך", השיב לו הרוקח מבודפשט, "גם בזמני קרה אותו דבר, אבל אני נתתי להם תרופה אחרת שהיתה לי... האם אתה חושב שהתרופות גרמו להחלמת החולים?... בודאי שלא, אלא הברכות של הרבי הקדוש"...

בית כנסת בטשענגנגר

סיפר לי ידידי הרב הגאון ר' יהודה רוזנער הי"ד, רבה של סעקעלהיד, שהי' ג"כ מנכדי הצדיק מטשענגנגר, איך נעשה זקנינו פועל ישועות ובורא רפואות. הוא ישב בצעירותו על התורה בכפר טשענגנגר, מתוך עוני, מחסור ודחקות ועבד את ה' במסירות נפש ממש. חורף אחד הי' הקור גדול ולא הי' לו כסף לקניית עצי הסקה. משום כך ישב במטתו עם בניו וכך לימדם תורה. אולם, הוא לא סיפר על כך לאנשי קהלתו ואף לא רצה שהבריות ידעו על כך, לכן נעל את דלת החדר. לפתע הופיע לפניו יהודי מזוקן בעל הדרת פנים ואמר לו: "רבה של טשענגנגר! אתה רוצה לדעת איזו תרופה עוזרת נגד כאב ראש, ואיזו תרופה נגד כאבי בטן, ואיזה תרופה עוזרת למחלות לב וכיו"ב, הנה אני מוכן לגלות לך". הצדיק חשב שהוא יהודי פשוט שבא להפריע לו מלימודו, גער בו ואמר: "אבקשך, אל תביא אותנו לידי ביטול תורה". על זה השיב האורח: "אני מבקש סליחה, כבוד הרב ימשיך עם הבנים לעסוק בתורה ואני אכתוב את כל התרופות כאן על השלחן".

כאשר זקיני הצדיק ז"ל סיים את לימודו והיהודי הזר נעלם, התחיל לחשוב: לכאורה, איך נכנס אורח זה לחדרי, והלא הדלת היתה נעולה... שלח את בניו לרדוף אחריו, אבל לא מצאוהו. בינתיים נכנסה הרבנית לחדר ונזפה בבעלה ובבני' שנתנו לאורח הזה ללכלך את השלחן בכל מיני שטויות... למרות כל מאמצי', לא הצליחה הרבנית לרחוץ את השלחן למחוק את האותיות, כי הכתב החזיק מעמד. אז ראה הצדיק מטשענגנגר, כי הדבר לא פשוט הוא והעתיק את כל הכתב בספר.

כעבור מספר ימים התחילו אנשים, נשים וטף, צעירים וזקנים לנהור אל ביתו של הצדיק, בבקשה לתת להם רפואות וסגולות. הם מסרו, כי אורח אחד הסתובב בכל הסביבה והלך מכפר לכפר ומבית לבית לפרסם ברבים, כי הרבי מטשענגער הוא רופא מומחה המסוגל לתת תרופה מתאימה לכל מיני מחלות. לפי התיאור שלהם היי זה אותו אורח שביקר בביתו של הצדיק. מאז, נעשה רבה של טשענגער רופא ובעל מופת והיי מושיע לישראל ימים רבים. לפי חסידי טשענגער, היי האורח הזה אליהו הנביא זכור לטוב, שנשלח משמים להושיע לצדיק במצוקתו.

*

בפרשה זו יש בידי סיפור נוסף אותו שמעתי מפי מו"ח הרה"ג רבי פנחס ביליצר זצ"ל: בעת מסיבת האירוסין שלי, במהלך השמחה, פנה מו"ח מול מחותנו, סבי, הרה"ג רבי יהושע ברוך רייניץ זצ"ל מצ'צ'ובין, בקביעה שהוא, כלומר סבי, הנו בעל חובו. לפליאתו של סבי, הסביר מו"ה בזה"ל: "חמי המנוח היי הרבני הנגיד ר' לוי יצחק אסטרייכר, שהתגורר בעיר מונקאטש. הוא היי בנו של הרה"ג הצדיק ר' יונתן בנימין זצ"ל, שהיי רבה של טשענגער. לאחר פטירתו, נבחר למלא את מקומו הרה"ג הצדיק ר' אשר אנשיל הלוי יונגרייז, חמיו של הרב מצ'צ'ובין. לרב הנבחר החדש נודע, כי לאלמנת הרב הקודם ישנם למכירה ספרי קודש שנשארו מבעלה. האלמנה הרבנית טענה, כי יש לה שני יתומים שירשו את הספרים, אחד מבוגר ואחד ילד, שהוא מתחת לגיל הבר־מצוה. המבוגר בחר לעצמו ולאחיו הקטן מספר ספרים, שבעלי בתים זקוקים להם, ואת מרבית הספרים מסר לאמו שתמכור, מכיון שהיתה זקוקה לכסף. אולם, בין הספרים שלא עמדו למכירה גילה הרב הצדיק מטשענגער קונטרס, שהיי כתוב בכתב ידו של הרב המנוח על כל מיני רפואות ותרופות וסגולות מש"ס ומספרים הקדושים לכל מיני מחלות. האלמנה סירבה למכור את הקונטרס הזה באמרה, כי אין בזכותה למכור את חלקו של בנה הקטן. הרב הצדיק מטשענגער שילם לאלמנה ממיטב כספו והתחייב לשלם גם את חלקו של הבן הקטן, לכשיגדל, עבור הקונטרס של הרפואות. והרב מסערנטש המשיך ואמר: "הבן הקטן הוא חמי ר' לוי יצחק אסטרייכר, והצדיק מטשענגער, כפי שידוע לי, לא שילם לו אף פעם את חלקו בקונטרס ההוא. היתום הזה נעשה עשיר גדול במונקאטש ולא עלה על דעתו לתבוע את חובו מהצדיק מטשענגער. אולם, אני כחתנו — אמר הרב מסערנטש — ירשתי חלק זה ממנו. נמצא כי מחותני הרב מצ'צ'ובין הוא בעל חוב שלי..."

השיב סבי מצ'צ'ובין: — "באוהל שנמצא בבית־הקברות בכפר טשענגער ישנם שני קברים זה על יד זה, אחד של אבי חותנך ה"ה הרה"ג רבי יהונתן בנימין אסטרייכר ואחד של חמי ה"ה הצדיק ר' אשר אנשיל יונגרייז זצ"ל. שני הרבנים הצדיקים הללו היו סתם שכנים באוהל במשך שנים רבות. היום בערב על ידי האירוסין של בנינו, הם נעשים מחותנים, ומחותנים מוותרים זה לזה על חובות ישנים..."

כנראה ששנים היו המקורות מהם שאב זקיני הצדיק מטשענגער ידיעותיו בחכמת הרפואה: — האורח הנסתר, (כפי שסיפר הרה"ג מסעקעלהיד) והקונטרס שקנה בכסף מלא מהרבנית, אלמנת קודמו, הרב הגאון ר' יונתן בנימין אסטרייכר זצ"ל.

כדאי לציין, כי הקונטרס של הרפואות נשאר ביד נכדו ר׳ שמואל יונגרייז, שהתגורר בכפר וואַמושמיקולה (ליד העיר ערלוי), אך התרופות שמופיעות שם לא הועילו כלום ולא היה להן כל ערך. ובכן, לא התרופות ריפאו את המחלות אלא כוחו בתורה וברכתו של אותו צדיק, כמו שכתב הגאון ר׳ יוסף שאול נתנזון אבדק״ק לעמבערג בהסכמתו על ספר ״מנוחת אשר״, ששמע... ״שכוחו גדול בתורה ובעבודה, לכן יתפלל עליו שה׳ ישלח רפואה שלמה ליוסף שאול בן חנה״ (עיי״ש).

*

עוד זאת סיפר לי זקיני מצ׳צ׳וביץ על חמיו הרב הצדיק מטשענגער זצ״ל: העיר סיגט שוכן לא הרחק מסביבות הכפר טשענגער. בימים ההם ישב על כס הרבנות בסיגט הגאון הצדיק רבי יקותיאל יודא טייטלבוים זצ״ל בעל ״ייטב לב״, בנו האברך הרה״ג רבי חנניא יו״ט ליפא חסה בצל אביו הגדול, שואב ממעין תורתו ונהנה מזיו השכינה. אולם דאגה אחת קיננה בקרבו, זה זמן ועידנים עבר מעת חתונתו עם בת זוגו ועדיין לא זכו לפרי בטן, בהיות ששמו של בעל המופת מטשענגער הלך לפניו, נסעה הרבנית מסיגעט לזקיני מטשענגער בסוד גדול, ללא ידיעת בעלה, לבקש שתיוושע בבן זכר. הצדיק רבי אשר אנשיל בירך אותה בבן זכר, אבל בשני תנאים: א׳ שעלי׳ להכנס למטבח לרבנית ולאכול קצת כבד מטוגן מאוז מפוטם (הצדיק מטשענגער סמך על הרמ״א שיש בדיקה לווושט מבחוץ, אם יודעים את מקום הקוץ מבפנים, אבל חסידי סיגעט הטילו איסור חמור על אווזים מפוטמים), ב׳ התנאי השני שכעת חי׳, כשיהי׳ לה בן, צריך הרב מסיגעט לכבד אותו בסנדקאות...

הרבנית עמדה בתנאי הראשון, אבל כשנפקדה ונולד לה בן, לא קיימה את התנאי. היא אמנם זכרה מה שהבטיחה וגילתה זאת לבעלה תוך בכי׳. אבל ה״קדושת יום־טוב״ גער בה ואמר: ״איך הבטחת דבר כזה, האם יתכן לפגוע בכבוד אבי מורי (בעל ה״ייטב לב״) ולא לכבד אותו בסנדקאות?!״ הבכיות של הרבנית לא עזרו והברית מילה התקיים ברוב פאר, כשהסנדק הי׳ סבו של התינוק. אולם הקפדת הצדיק הזיקה לילד ולאחר שנתיים נפטר התינוק...

*

שאלו פעם את הצדיק מטשענגער, למה הוא מסיים את תפלתו בכל יום בשעות הצהרים, וכך היתה תשובתו: — רבי יוחנן אומר בפרק קמא דברכות ״הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו״ וקשה, הלא איתא במשנה ״תפלת השחר עד ד׳ שעות״, וכן קשה מ״ש ״הלואי״? ויש להסביר, משל למה הדבר דומה, למלך שיש לו שעות קבועות לקבלת קהל, כלומר, לאזרחים שפונים אליו בבקשות לצורך עצמם. אבל אם בא אזרח בענין שלמלך יש בו אינטרס, יכול הוא להיכנס למלך בכל עת ובכל שעה. והנה הנמשל: אלו שמתפללים לצורך עצמם, לרפואה, לפרנסה ולכיו״ב, יש להם שעות קבועות עד ד׳ שעות ביום, אבל אלו שמתפללים בעד גלות השכינה, יכולים להתפלל כל היום. וז״ש רבי יוחנן: ״הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו״, כלומר, הלואי שיגיע האדם למדרגה זו שלא יתפלל לצורך עצמו אלא עבור גלות השכינה. ועל פי זה יש לפרש מ״ש בתהלים (ל״ד ב׳) אברכה את ה׳ בכל עת״ ר״ל כל היום, ומדוע? — מכיון ותמיד ״תהלתו״ דייקא ״בפי״, ואינני מבקש לעצמי.

*

"אשרי איש ירא את ה'" וגו' (תהלים, קי"ב) — ואומר הצדיק מטשענגער — כי האדם צריך שיתנהג בדרך הישרה עוד בימי נעוריו, אחרת, בניו רואים את מעשיו הרעים ולומדים ממנו. אף שלעת זקנתו הוא חוזר בתשובה, אולם אז כבר מאוחר, כי בניו עזבו את הבית ולא רואים את מעשיו הטובים. וז"ש דוד המלך: "אשרי איש ירא את ה'" ר"ל שעדיין הוא "איש" צעיר לימים ועי"ז יזכה ש"גבור בארץ יהי' זרעו דור ישרים יבורך" (עכת"ד ודפח"ח).

*

"ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם. וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וגו' ותחי רוח יעקב אביהם" (פרשת ויגש), וקשה, למה קודם לא האמין להם ואח"כ כן האמין להם. אלא — מפרש הרה"ג ר' אברהם יונגרייז ז"ל, בנו של הצדיק מטשענגער — כי יוסף דיבר לאחיו כמו צדיק ואמר להם "שמני אלקים אדון לכל מצרים", דהיינו אלוקים דייקא ולא כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אולם, אחי יוסף באו ואמרו ליעקב "וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים" ולא ה' עשה זאת לכן "ויפג לבו ולא האמין להם", כי יעקב אבינו ידע כי בנו הוא צדיק ואינו מדבר בלשון כזה. אבל אחר כך כאשר "וידברו אליו את כל דברי יוסף", דהיינו ש"שמני אלוקים לאדון לכל מצרים", אז האמין להם — "ותחי רוח יעקב אביהם" (ודפח"ח וש"י).

*

"כן עשה הלל וכו' הי' כורך מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו" — ופירש דודי זקיני מטשענגער זצ"ל — דהנה מרור מרמז על רע וכן מצה שהיא לחם עוני. לעומת זאת פסח מרמז על טוב, שנאכל על השובע. הלל הי' צדיק גדול בעל מדות טובות שלא עשה הבדל בין אם מצבו הי' טוב או רע, אלא הי' כורכן ואוכלן בבת אחת, מכיון שקיבל באהבה גם את הדברים הרעים שבסופם יהיו טובים, משום שכל מאי דעביד רחמנא לטב עבד..

*

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'", ופירש"י שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם". — ושמעתי לפרש בשם הגאון ר' שמשון ווערטהיימר ז"ל, שהי' אחד מחכמי עסטרייך, ושהי' סבו של זקיני מטשענגער —דה"ק: שלא יאמר אותו צדיק, כי הצרות העבדות והעניים מקיימים ומחזיקים אותם באמונת ישראל, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, כלומר, אם יש להם רכוש גדול, עשירות וחיים טובים, דברים הללו אינם מקיימים אותם אלא מזיק להם וכופרים בה' ובתורתו חלילה.

ב"ה

כתב יושר דברי אמת והגיד ואדם חין ערכו
ה"ה אהובי תלמידי וחביב נפשי הרבני המופלג
בהלכות ובגמרות [illegible] שרגא [illegible] הבעלם
גן הדסים [illegible] נחמד [illegible] נדולת [illegible]
מוה"ר אשר אנשיל יהודה [illegible] אשר [illegible]
גדול ביותר [illegible] שעם [illegible] וכוח
שווים [illegible] כי [illegible] נפלאה [illegible]
בתורה [illegible] בסוגיות הש"ס עם מפרשים ראשונים
ואחרונים [illegible] בחכמתו ידיעות רבות בספרי
הפוסקים [illegible] [illegible] ובבו ובפיו [illegible]
[illegible] הוסיף [illegible] ותושיה [illegible] היותו
באנים [illegible] תחכמות [illegible] הרמה [illegible]
[illegible] כי הפיו [illegible]
[illegible] [illegible] חותם הרב הגאון
בגן [illegible] [illegible] בהוראות או"ה
[illegible] השגחתי ובעדתי [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] והוראות:
יורה יורה ידין ידין כדת וכהלכה [illegible] תורה
[illegible] ובקהלו [illegible] ותסודה ויהיה [illegible] נחת [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בהלכה
[illegible]

בעה"ח כ"ח טבת תש"ג [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

רב [illegible] [illegible] [illegible]

היתר הוראה (שקיבל הרב המחבר)
מהרב שלעזינגער

בישיבתו של הרב שלזינגער מטפלטשוין

הייתי נער בגיל 15 כשהגעתי לעיר זו בכדי ללמוד תורה. הגעתי כמה שבועות באיחור ומצאתי את מורי ורבי הרב הגאון ר׳ כלב פייבל שלזינגר ז״ל בבית המדרש מעביר שיעור לאברכי הישיבה. הוא שאל לשלומי, נישקתי את ידו והבעתי את בקשתי. — ״לא יתכן לקבל אותו״, אמר בחור מבוגר אחד, שהי׳ הגבאי של ה״חברה מזונות״, ״כי ילד זה נראה קבצן גדול, כל ה״ימים״ אצל הבעלי בתים הנכבדים תפוסים כבר, אלא אם כן יש לו כסף לשלם בבית התבשיל״. הרב הזקן שהי׳ ״סגי נהור״ במקצת, שם את המשקפיים על מצחו, הסתכל בי ואמר לגבאי של הבחורים: ״שמע בני, אומרים שהשנה ירדו הרבה גשמים ויש בארץ שפע של תפוחי אדמה וכרוב, הבה נקבל את הילד המסכן הזה שחשקה נפשו ללמוד תורה דוקא בטפלטשוין!״.

בישיבה זו למדתי ארבע שנים בערך, מתוך עוני ודחק, כי הייתי ביישן גדול והתביישתי לאכול על שלחן אחרים ״ימים״, כלומר, בכל יום אצל בעל בית אחר, כמו שהי׳ מקובל בימים ההם. אכלתי בבית התבשיל, רק לעתים נדירות, מכיון שלא השיגה ידי לשלם גם את המחיר הסמלי, פרט ליום שבת כשהייתי אורחו הקבוע של סנדלר אחד, יהודי פשוט אבל חשוב ויקר, במשך ארבע שנים. אך דא עקא, כי בקושי יכולתי להתרגל למאכלים, שהיו בכל ליל שבת דגים חמים ברוטב רותח ומתובלים בפלפל שצרב את הפה כאש להבה.

כאמור, סבלתי חרפת רעב, למרות שבימים אלה בא הרב הגאון ר׳ ישעי׳ עהרנפלד ז״ל מכפר פוטוק לעיירת שוראַן ותפס ישיבה גדולה בעוד שקהלת שוראַן העניקה לבני הישיבה כמעט כל מחייתם. הרב הזה הי׳ מחותני, משום שהי׳ אח לדודי הרה״ג ר׳ שמעון עהרנפלד, רבה של העיר מיהאַלביץ. בכל זאת לא עזבתי את הישיבה בטפלטשוין מכיון שמצאתי כאן תכלית גדולה בלימודי ובפרט שהי׳ לי אכסניא שהיו בה כל ש״ס ופוסקים וארון גדול מלא ספרי ראשונים ואחרונים.

רבי הנ״ל הרה״ג ר׳ כלב פייבל שלזינגר ז״ל בעמח״ס ״תורת בר נש״ הי׳ תלמידו של מרן ה״חתם סופר״ ושל ה״כתב סופר״ ז״ל וכן תלמידו של הגאון ר׳ מנחם טרעביטש ז״ל רב בניקלשבורג, בעמח״ס ״שלום ירושלים״. לפעמים ביומא דפגרא, סיפר לנו סיפורים רבים ומענינים מרבותיו ומחבריו, שלמד אתם ביחד בישיבה. הוא הי׳ יליד הכפר טרינטשין ובסוף ה״זמן״ חזר לבית אבותיו מהישיבה. פעם בחודש אלול בדרכו הביתה ברגל, הגיע לכפר אחד ששכן על גדות הנהר וואַג. כשעבר על גשר הנהר, צעקה אליו בחורה שעמדה יחפה במים בתוך הנהר וכבסה לבנים: — ״בחור מפרעשבורג! (כי בחורי פרשבורג היו ניכרים במלבושיהם ובפרט בשל ״חצי־הצילינדר״ שלהם), המכיר אתה שם את הבחור אהרן ביסטריצר? הוא החתן שלי״. כאמור, הנערה אשר עמדה יחפה בנהר וכיבסה לבנים היתה אחר כך הרבנית של הרב הגאון ר׳ אהרן ביסטריצר ז״ל, שהי׳ אבדק״ק מיהאַלביץ, בעמח״ס ״דעת סופר״.

אשר לכובע "חצי־צילינדר" זכורני שסיפר לי זקיני הגאון מצ'צ'וביץ שהי' תלמיד מובהק להגאון ר' מאיר א"ש, רבה של קהלת אונגוואַר, שבישיבה שלו היתה הוראה מפורשת, כי האברכים מחויבים לחבוש "חצי־צילינדר". פעם חזר ר' מאיר א"ש מכפר אחד מאוחר בלילה ולא התפלל עדיין תפלת ערבית. בחורי הישיבה שליוו אותו ארגנו את המנין חיש מהר והי' חסר עוד אחד להשלים את העשרה. לפתע הופיע בחור אחד שלא הי' על ראשו "חצי־צילינדר" והי' ירא מפני רבו להכנס לבית־המדרש, והיו הבחורים האחרים מסתירים אותו בגופם, כדי שלא יראה אותו רבם, וכך הסכים להתפלל. עד כדי כך הקפיד הגאון ר' מאיר א"ש על זה.

אולם, הי' שם בישיבה באונגוואר אברך אחד בדחן גדול וכשהגיעו ימי הפורים והצבור מכל העיר בא לשמוע את קריאת המגילה, תלה בכניסה לבית־המדרש, מעל לפתח, "חצי־צילינדר" אחד, ולא נתנו למתפללים להיכנס להיכל עד שחבש כל אחד את הצילינדר. הדבר הי' לצחוק לכבוד פורים עד שגם רבם התחיל לחייך.

אבל מנהג גדולים תורה הוא, והרבנים גדולי הדור קבעו כי תלמידי חכמים ולומדי תורה צריכים להיות ניכרים ומצוינים בלבושיהם, מפני שיש לכך השפעה חיובית על ההתנהגות בדרך התורה והמסורה. בגדים אלו שומרים על האדם שלא יעבור עברות ושלא ילך למקומות של בידור והוללות בחברת חילונים וכופרים. לכן תיקנו גם הבעש"ט ותלמידיו שהחסידים יחבשו שטריימל בשבתות ובחגים וכובעים שחורים עגולים בימות החול, כי יש בזה משום "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם". וכך כתבו גם הספה"ק על הפסוק: "ויבא יעקב שלם", שלם ראשי תיבות — שם, לשון, מלבוש, שאסור לשנות אותם. ומשום כך הי' המנהג בשבע הקהלות שתלמידי חכמים היו חובשים לכבוד שבת "חצי־צילינדר" ובהונגריא העלית (אוברלאנד) היו חובשים הבני תורה — "צילינדר־שלם".

בארבע השנים שלמדתי בישיבת טפלטשוין השתוממתי על הבעלי־בתים של הקהלה שהתחרו ביניהם איך לכבד את התורה ולומדי'. כמעט כל יהודי שהי' לו בית, לקח לעצמו שנים או שלושה בחורי ישיבה לאכסניא. פירוש הדבר, נתן חדר אחד מבית מגוריו וריהט את החדר עם מטה, כסא, שלחן, מנורה וגם נתן עצים בחורף להסקה וכן דאג לכביסת הלבנים של הבחורים שהתגוררו אצלו ובלבד שישמע קול תורה בביתו. כן עשה הנגיד הגדול ר' משה ברנפלד ז"ל, שהי' ישב ראש הקהלה וכן עשה הסוחר ר' ברוך פלזנבורג ז"ל ובעקבותיהם הלכו שאר בעלי הבתים, אשר אינני זוכר עוד את שמותיהם.

בנוסף לכך, הי' בחצר בית־הכנסת המרכזי מטבח ומסעדה כשרה למהדרין למען בחורי ישיבה ועניי העיר. בעד מחיר סמלי (חמש פרוטות) נתנו ארוחת צהרים מצוינת. נשותיהם של חברי הקהלה עבדו כאן בהתנדבות ושימשו את אברכי הישיבה. אני הייתי קבצן כל כך גדול שעל פי רוב לא היו לי גם את חמש הפרוטות האלו ואכלתי לארוחת צהרים רק לחמני', שעלתה רק פרוטה אחת וסבלתי חרפת רעב. כשבאו מים עד נפש והייתי זקוק לכסף כדי לשלם עבור תיקון נעליים וקניית בגדים, הייתי נאלץ ללכת פעם או פעמיים בחודש לעיר הקרובה נייטרא לקבץ נדבות. אז נודע לי, כי אמנם יהודי נייטרא קדושים הם ותומכים בבני־הישיבות.

אולם, אליה וקוץ בה. בעיר זו ישנם גם הרבה גנבים יהודים. חברי בישיבה הזהירו אותי על כך, שאשמור על הכסף שבכיס, בפרט כשאכנס שם לבית־הכנסת להתפלל. היתה שיחה בפי הבריות, כי בעיר נייטרא אין לשים את הידים על העיניים בעת אמירת "שמע ישראל", מכיון שאז עלולים לגנוב את סידור התפלה... ואמרו ג"כ בדרך צחות, כי פעם בא לנייטרא מגיד וכך התחיל את דרשתו: "מורי ורבותי, בקהלה אחרת אני נוהג להתחיל את דברי כשאני עומד על פסוק בפרשת השבוע. כאן בקהלה הקדושה הזאת אני נאלץ לעמוד על המזוודה שלי, כדי שלא תגנבו אותה בשעת הדרשה"...

כן סיפר לי מורי ורבי, כי קודם שבא לעיר טפלטשוין הי' שם דיין אחד והביאו לפניו שאלה חמורה בבכור בהמה ולא ידע לתת עצה בנפשו. לאחר שישב על המדוכה איך להיפטר משאלה זו, יעץ לבעל הבכור לקחת את העגל לעיר נייטרא להרב דשם, אולי הוא ידע לברר את ההלכה. לאחר מספר ימים נפגש הדיין באיש זה ושאלו מה עלה בגורלו של העגל הבכור. השיב האיש, כי הרב לא פסק כלל בדבר, מכיון שבזמן שנכנס אל ביתו של הרב להציג את השאלה. ועד שיצא הרב אתו החוצה, כדי לבדוק את המום שנפל בעגל, גנבו גנבי נייטרא את העגל...

מורי ורבי מטפלטשוין ז"ל הפליג בשבחו של חברו בישיבת פרשבורג, ה"ה ר' מאיר קאטשוביץ, *שהצליח בחייט*, נעשה עשיר גדול וישב כל ימיו על התורה והעבודה בעיר ווַאַג — אויהעלי. בישוב זה כיהן כרב דמתא הגאון ר' דוד דייטש ז"ל, בעמח"ס "אוהל דוד" עמ"ס יבמות ושבועות. ר' מאיר קאטשוביץ הנ"ל הי' אחד ממובחרי התלמידים של מרן ה"חתם סופר", וחיבר ספר חשוב בשם "עין מאיר" עמ"ס גיטין ועל הרמב"ם הלכות גירושין. בהקדמת ספרו הוא מביא, כי רבו כתב עליו שבטוח הוא שיפיץ מעינותיו חוצה. עשרו הגיע אליו בזכות התורה שלמד בישיבה הרמה בפרשבורג. בימים ההם לא הי' ליהודים שויון זכויות ולא היתה לנוער היהודי אפשרות אחרת מאשר עיסוק בתורה. בכפר אחד סמוך לפרשבורג התגורר מיליונר יהודי, אב לבת יחידה ופנה למרן ה"חתם סופר" שיציע לו בחור מוכשר, ממולח ותלמיד חכם לבתו. כך נעשה הבחור העילוי מאיר קאטשוביץ לעשיר גדול, כי הוא ירש את כל רכוש חותנו. למרות שנעשה בעל אחוזה ועסקים לא הזניח את לימוד תורתו אלא ישב ועסק בתורה יומם ולילה.

ודכירנא פעם כשמצבי הכספי הי' גרוע ביותר והייתי זקוק לסכום גדול לקנות לי חליפת בגדים, מעיל ונעליים לקראת החורף, הגעתי לעיירה ווַאַג — אויהעלי שבו התגורר הנגיד ר' מאיר קאטשוביץ שהי' מפורסם בין כל בני הישיבה, דרכו היה לתת לכל בחור כתר (קרונא) אחד. וזה הי' מטבע גדול בימים ההם. סתם בעלי בתים וסוחרים לא נתנו רק כמה פרוטות ובכתר אחד היו מאה פרוטות. ומי שהי' יודע לומר איזה חידוש מספרו, נתן חמשה כתרים. כשיצאתי לדרך, לקחתי עמי דף אחד מספרו, ובכניסה לעיירה התיישבתי בקרבת הכביש על אבן אחת, בצל אילן, ולמדתי בדף זה בסוגיא ד"קבוע", לתרץ בג' אופנים קושיית ה"מרדכי" הידוע מסנהדרין. כאשר באתי לארמונו, מצאתי אותו בספרי' שהי' מתעמק בספר אחד. על שאלתו השבתי שאני לומד בישיבת טפלטשוין. — "איזה סוגיא אתם לומדים?" ועניתי שאנו עוסקים בסוגיא ד"קבוע". אחר כך שאל אותי, האם אני יודע קושיית

ה"מרדכי"? והשבתי לו שיודע אני וגם לרבות ידועים לי שלושה תֵירוצים על קושיא זו הכתובים בספר יקר בשם "עין מאיר"... ונתן לי חמשה כתרים. אחר כך כתב את שמי בפנקס שלו שהוציא ממגרת שלחנו, כי כן היתה דרכו, שכתב שמו של כל מקבל בפנקס זה. ושמעתי בי לפני מותו צוה שיתנו פנקס זה לקברו...

מורי ורבי הרב הגאון ר' כלב פייבל שלזינגר ז"ל הי' בימי נעוריו רב בכפר נידח בשם מור (סמוך לעיר קומורען) וכאשר נתקבל לרב בעיר טפלטשוין, לקח עמו משם שלושה נערים בני עניים ולמדם תורה וגידלם וחינכם ועשה עמהם שידוכים כמו אב עם בניו. האחד הוא הרב הגאון ר' יוסף טיגרמן ז"ל, אבדק"ק נייהייזל, השני הי' רבה של הישוב שיקסעליץ והשלישי הי' הרב הגאון ר' משה זאב ליבטענשטערן אבדק"ק אורמען (סמוך לעיירה שוראַן), שהי' חתנו של הרה"ג ר' יעקב קאפל ריין אבדקה"י בודפשט. השלושה בנים־תלמידים הללו באו כולם כאחד פעם אחת בשנה לבקר את רבם־אביהם, שהשתעשע עמהם בדברי תורה ממש כמו אב עם בניו האהובים והי' תענוג רוחני לראות את האהבה הזאת וכבוד התורה הזה שעשו להם כל בעלי הבתים של קהלת טפלטשוין.

מורי ורבי הי' בימי נעוריו "אשכנזי־טהור" ו"מתנגד" קנאי, אבל לעת זקנתו התחיל להתידד עם התנועה החסידית. מספר פעמים הי' מספר לנו ואומר: "גם אני חבשתי פעם צילינדר כשהייתי צעיר, אבל כעת כבר לא מתאים הצילינדר לאופי שלי..." והוסיף בחיוך: וכעת נמצא הצילינדר בעליית ביתי והרבנית מחזיקה בו נוצות של אווזים..."

למורי ורבי מטפלטשוין הי' בן רווק "עתיק־יומין" בגיל ארבעים ועוד, שסבל מדכאון נפשי. פעם בקשני מורי ורבי לחפש שידוך הגון לבנו, אשה אלמנה או גרושה, אפילו ללא נדוניא. "בשעת הדחק", ולחש לי רבי באזני, "אני כבר מסכים גם לבתו של חסיד..."

מורי הי' נוהג לקנות בכסף מלא כל ספרי קודש שהופיעו בימים ההם, ואמר: "אם אני לא מוצא רק פנינת — תורה אחת בכל הספר, כדאי לי כל הספר, כי לפעמים חידוש תורה מוצלח שוה מיליונים..."

מורי ורבי הי' נכדו של הרה"ג ר' בנימין זאב לעוו, רבה של העיר ווערבו, בעמח"ס "שערי תורה", שהי' גאון עצום ומופלא ומרביץ תורה ברבים. מספרים עליו שאמר פעם: "רבונו של עולם, תן לי רק חדר עם ספרי קודש וכוס קפה שחור ואני מוחל לך על גן־עדן..."

סיפר לי מורי, כי פעם נכנס עם הארץ למרן ה"חתם סופר" ואמר לו: — "ברכני רבנו!", השיב לו הח"ס ז"ל: "מי אנכי שאברך אותך?". על זה ענה לו העם הארץ: "הלא אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך". ענה לו הח"ס: "אתה צודק, ואם כן תברך אתה אותי..."

כן סיפר לי רבי, כי מרן ה"חתם סופר" רצה פעם לעזוב את קהלת פרשבורג וללכת לקהלת פיורדא להכשיר דרא. פנו אליו ראשי הקהלה והתחננו לפניו שלא יעזוב אותם. הם טענו, כי אם הח"ס יעזוב את פרשבורג, עלולה הקהלה להדרדר מדרך התורה. הם שאלו את מרן ה"חתם סופר" ז"ל: "מה יותר עדיף? לעשות מגוים — יהדים, או לעשות מיהודים — גוים?" מרן הח"ס קיבל את דבריהם ונשאר בפרעשבורג.

מורי ורבי הי׳ כמעט סגי נהור, עם זאת הי׳ מבורך בחוש הומור. הוא הי׳ מרכיב על האף שני זוגות משקפיים ובנוסף לכך החזיק בידו זכוכית מגדלת וככה כתב את ספרו ״תורת בר־נש״ באותיות ענקיות של ״קידוש־לבנה״. לפעמים הוא נתן גם לי גליון כדי לבדוק את הניקוד הנכון של המלים מכיון שהי׳ בעל־דקדוק מפורסם ורוב פירושיו הם עפ״י תורת הלשון. בדרך כלל תיקנתי, כי חסרו נקודות. על זה אמר פעם: ״את הניקוד המציאו בטבריא, שחז״ל אמרו עלי׳: ״ולמה נקרא שמה טבריא, שטובה ראייתה״ (מגילה ו׳), לכן ראו את הנקודות בטבריא, אבל בטפלטשוין קשה לראות את כל הנקודות...״

הישיבות באוסטריא — הונגריא

לאחר שלמדתי ארבע שנים רצופות בישיבתו של הרה״ג ר׳ כלב פייבל שלזינגר ז״ל בקהלת טפלטשוין, הרגשתי כמו שמרגיש נער שגדל, כי בגדיו צרים על גופו. משום כך החלטתי לעזוב את המקום, אך הישיבות במדינה היו כה רבות ושונות זו מזו, שלא ידעתי באיזה ישיבה לבחור. בימים ההם זכו רבני ישראל להרים קרן התורה בהונגריא ביתר שאת וביתר עוז. ישיבות גדולות וקטנות היו נפוצות על פני כל המדינה והאירו את חשכת הגולה בארץ הגר כמו הכוכבים ברקיע השמים. כל מחוז וכל ישוב והישיבה שלו. היתה התחרות בין הקהלות בבחירת רבנים גדולים ״תופסי ישיבות״, כדי שירביצו תורה לתפארת קהלותיהם. גם הרבנים שעמדו בראשי ישיבות זכו לפרסום, לשבח ולתהלה, בהתאם לדברי חז״ל ״וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה״, פירוש הדבר — לא כתוב ״עוסק בתורה״, אלא ״עוסק בתלמוד תורה״.

והנה מספר ישיבות שהיו ידועות לי אז. ישיבות אשכנזיות מובהקות בהונגריא התחתית היו: ישיבת אויהעלי של הרה״ג ר׳ אלעזר לעוו, ישיבת באלאשג׳ורמאט של הרה״ג ר׳ יוסף ישראל דייטש ז״ל, ישיבת בוניהאַד של הרה״ג ר׳ אלעזר חיים דייטש ז״ל, ישיבת ווייצען של הרה״ג ר׳ ישעי׳ זילבערשטיין ז״ל, ישיבת מאַדע של הרה״ג ר׳ מרדכי ווינקלער, ישיבת סנמיהאַי של הרה״ג ר׳ שמעון גרינפלד, ישיבת פאַקש של הרה״ג ר׳ אליעזר זוסמן סופר ז״ל, ישיבת פעהערדיארמאט של הרה״ג אברהם בנימין יונגרייז, ישיבת טולטשעווע של הרה״ג אברהם יצחק גליק ז״ל ועוד ישיבות קטנות.

הרב הגאון ר׳ ישעי׳ זילברשטיין בקהלת ווייצען הי׳ מפורסם בכל המדינה כרב גדול בתורה וביראה. הוא השגיח בעינים פקוחות לא רק על בוגרי ישיבתו אלא גם על אנשי עדתו, שיתנהגו ברוח ישראל סבא. בקהלה שלו היתה תקנה, כי איש שמחלל שבת בפרהסיא או שאשתו אינה מקפידה בכסוי ראשה, לא יכול להיות חבר בקהלה האורטודוקסית (אלא בקהלה הסטאטוס־קוו שהיתה שם). העובדה שהרב זילבערשטיין הצליח לעשות תקנות כאלו לחיזוק הדת, אין בכך כל חידוש, כי מעשה אבות ירשו בנים. הוא מילא את מקומו של אביו הגאון הצדיק ר׳ דוד זילבערשטיין זצ״ל, בעמח״ס ״שבילי דוד״, שהי׳ מפורסם בכל המדינה בשל צדקתו

ותמימותו. ושמעתי לספר מאנשים נאמנים, כי פעם התפלמס הרה״צ ר׳ דוד זילבערשטיין עם ראש קהלתו, שסירב למלא אחרי בקשתו בעניני דת. בסוף הוויכוח צעק בזעמו לראש הקהלה בזה הלשון: ״דרך ארץ! האם אתה יודע עם מי אתה מדבר? אתה מדבר עם יהודי שאף פעם בחיים שלו לא כתב מלת אַ בלועזית״...

אני הגבר בקרתי פעם אצל הרה״ג ר׳ ישעי׳ זילברעשטיין זי״ל בענין מצות לפסח, כי מעיר ווייצען קנו הקהלות של היראים את המצות (מכונות) שנעשו שם בהכשר ויתרון, בהשגחתו הגדולה של המרא דאתרא. הגעתי לעיר ווייצען ברכבת באשמורת הבקר ומצאתי את הרב שהי׳ יושב ולומד והי׳ עסוק בכתיבת ספרו המפורסם בשם ״מעשי למלך״ על הרמב״ם, הלכות בית הבחירה. נודע לי שזה הי׳ כבר לילה שני שלא שכב ולא ישן אלא עסק בתורה.

בהונגריא העלית היו: ישיבת פרשבורג, ישיבת שוראַן, ישיבת גאַלאַנטע, ישיבת אונסדורף של הרה״ג ר׳ שמואל רחנבערג זי״ל, ישיבת קאַשוי של הרה״ג ר׳ משה הלוי יונגרייז זי״ל ועוד. כן היו ישיבות בבורגענלאַנד: ישיבת אייזנשטאַט, ישיבת צעהלים וישיבת מאַטערסדורף של הרה״ג ר׳ שמחה בונם עהרנפעלד זי״ל (בנו של בעל ה״חתן סופר״).

בישיבת אונסדורף למדו כשלוש מאות בחורים, זאת למרות שהקהלה היתה קטנה. מספרים על ראש הישיבה הרב הגאון האדיר ר׳ שמואל רוזנבערג זי״ל, כי כל היום וכל הלילה היו עיניו פקוחות על תלמידיו שילמדו בהתמדה רבה ושיתנהגו ברוח התורה והמסורה. מאחר ולא הי׳ מקום לבוגרי הישיבה להתאכסן בביתם של יהודים, הם התגוררו גם בדירותיהם של הונגרים נוצרים, שהתרגלו לשמוע את קול לימוד הגמרא. לעומת זאת, הי׳ בית־תבשיל לישיבה. עפ״י רוב למדו בישיבה זו בני עשירים מהונגריא־העילית, מעירווינאַ וממדינת גרמניא.

מספרים על גוי באונסדורף שלא שמע בלילה אחד את קול הגמרא של הבחורים שלו. הדבר הי׳ מוזר בעיניו ודפק על דלת חדרם. הם פתחו את הדלת והוא מצא אותם משחקים בקלפים. הי׳ זה ליל ״ניטל״... אמר הערל בזעם: ״אני מתנגד בתוקף להפוך את ביתי לקאַזינו״!... כשהי׳ ה״ניטל״ השני, ידעו כבר הבחורים כי צריך לשחק בקלפים בקול ובמנגינה של הגמרא...

ושמעתי לפרש בשם הרה״ג ר׳ שמואל רוזנברג זי״ל את דברי חז״ל בפרקי אבות ״והעמידו תלמידים הרבה״ עפימ״ש (מס׳ ברכות, כ״ח) ״שהי׳ רבן גמליאל מכריז ואמר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ״ד וכו׳ אתוספו ד׳ מאות ספסלים״, כי מי שתוכו כברו לא איכפת לו יל אי־נוחיות בשעת הלימודים ואינו צריך ספסל לשבת, רק מי שאינו תוכו כברו עיף הוא ללמוד בעמידה. לפיכך אמרו חז״ל ״והעמידו״ תלמידים הרבה, ר״ל שיהיו תלמידים שתוכם כברם.

בראש ישיבת שוראַן עמד רבה של העיר, הרב הגאון ר׳ ישעי׳ עהרנפעלד זי״ל, שבא לשם מקהל פאָטאַק. הגם שפאָטאַק היתה יותר גדולה משוראַן, הסיבה לכך כי בישוב זה הי׳ מפעל גדול לסוכר ובהשגחתו יצרו כאַן סוכר של פסח לכל מדינת הונגריא. בזכות בית־חרושת זה הי׳ ביכולתה של קהלת שוראַן לקבל רב מפורסם שיתפוס ישיבה גדולה.

בראש ישיבת גאַלאַנטע עמד במשך 26 שנים הרב הגאון הגדול והמפורסם ר׳ יוסף צבי דושינסקי זצ״ל, שנתקבל אחר כך לעיר חוסט ובסוף ימיו לעיה״ק ירושלים, ומילא את מקום כסא הרבנות של המנוח הרב הגאון הצדיק ר׳ יוסף חיים זוננפעלד זצ״ל. הרב דושינסקי נסמך להוראה על ידי רבו בעל ״שבט סופר״, ע״י הרה״ג ר׳ אליעזר זוסמן סופר זי״ל רבה של פאַקש, ועל ידי הרה״ג ר׳ יהודה גרינוואלד זי״ל, רבה של סאַטמער. הוא נשא לאשה את בתו של הרב הגאון ר׳ מרדכי לייב ווינקלער. בעמח״ס ״לבושי מרדכי״, שהי׳ אז עדיין רב בברעזעווע. אשתו הראשונה של הרב דושינסקי נפטרה ללא ילדים ומזיווגו השני נולד לו בן יחיד בשם ישראל משה. למרות זאת, הוא המשיך לבקר לעתים קרובות בבית חותנו לשעבר הגאון ר׳ מרדכי לייב ווינקלר, שאהב את הילד כאילו הוא נכדו ותמיד נשא את כפיו על ראשו וברך אותו.

כדאי לציין, כי בעיר גאַלאַנטע היו שתי קהלות אורטודוקסיות ושתי ישיבות. הדבר הי׳ יוצא מן הכלל, כי עפ״י חוקי המדינה לא יתכן כי בישוב אחד יהיו שתי קהלות מאותו זרם דתי. אבל כאן בעיר זו אישרה זאת הממשלה בלית ברירה, והמעשה שהי׳ כך הי׳: כאשר נפטר הרב דשם הרב ר׳ שלום דב שטערן רצה למלא את מקומו ברבנות חתנו הרה״ג ר׳ בנימין זיידל, שהי׳ גדול בחכמה ודרשן מפורסם. אולם היראים והחסידים סרבו לקבלו בתור רב המקום בטענה כי בהתאם לתקנות הקהלה אסור לקבל כעובד בקהלה אדם שיש לו קרוב משפחה בתוך חברי הקהלה, ולר׳ בנימין הנ״ל הי׳ גיס שהתגורר במקום. הגם שר׳ בנימין והחוגים שתמכו בו טענו, כי התקנה מדברת על ״משועבדים״ ולא על רב שאינו משועבד אלא מנהיג רוחני עצמאי. למרות זאת, לא שקטו החסידים ולא נחו והתנגדו בתוקף לקבלתו בתור רב. מהסכסוך התלקח ריב גדול ומחלוקת עד לב השמים ובכל מדינת הוגריא, בכל בתי־כנסת, בכל בתי־מדרש ובכל המקוואות התווכחו על כך היהודים החרדים, האם מגיע עפ״י ההלכה הרבנות לר׳ בנימין זיידל, או לא מגיע לו. הרבנים בכל אתר ואתר היו מעונינים במיוחד והיו סקרנים לדעת עם מי הצדק, דהיינו, אם רב עיר נקרא ״משועבד״ לקהלה או לא.

מכיון שהמחנות בקהלת גאַלאַנטע לא יכלו להתפשר ביניהם, דן בנדון בית־דין רבני שהי׳ מורכב מהרב הגאון ר׳ שרגא טענבאום זי״ל, אבדק״ק טשאַט, בעמח״ס ״נטע שורק״, הוא נבחר להיות האב בית־דין. שני הדיינים היו: זרה״ג ר׳ פייבל פלויט זי״ל הרב של הישוב שוראַן ואמו״ר הרב הגאון ר׳ כלב פייבל שלזינגר זי״ל, רבה של טפלטשוין. הרב שלזינגר הי׳ בדעה, כי ״רב״ הוא המנהיג הרוחני של הקהלה, שבסמכותו לקבוע ולהכריע על דעת עצמו ובאופן עצמאי ואינו משועבד לאף אחד מאנשי הקהלה, ואסור בהחלט לפגוע בכבוד הרבנים ולהורידם לדרגת ״משועבדים״, וזאת למרות שהרב מקבל את משכורתו מקופת הקהלה, בדומה לעובדים אחרים. אולם שני חברי בית־הדין האחרים היו בדעה אחרת, ולפי הפסק־דין שיצא נאמר, כי אכן, הרב הוא גם כן בכלל ״משועבד״. נמצא, כי יש רשות ליראים להתנגד לקבלתו של ר׳ בנימין זיידל בתור רב דמתא ומותר להם לבחור רב אחר, לפי רצונם. בכל זאת, מי שרוצה בר׳ בנימין בתור רב, הרשות בידו. יצא מכאן, כי ניתן גושפנקא לקיום שתי קהלות אורטודוקסיות בעיר גאַלאַנטע. מאחר והבי״ד

הנ״ל נשלח מטעם הלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודפשט, בידיעתו ובהסכמתו של משרד הדתות, אישרה הממשלה באופן חוקי את שתי הקהלות האורטודוקסיות, זו על יד זו.

בראש הקהלה האחת נבחר סוף סוף ר׳ בנימין זיידל לכהן בתור רבה של גאַלאַנטע. הוא הי׳ גדול בתורה וירא שמים מרבים ונואם בחסד עליון, אולם חתנו ר׳ יוסף פעלדמאן, שמילא את מקומו בכסא הרבנות לאחר פטירתו, נתחמץ כעבור מספר שנים, עזב את קהלת גאַלאַנטע ונתקבל כרב בקהלה של הריפורמים בעיר פעשט הבירה. עכשיו התברר, כי סופו הוכיח על תחילתו, שהצדק הי׳ עם החסידים ואנשי מעשה שהתפרדו והקימו להם קהלה אחרת ובחרו להם רב הגון ומפורסם לירא ה׳, כראוי להם ולזרעם אחריהם ברב הגאון ר׳ יוסף צבי דושינסקי זצ״ל.

לאחר שהרב דושינסקי עזב את קהלת גאַלאַנטע, בחרו להם ג״כ רב ״אשלא רבבא״, ה״ה הרה״ג ר׳ יהושע בוקסבאום זי״ל, תלמיד מובהק להגאון מאונסדורף וחסידו הנלהב של הרה״ג הצדיק ממונקאטש. הוא נולד בעיר פאפא שבהונגריא לאביו ר׳ יוסף, שהיה שוחט הקהלה. ר׳ יהושע הצטיין לא רק כרב גדול בתורה אלא גם כתופס ישיבה מוצלח ביותר. הוא העניק אופי חסידי לישיבת גאלאנטע והנהיג בישיבתו לימוד ספרי מוסר באופן קבוע ושיטתי. כן הנהיג שתלמידיו ישתתפו ב״שלחנות״ שלו שערך בבית המדרש בליל שבת. בתקופת השואה הובל יחד עם אנשי קהלתו למחנה ההשמדה באושביץ, חבל על דאבדין, הי״ד.

בנוסף לישיבות שאמרנו לעיל התקיימו באיזורים ההרריים שגבלו עם גאַליציא, במחוז קאַרפאַטורוס ובמחוז מאַרמרוש, ישיבות חסידיות מובהקות. בישיבות האלו קבלו האברכים חינוך ברוח החסידות והתנהגו לאור תורת הבעש״ט; הבחורים היו מחויבים לטבול כל יום לפני התפלה במקוה טהרה והיו מלובשים בבגדים חסידיים. הם לא גילחו את פאות ראשם וזקנם. ואם תפסו בחור שקרא עתון לועזי היו שולחים אותו הביתה. והנה כמה מישיבות אלו: ישיבת אונגוואַר של הרה״ג ר׳ אליעזר לעוו, ישיבת חוסט של הרה״ג ר׳ משה גרינוואַלד, בעמח״ס ״ערוגת הבושם״, ישיבת מונקאטש של הרה״ג ר׳ צבי שפירא, בעמח״ס ״דרכי תשובה״, ישיבת ווישעוע של הרה״ג ר׳ שמואל גינצלער, ישיבת סיגעט של הרה״ג הצדיק ר׳ חנני׳ יום טוב ליפא טייטלבאום, בעמח״ס ״קדושת יום טוב״. יוצא מן הכלל הי׳ ישיבתו של הרה״ג ר׳ שלמה סופר, בנו של מרן ה״כתב סופר״, שהיתה ישיבה אשכנזית. למרות ששכנה בעיר בערעגסאַס באזור קאַרפאַטורוס.

היו עוד ישיבות במחוז טרנסילבניא שעמדו תחת השפעת החסידות, ישיבת סאטמער של הרה״ג ר׳ יהודה גרינוואלד זי״ל. ישיבת קרולע של הרה״ג ר׳ יעקב משה שווארץ זי״ל, ישיבת מורוש—וואַשאַרהעלי של הרה״ג ר׳ משה אהרן מנדלבאום זי״ל, ישיבת מאַרגאַרעטן של הרה״ג ר׳ שמואל זלמן וויינבערגער זי״ל וישיבת דעש של הרה״ג ר׳ משה פאנעטה.

מספרים, כי בחור בישיבת דעש החסידית התחיל להתלבש בבגדים מודרניים. הצטדק התלמיד לפני רבו באמרו: שפנימיותו לא נפגמה עקב לבושו המודרני, החזיר לו הרב פאנעטה: ״אתה צודק שאין הבגדים קובעים, אבל כלל הוא בידי, שאם המחוגים של השעון משובשים ואינם מורים את השעה הנכונה, סימן שבתוך המנגנון משהו לא בסדר״...

כאמור, לא הי' מחסור בישיבות בימים ההם באוסטריא — הונגריא, והמוני בני נוער נהרו לישיבות ללמוד תורה לשמה לא כדי לעשות מתורתם קרדום לחפור בה ולא לשם השגת תואר, חרף התנאים הקשים ששררו בישיבות. בדרך כלל היתה התזונה לקויה ומצב קיומו של כל בחור הי' גרוע ביותר. ראש הישיבה הי' דומה למלאך ה' צבאות, רבי מצוין, כולו רוחניות, שהעניק לכל תלמיד את לבו ואת נפשו, אבל האיכסון, ההזנה והביגוד הי' ענינו הפרטי של האברך. המשימה להחזיק מעמד בישיבות הרמות בערים הגדולות, היתה עוד יותר קשה. בני עשירים חיו ללא דאגות (אבל אלו בדרך כלל לא הצטיינו בלימודיהם...), אבל בני עניים שמהם יצאה התורה, ניהלו מלחמת קיום, סבלו מחרפת רעב מקור ומחום, הם הסתובבו בנעלים ובמכנסיים קרועות והתביישו להופיע בחברה טובה ועסקו בתורה. הם התנחמו כי "כך היא דרכה של תורה", כלומר, רק ה"דרך" היא כך, אבל סוף הכבוד לבוא והתחנה הסופית תהי' — "אשריך וטוב לך"...

ישיבת פרעשבורג

לאחר שיקולים רבים, החלטתי ללכת ללמוד לישיבת פרשבורג. זאת לא רק כדי להגשים את חלומותי מילדות ולהיות בוגר של ישיבה מפורסמת זו, אלא גם בשל סיבות אחרות: א. בגיל תשע עשרה הרגשתי שהגעתי לפרשת דרכים, כשעלי לבחור בין דרך אבי ואבות אבותי, שהיו בעלי אחוזה וסוחרים עם עליות וירידות, ובין הורי אמי והורי הורי שהיו רבנים, ללא כל עליות בסולם הכלכלי. הרגשתי באופן טבעי שאין לי מה לחפש בשטח המסחר, כי לא היתה לי זיקה מעולם לעניני ממונות ועלי לחזור ל"גזע" המקורי של זקיני הרבנים והצדיקים שעסקו בתורה ועבדו את ה' ואפילו מתוך דחקות ועניות. ב. ברגע שהחלטתי להיות רב בישראל לא היתה לי ברירה אחרת אלא ללמוד בישיבת פרעשבורג. בוגרי ישיבות אחרות ובפרט בוגרי ישיבות חסידיות נעשו בדרך כלל דיינים, שוחטים, סופרי סת"ם מלמדי תינוקות וסתם תלמידי חכמים בעלי בתים. מישיבת פרעשבורג יצאו עפ"י רוב רבנים שהקהלות האורטודוקסיות חפשו אחריהם בנרות. זאת בשל האווירה המיוחדת של ישיבת פרעשבורג, שהתמזגו בה התורה והיות העולם יחד. האטמוספירה והסביבה הרוחנית הזאת השפיעו על השקפותיו ועל הליכותיו. ג. יראתי מפני הגיוס לצבא הכרוך בחילול שבת ואכילת טריפות. בני האמידים היו יכולים להשתחרר משרות בצבא באמצעות כסף בדרכים שונות. ישיבת פרעשבורג היתה הישיבה היחידה האורטודוקסית במדינת אוסטריא — הונגריא שהיתה מוכרת באופן רשמי מטעם הממשלה וכל תלמידי הישיבה (בדומה לסטודנטים נוצרים בבית ספר גבוה לטיולוגיא) היו משוחררים משרות בצבא.

GLMTEILV

שמחה בונם
ב"ה"ג מה"ר אשכנז וצוקל
אבד
דק"ק פרעסבורג י"ע"א

כתב מורנו מאת מרן בעל שבט סופר

המחבר כבוגר ישיבת
פרעשבורג

סימטה ברובע היהודי
בפרעשבורג

ר' לייב גרוס ובדיחותיו

האדם הראשון שעשיתי אתו הכרות בישיבת פרעשבורג הי' ר' לייב גרוס, הגבאי של "חברה מזונות", שהי' טיפוס מיוחד במינו, בחור רווק "עתיק — יומין", שלא התחתן מעולם. ישב בלשכתו, בין חבורה של בוגרים ותיקים ועסק בקבלת הבחורים הצעירים ה"טוראים". אמנם הי' בית־תבשיל לישיבה ששם אכלו הבחורים, אבל היו גם הוצאות אחרות, כמו: הדירה, האור, ההסקה, הביגוד, תיקון נעליים ועוד. משום כך העניק ר' לייב גרוס עזרה כספית מקופת "חברה מזונות" לבחורים עניים, שלא הי' ביכולתם להסתדר בכוחות עצמם. אך התמיכה הזאת היתה קטנה ביותר, בבחינת "לעג לרש" וכל בחור חיפש מקור נוסף להכנסה מן הצד, כגון שיעורי בית לילדים להכין אותם לבר־מצוה וכיו"ב. אני הייתי בטלן גם בשטח זה ואף פעם לא הרווחתי פרוטה בפרעשבורג, פרט לימים הנוראים, כשיצאתי לכפרים להיות בעל תפלה.

בכל שבת לפני צהרים משעה 11, הזמין ר' לייב גרוס אליו את הבחורים הקטנים לבחינה בסוגיא שהיתה על הפרק. בשבוע הראשון בחן בגמרא ובתוספות, בשבוע השני — בראשונים ובשבוע השלישי — באחרונים. במיוחד הקפיד על ידיעת המהר"ם שיף בסוגיא, ומי שידע טוב את המהר"ם שיף, קיבל ממנו "פתק זהב", כך קראו לפיסת נייר בצבע צהוב על סכום מסוים מקופת "חברה מזונות". הבחורים שהתבגרו קצת התביישו לבוא לבחינה עם הבחורים הקטנים, כי ראו בזה השפלה ובכל זאת הם דרשו תמיכה מהקופה, לכן לא היו יחסים טובים ביניהם לבין ר' לייב גרוס. הדברים הגיעו מספר פעמים גם לשערוריות גלויות. ר' לייב גרוס קרא להם "חצופים", אבל מכיון שהי' קצת ערל שפתיים הי' קורא להם "חטשופים". הבחורים האלו התנכלו לו ולפעמים עשו אותו ללעג ולקלס בפני הצבור. פעם פרסמו בעתון שהופיע בפרעשבורג שר' לייב גרוס התאבד ומצאו את גופו בנהר דנובה. פעם בפורים הדפיסו את הצוואה שלו כביכול, ובה הי' כתוב שהוא משאיר את הכובע שלו, שהי' תמיד מלוכלך ואת המעיל שלו שהי' קרוע, לאחר פטירתו ל"חברה מזונות".

ודכירנא, כי פעם בא אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" ז"ל מביתו בשבת ושמע את הרעש שעשו הבחורים מסביב לר' לייב גרוס, אמר: — "עד מתי יעסוק בשטויות השלומיאל הזה". ואכן הרעש הי' מחריש אזניים עד כדי כך שהפריע לאדמו"ר בלימודיו, משום שהם עלו וירדו על המדרגות המוליכות לבית המדרש, על יד פתח ביתו של אדמו"ר ז"ל. למרות זאת, לא פגע רבה של פרעשבורג בר' לייב גרוס בפניו, אף לא במלה אחת. ואמרו יהודי העיר הזקנים, כי ר' לייב גרוס טיפל הרבה עם אדמו"ר ז"ל כילד, פינק אותו והי' נושא אותו בידיו.

סיפרו על ר' לייב גרוס, כי בהיותו בחור צעיר התארס עם בתו של עשיר אחד בעיר קלוזנבורג (בירת מחוז טרנסילבניא) ומספר שבועות לפני החופה, בטל אבי הכלה את השידוך. ר' לייב גרוס חשד ברב המקום הרה"ג ר' פייש פישמן שהוא מסר עליו אינפורמציא לא טובה והוא גרם לביטול השידוך. בנתיים עזב הרב פישמן את מקום כהונתו בקלחנבורג ועבר לפרעשבורג בתור רב מגיד משרים. לפעמים נזכר ר'

לייב גרוס לנקום ברב פישמן, מה עשה? לקח עמו כמאה בחורים קטנים ונכנס לבית הכנסת שבו הי' דורש הרב פייש פישמן בפרשת השבוע, הבחורים התחילו להשתעל, לפהק, להכנס ולצאת ולהזיז את הספסלים והכסאות. צעקות הגבאים לא עזרו, עד שהרב פישמן הי' נאלץ להפסיק את דרשתו. אמרו, כי על "הצגה" זו קיבל כל בחור שתי "פתקאות־זהב"...

*

ר' לייב גרוס הי' מוכר גם כליצן הדור ובדיחותיו וסיפוריו הסאטיריים עברו מפה לפה בין בחורי הישיבה. שם בעל המסעדה שהבחורים סעדו אצלו הי' רפאל גרינוואלד ושם האופה הי' ר' שלום פריינד. אצלו קנו הבחורים את הלחמני' החלבית שקבלו מדי יום ביומו בעד פתק של "חברה מזונות". אבל בעקבות המחירים הנמוכים, סיפקו בעל המסעדה ובעל המאפי' אוכל בכמות מצומצמת ובאיכות ירודה ביותר. פסק ר' לייב גרוס, כי במרק הבשרי של גרינוואלד אפשר ליטול את הידיים ללחמני' החלבית של ר' שלום פריינד...

*

בפרעשבורג התגורר יהודי בשם לייב קאַסנער שהי' עם הארץ חסיד שדימה בנפשו שהוא תלמיד חכם. קבע הלכות על דעת עצמו וציטט פסוקים לא נכונים מהתנ"ך ומסידור התפלה ותמיד החליף את היוצרות. ר' לייב גרוס "תלה" בו כל מיני דברי צחוק וליצנות. פעם אמר לבחורים שלו: "דעו לכם, כי ר' לייב קאסנער המציא דין חדש, והיינו: שאסור לומר בפסח "שלום עליכם", כי "לחם" חמץ הוא, אלא צריך לומר "שלום מצה". כן פסק ר' לייב קאסנער לאשתו, כי החלב שחולבים ביום ראשון של חג מותר לשתותו ביום שני של חג, והחלב שחולבים ביום שני של חג מותר לשתותו ביום ראשון של חג..."

כן הי' ר' לייב קאסנער יושב על המדוכה בשאלה חמורה ביותר. מה קרה? הכתובה שלו היתה קרועה והאשה הדביקה את נייר הכתובה בדבק חמץ שעשתה מקמח. נשאלת השאלה, האם מותר לו לר' לייב קאסנער לגור עם אשתו במשך חג הפסח?...

מגיד אחד בפרעשבורג אמר בדרשתו: "לא טוב להיות קיצוני, רצוי שהאדם ילך בשביל הזהב באמצע הדרך". הפסיק את דבריו ר' לייב קאסנער ואמר: "זה לא נכון, כי יש כלל אחד בחיים — בני אדם הולכים בצדי הכביש בשתי המדרכות, והבהמות הולכות באמצע..."

כשנפטר אביו של ר' לייב קאסנער, אמר עליו: "אבי ז"ל הי' "תלמוד תורה גדול, נפש יקרה ונשמה יתירה"...

*

כן הי' בפרשבורג איש אחד ששמו ר' לייב כהן, שהי' תלמיד חכם גדול, קבצן עני ואביון, שלא הצליח אף פעם להסתדר בפרנסה ובכל זאת הי' ליצן שהתפרסם בכל העיר. ר' לייב גרוס הי' רגיל לספר משמו בדיחות. בפרעשבורג היתה אגודה אחת ששמה לה למטרה לתמוך בתלמידי חכמים במענק חודשי קבוע. התנאי לקבלת תלמיד חכם חדש באגודה זו הי', שהזמינו אותו להופיע בישיבת החנהלה

ובפניהם הי' צריך להגיד איזה חידוש בסוגיא אחת בש"ס, ולדעת להשיב כהלכה לאלו שרצו לפרק ולהפריך את חידושיו. כשהגיע תורו של ר' לייב כהן, שאלו אותו הת"ח הותיקים, שהיו כבר חברים באגודה זו, באיזה סוגיא ידרוש בפני ההנהלה, כדי שידעו להתכונן ולפלפל עמו. השיב להם שהוא ידרוש בסוגיא דדריסה (חולין, דף נ"ג) ובנושא של "ארי שנכנס לבין השוורים"...

כן סיפר ר' לייב גרוס על ר' לייב כהן, כשעמד לגרש את אשתו בבית דינו של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, נמשך בירור השמות וביטול המודעות עד לשעות הצהרים. חברי בית־הדין הפסיקו את הישיבה ורבה של פרעשבורג הזמין את ר' לייב כהן לסעודת צהרים. בתום הסעודה אמר ר' לייב כהן, "מורי ורבי, יש לי שאלה גדולה, והיינו האם צריך אני לומר בברכת המזון "הרחמן הוא יברך את אשתי" או לא?, כי לא יגרע מהא דאר"ש (גיטין י"ז) כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות, או דלמא לא קיי"ל כן?" ונתהוה ויכוח ופלפול גדול מזה שהתמשך עד שעות הערב. כתיבת הגט נדחתה למחרת, אבל בנתיים עשה ר' לייב כהן שלום עם אשתו...

*

אף הוא ראה בבית המדרש יהודי עם הארץ המחזיק עצמו לתלמיד חכם, כשהוא מפשיל את טליתו למעלה מראשו, כדרך תלמידי חכמים. ניגש אליו ואמר לו: "מתפלא אני עליך, אם אתה מתפלל עם הטלית בראשך סימן שתלמיד חכם אתה, ואם אתה ת"ח, עליך לדעת שעם הארץ אינו מתעטף בטליתו למעלה מראשו"...

*

הוא הי' אומר, כי הרבנים הריפורמים רוצים לבטל בשעת החופה את ה"הרי את", משום שהם נגד "כדת משה וישראל". הם מצאו פסוק מתאים מה שהזוג הצעיר אומר תחת החופה, והיינו: "אני לדודי ודודי לי". והוסיף ר' לייב גרוס: ומה הם אומרים כשמתגרשים? — "ברח דודי"...

*

את זו סיפר ר' לייב: בחור שאכל "ימים" נכנס לחצרו של בעל־בית ולפתע התנפל עליו הכלב, לקח הבחור מקל והרביץ לו. פתח בעל־הבית את החלון וצעק לבחור: "רשע למה תכה רעך"? השיב לו הבחור: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה"?...

*

סח ר' לייב, כי בשנים קדמוניות חתמו הרבנים לפני שמם את המלה "קטן" והבריות לא האמינו להם, כי אמרו שהם לא קטנים אלא גדולים וגאונים. עכשיו בזמננו חותמים הרבנים לפני שמם את המלה "רב" והבריות ג"כ לא מאמינים להם שהם רבנים...

*

באו לפניו בחורים והתלוננו, כי מנת האוכל והלחמני' שמקבלים ב"מענזא" קטנות בכמות עד כדי שלא מגיעים לידי חיוב ברכת המזון מן התורה, ככתוב:

"ואכלת ושבעת", ענה להם ר' לייב בשנינות: מי שדואג תמיד לאכילה וללחם ולא לענינים רוחניים נמצא במצב ירוד ביותר. סדום ועמורה נקראות "ערי הככר". אנשים שרק ככר לחם מרחף לפני עיניהם מגושמים ביותר ועלולים לחטוא...

•

היה בחור מתמיד שלמד הרבה, אבל לא הספיק להתכונן ולהופיע לבחינה נזף בו ר' לייב ואמר, על תלמיד חכם אחד שלא יודע סדר בלימודים אומרים שהוא דומה לעליית גג של בית־כנסת, שיש בו אוסף של דפים קרועים מספרי קודש, אבל אין לאסוף מהם אף ספר שלם אחד...

•

ומעשה בפי ר' לייב על אותו בחור בן עשירים שהסתובב בישיבת פרשבורג ולא למד וחזר לביתו בור וריק. אביו שהי' תלמיד חכם התלונן כך לחברו: "שלחתי את בני שילמוד בישיבה "כסף משנה" ושישיג "מגיד משנה" (לימוד בכפליים, מלשון משנה תורה) ושיחזור הביתה כ"משנה למלך", כי מאן מלכא — רבנן. לצערי הרב, עשה בני להיפך: את ה"כסף משנה" ששלחתי לו הוציא על "לחם משנה" (כלומר על אוכל), וחי בפרעשבורג כ"משנה למלך" והגיע הביתה ואינו יודע אפילו "מגיד משנה" ר"ל אפילו ללמוד משנה אחת...

•

אותו שמש היה אומר: "נשתנו הזמנים, פעם האירו את בית־הכנסת בנרות שעוה בלבד ולא הי' כ"כ אור בקבלת שבת ובכל זאת גילו הבעלי בתים את האורח הקבצן והזמינו אותו לסעודות שבת. היום מאירים את בית־הכנסת בנורת גז וחשמל, האור הוא גדול ומבריק ובכל זאת לא רואים את הקבצן...

•

כן הי' מוסיף ואומר: "פעם היו בגדי האורחים הקבצנים קרועים, כי הרבה בעלי בתים הזמינו אורח אחד לארוחה, ונאבקו עליו ומשכוהו בבגדו... והיום הדבר הוא להיפך, הרבה אורחים קבצנים מושכים בבגדי מתפלל אחד, כדי שיזמין אותם לארוחה ולכן היום בגדי בעלי־בתים הם קרועים"...

•

הוא היה שח, כי בימינו אין סנדלר טוב ואין רב טוב. נולד אצל הסנדלר בן שיש לו ראש מצוין והוא עילוי בלימודים והי' מסוגל ללמוד תורה ולהיות גאון בתורה, אבל אביו עושה ממנו סנדלר. ואצל רב נולד בן טיפש ושוטה והי' מסוגל להיות סנדלר מצוין, אבל מכיון שאביו הוא רב, הוא עושה ממנו רב. וזוהי הסיבה מדוע אין בימינו סנדלרים טובים ורבנים טובים...

במיוחד כעס ר׳ לייב על הרבנים הצעירים שהיו נוסעים בחודשי הקיץ למרחצאות, על חשבון הקהלה. וישא משלו ויאמר: סוחר אחד שלח את חתנו הצעיר ליריד המפורסם בעיר לייפציג שיקנה לו סחורה. החתן נסע וכעבור מספר ימים חזר הביתה בידים ריקות ובחוסר כל כשהוא מתנצל לחמיו: ״מעולם לא הייתי סוחר אלא בחור ישיבה ולא ידעתי איך להתנהג ביריד, וגמרתי בלבי לעשות בדיוק אותו דבר שסוחרים וותיקים אחרים עושים. ראיתי מספר לא מבוטל של סוחרים גדולים שהתיישבו במסעדה מפוארת, אכלו, שתו ושרו בלוויית תזמורת, לכן החלטתי גם אני לעשות כך״. אמר לו חמיו: ״טיפש ובטלן שכמוך, הסוחרים שראית אוכלים ושותים ומתענגים בדשן נפשם — הם כבר מכרו וקנו את סחורתם ביריד ועשו עסקים טובים, לכן שפיר מגיע להם הזכות לאכול ולשתות, אבל אתה טרם קנית סחורה וטרם הרווחת, אם כן לשמחה זו מה הוא עושה?״. והנמשל — הפטיר ר׳ לייב —: הרבנים הזקנים והישישים, שקנו כבר סחורה, עסקו בתורה במשך עשרות בשנים ומלאו כרסם בש״ס ופוסקים, שפיר מגיע להם פעם בשנה לרענן את גופם ולנוח במקום קייט. אבל הרבנים הצעירים שעדיין לא קנו סחורה ולא למדו כדי מדתם, מה הם עושים במרחצאות ומתענגים שם?!

כשבא ללמוד לישיבת פרעשבורג בחור, אשר אביו הרב נפטר והקהלה קיבלה אותו שימלא את מקום אביו, אחרי שישתלם מספר שנים בישיבת פרעשבורג, יקבל סמיכות וישא אשה, פנה אליו ר׳ לייב גרוס בשאלה הראשונה: ״ומתי אתה נוסע למקום קייט?...״

שיטת הלימודים

שיטת הלימודים אצל הבחורים המבוגרים, שהיוו את חוט השדרה של הישיבה, היתה בעיקר לימוד סוגיות הש״ס בעיון רב, לפי הסדר דלהלן. הנהלת הישיבה קבעה סוגיא מסוימת בגמרא והבחורים למדו בפני עצמם והתכוננו במשך שלושה שבועות, עד שהיו בקיאים בשיטות הראשונים והאחרונים. בשבוע הרביעי התקיים השיעור החגיגי שנתן אדמו״ר הרב הגאון ר׳ שמחה בונם סופר זצ״ל. מספר ימים לפני המאורע, הורגשה התכונה לא רק בתוך הישיבה אלא בכל העיר. בזה בלטה ישיבת פרעשבורג בעולם הישיבות. האירועים שהתרחשו בתוך כתלי הישיבה לא היו ענינם הפרטי של בני הישיבה בלבד, אלא של כל בני הקהלה, שזרם חייהם התמזג עם הרוח החיה של לימוד התורה ששררה בישיבה, הם ראו בארוע של שיעור הרב ענין של משמעות נשגבה וראשונה במעלה. כאן בא לידי ביטוי היחס של הערכה, כבוד ואהבה לתורתנו הקדושה וללומדי׳. האוירה לקראת ההרצאה של רבנו זצ״ל ברחוב היהודי בפרעשבורג היתה חגיגית ובפרט אנחנו הבחורים הצעירים ״פרחי־הישיבה״ חיכינו לרגע הגדול הזה בדריכות ובכליון עינים.

בנוסף לחמש מאות בחורים, בערך, שהצטופפו בבית המדרש, באו לכבד את המאורע הראש בית־דין, הדיינים, הרבנים המגידים של בתי־הכנסת, ה״כלי־קודש״ של הקהלה, ראש הקהלה, חברי מועצת הקהלה, גבאי בתי־הכנסת, סופרי סת״ם וסוחרים רבים תלמידי חכמים ובעלי מקצוע שסגרו את עסקיהם ובאו לבית המדרש

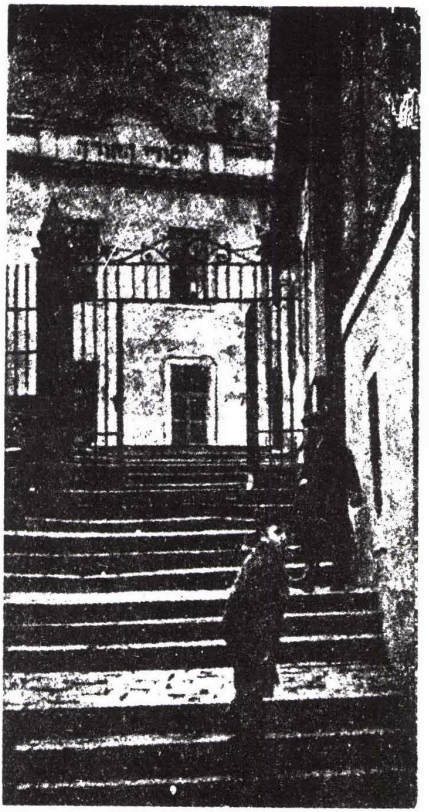
מלובשים בבגדי שבת, בחולצות לבנות ובמנז׳טים קשים. מי בחצי־צילינדר ומי בצילינדר שלם. כולם התישבו על ספסלי בית המדרש והקשיבו בדרך ארץ או לקחו חלק בפלפול, כי גם הם העמיקו בסוגיא. לא רחוק מהבמה תפס את מקומו ר׳ לייב גרוס, שהי׳ בר פלפול גדול.

בית־המדרש הי׳ מלא מפה לפה והרעש גדול. כשנכנס אדמו״ר בעל ה״שבט סופר״ זצ״ל, עמדו כולם על רגליהם ונהייתה דממה מתוחה. קבוצת בחורים ״סללה״ לו את הדרך לבמה והבחורים שעמדו בשורה, משני צדי המסלול, נשקו את ידיו.

לפני השיעור הראשון בראשית ה״זמן״ נשא הרבי פתיחה מפולפלת בתורה והטיף דברי מוסר לבחורי הישיבה על לימוד תורה לשמה ועל התנהגות ברוח ישראל סבא, כמתאים לבוגר ישיבת פרעשבורג. את השיעור נתן בדרך קצרה: סידר את השיטות בסוגיא הנלמדת ואחר כך הציג את חידושיו. תלמידי הישיבה, במיוחד המבוגרים, לא קבלו תמיד את דבריו והיו קריאות בינים. נתהוה פלפול גדול בין הרבי ובין הבחורים והתלמידי חכמים ובין הבחורים לבין עצמם והתלקח ויכוח עד לב השמים. אדמו״ר ידע תמיד איך להתגונן בפני ההתקפות, ובסברות הגיוניות המתקבלות על הדעת ובציטוטים מכל הש״ס, ראשונים ואחרונים לחיזוק דבריו, הצליח להרגיע את הרוחות, להשתיק את המקטרגים ולהמשיך בדבריו ובהרצאת חידושיו בסוגיא. לאחר כמה דקות שוב סערו הרוחות וכך נמשך הדבר במשך מספר שעות. בפעם הראשונה בחיי הרגשתי תענוג רוחני, מעין עולם הבא. אשרי עין ראתה זאת, גודל כבודה של תורה וחביבותה בקרב לומדיה.

הגאון בעל השבט סופר

הכניסה לתלמוד תורה

פעם אמר ר' לייב גרוס לאדמו"ר בתוך השיעור, שהוא תירץ קושיית התוספות באופן המועיל. כשאמר את תירוצו, ענו במקהלה הבחורים הגדולים, הלא קדמו בזה המהרש"א, על זה השיב בשקט האדמו"ר לבחורים, תנו לו לדבר, הלא הוא יותר מבוגר מהמהרש"א...

ודכירנא שהי' שם בעל בית אחד ר' אלי' געבער שמו שבא אל השיעור לבוש חג ולראשו חבוש צילינדר גבוה, כנהוג אז אצל תלמידי חכמים ביומא דפגרא. כל בחורי הישיבה ליגלגו עליו מכיון שהוביל עמו כסא קטן. וזאת למה? כי האדמו"ר זצ"ל כשנשא את השיעור ישב על הבמה שהיתה גבוה ור' אלי' געבער שהי' נמוך הקומה הי' צועק ומתווכח לשוא, כי לא ראו אותו ולא שמעו את קולו. לכן נעמד על הכסא שהביא אתו וכך היו דבריו נשמעים (הוא הי' תלמיד חכם גדול, אבל גם ערל שפתיים והי' אומר במקום שין ימנית — שין שמאלית. פעם אמר: "רבי איך האבע איינע אייזערנע קאסע". על זה השיב לו הרבי, שהי' לו זיקה להומור: "לעגען זי הערין געלד...").

האוירה הרוחנית בפרשבורג היתה נפלאה. אך דא עקא, לא הייתי מלאך ולא יכולתי להתקיים מרוחניות בלבד. הבעיות הגשמיות והכלכליות הציקו לי והביאו אותי מספר פעמים לידי אכזבה מפרעשבורג. המנות ב"מענזא" היו קטנות וסבלתי ממש חרפת רעב. לעתים נדירות קבלתי תמיכה כספית מהורי ומזקיני הרה"ג מצ'צ'וביץ, אבל הסכומים האלו כיסו בקושי את הוצאות הביגוד ואת דמי האכסניא. אולם צרת רבים היתה לי חצי נחמה, מכיון שבחורי ישיבת פרעשבורג שמו את הדגש על ההופעה החיצונית ולא על האוכל. הכרתי מספר בחורים שלא הי' להם חולצה שלמה אלא מנז'טים וצוארון מפלאסטיק עם חזה לבן בלבד...

POZSONYI NYILV RABBI-ISKOLA.

558.-56sz.
1902

Rabbi-képesitési bizonyitvány

a pozsonyi nyilvános rabbi-iskola igazgatósága részéről ezennel hitelesen bizonyitja miszerint az 1880. ik évben Galgóczon (Trencsénmegyében) született

Müller Uscher Juda ur

ezen tanintézet harmadik osztályát az 1900/1. iskolai tanévtől fogva az 1901/2. iskolai tanév végéig mint rendes hallgatója kiválóan szorgalmas és valláserkölcsös magaviselet mellett az osztályozó vizsgálatoknál mindig a kitüntetéssel és a vizsgálatoknál mindig kitünő sikerrel tette a rabbinusi szakkiadványokban való jártasságával is kétségtelen hitelt szerzett; minek fogva rabbi állás betöltésére képesitettnek nyilvánittatik.

Pozsony 1902. évi október hó 15-én.

A rabbi-iskola igazgatósága

Schreiber Sámuel
főrabbi
a rabbi-iskola igazgatója.

Pozsonyvármegye és város
KIR. TANFELÜGYELŐSÉGE.
967 sz.

A POZSONYI NYILV. RABBI-ISKOLA IGAZGATÓSÁGA

Kelt Pozsonyban 1902. évi november hó 21-én.

POZSONYVÁRMEGYE ÉS VÁROS KIR. TANFELÜGYELŐSÉGE

A tanfelügyelő megbizásából: [illegible]
titkár

תעודת הרבנות הרשמית

ודכירנא, כי בפעם הראשונה כשהלכתי, לאחר תפלת קבלת שבת, ל"מענזא" לאכול את הסעודה הראשונה של שבת, נדהמתי כששמו לפני כל בחור שתי חלות, כל אחת גדולה כביצה וספל קפה עם חלב. לא יכולתי להגיד זמירות ליל שבת ולקדש מרוב כאב והתמרמרות. זכרתי את הדגים הרותחים ויחלה הלבנה הרכה והגדולה שאכלתי אצל הבעל־הבית שלי, כשלמדתי בישיבת טפלטשוין... לבסוף הצדקתי עלי את הדין ועשיתי קידוש על שתי החלות כמו כל הבחורים, אבל בלעתי מספר דמעות...

*

בוגרי ישיבת פרעשבורג, בנוסף ללימודי קודש, עסקו גם בלימודים חיצוניים, מכיון שבהתאם לתקנות של משרד הדתות, דרשה הממשלה, כי בוגרי הישיבה הזאת, המיועדים להיות המנהיגים הרוחניים של הקהלות היהודיות ברחבי מדינת אוסטריא — הונגריא, ישתלמו גם במקצועות של השכלה כללית וישלטו בשפת המדינה, כדי שיהיו מסוגלים להופיע בפני אנשי השלטון בכל מיני אירועים. לכן הי' הכרחי, כי כל בחור יסיים לכל הפחות ד' כתות בבית־ספר תיכוני ממשלתי. כדי להקל את הלימודים האלה על הבחורים, הי' בפרעשבורג בית־ספר תיכון עם מורים יהודים. בנוסף לתעודה של ארבע כתות, הי' צריך המפקח הממשלתי במשרד החינוך לאשר שהבחור פלוני בן פלוני למד לכל הפחות שלוש שנים רצופות בישיבת פרעשבורג.

הבחינות הסופיות השנתיות נערכו בדרך כלל בחודשי הקיץ (חודש יוני למספרם) בתקופת הבחינות של שאר בתי־הספר הממלכתיים. הבחינה נערכה ברוב פאר ובאווירה חגיגית בפרעשבורג. הלשכה המרכזית האורטודוקסית הארצית הרכיבה למטרה זו מועצה של שלושה רבנים בוחנים שהיו בימים ההם: הרב הגאון רבי קאפל רייך אבדקה"י בודפעשט, הרב הגאון ר' משה כ"ץ אבדק"ק נייטרא, והרב הגאון ר' שלום קאטנא אבדק"ק אייזנשטאַט. הבחינה החלה בתחילת השבוע ונגמרה בסופו, כאשר בכל יום נבחנה כתה אחרת של בוגרי ישיבה.

אדמו"ר זצ"ל פנה בשאלות אל התלמידים בסוגיות הש"ס שלמדנו במשך השנה. לפעמים הצטרפו לשאלות גם שלושה הרבנים השופטים, שנתנו את הציונים בהתאם לתשובות. הכל הי' בנוכחות המפקח ממשרד החינוך והתרבות של הממשלה, שהי' ערל ולא הבין אף מלה. בכל זאת ישב שם בפרצוף רציני ורשמי והשתתף בכל הבחינות, כי זה הי' תפקידו מטעם הממשלה. וכדי שלא ישתעמם, ניהל אתו המזכיר הראשי של הישיבה מר גרינפעלד שיחה במילי דעלמא. כן הביאו לכבודו משקאות קלים. הוא רשם את שמו של כל בחור שעמד לבחינה בפנקסו ונתן לו את הציון לפי ידיעותיו.

ודכירנא שפעם עמד לבחינה בחור אחד שלא ידע להשיב על שאלות אמו"ר זצ"ל וזה גרם לרבי עגמת נפש וחלישות הדעת, כי התבייש, לא כל כך בפני הרבנים הבוחנים, אלא בפני הגוי המפקח. במצוקתו, התחיל הבחור, על דעת עצמו, להגיד פרק תהלים בעל פה "אשרי יושבי ביתך וגו'"... כל הרבנים רשמו בפנקסיהם שנכשל, פרט למפקח הערל שלא הרגיש בדבר ונתן לו ציון טוב, מכיון שלא נתקל וידע להגיד את החומר ללא בעיות מהתחלה עד הסוף... אולם, למחרת סולק הבחור מהישיבה ונשלח הבוֹתה.

כן הי׳ מקרה מחפיר נוסף הי׳ בחור אחד שלא זו בלבד שלא השתתף בשיעורים ולא למד, אלא גם התנהגותו לא הייתה ברוח התורה והמסורה. רננו עליו שביקר בתיאטרון בשמלת אשה שהחברים לא יכירוהו ובעוד מעשים אשר לא ייעשו ועי״ז השמיץ את שנהה הטוב של הישיבה. ביום אחד סילקו אותו מהישיבה, בהתאם להוראת אדמו״ר זצ״ל. כתגובה, הגיש הבחור מכתב הלשנה אל משרד הדתות נגד אדמו״ר ז״ל שכאילו הוא מוציא תעודות לבחורים, תמורת כסף, כדי לשחרר אותם משרות בצבא של הקיסר. (המלשין הזה יצא אחר כך בגלוי לתרבות רעה ונעשה רב בקהלה ריפורמית). העונש לפי החוק על עבירה הזאת הי׳ חמור ביותר והי׳ מגיע לאמו״ר זצ״ל חמש עשרה שנות מאסר. הממשלה האוסטרו — הונגארית העבירה את הענין לפרקליטות המדינה שעשתה צעדים כדי לערוך חקירה נגד ה״שבט סופר״. ר׳ יצחק רייך, היושב ראש של הלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודפשט הכניס ראשו ורובו בדבר ואחרי מאבק ממושך וקשה, הצליח במסירות נפש ממש להציל את האדמו״ר זצ״ל, שלא יופיע בכלל במשרדו של התובע הכללי. למרות זאת, הבושה והפחד מפני בית־המשפט ובית־הסוהר גרמו לרבי זצ״ל דכאון קשה ומחלת נפש, והרופאים הכתיבו לו מנוחה בבידוד. ה״שבט סופר״ לא הופיע בבית־הכנסת, בישיבה ובחברה זמן ממושך. הפחד בלבו הי׳ כל כך גדול, שנבהל גם כשראה דוור, בחושבו לפי הכובע שלו, שהוא שוטר שבא לעצור אותו...

היהודים תחת מלכותו של הקיסר פרנץ יוסף הראשון היו פאטריוטים גדולים ורצו להפגין בפני הגוים, שהם מסורים ונאמנים לשלטון. בחגים לאומיים, כמו 15 ימים בחודש מרץ, 11 יום בחודש אפריל ו־18 יום בחודש אוגוסט היו עורכים תפלות חגיגיות בבתי הכנסת המרכזיים של הקהלות, ובמסגרת התפלה׳(לפני שהחזן אמר ״הנותן תשועה למלכים״) הי׳ מקובל שרב העיר נשא דרשה בשפה הגרמנית בשבחו של הקיסר ירום הודו ושל הממשלה. לתפילות האלו היו מזמינים גם את שרי הממשלה, את קצין העיר, או מפקד הצבא, את ראש העיר ופקידים בכירים בשלטון הממשלתי או המקומי. כמובן כולם גוים שהיו באים מלובשים בבגדי שרד ובמדים של חג ומקשיבים בדריכות לתפלה ולדרשה. את התפלות שנאמרו בלשון הקודש, לא היו מבינים אבל את הנאום של הרב הם רצו להבין. במעמד כזה היו עיני כל המתפללים מכוונות לפרצופיהם של האורחים הערלים, כי רצו לראות איך הם מגיבים על דברי הרב. ואם בסוף הפולחן באו האורחים הנכבדים הגוים, לחצו את ידי הרב והביעו שביעות רצונם והתפעלותם על דבריו היפים, היו היהודים נהנים הנאה רבה וראו בזה גם משום קידוש השם.

בנוסף לדרשות, לפעמים היה צריך רב העיר להופיע בעניני דת וצבור במשרד ממשלתי או עירוני ולבוא בדברים עם ראשי השלטונות ולשם כך הי׳ הכרחי שהרב ישלוט בשפת המדינה ושיהי׳ אדם אינטליגנטי, המסוגל לבטא את מחשבותיו בצורה נאה ובסגנון ראוי לשבח, וע״כ לסדר ענינים לטובת קהלתו.

עוד יתרון אפשר לרשום לזכותה של ישיבת פרעשבורג. והיינו — מישיבה זו יצאו דרשנים ומגידים מחוננים לרוב, שהקסימו את בני־עדתם בדרשותיהם והשליטו את דבר ה׳ על העם — בפיהם. כאן עלינו להדגיש, כי רב העיר שהוא המנהיג הרוחני של העדה צריך להיות לא רק גאון בתורה, שיהי׳ בקי בש״ס,

בפוסקים, בד׳ חלקי שלחן ערוך, ושיודע לברר ״שאלה״ ולפסוק לפי ההלכה, אלא הוא צריך להיות גם דרשן טוב, שיכול להשפיע על כל שכבות הציבור. עליו להכיר ולדעת את חוקי תורת הדיבור הנאה והנכון, כי לא יתכן לשאת נאום בפני צבור מגוון שיש בו: בני תורה, בעלי השכלה, אנשים יודעי ספר, עמי הארץ, בורים וריקים, נשים ונוער ולדבר בפניהם כמו שמדברים בפני קבוצה של חסידים, חובשי שטריימל בסעודה שלישית...

להיות מטיף, נואם ודרשן, גם אלו מקצועות שצריכים ללמוד אותם. לתקוע בשופר, חכמה היא ואינה מלאכה, אבל ״לעשות״ ולהשמיע דרשה טובה, חכמה וגם מלאכה היא, משום שצריך להשקיע בה עבודה מפרכת, רוח יצירה, מוח וכוח. בישיבת פרעשבורג עסקו הבוגרים גם בתורת הריטוריקה, מה שלא נעשה בישיבות אחרות. הבחורים ביוזמתם הם, ארגנו חוגים לדרשנים שמטרתם היתה השתלמות בשטח הנאום והדרש. הדרשות נאמרו בכל שבת בשני מקומות: בית הכנסת ע״ש ״דרילישׁ״ ובית הכנסת ע״ש ״יוסף וואלף״. עוד לפני שהופיע הדרשן, היו כל הספסלים תפוסים וישבו בהם בעלי־בתים, נוער וטף, שבאו בהמוניהם, כי היו צמאים לשמוע דברי תורה. גם עזרת־הנשים היתה מלאה מפה לפה. בתוך הציבור ישבו גם הבחורים ה״מבקרים״, שמתחו בקורת חריפה על הדרשן בסיום דרשתו. הבחורים רכשו כאן את הידע האלמנטרי בתורת הריטוריקה.

הנה מספר כללים בתורת הדיבור הנכון והנאה, כפי שלמדנו בפרעשבורג: א./ על רב בישראל להתחיל כל דרשה בפסוק מפרשת השבוע. כל מה שמתרחש בעולם, בחיים הצבוריים או בחיי הפרט של היהודי, מוכרח להיות בפרשת השבוע! (אם מצטטים משהו מפרשה שעברה, סימן דלות הוא). ב./ אסור בהחלט לשאת דרשה מבלי להתכונן. עדיף שהדרשה תשאר ב״בטן״ המגיד, מלהשמיע דרשה ללא ״טעם — וריח״. ג./ צריך לתאם את רמת הדרשה לרמת המקשיבים, בבחינת ״וירד משה מן ההר אל העם״. לא יתכן לפרש פסוקים עפ״י דרוש ושמעתתא לעמי הארץ ואסור לספר סיפורים ארוכים ובדיחות קלות לתלמידי חכמים. אם הציבור מורכב מסוגים שונים של אנשים, אז גם הדרשה צריכה להיות מגוונת. ד./ את הדרשה צריכים לתכנן, כמו שמתכנן אדריכל בית: יסודות, קירות, תקרה, קומה על קומה, גג ומגדל, כלומר: 1. פתיחה והקדמה, 2. פירוט השאלות והקושיות, 3. ישובן ופירוקן, 4. הסקת המסקנות, 5. סיום הדרשה והכתרתה ע״י יצירת קשר בין המגדל לבין היסודות, כלומר, בין הפתיחה לסיום. ה./ הכרחי לדבר בנושאים אקטואליים שמטרידים אותנו ושנמצאים על סדר היום, ו./ כמו שהאדריכל דואג לתאורה בכל חדר, כך צריך המגיד לפזר בכל הדרשה פניני משלים, שיחות חולין של גאוני תורה, ״פטפוטי־דאורייתא״ מבריקים של צדיקים ואדמורי״ם, המאירים את כל בנין הדרשה. דרשה ללא משלים היא כבית ללא חלונות! ז./ אסור לחזור על דברים ול״העלות — גרה״. על המגיד להתקדם תמיד ולבנות את ״חוט־השדרה״ של הדרשה, חולי׳ על חולי׳. ח./ כמו שמכסים את הקירות בטיח ואחר כך צובעים אותם בצבע יפה, כך צריך הדרשן ש״ילבישׁ״ את רעיונותיו ואת דבריו בביטויים יפים, ט./ צריך לדעת איך ומתי להשתמש בקול, בבחינת ״וכל העם רואים את הקולות״. לפעמים על המגיד לצאת מכליו להרים את קולו ולצעוק בהתלהבות ובקצב מהיר, ולפעמים עליו לדבר בשקט, בנחת ובקול דממה דקה. המעבר הדרמטי

והפתאומי מ"קולות־וברקים" ל"קול־דממה־דקה" עושה רושם עצום על המאזינים. דרשן המדבר בנימה מונוטונית מהתחלה ועד הסוף ואינו משנה את קולו, או שהוא צועק בקול רם מהתחלה ועד הסוף, דרשתו לא שווה פרוטה! י.ל. בהצלחת דרשה מאד חשובה המימיקה של המגיד, כלומר, עליו להכיר את חוקי ההבעה של רגשות ומצבים על ידי שרירי פנים ותנועות הידים. אסור לדרשן לעמוד דום בשעת הדרשה ולא להשתמש בכלל באברי גופו. אבל אסור לו גם להשתמש בידיו באופן מוגזם וליהפך ל"טחנת־רוח" ולירוק על הציבור כממטרה ולהכות על ה"סטנדר" עם הידים מהתחלה עד הסוף. לכל דבר יש עת! י"א, אסור לדבר מעבר לשעה אחת! דרשה ארוכה מטרד לשומעים היא ויש בזה גם משום "צער־בעלי־חיים". דרשה קצרה — מרשימה היא ביותר! דרשה ארוכה גורמת לאכזבה, לכאב ראש ולנימנומים...

כאמור, למדנו בישיבת פרעשבורג גם את תורת הריטוריקה ומבוגרי הישיבה יצאו מטיפים ודרשנים בחסד עליון. נמצא, כי בחור שסיים את חוק לימודיו בישיבת פרעשבורג הי' תלמיד חכם, ידע לדבר בשפת המדינה והי' לו מושג בתורת הדיבור ובידיעות חיצוניות. מובן מאליו, כי ערכם של בוגרי ישיבת פרעשבורג עלה ב"שוק־הרבנים".

ודכירנא שלמד אתנו בישיבה, בחור מוכשר, בנו של הרב ר' עקיבא פישער מכפר יעניק. הבחור הי' מופלג בתורה ויראת שמים וגם שלט בשפות, קרא בעתון מכרז מטעם הקהלה היהודית של העיר טשיקאַגו בארצות הברית על כסא רבנות. בחור זה הי' עני ולא היה בידו דמי נסיעה לאמריקה. מה עשה? נסע לעיר ווינא, שהיא קרובה ביותר לפרעשבורג, נכנס למפעל של תקליטים, השמיע דרשה שהוקלטה על תקליט, ושלח את התקליט בדואר לאמריקה. חברי הקהלה מטשיקאגו התאספו לבית־הכנסת והקשיבו לתקליט. הנאום מצא חן בעיניהם ומיד שלחו מברק לפרעשבורג על בחירתו של פישער בתור רב העיר טשיקאגו.

שמם הטוב של בוגרי ישיבת פרעשבורג הלך לפניהם עד כדי כך, שגם קהלות חסידיות בחרו להם רבנים מתלמידי ישיבה זו. והנה כמה דוגמאות: בעיר חוסט (קאַרפאַטו—רוס) קיבלו לרב את הרה"ג ר' משה גרינוואַלד, יליד הכפר טשארנע (הונגריא העלית), בקהלת סאַטמער מילא את כסא הרבנות הרב הגאון ר' יהודה גרינוואלד, יליד הכפר ברעזעוע (הונגריא העלית). כן בחרה קהלת קרולע לרב את הרב הגאון ר' שאול בראַך, יליד נייטרא (הונגריא העלית) וקהל העיר שימלו בחר לו לרב את הרה"ג ר"ח מאזעס רוזענבאום, יליד העיר פרעשבורג, בעיר בערעגסאַס (קאַרפאַטו—רוס) מילא את כסא הרבנות הרה"ג ר' שלמה סופר יליד פרעשבורג, וקהלת מונקאַטש (קאַרפאַטו—רוס) בחרה את הרב הגאון ר' חיים סופר יליד פרעשבורג, וכהנה וכהנה.

אולם, כפי שאמרנו, בחרו הקהלות את הדיינים ואת השוחטים ואת המלמדים מתלמידי ישיבות חסידיות, כי אלו לא היו צריכים להיות דרשנים ומגידים, להופיע בפני הצבור החילוני ולבוא במגע עם נציגי השלטונות. לכן במרבית הקהלות באוסטריא — הונגריא הי' מקובל, כי הרב דמתא הי' איש אשכנזי "טהור", לעומתו הי' השוחט שלו מתנהג ומתלבש כאדמו"ר והי' חובש שטריימל.

ויש לזה טעם, כי הרמ"א אומר בשו"ע בריש הלכות שחיטה, שהשוחט צריך שיהי' "ירא שמים מרבים" (תנאי שלא נאמר אצל רב "מורה – הוראה") ולכאורה מה הכוונה במלת "מרבים"? ויש להסביר עפ"י מה שמקשים איך השוחט נאמן לומר על בהמה שהיא כשרה, הלא אין עד אחד נאמן נגד החזקה דאינה זבוחה (כמו"ש במס' גיטין, ב'), ומתרצים כי אם מדובר בסתם בני אדם, צריכים שני עדים, משא"כ השו"ב שהוא ירא ה' מרבים, אפילו אם הוא אחד ג"כ נאמן כמו שני עדים. והיות ואין רבים פחות משנים, לכן הוא צריך להיות ירא שמים "מרבים". ועפי"ז פירש הגאון ר' יהודה אסאד ז"ל מ"ש רש"י בפ' חוקת "זר שוחט ואלעזר רואה", כלומר, מכיון ובפרה אדומה ישנן שתי חזקות: א. חזקת טומאה דגברא, ב. וחזקת שאינה זבוחה, וכנגד ב' חזקות אפילו השוחט הירא שמים אינו נאמן, לכן צריך שזר שוחט וגם אלעזר רואה, כדי שיהיו שני עדים, בפועל.

תפלת שבת בפרעשבורג

פרעשבורג היתה "עיר ואם בישראל" מכל הבחינות מלאה חכמים וסופרים, בתי־כנסת, בתי־מדרש ואגודות להפצת תורה ולגמילות חסדים למיניהם. היו בה כל מיני תקנות לחיזוק הדת ומנהגים שונים מקדמת דנא. למשל ביום שבת קודש, נהגו להתפלל תפלת שחרית בהשכמה ובתום התפלה אמרו "עלינו", הלכו הביתה, עשו קידוש ואכלו ארוחת בקר, כלומר, קפה ועוגה (היו לחמניות מיוחדות של פרעשבורג שנילושו בחלב ושמנת ממולאות באגוזים ובסוכר).

בשעות הבוקר לא ראינו הרבה אנשים ברחוב היהודי, כי רובם נחו בבתיהם. אבל יותר מאוחר, בשעה 11 בערך, התאספו מאות יהודים בבתי־מדרשות והתישבו ללמוד שיעורי תורה ברבים, כגון: גמרא ותוספות, שו"ע מגן אברהם, רמב"ם, חומש ורש"י ועוד. הרחוב היהודי הי' כבר מלא אנשים, נשים וטף שהלכו לבתי "תלמוד תורה" ולישיבות קטנות להשתתף בבחינת הבנים. בשעות הצהרים הלכו המתפללים לבתי־הכנסת הגדולים כדי לשמוע קריאת התורה ולהתפלל מוסף. רובם ככולם התפללו מיד תפלת מנחה, כדי שע"י סעודת צהרים יצאו ידי חובת שלוש סעודות.

בחורי הישיבה היו מתפללים בדרך כלל בימי שבתות את תפלת מוסף בבית הכנסת המרכזי הגדול של הקהלה. כאן עבר לפני התיבה החזן הראשי שהתפלל בלוויית מקהלה, שבראשה עמד המנצח, שניהל את התפלה. בית הכנסת הי' מלא מפה לפה, נכבדי הקהלה, אוהדי חזנות, באו מכל פנות העיר לשמוע אל הרינה ואל התפלה. את מקומות הישיבה הטובים ביותר, שהיו קרובים לחזן, תפסו בחורי הישיבה. זאת, מפני שהיתה תקנה בקהלה, כי את מקומות הישיבה בבית הכנסת לא מכרו אלא ב"ימים הנוראים" בלבד. במשך השנה, מי שקדם לבוא לבית הכנסת זכה במקום ישיבה, והבחורים הזריזים קדמו, לכן הם "כבשו" כמעט את כל בית הכנסת.

פעם, בתום התפלה, פרצה שערורי' בין מספר בעלי בתים ובין כמה בחורים על רקע זה. במיוחד יצא מכליו סגן יו"ר הקהלה שהתנפל על בחור אחד בשם טויבער על שתפס את מקומו. בסיום המריבה אמר לו הבחור: "הלא אדוני יודע כי

המקומות בבית הכנסת הם הפקר במשך כל השנה וזכותי לשבת במקום שאני רוצה, ואדוני כנראה מתנפל עלי רק מסיבה אחת, כי בוערת בו השנאה של עם הארץ לתלמיד חכם... יאמין לי אדוני ששנאתו היא שנאת חינם, כי מזה מספר חודשים לא היתה בידי גמרא..."

החזן יוסעלע רוזנבלאט

בעת שלמדתי בפרעשבורג כיהן בבית הכנסת המרכזי "מלך־החזנים" ר' יוסעלע רוזנבלאַט. שמו הלך לפניו בכל העולם היהודי. הוא הי' אז אך כבן עשרים. לפרעשבורג בא ממונקאַטש, שהיתה עיר חסידית מובהקת. הסביבה במונקאַטש השפיעה על רוזנבלאַט, שהתנהג אז בדרכי החסידות, זאת גם בשל העובדה שהיה בן למשפחת חזנים חסידית וגדל בגליציא. הוא לא הי' מתפלל בהשכמה בשבתות, אֶלא בא לבית הכנסת להתפלל תפלת שחרית עם עשרה ה"בטלנים" שהקהלה החזיקה. בדרך כלל עבר לפני התיבה החזן השני, אבל בשבת מברכין ראש חודש, הי' מתפלל רוזנבלאַט בלוויית המשוררים שלו גם תפלת שחרית. בשבתות אלו היינו בבית הכנסת עוד לפני התחלת התפלה.

יוסעלע רוזנבלאַט, שהי' התגלמות החזן האידיאלי ש"פרקו נאה, זקנו מגודל וקולו נעים" נכנס לבית הכנסת כשהוא חובש שטריימל ולבוש קפטן והי' ניכר על זקנו שהוא בא מהמקוה. כאמור, בתפלת שחרית התפלל יוסעלע עם עשרה ה"בטלנים" ועם כמה מאות בחורי ישיבה. אולם, לפני קריאת התורה, התמלא בית־הכנסת במתפללים. ויוסעלע התחיל את הופעתו החגיגית בלוויית המקהלה מ"יקום־פורקן", "מי — שברך" והמשיך ב"ברכת — החודש" ותפלת מוסף. כאן ראינו את גדלותו של יוסעלע, שלא זו בלבד ששלט שליטה מוחלטת בכל ה"רגיסטר" (דרגת הקולות), עלה וירד בקולות־נשרית על סולם הקולות, ואפילו אם קרה והתרומם בסלסולי־קול עד למרומים, ידע "לצנוח" במומחיות, "לנחות" בשלום ולחזור ל"מסלול" נוסח התפלה המקורי. החזן רוזנבלאט, בנוסף לעובדה שהי' מלחין תפלות בחסד עליון, התברך בברכה יוצאת מן הכלל שהי' גם בריטון וגם טנור. בשחרית התפלל כחזן בריטון והתעמק בקולו הקטיפתי והערב עד לתהום, ובמוסף נעשה לחזן טנור והתרומם בקולו עד לשחקים. קולו המטופח בקפדנות, שחדר לאזנים והגיע עד הלב וה"קולורטורה" הנפלאה שלו הקסימו את כל מאזיניו עד כדי כך, שראיתי במו עיני כי זקנים ובחורים בכו בדמעות שליש. יתכן כי היו חזנים אחרים עם קולות יותר חזקים וגבוהים, אבל למתיקות המיוחדת של תפלות יוסעלע אין תחליף עד היום.

בימים ההם, כאמור, התנהג יוסעלע כחסיד לכל דבר וראשי הקהלה לא רק ש"סלחו" לו על כך, אלא גם נהנו, מכיון והחזנים שקדמו לו, לא הצטיינו ביראת שמים. בפרעשבורג הוציא יוסעלע לאור את ספרו הראשון, שמכיל אוסף תפלות לחזנים בשם "זמירות יוסף".

לפני רוזנבלאט הי' החזן הראשי בבית הכנסת המרכזי — יוסעלע קוקוש. העיד לפני ידידי ר' משה שמואל שטערן מסערענטש, שהי' תלמידו של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, כי יוסעלע קוקוש, בנוסף לעובדה שהי' "עם הארץ" גדול ועשה שגיאות

קריאה בתפלה, הי׳ גם קל שבקלים. זה לא הי׳ סוד בקרב המתפללים וגם מרן ה״כתב סופר״ זצ״ל ידע מהדבר, בכל זאת נאלץ לשתוק ולהתפלל אתו בימים הנוראים מפני דרכי שלום, למרות שחזן זה שימש בתפקידו על אפו ועל חמתו. הרב מפרעשבורג רצה למנוע מחלוקת וידע מראש, כי לא יצליח להדיח את החזן הזה, כי מחמת קולו הערב יעמדו הבעלי־בתים לימין החזן (ועי׳ בספר שו״ת מהר״ם שיק, חלק או״ח, מה שעלה בגורלו של הרב הגאון בעל ״קול־ארי״ בעיר בערעגסאס, שרצה לפסול חזן קל שבקלים, נעשה שם מחלוקת עד לב־השמים ובסופו של דבר נאלץ הרב לברוח מן העיר!).

אולם כשרוזנבלאט עזב את פרעשבורג, לאחר חמש שנים ועבר להיות חזן ראשי בקהלת האַמבורג כשמשם היגר לאַמריקה, הוריד את השטריימל חבש צילינדר ונעשה חזן מודרני. הסביבה בארצות הברית בימים ההם והאווירה האמריקאית בבית־הכנסת ״אוהב צדק״ בניו־יורק השפיעו עליו ועל התנהגותו באופן שלילי. כעבור מספר שנים לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשביקר יוסעלע רוזנבלאט בערי אירופה, לא נתנה לו הנהלת הקהלה בפרעשבורג לעבור לפני התיבה ולהתפלל בבית הכנסת המרכזי בשבת, כפי שהי׳ רצונו של יוסעלע והוא נאלץ לתת קונצרט לתושבי פרעשבורג בימות החול באחד מהאולמות של בתי הקפה. אולם, שמעתי כי בסוף ימיו חזר בתשובה, התנהג ברוח התורה והמסורה והי׳ תומך מוסדות תורניים. בגיל 51 ביקר בארץ ישראל והוא נפטר באופן פתאומי כשהתרחץ בים המלח.

החזן יוסלע רוזנבלט

בית הכנסת המרכזי בפרעשבורג הי' בנין גדול ומפואר. מסופר כי האדריכל שבנה את בית הכנסת, הרוויח הרבה על עבודתו, מכיון שהחרדים פיטמו אותו בכסף רב שלא יעשה מגדל לבנין ומנגד שילמו לו החוגים המודרניים הון רב כדי שיבנה מגדל. מה עשה האדריכל? בנה את בית הכנסת ועל גגו מתנוסס חצי מגדל, ועי"ז מילא אחרי רצונם של שני המחנות.

•

בבית הכנסת המרכזי הי' שמש ראשי בעל גוף שהי' מפורסם בדברי החידודים שלו. פעם נקלע למקום אורח מקהילה חסידית, שסיים כל פרק בתפלה באיחור ובקול רם והפריע לחזן ולמקהלה. ניגש אליו השמש ולחש באוזנו: "הייתי מציע לך אדוני שתנסה בדרכי נועם ובשקט, אולי תצליח יותר..."

•

פעם אמר לאורח שהסתובב תוך התפלה במעבר שבין שורות הספסלים: "כתוב בפרקי אבות, כי בבית המקדש היו "עומדים צפופים ומשתחווים רווחים". לכאורה קשה, למה לא עמדו גם כן רווחים? והתירוץ, כי אם היו עומדים רווחים, היו יהודים כמוך מטיילים בהר הבית והיו מפריעים את העבודה בבית המקדש".

•

בימים הנוראים לא נתנו להכנס לבית הכנסת רק למתפללים שהיו להם כרטיסי כניסה והשמש עמד על יד הדלת והשגיח על כך. הגיע יהודי קבצן אחד ואמר לשמש: "תן לי להיכנס, אמנם אין לי כרטיס, אבל אני רוצה למסור משהו חשוב לשכני!", השיב לו השמש: "רואה אני בפרצופך שאתה גנב גדול, אתה רוצה להתפלל"...

•

אותו שמש הי' אומר: "נשתנו הזמנים, פעם האירו את בית הכנסת בנרות שעוה בלבד ולא הי' כ"כ אור בקבלת שבת ובכל זאת גילו הבעלי בתים את האורח הקבצן והזמינו אותו לסעודות שבת. היום מאירים את בית הכנסת בנורות גז וחשמל, האור הוא גדול ומבריק ובכל זאת לא רואים את הקבצן..."

•

כן הי' מוסיף ואומר: "פעם היו בגדי האורחים הקבצנים קרועים כי הרבה בעלי בתים הזמינו אורח אחד לארוחה, ונאבקו עליו ומשכוהו בבגדו... והיום הדבר הוא להיפך, הרבה אורחים קבצנים מושכים בבגדי מתפלל אחד, כדי שיזמין אותם לארוחה ולכן היום בגדי בעלי בתים קרועים..."

מוסדות תורתיים וגמ"ח בפרעשבורג

בימי נעוריו התגורר בפרעשבורג הרב הגאון ר' חיים סופר ז"ל, שהי' אחר כך אבדק"ק מונקאטש ובדפשט, בעמח"ס "מחנה חיים". הוא הי' יליד פרעשבורג, והיינו — בנו של הרב הגאון הצדיק ר' אפרים פישל סופר, שהי' מלמדו של מרן ה"כתב סופר" וסופרו (לבלרו) של ה"חתם סופר" כלומר, הוא הי' כותב את המכתבים והתשובות של מרן ה"חתם סופר" מכיון שהי' ספרא רבא.

ודכירנא מה שאמר לי ת"ח אחד בפרעשבורג, שהגאון ר' שלמה קלוגער ז"ל כתב פעם לח"ס מכתב ובתוארים שנתן לו כתב עליו גם "ספרא רבא". על זה חייך הח"ס ואמר: "כמו שאני ספרא רבא, כך הוא "קלוגער" (חכם)..."

והנה הרב ר' חיים סופר בימי צעירותו לא הסתדר בפרנסה, עם זאת עסק בתורה מתוך דחק ועוני. המקור היחידי למחייתו ולמחיית בני ביתו הי' לימוד משניות לעילוי נשמת הנפטרים, שאת שמותיהם ושכר הלימוד המציאו לו גבאי "החברה קדישא". לאחר שנתקבל ר' חיים סופר למלא את כסא הרבנות בכפר יעמערינג (קהלה קטנה סמוכה לעיר פאפא בהונגריא) וביקר כאורח בפרעשבורג, כיבדו אותו לדרוש בבית הכנסת שהי' נוהג להתפלל שם. במסגרת הדרשה תקף בחריפות את ראשי הקהלה ואת עסקני הצבור על שלא התענינו ולא שמו לב למצבו הכלכלי הקשה שהי' שרוי בו, בהיותו יושב בפרעשבורג. וכך אמר: "מספר שנים ישבתי על התורה ועבודה בעיר זו וסבלתי ממש חרפת רעב ואף אחד לא שם על לבו ולא שאל מה מקור פרנסתו של תלמיד חכם זה?! רק הודות למשניות שלמדתי אחרי הנפטרים יכולתי לקיים ולהחיות את בני ביתי. לכן אני אומר את דברי שלמה המלך: "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה"... הדרשה הזאת שנאמרה בבית־כנסת שכונתי קטן גרמה לשערורי' גדולה בכל העיר, כי החוגים החרדים התנפלו על ראשי הקהלה — היתכן דבר כזה בקהלה קדושה כפרעשבורג?! העסקנים הצבוריים התאספו לישיבה כדי לתקן את המצב והחליטו להקים אגודה בשם "מחזיקי תורה" שמטרתה להעניק תמיכה חודשית לתלמידי חכמים עניים, שהם ילידי פרעשבורג. אבל יחד עם זה עשו תקנה שאסור לרב, ממקום אחר, לשאת דרשה בכל בית־כנסת השייך לקהלת פרעשבורג. האגודה הזאת התפתחה במרוצת הזמן ונעשתה לאחת האגודות המבוססות ביותר של הקהלה. בזמן שלמדתי בפרעשבורג היו שייכים לאגודה זו מספר בנינים גדולים ומפוארים בעיר, דמי שכר־דירה נכנסו לקופת האגודה ותלמידי חכמים, ילידי פרעשבורג היו יכולים לעסוק בתורה ללא דאגות פרנסה, כי קבלו תמיכה כספית גדולה מדי חודש בחודשו מאגודת "מחזיקי תורה".

ברם, בנוסף לאגודה זו היו בקהלת פרעשבורג מספר אגודות וחברות נוספות, ולכל אגודה בית־הכנסת שלה וכמעט לכל בית־כנסת רב שלו, דהיינו — מגיד מישרים, שהי' לומד עם המתפללים בכל ערב, בין תפלת מנחה וערבית שיעור קבוע, או דף גמרא, או פרק משניות, או קצור שלחן ערוך, או פרק בספר מוסר ואגדה. בימות החורף הי' המגיד נושא דרשה גדולה בפרשת השבוע ובקיץ הי' דורש בפרקי אבות. מגידים אלו נקראו בשם "שיעור־רב". אני זוכר עוד כמה מהם, כמו את הרב ר' דניאל שטיינשניידר, נכדו של הגאון ר' דניאל פרוסטיץ ז"ל, שהי' ראב"ד דק"ק פרעשבורג, בעמח"ס "מחנה דן".

סיפרו עליו, כי לאחר פטירתו של מרן ה"חתם סופר" רצה הוא למלא את מקומו ברבנות, בחושבו שהוא מתאים לאיצטלא זו מכיון שבנו של החת"ס הי' איש צעיר. היתה לו לרב פרוסטיץ גם קבוצה גדולה בקהלה שתמכה במועמדותו, מכיון שהוא הי' אז זקן הדור וגדול בתורה. למרות זאת, כאשר רוב הקהלה קבלה את מרן ה"כתב סופר" זצ"ל למלא מקום אביו, הי' ר' דניאל פרוסטיץ מהראשונים אשר בגודל ענוותנותו וצדקתו בירך את הרב הצעיר לרגל בחירתו ומסר את ברכת ה"מזל־טוב" הראשונה. ולא זו בלבד, אלא אמר למקורביו, הגם שהרב ר' שמואל בנימין הוא עדיין צעיר לימים (כי ה"כתב סופר" זצ"ל לא הי' אז יותר מבן כ"ד שנים) — "תדעו רבותי שמהיום והלאה הוא הרבי שלי, הוא המרא דאתרא שלי ואני אנהוג בו כבוד כתלמיד לרב", ומאז עמד לפניו כעבדא קמי' מרא.

*

כן היו בימי בפרעשבורג "שיעור רבנים" בשם ר' שמואל דונאַט ז"ל ור' אליעזר נייווירט ז"ל.

המוכר ביותר בכל פרעשבורג הי' הרב הגאון ר' אברהם אבא הערצל ז"ל, בעמח"ס "שפתי חכמים" על מסכת ברכות, שהי' רב גדול ודרשן מופלא ומקובל על ההמונים. בעיקר באו להקשיב לדבריו האנשים הפשוטים, שלא ידעו ספר, בעלי מלאכה, פועלים ונשים צדקניות. גם בחורים מהישיבה במספר לא מבוטל הלכו להקשיב לדבריו כדי ללמוד כמה כללים חשובים מתורת הדרשן, במיוחד רצינו ללמוד את האומנות איך לספר משל. בית־הכנסת שלו הי' תמיד מלא מפה לפה, כי ר' אבא הערצל הי' מגיד בחסד עליון ובעיקר מומחה גדול להסביר דברים גדולים שעומדים ברומו של עולם במלים פשוטות, ולרדת אל רמתו הנמוכה של היהודי הקטן והפשוט. כשהוא סיפר משל מצחיק, לא צחקו המקשיבים רק בסוף, כמו שמקובל אצל דרשנים אחרים, אלא מהתחלה ועד הסוף, כי הוא שינה את צורת פניו ואת קולו ודיבר לפי הדמויות שהופיעו במשל. אך לפעמים הרחיק לכת עם הסבריו וסיפוריו, והמרכז של הישיבה, ר' לייב גרוס, הרווק הזקן שהי' ליצן גדול, לגלג על ר' אבא הערצל והגזים בדברים.

פעם במסיבת פורים ציטט ר' לייב גרוס מדבריו של ר' אבא הערצל, והמסובין התפקעו מצחוק, וכך אמר: "ראו נא רבותי את גודל צדקתו של יוסף הצדיק, כי תביטו איזה קור וכפור שורר בחוץ בימות החורף בפרשת וישב. גגות הבתים והרחובות והחרים מכוסים שלג, ובכל זאת עוזב יוסף הצדיק את בגדו בידה של אשת פוטיפר וינס ויצא החוצה בקור של עשר מעלות מתחת לאפס, הכי צריך צדקות ומסירות־נפש יותר גדול מזה, ולא לשוא נקרא בשם יוסף הצדיק.

*

כך אמר ר' לייב גרוס בשם ר' אבא הערצל: כשאדם מקדש אשה, הוא אומר "הרי את מקודשת לי... כדת משה וישראל", מה טעם "משה וישראל" דוקא? וההסבר, כי משה וישראל נדדו במדבר ארבעים שנה ובמשך הזמן הזה היו להם קטטות ומחלוקות ומריבות ובכל זאת לא נפרדו ונשארו תמיד יחד. את זה אומר החתן לכלתו: אמנם יהיו בינינו מריבות וקטטות, אבל נעשה "כדת משה וישראל", כלומר, מריבות כן — אבל גירושין אף פעם לא!...

כן אמרו בשם ר' אבא הערצל: מה טעם נוהגין לאכול בחג השבועות מאכלי־חלב? היות ונתנה התורה לישראל ובמעמד הר סיני הם קבלו עליהם דיני שחיטה ובדיקה ומליחה ועוד, מיד נטרפו כל הכלים שבשלו בהם קודם ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב בלבד.

•

בפרקי אבות אומר ר' יהודה בן תימא: "עז פנים לגיהנום ובושת פנים לגן עדן, יהי רצון וכו'... שיבנה בית־המקדש", ומקשים, מה ההמשך בין שני המאמרים? והסביר ר' אבא הערצל עפ"י דברי רבנו הקדוש "בעקבות משיחא חוצפא יסגא" (סוף סוטה במשנה), ויל"ד מדוע לא אומר "שיהי' חוצפא", מה הכונה שהחוצפא יגדל? וי"ל, שלמה המלך אומר "עשיר יענה עזות", כלומר מי שיש לו בכיס מאה מנה נעשה למחוצף, ולמי שיש לו אלף מנה בכיס, נעשה למחוצף עוד יותר גדול. אומר רבי יהודה בן תימא, כי בעקבות משיח "יסגא" החוצפה, פירוש הדבר, מי שיש לו מנה יהי' מחוצף כמו איש שיש לו אלף מנה... ואם בזמן הזה ישנם כ"כ הרבה עזי־פנים גדולים אז הגענו כבר לעקבות משיח צדקנו, שצריך לבוא ולבנות את בית־המקדש. וזהו ההמשך בין שני המאמרים הנ"ל.

•

בנוסף לאגודות שמטרתן היתה הרבצת תורה ברבים, עשתה קהלת פרשבורג הרבה גם בשטח גמילות חסדים. בנוסף לקופות צדקה וקופות גמ"ח שבתוך כל בית־כנסת, החזיקה ה"חברה־קדישא" בית חולים יהודי וכשר למהדרין ברחוב צוקערמאנדל. על יד בית־החולים הי' גם מושב־הזקנים, ובבית הכנסת שהי' שם, היו מתפללים יחד גם החולים וגם הזקנים. הי' מקובל מימות מרן ה"חתם סופר", שרב העיר ביקר בבית־הכנסת הזה בכל שנה ביום ל"ב בעומר, נשא דרשה גדולה והעלה על נס את פעילות הקהלה בכלל ופעילות ה"חברה־קדישא" בפרט בשטח גמילות־חסדים, שהחזיקה במסירות ובנאמנות את בית־החולים ואת מושב־הזקנים. (הדבר נזכר גם בספר "תורת משה" בזה"ל: "הדרשה אשר דרש בל"ב בעומר בצוקערמאנדל" עי"ש).

לכבוד הדרשה הזאת של אדמו"ר זצ"ל באו הרבה אורחים מכל פנות העיר ומכל בתי כנסת, בראשם עם עסקני הצבור וכמעט כל בני־הישיבה. ה"שבט סופר" זצ"ל דרש בפתיחת דבריו בסוגיא שלמדנו לכבוד מאורע זה והעמיק בחידושיו בחריפות ואחר זה עבר לדברי אגדה וציין את גודל מצוות גמילות־חסדים, כיבוד זקנים וביקור חולים.

•

פעם דיבר אדמו"ר על גודל חשיבות השלום, כי אי אפשר לאדם לקיים את כל תרי"ג מצוות התורה אלא עי"ז שיכלול א"ע בכלל ישראל וכל ישראל ביחד מקיימים את כל מצוות התורה. נמצא כי ע"י השלום בין אדם לחבירו מגיעים לידי קיום המצוות. וז"ש רבי עקיבא "ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה" דייקא. ובזה אפשר להבין מ"ש "וינוחו בשלום על משכבם", ר"ל בשל השלום (שכוללים א"ע בכלל ישראל) אין צריכים להתגלגל עוד הפעם, כדי לקיים כל תרי"ג המצות בגלגול השני, אלא יכולים לנוח על משכבם במנוחה נכונה, ודפח"ח ושי"ת.

•

כן אמר פעם אדמו"ר זצ"ל לפרש מ"ש "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו", על פי מ"ש מרן ה"חתם סופר" — "כפתורי' ופרחי' ממנה יהיו", ר"ל העיטורים ההקדמות לחידושי תורה צריכים שיהיו מן התוה"ק ולא מספרים חיצונים, ח"ש שלמה המלך "כי לקח טוב נתתי לכם" כלומר המסקנה והנמשל של התורה רק אז הוא טוב בזמן "שתורתי אל תעזובו", אלא תקחו הכל ממנה ולא מספרים אחרים.

•

במסכת ברכות (ל"ד) איתא: "אמר ר' יוחנן, כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו", ואמר אדמו"ר זצ"ל לפרש ע"ד צחות המוסר, כי ישנם אנשים קמצנים אשר משיאים את בנותיהם לת"ח מחמת שחושבים שאינם צריכים לתת להם נדוניא, בחורי ישיבה הם בדרך כלל בטלנים ואינם דורשים כסף, ואם אנו רואים עשיר שלקח בחור ישיבה כחתן לבתו אין אנו יודעים אם עשה זאת בשל אהבת תורה או משום קמצנות, אבל כשאנו רואים שעושה פרקמטיא לת"ח ומהנה אותו מנכסיו, זה סימן שאכן מוקיר רבנן הוא. וש"י.

•

אחרי דרשתו של אדמו"ר זצ"ל בבית הכנסת ע"ש צוקרמנדל, הלכנו בדרך כלל לבקר חולים וזקנים, ביניהם היו קשישים רבים שהיו שמשי בתי־כנסת בפרעשבורג. ואמרתי לפרש הטעם, למה זכו האנשים האלו לאריכות ימים, כי נתקיים בהם מ"ש ר' יוחנן (ברכות, ח') "כד חזי דאיכא סבי בבבל דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו", והנה השמשים האלה היו מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, כי המה פתחו את בתי־הכנסת והמה סגרו אותם, ממילא זכו לאריכות ימים.

בחיפוש עקבות החתם סופר

מאז ומתמיד התייחסתי בהערכה ובהערצה יוצאת מן הכלל לרבנו, רבן של כל בני־הגולה, מרן ה"חתם סופר" ולספריו הקדושים. קצרה היריעה מהכיל וידי נלאו מלכתוב את גדלו של גאון אדיר זה. סהדי עלי במרומים, שכמעט לא עבר יום אחד מימי חיי שלא למדתי מספריו, כי זה האיש משה אמת ותורתו אמת. בשיטת לימודו ההגיונית בסוגיות הש"ס וביושר שיפוטו המבריק בהלכה רואים לא רק את גאוניותו בלימוד ואת בקיאותו בכל חדרי התורה, אלא גם את גישתו הנהדרת והמיוחדת לכל נושא.

ברם, מה אני ומי אנכי כלפי מרן ה"חתם סופר"? כלום יכול להעיד קוף על אדם גדול ונורא קדוש עליון?

הצדיק מצאנו רבי חיים האלבערשטאם זצ"ל העריץ את מורנו עד כדי כך שכתב עליו באחת מתשובותיו בזה"ל: "ואינני ח"ו כחולק על מרן רשכבה"ג החתם סופר זי"ל כי אינני מבין בקי בשיחת חולין דיליה..." (שו"ת דברי חיים, חלק אורח חיים, סי' ח').

מספר פעמים אמרתי לבניי, לחותניי ולתלמידי שאינני מבין, איך זכינו אנחנו, בני הדור היתום הזה, שתחי' בינינו נשמה כל כך גדולה וקדושה. הגם שלא חי בינינו ממש, אבל אנו היינו מכירים את בניו ואת תלמידיו, שספגו מאור רוחו ומניצוצי תורתו, ולמדנו תורה מפיהם ומתלמידי תלמידיו אנחנו ומאין זכינו לזכיה גדולה כזו?

מאז שחר ילדותי הקסים אותי השם "חתם סופר" ולא מצאתי מנוחה ומרגוע לנפשי עד שהגעתי לישיבת פרעשבורג. בנוסף ללימוד בישיבה שבראשה עמד אדמו"ר מרן שמחה בונם סופר זצ"ל, נכד ה"חתם סופר", בכל פעם שהיתה לי הזדמנות וזמן, יצאתי לחפש את "עקבות" החתם סופר, ובמיוחד רציתי לדבר עם אנשים שזכו להכיר את החתם סופר באופן אישי.

מכל צאצאיו של הח"ס לא היו בחיים רק בתו מרת שמחה. היא היתה בגיל עשרים ושתיים כשאבי' נפטר (כ"ה בתשרי, שנת ת"ר — ולמספר האזרחי ב־1839) והחתם סופר הכניסה לחופה. כשאני למדתי בפרעשבורג היתה היא בגיל שמונים ושתיים שנה. לעתים קרובות בקרתי אצלה מכיון שהיא היתה גם דודתי (בעלה, ר' משה טובי' לעהמאן הי' בנו של ר' עקיבא יוסף לעהמאן ז"ל, חתנו של סבי ר' ישראל מילר. עי' שו"ת ח"ס חאו"ח, שיש שם תשובה לבעלה ר' טובי' לעהמאן). והיא סיפרה לי סיפורים על אבי' מרן ה"חתם סופר".

פעם אמרה לי: "תדע לך, כי מה שכתב הרב ר' שלמה סופר, רבה של בערעגסאס בספרו "חוט המשולש" על אבא שלי, זה מלא הגזמות". אני אספר לך דברים אמיתיים שראיתי במו עיני: לאבא שלי היו שלוש טליתות בהן התפלל. כמעט בכל חודש היינו צריכים לכבס טלית אחת, כי מרוב הדמעות ששפך אבי זצ"ל בעת התפלה, היתה הטלית מזוהמת ושחורה...

עוד סיפרה לי הדודה שמחה. למרות שבירת הונגריא היא בודפעשט, הי' מקובל מדורי דורות להכתיר את המלך בעיר פרעשבורג. פעם נקבע יום ההכתרה של המלך פרדינאנד ליום כיפורים. אבא זצ"ל הצטער מאוד על כך, מכיון שידע כי עי"ז יחללו הרבה יהודים את יום הקדוש. כל המאמצים שעשו פרנסי הקהלה כדי לדחות את תאריך ההכתרה עלו בתוהו. באותו ערב יום כפור לא חזר הביתה אבא זצ"ל מבית הכנסת, למרות שביום זה מצוה לאכול, והמשיך להתפלל בבית הכנסת עד הצהרים. אחרי חצות היום כיסו לפתע עננים שחורים את פני השמים. גשמי זעף ירדו מלווים ברוחות סערה. כתוצאה מכך נהרסו כל שערי הכבוד וכל הקישוטים שנעשו במשך שבועות ברחובות העיר לכבוד המאורע. הנהר דנובה עלה על גדותיו ושטף מספר שכונות ומאות בתים נהרסו ואלפי אנשים נשים וטף נשארו ללא קורת גג. בעקבות כך, היתה הממשלה נאלצת לדחות את טקס ההכתרה עד לאחר חג הסוכות. למחרת יום הכפורים נפל אבא זצ"ל למשכב, ומחלתו הכבידה עליו. במשך כמה שבועות ריחפה על ראשו סכנת חיים עד שריחמו עליו מן השמים ונתרפא.

•

עוד סיפרה: — כשאחי, ר' אברהם שמואל בנימין (בעל ה"כתב סופר") הי' ילד בגיל שבע, חלה במחלה מסוכנת והרופאים כבר אמרו נואש לחייו. אמא ובני המשפחה באו בבכיות לאבא שיתפלל למען חיי בנו. באמצע אמירת תהלים, הרים אבא זצ"ל את ידיו כלפי שמים ואמר "רבונו של עולם, תן לי את הבן הזה במתנה

הגאון רבי עקיבא איגר

מרן החתם סופר

לכה"פ ליובל שנים בלבד". וכך הוה, ה"כתב סופר" חי חמישים ושבע שנים. אומרים, שגם הכתב סופר ידע מזה, ולפני פטירתו צוה לחפש בארון הספרים את הנרות שאביו הדליק אותם לראשו בעת שהי' נוטה למות בהיותו ילד, כדי להדליקם עכשיו...

•

פעם סיפרה לי הדודה שמחה ע"ה: אבא שלי זצ"ל, בימי זבנותיו הגיעו לפרקן, ביקש תמיד להתחתן עם יהודים עשירים. הוא הי' רגיל להגיד "אני יחסן ואינני מחפש יחוס, ברצוני שבנותי יחיו חיים מאושרים, ללא דאגות פרנסה", זאת תעוד אמר "תשעים אחוזים של הבעיות המתעוררות בחיים המשפחתיים אפשר לפתור בעזרת הכסף"... פעם קרה מקרה יוצא מן הכלל. בחור ישיבה אחד בשם משה שיק שהי' עילוי והצטיין בלימודו, מאד מצא חן בעיני אבא, למרות שהי' בן למשפחה עני'. פעם הציע לו אבא נכבדות ואמר לו שמוכן לתת לו את בתו לאשה. על זה ענה לו תלמידו: "כבוד גדול הוא לי, אבל אני מצטער מאד, מכיון שגם שמי — משה". על זה אמר לו אבא זצ"ל: — "אם אתה מקפיד על כך אז בודאי שהזווג הזה אינו מן השמים".

לפי בקשתה של הדודה שמחה ע"ה, תמיד כשעליתי לתורה עשיתי לה "מי שברך". דברי הבעל קורא פגעו עד לבי, כשהוא אמר... "הוא יברך את האשה שמחה בת מורה מורנו הרב משה". חשבתי בליבי, איך יתכן לתת תואר של "מורה מורנו" לגאון עולם מרן ה"חתם סופר", תואר שנותנים לכל בר־בי־רב...

•

בזמן לימודי בישיבת פרעשבורג, כתבתי לעתים קרובות מכתבים עם חידושי תורה שלי לסבי הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ ז"ל שהי' אבדק"ק צ'צ'וביץ. גם הוא כתב לי מחידושיו שחידש בעת לימודיו עם תלמידי הישיבה שלו ועם הערותיו בעניני הלכה.

פעם כתב לי זקני כי נודע לו שמרן ה"חתם סופר" לא נתן לאשתו הרבנית ולבנותיו לשבת בסוכה. וזאת בניגוד לדעת חז"ל בש"ס ופוסקים (כדאיתא בתוספות במסכת ראש השנה, ל"ג), שלא מיחו לנשים לשבת בסוכה. לכן מצא סבי לנכון לתרץ בג' אופנים את התנהגותו של ה"חתם סופר". במכתב תשובתי ניסיתי גם אני ליישב את הח"ס והבאתי כל מיני ראיות, שזורות בפלפול, כנהוג אצל בחורי ישיבות צעירים. ידעתי שסבי נהנה מאד מדברי פלפול, אפילו מפלפול של הבל, ואחר כל מכתב כזה הייתי מקבל מסבי סכום מסוים כדמי כיס.

לאחר ששלחתי את מכתבי, אמרתי בלבי אלך ואשאל את דודה שמחה, האם כנים הדברים שאבא שלה לא נתן לנשים ולבנות להכנס לסוכה? הדודה שמחה פרצה בצחוק ואמרה שלא היו דברים מעולם. אדרבה, אמרה היא, — אמא, אחותי ואני כולנו ישבנו בסוכה יחד עם אבא זצ"ל. וכן נהג גם אחי (ה"כתב סופר") שסעד בסוכה שלו יחד עם כל בני משפחתו. מיד כתבתי מכתב נוסף לסבי מצ'צ'וביץ, כי בתו של מרן ה"חתם סופר" העידה באוזני שהיא כן ישבה בסוכה של אבי'. התשובה מסבי לא איחרה לבוא. הוא כתב לי, כי מעולם לא דחה אדם את דבריו כמוני ושלח לי סכום נוסף בתור מתנה.

אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" זצ"ל הי' רגיל לבקר אצל הדודה שמחה בכל חג, ואמר בשפת ברייחה: "ראין מומן ביום טוב" (מומה — דודה ביידיש). משום שדודה שמחה היתה אחות אביו זצ"ל.

לאחר שדודה שמחה הלכה לעולמה, מצאתי עוד אדם בפרעשבורג שהכיר מקרוב את מרן ה"חתם סופר". הי' זה השמש שלו, שהתגורר במושב זקנים שע"י בית הכנסת ע"ש "צוקערמאנדל", אדם קשיש מעל לתשעים, בעל עצמות רחבות, שדעתו לא היתה צלולה תמיד. קניתי לו קופסת טבק וביקשתיו שיספר לי דבר על הרבי שהוא שרת אותו. האיש שינה את צורתו כשהתחיל לספר על מרן ה"חתם סופר". תמיד הוא סיפר אותו סיפור, אבל בכל פעם שהזכיר את שמו של "רבי הקדוש" עמד על רגליו ורטט בקולו וכל מלה הוציא באימה וביראה. הוא הפליג לא רק בגדלותו של הח"ס אלא גם בבגדים שלו. וכך הי' אומר: "...כן אני זוכר את הכובע עליו השלום של הרבי ואת המקל, זכרונו לברכה"... והישיש המשיך ביראת הכבוד ואמר: "הכל הכל הי' הפלא ופלא, ומי שלא ראה את כלי הקודש הללו לא ראה דבר שבקודש מימיו"... השמש הקשיש הזה הי' אדם פשוט ועם הארץ, אבל מדבריו שנאמרו תוך רגש של התלהבות, יכולתי להעריך את גדלותו של מרן ה"חתם סופר". תמיד הסתכלתי ארוכות באדם הזקן הזה ואמרתי בלבי, אשרי לעיניים אלו שזכו לראות את ה"חתם סופר".

•

סיפר לי ידידי וש"ב הרה"ג ר' משה דוד אסטרייכר ז"ל, הרב מטשימפא, כי ל"חתם סופר" הי' תלמיד אחד שהושפע מתורת החסידות והפך לחסידו הנלהב של ה"חוזה" מלובלין זצ"ל ותמיד הפליג בשבחו של הרב הצדיק רבי יעקב יצחק הורוביץ לפני הח"ס. פעם אמר ה"חתם סופר" לתלמידו שגם הוא מוכן לנסוע ללובלין כדי להכירו. הח"ס עשה כל ההכנות לנסיעה, אך לפני שיצא לדרך שוב קרא לתלמידו ואמר לו, תגיד לי בבקשה את סדר עבודתו של הצדיק מלובלין במשך היום. התחיל החסיד לתאר ואמר: "באשמורת הבקר קם הצדיק ממיטתו, עושה הכנות ואחרי זה הולך לטבול במקוה טהרה, אומר תהלים, שירות ותשבחות בכוונה גדולה ואחר זה מתחיל להתפלל בהתלהבות עצומה ובבכיות, והתפלה נמשכת עד חצות היום. אחרי זה הוא סועד את סעודתו, הולך לישון קצת ומתהיל את ההכנות לקראת תפלת מנחה וערבית. לאחר התפלה הוא מקבל פתקאות מחסידיו ומקשיב לבעיותיהם של המונים שבאים לקבל את עצתו ואת ברכתו, אנשים, נשים וטף עד לאחר חצות הלילה. אחרי זה הוא עורך "חצות" בבכיות על גלות השכינה ובסיום יש לו שיעור בספרי קבלה ולפני עלות השחר הוא הולך לישון לשעה קלה".

אמר מרן ה"חתם סופר" לתלמידו: "אם דרכו בקודש של הצדיק מלובלין היא כן כמו שאתה אומר, אם אסע אליו ואהי' כמוך אחד מחסידיו, אהי' נאלץ להתנהג כמוהו בענין עבודת היום והלילה, ואם כן אם אעשה כמוהו, מי יתיר עגונה ? ..." "לכן — לצערי הרב — החלטתי לא לנסוע אליו".

•

בעל אכסניא שלי בפרעשבורג סיפר לי משל, שאביו המנוח הי' חוזר עליו מספר פעמים, משל, ששמע מפי ה"חתם סופר" זצ"ל: שני סוחרים שמעו, כי במדינה מסויימת, הנמצאת בקוטב הצפוני של כדור הארץ שוררת חשכת לילה במשך ששה חודשים בשנה. עשו שני הסוחרים חשבון, כי ניתן להרויח הרבה כסף ע"י נסיעה לשם ושיווק דברים המאירים בחושך לתושבי המקום. סוחר אחד יצא לדרך עם שקים של

חלב שהוא חומר גלם לעשיית נרות, והסוחר השני לקח אתו שק עם אבנים טובות ומרגליות, המבריקות ומאירות בלילה. בדרך הארוכה הי' חום גדול, החלב נמאס, הסריח ונעשה מתולע ועד שסוחר זה הגיע עם סחורתו לערי החושך, לא נשאר לו כלום. אבל הסוחר השני שלקח אתו אבנים טובות, מכר את סחורתו, עשה עסקים טובים וחזר הביתה כעשיר גדול. משל למה הדבר דומה, לאדם שמשקיע כל הונו רק בתענוגי עולם הזה ומוליך לעלמא דעתיד חלב ובשר ונעשה רימה ותולעה, משא"כ מי שלוקח אתו מצוות ומעשים טובים, המאירים גם בעולם הבא.

•

על ילדותו של מרן ה"חתם סופר" שמעתי בפרעשבורג, שנולד בפראנקפורט־אם־מיין ביום ז' בתשרי, תקכ"ג (1762) לאביו ר' שמואל שרייבר, שהי' סופר סת"ם ושם אמו — רייזל. אביו של הח"ס הי' מצאצאי בעל "ילקוט שמעוני" ורש"י ומצד אמו הי' נינו של הגאון ר' שמואל כ"ץ שאטטען. שפת אמו של הח"ס היתה גרמנית. בעודנו יניק ורך בשנים הצטיין בחריפותו ובבקיאותו בכל חדרי התורה. וכבר זכה להתקבל לישיבת הגאון הצדיק רבי נתן אדלר בפרנקפורט, פעם העיז לסתור את אחד מחידושיו של סבו מהרשש"ך הנ"ל ועל זה ספג מאביו סטירת לחי. לפי עצת רבו עזב את בית אביו ועבר לגור בבית רבו. רבי נתן אדלר הי' מפורסם כאיש קדוש וגאון אדיר בתורה. הי' נוטה גם לתורת הקבלה, התפלל מתוך סידור האר"י הקדוש והי' עולה לדוכן לברכת כהנים בכל יום. מרן הח"ס הי' מוקסם מתורתו ומעבודתו ומעיד עליו "שהי' דומה למלאך ה' צבאות". כדי למנוע חיכוכים עם אביו שלח אותו ר' נתן אדלר לישיבת הרב ר' מיכל שייער במיינץ (מאגנצא). לאחר פטירת אביו חזר הח"ס לפרנקפורט והמשיך ללמוד אצל ר' נתן אדלר. יחד עם זה, למד תורה גם מפי הרב דמתא הרב הגאון ר' פנחס הלוי הורוביץ ז"ל בעל ה"הפלאה". את שני רבותיו אלה, את הכהן ואת הלוי היה מזכיר תמיד ביראת כבוד מיוחדת. כן הי' נוהג הח"ס לדרוש בבית הכנסת כל שנה ביום פטירת רבו ר' נתן אדלר (כ"ז באלול).

בהיות הח"ס בגיל הבר מצוה כבר דרש ברבים בעניני הלכה ובגיל ט"ז שנים גמר הש"ס כולו ואז ציוה עליו רבו שיתענה הפסקה ג' ימים וכן עשה. כשרבי נתן אדלר עזב את פרנקפורט, לרגל הבחרו לכהן כרב בישוב בוסקוביץ שבמורביא, סירב לקחת אתו את תלמידו ר' משה שרייבר. אך הח"ס, שהי' אז בגיל עשרים, רץ מהלך כמה פרסאות — בניגוד להסכמת רבו — אחרי העגלה של ר' נתן אדלר, עד שהעלהו אליו. הוא נלווה אל רבו, כשביקר אצל הרב הגאון ר' יחזקאל לנדאו בפראג, שקיבלם בכבוד גדול.

לאחר שר' נתן אדלר נאלץ לחזור לפרנקפורט, נשאר הח"ס, לפי עצת רבו, במורביא, בישוב פרוסטיץ, כאן התחתן בגיל 24 עם יתומת הרב המנוח של המקום, רבי משה ירביץ ז"ל. מתחילה סירב ה"חתם סופר" לקבל רבנות, אך משלא הצליח להסתדר בפרנסה, קיבל עליו את עול הרבנות בקהלת דרזניץ (ג"כ במורביא), לאחר שהוסמך להוראה מר' נתן אדלר והרה"ג ר' מרדכי בנעט, רב מדינה בניקלוסבורג. כעבור ארבע שנים נבחר הח"ס לרבה של מטרסדורף בבורגנלאנד (אוסטריא). לאחר שכיהן כאן כשמונה שנים, נתקבל לרבה של פרעשבורג, שהיתה עיר ואם בישראל.

מפת הקשרים

הח"ס התאלמן בגיל חמישים מאשתו, שלא ילדה לו, ובאותה שנה התחתן עם בתו של הרב הגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל, רבה של פוזן. אשתו השניה שרל, ילדה לו שלושה בנים (ה"כתב סופר", הרה"ג ר' שמעון סופר, רבה של העיר קרקוי ור' יוזפא סופר משיראביץ) וארבע בנות (שהתחתנו לר' דוד צבי עהרנפעלד, ר' משה טובי' לעהמאן, להרה"ג ר' שלמה זלמן שפיצער, רב בווינא, ור' אליהו קורניצר).

•

סיפר לי למדן אחד בפרעשבורג, כי כאשר נתאלמן מרן ה"חתם סופר", בא אליו שדכן והציע לו נכבדות, את בתו של הרב הגאון ר' עקיבא איגר, רבה של פוזן. השיב לו הח"ס: "אינני מאמין בשידוך זה, מכיון שאני מתאר לעצמי, כי רבה הראשי של פוזן בודאי מחפש לבתו חתן שהוא תלמיד חכם"...

הלך השדכן לר' עקיבא איגר והציע לבתו את הרב משה שרייבר, אמר המאור הגדול ר' עקיבא איגר: "אני לא מתנגד לשידוך, אבל רבה הראשי של פרעשבורג רוצה אשה שהיא בת תלמיד חכם"... "אם כן — התבדח השדכן — זה שידוך הגון, כי שני יהודים הדיוטים שאינם תלמידי חכמים, מתאימים הם זה לזה.

רבי עקיבא איגר זצ"ל הי' רב הגליל של מחז פוזנא והי' גאון מופלא בתורה ופוסק מפורסם. חידושיו על ש"ס ותשובותיו בהלכה משמשים נר לבני תורה לדורות. כל חייו רצה להיות מלמד תינוקות ולא רב ולהתפרנס משכר לימוד בלבד. אולם ההכרח אילצהו וגם רבני דורו השפיעו עליו שיסכים לקבל משרת רבנות. עשרים וארבע שנים ישב על כסא הרבנות בפרידלנד (חבל פרוסיא בגרמניא) ועשרים ושלוש שנה כיהן בפוזן (ג"כ פרוסיא — היום פולין), הרביץ תורה והעמיד תלמידים רבים, התחתן שלוש פעמים והשאיר אחריו שמונה בנים ושמונה בנות.

נוסף על בקיאותו הגדולה בתורה וחריפותו הנפלאה, הי' רודף חסד ועניו מאד בכל מעשיו. בכל יום עשירי התבודד מכל וכל, עשה חשבון נפש והי' כולו לה'. בצואתו ציוה שלא יאמרו עליו שבחים, רק שמשנות ט"ו לחייו למד תורה עם תלמידים מתוך יסורים קשים. אמר חתנו מרן ה"חתם סופר" זצ"ל: "אם נסתכל ברבי עקיבא איגר, נוכל לתאר לנו מה נקרא ענוה ונוכל להבין את ענוותנותו של משה רבינו". וכך ציוה לכתוב על מצבתו: "פ"נ הרב עקיבא איגר עבד לעבדי ה' בק"ק פרידלנד ובק"ק פוזנא, נאסף אל עמיו" (י"ג תשרי, תקצ"ח).

כאמור, הי' רבי עקיבא איגר גדול בתורה וביראת השם, אבל הי' אדם בקומה נמוכה וקצת גיבן. פעם ביקר בעיר לעמבערג ובאו אלפי יהודים לחלוק לו כבוד, להרייע לו ולקבל את ברכתו (מעולם לא נתן לאדם לנשק את ידיו). כשחזר הביתה, סיפר לאנשי ביתו את שעשו לו יהודי לעמבערג. "אינני מבין את יהודי לעמבערג, מדוע יצאו לרחובות לראות אותי" — אמר בתמימות ר' עקיבא איגר — "האם עוד לא ראו יהודי שיש לו חטוטרת?!"...

•

אשר לשכונת היהודים (גיטו) בעיר פרעשבורג, סיפרו לי כי במשך ההיסטוריא גורשו יהודי פרעשבורג מספר פעמים ולא הורשו להתיישב בעיר עצמה, אלא על הגבעה (שלוסגרונד), שעלי' מתנוסס המבצר העתיק. שטחים אלו במורד ההר השתייכו לבני משפחת הרוזן פאַלפי, שנטו חסד ליהודים והם הם שהגנו עליהם,

העניקו להם חסות וכל מיני זכויות אזרחיות. למשפחה זו היתה שייכת גם שכונת צוקרמנדל, שהיתה רחוקה מן השלוסגרונד, על גדות הנהר דאנובה. נמצא, כי קהלת פרעשבורג היתה בהתחלה מורכבת משתי שכונות מרוחקות למדי זו מזו. יש שאמרו, כי לכל שכונה היו רב משלה: רבה הראשון של השלוסגרונד היו ר' יום טוב ליפמן ורבה של שכונת צוקרמנדל היו ר' בנימין זאב יאקרלס.

כמובן, כי במשך הזמן, כשנתנו ליהודים להתיישב בתוך העיר, התאחדו השכונות. רבה הראשון של פרעשבורג רבתי שיסד ישיבה היו הרב ר' משה חריף ז"ל מלעמבערג. ירש את מקומו רבי עקיבא איגר הראשון (סבו של רבי עקיבא איגר מפוזן), שכיהן כראב"ד אחד עשר יום בלבד (מחבר ספר "משנת ר' עקיבא"). במקומו נבחר כרב ר' יצחק לאנדא מדוקלה (בעמח"ס "אמרי רבבי"), שכיהן רק שלוש שנים. אחרי פטירתו נבחר לרב הקהלה ר' מאיר מהאלבערשטאט (בעמח"ס "הלכות מהר"ם ברבי"). אחריו נבחר לרב העיר רבי משולם איגרא מטיסמעניץ (בעמח"ס "איגרא רמה"), שבא מגליציא.

לאחר הסתלקותו, עמדה קהלת פרעשבורג במשך חמש שנים ללא מנהיג רוחני. בימים ההם היו הרבה גאוני תורה במדינת אוסטריא — הונגריא והיו מספר מועמדים לכס הרבנות, כמו: הרה"ג ר' מרדכי בנעט, רבה של ניקלוסבורג, רבי עקיבא איגר מפוזן, רבי ברוך פרענקל, בעל "ברוך טעם", רבה של לייפניק, הרה"ג ר' שלמה זלמן אולמן, רבה של פרויענקירכען ועוד. הי' מועמד גם מרן משה שרייבער זצ"ל, רבה של קהלת מאַטערסדורף. מאחר שכל המועמדים היו גדולי תורה והבחירה ביניהם היתה משימה קשה, החליטו פרנסי קהלת פרעשבורג לסמוך על הכרעת הגורל. בגורל עלה מרן ה"חתם סופר" זצ"ל.

*

בדרך כלל משמש בית הקברות של כל קהלה יהודית בעולם — מוזיאון, המנציח על ידי מצבות האבן את שמות המנהיגים הרוחניים והעסקנים הציבוריים, שבלטו בקהלה על ידי תורתם, התנהגותם, אישיותם ופעילותם. אם ברצונך איפוא ללמוד ולהכיר את דברי ימי הקהלה, בקר בבית העלמין שלה. גם אנכי הלכתי מספר פעמים להשתטח על קברו של מרן ה"חתם סופר" בבית הקברות בפרעשבורג, שנמצא על חוף נהר דאנובה. וקברי כל רבני' של פרעשבורג היו מוכרים לי. תמיד התפלאתי שאין "אוהל" על קברו של מרן הח"ס ואין אף "אוהל" בכל בית החיים, למרות שישנם הרבה רבנים גאונים וצדיקים שהובאו שם לקבורה במשך דורות. מה שישנו בנמצא: שתי מצבות, אחת מעמידים לראשו ואחת לרגלו של הנפטר.

פעם כשבקרתי בבית הקברות, סיפר לי שמש ה"חברה קדישא", כי אשה זקנה באה מגליציא לקבר אבות. היתה זו בתו של הגאון ר' משולם טיסמניץ זצ"ל. חקרה ודרשה האשה, מי הם שנקברו בשכנות קבר אבי', והסביר לה השמש, כי אלה הם הרבנים הראשיים של קהלת פרעשבורג — רבי עקיבא איגר הראשון, רבי דניאל פרוסניץ ורבי משה שרייבער־סופר. פרצה האשה בבכי ואמרה: "אבא, אבא, אוי ואבוי לך, לאן הגעת? לשכב בין שכנים אשכנזים מובהקים...!"

אמרו על ר' משולם טיסמניץ ז"ל, כי הי' מתנגד גדול וזו אחת הסיבות שעזב את גליציא, כי שם התחילה להתפשט בימיו החסידות. עם זאת ראוי לציין, את העובדה שהרב הצדיק האדמו"ר רבי נפתלי צבי מרופשיץ זצ"ל נמנה בין תלמידיו.

בנוסף למצבות של רבני פרעשבורג וגאוני׳ שהיו מרוכזות בפינה אחת, היו שם אבני זכרון שהנציחו את שמות פרנסי הקהל, עסקני צבור וסתם צדיקים ותלמידי חכמים, שעמדו לימין אחיהם בעת צרה. היהודים היו שרויים תמיד במצב קשה מכל הבחינות. בנוסף לגזירות שהוצאו נגדם חדשים לבקרים בקשר למקום המגורים והמסחר, הי׳ על יהודים לשלם, בנוסף למיסים ממשלתיים ועירוניים שגרתיים, מס מיוחד בשם "דמי מלוכה". ראשי הצבור היו צריכים לגבות את הכסף ולהעבירו לקופת ארמון המלך. זאת ועוד: הי׳ מנהג מקובל באוסטריא, כי פעם בשנה התייצבו לפני המלך משלחת מיוחדת מטעם קהלת פרעשבורג ומסרה לו בתור שי כמה אווזות מפוטמות שחוטות...

*

גם מהצרות שהכנסי׳ הנוצרית עשתה ליהודי פרעשבורג נשאר זכר מכאיב. מול השלוס־גאסע שבשכונת היהודים, הי׳ מנזר של הפרנציסקאנים. על אחד מחלונותי׳ של הכנסי׳ הזאת הי׳ כתוב באותיות גדולות ובכתב אשורי ה"שם המפורש" וזאת כדי לקנטר את היהודים. יהודים חרדים ובחורי ישיבה, הדירו רגליהם מהרחוב הזה, בגלל אותה כתובת.

*

נוכחתי לדעת, כי בית הקברות הישן בחוף הדנובה הוא קטן ביותר מבלי אפשרות להרחבה ובכ״ז שימש לבית קברות של קהלת פרעשבורג במשך מאות בשנים. כאן נזכרתי בבית המדרש של ישיבת פרעשבורג. גם במקום זה ראיתי שהצדק עם מרן ה"חתם סופר" במה שכותב בספר שו"ת חיו"ד, כי גם אצלו בבית המדרש נתהוה בכל יום הנס, שעומדים צפופים ומשתחוים רווחים מכיון שראיתי במו עיני את החדר ששימש בימי הח"ס לבית שיעור. בימי הי׳ האולם הזה מאפי׳ למצות שאינו מחזיק יותר ממאה אנשים בדוחק גדול ואז החזיק לערך ארבע או חמש מאות בחורים ואברכים.

*

מרן הכתב סופר

בחיפוש עקבות ה"חתם סופר", שמעתי מזקני פרעשבורג גם מספר סיפורים על מרן ה"כתב סופר". הרב הגאון ר׳ אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל, הי׳ לא רק יורש מתאים לאביו: רב גאון מופלא, מנהיג הדור ומרביץ תורה, אלא גם צדיק תמים. כשהלך ברחובותי׳ של פרעשבורג לא פתח עיניו, כדי לא להסתכל בנשים, אלא הבחור ששימש אותו הוליכו ביד, להראות לו את הדרך. פעם נתקל ברחוב בגופם של שני בני אדם. הסביר לו הבחור, כי על המדרכה מונחים שני ערלים שיכורים. על זה אמר ה"כתב סופר" בצחוק: על "שניהם מלאים" טעם המנגינה — "מונח רביעי"...

פעם הזהיר אותו הבחור, כי עדר שוורים בא לקראתם, אבל לא צריך לפחד, כי הם שוורים תמים ואינם נוגחים. אמר לו ה"כתב סופר": "קח אותי לחצר, עד שהעדר יעבור, כי אינני רוצה בחסד של שור"...

*

מרן הכתב סופר

סיפר לי ר' משה שמואל שטערן ז"ל מסערענטש, שהי' תלמיד מובהק ל"כתב סופר", כי רבו חי בדחקות איומה והמשכורת שקיבל מקהלת פרעשבורג לא כיסתה את הוצאות אחזקת הבית, מכיון שהיו לו ששה ילדים (ה"ה: הרב ר' שמחה בונם, רבה של פרעשבורג, הרב ר' יצחק לייב סופר מדרוהוביטש, הרב ר' שמעון סופר מערלוי, הרב ר' שלמה סופר מבערעגסאס, ושתי בנות שהתחתנו עם הרב ר' צבי הירש ווייס מדומברובה, והרב ר' יעקב לייב שטראסער, מגדולי חכמי פרעשבורג). העניות היתה ניכרת גם על בגדיו של ה"כתב סופר". אמנם, הוא לא הופיע אף פעם בבית המדרש בבגדים קרועים, כי הרבנית עקרת הבית דאגה לתקן את הקרעים ולכסות אותם בטלאים. פעם הופיע ה"כתב סופר" לשיעור במכנסים, שהיו עליהם טלאי על גבי טלאי ונתהוה ויכוח גדול בין בוגרי הישיבה, מכיון שלא ידעו לזהות את בד המכנסיים: יש שאמרו על טלאי גדול אחד שהוא מהוה את מקור המכנסיים והשאר הוא הטלאי, ויש שאמרו להיפך...

הבארון ר' שמעון רוטשילד

בפרעשבורג שמעתי, כי אחד מבני משפחת רוטשילד המפורסמת הוא תלמיד חכם גדול, מוקיר רבנן ותומך ישיבות. הוא התגורר בפרנקפורט דמיין וקראו לו ר' שמעון זאב (וילהלם קרל) רוטשילד. ושמעתי מתלמיד אחד של ה"כתב סופר" שסיפר, כי רבו הי' פעם במקום קייט בגרמניא ורצה לבקר בעיר פרנקפורט — דמיין, מקום מולדתו של אביו ולהשתטח על קבר סבו ר' שמואל שרייבער. כשנודע הדבר לבארון ר' שמעון רוטשילד, נסע לקראתו במרכבתו והוא בעצמו נהג בסוסים. בתחנת הרכבת הוא הכיר מיד את הרב מפרעשבורג, כי למרן ה"כתב סופר" היתה הדרת פנים קדושה והבארון הציג עצמו לפניו כבעל אכסניא כשרה למהדרין. כשנכנס ה"כתב סופר" לארמונו של רוטשילד, אמר לבחור המשמש שלו, מי יודע איזה מחיר יתבע מאתנו בעל האכסניא של המלון הנהדר הזה. מיד הביא לפניו ר' שמעון בעצמו לאכול מאכלי חלב ובתוך הסעודה שאלו ה"כתב סופר", האם אין בנמצא אצלו איזה ספר קדוש. אז הכניס ר' שמעון את רבה של פרעשבורג לחדר הספרים שלו וה"כתב סופר" עמד והשתומם על הספרי' הענקית שהיו בה ספרי קודש רבים לאין מספר. שאלו ה"כתב סופר", האם הספרים האלו הם לצורך אורחים או לצורך עצמו. חייך ר' שמעון רוטשילד והתחיל להשמיע דברי תורה ונתהוה ביניהם ויכוח גדול בדברי הלכה. בתוך הויכוח שאלו ה"כתב סופר": "האם מעלתו אינו במקרה ר' שמעון רוטשילד?" ע"ז השיב רוטשילד: "האם אין כבודו רבה של העיר פרעשבורג?..."

למחרת היום הראה ל"כתב סופר" את כל ביתו ואת כל עשרו, ואת המקוה הפרטי שיש בביתו וגם חדר מיוחד מפואר לכבוד שבת, עם ארון של כלים וסכו"ם, ועל כל חפץ הי' כתוב "לכבוד שבת קודש". לבסוף שאלו: "האם הרב מפרעשבורג מרוצה ממה שהוא רואה?" השיב לו ה"כתב סופר": "אני לא מרוצה משום שאתה עובר על מקרא מלא מה שכתוב בתורה "וישמן ישורון ויבעט". "בכל זאת", הוסיף ה"כתב סופר" "נתקיים בך פסוק אחר: "אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה", כלומר, היהודי צריך שיהי' קשור באלוקיו, בתורה ובמצוות בכל התנאים גם כשהוא יורד מבחינה

כלכלית וגם כשהוא עולה על במות העושר וההצלחה". מתוך התפעלות התחילו שניהם לבכות והתידדו. מיום זה נעשה ר' שמעון רוטשילד לתומך גדול של ישיבת פרעשבורג.

סיפר לי דודי ר' עקיבא לעהמאן מפרעשבורג ז"ל, נכדו של מרן ה"חתם סופר", כי פעם ביקר אצל גיסו בווינא, ה"ה הרב הגאון ר' זלמן שפיטצער ז"ל, רבה של ה"שיפ־שיהל" בבית הכנסת נפגש עם ר' שמעון רוטשילד, שבא להתפלל ולפני התפלה השתתף, יחד עם כל המתפללים, בשיעור גמרא. הי' זה חול המועד סוכות ולמדו ברבים מסכת סוכה. הי' שם פלפול גדול בין תלמידי חכמים בפירוש תוספות וכל אחד אמר את פירושו. לבסוף אמר את הפשט בתוספות ר' שמעון רוטשילד, שהניח את דעתו של הרב ר' זלמן שפיטצער. לאחר התפלה, כשיצא ר' שמעון רוטשילד מבית הכנסת, לקח בידו את הד' מינים וכך עבר ברחובותי' הראשיים של עיר הבירה ולא התבייש מהשרים ומהרוזנים אשר נפגש אתם ושהכירוהו.

אני הכרתי את הסופר סת"ם של ר' שמעון רוטשילד, שהי' אביו של השו"ב שלי בכפר טיסאלוץ, שם כיהנתי כרב לאחר נישואי. סיפר לי הסופר הזה, כי הבארון ר' שמעון רוטשילד הי' מחזיקו בביתו מספר שנים כדי שיכתוב ספר תורה על שמו, ולא נתן לו לכתוב בכל יום יותר מעשר שורות. אחר זה בדק את האותיות ואם הכתב לא מצא חן בעיניו, אז צוה לקחת יריעה אחרת ולכתוב שוב הכל מראשיתו.

כן סיפר לי, כי פעם נסע ר' שמעון רוטשילד ברכבת מווינא לבודפשט והתפלל בטלית ותפילין והלך מקרון לקרון לחפש יהודים כדי להרכיב מנין. הי' שם באחד הקרונות יהודי חילוני אחד שחייך עליו, התחצף אליו וסירב להצטרף למנין. כשנודע לרוטשילד, כי האיש הזה הוא מנהל באחד הסניפים של הבנקים שלו, פיטר אותו על אתר מהעבודה.

כשלמדתי בישיבת פרעשבורג, נפטר ר' שמעון רוטשילד מפראנקפורט — דמיין, אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" זצ"ל בהספדו קרא לו "שמעון הצדיק" והפליג בשבחו ובפרט בכך שהי' נדבן מפורסם ומחזיק מסור ונאמן של הישיבה. הוא נפטר בתאריך ה' בחודש שבט, שנת תרס"א. תנצב"ה ותהא זכרו ברוך.

*

סיפר לי ידידי הרה"ג ר' גרשון מנחם קאהן, רבה של ערדו — סנג'ורג' ז"ל על גודל צדקתם וענוותנותם של רבנים בתקופתו של מרן ה"כתב סופר". פעם התקיימה אספה ארצית גדולה של רבני אוסטרו — הונגריא בבודפעשט. לאחר האספה התכבדו הרבנים בארוחת צהרים. בראש השלחן ישב ה"כתב סופר" ובתוך השיחה עם גדולי תורה, הוציא מכיסו מטבע מתקופתו של בר כוכבא, מטבע שירש מאביו הח"ס זצ"ל. המטבע עבר מיד ליד, כל הרבנים בדקו אותו בהתפעלות ובהתענינות גדולה עד שהמטבע נעלם. בחדר האוכל נשמעו לחישות ואחרי זה נתהוותה שערורי'. מכיון שבקשו ולא מצאו את המטבע. קם רב אחד ואמר: "חרפה ובושה היא מה שעשו לרבה של פרעשבורג שליט"א, שלקחו ממנו את המטבע שיש לו ערך בלתי משוער"! רב זה דרש שכולם יסכימו לעשות חיפושים בכיסו של כל רב הנמצא באולם וסיים את דבריו: "במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרבנים"...

על זה קם בחרי אף רב קשיש אחד ואמר שהוא מתנגד בתוקף לחיפוש כזה, שמשפיל את כבוד התורה, כי איך יתכן לחשוד רב בישראל אפילו לרגע אחד שהוא גנב, וחס וחלילה לבייש בפומבי רבנים. רובם ככולם של הרבנים לא הסכימו לדבריו והיו שחשדו בו. אז קם ה"כתב סופר" וברוב צדקתו קיבל את דבריו של הרב הישיש הזה ואמר שהוא מוותר על המטבע ובלבד שלא יבצעו חיפושים.

לאחר ברכת המזון, בא מלצר מן המטבח בשמחה שמצאו את המטבע שהי' דבוק לאחת הצלחות... פנו כל הרבנים אל הרב הישיש ושאלוהו מדוע התנגדת כ"כ שיעשו את החיפושים. אז הוציא הרב מכיסו מטבע דומה שאותה ירש מאביו. שאלוהו: "אם הי' לך מטבע, אז מדוע לא הראת את המטבע שלך?" — "חשבתי", השיב הרב הישיש, "אולי תהי' זה פגיעה בכבודו של הרב הראשי מפרעשבורג"...

סיפר לי בני, הרה"ג ר' עמרם ישי הי"ד, רבה של טעלעגד, שהתחתן עם נכדתו של הרב הגאון ר' שרגא פייש פישמן זי"ל, על גודל צדקתו של הרב הזה שהי' מגיד מישרים בקהלת פרעשבורג. בהתחלה שימש כרב בעיר סיקסו, משם עבר לקלאוזנבורג והי' מפורסם בכל רחבי המונרכיא כמגיד ודרשן בחסד עליון. דבריו שיצאו מן הלב נכנסו ללב, והמונים באו לשמוע את דרשותיו. כשהתנועה הריפורמית התחילה להתפשט ולהתרחב בפרעשבורג, חיפש מרן ה"כתב סופר" מגיד מוכיח מחונן שיהי' מסוגל לצאת למאבק עם החוגים של המתבוללים. הוא בחר ברב פישמן והתחיל לשדלו שיסכים לעבור לפרעשבורג כמגיד הקהלה. למרות שהי' אהוב ונערץ על כל בני קהלתו בקלאוזנבורג, הוא נעתר בסופו של דבר להפצרותיו הרבות של ה"כתב סופר" ועבר לפרעשבורג.

כשנפטר ה"כתב סופר" סירבו ראשי הקהלה לבחור בבנו בעל ה"שבט סופר" שהי' אז אברך בגיל שלושים, בתור ממלא מקום אביו ברבנות. בני המשפחה סרבו לקיים את ההלווייה כל זמן שלא יחליטו על קבלתו של אמו"ר ר' שמחה בונם זצ"ל כרבה של פרעשבורג. הויכוח התנהל במשך שלושה ימים ובינתיים הגיעו לפרעשבורג המוני יהודים מכל המדינה. ביניהם רבנים גאונים, מתלמידיו של ה"כתב סופר", כדי להשתתף בהלווייה. התסיסה בעיר היתה גדולה, ראשי הקהלה עמדו בתוקף על דעתם. אף על שידוליהם ותחנוניהם של האורחים הרבנים לא הזיזו אותם מעמדתם. האורחים לא הצליחו להשפיע על ראשי הקהלה שסרבו בעקשנות לשנות את דעתם. היו חוגים רבים שדגלו בבחירתו של הרב פישמן, מכיון שחוא הי' אז בגיל עצה, הי' גדול בתורה ופה מפיק מרגליות.

בשיא התסיסה וסערת הרוחות, פורסם בעיר שהרב פישמן עומד לשאת דרשה חשובה, בית הכנסת שלו התמלא מפה לפה, יהודי פרעשבורג בהמוניהם, ובראשם פרנסי הקהלה, יחד עם האורחים באו לשמוע את דרשתו של המגיד המפורסם. הרב הגאון ר' שרגא פייש פישמן זי"ל פתח את ארון הקודש והצהיר מתוך בכי, כי כסא הרבנות של מרן ה"כתב סופר" מגיע לפי דין תורה לבנו של המנוח, רבי שמחה בונם והוא ראוי לכך מכל הבחינות ואין רשות בידי רב אחר להסיג את גבולו. הנואם פנה בדברים היוצאים מן הלב לראשי הקהלה ובקשם לעשות סוף לחילול השם ולחילול כבוד הנפטר הגדול. כל הנוכחים פרצו בבכי ובכו יחד עם המגיד. אחרי

הדרשה התכנסו ראשי הקהל, והחליטו להכריז על ה"שבט סופר" כרבה של פרעשבורג וכממלא מקום אביו בכס הרבנות. פרנסי הקהלה בקרו בבית האבלים, אמרו "מזל טוב" ובקשו סליחה מאת הנפטר.

כשנפטר הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן, ציין אחד הספדנים את ענוותנותו ואת צדקתו של המנוח ואמר: "הרב פישמן ויתר על כס הרבנות בקלאוזנבורג למען ה"כתב סופר", ועל כס הרבנות בפרעשבורג ויתר למען ה"שבט סופר", אך קראו לו "שרגא" והי' כמו נר שמעניק מאורו לנר אחר והוא אינו חסר כלום"... (עי' מדרש רבה במדבר פרשה ט"ו אות י"ט).

הפילוג

הענקת שוויון זכויות ליהודים באוסטריא — הונגריא, לפני כמאה וחמישים שנה על ידי הקיסר יוסף השני, גרמה לתוצאות שליליות בקרב הקהלות והיתה "בכי' לדורות". קבלת החירות לאחר תקופה של דיכוי במשך 1800 שנה זיעזע את העם. החלשים באמונת ישראל לא יכלו להחזיק מעמד ולהאמין, כי ניתן להיות אזרח נאמן ופטריוט מסור למדינה ויחד עם זה להמשיך ולחיות אורח חיים יהודי, לפי מסורת האבות ולקיים את תרי"ג מצוות התורה. המשכילים התחילו להאמין, כי גאולת ישראל תלוי' בדרגת השכלת היהודים ובמדת השינויים שצריכים לבצע בכדי שנהי' דומים בכל לגוים. הם רצו להשתלט על בתי הכנסת ועל הקהלות ולעשות ריפורמות בסדרי התפלה בחיים הדתיים ובחינוך.

לכאורה התגבשו עקרונות האמנציפציא במהפכה הצרפתית (תקפ"ט — 1789) ונפוליון הפיץ את ה"אני מאמין" של המהפכה בדבר שוויון וחרות בין כל התושבים, בכל מדינות אירופה שכבש. הדבר גרם למפנה פוליטי בקרב ראשי השלטון ומדינות אירופה מיהרו להעניק שוויון זכויות ליהודים, בזו אחרי זו (פרט לרוסיא, רומניא וטורקיא). גם היהודים בכל אתר ואתר הושפעו מתורת המהפכה הצרפתית והגיבו בחיוב ובהתלהבות. יוצאים מן הכלל היו יהודי רוסיא שנשארו אדישים לנפוליון ולרעיונותיו וזאת בשל היותם יותר קשורים לתורה ומצוות.

בימים ההם התעורר בין גדולי החסידות ויכוח בשאלה: במי לתמוך? בקיסר רוסיא, שהי' מוכר כשונא ישראל, או בנפוליון שהי' איש ליבראלי? רובם של האדמורי"ם ובראשם הגה"צ ר' שניאור זלמן מלאדי זצ"ל הכריעו לתמוך בקיסר וחזו את מפלתו של נפוליון, מכיון שהרגישו כי נפוליון זורע בכל רחבי אירופה קוצים ודרדרים בדרך התורה והמסורה.

הראשונים שהגיבו על האמנציפציא הלכה למעשה היו "רבנים" בגרמניא, שהתחילו להנהיג מנהגים חדשים שמקורם בכנסיות הנוצריות. הם תיקנו להתפלל בשפה הגרמנית תחת העברית, ערכו תפלות במקהלה מעורבת בלוויית עוגב ביום ש"ק, ביטלו את התפלות על ציון, ירושלים, קבוץ גלויות, והתקינו לא לפתוח את בתי הכנסת רק בשבתות ועוד כהנה וכהנה.

המונרכיה האוסטרו-הונגרית
בתקופת פילוג הקהלות

הריפורמה היתה כמחלה מדבקת שעברה גם לקהלות של אוסטריה — הונגריא. בראש החוגים המתקדמים בהונגריא עמד אהרן חורין, רבה של קהלת אראד (מחוז טרנסילבניא). חורין הרעיש עולמות לטובת הריפורמים. בצעירותו למד אצל ה"נודע ביהודה" בפראג, אבל במרוצת הזמן יצא לתרבות רעה. הוא הרהיב בחציפותו לנסוע לפרעשבורג לעזור למשכילים להתארגן ולצאת למלחמה נגד רבן של ישראל מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. אהרן חורין הפיץ את שיטתו ע"י ספרים קונטרסים ומכתבים שהוציא והפיץ בכל המדינה, שבהם תבע לעשות שינויים בדת, "לטובת עם ישראל"...

אולם היהדות החרדית שבמדינת הונגריא הצטיינה בנאמנות ללא מצרים למורשת התורה ולנושאי דגלה והודות לכך השכילה לעמוד איתנה מול סערות הריפורמה וההתבוללות. הראשון בגדולי התורה שהרגיש את הסכנה האורבת לקיום היהדות ע"י תנועת המתקדמים ויצא במאבק נגדה, הי' ה"מצביא הגדול" מרן ה"חתם סופר" זצ"ל שנעשה אלופה ומנהיגה של כלל היהדות החרדית במלחמתה בריפורמה. הוא שם גבולות חדשים לאורטודוקסיא עצמה בסיסמתו המפורסמת "חדש אסור מן התורה בכל מקום" (שו"ת ח"ס או"ח, כ"ח, קפ"א; יו"ד, י"ט). ה"חתם סופר" הי' הראשון שהמליץ על התבדלות מוחלטת של החרדים מן הציבור הריפורמי. הוא התנגד בחריפות לרעיון האמנציפציא ואמר באחת מדרשותיו, כי גזרת הבורא היא שבו במידה שרוצים להתקרב אל הגוים, כך גדלה שנאתם לישראל רבה הראשי של פרעשבורג הצליח בעזרת תלמידיו וממשיכיו, גדולי תורה, לא רק להדוף את ההתקפות ההרסניות, אלא גם לבצר ולחשל כמצודת עוז את יהדות התורה בהונגריא. לוחמי תורת ישראל, יוצאי ישיבת פרעשבורג הם שהקיפו כחומה בצורה את הקהילות החרדיות, לאחר שניתן תוקף חוקי מטעם השלטונות להקמת קהלות עצמאיות. חומה בצורה זו הידועה כארגון האורטודוקסיא היא שליכדה את היהדות החרדית בהונגריא.

לא בקלות ניגשו רבני הונגריא לבצע את הפירוד בעם ישראל. מאז פטירתו של מרן ה"חתם סופר" ועד לפילוג עברו עשרות שנים. גאוני תורה וראשי המחנה הדתי עשו את כל המאמצים בכדי לבוא לידי הבנה עם המשכילים. אך כל הפעולות בכיוון זה עלו בתוהו. גדולי ישראל בהונגריא הגיעו למסקנא, כי כוונתם ושאיפתם של המתקדמים דורשי הריפורמות הוא לא רק לבטל את מצוות התורה, אלא גם להכחיד את עצמיותה הלאומית של האומה הישראלית ולהכשירה לכפירה, התבוללות, טמיעה ושמד. והם שוכנעו, כי אין דרך אחרת להציל את היהדות החרדית, כי אם לקרוא בקול גדול "הבדלו מעל אנשים החטאים האלה" ולבצע באופן מעשי את הפירוד בין המחנות.

למרות שאנו יודעים מדברי ימי ישראל, כי הפילוג בעם גרם לבכי' לדורות ולאסונות לאומיים, בכל זאת לא מצאו שרי התורה בימים ההם פתרון יעיל אחר מלבד הפירוד בסיסמת "מי לה' — אלינו". והיה אם ישאל הקורא היום: הלא בכל קהלות ישראל שבעולם היו חרדים וחילוניים יחדיו, אם כן, מדוע דוקא בהונגריא מצאו הרבנים לנכון לבצע את הפילוג, את ה"ניתוח האכזרי" הזה בגופו של העם, האין זו קיצוניות וקנאות?!

הנה התשובה:

א. באף מדינה בעולם לא היו המשכילים והמתקדמים כל כך קיצוניים כמו בגרמניא ובאוסטרו — הונגריא. לדוגמא, הריפורמים היהודים הצהירו על עצמם שהם לא יהודים בני אברהם יצחק ויעקב, אלא הם בני גרמנים והונגרים השייכים לדת משה. האם היהודי הכי מתבולל ברוסיא או בגליציא הצהיר על עצמו שהוא רוסי או פולאני מדת משה? זאת ועוד: במלת "דת משה" הם רצו להדגיש שאינם מאמינים רק בדת משה בלבד, אבל דוחים את התורה שבעל פה ואת ה"שלחן ערוך", המחייב את קיום המצוות. העמדה הקיצונית והקראית הזאת היא היא שדחפה את החרדים להגיב באופן מוחלט ודראסטי.

ב. הממשלה הנוצרית היתה מעונינת באופן ישיר, מסיבות פוליטיות, שהיהודים יתבוללו ויהפכו לאוסטרו־הונגרים טובים, כדי שיוכלו להתגבר על המיעוטים, שדרשו לעצמם זכויות לאומיות. השלטון הי' זקוק לכמה מיליוני תושבים לויאלים נוספים. והיהודי שהתנצר הי' אלמנט אידיאלי למשימה זו. כאמור, הממשלה בכלל ומשרד הדתות בפרט תמכו בתנועת הריפורמה (דבר שלא קרה במדינה אחרת!) באופן בולט ומעשי וצידדו בתהליך ההתבוללות של היהודים. בעקבות כך, נהפכו המשכילים למחוצפים שרצו לכפות את דעותיהם על החרדים ודחו כל פשרה. כך, שהי' בלתי אפשרי לגשר על פני הפער שנתהוה בין שני המחנות. משום כך הי' הפילוג ליהודים שומרי התורה בהונגריא "הצלת נפשות" ממש. ומצוות עשה שהזמן גרמה.

בינתיים התאספו המוני רבנים, נושאי דגל התורה, בעיר מיהאַלביץ, ביזמתו של הגה"ק ר' הלל ליכטנשטיין זצ"ל מקולומייא, כדי לטכס עצה נגד מזימת הריפורמים ולנקוט בצעדים דחופים, כדי לעמוד בפרץ. באספה זו הוחלט:

א. אסור לרב בישראל לדרוש בשפת אומות העולם.

ב. אסור לבנות בית כנסת עם מגדל.

ג. אסור להיכנס להתפלל בבית כנסת אשר אין שם "בימה" לקריאת התורה במרכז האולם.

ד. אסור לשליח ציבור ולמשוררים להתלבש במלבושים הדומים לבגדי הכמורה הנוצרית.

ה. אסור לבטל את המחיצה המבדלת בין גברים ונשים.

ו. אסור להיכנס לבית כנסת שיש בו מקהלה בלווית עוגב (קוראַלטעמפל).

ז. אסור לערוך חופה בבית הכנסת.

ח. אסור לשנות שום מנהג בישראל.

אשר לדרשות ונאומים בשפה האשכנזית (גרמנית) פרץ ויכוח בין שני גדולי תורה, בין הגה"צ ר' הלל ליכטנשטיין מקולומייא שחתם על האיסור הנ"ל ובין הרה"ג מהר"ם שיק, שסירב לחתום על איסור זה. בספר שו"ת ע"ש "בית הלל" (תשובה ל"ד) תוקף ר' הלל את הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן ז"ל, אבדק"ק קלאוזנבורג ואח"כ מגיד בעיר פרעשבורג, בגלל דרשותיו בלשון אשכנז. כן תקף את מרן ה"כתב סופר" משום שהי' למליץ להרה"ג ר' אברהם שמואל גלאזנער, רבה של העיר קלאוזנבורג, שנשא דרשות בשפה הגרמנית.

מרן ה"חתם סופר" הרעיש עולמות נגד הרבנים הדורשים בשפה לועזית (עי' שו"ת ח"ס, חושן משפט סי' קצ"ז) וצוה לפני פטירתו את בני פרעשבורג, שלא יקבלו על מקומו רב מטיף בשפת לועז. וכן כתב בצוואה שלו: "לא ידרוש בלשון לאומים, כי לא יאריך ימים".

אולם, רבנים רבים גאוני תורה, ראו בזה גזרה שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה, כי אם הרב האורטודוקסי הירא את ה' לא ידרוש בגרמנית, אז החוגים הנאורים בקהלה יקחו להם רב פרעדיגער מקלי הדעת. לפיכך, הקילו הרבנים לדרוש בשפה הגרמנית בלבד, אך לא בשפות אחרות. מספרים על המהר"ם שיק, כי דרש בקהלתו ביערגען בלשון אשכנזית צחה, וכך דרש הגאון ר' אלעזר שטראסער במאגענדורף והגאון ר' צבי הירש אפענהיימער מהילדעסהיים ור' פייבל הורוביץ רבה של פאַקש ועוד רבנים רבים וטובים.

פעם פנו החוגים המודרניים בפרעשבורג למרן ה"כתב סופר" בבקשה לאשר להם שיקבלו מטיף בשפה הגרמנית. הרב הגאון ר' אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל הי' במבוכה, כי רצה למנוע מחלוקת, ולא ידע מה לעשות. רבי הלל מקולומייא זי"ל שלח אליו את חתנו את ר' עקיבא יוסף שלעזינגער להשפיע על רבה של פרעשבורג, שידחה את בקשת המשכילים, ואם הוא חושש לפרנסתו אז מוכנה קהלת מונקאטש לקבלו כרב. ומוטב שיעזוב את מקום הרבנות של אביו משיעבור על צוואת אביו. מרן ה"כתב סופר" מצא ליותר נכון לפתור את הבעי' ע"י קבלתו של הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן זי"ל, רבה של קלוזענבורג, שהי' מטיף בגרמנית קלאסית והי' צדיק וירא שמים מרבים.

כדי להבין את מקור הסכסוך בין גדולי הדור, עלינו לציין, כי השפה הגרמנית אינה נחשבת לשפת אומות העולם לגמרי, מכיון שאבות אבותינו "אימצו" את השפה הזאת עוד לפני כאלף שנה לשפתם "בעל פה", בצדה של העברית ש"בכתב". יתכן, כי כוונתם היתה לא להשתמש בלשון הקודש רק לתפלה ולימוד תורה, ולדבר בשפה לועזית בנושאים של חיי יום יום (אותו דבר עשו היהודים יוצאי ספרד בשפתם "לדינו", שהיא שפה ספאניולית מדוברת בימי הביניים. במרוצת הזמן התעשרה השפה במלים ובביטויים עבריים, תורקיים וצרפתיים).

ובכן, היהודים הוותיקים שהתיישבו בגרמניא, הפכו את השפה הגרמנית לשפתם השימושית. אצל צאצאיהם שנשארו במדינה גרמנית או בסביבה גרמנית, נשארה שפה זו בשימוש עד היום. לעומת זאת, היהודים שהיגרו מגרמניא לארצות אחרות ביבשת אירופה — בהשפעת הסביבה החדשה — שינו במקצת את התנועות, ההיגוי, המלים הגרמניות והעשירו את אוצר השפה במלים עבריות וסלאביות וכך נהפכה הגרמנית לשפת "יידיש".

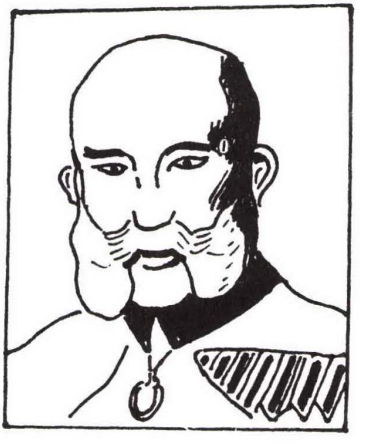
שפת האם של כל ילד יהודי היתה — יידיש. את לשון הקודש התחיל ללמוד בחדר, כשהרבי תירגם לו מלה במלה מעברית ליידיש. פשוטי העם, שלא למדו הרבה בתלמוד תורה, או הנשים, ידעו רק להתפלל וגם את התפלה לא הבינו, כך, שהרבנים היו נאלצים להגיד את דרשותיהם ביידיש. נמצא, כי שפת היידיש, תולדות השפה הגרמנית נתקדשה וזוקקה במשך הדורות ע"י ששוזרה בלימוד התורה וע"י שימושה בקיום המצוות.

במרוצת הזמן, נעשה ה"יידיש שבעל פה" גם "יידיש שבכתב" והתחילו להוציא לאור ספרי קודש ביידיש, המיועדים לפשוטי העם ולנשים צדקניות, כמו: תחינות ובקשות, ספר "צאינה וראינה" (טייטש חומש) על פרשת השבוע ופרקי אבות והלכות חלה נדה הדלקת הנר. כן הופיעו חומשים וגם פירוש רש"י עה"ת ופירוש ר"ע מברטנורא על המשניות בתרגום יידיש. כן הופיעו בשפת יידיש ספרי מוסר מגדולי התורה וספר קצור שלחן ערוך. תלמידי הבעש"ט הפיחו רוח חדשה ביידיש והוציאו לאור ביידיש את ספר "שבחי הבעש"ט", סיפורים על תלמידי הבעש"ט ואת סיפורי המעשיות של רבי נחמן מברצלב זצ"ל ועוד.

יהודים דוברי גרמנית עשו אותו הדבר והדפיסו את ספרי הקודש הנ"ל (כולל חלק מהתלמוד) בתרגום גרמני (באותיות עבריות) או בתרגום מעורב גרמני — יידיש (יידיש־דייטש). בשפה זו הוציא לאור הרה"ג ר' יהודה הכהן קרוס ז"ל, רבה של לאַקענבאָך (בורגענלאַנד — אוסטריא) את ספרו "דבר בעתו" עה"ת.

כאמור, יהודים שהתגוררו בערי גרמניא דברו וכתבו בגרמנית צחה, בשפה זו נשא דרשות והוציא ספרים לרוב הרב הגאון ר' שמשון רפאל הירש ז"ל, וכל הרבנים שנולדו וחונכו בקהלות אלה, השתמשו בשפה הגרמנית לכל דבר. אי לכך כשאסרו גדולי תורה במיהאלביץ על רבני אוסטרו־הונגריא לשאת דרשה בבית הכנסת בשפת אומות העולם, היתה הכוונה בעיקר לשפה ההונגאַרית והלשונות של עמים אחרים שאין להם כל קשר עם שפת העם היהודי.

מרן ה"כתב סופר" זצ"ל יצר איפוא תקדים בפרעשבורג לרבנים אורטודוקסים לשאת לפעמים דרשות בגרמנית (ולא בשפה לועזית אחרת), לפי הוראת שעה, עת הצורך ושעת הדחק.

הקיסר פרנץ יוסף

הפגישה עם הקיסר

בראש משרד הדתות בבודאפעשט עמד השר אטוואש, שארגן את הקונגרסים של נציגי־הקהלות ותמך תמיד בעמדת הריפורמים. כשפרצה מריבה בין שתי המחנות, בכנס האחרון דרשו הרבנים החרדים לחוקק חוק, כי אי אפשר להקים קהלה אלא על יסוד ה"שלחן ערוך". החוגים הריפורמים התנגדו לכך. לעומת זאת, התנגדו החרדים להקים "סמינר" לרבנים (הכוונה למוסד־לימוד מודרני במקום ישיבה), כי בית־ספר כזה ברמה אוניברסיטאית יזיק לאמונת־ישראל. נתהותה שערורי' גדולה ואז קם הרב הגאון ר' ירמי' לעוו ז"ל אבדק"ק אויהעלי וקרא בקול גדול: "ארור האיש שישב פה במושב האנשים החטאים האלה" וכל הדתיים עזבו את הקונגרס באופן הפגנתי. למרות זאת, קיבל שר הדתות את ההחלטה להקמת הסמינר.

בעקבות כך, החליטו הרבנים החרדים לפנות ישר אל הקיסר פרנץ יוסף הראשון ולבקש את התערבותו לטובת החרדים. בראש משלחת הרבנים היו: מרן ה"כתב סופר" ז"ל רבה של פרעשבורג, והרב הגאון ר' מנחם א"ש ז"ל רבה של קהלת אונגוואַר.

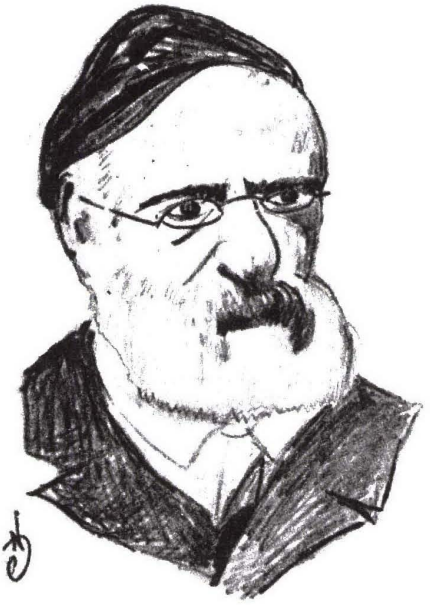
סיפר לי חתני הרה"ג ר' יעקב שלום גולדשטיין, הי"ד, רבה של סאבינוב (סלובקיא), כי אחד מחברי המשלחת הי' גם הרב הגאון ר' פנחס כ"ץ פרוסטיץ ז"ל, רבה של צעהלים שהי' צדיק גדול. כשנכנסו לארמון הקיסר ע"ש "שונברון" ע"י העיר ווינא, קיבל אותם שליש הקיסר והזמינם לשבת בכסאות, בחדר־ההמתנה היו כל הקירות מצופים במראות ענקיות (יש להוסיף שהגאון ר' מנחם כ"ץ, מרוב צדקתו, לא הסתכל אף פעם בראי ולא הכיר את צורתו הוא). לאחר מספר דקות פנה הרב כץ לחבריו הרבנים ואמר: "רבותי, אל תדאגו, אני בטוח שנצליח בדרכנו, כי אני רואה מולי צורה של איש קדוש שדומה למלאך השם צבאות, זהו בודאי שרו של יעקב אבינו שבא לעזור לנו"... והראה להם בידו לכיוון המראה. כל הרבנים חייכו, כי הוא ראה את עצמו...

הרב הגאון ר' מנחם א"ש שהי' ראש המדברים, התחיל להסביר לקיסר את מטרת פנייתה של המשלחת אל הוד מעלתו, אבל מכיון שראה כי פרנץ יוסף לא מתרשם מדבריו פרץ בבכי ואמר "אחינו החילוניים רוצים לשדוד מאתנו את שארית מחמדנו את תורתנו הקדושה, אשר עלי' הורגנו במשך אלפיים שנה, ועתה אדוננו הקיסר אנא הושיעה לנו, כי בך תוחלתנו". יותר לא הי' יכול ר' מנחם א"ש לדבר, כי געה בבכי, וכל הרבנים בכו אתו והזילו דמעות.

הקיסר פרנץ יוסף לא הבין הרבה מדבריו, ואמר לשלישו: "אם הקשיש הזה בוכה בדמעות, סימן שהוא אומר דברים היוצאים מן הלב". הקיסר הביט ארוכות ברבנים וכאב לו שאנשים זקנים יבכו במדינתו על שלא נותנים להם לשמור את אמונתם, כפי שהם רוצים. הוא הרגיע אותם ואמר: "בארצי לא יעשו אינקוויזיציות כמו שעשו פעם בספרד. בזכותו של כל אזרח לחיות על פי אמונתו ועל פי חוקי דתו!".

הפגישה עם הקיסר היתה מפנה בהתפתחות המאבק. הממשלה שינתה את עמדתה כלפי המחנה החרדי. זה גם בעקבות ההתקפות שערכו נציגי המפלגות הליברליות בבית־הנבחרים בבודפשט נגד שר הדתות, הם הצדיקו את החרדים ודרשו להעניק להם את הרשות להתארגן בקהלות נפרדות. בסופו של דבר אישרה הממשלה את הפילוג (בשנת תרכ"ב — 1868) ובבחירות שהתקיימו בכל ישוב וישוב במדינת אוסטריא — הונגריא, זכו החרדים לנצחון מזהיר כי למעלה ממאתיים קהלות הצטרפו למחנה היראים.

אולם, כמה קהלות בודדות בחרו ב"שב־ואל־תעשה", לא הכריעו למי להצטרף וקראו לעצמם "קהלות סטאַטוס־קוו". בין הקהלות האלו היתה גם קהלת קרולע (מחוז טרנסילבניא), שבה כיהן כרב, הגאון ר' מאיר פערלס ז"ל. אז החליטו גדולי התורה לצאת למלחמה גם נגד קהלות אלו (עי' שו"ת מהר"ם שיק ח' או"ח ובשאר ספרי שו"ת של גאוני הונגריא). רובם של קהילות אלו הצטרפו במשך הזמן לקהילות הריפורמיות.

הרב הגאון רבי שמשון רפאל הירש
רבה של קהלת פראנקפורט דמיין

הקהלות החרדיות בגרמניא

בימים ההם פרצו מחלוקות גם בקהלות גרמניא בין החרדים לבין החילונים, שרצו להנהיג שינויים באמונת ישראל. בראש היראים עמד הרה"ג ר' שמשון רפאל הירש ז"ל, שהי' המנהיג והוגה־הדעות של המחנה האורטודוקסי. הוא הי' גאון בתורה והי' לו גם תואר אקדמי. הרב הירש לחם את מלחמת־הקודש למען הרמת קרן התורה בעזרת ספריו ומכתביו שהוציא לאור.

מספרים עליו, שלמד באוניברסיטת העיר בון וכאן הכיר את יריבו הגדול, את אברהם גייגער, שנעשה מנהיגה של התנועה הריפורמית בגרמניא. גייגער הי' "ירבעם־בן־נבט", שחטא והחטיא את הרבים ע"י שינויים בתפלה וביטול מצוות התורה. אולם, הרב הירש נאבק בו במסירות־נפש ונעשה למתנגדו הגדול לכל חייו.

מה שה"בעל־שם־טוב" פעל באירופה המזרחית ומרן ה"חתם סופר" באירופה המרכזית, עשה הרב שמשון רפאל הירש ז"ל בגרמניא והכניס אלפים ורבבות מהאינטליגנציא היהודית תחת כנפי השכינה. קרוב לארבעים שנה הי' רבה של קהלת פראנקפורט דמיין והפך את העיר למרכז התורני והרוחני של היהדות החרדית בגרמניא. את גדולתו בתורה, אמונתו הטהורה ויראת השם שלו רואים בפירושו על התורה ועל טעמי המצוות (הוא הוציא לאור, בתרגום גרמני ובפירוש שלו, חמשה חומשי תורה, ספר תהלים וסידור תפלה). את ה"אני־מאמין" של השקפת עולמו הוא הנציח ב־19 המכתבים שלו המפורסמים. וכמו שהנשים הצדקניות קראו אצלנו בשבתות אחרי צהרים את ה"צאנה וראנה", כך היו מעיינות הנשים החרדיות בגרמניא בספרי הרב ר' שמשון רפאל הירש ז"ל. בנוסף לספריו ולמכתביו הי' הרב הירש נושא דרשה גדולה ומרשימה בשפה הגרמנית הקלאסית בכל שבועים, באחד מבתי הכנסת בפראנקפורט.

היו לו, לרב הירש, שני שותפים מסורים במאבקו, ה"ה: ד"ר לעהמאן מארקוס, רבה של הקהלה האורטודוקסית בעיר מיינץ, עתונאי מוכשר ומייסד העתון "איזראלית" והרה"ג ד"ר עזריאל הילדעסהיימער, רבה של העיר אייזנשטאט (בורגענלאנד־אסטרייך), שהקים בקהלתו ישיבה מודרנית, בה למדו הבחורים גם גרמנית, לאטינית ותורת החשבון. נגד הרב הילדעסהיימער יצא קצפו של הגאון רבי הלל מקולומייא, שכותב עליו בספרו שו"ת "בית הלל" (תשובה י"ג ול"ט) בשם הגאון ר' חיים סופר, כי "כל הפושעים אשר קמו ממאה שנים לא פעלו להחריב הדת והאמונה כמוהו... לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט נתהפך כל מדינת אונגארן למינות על ידו... ואוי לנו מה שקלקל במדינתו לא יאומן כי יסופר והנה ברוך השם אשר הצילנו כי אזל והלך לו". מאייזנשטאט עבר הרב הילדעסהיימער לבערלין. כאן שימש כרבה של הקהלה האורטודוקסית "עדת ישראל" וכאן ייסד בית־מדרש לרבנים והקים תלמידים רבים, שהיו תלמידי חכמים ויראי ה', שכיהנו כרבנים בקהלות חרדיות בגרמניא.

הרב הגאון ד"ר עזריאל הילדסהיימער
רבה של קהלת החרדים בבערלין

האמת ניתנת להאמר, כי הרה"ג ד"ר עזריאל הילדעסהיימער הי' צדיק והתכוון לשם שמים, אך הקו שלו בחינוך הרבנים לא הי' מתאים לאוסטריא — הונגאריא, רק לגרמניא בלבד. וכך אמר על הרב הילדעסהיימר מרן ה"כתב סופר": "כאן בהונגאריא הוא קילקל שם בברלין הוא יתקן".

כדאי לציין, כי את תפיסת עולמו ומפעל חייו של הרב הירש, המשיך והוציא לפועל חתנו — הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברייער ז"ל, שהי' יליד הונגריא ולמד בישיבת פרעשבורג אצל מרן ה"כתב סופר" ז"ל. תחלה שימש כרב המקום בישוב פופע ולאחר פטירת חותנו הרב שמשון רפאל הירש ז"ל, ירש את כסאו ברבנות בעיר פראנקפורט דמיין, הקים את אגודת הרבנים האורטודוקסים ופעל להקמת קהלות עצמאיות של יהודים חרדים בערי גרמניא. הוא יסד כאן גם ישיבה גדולה והעמיד רבנים ולמדנים רבים יראי השם.

ההבדל בין האורטודוקסיא הגרמנית וההונגארית—האוסטרית הי', כי בהונגריא נעשה הפילוג בפעולה ארצית וחד פעמית, לעומת זאת, התארגנו הקהלות האורטודוקסיות בגרמניא במרוצת הזמן ובאופן הדרגתי. הרוח החי' בהקמת אגודת הקהלות החרדיות בגרמניא הי' הסופר המלומד והתורני מוה"ר יעקב רוזנהיים ז"ל, שרכש את העתון "איזראלית" הנ"ל, שיצא לאור בעיר מיינץ, העבירו לפראַנקפורט־דמיין והפך אותו לשופרה של היהדות החרדית בגרמניא. שבועון זה הכניס אמונת ישראל, יראת שמים, מוסר וקדושה לכל בית יהודי, עד כדי כך, שאמרו, כי אחרי קריאת מאמר ראשי בעתון זה, אפשר להגיד קדיש דרבנן...

כדאי גם לציין, כי הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברויער ז"ל הי' שותף, יחד עם הרה"ג ר' יצחק אייזיק הלוי, בעל "דורות הראשונים", והרב הגאון ר' חיים סולובייציק ז"ל, רבה של בריסק, והאדמו"ר מגור הרה"צ ר' אברהם מרדכי אלתר זצ"ל, בייסודה של "אגודת ישראל" העולמית והי' יו"ר של "מועצת גדולי התורה".

הרב הגאון
רבי שלמה זלמן ברייער

לאחר הפילוג בין המשכילים לבין החרדים נפתחה תקופה חדשה, תקופה של זוהר, בדברי ימי האורטודוקסיא בהונגריא. קהילות היראים החלו להתפתח מבחינה דתית בקצב מואץ ולא זו בלבד שפעלו ברוח ה"שלחן־ערוך", אלא שבכל קהלה וקהלה ניתקנו תקנות חדשות לחיזוק הדת ולהרמת קרן התורה. אשר למעמדו של הרב בקהילה, הוחזרה עטרה ליושנה והרב הפך למנהיג הרוחני של קהלתו "דה־יורה ודה־פַאקטו" (בניגוד לתפיסתם של הריפורמים, כי הרבּ הוא פקיד בכיר בלבד ולא יותר, ואם הוא לא "מתאים" לקהלתו, אפשר לפטר אותו לאחר ארבע שנים).

באף מדינה בעולם לא זכו הרבנים לכבוד וליקר, כמו שזכו בקהלות האורטודוקסיות באוסטריא — הונגריא בימים ההם. הרב הי' ה"מרא דאתרא" במלוא מובן המלה וכל בני קהלתו התייחסו אליו ביראת כבוד. כאשר רב נכנס לבית־כנסת קמו בפניו כל המתפללים בדרך ארץ, כשנשא דרשה קיבלו את דבריו כאילו הם הלכה למשה מסיני, כאשר הרב שלח הזמנה לפלוני, הפסיק את עיסוקיו באותו רגע ורץ אל הרב ביראה ופחד ועשה הכל, כדי למלא אחרי רצונו.

כאשר רב הקהלה עזב את דירתו ויצא לרחוב, הי' זה חידוש גדול בעיני הצבור, כי ידעו שהרב לא יוצא לעיר סתם לטייל אלא לשם שליחות של מצוה, וכולם — כקטן כגדול — הביטו אחריו בהתענינות. כאשר אחד מבני הקהלה זילזל בשמירת השבת, חינוך הילדים ברוח התורה, טהרת המשפחה וכיו"ב, מיד דרש הרב על זה בשבת בפומבי והטיף דברי מוסר, ללא כל פחד. כל זה הודות לעובדה שהרב הי' עצמאי, נבחר להיות רב לכל ימי חייו ולא פחד מאיש. לרב לא היתה משטרה להוציא לפועל את "גזרותיו" ובכל זאת, בשל כבוד התורה קיבלו את מרותו ואיש לא העיז להתנגד לו. למרות זאת, לא ראו ברב רודן אכזרי, שכופה את רצונו על הצבור, אלא עבד ה' שמוטלת עליו החובה למלא משימה קדושה. ראי' לדבר, כי יהודים לא יכלו לחיות ללא רב, עד כדי כך, שהיו ישובים בהונגריא ששלושים יהודים החזיקו רב, בנוסף לשוחט, מלמד ושמש.

הוסיף לכבודו של הרב גם זאת, שכמעט כל רב ניהל ישיבה קטנה או גדולה בלימוד גפ"ת. הרבנים היו איפוא גם ראשי — ישיבות, שלא על מנת לקבל פרס. גם אחזקת הישיבות היתה על חשבון בעלי הבתים, שהשתתפו בסיוע כספי וגם בהענקת "ימים" לבחורי הישיבה. היתה התחרות בין הקהלות האורטודוקסיות על גודל הישיבות, על תקנות לחיזוק הדת, על מספר המוסדות התורניים, בתוך הקהלה ועל גדלותו וגאונותו בתורה של רב המקום.

לעומת זאת, התדרדר המצב הדתי והרוחני בקהלות הריפורמיות עד שפל המדרגה (בהונגריא קראו לריפורמים — "ניולוגים") והקיצונים שבהם כבר החלו לפעול ללא מעצורים. הם עשו כל מאמץ אפשרי בכדי שהתפלה בבית־הכנסת (עם הבימה לפני ארון הקודש, מקהלה מעורבת בלווית עוגב בשבת ובגדי שרד לחזן ולכלי־קודש בטעם פרוטסטאַנטי) תהי' דומה לפולחן נוצרי, והרבנים הריפורמים

עשו מאמצים, כדי שהנאום שלהם בשפה ההונגארית הקלאסית תהי׳ יותר פאטריוטית ויותר לאומית ויותר הונגארית אפילו מנאומו של הכומר. התוצאה לא איחרה לבוא: הנישואין המעורבים עלו לממדים מדהימים, הקהלה הריפורמית נהפכה לקרש־קפיצה לכפירה ולשמד ר״ל ויהודים ניולוגים התנצרו בהמונים. וזאת, למרות שהקהלות היו עשירות והקימו בתי־כנסת מפוארים ומוסדות צדקה וסעד לרוב.

בסמינאר לרבנים ע״ש ״המלך פרנץ יוסף״ היו הבוגרים בדרך כלל, ילדי יהודים אורטודוקסים ש״הועפו״ מישיבות, או סתם בחורים שיצאו לתרבות־רעה. מבין הרבנים הריפורמים צצו כמה מטיפים מפורסמים וסופרים יעילים בשפה ההונגארית והיו ראוים ומתאימים להיות מרצים באוניברסיטת בודאפשט, אבל בשום אופן לא רבנים כי על ידי השקפתם והתנהגותם עשו את השם ״רב״ ללעג ולקלס.

אהרן חורין, רבו של קהלת אראד, כתב באחד מספריו, כי ״אהבת ה׳ והבריות קודמת למצוות המעשיות״... ועל יסוד זה התיר נסיעה וכתיבה ביום שבת קודש ולהתפלל בגילוי ראש ועוד. פעם הוזמן אהרן חורין להופיע בעיר אובן (בודא) לפני בית־דין של שלושה רבנים, על שכתב דברי אפיקורסות באחד מספריו. אב בית הדין הרב שמואל בוסביץ מאסאד צוה עליו לחזור בתשובה, להתחרט בכתב על מה שכתב ואת הספר דן לגניזה. ואם לא יעשה כן, פסקו הרבנים שצריך לגזור את חצי זקנו... אולם, שלטונות הגוים התערבו וביטלו את פסק־הדין. לאחר פטירתו, הקימו חסידיו פסל מדמותו על קברו, פסל הקיים עד היום בבית־הקברות הריפורמי בעיר אראד. נכדו של אהרן חורין, הכלכלן והתעשיין המפורסם וחבר בבית העליון בבודפשט התנצר. גם נינו היחידה שנשארה יהודי׳ והתגוררה באַראַד, עברה לנצרות לאחר מלחמת העולם השני׳.

היהודים ״המתקדמים והמתחדשים״ ניתקו את קשריהם לא רק עם אחיהם האורטודוקסים אלא גם עם כל שבטי ישראל שבעולם והשתדלו להסתתר בתוך החברה והתרבות ההונגארית. הם פחדו מכל קשר עם יהודים משאר ארצות, כדי שההונגארים לא יראו בכך חוסר פטריוטיות... אולם, דבר זה הביא לחדירתם של יהודים מתבוללים ומשומדים לעולם המדע, האומנות, העתונות והבידור, דבר שעורר את שנאת הגוים ותוצאותיו היו טראַגיות. ההונגאַרים התחרטו על שוויון־זכויות שהעניקו ליהודים והתחילו לחוקק כָּל מיני חוקים וגזרות נגד היהודים. עוד לפני עלייתו של היטלר ימ״ש לשלטון. שנאת ההונגארים נגד היהודים באה לידי ביטוי בתקופת השואה, כשהם התייחסו ליהודים באכזריות יותר גדולה מהגרמנים הנאַצים. נתקיים בהם ביהודי הונגריא דברי הנביא: ״מהרסיך ומחריביך ממך יצאו״.

התלכדות המחנה האורטודוקסי

הקהלות החרדיות שפעלו ברוח התורה והמסורה התארגנו והקימו בעיר בודאפעשט, בירת הונגריא, לשכה אורטודוקסית מרכזית, שפעלה בהתאם לתקנות הארציות שנקבעו. בראש הלשכה עמד הנשיא שהיה יו"ר מועצה ארצית בת מאה חברים, ביניהם ארבעים רבנים וששים "בעלי בתים", שעזרה לו בניהול הענינים השוטפים ובפתרון הבעיות שעלו על הפרק.

בתחלה סרבו מספר רבנים להצטרף ללשכה האורטודוקסית, ביניהם הרב הגאון ר' ירמי' לעוו מאויהעלי, בעמח"ס "דברי ירמיהו", בטענה, כי הלשכה עומדת תחת השפעת החסידים וזאת בניגוד להשקפתו של הרב מאויהעלי שהיה מתנגד מושבע. מצד שני, סירב להצטרף ללשכה האורטודוקסית הגה"צ ר' יקותיאל יהודה טייטלבאום זצ"ל, רבה של סיגעט, בטענה, כי לא יתכן שאנשים המתגוררים בבודאפעשט יקבעו בעניני קהלה של סיגעט ומחוז מארמרוש.

הנשיא הראשון של הלשכה הי' ר' איציקל רייך ז"ל, שלא הצטיין בלמדנותו ובבקיאותו בתורה, אבל הי' ירא שמים גדול ומקורב למלכות מאז ומתמיד. הגם שהרבנים מהונגריא העלית, שהיו ברובם מתנגדים, העדיפו כי יו"ר הלשכה יהי' "אשכנזי" ולא חסיד, אבל הרבנים מהונגריא התחתית, שהוו את הרוב, הכריעו את הכף, ובפרט כשבראשם עמד הגה"צ ר' חנניא יום טוב ליפא טייטלבאום זצ"ל, רבה של העיר סיגעט.

מספרים על ר' איציקל רייך, שהתנהג בכל דבר ברוח חסידית מובהקת, כי בשבת קודש הי' חובש "שטריימל" ולובש "קפוטה" שחורה וגרביים לבנות, אבל כשביקר במשרד ממשלתי של הגוים, או כשהי' לו ראיון אצל שר הדתות, הופיע בלבוש אלגנטי כדיפלומאַט: פראַק, צילינדער וכפפות לבנות. הי' לו בית מדרש פרטי בביתו ולפני שהלך לפגישה עם השר, התפלל תפלת מנחה בצבור בבית מדרשו. סיפרו עליו שבמקרים כאלו הי' מתפלל בכוונה גדולה ולפעמים הי' שופך דמעות בתפלתו, כדי שיצליח בדרכו אצל אנשי השלטון בענינים שהיו קשורים לאמונת ישראל, והמקום בו התפלל הי' רטוב מהדמעות שזלגו מעיניו...

המחלוקת בסיגעט

בימים ההם (שנת תרמ"ג), לאחר פטירת הגה"צ ר' יקותיאל יהודה טייטלבאום, פרצה מחלוקת גדולה בעיר סיגעט, בין חסידי וויז'ניץ לבין חסידי סיגעט. מצד אחד עמדו רוב "בעלי הבתים" מסלתה ומשמנה של העיר ובראשם הגה"צ בעל "קדושת יום טוב" ולימינו הדיין הגאון ר' שלמא טאַבאַק, בעל ה"ערך שי", ומצד שני התיצבה משפחה גדולה ונכבדה, משפחת "כהנא" ובראשה הדיין הגאון ר' חיים לייב כהנא והגביר ר' קלמן כהנא וחתנו הרב הגאון ר' יהודה מודערן ז"ל. חמיו רצה להושיבו בכל מחיר על כסא הרבנות של העיר, בניגוד להסכמתם של רוב חברי הקהלה ונוצרה קטטה גדולה על רקע זה שהגיעה עד לב השמים. רובם ככולם של רבני הונגריא תמכו

והחזיקו בידי ה"מרא דאתרא" הגה"צ ר' חנניא יו"ט ליפא טייטלבאום. לעומת זאת, התיצבו לימין משפחת כהנא מספר לא מבוטל של רבנים מחו"ל וכל חסידי האדמו"ר מוויז'ניץ. כתבי פלסתר, היתרים ואיסורים פרחו באוויר חדשים לבקרים. שני המחנות השמיצו זה את זה באופן הדדי ונתהוה חילול השם גדול.

לאחר מחלוקת במשך ארבע שנים נתפרדו יהודי סיגעט לשתי קהלות נפרדות. הקהלה המקורית נשארה מסורה ונאמנה למרן ה"קדושת יום טוב", ואילו הנפרדים, שבראשם עמדו משפחות כהנא והרה"ג ר' יהודה מאָדערן, התארגנו בשם "קהלה ספרדית" וניתקו כל קשר הן עם הקהלה האורטודוקסית המקומית והן עם הלשכה האורטודוקסית המרכזית בבודאפעשט, מכיון שיו"ר הלשכה ר' איציקל רייך תמך באופן חד משמעי במרא דאתרא של סיגעט.

כאמור, נפרדו חסידי וויז'ניץ מהקהלה האורטודוקסית והקימו בית מדרש (קלויז) לאנשי שלומם וגם קהלה נפרדת. מטעם הקהלה האורטודוקסית נדפס ספר בשם "מלחמת מצוה", הכולל מכתבים, הסכמות וחוות דעת מכל גאוני מדינת אוסטריא־הונגריא ובראשם הגה"ק ר' יהושע מבעלזא והגה"ק ר' יחזקאל שרגא הלבערשטאם זצ"ל משינעוע. מטעם הספרדים הוצא לאור ספר בשם "אוהב משפט" עם מכתבים והסכמות מגאוני גליציא, ביניהם הרב הגאון ר' שלום מרדכי הכהן מבערזאַן ז"ל (שחזר בו לאחר זמן והתנצל, כי עשה זאת בעקבות הפצרותיהם של חסידי וויז'ניץ).

למרות שהשוחטים של הקהלה הספרדית נאסרו בידי כל רבני מדינת הונגריא, לא השגיחו בכך כיון שהשוביו"ם היו חסידי האדמו"ר מוויז'ניץ, לבושים בשטריימל וקאפוטעס. זאת ועוד: חסידי וויז'ניץ שהתגוררו בכפרים מסביב לעיר סיגעט הביאו במיוחד עופות בעגלות לשחיטה לשוחטים של ספרדים אלו, ואמרו בשם האדמו"ר, כי הבשר הנאסר הזה הוא סגולה לפרנסה טובה...

בסופו של דבר הוכיחה ההיסטוריא את האמת, כי גם הרב ר' יהודה מאָדערן לא האריך ימים כרב בעדה הספרדית, מכיון שהרבה יהודים מתבוללים וחילונים למחצה הצטרפו לקהלה זו, עד שהתחברו עם הקהלות הריפורמיות וקבלו להם לרב את דוקטור ראבינער דאנציג, בוגר הסמינאר הריפורמי בבודאפעשט... כאשר ראו זאת חסידי וויז'ניץ, התחרטו על מעשיהם, עזבו בהמוניהם קהלה ספרדית זו וחזרו לקהלה האורטודוקסית שבראשה עמד מרן ה"קדושת יום טוב" זצ"ל. אולם, הקימו להם בית מדרש בשם "וויז'ניצער קלויז" וקבלו את מרותו של הרב דמתא. בכל פעם כאשר באו האדמו"רים מבית וויז'ניץ לביקור בעיר סיגעט, דרכם הראשונה היתה לבית הרב האב"ד לברך את המרא דאתרא, והכל בא על מקומו בשלום, כמקובל אצל יראים שלימים, חסידים ואנשי מעשה.

ר' איציקל רייך

מספרים על ר' איציקל רייך ז"ל, כי פקיד בכיר במשרד הדתות שאלו: "הלא גם הרבנים הריפורמים אומרים מוסר למתפללים שלהם, מדוע לא שמים לב לדבריהם?" השיב ר' איציקל רייך: "אני אסביר לך במשל, פעם בא כפרי לעיר וביקר בקולנוע בפעם הראשונה בחייו. לפתע הופיע על המסך שריפה גדולה ובית גדול עולה באש.

קם הכפרי על רגליו והתחיל לצעוק — הצילו רבותי! למה אתם יושבים בחיבוק ידים, הביאו מים לכבות את השריפה!" התחילו כל הנוכחים ללגלג עליו ואמרו — טיפש שכמוך, זהו רק משחק קולנוע ולא מציאות". עד כאן המשל, סיים את דבריו ר' איציקל רייך, את הנמשל תבין ממילא...

*

הוא היה אומר: מדוע אין הרבנים האורטודוקסים מקבלים משכורת גדולה והם חיים בעניות ובדחקות, ולעומת זאת, חיים הרבנים הריפורמים חיים של עושר ויש להם משכורת גדולה? — משום שכלל הוא בעולם, שפוחלץ (עור ממולא קש וכדו') של צפור יותר יקר מציפור חי וטבעי...

*

ר' איציקל רייך ז"ל היה לא רק נשיא מוכשר, שעשה את עבודתו בלשכה המרכזית בנאמנות ומילא את תפקידו הרם במסירות ובדבקות, אלא גם פוליטיקאי ממולח, שידע לכוון את האוריינטציה הפוליטית של המחנה החרדי לכיוון הנכון. עלינו לדעת, כי אוסטריא — הונגריא היתה מדינה דו־לאומית וההונגארים, ששנאו בתכלית השנאה את האוסטרים הגרמנים, התקוממו נגדם בשנת תר"ח (1848) במהפכה עקובת דם, שבראשה עמד הגבור ההונגארי הלאומי בשם קושוט לאיוש. היהודים ברובם תמכו במהפכה בכסף ובמתנדבים, מכיון שקושוט הבטיח להם שוויון זכויות. האוסטרים במצוקתם בקשו את עזרתו של הצאר והצבא הרוסי הציל את כתרו של הקיסר פרנץ יוסף. לאחר דיכוי המרד, הטיל השלטון הצבאי האוסטרי קנס קיבוצי על כל הקהלות היהודיות באונגריא. בכל זאת המשיכו היהודים להזדהות עם האינטרסים הלאומיים של המדיאַרים, על אפם וחמתם של החוגים האוסטרים שהיו בתוך הממשלה. היהודים שכחו מה שאמרו חז"ל בפרקי אבות: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות". אולם, פרשה אומללה וטראגית של עלילת דם הניעה את היהודים ובמיוחד את האורטודוקסים לחשוב אחרת ולשנות את העמדה הפוליטית.

עלילת הדם בטיסה־עסלאר

עלילה פרצה בשנת תרמ"ב (1882) בכפר קטן ונידח השוכן על גדות הנהר טיסה. התקופה היתה לפני פסח, הקהלה היהודית שבכפר היתה זקוקה לשוחט ומספר שוחטים מכל חלקי הארץ באו לנסיון. בימים ההם נעלמו עקבותיה של עוזרת נוצריה בגיל 14, אחרי שעשתה קניות בחנות של סוחר יהודי וגבירתה נזפה בה. הדבר עשה לו כנפיים בכפר, בסביבה ובכל המדינה. העלילה הזאת הרעילה את האווירה בכל הונגריא ומעשי אלימות אנטישמיים נערכו בכל ישוב וישוב שהתגוררו בו יהודים. נוצרים התנפלו על יהודים חפים מפשע, היכו אותם ועשו בהם שפטים. שני חברי פרלמנט — שונאי ישראל מפורסמים — אישטוצי ואונודי ימ"ש דרשו בבית הנבחרים את גירוש היהודים מכל המדינה.

על יסוד הצהרת שני ילדים — מוריץ בגיל 13 ואחיו שלמה בגיל 5, שניהם בני השמש של הקהלה בטיסה — עסלאר, יוסף שאַרף, עצרו השלטונות שלושה שוחטים ועשרות יהודים מקומיים בחשד רצח ועזרה לרצח. היהודים האלה עונו בכל מיני ענויים בעת החקירות בבתי המשטרה ובבתי הסוהר, גלי עלילת הדם בטיסה — עסלאר הגיעו לכל פינות המדינה. יהודים סבלו מאיומים, רדיפות והשפלה מצד הגוים במשך חודשים ארוכים. הופיעו גם פלאַקאַטים ברחובות הערים שעודדו את העם לפוגרומים. גם העובדה שהנהר טיסה פלט לאחר שלושה חודשים את גופתה של העוזרת הערלית הזאת לחוף, לא יכלה להשפיע על תהליך החקירה ולשנות את המצב. הפרשה עלתה גם על כותרות העתונות העולמית ולא הוסיפה כבוד לעם ישראל.

לאחר שלושים ישיבות של בית המשפט נקבע, שאין כל יסוד לאשמה. כל העצורים שוחררו, אבל צל עלילת הדם רחף על ראשי יהודי הונגריא עשרות בשנים. בראש צוות הסנגורים עמד המשפטן וחבר־הפרלמנט — אטוואש קרול, שהיה מחסידי אומות העולם. אמרו עליו שלמד הלכות שחיטה, כדי לשכנע את התובע הכללי, כי גוים חתכו את צוואר העוזרת לאחר מותה, ולא שוחטים יהודיים... על משפט זה הוא הוציא גם ספר. העלילה נסתיימה בעיקר עקב התערבותו של ראש הממשלה דאז בשם טיסא קלמן, לחיסול הפרשה.

מספרים, כי מקרה דומה קרה גם בקהלה אחרת בהונגריא, והיינו: שבוע לפני חג הפסח נמצא ילד הרוג בקרבת בית הכנסת ואימה ופחד נפלו על כל בני הקהלה. שוב יאמרו הגוים שהיהודים הרגו את הילד, כי הם זקוקים לדמו למצות, והערלים ינקמו את נקמת דמו. התאספו ראשי הקהלה לישיבה ודנו כיצד לקדם פני הרעה. לפתע נפתחה הדלת ושמש הקהלה פרץ לתוך בית הכנסת וצעק בשמחה "מזל טוב", "מזל טוב", ברוך השם, הוברר כי ההרוג הוא ילד יהודי...

היהודים החרדים ובראשם ר' איציקל רייך, נשיא הלשכה האורטודוקסית, למדו לקח מפרשת עלילת הדם בטיסה־עסלאר. כאן הומחש להם מדת התלות של חייהם וכבודם, לפי דרך הטבע ביחס השלטונות (הקשורים לקיסר) אליהם. לכן היה מקובל באוסטריא — הונגריא, כי הרבנים והיהודים האורטודוקסים לא עסקו בפוליטיקה ותמיד תמכו בממשלה, כלומר, במפלגה שהיתה נמצאת בשלטון המדינה. למעשה היתה זו השקפה יהודית מקובלת, להראות נאמנות למלוכה ובהתאם למאמר חז"ל באבות "הוי מתפלל בשלומה של מלכות". לעומת זאת, הריפורמים, שרצו להפגין שהם פאטריוטים הונגרים יותר גדולים מההונגרים עצמם, תמכו תמיד באופוזיציא. בחוגי השלטון ידעו מזה ולכן חל מפנה חיובי בתוך הממשלה כלפי החרדים. השלטונות התחילו לתמוך באורטודוקסים וכל התלונות והבקשות שהריפורמים הגישו למשרד הדתות בבודפעשט, לעשות סוף לפירוד ולהכיר כמו בכל מדינות העולם בדת יהודית אחת, נפלה על אזניים אטומות.

*

כשנפטר ר׳ איציקל רייך נהרו לבודאפעשט נציגי הקהלות האורטודוקסיות והרבנים בהמוניהם, כדי לחלוק לו את הכבוד האחרון, סיפרו לי אנשים שהשתתפו בהלווייתו, כי בדברי הספד שנשא רבה של סיגעט, בעל ״קדושת יום טוב״, ציטט את הפסוק מפרשת השבוע ״צרור את המדינים וגו׳ ואחר תאסף אל עמך״. הכוונה שאנחנו צריכים לצאת למלחמת קודש נגד המתבוללים המדיינים (מלשון מדון — ריב), שעושים קטטות משום שמתנגדים למצוות התורה גם ״אחר תאסף אל עמך״ ולא רק בזמן שהיית בחיים, ועליך להיות למליץ יושר לכולנו שנוכל להביס את הרשעים האלה פורקי עול התורה, כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. רבה של סיגעט סיים את דבריו בזה״ל: ״אתה ר׳ איציקל רייך, תגיע ישר לגן העדן ואבי מורי זצ״ל כבר מחכה לך״...

לא בכדי נשא עליו הצדיק מסיגט הספד מר. ר׳ איציקל רייך, בנוסף לכך שהתנהג בחסידות ועמד תחת השפעתו של אביו, בעל ה״ייטב לב״ ושל תלמידיו הרבנים ממחוזות סאבולטש וניר ומערי נאנאש ודורוג, היה האיש, שהרב מסיגט חב לו את כסאו. ומשום העובדא דלהלן: בעת שנפטר ה״ייטב לב״ זצ״ל, היו חוגים בהנהלת הקהלה בסיגעט שסרבו לקבל את בנו למלאות מקום אביו ברבנות (היה זה עוד לפני שפרצה המחלוקת עם משפחת כהנא). אולם, חסידיו המקורבים של ה״ייטב — לב״ לא הירשו לערוך את ההלוי׳ עד שלא יקבלו את בנו בתור רב דמתא. שלחו מברקים ללשכה המרכזית האורטודוקסית בבודאפעשט והדבר נמשך לערך יומיים, עד שהגיע ר׳ איציקל רייך. הוא התחיל להאבק עם מתנגדי הרב במסירות נפש והוא היה הראשון בין המספידים שאמר על יד הקבר הפתוח: ״רבנו הקדוש, ברצוני לבשר, כי בנו רבי חנניא יו״ט ליפא, האבדק״ק טעטש, נתקבל לרב, שימלא מקום קדשו מזל טוב״. כאשר שמעו זאת הנוכחים וביניהם ראשי הקהלה המתנגדים, הסכימו כולם ואמרו: ״מזל טוב״! יותר מאוחר, כשפרצה המחלוקת באופן פומבי בין משפחת כהנא לבין תומכי הרב, המרא דאתרא, התייצב ר׳ איציקל רייך לימינו של ה״קדושת יום טוב״.

*

לאחר פטירתו של ר׳ איציקל רייך (בשנת תרנ״ו — 1896) ריחפה סכנה רצינית על האורטודוקסיא ההונגארית והיא: היפרדות לחצאין. הרבנים והקהלות שנטו לחסידות רצו לעזוב את הלשכה. הסיבה לכך היתה, כי רבה של פרעשבורג, בעל ה״שבט סופר״ זצ״ל, לאחר התיעצות עם רבנים אחרים, מינה את הרה״ג ר׳ אריה לייב ליפשיץ, רבה של סאַנטוב לנשיא הלשכה. דבר זה פגע ברבנים החסידיים, משום שהרב ליפשיץ הי׳ מתנגד מושבע וגם משום שבניו למדו באוניברסיטה. בראש המחנה החסידי עמד ה״קדושת יום טוב״, שנסע במיוחד לפרעשבורג, כדי להשפיע על ה״שבט סופר״ לשנות את החלטתו ולבטל את המינוי. מכיון שרבה של פרעשבורג סירב למלא אחרי בקשתו, זימן ה״קדושת יום טוב״ אספה רבנים לעירת מיהאַי־פאָלוואַ. התאספו כאן למעלה משבעים רבנים, אך רובם התנגדו לפירוד. בראש המתנגדים היו בעל ״ערוגת הבושם״ מחוסט ובעל ״זכרון יהודה״ מסאַטמער, שטענו כי בעקבות הפילוג יתחזקו הריפורמים, שמחכים בכליון עינים לפירוד מעין זה. בסופו של דבר הוחלט לצרף לימין הנשיא, נציג המחנה החסידי. אז נבחר הרב חיים אלעזר האַרטשטיין, ראש הקהלה של העיר מונקאטש, לסגן נשיא הלשכה האורטודוקסית בבודאפעשט, והכל בא על מקומו בשלום:

הרב ארי׳ לייב ליפשיץ ז״ל מילא את תפקידו כראש לשכת היראים בבירת הונגאריא במשך 15 שנה. לאחר פטירתו (תרס״ה — 1905) נבחר פה אחד לנשיא הלשכה הרב ר׳ אברהם פראנקל ז״ל, שזכה לשני שלחנות — תורה וגדולה במקום אחד, כי בנוסף לבקיאותו בתורה היה גם תעשיין ועשיר גדול וכל אשר עשה ה׳ הצליח בידו. הוא נולד בעיר דעברעצין, למד בישיבת גרוסווארדיין, נסמך להוראה בישיבת פרעשבורג ונתפרסם כאחד מגדולי התורה בהונגריא. הוא הצטיין גם בידיעותיו האוניברסליות ושלט בשבע שפות. יחד עם זה היה ידוע כנדבן גדול, שתרם הרבה להחזקת ישיבות ולתמיכת הכוללים בארץ הקודש. הרב ר׳ אברהם פראנקל פעל הרבה למען הריאורגניזציא של כל הקהלות האורטודוקסיות בהונגריא ועשה רבות להרגעת הרוחות ולהפסקת הקטטות בין הקהלות האורטודוקסיות והריפורמיות.

בשנת תרע״ג (1913) הופיע באחת האספות של הלשכה האורטודוקסית בבודאפעשט הרב הגאון ר׳ שלמה זלמן ברויער ז״ל, רבה של פראנקפורט דמיין, שהיי׳ יליד הונגריא, והציע כי הלשכה האורטודוקסית בהונגריא תתאחד עם ״אגודת ישראל״ העולמית ועי״ז תחזקנה ידי האורטודוקסים בגרמניא. מספר רבנים התייחסו בתשומת לב להצעתו, אבל הגה״צ ר׳ צבי הירש שפירא זצ״ל, בעל ה״דרכי תשובה״ ממונקאטש, התנגד בתוקף להצעה והסביר זאת על ידי משל: אם אתה מעמיד שתי מיטות זו על יד זו והמטות אינן שוות, אין לך עצה אחרת אלא לחתוך מהמטה הגדולה, כדי ששתיהן תהיינה שוות. כך יקרה לנו אם נקבל את הצעתו של הרב ברויער. הונגאריא עומדת ברמה יותר גבוהה מגרמניא, הן בתורה והן ביראה, ואם נסכים ל״שידוך״ הזה, ניאלץ לוותר על הרבה דברים קדושים הקשורים ללבנו, כדי להיות דומים ליהודי גרמניה, שאף פעם לא יהיו דומים לנו... הרב הגאון ר׳ שלמה זלמן ברויער חזר לביתו בידים ריקות.

כדאי להזכיר, כי הרה״ג ר׳ יצחק יעקב ריינס ז״ל, רבה של לידה, מייסדה של תנועת ה״מזרחי״ ערך בשנת תרס״ד (1904), בשיתוף עם הרה״ג ר׳ יהודה לייב פישמאן ז״ל ועידה עולמית של ה״מזרחי״ בעיר פרעשבורג. הרב ריינס פנה אל אדמו״ר ה״שבט סופר״ ז״ל, על ידי ידידו ר׳ שמואל בעטלהיים, עסקן וסופר בפרעשבורג, שיקדם את הועידה בברכה בתור מרא דאתרא. הרב ריינס לא זכה לתשובה. העתון ״איזראליט״ מפראנקפורט דמיין, שהיה ״שופרו״ של המחנה האורטודוקסי בגרמניא, יצא בהתקפה נגד ועידה זאת. מכה קשה ניתכה על המארגנים עם פרסום איסור על השתתפות בועידה, מטעם מאה ועשרים רבנים. למרות זאת, השתתף בועידה הרה״ג ר׳ משה שמואל גלאַזנער, רבה של קלאוזנבורג, נכדו של מרן ה״חתם סופר״ זצ״ל. מלבד הרב גלאזנער, הרב פרענקל משאַטסמנדורף, הרב ראטה מפאפא והגאון ר׳ שלום מקוטנא, רבה של אייזנשטאַט, התנגדו כל הרבנים האורטודוקסים שבהונגריא לתנועת ה״מזרחי״. בשנת תרס״ח הופיע איסור חתום ע״י שלושת תופסי ישיבות הגדולים במדינה: הגה״צ ר׳ משה גרינוואלד מחוסט, הרה״ג ר׳ שמואל רוזנבערג מאונסדורף והרה״ג ר׳ ישעי׳ זילבערשטיין מווייצען, נגד תנועת ״מזרחי״.

אך למרות האיסורים, הצליח הרעיון הציוני לחדור לרחוב היהודי, ובכל קהלה אורטודוקסית צצו סניפים של "אגודת ישראל" ושל "מזרחי" וגם של מפלגות לא דתיות. חובבי ציון התחילו להתארגן ומספרם גדל מיום ליום, בעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה. משימה קשה הוטלה על הרבנים: לעמוד על המשמר ולא לתת לציוניים להשתלט על הקהלה ולכבוש את בתי הכנסת. הי' זה מאבק קשה ועקשני, אך הרבנים האורטודוקסים ברובם בהונגריה ובמחוז טרנסילבניא (שנספח בינתיים לרומניא) החזיקו מעמד עד פרוץ מלחמת העולם השני'.

בשנת תר"פ התאספו בעיר דעש ראשי הקהלות החרדיות במחוז טרנסילבניא, חידשו את האיסור הנ"ל והוציאו קול קורא חדש, האוסר על יהודים שומרי תורה ומצוות, כל השתתפות בתנועה הציונית. על האיסור חתמו הגה"צ בעל "עצי חיים" מסיגעט, בעל "קרן לדוד" מסאטמער, הרה"ג ר' ישאול בראך מקרולע, בעל "כנסת יחזקאל" מדעש, הרה"ג ר' שלמה זלמן אולמן מביסטריץ ועוד רבנים (האיסור נדפס גם בספר "אבות על בנים" על פרקי אבות מהרב שאול בראך זצ"ל).

בשנת תרצ"ז, כלומר, שנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השני', הופיע במחוז טרנסילבניא ספר בשם "טיול בפרדס" מאת הרה"ג ר' שלמה זלמן עהרנרייך, רבה של שימלוי הי"ד. המחבר עורך התקפה חריפה הן נגד ה"מזרחי" והן נגד "אגודת ישראל" ויוצא בקול קורא בשפת יודיש לכל יהודי זיבענבירגען, לא לתמוך בציונים הנמצאים בארץ הקודש אלא בכוללים של קופת ר' מאיר בעל הנס. הספר נתקבל ברצון על דעת כל רבני טרנסילבניא, למרות המצב הקשה של יהודי אירופה בימים ההם.

*

סיפר לי ר' יעקב הרש ווייצנער, סוחר מקומי אמיד שביקר לעתים קרובות בארץ ישראל, כי היחסים בין הרה"ג ר' חיים יוסף זוננפעלד זצ"ל, רבה של עיה"ק ירושלים לבין הרה"ג ר' אברהם יצחק הכהן קוק היו טובים, למרות שנחלקו בדעותיהם ונפרדו בדרכיהם. מספר יהודים ירושלמים טובים התידדו עם שני הגאונים. שלח פעם הרב זוננפעלד לרב קוק: "היתכן שכב' משתף פעולה עם הציונים החילוניים והחופשיים ומברך אותם על בניית הארץ, הלא החלוצים האלה כופרים בתורה ובמצוות?!". השיב הרב קוק: "כשבית המקדש היה קיים היה אסור אפילו לכהן הגדול להיכנס לקודש הקדשים רק פעם אחת בשנה, והיו מקפידים שלא יכנס זר או איש טמא להר הבית. לעומת זאת, כשבנו את בית המקדש לא שמו לב לדבר ולא הקפידו על כך שהבונים יהיו כהנים גדולים צדיקים וקדושי עליון"... השיב לו הרב זוננפעלד: "סברה זו אינה מתקבלת על הדעת, כי אצל בצלאל, שבנה את המשכן, כתוב "ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת" ואמרו חז"ל — בנבואה וברוח הקודש... ואשר לבניית בית המקדש, הרי אמרו חז"ל "אין מבטלין תינוקות של בית רבן מתלמודם (כלומר מתלמוד תורה) אפילו לבנין בית המקדש", כי התורה יותר חשובה לנו"! וכן אנו אומרים בהגדה של פסח "אילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל — דיינו", אבל להיפך, אנחנו לא אומרים: "אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא נתן לנו את התורה", מכיון שלא תיתכן ארץ ישראל בלי תורתנו הקדושה...

קהלת סערענטש

בשנת תרס"ג באתי בברית נישואין עם בתו של הרב הגאון הצדיק ר' פנחס ביליצער זצ"ל, אבדק"ק סערענטש. עזבתי את ישיבת פרעשבורג וקבעתי את דירתי, עם רעייתי הצנועה והצדקת מרת אסתר חיה, בבית חמי. בביתו ישבתי שלוש שנים רצופות, מפתו אכלתי וממימיו שתיתי. מטרתי היתה לשבת ולעסוק בתורה עד שימציא לי ה' מקום רבנות.

קהלת סערענטש היתה קהלה נאה וחסידה ומלאה בחכמים וסופרים. בראש חוג הלמדנים עמד תלמיד חכם גדול ועשיר מפורסם בשם ר' משה שמואל שטערן ז"ל, שהיה מנהל בנק ובעל עסקים ובכל זאת הקציב לעצמו זמן ללמוד תורה. אפילו בבנק, ישב בעת הפנאי ועסק בתורה. בחצר דירתו היה בית מדרש, אשר שם נתן שיעורים ברבים בערב ובבקר למתפללים. באשמורת הבקר בשעה 4 בקיץ ובחורף היה ר' משה שמואל שטערן בבית מדרשו ולמד תורה, וזוגתו בדומה לו, קמה גם היא והגישה תה וקפה חם לכל הבאים שבאו להשתתף בלימודים.

סיפר לי ר' משה שמואל בשם רבו הגאון ר' נתן וואלף ז"ל הראב"ד בפרעשבורג, כשראה כי פושע ישראל עלה לתורה ביום כפור ובירך "אשר בחר בנו וכו' ונתן לנו את תורתו" דלכאורה קשה, ולברכה זו מה הוא עושה, הלא הוא יהודי חילוני ואינו שומר תורה. ואמר רבי נתן וואלף ז"ל הואיל ודרכם של ה"מתקדמים" לעשות כל מה שהגוים עושים כי הם רוצים בכל הענינים להתדמות להם אפילו בדברים שאין בהם טעם והגיון, נמצא כי החילוני מברך בשמחה ואומר "ברוך אתה ד' וכו' אשר נתן לנו" דייקא את תורתו ולא לגוים, וממילא אין אנו מחויבים לשמור אותה...

בסערענטש התגורר עוד תלמיד חכם ונגיד גדול, ושמו ר' יואב קורניצער, נכד למרן החתם סופר. גם הוא ישב על התורה ועל העבודה בתמידות. מו"ח ז"ל, בשיתוף פעולה של למדנים אלו שעמדו בראש הקהלה, עשה הרבה למען הרמת קרן התורה. ואמנם, קהלת סרנטש שגשגה והתפתחה בשטח הדתי והתורני ונעשתה לעיר ואם בישראל, שהיתה מפורסמת בתורה וביראה. לא היה בית בקהלה ולא היתה משפחה אשר אחד מבני' לא למד בישיבה כלשהי. בסוף ה"זמן" כשהבחורים חזרו לביתם מהישיבות, הי' ממש תענוג רוחני לראות איך התאספו בבית מדרשו של ר' משה שמואל שטערן ז"ל, למדו יחד סוגיא בש"ס, כל אחד הציע את חידו"שיו ונתהוה פלפול גדול עד שנשמע קול התורה ברחובות העיר, ואשרי לאזניים שכך שמעו.

ולא זו בלבד, אלא שמספר גדול של אנשים פשוטים ועמי הארץ השיאו את בנותיהם לבחורים מישיבות, ביניהם תלמידי חכמים אמיתיים. אני זוכר את ר' נתן אלתר, שהיה איש פשוט ובעל מלאכה והשיא את שלוש בנותיו לתלמידי חכמים מופלגים. אחד מחתניו היה ר' משה קליין, שהצטיין בתורה ובחסידות והיה מפורסם בכל הסביבה (נזכר גם לשם ולתהלה בספר "עיון מנחם", שהוציא לאור גיסי הרה"ג ר' מנחם מנדל פולאק ז"ל, שמילא מקום חמי בסערענטש ולפני המלחמה היגר לארצות הברית). היו בקהלת סערענטש כהנה וכהנה, עד שתשעים אחוזים של חברי הקהלה היו תלמידי חכמים, יראים ושלימים.

חלק ניכר מבני הקהילה היו חסידים. הם בנו לעצמם בית מדרש שהתפללו בו בנוסח ספרד (נוסח של האר״י הקדוש). בכל יום לפני תפלת שחרית הלכו למקוה כשמונים אנשים ובשבת בבקר טבלו במקוה כמאה ושלושים מבוגרים וגם נערים. בכל עיר סערענטש לא היתה חנות פתוחה בשבת ולא היה בית שאכלו בו טריפות. בבית המדרש החסידי לא כבה האור אף פעם, לא ביום ולא בלילה. כשסיימה קבוצה אחת את לימודיה, באה קבוצה אחרת והמשיכה בלימוד תורה.

בכל זאת היו בקהלת סערענטש גם אנשים חילוניים למחצה, שלא דקדקו כל כך במצוות. פעם הגיש בעל בית תביעה משפטית נגד הנהלת בית הכנסת המרכזי על שפגעה בכבודו ביום הכפורים, וכך היה המעשה: במדינת הונגריא הקפידו מאד שהמתפללים לא ינעלו נעלים ביום הקדוש. ראו בזה איסור חמור ביותר ובכל הקהלות האורטודוקסיות לא קראו לתורה ולא כיבדו באף כיבוד, יהודי שהתפלל בנעליים. פעם קנה יהודי מודרני, עורך דין במקצועו, עלייה, אך סרבו לקרוא אותו לתורה בשל הנעליים שנעל. הוא תבע כאמור את הנהלת בית הכנסת למשפט על פגיעה גסה בכבודו. הרב הופיע בפני השופטים הגוים, הסביר להם את ההלכה ואת חומרת הדבר. הדברים מצאו חן בעיניהם ועורך הדין הפסיד במשפט.

קהלת סערענטש היתה קרובה ישיבתה. עוד לפני עשרות בשנים היו מתגוררות שם כשלושים משפחות יהודיות בלבד, ואביו של מו״ח, ה״ה הרה״ג ר׳ עמרם ישי ביליצער ז״ל, לא הי׳ בעל תואר ״רב״ אלא ״מורה צדק״. כמו כן, בישובים הסמוכים: קוסטיר טוקאי ועוד לא כיהנו אלא ״מורי צדק״ בלבד. רק כעבור זמן, כאשר נתוספו תושבים, קבלו הקהלות מעמד רשמי ומ״מורי הצדק״ נעשו ״רבנים״. לכן אמר תלמיד חכם אחד בצחוק: ״מיום שנתרבו הרבנים, אין עוד מורי צדק בקהלות...״

*

מו״ח ז״ל, הרה״ג ר׳ פנחס ביליצער ז״ל, כשהי׳ בגיל חמש, עזב את בית הוריו והלך ללמוד תורה אצל סבו — הגה״ק מוה״ר יצחק אייזיק זצ״ל, שהי׳ רבה של קהלת נאַג׳—אידה, בעמח״ס ״באר יצחק״. על ברכיו של אותו צדיק, ברכי התורה והיראה נתגדל עד שנעשה בן ח״י שנים. אז הלך ללמוד בישיבה הרמה של העיר אונגוואַר, שבראשה עמדו שני מאורות גדולים: הרה״ג ר׳ חיים הירש מַנהיימער, הרב דמתא, בעמח״ס ״עין הבדלח״, והדיין הרה״ג ר׳ שלמה גאַנצפריד ז״ל, בעמח״ס ״קצור שלחן ערוך״. בגיל עשרים בא בברית נישואין עם בתו של הנגיד ר׳ לוי יצחק אסטרייכער ז״ל ממונקאַטש, שהי׳ בנו של הגה״ק ר׳ יהונתן בנימין ז״ל, רבה של טשענגער. כאן בבית חמיו ישב ר׳ פנחס על התורה ועל העבודה במשך תשע שנים. לאחר פטירת אביו בסערענטש, נבחר פה אחד למלא את מקומו והוא נהג את עדתו כרועה נאמן, עשרים וארבע שנים לערך.

מו״ח ז״ל, למרות שהיו לו תשעה ילדים ולא הי׳ עשיר, אסף גם אותי לביתו והבטיח לפני הנישואין לפרנס אותי מספר שנים כדי שאוכל לעסוק בתורה ללא דאגות פרנסה. ואכן, במשך שלוש שנים סעדתי על שלחנו וישבתי בד׳ אמות של הלכה בחדר מיוחד שהיקצה לי מדירתו. מו״ח ז״ל הי׳ נוהג לקום בשעות הבקר המוקדמות ולעסוק בתורה, ואני נהגתי ללמוד בלילה עד לאחר חצות. כמעט כל לילה הי׳ נוהג מו״ח ז״ל לדפוק בחלון חדרי ולאמר: ״ר׳ אשר, לך לישון, כי אני כבר קמתי!״.

אלה תולדות
הרב הגאון הצדיק
פנחס בילייצער
זי"ע
בענטשט גבעת פנחס

מו״ח ז״ל, בנוסף לתכונותיו הנעלות בלימוד תורה ובעבודת ה׳, הי׳ מומחה מנוסה בניהול הרבנות. פעם הרגיז אותו אדם פשוט, בעל מלאכה, שביקר את הצורה שבה משגיחים על האיטליזים. אמר לו מו״ח ז״ל: ״מר פינקעלשטיין, סלח לי, אך כמו שלמדת את מלאכת הסנדלרות לפחות שלוש שנים, כך צריך ללמוד במשך מספר שנים גם את מלאכת הרבנות״... משום כך, אל יחשוב האדם שהוא מסוגל לתת עצות לרבנים מומחים, איך לנהל את הרבנות ואיך לפתור בעיות דתיות, ברוח ה״שלחן ערוך״ ובדרכי נועם העולות על הפרק בחיי הקהלה.

אהבתי את מו״ח ז״ל אהבת נפש, לא רק משום שהי׳ מורי ורבי, שהאיר את עיני בתורה, בפסיקת הלכה למעשה והכניס אותי להיכל מורי ההוראה בישראל, אלא גם בשל מדותיו התרומיות ובשל היותו בעל יושר לב ונפש שפלה. הוא הי׳ מיחידי הסגולה בשאר רוחו. בדברו שיחות חולין שהיו תמיד מתובלות בדברי תורה, היו פניו הנאים מוארים באור פנימי.

מו״ח ז״ל הי׳ מתנגד מובהק, שחבש... שטריימל, שקנה לו חותנו ר׳ לוי יצחק אסטרייכער ז״ל, שהי׳ גם הוא אשכנזי אדוק. אבל מכיון שהתגורר בעיר מונקאַטש, בתוך חברה חסידית ובאווירה חסידית, הי׳ בלתי אפשרי להכניס לחופה את חתנו ללא שטריימל. אולם, לאחר שמו״ח ז״ל חזר ממונקאטש לסערענטש, כדי למלא את כסא אביו ברבנות, ובתור מרא דאתרא הי׳ צריך להתפלל בבית הכנסת המרכזי האשכנזי (ולא בבית המדרש החסידי), הי׳ נאלץ מו״ח ז״ל להוריד את השטריימל. בכל זאת, לא רצה לזלזל כליל בכבוד השטריימל, לכן חבש אותו כשחזר הביתה מבית הכנסת בשבתות ובימים טובים. השטריימל והכובע עם השוליים הרחבים שיקפו את עמדתו החיובית והפשרנית כלפי החסידים והמתנגדים גם יחד.

*

סח לי מו״ח ז״ל, כי הארמו״ר ר׳ יהושע מבעלזא זי״ע לא הי׳ ביחסים טובים עם הרה״ג ר׳ יוסף שאול נאַטאַנזון, רבה של לעמבערג, בעמח״ס ״שואל ומשיב״, ובכל זאת כשביקר האדמו״ר מבלעזא בלעמבערג אמר: ״היתכן לא לבקר אצל המרא דאתרא?!״ הופתע הרב מלעמבערג ושאל: ״איך זכיתי לכבוד גדול כזה, הלא היחסים בינינו מתוחים קצת?״ השיב לו הצדיק מבעלזא: ״כתוב בשמונה עשרה ״השיבה שופטינו״ הכוונה לרבנים וכתוב בשמונה עשרה ״על הצדיקים״ הכוונה לאדמו״רים. יאמין לי הרב מלעמבערג, כי שנים אלו היו יכולים להופיע יחד בתפלה אחת ולהתאחד, אלא ״ולמלשינים״ נכנסו באמצע והם גרמו לפירוד״...

*

מו״ח ז״ל פירש את הפסוק ״ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות וגו׳ ופירש״י ז״ל חדוד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילות.ומקשים מ״ט לא הזהירו על כך גם קודם, כי תמיד הי׳ אוכל מצידו. וכן יש לדקדק מה ז״ש ״ועתה״ שא נא. וי״ל כי קיימת פלוגתא בין גדולי אחרונים אי סומא פטור גם מלא תעשה. א״כ ז״ש: ויהי כי זקן יצחק ״ותכהין עיניו מראות״ כלומר, שנעשה סומא והי׳ חושש יצחק אבינו דלמא יחשוב עשו שהלכה כמ״ד דסומא פטור אף מלא תעשה וממילא יאכילנו נבילות, לפיכך אמר לו ״ועתה״ ר״ל גם עתה שאני סומא ג״כ — ״שא נא כליך״, חדוד סכינך יפה ואל תאכילני נבילות, כי אליבא דהלכתא רק מעשין פטור הסומא ולא מל״ת. עכד״ק ודפח״ח.

לאחר חתונתי, עוד בשבעת ימי המשתה ליויתי את מו"ח ז"ל שהלך לבקר את החולה הישיש ה"ה ר' יודא ישראל לאנדאן, שהי' השו"ב הראשון של העיר סערענטש. התפלאתי על החולה שהי' קרוב למאה שנה ובכל זאת הי' איש בעל קומה קרוב לשלוש אמות והכירו עליו שהוא מהדור הקודם, ובכל זאת לא נס ליחו ודיבר לענין. הוא סיפר לי שהי' שוחט תחת דגלו של הגאון הקדוש ר' משה טייטלבאום זצ"ל, בעמח"ס "ישמח משה", בכפר שעל יד הישוב אויהעלי. משם נתקבל כשו"ו בסערענטש ומכאן הלך בכל שבוע לשחוט בישובי כל הסביבה, אשר התפתחו במשך הזמן והיום הם קהלות גדולות. "בדרך כלל" — אמר הישיש — "הלכתי ברגל מכפר לכפר. לפעמים בקור בגשם, בשרב ובשלג. פעם כשחזרתי מקרסטיר לסערענטש, השעה היתה קרובה לחצות הלילה ועברתי דרך יער אחד. נדמה הי' לי שרוצים להתנפל עלי שודדים או דמויות מכת המזיקין. מה עשיתי? — סיים את דבריו השוחט הקשיש — שלפתי את החלף מהנרתיק שלי, הרמתיו למעלה ואמרתי בקול רם, עד שדברי הידהדו בין עצי היער: "החלף הזה הוא אשר ה"ישמח משה" הקדוש אמר עליו שהוא כשר, זכותו של הצדיק תעמוד לי ואני לא מפחד מכם!" באותו רגע נעלמו כל הדמויות וכל המזיקין.

השו"ב הזקן מסר לי עוד, כי בזמנו, כשהי' שוחט צעיר, לא היו קיימים הסכינים של ימינו שעשוים מפלדה — שבדית ומלוטשים, אלא היו סכינים פשוטים עשוים ברזל, והיו מחדדים אותם על אבן בצורת גלגל. — "אתה רואה, בחורצ'יק", אמר לי השוחט, "את האבן הזאת מתחת למיטתי, את האבן הזאת סובבה בידי' אשתי עלי' השלום, וכך חידדתי את הסכין". שאלתיו בתמיהה: "ועל סכין זה אמר ה"ישמח משה" שהוא כשר?" — "איזה שאלה" — קפץ הישיש מעל הכרית — "איזה שאלה! הרב הקדוש מאויהעלי, לאחר בדיקת הסכין אמר: כשר למהדרין ויאכלו ענווים וישבעו"!

•

מו"ח ז"ל אמר לפרש בשם אביו הרה"ג ר' עמרם ישי ז"ל את הפסוק: "ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך", עפימ"ש בספר חרדים דרמ"ח מצוות עשין מכוונים נגד רמ"ח איברים שבאדם, דהיינו, שע"י רמ"ח מצוות עשין שהאדם מקיים, מתקן הרמ"ח איברים שלו, ומצוות כיבוד אב ואם מכוונת נגד העינים, כלומר, שאם מקיים מצוות כיבוד אב ואם עי"ז ב' עיניו הן מתוקנות. וז"ש יעקב אבינו: ואשלחה להגיד לאדוני "למצוא" דהיינו להוציא החן הוא מצוות כיבוד אב ואם שיש בעיניך, שאתה קיימת, ואני לא קיימתי, ודפח"ח.

•

כן אמר מו"ח ז"ל לפרש בשם אביו, רבה של סערענטש את הפסוק: "ואם דל הוא ואין ידו משגת". לכאורה קשה הלא חז"ל אמרו במסכת ביצה, ט"ו: "מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וכו'" אם כן איך יתכן שיהי' מישהו עני, האם יד ה' תקצר מליתן לכל אחד מישראל די פרנסתו? וי"ל כי אמנם הקב"ה קוצב בר"ה לכל אחד די מחסורו, רק האדם מחמת חטאיו אין ידו משגת לקבל פרנסתו הנקצבת לו בראש השנה והיא רחוקה ממנו וידו קצרה להגיע אליו. וז"ש "ואם דל הוא" אין זה כי אם "שאין ידו משגת" לקבל השפע אשר נקצבה לו, עכת"ד ודפח"ח וש"י.

•

מו"ח ז"ל הי' אומר, מה בין רופא לרב? אם יפריעו לרופא את מנוחתו ויקראו לו לביקור חולה, אם מדובר בחולה עשיר, הוא לא יתרגז וירוץ אליו, ואם מדובר בחולה עני הוא ישרה במצב רוח רע, לא ימהר ולא יעשה כל מאמץ. הדבר הוא להיפך אצל רב בישראל, אם מדובר בשאלה (באיסור והיתר) של עשיר, לא יעשה הרב מאמצים אלא יפסוק לו מיד על דעת עצמו ויטריח לו את העוף עם השאלה, ואם מדובר בשאלתו של עני, אזי יעשה הרב מאמצים רבים, יעיין בספרים ויעשה הכל כדי להתיר לו בהפסד מרובה.

באותו ענין, מספרים על ה"ישועות־יעקב", שבערב יום כפור הקיל מאד לאשה עני' ואלמנה בשאלה בעניני כשרות. וכך אמר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום כפור מכפר, אם כן אם אטריפנו אהי' חוטא בין אדם לחברו, אבל אם אקיל, אהי' חוטא נגד המקום, ועל עבירה שבין אדם למקום — יוכ"פ מכפר...

•

פעם דיבר מו"ח ז"ל על רבנים קטנים ששואפים לעשות "קריירה" גדולה, עוזבים את כסא הרבנות בכפר ונכנסים לעיר לכהן בתור רב ראשי בקהלה גדולה, אבל כאן אינם מצליחים. משל, למה הדבר דומה, לחייט קטן שהיתה לו פרנסה טובה בכפר מהחקלאים, שהביאו לו את מכנסיהם לתקן אותם. אך אשתו "ירדה לחייו" עד שמכר את ביתו ועבר לבראאפעשט הבירה. אך דא עקא, כי כאן אמנם היתה לו דירה יפה ולאשתו היו חיי בידור, אבל החייט נשאר ללא פרנסה, לא הרויח פרוטה וכמעט שמת ברעב. וזאת, משום שבערים הגדולות לא מתקנים מכנסיים ולא עושים טלאי, אלא מזמינים חליפה חדשה, וחייט כפרי זה הי' מומחה רק בעשיית תיקונים בלבד...

•

פעם ישבתי עם מו"ח ז"ל במסיבה של מצוה בסערענטש בחברה של תלמידי חכמים והשיחה התגלגלה על הפוסקים שבתקופתנו, שלאור תורתם אנו סוללים את דרכנו בהלכה. אחד מתלמידיו של מו"ח ז"ל פנה אליו בשאלה: "מה המניע של הפוסק ומה משפיע על שיקול ההכרעה שלו כשהוא מקל בנושא אחד ומחמיר בנושא אחר? לדוגמא — מדוע ה"דברי חיים" מקיל בשבת ומחמיר במקואות? מקיל בשוחטים ומחמיר בגיטין?". על זה השיב לו מו"ח ז"ל: "מספרים על ה"נודע ביהודה" ז"ל שבא אליו רב אחד וביקש ממנו הסכמה על ספרו שבדעתו להוציא לאור, שהוא פירוש על התורה בדרך דרוש. ה"נודע ביהודה" עיין בספר, חייך ואמר — איך אוכל לתת הסכמה על ספר כזה, אשר בו כתוב, כי פרעה מלך מצרים הי' סבור כמ"ד "דיש ברירה", והמן ממגילת אסתר ס"ל "דקנין פירות אינו בקנין הגוף" וכיו"ב, וכי פרעה והמן היו יודעים ללמוד תורה? על זה השיב המחבר — הלא גם ה"פרשת דרכים" עשה חיבור כזה! אמר לו ה"נודע ביהודה", אמשל לך משל: פעם ביקר עשיר גדול עם בנו הקטן במסעדה. תוך כדי הסעודה, התחיל הילד לשחק בכדורו ושבר חלון גדול. אך בעל המסעדה לא התרגז, אדרבה, תוך חיוך הוא הרגיע את האורח העשיר ואמר לו שאין זה נזק גדול ולא צריך לשלם שום דבר. לאחר מספר ימים התארח במסעדה זו קבצן אחד עם בנו השובב, ששבר גם כן את החלון. יצא בעל המסעדה מכליו, ניגש אל הקבצן בחרי אף, צעק עליו ותבע ממנו לשלם תו"מ את מחיר החלון. שאלו האיש, למה אתה עושה הפלי', הלא גם בנו של העשיר שבר את החלון הזה ולא בקשת ממנו שום פיצוי? השיב לו בעל המסעדה: שוטה שבעולם, העשיר ההוא הוא לקוח שלי זה

מספר שנים, אוכל ושותה אצלי, עם כל חבריו. תמיד שילם לי ממיטב כספו והרווחתי אצלו הון רב. אם קרה פעם ביובל שבנו שבר לי חלון, וויתרתי על מחיר הזכוכית וסלחתי לו. אבל אתה, שנכנסת למסעדתי בפעם הראשונה, שתית בסך הכל כוס סודה ולא הרווחתי אצלך אפילו פרוטה, אם הבן שלך שבר את החלון, אתה צריך לשלם. כמו כן הוא ה"פרשת דרכים" שחיבר ספר יקר, פירוש "משנה למלך" על הרמב"ם, והרווחנו אצלו הרבה, ממילא סלחנו לו אפילו אם חיבר ספר כמו "פרשת דרכים". אבל אתה שלא חיברת ספר אחר ולא הרווחנו אצלך מאומה, לכן אין ספרך לרוחי ואינני יכול לתת עליו את הסכמתי!"

כמו כן הוא עם מספר גדולי תורה כמו ה"דברי חיים" שמיקל בשטר מכירה בשבת, הגם שהוא קולא גדולה ורוב העולם לא קבלו ממנו, לעומת זאת עשה לנו חיבורים יקרים כמו ספר שו"ת "דברי חיים" על ד' שו"ע ועל הלכות מקואות, ועל שמות נשים ועל התורה והרווחנו אצלו הרבה, לכן אפילו אם הוא מיקל בנושא אחד, אין בכך כלום. וכן הגאון ר' יהודה אסאד ז"ל אעפ"י שמיקל הוא בשו"בים מכל מקום חיבר לנו ספרים יקרים כמו שו"ת מהרי"א על ד"ח שו"ע והרווחנו אצלו הרבה.

ובכן, לכל פוסק גדול יש נושא חריג אחד שהכריע בו להקל, למרות שאין הדבר מתקבל כל כך על הדעת, אבל עלינו להתייחס אליו בסלחנות ובהבנה. אי לכך, אינם צודקים בעלי־הבתים שדורשים מאת הרב שלהם שיקל במקואות ושיקל בשו"בים ושיקל באפיית מצות וכיו"ב, ושיש לסמוך על הפוסקים, שכל אחד הקיל בנושא אחר. רצוי להשתיק את האנשים הללו ולספר להם את המשל הנ"ל של ה"נודע ביהודה".

*

מו"ח ז"ל אמר לפרש את דברי חז"ל שאמרו: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואין אני מלמד את בני אלא תורה. (ר' נהוראי במשנה, קידושין פ"ב), ר"ל אינני נוהג כאותם האנשים אשר רק אז מלמדים את בניהם תורה בזמן שרואים שבניהם אינם פקחים ואינם מחודדים כ"כ לעניני דעלמא ואז הם שולחים אותם ללמוד בישיבה. לכן אמר ר' נהוראי "מניח אני כל אומנות שבעולם" כלומר, אפילו אם הבן מתאים ומוכשר ומסוגל ללמוד כל מקצוע שבעולם בכל זאת "אין אני מלמד את בני אלא תורה", ודפח"ח

*

מו"ח ז"ל הי' מתייחס על צאצאי שושלת השל"ה הקדוש (בנו של הרה"ג ר' שבתאי שפטל אבדק"ק פראנקפורט — ווינא, התגורר בעיר ביליץ (שלזיא) ומאז קראו לו "ביליצער" במקום "הורוביץ"). בכל ליל סדר — פסח שח לי מו"ח ז"ל מעשה נורא בשל"ה הקדוש זצ"ל שהי' גבאי של צדקה בקופת רבי מאיר בעל־הנס בקהלות שכיהן ברבנות: דובנו, אוסטרה, פראַנקפורט — דמיין ופראַג. בכל שנה בשלהי החורף הי' אוסף את הכספים מהקופסאות של כל המחוז והי' נוסע בעגלה עד עיר הנמל קושטא בתורקיא. מכאן הפליג בספינה ליפו. לארץ ישראל הגיע מספר ימים לפני חג הפסח וחילק את הקצבאות לאברכי ולזקני הכולל, שחיכו לכך בכליון עינים. פעם נעלם לו הכסף באכסניא בקונסטנטינופול והוא חשד בבעל־העגלה שלו, שדחה את הדבר והכחישו מכל וכל. התפתח ויכוח חריף ביניהם והשל"ה הקדוש, מתוך כאב והתמרמרות התנפל על העגלון ונשך אותו באזניו. העגלון נעלם והרב הגאון ר' ישעי' הורוביץ זצ"ל חזר הביתה בידים ריקות.

עברו כעשרים שנה והשל"ה הקדוש, בתור רבה של קהלת פראג, הי' שוב בקושטא בימים שלפני הפסח ובידו כספי קופות ר' מאיר בעל הנס ממחוז בוהמיא. בשל מזג — אוויר סוער, לא הפליגה אף ספינה לארץ הקודש והשל"ה הקדוש "נתקע" בחג הפסח בקוסטאנטינופול.

בתפלת ערבית בבית־הכנסת, פנה אליו יהודי גביר מזוקן מנכבדי הקהלה והזמין אותו לסדר ליל פסח. השל"ה הקדוש שמח שמחה גדולה, כשנכנס לביתו־ארמונו וראה לפניו שלחן ערוך לקראת הסדר כדבעי למהוי. לאחר שבעל־הבית הציג את האורח לבני ביתו, הזמין אותו למרתף, כדי שיעזור לו לבחור סוג משובח של יין לארבע כוסות.

השל"ה הקדוש ירד אתו למרתף חשוך שהי' דולק בו נר שעוה אחד. כאן התנפל עליו בעל הבית כמו שודד, קשר אותו בחבל לשלחן שהי' שם ותבע ממנו את הכסף. השל"ה הקדוש סירב לגלות את מקום הכסף ואמר: "הכסף הוא הקדש ששייך לעניי ארץ ישראל ואני מוכן למסור את נפשי ולא למסור לך את הכסף".

— "אם כך" — אמר בעל הבית ה"שודד" — "אני רוצה את נפשך ולא את כספך"! והוציא חלף־בקר גדול וארוך כדי לשחוט אותו.

התחנן לפניו השל"ה הקדוש ואמר: "הריני מצדיק עלי את הדין, אבל תן לי לכל הפחות להגיד תפלת ווידוי". ובהסכמת ה"שודד" התחיל השל"ה הקדוש לאמר את הווידוי הגדול ברעדה ורטט. במשך שעה שלימה אמר בבכיות גדולות את התפלות שחיבר, שעל יהודי לאמרם לפני יציאת נשמה. כשסיים את הווידוי, שלף ה"שודד" את החלף והעבירו על צווארו של השל"ה הקדוש, בצד השני של הסכין שאינו חד ואינו חותך. בשני' זו הזדעזע השל"ה הקדוש וצעק בקולי קולות "שמע ישראל"!

שאלו ה"שודד": — "האם הרגשת טעם מיתה?"

"כן" — השיב השל"ה הקדוש.

"אם כך, השיב ה"שודד", "אתה משוחרר", התיר את קשר החבל שהי' קשור בו והורידו מעל השלחן.

כשנרגע קצת רבה של פראג, מחה בידיו את זעת אפיו ושאל בתמיהה לפשר הדברים. הראה לו ה"שודד" את אוזנו, ואמר "האם אתה זוכר אותי? אני העגלון שלך שחשדת בי לפני עשרים שנה שגנבתי את כספי "רבי מאיר בעל הנס" ונשכת חלק מאזני. בעקבות הבושה והכאב הרגשתי אז טעם מיתה, והיות שחז"ל אמרו "החושד בכשרים לוקה בגופו", כדי שלא תקבל עונש מן השמים, רציתי שגם אתה תרגיש מה שאני הרגשתי בימים ההם ובפרט ש"מיתה מכפרת" כמו יום כפורים במיוחד עם ווידוי שהוא — תשובה"...

אחרי הדברים האלו חזרו השל"ה הקדוש עם ה"שודד" לשלחן הערוך וערכו את הסדר ככל משפטו וחוקתו במצב־רוח מרומם, כאילו לא קרה כלום. אבל הזכרונות של "טעם מיתה" במרתף בקושטא, נשארו חקוקים עמוק בלבו של השל"ה הקדוש, שהנציח את הדבר עפ"י רמז — בספרו "שני לוחות הברית" (חלק שני) במסכת פסחים לפני ההלכות לסדר ליל הפסח נמצא הווידוי והתפלות המיועדות לאדם שנוטה למות...

פרט לסיפור הנ"ל, לא שמעתי הסבר, המניח את הדעת, על מיקומו של הווידוי בריש מסכת פסחים בספר של"ה הקדוש.

פעם ישבנו בסדר ליל פסח בביתו של מו״ח ז״ל בסערענטש וכשפתחנו את הדלת לפני ״שפוך חמתך״ נכנס ה״שבת גוי״ ובידו שטר מכירת החמץ. — ״ברצוני לבקש סליחה על שאני מפריע בשעה מאוחרת כזאת״ — אמר הערל בהכנעה רבה — אבל השטר הזה שחתמתי עליו היום לא נותן לי מנוחה. גם אשתי וגיסי יורדים לחיי בגלל החוזה הזה. עברנו על הרשימה של הסוחרים; שמכרו לי את חנויותיהם ומצאנו מספר סוחרים ממולחים ורמאים״.

כל המסובין על יד השלחן הוכו בתדהמה לדברי הערל ולא יכולנו להוציא הגה מפינו.

הגוי המשיך בשלו — ״כבוד הרב, אני איש פשוט ואינני מסוגל לצאת למאבק עם הסוחרים האלו שרוצים לסדר אותי... אין לי כסף לעורכי דין ולא מתחשק לי להופיע בבית המשפט, אני רוצה דבר אחד בלבד -- לבטל את השטר הזה שחתמנו עליו היום ולישון בשקט״...

מו״ח ז״ל ברוב חכמתו, לא איבד את עשתונותיו, כיבד את הגוי בכסא ובכוס יין וענה לו בזה״ל: ״אם ברצונך לבטל את הקנין, זאת זכותך הלגיטימית, אבל מכיון שמדובר כאן לא רק בחמץ שלי אלא בחמץ של למעלה ממאה סוחרים וכן גם אנשים פרטיים, עלי להזמין את כולם לישיבה ולמסור להם את רצונך. לכן אני זקוק לכל הפחות לשמונה ימים, כי יותר מוקדם אי אפשר לקיים את הישיבה, מסיבות טכניות. אבל עד אז, כל מה שקנית נמצא ברשותך ואחר הישיבה עם כל החותמים על השטר, נבטל את הכל. כך שאתה יכול ללכת הביתה, להרגיע את אשתך ואת הגיס שלך ולישון בשקט״.

הגוי קיבל את דברי הרב בהבנה גדולה, הוא ביקש שוב סליחה והסתלק.

לאחר זה אמרנו בהקלה ובשמחה ״שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך״.

ראוי לציין, כי בעיר סערענטש נולד הרב הצדיק ר׳ יצחק אייזיק טאוב זצ״ל האדמו״ר מקאַלוב. בכל פעם כשבקרתי בבית־החיים של קהלת סערענטש, אמרתי פרק תהלים ושמתי אבן על קברותיו של הורי הצדיק מקאַלוב. היתה אגדה בפי אנשי קהלת סערענטש, כי פעם עבר בישוב זה הצדיק הנסתר רבי לייב בן שרה זצ״ל, וראה אור גדול שיוצא מבית אחד, ובבית זה הוא גילה את הילד ר׳ יצחק אייזיק טאוב, שלקח אותו עמו ללמוד תורה אצל הגה״ק רבי שמעלקה ניקלשבורגער זצ״ל. כאן נתחנך הנער והי׳ לאחד מתלמידיו המובהקים, שמיזגו בקרבם תורה וחסידות, ידיעה רחבה בנגלה והבנה עמוקה בנסתר.

אני ראיתי בית זה. בימי, התגורר שם יהודי שקראו לו גרוסמאַן, בעל בית־מרזח. כן טבלתי מספר פעמים במקוה של האדמו״ר מקאַלוב. היה זה מקוה של מעין, ואמרו שמאז שטבל בו הצדיק לא היו צריכים לחמם בו את המים. המים היו לא קרים ולא חמים אלא פושרים וראיתי בימות החורף, איך האדים עולים מהמים שבבריכה. פעם כשהאדמו״ר מצאנז, בעל ״דברי חיים״ שבת בעיר מאַדע, בא בערב ש״ק במיוחד לעיר סערענטש, כדי לטבול במקוה שטבל בו הצדיק מקאַלוב זצ״ל.

הצדיק מקאַלוב היה האדמו״ר הראשון שהחדיר להונגריא את תורת הבעש״ט. בשל אישיותו היוצאת מן הכלל בכל התחומים, הי׳ מקובל על כל החוגים ואפילו המתנגדים והחילונים העריצו אותו בשל צדקתו ועבודת־השם שלו. הוא התנהג לפי תורת הנסתר והבריות רקמו אגדות לאין ספור סביב אישיותו. בנוסף למידותיו הנעלות, הצטיין הצדיק מקאלוב בקול ערב ונעים ועל ידי כך נעשה יוצרה הראשי של הנגינה החסידית בהונגריא. שיריו ונגוניו מושרים בשמחות חסידיות בהונגריא ובתוכם שירו ההונגארי המפורסם ״סול אָ קאַקאַש מאַר״ (קרא התרנגול) הי׳ מקובל בשולחנות של אדמורי״ם. בליל שבת קודש, כשהגיעה שעת חצות־לילה, שרו את ״סול א קאקאש״, מכיון שבשיר זה מדובר על כיסופינו לגאולה שלמה ועל בניית בית־המקדש.

הרב הצדיק רבי יצחק אייזיק טויב מקאליב

האגדה החסידית שמספרת, כי הצדיק מקאַלוב שימש רועה בצעירותו, כמו דוד המלך ע״ה, אין לה כל אחיזה במציאות., להיות רועה לאווזים, לא הי׳ אף פעם מקצוע לילד יהודי באונגריא ואפילו ליתום. בן בגיל רך למד כבר בתלמוד־תורה. מתקבלת על הדעת סברה אחרת, והיינו, לפני הבית שהצדיק נולד **בסערענטש** היתה רחבה גדולה וקרוב לוודאי, כי במקום הזה התאספו הרועים באשמורת הבקר, תקעו בקרן ושרו שירים בלוויית חלילים, עד האסף כל העדרים אתם יצאו למרעה לשדות מחוץ לכפר וחזרו בערב. כך הי׳ מקובל בכל כפר בהונגריא. היו אלה שירים עממיים מוכרים לכל, ונשים שרו אותם ליד עריסת בניהן. הצדיק מקאַלוב, שהי׳ בעל כישרון למוסיקה, הושפע משירים אלה; לקח כמה שירים, השאיר את מנגינתם ושינה את המלים. כלומר, זיקק אותם, התחיל בחול וסיים בקודש, התחיל בהונגאַרית וסיים בלשון הקודש. כך הפך מספר שירים הונגאַרים עממיים לשירים חסידיים קדושים.

והנה השיר ״סול אָ קאָקאָש מאַר״ המפורסם, בתרגום עברי:

קורא התרנגול,
הנה הבקר אור,
ביער ירוק בשדה לבן,
מטיילת לה צפור.

חכי חכי צפור!
חכי חכי צפור!
אם לך יעדני א—ל,
אתך אגיל בדרור.

מה יפית צפור!
מה יפית צפור!
צהובת רגל זהובת מקור,
מצפה לי הצפור.

קורא התרנגול,
הנה הבקר אור,
יבנה המקדש, עיר ציון תמלא,
מתי יגאל דור?

ושם נשיר שיר חדש,
וברננה נעלה,
הגיע כבר התור!...

•

חסידים מספרים, מפיו של בעל ה״דברי־חיים״ מצאנז זצ״ל, כי שיר זה, בלחנו ובמילותיו ההונגאַריות, שרים אותו מלאכי השרת לפני כסא־הכבוד, לאחר שנתקדש השיר בפיו של הצדיק מקאַלוב...

חסידי צאַנז שבאו מהונגריא, היו שרים את השיר הזה ע״י שלחנו של הצדיק מצאַנז, בחצות, בליל שבת קודש.

•

תולדות שושלת קאַליב

אני שמעתי מדודי, ר׳ אברהם מאיר, בנו של הרה״ג ר״מ מקעמעטש, שהיה נכדו של ר׳ ברוך פיש, אשר שמע מאביו, כי פעם קרא הצדיק מקאַלוב לר׳ ברוך בערב יום־כפור. ר׳ ברוך היה חקלאי ועסק בעבודת אדמה. הצדיק מקאלוב בקשהו שיביא לו עגלה, כי הוא רוצה לנסוע אתו ולטבול במעין אשר בשדהו. השתומם האיש ואמר — ״רבי הקדוש, הלא בשדה שלי אין מעין כלל״!?, ״אל תשאל מאומה״ — השיב לו הצדיק — ״בוא וניסע לשם ותראה את המעין״. הצדיק מקאַלוב צדק, כי אכן מצאו במקום מעין שנבע בחזקה והצדיק טבל בו לכבוד היום הקדוש. במשך כל יום־הכפורים שמח ר׳ ברוך פיש שמחה גדולה על כך, שיהי׳ לו, בזכות הצדיק, מים בתוך שדהו להשקאת שדותיו. אך מה גדולה היתה אכזבתו כשהלך למחרת יום הכפורים ר׳ ברוך לראות את המעין בתוך שדהו ולא מצא מאומה, אפילו סימן של מים. בא ושאל את הצדיק מקאלוב על פשר הדבר. הסביר לו הצדיק, שכיוון את הרגע אשר האבן של בארה של מרים הנביאה מתגלגלת דרך שם ורצה לטבול במעין זה...

*

כדאי לציין, כי הצדיק מקאַלוב ר׳ יצחק אייזיק טאוב זצ״ל כיהן בפועל כרבה של קאַלוב וכל מחוז סאַבולטש במשך ארבעים שנה (הצדיק נזכר בספר שו״ת ר׳ משולם איגרא). נהג גם ישיבה והעמיד תלמידים גדולים, ביניהם הרה״ג ר׳ יחזקאל פאנעטה ז״ל, רבה של העיר קאַרלסבורג.

על מצבתו של האדמו״ר מקאלוב לא כתבו שום תואר, לפי צוואתו, אלא כפי שצוה: ״פ״נ יצחק אייזיק ב״ר משה יחזקאל טויב, שלמד גמרא תוספות על הדף, נפטר ז׳ אד״ש, תקפ״א״.

*

סיפר לי מו״ח ז״ל, כי הרב הגאון ר׳ שלמה קלוגער מבראָד, כאשר הלך בכל בקר מבית־המדרש לביתו, היו הרבה אנשים עומדים בשורה ופונים אליו בכל מיני שאלות. פעם שאל איש אחד על קדירה של בשר שנפלה עליה טיפת חלב ואיש אחר שאל על כתם. השיב לשניהם ר׳ שלמה קלוגער בחפזון: ״אם יש שישים הרי זה כשר״. רץ אחריו אחד האנשים ואמר, אבל רבנו, סליחה, אולי נפלה כאן טעות, אני שאלתי על כתם ולא על קדרה. ״אין דבר״ השיב רבי שלמה קלוגער — ״אֹם האשה בת שישים, גם כן אין שאלה בכתם״...

*

כן סיפר על זקיני הרה״ג ר׳ מאיר אָלמאַשער ז״ל, שהיה רבה של מאטערסדורף, כי פעם באה אליו אשה לשאול שאלה, והיא — שפתחה עוף ולא מצאה מרה. ציוה עליה הרב להביא את הכבד, טעם את הכבד ולא הרגיש מרירות ולכן צוה לצלותו. האשה עשתה כן, הביאה את הכבד הצלוי והניחה אותו על השלחן. ר׳ מאיר אלמאשער התעמק בלימודיו, טעם מן הכבד עוד כזית והמשיך ללמוד, ושוב טעם כזית עד ששכח מכל העסק. לבסוף הוא פנה אל האשה ושאלה למה היא ממתינה. לאחר שסיפרה לו. שאל הרב: ״ואיפוא הכבד?״ אמרה האשה: כבוד הרב כבר אכל אותו״ — ״אם אכלתי את הכבד״ — השיב הרב — ״אז בודאי שכשר הוא״...

*

פעם סיפר לי, כי בלעמבערג ישב יהודי מזוקן מעוטף בטלית ותפילין בבית־מדרש אחד עד שעות הצהרים, ובכל העיר ידעו עליו שהוא ראש הגנבים. יהודים שנעלמו להם חפצים בבית או בחנות, באו אליו, נתנו לו פתקה ופדיון כמו לאדמו״ר והוא איחל ברכה והצלחה וישועה ואכן, בזמן קצר הוחזר החפץ שנגנב.

פעם בא אליו ״אדמו״ר קטן״, בעל קלויז חסידי בתלונה, שגנבו את שעון הזהב של הרבנית שלו. אמר לו ראש הגנבים בזה״ל ״אם גנבו את השעון החסידים שלי, אז תקבל את זה בחזרה, אבל אם גנבו את השעון החסידים שלך, אז אתה יכול כבר להתיאש מזה...״

*

סח לי מו״ח ז״ל, שפעם פרץ ויכוח חריף בין שני רבנים בנושא הלכתי. אמר אחד לשני — ״פוק חזי מה יאמר כולי עלמא״. יצאו שני הרבנים לשוק ופגשו בסנדלר אחד שהיה עם הארץ גדול, אמרו לו: ״דע לך, כי בגמרא במסכת פסחים דף ד׳ יש פלוגתא בין ר׳ יהודה לר׳ מאיר וקתני דכולי עלמא ס״ל מיהא חמץ מו׳ שעות ולמעלה אסור״. שאלו הרבנים את הסנדלר: ״האם גם אתה סבור כך?״ הסנדלר לא הבין מלה ולא ידע מה להשיב. אמרו הרבנים — טעינו, ומסתבר כי כל מקום שכתוב בגמרא ״כולי עלמא״, הכוונה — לרבנים ולשאר תלמידי חכמים.

*

כן סיפר לי מו״ח ז״ל על סוחר צעיר גביר ות״ח שנסע אל אחד האדמו״רים לשבת. האיש לא הצטיין במידת הענוה והתיישב בראש השלחן, בין זקני החסידים המכובדים. הרבי לא השגיח עליו וכאשר אמר דברי תורה בסעודה הראשונה ציטט את דברי הנביא שאומר: ״אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה׳״ (ירמיה, כ״ג, כ״ד), פירוש הדבר, אמר הרבי — ״ואני״, שאומר בגאות וביהירות: אני ואפסי, אז — ״לא אראנו נאום ה׳״.

לסעודה שלישית התיישב האיש שלנו למטה בקצה השלחן, בין הבחורים והקבצנים. הרבי בדברי תורה שלו שוב ציטט את הפסוק הנ״ל ואמר: ״אם יסתר איש במסתרים ואני לא״, כלומר, שהוא אומר שאין בו כל חשיבות, אז — ״אראנו נאום ה׳״.

*

כששמע שעניים מותחים בקורת על העשירים שאינם יוצאים ידי חובתם בצדקה, הי׳ אומר את דברי שלמה המלך: ״וטוב רש מאיש כזב״ (משלי, י״ט, כ״ב) כלומר, בדרך כלל העני אומר שאם הוא היה עשיר היה מפזר את מרבית כספו לצדקה, אבל זה לא נכון, כי אם הוא מצליח ונעשה גביר, הוא לא יותר טוב מהעשירים האחרים. נמצא שכל מה שאמר כשהיה עני הם דברי כזב ושקר. לכן אומר החכם מכל אדם ״וטוב רש מאיש כזב״, פירוש הדבר, יותר טוב שישאר עני משיהיה עשיר שקרן...

*

הקהלה הגדולה ביותר באזור סערנטש היתה בישוב — סאַנטוב, שמנתה כארבע מאות "בעלי־בתים". כאן כיהן בתור רב־המקום הגאון בעמח"ס "שמן־רוקח" ז"ל. אחריו נתקבל לרב, הגאון ר' יואב ז"ל, בעמח"ס "אמרי־נועם". בנוסף לבקיאותו בתורה הצטיין גם בצדקתו.

מספרים עליו, כי פעם, בעת מלחמת ההונגארים והתורקים; לא היתה כל אפשרות לרכוש "ארבעה־מינים" בכל מדינות אוסטריא — הונגאריה. על פי סיבה, חזר לסאַנטוב חייל נוצרי משדה־הקרב שהיה ביון. מכיון שחייל הונגאַרי זה גדל בין יהודים, הביא אתו אתרוג אחד עם לולב והדסים. הרב יואב קנה מהחייל את הד' מינים בכמה מאות זהובים. הוא שמר על הדבר בסוד ורק לאחר יום הכפורים, פירסם בכל הסביבה שאפשר לברך על ד' מינים בביתו של הרב מסאַנטוב. מאות יהודים ואנשי מעשה מכל המדינה באו לחגוג את חג הסוכות בכפר סאַנטוב, כדי לברך על נטילת לולב.

בהושענא רבא נכנסו אל הרב כמה בעלי־בתים עשירים ושאלוהו: איך השיג את ארבעת המינים וכמה עלו לו? אז גילה הרב את הסוד, כי יש לו ארבע בנות ובמשך שנים הוא אסף את הזהובים כדי שיהיה לו לתת להן נדוניא. אך כשראה שאין אתרוג בכל המדינה והיתה לו הזדמנות לקנותו והחייל הנוצרי דרש הון תועפות, מסר לו את כל הזהובים שהיו לו ועשה זאת במסירות־נפש, כדי לא להפסיד מצוה זו וכדי לזכות את הרבים. מיד התרימו העסקנים את כל האורחים שבאו לסאַנטוב לשלם עבור הד' מינים, כדי שיהיה "ולקחתם לכם" — משלכם. לאחר פעולת מגבית מוצלחת, מסרו לרב כמה אלפי זהובים, כך שהרב יצא נשכר מהעסק והיה לו לתת נדוניא מכובדת לכל בת ובת...

*

הרב מסאַנטוב רצה לזכות במצות ד' מינים גם את היהודים שגרו בסביבת סאַנטוב. לכן שכר ערל אחד שרכב על סוסו והביא את הד' מינים לכל כפר. אך בני הישובים האלו קבלו את האתרוג כל יום רק בשעות אחרי צהרים. אולם, גם בכפרים שבין קרסטיר וסערנטש התגוררו מספר יהודים בודדים, שומרי תורה ומצוות וגם הם רצו לברך על האתרוג, מה עשו? בשעות אחר־הצהרים יצאו אל אם הדרך, עם הסידור ביד והמתינו לערל עם האתרוג בכליון עינים, כמו שממתינים למשיח צדקנו. כשהגיע הרוכב, סירב לתת להם את הארבעה מינים, בהתאם להוראה שקיבל, והיא — לא למסור את הד' מינים רק לבני קהילות סערנטש וקרסטיר!

מספרים על יהודי, בעל בית־מרזח אחד, שהיה אדם פשוט, אך ירא שמים גדול, כשראה שהערל הוא עקשן ומסרב לתת בידו את ארבעת המינים, אפילו בעד ממון רב, מה עשה? ברך בקול רם "ברוך... אשר קדשנו..., על נטילת לולב", תפס את הסוס ואת הרוכב שסירב לרדת ממנו ובידו הד' מינים, ניער את כולם בבת אחת והי' משוכנע כי יצא ידי חובת נטילת לולב...

*

פעם אמר מו״ח ז״ל: הבעש״ט צודק בדבריו, שאין להטיף מוסר ליהודים, אבל הדברים נאמרו כשמדובר בחסידים ובאנשי מעשה, שממילא שומרים את מצוות התורה, אבל למתנגדים ובפרט לאשכנזים מודרנים, הלוטשים עין למשכילים, נחוצים דברי המוסר כמים קרים על נפש עיפה. אבל על המגיד לדעת, כי דברי־מוסר מתקבלים רק אם אומרים אותם בדרכי־נועם ובמלים מעורפלות. על הרב המטיף לקלוע למטרה ברמיזא בלבד והמבין יבין. אך חס וחלילה, אין להצביע על המדובר במפורש, לצטט עליו פסוקים ודברי חז״ל חריפים ועל ידי זה לפגוע בכבודו, כי אז התוצאה היא הרסנית.

לא כן עשה הרב ר׳ ישראל חיים קאַצבורג ז״ל, רבה של קהלת באַיאָק, בעמח״ס ״כתבי מהרי״ח״, שבדברי־המוסר שלו לא נשא פנים לשום אדם בעולם. הוא הי׳ תלמיד חכם גדול, ויראת ה׳ בלבבו והתכוון לשם שמים, ולא היה מפחד מבן אדם. היה אומר דברי־מוסר בדרשותיו לבעלי־בתים והיה מזכיר בפומבי את שמותיהם של עוברי עבירה בקהלתו.

פעם השתתף במסיבת־חתונה שערך ראש הקהלה שלו, ששמו היה ר׳ ברוך ווינשטוק. הבחור שנשא את בתו היה בחור ״עם הארץ״, בן למשפחה פשוטה. אמר הרב ר׳ ישראל חיים: ״לכאורה, פליאה בעיני! איך נתהוה שידוך זה? הלא אין ארור מדבק בברוך״... כן מספרים על הרב קאַצבורג שהיתה דרכו בעת סידור חופה וקידושין להתעטף בטלית גדול, כמו שישראלים מתעטפים בעת ברכת כהנים, כדי שלא יראה בעת הברכות את הנשים שאינן מתלבשות בצניעות ואת שערותיהן.

פעם הזמינו אותו להספיד עשיר גדול ומכובד, שהיה אוכל חזיר ואף פעם לא נתן צדקה. התחיל הרב קאַצבורג את דברי־ההספד שלו ואמר: ״רבותי, חתיכה הראויה להתכבד נעשית נבלה״...

במקרה אחר אמר בדברי־ההספד שלו על אדם רשע שנפטר ״כל האנשים שעומדים כאן מתפלאים שהוא מת, ואני מתפלא שהוא חי, כי היה עפר ואפר ממש ובכל זאת חי...״

פעם אחרת אמר הרב קאַצבורג כך: ״החכם מכל אדם אומר: ״אל תבכו למת ואל תנידו לו בכו בכה להולך, כי לא ישוב עוד אל ארץ מולדתו״ ואמרו חז״ל — בכו בכה להולך — להולך בלא בנים. ואומר המהר״ם מינץ, כי הכוונה, חבל, מי שהולך ואינו לוקח אתו גם את בניו״...

פעם דיבר הרב קאַצבורג בהספדו על תחיית המתים. אמר לו בן הנפטר: ״הפסק, כי אני לא מאמין בכך!״ השיב לו הרב ר׳ ישראל חיים ז״ל: ״בזכותך וברשותך לא לקום בתחיית המתים, אבל אנו שמאמינים, מותר לנו לדבר על כך!״.

*

בהונגאריא וגם במחוז טרנסילבניא היה מקובל, כי בנוסף למשכורת החודשית, היו בעלי־בתים האמידים מהנים את המרא דאתרא פעמיים בשנה והיו שולחים לו במעטפה שטר כסף — בערב היום־הקדוש וביום הפורים. מצאו רמז לכך בשני פסוקים הסמוכים: ״איש כמתנת ידו״ — ״שופטים ושוטרים תתן״...

בקשר לכך, מספרים על הרב קאַצבורג שהיה נוהג להכין מראש דברי־הספד לכל בעל־בית, ששמע עליו שנפל למשכב, וזאת מכיון שמעת הפטירה עד לזמן ההלויה עברו לפעמים מספר שעות בלבד ולא נשאר לרב זמן להתכונן. פעם שמע הרב על ר׳ שלמה ווינפעלד שחלה במחלה קשה. בעל הבית זה היה מפורסם כקמצן בצדקה, שלא מילא את חובתו גם כלפי הרב. הרב קאַצבורג הכין לו תו״מ הספד ראוי לשמו, המשקף את התנהגותו. לאחר מספר שבועות החלים האיש ממחלתו. אולם, הרב קאַצבורג היה מטבעו איש מפוזר, ופעם, כשהיה במקוה, נפל ההספד מכיסו... והגיע לידיו של אותו בעל־בית...

כשהגיעו ימי הפורים, קבל הרב מעטפה עם שטר כסף מר׳ שלמה ווינפעלד בתור ״משלוח מנות״ בלוויית הניירות של דברי־ההספד ולבסוף היה כתוב: ״לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י״. הרב קאַצבורג החזיר עם השליח את המעטפה וצירף פתק שכתב עליו: ״ונתנו איש כופר נפשו... ולא יהיה בהם נגף״...

*

פעם היה לו ריב עם עם־הארץ שהיה עשיר גדול. אמר לו הרב קאַצבורג: ״על מה אתה מתגאה? — על כספך! דע, לך, כי הספרים הקדושים שלי עולים על מספר מטבעות הכסף שיש לך, ומספר המטבעות שלי עולה על מספר ספרי הקודש שיש לך״...

*

סיפר לי מו״ח ז״ל, שזקינו מנאַג׳־אידה כשהיה נער צעיר, שמע בקהלת סאַנטוב את דרשתו של המגיד מדובנא. בסאַנטוב היו בימים ההם כמה סוחרים שזלזלו בשמירת השבת, כלומר, הם באו לבית־הכנסת להתפלל קבלת שבת, אבל האשה, לאחר שהדליקה את הנרות, נכנסה לחנות בכדי להיות שם עד שהקונה האחרון יצא. על זה דיבר המגיד מדובנא ואמר: ״הנה כתוב בתורה — לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וגו׳, וקשה מ״ט לא כתוב ״לא תעשה כל מלאכה אתה ואשתך״, כלומר, מדוע האשה לא עומדת בפסוק? והתירוץ, אם האשה עומדת בחנות ומוכרת סחורה לגוים, היא לא יכולה לעמוד בפסוק...״

*

עוד סיפרו על המגיד מדובנא, כי פעם ביקר בקהלה שרוב חבריה היו עניים ודלים ולא נתנו לו לדרוש רק בתנאי שיאמר דרשה קצרה ביותר. המגיד מדובנא קבל את התנאי, עלה על הדוכן ואמר: ״מורי ורבותי, שלמה המלך אומר ״תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות״ ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן״, וירד. התנפלו עליו כל המתפללים בכדי שיסביר את דבריו. על זה אמר כך: ״העשיר והעני רבים זה עם זה. העני אומר מצדי אין כל עיכוב שיבוא משיח, כי כבר כלתה אצלי פרוטה מן הכיס ורק אתה, העשיר, שיש לך הרבה כסף, מעכב את ביאתו. על זה אומר לו העשיר גם מצדי אין עיכוב, כי חז״ל אמרו ״בעקבות משיחא חוצפא יסגי״ ואני עז פנים כמ״ש ״עשיר יענה עזות״ ורק אתה הקבצן מעכב את ביאת המשיח, כי כתוב ״תחנונים ידבר רש״. ומעתה, המשיך את דבריו המגיד מדובנא, היות שאתם בקהלה זו הנכם עניים ומחוצפים, ממילא אין שום עיכוב מצדכם לביאת המשיח, לכן ובא לציון גואל בב״א״...

מו״ח ז״ל לא ידע רק לדבר יידיש ולכתוב בלשון הקודש ובקושי ידע לחתום את שמו בלתעזית. הוא הראה לי את דברי מרן ה״חתם סופר״ (שו״ת ח״ס חו״מ סי׳ קצ״ז) שמרעיש עולמות נגד הרבנים האלו שדורשים בשפת לעז והוא כותב: ״... ושלא יהי׳ ח״ו (הרב) מקוראי פלסתר בספרי חיצונים ומהלועזים, כי אסור לקבל תורה מפיו וכמעמיד אשרה בהיכל ה׳״. וכן עשה גם הגאון ר׳ יחזקאל בענעט, כשנתן כתב סמיכה לאחד מתלמידיו, כתב בו שרק בתנאי זה הוא מוסמך להוראה, אם לא ידרוש בלע״ז.

מספרים על הגאון ר׳ דוד דייטש ז״ל, שהיה חותן הגאון ר׳ מאיר א״ש, שבקהלתו עיר חדש, עלה על דעתם של כמה בעלי בתים נאורים ללמד את בניהם בשפת הלאומים והביאו לשם כך לעירם מורה יהודי מומחה בשפות. כאשר שמע זאת הגאון ז״ל, עשה עצמו כמחריש ובעת תפלת מנחה בשבת, קנה המצוות (העליות) ועלה לספר תורה והמורה עמד סמוך לבימה, ואחרי אשר בירך ברכת התורה, אמר הגאון בקול גדול: ״משה רבינו מסר לנו מיד ה׳ ספר תורה זה, רבינא ורב אשי מסרו לנו ממנו תורה שבעל פה, עכשיו בא החצוף הזה לעקור שתי תורות, יעקר הוא! ומובטח אני שהילד אשר יהי׳ תחת ידו יצא לתרבות רעה״. אימת מוות נפלה על כל המתפללים והבעלי בתים, ולמחרת מיד בבוקר אור שלחו את המורה למקומו הראשון.

*

לאחר הסתלקותו של מו״ח ז״ל, מילא את מקומו ברבנות בקהלת סערענטש חתנו — הרה״ג ר׳ מנחם מנדל פולאַק ז״ל, שהיה גאון בתורה ורב מושלם מכל הבחינות. בגיל רך נתייתם מאביו ר׳ אברהם פולאק, שהיה סוחר ותלמיד חכם מפורסם, וגדל בבית אחיו בקליינוואַרדיין. למד תורה מפי רב המקום הרה״ג מאָזעס חיים ליטש רוזנבום ז״ל, בעמח״ס ״לחם רב״, ולאחר מכן למד בישיבת פרעשבורג והוסמך להוראה ע״י הרב הגאון ר׳ עקיבא סופר שליט״א. אמנם, חלק ניכר מחברי הקהלה בסערענטש רצו כי בן המנוח ימלא את מקום אביו ברבנות, ה״ה תלמידי המובהק הרה״ג ר׳ אפרים ביליצער, חתנו של הרה״ג ר׳ יהודה ליכטענשטיין מבעטלאן. ר׳ אפרים היה חריף יוצא מן הכלל ובקי גדול בכל ד׳ חלקי שו״ע ובפרט בעניני ״חושן־משפט״. אולם, הכריעה בדבר חמותי, אלמנת מו״ח ז״ל, שהעדיפה להתגורר בבית בתה ולא בבית כלתה...

גיסי וחברי היקר הרה״ג ר׳ מנחם מנדל פולאק הוציא לאור ספר ״חלק לוי״ לביאור הלכות. למרות שגבול רומניא — הונגריא הפריד בינינו, התכתבנו בדברי תורה באופן קבוע ושיטתי במשך עשרים שנה. לפני תקופת השואה היגר לארצות הברית ואת מקומו ברבנות מילא חתנו הרה״ג ר׳ יהודה ארי׳ לעמבערגער שליט״א, בנו של הרב מטיסאפולגאַר. שני בניו של הרב מסערענטש ברחו לרומניא, לאחר שהנאצים פלשו להונגריא, ונשארו בחיים, אך בתו וילדיה נהרגו על קדוש השם. מרוב צער, נפטר הרה״ג מסערענטש בדמי ימיו, זיע״א.

הסבא מנאג׳־אידה

בסמוך לעיר קאשו היה ישוב קטן בשם נאג׳־אידה. הקהלה היהודית בכפר זה התפרסמה לא בשל המספר הגדול של בעלי־הבתים שלה, אלא בשל רב הישוב שהיה גאון בתורה ומופלג ביראת השם, ה״ה הרב הגאון ר׳ יצחק אייזיק ביליצער, הוא סבו (אבי אביו) של מו״ח ז״ל. רבה של נאג׳־אידה היה מוכר בכל הסביבה לעת זקנתו כפועל ישועות, ויהודי האזור נהרו אליו, כדי לקבל את ברכתו. הוא היה בן אחותו של הרב הגאון האדיר ר׳ ברוך תאומים פרנקל ז״ל, בעמח״ס ״ברוך טעם״, שהיה רבה של העיר לייפניק, וחותנו של הגה״ק רבי חיים האלבערשטאם האדמו״ר מצאנז (ועי׳ בשו״ת ״דברי חיים״ בתשובתו שכותב המחבר לרב ר׳ עמרם ישי ביליצער, רבה של סערענטש ומכנהו בשם ״שאר־בשרי״).

הצדיק ר׳ יצחק אייזיק ביליצער ישב על התורה ועל העבודה בכפר נידח זה במשך ששים שנה והתנהג בקדושה ובטהרה. מספרים עליו, כי בכל יום ששי בשעות הצהרים, לאחר שטבל במקוה, כבר קיבל עליו את השבת, הלך לבית־הכנסת בצהרי היום, במשך שעות למד הלכות שבת, אמר שיר השירים מלה במלה והתפלל. ובמוצאי שבת היה מוסיף מחול על הקודש וישב בסעודה שלישית עד חצות הלילה.

בני ביתו ותלמידיו רצו להשפיע עליו שיעזוב את הכפר נאג׳־אידה, אך הוא סירב באמרו, כי רק במקום קטן ושקט כזה אפשר לעסוק בתורה ולעבוד את ה׳ באין מפריע. הוא היה רגיל לגדל את נכדיו בתוך ביתו וללמדם תורה ויראת־שמים, ביניהם היו מו״ח ז״ל הרה״ג ר׳ פנחס ביליצער ז״ל ושאר בשרו הרה״ג ר׳ יוסף אלימלך כהנא, בן בתו (רבה של קהלת צעהלים ואונגוואַר). כן גידל בביתו את אחותו של ר׳ יוסף אלימלך והשיאה לאברך גדול בתורה, ה״ה הרה״ג ר׳ צבי רייכמאַן, שמילא את מקומו על כסא הרבנות בנאַג׳־אידה לאחר פטירתו.

*

סח לי מו״ח ז״ל: פעם, בעת שישב הצדיק, הסבא מנאג׳־אידה בסוכתו ולמד תורה עם נכדיו שהיו ילדים קטנים, עשה הפסקה קצרה בלימודו, נאנח אנחה עמוקה ואמר לעצמו ״מקובל אצל יהודים שעושים אירוסין בחול המועד, ובתי טשאַרנא כבר הגיעה לפרקה ואין כל סיכוי להשיא אותה...״ שוב נאנח ואמר — ״אין דבר, תשועת השם כהרף עין״...

לא עברה חצי שעה ובסמטה נשמע צלצול של פעמוני סוסים; כרכרה מפוארת עצרה לפני ביתו של הרב. באו בני ביתו של הצדיק בבשורה — אורחים נכבדים הגיעו! הרב יצא לקראתם, כדי לקבל את פניהם ולהזמינם לביתו. בכרכרה ישבו רב ישיש ולידו בחור צעיר, שניהם לבושים בגדי־מלכות. היו אלה: הגה״ק ר׳ הלל ליכטענשטיין זצ״ל, רבה של סיקסו, והאברך — בן אחותו ושמו שלום אַדלער. לאחר ששני הצדיקים השתעשעו בדברי תורה, תוך טעימת כיבוד שהגישה הרבנית, אמר הרה״ג ר׳ הלל מקולומייא: ״בחור זה רוצה להתחתן עם בת תלמיד חכם והיות ששמעתי כי לכת״ר יש בת מוכשרת, חושבני שזה יהיה שידוך הגון״. על זה השיב לו הסבא מנאג׳־אידה: ״אני אינני מתנגד להצעה זו, אבל היות והבחורים מחפשים היום

נדוניא, עלי להגיד מראש כי אני עני ואביון ואין לי כסף!". אמר לו ר' הלל ל"ש: "זאת ידעתי מראש, אנחנו באנו לבקש את הבת ולא באנו לבקש כסף". באותו ערב נערכו ה"תנאים" בתוך הסוכה. האברך ו"ש שלום אדלער ישב על התורה מספר שנים בבית חותנו, ולאחר מכן נתקבל כרב בקהלת סערעדנע, הסמוך לעיר אונגוואר.

*

עברו מספר שנים. נכדו של הצדיק מנאג'־אידה הבחין פנחס ביליצער, למד בעיר אונגוואר בישיבה הרמה של הרב הגאון ר' חיים הירש מאַנהיימער ז"ל, תלמידו של מרן ה"חתם סופר". פעם בא סבו ר' יצחק אייזיק לבקר את בתו ואת חתנו בכפר סערעדנע שע"י אונגוואר. מכיון שהרכבת לא הגיעה עד סערעדנע, הוא עשה את הדרך בעגלה. כשחזר מהכפר, המתין לו נכדו, ר' פנחס בתחנת־הרכבת. כאן נודע לו, כי עליו לחכות מספר שעות עד שתצא הרכבת לכיוון העיר קאַשו. החליט הצדיק מנאג'־אידה לבקר אצל הרב דמתא וראש הישיבה, בלוויית נכדו. אונגוואר היתה בימים ההם עיר ואם בישראל, שדאגה לפרנס את רבניה בכבוד מלכים. במשרה זו היתה תורה וגדולה במקום אחד. הרב מאַנהיימער, שהתגורר בדירת שרד מפוארת, קיבל את הרב הישיש, הכפרי, בחדר הספרים שלו, כשהוא ישב בראש השלחן בכורסת־עור מרופדת. הוא בירך באדיבות את האורח הזקן ושאל בשלומו ובעיקר רצה לדעת מי הוא. הצדיק מנאג'־אידה? מרוב ענוותנותו לא השיב. אך נכדו, הבחור פנחס, שלא היה ביישן, דיבר במקומו והציג אותו:

— זהו סבא שלי, רבה של נאג'־אידה! כשהרב מאנהיימער שמע שהאורח הוא רב בישראל, התכופף בכורסתו לפניו, לאות כבוד והערכה.

— ומה כבודו עושה באונגוואר? — שאל המארח.

— הוא בא לבקר את חתנו, הרב שלום אדלער, רבה של סערעדנע.

שוב התרומם והתכופף הרב מאנהיימער ואמר: "אשרי לו, שזכה לחתן גדול בתורה כרבה של סערעדנע".

הצדיק מנאג'־אידה שתק, אבל נכדו הבחור פנחס המשיך ואמר: "לא רק חתן זה בלבד יש לזקני, אלא יש לו עוד חתן ה"ה הרה"ג ר' אייזיק כהנא מזאדאני, ויש לו עוד חתן: הרה"ג ר' מאיר מעהר הרב דקהלת רעטע, ויש לסבא גם בן, הלא הוא אבי מורי הרה"ג ר' עמרם ישי אבדק"ק סערענטש, ובן נוסף, הרב הגאון ר' יום טוב ליפמן רבה של אלטענדורף".

על כל שם של רב, התכופף הרב מאנהיימער והתפעלותו הגיעה לשיא. לבסוף שאל את הרב הקשיש שישב לפניו: — "כמה גדול הוא הישוב נאג'־אידה, כמה יהודים מתגוררים שם?"

— "לערך ששים יהודים", השיב הצדיק מנאג'אידה.

כאן פרץ הגאון ר' חיים הירש מאנהיימער בבכי ואמר בזה"ל: "אני רבה הראשי של הקהלה הגדולה אונגוואר ולא זכיתי לכך, וכת"ר רבו של כפר קטן נידח וזכה לילדים יקרים כאלו"...

*

סיפרו על הרה״ג ר׳ חיים הירש מאנהיימער ז״ל, כי פעם היה מתאונן באזני אחד הרבנים שהיה חברו, כי הוא מצטער על שלא ציית לעצתו של רבו ה״חתם סופר״ זצ״ל, בעת שעמד להתחתן. הוא היה בחור כהלכה בישיבת פרעשבורג והציעו לו נכבדות, בנות של סוחרים גדולים שהיו יהודים פשוטים ועמי־הארץ, אבל בעלי רכוש, אמידים ועשירים. ובכן, הציעו לו נערה שהיתה בת יחידה וכן הציעו לו נערה, שהיו לה עוד שתי אחיות. בני משפחתו וחבריו המליצו על בת יחידה, כדי שיקבל הוא לבדו את כל הירושה. לעומת זאת יעץ לו הח״ס שיבוא בברית נישואין עם הנערה שיש לה עוד שתי אחיות. הוא עשה בניגוד לעצת רבו, ומה עלה בגורלו. חמיו ירד מנכסיו ונעשה אביון והוא, הרב מאונגוואר, היה נאלץ לרחם עליו ולאסוף אותו ואת חמותו בביתו, דבר שלא הוסיף כבוד לרב מאנהיימער, מכיון שחמיו היה בור ועם־הארץ, שהסתובב בביתו כל היום, דיבר שטויות ובקושי ידע להתפלל ועשה את הרב דמתא לחרפה ולבושה. וכך אמר הרב לחברו — ״אם הייתי מתחתן עם בת העשיר שהיו לו עוד שתי בנות נוספות, אז גם שני הגיסים שלי היו משתתפים בהחזקת חותני ולא היתה נופלת החזקתו רק בחלקי״...

האמת ניתנת להאמר, כי בנוסף לעובדה הנ״ל משפיעה האשה במיוחד בחינוך הילדים, ואם הרבנית היא ממשפחה פשוטה, ניכרים הדברים בבניה. וכך ראינו אצל הרבה רבנים וגדולי ישראל בהונגריא שעשו שידוכים עם עשירים עמי־הארץ ובסופו של דבר לא זכו לבנים הגונים, בני־תורה ושומרי מצוות. וגם לעשירות לא זכו, כי כלל הוא בידינו — יהודים יכולים לעשות רכוש, אבל אינם מסוגלים לשמור עליו. כאמור, יצאו הרבנים האלה ״קרחים מכאן ומכאן״.

בנושא זה יש לציין לשבח את הרבנים החסידים, שלא נתנו עיניהם בממון ובעשירות כשהתחתנו עם ילדיהם אלא חיפשו את יחוס המשפחה, או שהנערה תהיה בת תלמיד חכם, בניגוד לרבנים האשכנזים המתנגדים (ועי׳ במסכת קידושין דף פ׳ בנושא זה). ולא זו בלבד, אלא הרבנים שנמשכו לשידוכים אמידיים התחרטו עפ״י רוב לעת זקנתם על מעשיהם ונשארו להם: קופה של עמי־הארץ עניים וילדים מחוצפים, פורקי־עול, שהשמיצו בהתנהגותם את אבותיהם וגרמו לחילול־השם.

*

בקשר לצער גידול בנים היה אומר הצדיק מנאג׳־אידה: למה קבעו חז״ל כי יעקב אבינו היה מובחר שבאבות, הלא הוא לא היה לא בכבשן האש כאברהם אבינו ולא על העקידה כמו יצחק אבינו? וההסבר הוא, היות והיו לו שנים עשר בנים ובת אחת שעשו לו צרות צרורות, וצער גידול בנים עולה על כבשן אש ועל עקידה...

הוא היה אומר: אם הילדים אינם מתנהגים ברוח ישראל סבא אז ״ברא מזכה אבא״, כלומר, אם רואים מעשיו הרעים של הבן אז לעומתו — אביו הוא צדיק, וזהו ״מזכה אבא״. וזה שאנו אומרים ג״כ ״יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקודא בגו צדיקיא״, פירוש הדבר, אם אזכה לאריכות ימים לעומת צאצאי אחשב כצדיק. וז״ש ג״כ שלמה המלך: ״ושבח אני את המתים מן החיים אשר חיים עדנה״, כי לעומתם המה צדיקים...

*

כן היה מספר על יהודי דתי שומר תורה ומצוות שלאחר מאמציו הרבים השתלם בנו יחידו לרופא. כמובן, כי באוניברסיטה יצא בנו לתרבות רעה. לעת זקנתו, כשהצטער על החינוך שנתן לבנו, נעשה חולה מסוכן ובנו הרופא שישב על מטתו אמר בכנות: אבא, מצטער אני מאד, אבל אני כבר לא יכול לעזור לך". התחיל האב לבכות מרה ואמר: "אם בעולם הזה אתה לא יכול לעזור לי, איך תעזור לי לעולם הבא, הלא "פושע־ישראל" אתה"!..

הצדיק מנאג׳־אידה היה מפרש את הפסוק "אתם נצבים היום כולכם לפני ה׳ אלקיכם וגו׳", ומדקדקים, כיון שפתח ואמר "כולכם" למה אמר עוד הפעם "כל איש ישראל"? ויש לפרש על פי המסורה: "אפס קצהו תראה וכולו לא תראה — וכולו מחמדים". ויש לומר אם בודקים ומבקרים כל יהודי באופן פרטי אז הוא מלא חסרונות, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אבל אם לוקחים את ישראל בכלליות, אז הוא מלא מעלות. וזה שאמר בלק לבלעם "אפס קצהו תראה", כלומר, בפרטיות תראה אותם ותמצא חסרונות ומחדלים ושפיר תוכל לקללם, ובכולו לא תראה בהם עוול, ולמה רק בפרטיות? משום ש"כולו" דהיינו בכלליות המה "מחמדים" יראים ושלימים. וזה שאמר הכתוב: אתם נצבים היום "כולכם", דהיינו שאתם בבחינת כולכם מחוברים זה לזה, אז "כל איש" ביניכם הוא בבחינת "ישראל" על שם שאמרו חז״ל: אעפ״י שחטא ישראל הוא (ודפח״ח).

*

"ר״ה כיום אריכתא דמיא" (ביצה, ה׳) ואמר הגאון מנאג׳־אידה, כי הזוהר הקדוש כותב, כי עשרת ימי תשובה הם כנגד עשרת הדברות אם כן, כמו אנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו, כמו כן לעומת זה, שני ימים של ראש השנה, שהמה כנגד "אנכי ולא יהיה לך", כיום אחד אריכתא דמיא.

*

לפני פטירתו, קרא הצדיק מנאג׳ — אידה לראשי קהלתו ואמר להם: "כל העולם כולו דואג במה לחיות ואני דואג במה למות... דעו לכם, כי כך וכך שנים לא שלמתם לי את המשכורת החודשית. ידידים ואוהדים ותלמידים מהסביבה החזיקו בי ודאגו לפרנסת ביתי עשיתי חשבון והגעתי לימי המסקנה, כי הסכום שמגיע לי, שוה במחיר הבית שאני מתגורר בו (הבית היה רכושו של הקהלה, כמקובל בהונגריא) אולם, אני נותן לכם את הבית הזה במתנה, בתנאי, שתבטיחו לי בשבועה, כי הבית הזה יהיה מיועד לכל הדורות ללימוד תורה ועבודת ה׳, ולא תעשו מבית זה חס וחלילה בית ספר עממי (ביתו של הרב היה גדול ומרווח עם הרבה חדרים ואולם גדול ששימש לבית־מדרש ולספריה תורתית, והחוגים החילוניים שבקהלה עשו כל מיני תוכניות לגבי בית גדול זה, לאחר פטירתו של הרב...), ואם לא תעמדו בהבטחתכם, לא תהיה מנוחה לנשמתי בעולם־האמת ואחזור הנה לנקום בכם"...

*

הצדיק מנאג׳ — אידה השאיר ירושה לרב הממלא את מקומו, הרה״ג ר׳ צבי רייכמן, בנוסף לבית ורכוש גדול, גם רפת עם פרה טובה וצוה לילדיו לפני מותו, כי במסיבת הילולא שיערכו ליום פטירתו בכל שנה, יכינו מאכלי חלב וכל מיני עוגות חלב, מחלבה של אותה פרה (או צאצאיה). ויחלקו את זה לעניים ויכבדו בזה את האורחים שיבואו לאכול ולשתות בבית מדרשו לעילוי נשמתו.

בעת הסתלקותו, התאספו אלפי אנשים, נשים וטף מכל הסביבה, כדי לגמול חסד עם אותו צדיק. כן השתתפו בהלווייתו רבנים רבים מהמחוז, שבאו להספיד לו. את סדר ההלווי' ניהל גבאי ה"חברה קדישא" מנאג'־אידה, ומפיון שרב הקהלה הריפורמית מעיר קאַשו הי' קרוב משפחה של הגבאי, כיבד גם אותו שישמיע דברי הספד. כשהתחיל הרב הריפורמי לדבר, קפץ נכדו של הצדיק, הבחור פנחס ביליצער והחל לצעוק: "איך מרהיבים לתת רשות הדיבור ל"שקץ" כזה ומאיפה לקח רב ריפורמי את האומץ לפתוח את פיו ולספוד לזקיני הקדוש ז"ל? הלא זו פגיעה גסה בכבודו של הנפטר!" והבחור פנחס המשיך: "הלא רבה הראשי של העיר קאַשו הוא הרה"ג ר' משה יונגרייז שנמצא כאן, אותו צריך לכבד בדברי הספד"!

גבאי ה"חברה קדישא" ומספר יהודים משכילים מקאַשו התנפלו על הבחור הצעיר ורצו להרביץ לו, אחרים הגנו עליו והצדיקו את דבריו, קמה מהומה והרב הריפורמי לא יכול הי' להמשיך בדבריו. אנשי המשפחה הצילו את הבחור הצעיר הזה ממכות, במסירות נפש ממש. בסיום ההלוי' באו והזהירו את הנכד פנחס הצעיר, כי בריונים מטעם הקהלה הריפורמית בקאַשו אורבים לו בתחנת הרכבת בקאַשו. הבחור פנחס לא שב הביתה עם הרכבת אלא בעגלה. לשערורי' זאת בהלוויתו של הצדיק מנאג'־אידה הי' הד בכל מדינת הונגריא, היה זה קידוש שם שמים ברבים ונתרומם קרן האורטודוקסים נושאי דגל התורה בכל המדינה.

הצואה של אותו צדיק נתקיימה. בכל שנה ביום ט' בסיון, יום פטירתו, התאספו בנאג'־אידה אלפי יהודים ובראשם בניו נכדיו וקרוביו הרבנים, בנוסף לרבני הסביבה, כמו: קאַשו, טורנע ועוד, כדי להשתתף ביומא דהילולא שלו. לאחר תפלת שחרית, התחילו הרבנים לדרוש בבית־המדרש, שהי' מלא מפה לפה, השמיעו דברי תורה ותוכחת מוסר והצבור האזין לדבריהם בדריכות באימה ובפחד. ונתהוותה שם מדי פעם בפעם בכי' גדולה. כל המגידים דברו בשבחו של אותו צדיק ועוררו את העם ללכת בדרכיו.

לעת צהרים, בתום הדרשות, יצאו כולם לבית העלמין להשתטח על קברו של הצדיק, תוך אמירת פרקי תהלים בצבור ותפלות מתוך כוונה גדולה ובכיות. כשחזרו מבית החיים התיישבו על יד שלחנות ערוכים בצריף הענקי, שהקים רב המקום לכבוד המון האורחים, שאכלו סעודת מלכים חלבית, שנעשתה מחלבה של נכדתה של אותה הפרה... גם בסעודה זו נאמרו דברי תורה ובסיומה ניגש כל הקהל לרב המקומי, נכדו של הצדיק, לקחת ממנו ברכת פרידה, עם פדיון כסף ביד. ההכנסות שהיו לרב מהילולא זו, כיסו כמעט את כל הוצאותיו השנתיות.

כדאי להזכיר מה שסיפר אחד הרבנים הקרובים במסיבה זו. בקהלתו יש לו מתנגד שמקנטרו בטענה, שבזמן הזה לא קיים רב שממלא את תפקידו לשם שמים. כל רב, ללא יוצא מן הכלל עושה מן התורה קרדום לחפור בה, ולכן לא צריך לשמוע לדבריו, כי משלמים לו עבור דברי המוסר שהוא משמיע. הרב הגיב פעם בדרשתו על דברי המתנגד במשל: בכפרים שבהונגריא הי' שומר הלילה מסייר בשעות הלילה במטרה לשמור על שלום הבתים ורכוש האזרחים. פעם דפק השומר בחלונו של אזרח בחצות הלילה והעיר אותו משנתו בבהלה: "אדוני, תסלח לי, אתה ישן ובינתיים

עלתה השלהבת בעששית הנפט שלך, ואם לא תכבה את האור, יכול הדבר לגרום לשרפה שתעלה באש את הבית שלך". שמעה האשה את דברי השומר ואמרה לבעלה: "אל תרד מן המטה ואל תציית לו, הלא הוא מוכרח להגיד את דבריו, כי משלמין לו עבור זה"...

אחד הרבנים האורחים סיפר, כי פעם פנה אליו יהודי פשוט חוטב עצים וכך שאלו: "מילא השוחט עובד עבודה קשה ומלוכלכת בבית המטבחיים בקיץ ובחורף, המלמד משקיע עבודת פרך בתינוקות, המזכיר של הקהלה עובד עבודה אדמיניסטראטיבית מבקר עד ערב, וכן הבלן והשמש שקמים באשמורת הבקר, כל "כלי קודש" אלו מקבלים משכורת, זה אני מבין, כי מגיע להם. אבל הרב יושב לו בבית כמו מלך, לא יודע מה זה קור ומה זה חום. אינו עובד לא עבודה גופנית ולא עבודה רוחנית, אז למה מגיע לו משכורת גדולה?" ע"ז השיב לו הרב — אמשול לך משל ואת הנמשל תבין מעצמך. פעם ביקר אדם כפרי בעיר והקרובים לקחו אותו לקונצרט של תזמורת. חזר הכפרי לביתו וסיפר לחבריו, כי חברי התזמורת עובדים עבודה קשה, רובם ככולם נושפים בחצוצרות בכל כוחם והמתופף עובד כמשוגע בידים וברגליים שלו, למרות זאת יש לכל אחד משכורת קטנה. לעומת זאת באמצע הבמה עומד המנצח, האיש הזה לא עושה שום דבר קשה, אלא כמה תנועות קלות עם השרביט שבידו, וכפי שמסרו לי, הוא מקבל משכורת פי שלוש מכל מוסיקאי אחר...

*

קהלת מאַדע

הקהילה השניה, אחרי קהלת סאַנטוב, שכיהנו בה רבנים גדולים ומפורסמים, הנזכרים בספר "שם הגדולים" על תולדות רבני הגר (שהוציא לאור הרה"ג ר' פנחס זעליג הכהן שוואַרץ ז"ל מגרוסווארדיין), היתה קהלת העג'עלעך־מאדע. אחד מהרבנים המפורסמים בישוב זה היה זקני הגה"ק ר' נתן פייטל רייניץ ז"ל, בעמח"ס "דברי רנ"ח". האדמו"ר מליסקא אמר עליו בהספדו שהיה אחד מל"ו צדיקים שבזכותם קיים העולם. רבי נתן פייטל צוה לפני מותו שלא יבנו "אוהל" על קברו וכן שלא יקברו אותו בין הנפטרים המבוגרים, אלא בין הילדים הנפלים...

*

מספרים עליו, כי פעם בחג הסוכות עמד בפתח הסוכה ואמר "הלא ביום הכפורים אמרתי "משול כחרס הנשבר", אם כן פוסל אני את הסוכה, כי אסור להכניס בה כלי חרס... אבל היות וחז"ל אמרו "כלי חרס אין להם תקנה אלא שבירה", לכן צריך אני קודם לשבור את לבי, ולב נשבר אלקים לא תבזה, ואז מותר לי להכנס לסוכה"...

*

פעם שאלוהו מדוע הוא מרבה כל כך ללכת למקוה ואפילו בימות החורף בקור גדול, הלא הוא כבר איש זקן וחולה? והשיב כך: "בפרשת וישב כתוב "כי בן זקונים הוא לו", אומר הבעל הטורים "זקונים" ראשי תיבות — זרעים, קדשים, נשים, ישועות (נזיקין) מועד, והכתוב רוצה לרמז שכל זה לימדו יעקב ליוסף. וקשה, מאי טעמא לא אומר נמי טהרות? ויש לומר כי טהרות אי אפשר ללמוד מן האב ומן הרבי, אלא האדם בעצמו צריך לבוא למדרגת טהרה... ואם הוא חלש בזה, עוזרים לו מן השמים, כפי שאמר חז"ל (שבת, ק"ד) "הבא לטהר מסייעין לו משמים".

הצדיק ר' נתן פייטל צוה לצאצאיו בצוואתו, כי בכל ערב שבת כשהולכים למקוה יטבלו טבילה אחת לעילוי נשמתו...

*

הוא היה אומר לפרש את הפסוק "תורה צוה לנו משה" על פי מה שפירש החתם סופר בתו"מ (בפרשת צו) מה שכתוב "מאויבי תחכמני מצותך וגו'" ר"ל אם אני לומד יותר ממספרו של היצה"ר שהוא מ"ס בגימטריא ק', אז "מצותך לעולם לי" ואין ביכולתו עוד לקחת ממני. וזה שאמרו חז"ל (חגיגה, ט') אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים למי ששונה ק"א פעמים". וזה שאמר: תורה "צוה" ר"ל אם אנו לומדים תורה כגימטריא צו"ה הוא ק"א פעמים, אז היא "לנו" ואין היצה"ר יכול עוד לשלוט עליו.

*

עם הסתלקותו, הניח אחריו בנים יראים ושלימים, תלמידי חכמים גדולים, הלא הם הבכור זקני רבי ומורי הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ ז"ל, אבדק"ק צ'צ'וביץ, והשני לו הרה"ג ר' יוסף שלמה רייניץ אב"ד דקהל ספרדים בעיר מישקולץ, השלישי הרב הגאון ר' אברהם יעקב רייניץ רבה של באלקאן, והרביעי היה חתנו, הרה"ג ר' נתנאל קראוס ז"ל דומ"ץ בישוב ראצפערט.

למרות זאת, לא מילא אף אחד מבניו את מקומו ברבנות, זאת משום שבקהלת מאַדע היה יהודי אחד שהיה אב לבן תלמיד חכם, שלמד בישיבות. יהודי זה שהיה איש עשיר ומכובד, רצה כי בנו יהיה רב המקום. הוא הוציא לפועל את מחשבתו, כי היתה לו שם משפחה ענפה, וכל קרוביו סייעו לו בכך, כלומר, בנו נתקבל לרב (אינני רוצה לקרוא בשמו). אבל "גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", והרב הזה לא האריך ימים, וגם בנו שמילא את מקומו נקטף בדמי ימיו וכן קרה גם עם חתנו ר"ל...

אנשי הקהלה ראו בזה אצבע אלוקים ולא קבלו עליהם רב מאותה משפחה. הם בחרו להם רב מִמקום אחר, את הרב הגאון המפורסם רבי מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, בעמח"ס שו"ת "לבושי־מרדכי". רב זה האריך ימים בקהלת מאַדע ונעשה זקן מופלג כנודע.

ומידי דברי בו זכור אזכור מה שסיפרו לי אנשי קהלת מאדע כשבקרתי שם: פעם, בערב שבת, כשהלך הגאון לבית הכנסת, ניגש אליו בפרוזדור אורח זר שהי' סגי נהור למחצה, הרב נתן לו שלום, שאל האורח — "מי אתה?" השיב הרב: "יהודי". הקבצן, אוסף הנדבות, חשב שהוא יהודי כמוהו. ושאלו: "איפה אתה מתארח בשבת"? השיב לו הרב: "אצל הרבנית". אמר לו האורח: "ברח משם: כי הרבנית היא קמצנית מפורסמת ואתה תשאר רעב:" חייך הרב והשיב לו: "אך מה אעשה, אם כבר מאוחר"...

אורח זה לא צדק, כי בהיותי בן ט"ו שנה בעת שהלכתי (ברגל) לישיבת טפלטשוין, עברתי דרך הכפר ברעזעוט (ע"י העיר נייטרא) ושבתי שם בשבת. הלכתי לבית הכנסת הגדול להתפלל ולא ידעתי איפה ומה אוכל בשבת. בסיום התפלה הייתי מאד עצוב, כי כל המתפללים יצאו ואף "בעל־בית" לא הזמינני לשולחנו. עמדתי בפתח, וכשהרב יצא מבית הכנסת לקחתי ממנו שלום ונישקתי את ידו. הוא שאל לשלומי והזמין אותי לביתו. קראתי לשבת עונג, כי הרבנית כיבדתני בכל מיני מאכלים טובים ומעדנים מיוחדים. אבל לא זה גרם לי את התענוג הרוחני, אלא התנהגותו של הרב, בכיותיו בעת שאמר את הזמירות לסדר ליל שבת והתפלות לפני הקידוש, את הקידוש שאמר ברעדה בכל נימי נפשו, דברי התורה שלו בין מנה למנה ואישיותו בכלל עשו עלי רושם עצום, ובמיוחד דברי העידוד שלו, שאמר לי ביציאת השבת. אז גמרתי בלבי, כי אם ה' יעזור לי ויתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, אבקר אצל הרב הגאון הזה ואעשה אותו לרבי שלי, מאחר ובשבת אחת החיה את נפשי הן בגשמיות והן ברוחניות כעבור מספר שנים שמעתי שקבלו רב זה לאבדק"ק מאַדע, ישוב קרוב לעיר סערענטש.

כשהתחתנתי והשתקעתי בסערענטש, שמחתי מאד שנפל בגורלי להיות קרוב לרבי וקיימתי את הנדר שקבלתי על עצמי. ביקרתי את הגאון ממאַדע כמעט בכל חודשיים. יותר מאוחר, אפילו כשהתרחקתי מסערענטש למרחק של 24 שעות נסיעה ברכבת, השתדלתי לבקר אצל גאון צדיק זה לעתים קרובות. תמיד נתתי לו פתקא (קוויטל) עם בקשות, הוא קיבלה ממני קרא אותה ואיחל לי ברכות ברוח הבקשות. במרוצת הזמן נוכחתי לדעת, כי לא אני בלבדי "גיליתי" אותו, אלא כל היהדות התורנית מהונגריא הכירה ברבי מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, את הגאון האדיר ואת הקדוש עליון. הרבה רבנים מכל העולם בכלל וממדינת הונגריא בפרט פנו אליו

הגה"צ רבי מרדכי לייב וינקלר
בעל הלבושי מרדכי

בשאלות בהלכה, וכאשר הכריע, כן היה וכן פסקו הלכה למעשה. האברכים שהתכוננו להיות רבנים, עשו הכל כדי לקבל ממנו "סמיכות", כי ההורמנא שלו היתה חשובה מאד בעיני הבריות. גם אנכי זכיתי לקבל ממנו סמיכות להוראה, וזאת לאחר שבחן אותי בידיעותי בש"ס ובפוסקים במשך מספר שעות.

שמו של הגאון ממאַדע נתפרסם בעולם הרבנים עוד בהיותו הרב של הכפר ברעזעווע, בעת שהוציא לאור קונטרס בשם "כתורה יעשה", יחד עם הרב הגאון ר' ישעי' זילבערשטיין האבדקה"י ווייצען, נגד רב אחד שהתיר למול בשבת ולד שנולד מערלית. בספר הזה הראו שני הרבנים את בקיאותם בש"ס ופוסקים, ומאז יצא להם מוניטין בעולם (ובד"א אזכירה כאן, כי לפני מספר שנים הופיע בירחון תורני אחד במחוז טרנסילבניא, בירור הלכה בענין זה מאת ידידי הרב הגאון ר' חיים מרדכי רולער ז"ל אבדקה"י טירגו־ניאמץ (רומניה — מולדביא), וכתבתי לו על הקונטרס הנ"ל שאין חדש תחת השמש, כי שני הגאונים הנ"ל מביאים את כל השיטות וההלכות בנושא זה ולא הניחו עוד מקום לשום חדשות. קבלתי מאת הרב רולער ז"ל תודה על מכתבי).

הרב הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל היה מפורסם גם בשל ענוותנותו, צניעותו וטוב לבו. פעם ביקר בסערענטש לשבת קודש הרב הגאון דמונקאטש, רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל. נכנס אליו הגאון דמאדע לקבל את פניו. כשנתן לו שלום, נשק הרב שפירא את ידו. וגם הגאון ממאדע, נישק את ידיו של הגאון ממונקאטש...

*

מספרים עליו, כי פעם בעת דין תורה בין שני סוחרים, לא שלח החוצה את בעלי הדינים כמו שמקובל, אלא הציע לשני הדיינים להיכנס לדירתו שלו ולקיים שם את הדיונים, והשאיר את בעלי הדין בבית המדרש. הוא הסביר את זה בכך שהיה חורף ובחוץ היה קור אכזרי, וגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה... (מכיון שאלקים ניצב בעדת אל, ולכן בדרך כלל אצל יהודים שולחים החוצה את בעלי הדינים ואצל גוים יוצאים החוצה השופטים).

*

הוא היה אומר, על כל מנהיג רוחני מוטלת החובה להקשיב בתשומת לב לכל בעיותיו של בן עדתו שפונה אליו ומבקש את עזרתו, כלומר, יש להקשיב אפילו לבעיות שאין ביכולתו של הרב לעזור בהן. העובדה, כי ניתן לאדם לשפוך את מרירות לבו לפני הרב, הקלה היא בשבילו. וזאת, בהתאם לדברי משה רבנו שאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו" ולא כתוב שמשה רבנו יענה להם ויפתור את הדבר הקשה. מכאן ראיה שישנם דברים שדי שמספרים אותם למשה, ואפילו אם לא מקבלים תשובה עליהם, זה מרגיע את הדעת.

*

פעם, כשמסרתי פתקא לגאון ממאדע, שהיה כתוב עליה "לרפואה שלמה" אמר לי: "כתוב בפרשת עקב "וכל מדוי מצרים הרעים לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך", פירוש הדבר על פי מה שקבעו חז"ל (כריתות, ו'), כי "נתינה" משמע כשיעור ולשון "שימה" משמע אפילו כל שהוא עיין שם, אם כן, שפיר אומר הכתוב: "לא ישימם בך", אפילו כל שהוא, "ונתנם בכל שונאיך" כשיעור"...

*

חברי קהלה של עיירה אחת פעם פנו אליו בשאלה, האם מותר להם להתאחד ולהתפלל בנוסח ספרדי. בעלי השאלה היו אנשים פשוטים, לכן הסביר להם במשל: לעשיר גדול היו שני בנים שהיה מפנק אותם. אחד לא רצה לאכול רק דברי חלב והשני רק דברי בשר. בעת האכילה לא יכלו אפילו להסתכל אחד על השני. מה עשה אביהם — עשה לכל אחד חדר מיוחד עם כלים מיוחדים, ואחד לא ראה את השני כשאכל. לאחר מספר שנים, ירד האב מנכסיו ולא היתה לו אפשרות לקנות מאכלי בשר וגם לא חמאה, גבינה, שמנת ומאכלי חלב. בקושי השיגה ידו לקנות תפוחי אדמה, למרות זאת, המשיכו בניו לאכול כל אחד בחדרו. פעם ביקר אצלו פיקח אחד, צחק עליו ואמר: בשלמא, כשאכלו זה בשר וזה חלב, היה הגיוני להפריד ביניהם, אבל כיום כששניהם אוכלים רק תפוחי אדמה, למה שלא יאכלו שני האחים יחד? כמו כן בשלמא בשנים קדמוניות שהיו מתפללים בכוונה גדולה היו צריכים לעשות הבדל בין מתנגדים־אשכנזים לבין חסידים־ספרדים ובל אחד היה צריך להתפלל בבית כנסת מיוחד, אבל כיום, כשכולם מתפללים רק מהשפה ולחוץ, ודומים לשני אחים הנ"ל שאוכלים תפוחי אדמה בלבד, איזה הגיון יש להתפלל בנפרד?

*

כאמור, זכה הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל בקהלת מאדע לאריכות ימים, ונאסף אל עמיו בשיבה טובה ביום י"ז בתמוז שנת תרצ"ב. כל הספדנים מהונגריא נשאו עליו קינה והספד גדול וכולם אמרו: "בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות" זתעוב"י.

קהלת טאקאי

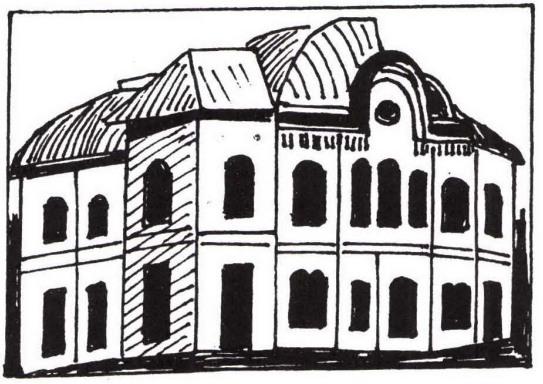
קהלה נאה וחסודה בקרבת העיר סערענטש היתה בישוב טאָקאַי. היתה זו קהלה אשכנזית מובהקת, כלומר, "בעלי הבתים" היו כמעט כולם אשכנזים ובכל זאת התפללו בבית הכנסת המרכזי בנוסח ספרדי (נוסח האר"י הקדוש). לעומת זאת, בסערענטש, שבה "בעלי הבתים" עפ"י רוב לא היו "מתנגדים", התפללו בבית הכנסת הגדול בנוסח אשכנז. שאלתי וחקרתי אצל המתפללים הישישים והסבירו לי את הסיבה. הצדיק רבי לוי יצחק מבערדיטשעוו זצ"ל, בימי גלותו, ביקר בקהלות אלו ובכל המקומות ששבת שם בשבת, השפיע על גבאי בתי הכנסת ועל המתפללים שיתפללו בנוסח האר"י הקדוש, ולכן בקהלת טאָקאַי התפללו כך שבת בשבת, לעומת זאת בעיר סערענטש עבר רק בימות החול, לכן לא תיקן את הנוסח הספרדי בבית הכנסת.

רבה המפורסם של העיר טאָקאַי היה הרב הגאון ר' דוד שיק זי"ל, בעמח"ס "אמרי דוד", שאר בשרו של המהר"ם שיק. לאחר פטירתו קבלו שם רב בשם פונפעדער, שבא מהונגריא העלית (אובערלאנד). רב זה לא היה גדול בתורה, אבל היה דרשן בחסד עליון וה"בעלי בתים" העריכוהו בשל כך. פעם שאל הצדיק מליסקא זצ"ל את אנשי קהלת טאָקאַי, האם הם מרוצים מהרב פונפעדער, והם הפליגו בשבחו של דרשותיו הנהדרות, ואמרו שהוא עולה על קודמו הרב ר' דוד שיק זי"ל. על זה ענה להם הצדיק מליסקא: "אתם בני טאָקאַי, שנמצאים במורדות של גבעות ע"ש "הג'יליך" המפורסמת בשל כרמיה ויינותיה הטובים, צריכים לדעת להבדיל בין יין הגדל בגבעות ובין יין הגדל בעמק (יין מאזור ניר). היין שעושים מענבים הגדלים בעמק. אמנם מתוק הוא לחיך, אבל אחר כך אין אדם מרגיש שום הנאה בו. לעומת זה, יין של הגבעות, בעת שתייתו לא מרגישים כל כך את טובו ואת טעמו, אבל יותר מאוחר מרגישים את כוחו שמחמם את כל אברי הגוף ומשמח את הלב. והנה הנמשל — הרב הקודם שהיה גדול בתורה דומה ליין של גבעות והרב הנוכחי דומה ליין של עמקים"...

•

הרב פונפעדער עזב את כסא הרבנות בטאָקאַי ובמקומו נתקבל רב אחר, גם כן מהונגריא העלית, שהיה בדומה לקודמו נואם מצוין, שנשא את כל דרשותיו בגרמנית קלאַסית. אמנם, רובם של הרבנים שלמדו בישיבה הרמה פרעשבורג שלטו בשפת המדינה גרמנית , אך לא השתמשו בשפה זו אלא במקרים מיוחדים, כשהיו צריכים לדרוש בבית הכנסת ביום הולדתו של המלך, בנוכחות נציגי השלטון, או לרגל מאורעות אחרים שידעו מראש שישתתפו בהם גוים, אבל את כל הדרשות בבית הכנסת ובמסיבות מצוה משפחתיות וכיו"ב, היה הרב דורש בשפת העם — ביודיש.

אולם, היו גם יוצאים מן הכלל, רבנים צעירים שנשאו דרשותיהם בשפה הגרמנית כדי לעשות רושם ולהחניף לחוגים החילוניים בקהילה, למורת רוחו של רוב הצבור שהיה חרדי. לעומת אלה היו רבנים שנולדו וחונכו בקהלות האורטודוקסיות בגרמניא, ששפת אמם היתה גרמנית ולא ידעו בכלל יודיש.

בית הכנסת בטוקאַי

כאמור, הרב החדש של קהלת טאָקאַי היה נותן את שיעורי התורה בגרמנית ואפילו את דברי התורה בסעודה שלישית היה אומר בגרמנית. המתפללים התיחסו אליו בסלחנות, כי חשבו שהוא מגרמניא. פעם ביקר במקום יהודי אורח. בשבת, לפני תפלת מנחה, בא גם הוא להקשיב להרצאתו של רב המקום בפרקי אבות, כמו שהיה מקובל בהונגריא בחודשי הקיץ. בתום ההרצאה פנה האורח אל הרב, קבל עם ועדה, ושאל "מדוע כבוד הרב אומר דברי תורה במקום קדוש זה בשפת הגוים, ולא בשפת העם היהודי — ביודיש?. השיב לו הרב: "אני מצטער מאד, אבל הגרמנית היא שפת האם שלי". השיב לו האורח: "במקרה, אני הכרתי את אמך שאמרה "תחינה" ביודיש וקראה בכל שבת את ה"צאנה וראנה" ביודיש, אם היתה היא יושבת היום כאן, לא היתה מבינה אפילו מלה אחת ממה שבנה אומר... מיום זה הפסיק רב זה לנאום בגרמנית וחזר לשפת האם המקורית שלו...

•

אחרי הרב הנ"ל מילא את כסא הרבנות בקהלת טאָקאַי הרב הגאון ר' עקיבא שטראַסער, בן בתו של מרן ה"כתב סופר", שהיה גדול בתורה וביראת־השם כיאה וכנאה לנינו של מרן הח"ס זצ"ל. ומידי דברי בו זכור אזכרנו במעשה נורא, והמעשה שהיה כך היה. כפר נידח קטן היה קיים על יד העיירה סטרופקוב בהונגריא התחתית (אונטערלאנד) בשם "חוטשעף", ושם קרה מקרה, לפני למעלה ממאה שנה: אשה שחזרה לביתה מהטבילה בחשכת הלילה, נאנסה בדרך. יש אומרים שנאנסה ע"י נכרי, ויש אומרים שנאנסה ע"י אחד מכת המזיקין ר"ל. הבן שנולד היה אב למשפחה גדולה ומסועפת, שהתפזרה בכל ערי הונגריא התחתית. האנשים האלו חרגו בהתנהגותם מיהודים אחרים בשל היותם עזי־פנים, מחוצפים, אוהבי ריב ומחלוקות. הם חוללו מהפכה בכל בית־כנסת ובכל קהלה ובעיקר ירדו לחיי הרבנים. בנוסף לתכונות אלו, היה לכל אחד סימן מובהק על מצחו והיו ניכרים גם ע"י שמות משפחותיהם. הרבנים ואנשי המעשה ידעו לזהות אותם ונזהרו לא לקשר קשר שידוכין אתם ועם צאצאיהם.

בעיירה סטרופקוב הנ"ל היו הרבה מבני משפחת ה"חוטשפים" שמיררו את חיי הרב המקומי הרה"ג ר' יוסף חיים, עד שבאמצע דרשתו התנפלו עליו בקלשונים וגרשו אותו מן העיר. הרב המגורש הרעיש עולמות בכל ערי הונגריא והעיד עליהם ברבים שהם לא מזרע אברהם יצחק ויעקב והם שייכים לסטרא אחרא ר"ל.

סבי, הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ זצ"ל, סיפר לי כי בצעירותו כשהיה רב בכפר באָלקאַן ובחרו בו למלא את כסא הרבנות בצ'צ'וביץ שהיתה קהלה גדולה, קיבל מספר מכתבים מרבנים וידידים שלא כדאי לו לבוא לצ'צ'וביץ, כי ישנן "קורחים" רבים ממשפחת ה"חוטשפים", בעלי מדון וריב שירדו לחייו. על קודמו הרה"ג ר' מאיר כהנא ז"ל העלילו עלילת שקר, ששפחה אחת הרה ממנו לזנונים ר"ל. ועל הרב הגאון ר' יוסף גרינוואלד ז"ל הוציאו שם רע שלקח שוחד בדין תורה. על תגובתו של הרב באחת מדרשותיו, התנפלו עליו בני ה"חוטשעפים" תפשוהו בזקנו וזרקוהו מבית הכנסת.

זקיני זצ"ל כתב לראשי הקהלה את כל זה ורצה לוותר על כסא הרבנות. אז הזמינו אותו מיד ובאספה כללית הבטיחו לו בכל מיני הבטחות שלא יריבו אתו ולא יצערו אותו. הוא האמין להם, נענה לבקשתם ותפס את כסא הרבנות בצ'צ'וביץ. אך כעבור זמן קצר, התחילו בני ה"חוטשעפים" לפעול נגדו, לעשות לו צרות ולהשמיץ אותו. הם פרסמו ברבים שהרב הצעיר אינו יודע ללמוד ולפסוק הלכה. וכל זה למה? אשה אחת ממשפחת "חוטשעף" באה אל הרב לשאול שאלה על עוף, שפתחה והכשירה אותו במים ובמלח ולבסוף, כשעברה על כל איברים הפנימיים של העוף, לא מצאה את לב העוף. שאל הרב הצעיר:

— "גברת, האם יש בביתכם חתול?"

— "ברור שיש לנו חתול", השיבה האשה.

— "אם כן, העוף כשר". פסק הרב.

ה"חוטשפים" עשו מהדבר פרשה שלמה, לגלגו על הרב ואמרו עליו שהוא בור ועם הארץ, איך יתכן שחתול יכריע בעניני איסור והיתר. לפי דבריו של הרב, תלוי הכל בחתול, אם יש חתול בבית אז הכל כשר ואם אין חתול בבית אז הכל טרף. אז צריך לקבל חתול ולא רב...

כשאנשים אלו נסעו לעיר אויהעלי, לא רחוק מצ'צ'וביץ, ביומא דשוקא, נפגשו בבית המדרש עם רב המקום שהיה אז הרב הגאון ר' ירמי' לעוו ז"ל. שאל אותם, האם אתם שבעי־רצון מהרב הצעיר שקבלתם? והם השיבו בשלילה, מכיון שהרב אינו יודע ללמוד ואינו יודע לפסוק הלכה, וסיפרו לו להרב מאויהעלי את הסיפור על החתול. הרב ר' ירמיה לעוו ז"ל שהיה גדול בתורה, הצדיק את הרב הצעיר והסביר להם מה שכותבים ספרי ההלכה שלנו, כי לא יתכן שיחיה כל בעל חי אפילו רגע אחד בלתי לב. ולכן, אם לא מוצאים לב, צריך לתלות שהלב נאבד או שנאכל על ידי חתול.

בדרך אגב, אזכיר מה שסיפר לי זקיני הגאון הנ"ל, שבחג הפסח הראשון לבואו לצ'צ'וביץ, וישב כבר על יד שלחן הסדר ובראשו השטריימל שירש מאביו, והקפוטה שלבש הי' של ה"נודע־ביהודה" ז"ל, שירש אותה מחותנו הצדיק מטשענגער, והוא ירשה מחמיו הגה"ק ר' מאיר אלמשדער שהיה אבדק"ק מאטערסדורף ותלמיד מובהק לחתנו של ה"נודע־ביהודה", הלא הוא הרה"ג ר' יוסף פוזנער ז"ל וקיבלו ממנו במתנה כתלמיד אהוב. פתאום נכנס לביתו יהודי ממשפחת ה"חוטשפים" שבא אל הרב

לשאול שאלה, והיינו, ששכחו לטבול את הכוסות החדשים שקנו בערב פסח, האם מותר להשתמש בהם.

זקיני כרב צעיר לא ידע מה להורות ואימה גדולה נפלה עליו, בפרט שהיה מדובר באחד ממשפחה זאת. הוא אמר לו שיחכה קצת, כי צריך לעיין בספרים. הוא נכנס לספרייתו והחל לחפש בספרים, אבל לא היה לו מושג איפה דין זה נמצא. וגם אי אפשר להאריך בחיפושים, כי ה"חוטשפים" ממתינים, רוצים למזוג את היין בכוסות ולהתחיל את הסדר, וגם אי אפשר לדחות את בעל השאלה בקש. אך כיון שזקיני היה מאד עייף, כי אור ליום י"ד, לאחר בדיקת חמץ, נזכר שיש לו עוד כמה דפים בגמרא לסיים. כדי שיוכל בבוקר לעשות את הסיום בסעודת הבכורים. קם בהשכמה לתפלה והתרוצץ כל היום בעשיית מצות־מצוה. תוך העיון בספרים, נפלה עליו תרדמה. בחלומו הופיע אליו אביו שאמר לו: "אל תדאג בני עיין שם בשלחן ערוך סימן... ותמצא שם הלכה ברורה, מה לעשות עם כלים כאלו, בשעת הדחק. מיד התעורר, לקח את ה"שלחן ערוך" ומצא בפירוש את הדין, שצריך לתת הכוסות במתנה לנכרי ואחר כך לשאול ממנו ופטורים המה מטבילה. ובכן סבי זצ"ל יצא מסכנה גדולה וניצל מה"חוטשפים" הללו, הודות לזכות אבות שעמדה לו.

כאמור, הרבה הצטער זקיני מצ'צ'ובין על שנפל בחלקו לכהן כרב בקהלה שהיו בה הרבה אנשים מבני המשפחה הידועה הזאת, שעשו לו צרות. לעת זקנתו ירדו ממש לחייו. כשהחליטו לעשות שינויים בחינוך הילדים ולבטל את ה"תלמוד תורה" ר"ל, זקיני יצא נגדם במלחמת קודש עד כדי מסירת נפש למען חינוך ברוח ישראל סבא. לאחר מאבק קשה במשך שנים היתה ידם של ה"חוטשפים" על העליונה: הם השתלטו על הקהלה, ועל אפו וחמתו של המרא דאתרא הישיש ביטלו את ה"תלמוד־תורה" ובמקומו הקימו בית ספר עממי מודרני, שלמדו יחד בנים עם בנות ר"ל. את בית הספר הקימו בכוונה בחצר בית הכנסת המרכזי, כלומר, מקום מגוריו של הרב. הביאו מורים ומורות חילוניים שיצאו מכתותיהם לטייל בחצר בעת ההפסקות,ובאו בכוונה אל מול חלונו של הרב, התחבקו והתנשקו תוך צחוק ועזות, כדי לשפוך את דמו של אותו צדיק. לזקיני זצ"ל היה צער גדול מזה, שגרם לו לקיצור ימים.

ועתה נחזור אל רבה של טאָקאַי הנ"ל ר' עקיבא שטראַסער זצ"ל, שהיה מאובערלאנד (הונגריא העלית) ולא שמע על משפחה ידועה זאת והתחתן אתה. אחד מבניו בא בברית נישואין עם בתו של רב אחד, שהרבנית שלו היתה מגזע משפחה זאת. מו"ח ז"ל הרה"ג ר' פנחס ביליצער מסערענטש הצטער מאד על השידוך הזה ולא מצא מנוח ומרגוע לנפשו, מחמת גודל הצער הזה. פעם אמר לי שלא יכול עוד לשלוט על עצמו והוא מוכרח לנסוע לטאָקאַי, לגלות את הסוד לרב שטראַסער, כדי שיגרש את הזוג, כי אין ארור מדבק בברוך... בני המשפחה ואני בתוכם התנגדו לכך בתוקף והרגענו את מורי חמי ז"ל, שהוא אינו אחראי על מה שקרה ואינו מן הראוי לעשות דבר כזה.

אבל לא עבר זמן רב ומיד בלידת הילד הראשון, נפטרה האשה הצעירה, יחד עם הולד. כשהגיעה הידיעה לסערענטש, הרים מורי חמי ז"ל את ידיו כלפי שמים ואמר: "ראו רבותי כמה גדול כוחו של אותו צדיק מרן ה"חתם סופר" זצ"ל ונתקיים מה שכתוב "לא יאונה לצדיק וגו'" וזכותו הגדולה עמדה לזרעו, שזר לא יבוא ולא יתערב במשפחתו הטהורה".

קהלת טערצאל

בשכונתה של קהלת סערענטש היה כפר קטן בשם טערצאַל, שישבו בו יהודים יראים ושלמים. פעם כיהן בישוב זה הרב הגאון ר׳ יחזקאל פאנעט זצ״ל, בעמח״ס ״מראה יחזקאל״ ומכאן עבר לשמש כרב בקהלת קאַרלסבורג, בירת מחוז טראַנסילבניאַ. אחריו תפסו את כסא הרבנות בטערצאל רבנים רבים, ביניהם גדולי־תורה.

כשישבתי בבית מו״ח ז״ל בסערענטש כיהן כרב המקום של טערצאל הרה״ג ר׳ יעקב שפירא ז״ל, שנולדו לו לעת זקנתו שבעה ילדים והיה מבקר לעתים קרובות בסערענטש, כדי לאסוף תרומות להחזקת בני ביתו. אנשי קהלת טערצאל היו אמנם יהודים כשרים וטובים, אבל רובם היו עניים, בעלי משפחות ברוכות ילדים ולא היה באפשרותם לפרנס את הרב ושבעת ילדיו.

כשנכנס הרב שפירא הישיש לבית חמי, היה רגיל להגיד תמיד את אותה ההקדמה: ״אני יודע, כי רבים שואלים, היתכן כי רב זקן כזה יבוא בעצמו לאסוף כסף? האין זו פגיעה בכבוד התורה? שאל והשיב: אם לא הייתי רב מטערצאל אלא איש זר והייתי יודע שמתגורר בכפר טערצאל רב קשיש מטופל בשבעה ילדים פעוטים החסרים לחם, האם לא היתה מצוה גדולה להטריח עבורם ולהתרים את נדיבי־לב להחזיק בצאן הקדשים הזה?! לכן חשבתי, למה אניח מצוה גדולה כזו לאיש זר, אני בעצמי אקיים אותה, כי מצוה בו יותר מבשלוחו..״

בכל בית בסערענטש היה אומר הרב שפירא הקדמה אחרת. והיה מצטט פסוקים ומאמרי חז״ל להצלחת מטרתו. לסוחר אחד אמר: ״על יהודים שמתפללים הרבה ולא נותנים צדקה אפשר לומר ״הקול קול יעקב והידים ידי עשו״...

*

הוא היה אומר: לפני קיום מצוה אנו אומרים ״הריני מוכן ומזומן״, לכאורה למה כפילות הלשון ״מוכן ומזומן״? ויש לומר, כי ישנם אנשים אשר מעדיפים לקיים מצוות שלא עולות להם כסף: לא קונים עליות לתורה בבית הכנסת, מסתכלים בספרי קודש של אחרים, שומעים קריאת המגילה במגילה של השכן, יוצאים ידי חובתם בסוכה של השכן ובלולב של החבר וכיו״ב. לכן תקנו חז״ל להגיד ״הריני מוכן ומזומן ״כלומר, לתת גם מזומנים עבור קיום מצוה...

*

אמרו לו לרב הזקן מטערצאל — ״מדוע הינך אוסף תרומות, הלא יש לך משכורת חודשית וקהלה נאה וחסידה הדואגת לפרנסת בני ביתך?״. על זה השיב הרב שפירא: ״אדם שאין לו בכלל מקור פרנסה וכולם יודעים עליו שהוא עני, אינו ראוי לרחמים, כי ישראל קדושים הם ומרחמין עליו, אבל עני שחושבים עליו שיש לו ובאמת אין לו, על זה צריך שירחם ה׳. וז״ש דוד המלך ע״ה ״תפלה לעני כי יעטוף״ ר״ל שעניותו היא מיעוטפת ואין בני אדם יודעים שהוא עני ואביון שירחמו עליו, ולכן הוא מוכרח ״לפני ה׳ ישפוך שיחו״, כלומר, שישפוך את מרירות לבו לפני ה׳ דייקא, שיודע את כל הנסתרות ורק הוא ירחם עליו״...

לבעל בית אחד שהחמיץ את פניו כשנתן לו נדבה, אמר הרב שפירא: "דע לך, כי צדקה היא כמו ביטוח נגד שרפה, את התשלומים החודשיים לא משלמים בחפץ לב, אבל כשנשרף הבית נהנים מהביטוח..."

*

למרות זאת, דעתו של מו"ח ז"ל לא היתה נוחה הימנו, באמרו כי רב בישראל, תלמיד חכם גדול, שהולך "ממזוזה — למזוזה" לאסוף נדבות אינו מוסיף כבוד לתורה. מו"ח ז"ל ציטט את המשנה הראשונה במסכת שבת "יציאות השבת וכו' פשט העני את ידו לפנים וכו'... העני חייב ובעל הבית פטור" ואומר המגיד מזלוטשוב: "לכאורה קשה, הלא העני מכין את השבת במאמצים גדולים בקושי ובטרחה, משא"כ העשיר בעל הבית, ובכל זאת כשמתחילים ללמוד מסכת שבת כבר בתחילתה אנו מוצאים שהעני חייב ובעל הבית העשיר פטור, והתירוץ — אפילו העני שבעניים מצוה עליו לעשות שבתו חול ובלבד שלא יצטרך לבריות, וברגע שפשט ידו — חייב!..."

קהלת ליסקא

לא רחוק מהכפר טערצאל היתה קהלה עתיקה ודתית — קהלת ליסקא, אשר בה ישב הגה"ק ר' צבי פרידמאן זצ"ל, בעמח"ס "אך פרי תבואה", הנקרא בפי כל "רבי הרשלי ליסקער". שמו היה מפורסם בכל העולם היהודי בהונגריא ונהרו אליו בהמונים לבקשת ישועות ורפואות, מכל פנות הארץ. בנוסף לגדולתו בתורה ובעבודת השם, היה הצדיק מליסקא בעל נפש טובה ויקרה. כמעט כל המלמדים השלומיאלים קבלו ממנו כתבי־תעודה ולכל עם־הארץ כתב תואר גדול שמגיע לת"ח מופלג. הוא נימק את הדבר כך: "יהודים אלו שפונים אלי הם קבצנים מסכנים ואינם יכולים להסתדר בפרנסה, בשל חוסר התעודות. כסף אין לי בכדי לתת להם ולהעמידם על רגליהם, לכן לכל הפחות אעשה להם טובה שממנה יכולה לצמוח להם ישועה לכל ימי חייהם. ובפרט טובה כזו מיוחדת שאף רב אחד במדינת הונגאריא לא יעשה להם"...

אם מלמד הגיש את מועמדותו לקבל משרה בקהלה וציין שיש לו תעודה מהרבי מליסקא, כבר ידעו הרבנים איך להתייחס אליו ולהעריך את המועמד כערכו האמיתי... אבל בעלי־הבתים לא ידעו חכמות, הם התייחסו למכתבו ולחותמו של הצדיק מליסקא בכבוד גדול.

*

היה ידוע שהצדיק מליסקא — בניגוד לאדמורי"ם אחרים במדינה — היה מקבל דמי פדיון גם מאנשים חילונים ובעלי עבירות, כי מחמת טוב לבו לא רצה לביישם ובתקוה שעל ידי שיקרב אותם הם יחזרו בתשובה. ומאידך לא רצה ליהנות מהכסף שקיבל מ"פושעי ישראל" מה עשה? שם שטרות אלה הצידה והשתמש בהם כנייר "אשר יצר" בבית הכסא... קבצן אחד גילה את הסוד ובית השימוש של הצדיק שימש לו כאוצר לממון במשך מספר חודשים, עד שנודע הדבר לקבצן שני שהקים צעקות והרעיש עולמות. כך נודע הדבר לציבור, עד שהגבאים באו והתחננו אל הרבי שיפסיק בזה, בגלל שיש בדבר משום מורד במלכות...

נגיד אחד מקהל טיסא־פירעד ערך חגיגה גדולה לרגל ספר התורה שקנה והזמין את הצדיק מליסקא להשתתף בהכנסת ספר התורה. הרבי השתתף בשמחה, נשא דרשה גדולה, ותוך דברי התורה שיבח את בעל השמחה, אשר נדב לבו לקנות לו ספר תורה וקשר בראשו של העשיר הזה כל מיני כתרים. הרבי נשאר שם לשבת, וחזר על דבריו בכל ההזדמנויות שהיו לו לדבר בפני הצבור והפליג בשבחו של הנגיד הנ״ל.

בשבת השניה שבת בקהלה טיסא פירעד הצדיק ר׳ הלל ליכטענשטיין ז״ל, רבה של קולומייא שהיה דרשן ומוכיח מפורסם וראה שבבית הכנסת נוהגים למכור את העליות לתורה באופן שהשמש מסתובב מסביב לבמה ובידו לוח ועליו כל מיני מספרים על מחיר העליה. השיטה הזאת מאד הרגיזה את הצדיק ר׳ הלל ל״ש, שמצא לנכון להטיף דברי מוסר לעשיר הנ״ל באומרו כי על ידי התורה שהוא תרם, הפך את בית הכנסת לשוק מציאות ומחללים את השבת על ידי מקח וממכר.

העשיר הנדבן הרגיש נפגע מאד וכעבור זמן בא אל הצדיק מליסקא להתלונן. הסביר לו האדמו״ר מליסקא כך: ״כתוב בתורתנו הקדושה, כי במצרים היו שתי מילדות, שם האחת שפרה ושם השניה פועה, ומפרש רש״י שפרה על שם שמשפרת את הולד, ועל פועה אומר רש״י ״פועה לשון צעקה״. ורבי הערשעלע ליסקער ז״ל המשיך ״המגיד דומה למיילדת, כי התולדות של הדרשה שהמגיד משמיע, המה המצוות והמעשים הטובים. המגיד בדומה למיילדת מתכוון לטובת הולד, וכמו שיש לכל מיילדת השיטה שלה, כך גם לכל רב־דרשן השיטה שלו. אחד דורש ומבליט את זכויות ישראל, ואפילו את דברי המוסר שלו הוא אומר בעדינות ובדרכי נועם בבחינת ״שפרה״, והמגיד השני צועק ומוכיח בבטויים קשים, בבחינת ״פועה״. ״לי הזמינו מן השמים״ — סיים את דבריו הצדיק מליסקא — ״שלא אצטרך לצעוק, כי בשבת שאני הייתי אצלכם בטיסא־פירעד, עמדת על הבמה על יד הגבאי וכיבדת את האורחים בעליות ואני לא ידעתי ולא שמעתי שמוכרים עליות בלוח ובמספרים. אבל כשביקר שם רבי הלל מקולומייא, עשו כך מן השמים, שימצא דבר שלא נראה בעיניו ושיש עליו לצעוק. כאמור, אלו ואלו דברי אלוקים חיים, אלא שיש שינוי בשיטה אבל לא בכוונה״.

*

שאלו פעם את הצדיק מליסקא: ״איך הנך מברך אנשים חילוניים שאינם ראויים לברכה ואיך חלים בכלל הברכות עליהם?״ והשיב: ״אם יצחק אבינו היה יודע שהוא מברך את יעקב, לא היו הברכות חלות אלא על יהודי כשר שהוא באמת צדיק כיעקב. אבל מכיון שיצחק בירך את יעקב אבל כוונתו היתה על עשו, ממילא שפיר חלות הברכות אפילו על יהודי גרוע, כי איננו גרוע מעשו״...

*

מספרים על האדמו״ר מליסקא ז״ל, כשנתקבל לשבת על כס הרבנות בכפרו, מצא שם מלמדים עמי־הארץ, והילדים ב״תלמוד־תורה״ בקושי ידעו להתפלל ולקרוא מתוך הסידור, חוץ מזה לא ידעו שום דבר ולא הבינו שום דבר. על זה אמר רבי הערשעלע ליסקער בבדיחות: ״עכשיו מובן לי, מ״ט אמרו חז״ל, כי המלמדים באים משבט שמעון ולוי דייקא. משום שהם הרגו בשכם הרבה גוים, לכן חייבים הם לתקן זאת ולעשות מיהודים — גוים...״

*

סח לי יהודי אחד מסערענטש שזכה לסעוד על שלחנו של הצדיק בליל הסדר שכאשר הגיע למלים "חסיד הוא" שבפזמון "אדיר הוא" פרץ בבכי ואמר: "אם רבונו של עולם הוא חסיד, אז למה אינו אומר "ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה"?...

*

הוא היה אומר, מדוע אנו קוראים לצדקה שאנו נותנים לקופסאות הכוללים בשם "רבי מאיר בעל הנס", כי רבי מאיר אומר (קידושין, ל"ו) — "בין כך ובין כך נקראים בנים למקום", כלומר, אעפ"י שאינם ראויים ואינו מגיע להם, בכל זאת המה בנים וה' מרחם עליהם וממלא את משאלותם כרחם אב על בנים.

*

הצדיק מליסקא היה מפרש מה שכתוב בשו"ע: "אחרים אומרים שקורין את שמע — משיראה את חברו מרחוק ד' אמות", ר"ל שמוטלת חובה על יהודי לקיים לא רק את המצוות שבין אדם למקום אלא גם המצוות שבין אדם לחברו, כלומר, אסור ליהודי שיראה רק את "וראיתם אותו וכרתם את כל מצוות ה'", אלא הוא צריך "לראות גם את חברו", לקיים את המצוות שישנן בין אדם לחברו, ורק אז מותר לקבל עול מלכות שמים:

*

את הצדיק ר׳ הערשעלע ליסקער זצ״ל הכרתי כשלמדתי בישיבת העיר טפלטשוין. לאחר ששידך את בתו, היה במצוקה גדולה וביקר בכמה ערים כדי להתרים את הנדבנים ל״הכנסת־כלה״. ליוה אותו בחור צעיר שהיה הגבאי שלו. כשהרבי מטפלטשוין שאל כמה נדוניא הבטיח לחתן ולכמה כסף הוא זקוק, לא ידע הצדיק מליסקא לענות ואמר: ״הבחור שלי יתן תשובה ברורה, כי הוא מטפל בחלק הכספי של מצוה זאת״. לאחר מכן נודע לי, כי הצדיק מליסקא אינו מכיר בצורת מטבע.

לימים התפרסם שמו, אלפי חסידים נהרו אליו ומילאו את ביתו בכסף, אבל נרקמו אגדות על בטלנותו של הצדיק מליסקא במילי דעלמא.

*

יורשו של הצדיק ר׳ הערשעלע ליסקער היה חתנו הרה״ג ר׳ חיים פרידלענדער ז״ל שהיה גדול בתורה, בעמח״ס ״טל חיים״ על סוגיות הש״ס. גם עליו אמרו שהלך בעקבות חותנו — אינו בקי במילי דעלמא ואינו מכיר צורת מטבע.

הוא היה אומר: ״אני אוהב יהודים שאומרים עליהם דברים רעים ואני שונא יהודים שאומרים עליהם דברים טובים. והיינו: אומרים על מישהו שאינו הולך כל יום למקוה, או שהוא מתפלל תפלת מנחה וערבית ללא חגורה. או שמשבחים מישהו ואומרים עליו הוא עוד יהודי טוב, המטבח שלו עוד כשר והוא לא נוסע בשבת...

*

רבי חיימל ליסקער היה אומר: למה גונבים את האפיקומן? כי המצה מרמזת על פרנסה (לחם עוני). אם כן, בעל הבית מניח החצי של המצה על שלחנו לְהאי עלמא ובדעתו להטמין את החצי השני לעולם הבא. אבל אשתו ובני ביתו רוצים שכל הפרנסה תהיה מיועדת רק לעולם הזה, לכן הם גונבים את האפיקומן, אבל על הבעל הבית לשמור על זה...

*

הוא היה אומר: בתקופת התלמוד היו אויבי אמונת ישראל בחוץ, ברחוב ברשות הרבים, לכן היו צריכים להדליק את נרות חנוכה בחלונות, כדי לפרסם את הנס לעוברי דרכים. היום בימינו אנו, נמצאים לפעמים שונאי תורת ישראל בין אנשי ביתינו, לכן מדליקים את החנוכיה בתוך הבית...

ועל פי זה אפשר להבין מה שאנו אומרים למלאכי השרת בזמירות ליל־שבת ״צאתכם לשלום״. לכאורה, האם אין בכך פגיעה בכבוד האורחים שמגרשים אותם? התירוץ: מוטב לבקש את המלאכים שיעזבו את הבית לטובתם, כדי שלא יראו את פרצופיהם של הבנים החילוניים, שצריכים להגיע הביתה לסעודת השבת...

*

״את אשר האלקים עושה הגיד לפרעה״, ״אשר האלקים עושה הראה את פרעה״ (פרשת מקץ). וְקשה למה בשני־שובע כתוב ״הגיד״ ובשני־רעב כתוב ״הראה״? — מסביר הצדיק מליסקא ז״ל — דהנה ידוע מספה״ק כי דיבורו של הקב״ה הוא הכרח ולא יבוטל לעולם אולם המחשבה אינה הכרחית ותליא באדם, שהוא בעל בחירה והוא יבחר כרצונו. משום כך בשני־שובע כתוב ״הגיד לפרעה״, כלומר, אם

הוא בהגדה ובדבור אז הוי הכרח ולא יבוטל לעולם, כי שני־השובע היו ממש ז' שנים. לעומת זאת בשני־רעב כתוב "הראה לפרעה" שהיה רק במחשבה וניתן לבטלם, לכן ממילא נתבטלו משבא יעקב אבינו למצרים, כי בזכותו נתבטל הרעב.

*

"כבד את ה' מהונך" (משלי, ג' ט') ופרש"י אל תקרא מהונך אלא מגרונך. ואומר הצדיק מליסקא לפרש על פי הגמרא (במס' ברכות, ל"ה): "ר' לוי רמי, כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה" (הרי היא לבני אדם). וזה שאמר שלמה המלך: "כבד את ה' מהונך" דייקא שהוא שלך, אולם, אל תקרא מהונך, שהוא הונך וקנית אותו אלא בתנאי שתקרא "מגרונך", שתכבד את ה', דהיינו שתעשה ברכה מגרונך ואז יהיה ההון שלך.

*

"למה לנצח תשכחנו" (איכה ה' כ'), וקשה, איך הנביא יכול לומר שיש שכחה לפני הקב"ה, הלא כתוב "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם"? ותירץ הצדיק רבי משה לייב מסאסוב, כי אם אדם עבר על עברה שבתורה ולא שכח אותה ויש לו הרגשת אשמה והוא חוזר בתשובה, אז הקב"ה כאילו שוכח את העברה. אבל אם האדם עשה מצוות ומעשים טובים ושכח אותם ואינו מתפאר בהם תמיד, אז הקב"ה לא שוכח את מעשיו הטובים שעשה, כי אין שכחה לפני כסא כבודו.

בנושא זה אמר הצדיק מליסקא לפרש את הכתוב "והיה אם שכוח תשכח את ה' אלקיך" (פרשת עקב), ולכאורה קשה הלא אמרו חז"ל אין והיה אלא לשון שמחה אם כן איזה שמחה ישנה אם תשכח חלילה את ה' אלקיך? וכן יש לדייק על הכפילות — "שכוח תשכח". המעשה שהיה כך היה: פעם יצא לדרכו הצדיק מליסקא ושכח בבית את המקטרת שלו והיה לו מזה שמחה גדולה. את שמחתו הסביר כך: "בעת שעלי להופיע בפני בית דין של מעלה, ישאלו ממני איך שכחת לקיים מצוה זו או מצוה זו מן התורה? עד עכשיו, לא היה לי שום מענה בפי להצטדק ולומר שהשכחה גוברת עלי. אבל עכשיו ששכחתי את המקטרת בבית, יהיה לי פתחון פה לעתיד לבוא. וזהו כוונת הפסוק: "והיה אם שכח" צריך שיהיה שמחה אם אתה שוכח את החפץ שלך, כי אז יש תירוץ בפיך, באם ח"ו "תשכח את ה' אלקיך".

*

בשלחן ערוך או"ח סימן ת"ל כותב המחבר ששבת לפני הפסח נקרא "שבת הגדול" (ועיי"ש גם כן במג"א ובטו"ז) ופירש הצדיק מליסקא ז"ל דהנה איתא בגמרא (מס' מנחות פרק ג') דהצדוקים אמרו שהקרבת העומר הוא תמיד יום א' אחרי השבת דכתיב "ממחרת השבת תביאו את עומר התנופה" ובאמת טועים הם, אלא ממחרת השבת פירושו יום אחד אחרי יום ראשון של פסח, והא דכתוב ממחרת השבת, היינו יום טוב, כי גם יום טוב נקרא שבת. אם כן, כדי לרמז על זה שהצדק אתנו והצדוקים טועים, אנו קוראים את השבת לפני הפסח בשם "שבת הגדול", יען שישנה עוד שבת אחת והיינו — פסח שהיא בבחינת "שבת הקטן" כלפי שבת הגדול, כי שבת הוא באיסור סקילה כשעושה מלאכה ויו"ט הוא רק איסור לאו שיש בו מלקות (ועיין תוס' פסחים, ה') ודפח"ח.

*

תולדות שושלות
ליסקע-קרסטיר

בעת פטירתו של הצדיק מליסקא (האדמו"ר השני), התאספו כל רבני האזור, כדי לספוד לו. גם אני השתתפתי בלוויה. ראשון הספדנים היה הרב הגאון ר' יצחק גליק מטולטשווע זצ"ל שאמר: "חז"ל אמרו, כי יסורין מכפרין עוונותיו של אדם ומיתת צדיקים מכפרים ויום כפור מכפר. לכן אנו מתפללים ומבקשים מאת ה' ואומרים "והיתה זאת לכם לכפר אחת בשנה" (פרשת אחרי), כלומר, די לנו בכפרה של אחת בשנה — ביום כפור ואנו מוותרים על כפרות אחרות"...

אחריו נשא הספד מר הרב הגאון ר' שמעון גרינפעלד זי"ל אבדק"ק סעמיהאַלי. אחרון הספדנים היה הרב הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, רבה של מאַדע, שאמר: "אומרים על הרב מליסקע שהוא בטלן, ואני שואל וכי איש שיודע ש"ס ופוסקים נקרא בטלן? אנו בטלנים, שאיננו יודעים זאת"...

קהלת טולטשווע

בישוב זה התגוררו בסך הכל כשישים משפחות. בכל זאת הי' כפר זה מפורסם בכל מדינת הונגאריא, כי כאן ישב על כסא הרבנות רב גאון אדיר, ה"ה ר' יצחק גליק זי"ל, בעמח"ס שו"ת "יד־יצחק". מכל פינות הארץ נהרו אליו אברכי הישיבות ובעלי־הוראות הצעירים כדי לקבל ממנו "סמיכות". ל"הורמנא" שנתן הי' ערך גדול, בשל סמכותו הגדולה ופרסומו כגאון גדול. גם אנכי זכיתי לקבל ממנו "סמיכות" לאחר שבחן אותי.

כשהייתי בביתו נדהמתי לראות את העניות והדחקות בתוך דירתו הקטנה הוא ישב על יד השלחן, עיין בספרי־קודש ואשתו הרבנית ישבה על הספה ותפרה דפי־גמרא שנתלשו. כשאמרתי תודה עבור הכיבוד שהגישה לי, אמרה הרבנית: — "האם אתה, צעיר, יודע מי אני?" והציגה את עצמה: — "אני בתו של הרב הגאון ר' ישעי' בענעט, שהי' רבה של קהלת קאלעוו, ושהי' בנו של הגאון האדיר ר' מרדכי בענעט וחתנו של הגאון הגדול ר' אלעזר רוקח, בעמח"ס "שמן רוקח" אבדק"ק סאַנטעוו. בכל זאת — המשיכה הרבנית — אני מטריחה את עצמי לתפור ולתקן את הספרים של בעלי, כדי שיוכל ללמוד מהם".

התפלאתי לראות שלא היו לגאון זה הרבה ספרים, אלא מעט מזעיר, והיינו: ש"ס ישן, רמב"ם, טורים ושו"ע, וספרי שו"ת "חתם סופר", "נודע־ביהודה" ועוד מספר ספרים ואפילו חלק מספרי הראשונים לא היו לו. ובכל זאת נעשה הרב ר' יצחק גליק, לגאון מובהק בתורה ופוסק גדול ששמו הלך לפניו (ועי' בשו"ת יד יצחק ותראה כי רב אחד שידע שאין לו כי אם ש"ס ישן והקשה לו קושיית התוס' ישנים, והוא כיוון בדיוק את התירוץ של תוספות ישנים; ועי' עוד בשו"ת "יד יצחק" ח"ג סי' של"ה בתשובתו אלי הקטן ותראה שמזכיר שם שאין לו ספר הריטב"א). הסיבה לכך היה — מצוקתו הכספית של הגאון, בשל המשכורת הקטנה שהעניקה לו הקהלה הפעוטה והדלה של הכפר טולטשעווע.

הגאון הרב רבי אברהם יצחק גליק
בעמח"ס "יד יצחק"

בית הכנסת בטולטשוע

היתר הוראה (שקיבל הרב המחבר)
מהרב גליק

ודכירנא כאשר הייתי יחד עם מו״ח ז״ל לנחמו באבלו, כאשר מתה עליו אשתו הרבנית, סיפר על גודל צדקתה. באפיזודה דלהלן: לפני שהוציא לאור את החלק השני של ספרו בשו״ת, הי׳ שרוי בדאגות, מאיפה יקח כסף להדפיס את ספרו, שעלה הון רב. יום אחד, נכנס אליו המדפיס ואמר כי עשיר נדבן אחד שרוצה בהעלמת שמו, נתן לו סכום גדול על חשבון הדפסת הספר של הרב, והמדפיס בא לבקש את הסכמת הרב ואת כתב היד. הרב שמח שמחה גדולה וברך בכל הברכות את הנדבן על תרומתו ועל נדבת לבו ובעיקר על שעשה הכל בסתר, וויתר אפילו על כך ששמו יופיע בספר. כשיצא הספר ממכבש הדפוס והשמחה של הרב הגיעה לשיאה, גילתה לו אשתו הרבנית הצדקת את הסוד. היא היתה הנדבנית שרצתה לעשות צדקה בעילום שמה. היא מכרה את כל תכשיטיה שקבלה לפני הנישואין, כדי לעשות נחת רוח לבעלה...

הגאון מטולטשווע זצ״ל סיפר לנו, כי פעם באו ואמרו לרבי עקיבא איגר זצ״ל, כי יש בעיר איש אחד שהוא מאד מסכן, משום שאין לו רק לחם צר ולומד תורה ביום ובלילה. על זה אמר רבי עקיבא איגר: ״אין האיש הזה בכלל מסכן, מסכן הוא האיש שיש לו בבית כל טוב ואינו לומד תורה...״

כששאלנו אותו למה ישב במשך עשרות בשנים בישוב קטן כזה ולא עבר לקהלה של עיר גדולה הראוי׳ לשמה, השיב בבדיחה ואמר: ״כתוב ברש״י (פרשת לך) ״הדרך ממעטת את השם״, כלומר, לפעמים יש רב שהוא עם הארץ, ובכל זאת יש לו שם טוב במדינה, כי לא יודעים שהוא בור. אבל כשהוא שם לדרך פעמיו ומבקר בערים אחרות בין תלמידי חכמים, אז נודע לכולם בכל המדינה שהוא ״עם הארץ״. וזוהי כוונת רש״י ״הדרך ממעטת את השם״...״

הרב הגאון ר׳ יצחק גליק זצ״ל ישב על התורה ועל העבודה במשך חמישים שנה בכפר נידח זה, לא חשב אף פעם לעזוב את הישוב הדל והקטן ולעבור לעיר אחרת, כדי לשפר את תנאי החיים שלו. זאת, למרות שכמעט כל תושבי המקום היו אנשים פשוטים בורים וריקים ולא הבינו אפילו את שיחות החולין שלו.

קהלת אויהעלי

קהלה זו היתה מפורסמת, כי כאן כיהן בתור רב, הגאון הצדיק והקדוש רבי משה טייטלבאום זצ״ל, שהי׳ רב גדול בתורה, אדמו״ר פועל ישועות, מגיד בחסד עליון, מחבר ספרים מחונן, ראש לשושלת ״טייטלבאום״ ומיסד החסידות בהונגאריא. הוא היה בן הרב הצדיק ר׳ צבי הירש מזבארוב, שהשתייך למשפחה המתייחסת לרמ״א. הוא נולד בפרמישלא ולמד תורה מפי דודו הגה״צ רבי יוסף, רבה של קאַלבסוף ואח״כ אצל רבי אברהם ארי׳ מסטריזוב, בעמח״ס ״דרישת אריה״. בראשית ימיו הי׳ מתנגד גדול לחסידות, אבל הרה״צ רבי יעקב יצחק הורוביץ זצ״ל ה״חוזה מלובלין״ כבש את לבו ונעשה לרבו המובהק בתורת הנסתר.

תרגום המלה — "טייטלבאום" הוא "תמר", וכך כותב לו בתשובה מרן ה"חתם סופר" (או"ח סי' קצ"ז) "צדיק כתמר יפרח, כשושנה בעוד כפתו רעננה, תחל שנה בברכת קדם מעונה, ולא תשכון עליו עננה, ה"ה הרב הגאון המפורסם כערוגת הבושם, גם הדסים נ"י וכו' כקש"ת מוה"ר משה תמר נ"י אב"ד ור"מ דק"ק אוהליך יעקב משכנותיך ישראל"

בהתחלה כיהן בתור רב בכפר שינעווע (גאליציא). בגיל 26 נתקבל כרב באויהעלי, שבה היתה עדת חסידים קטנה. מכאן התפשטה השפעתו החסידית במחוזות הצפון והמזרח של הונגאריא. לאחר פטירתו של ה"חוזה" מלובלין והמגיד מקוזניץ נהרו אליו אלפים ורבבות גם מגאליציא ופולין, כדי לקבל את ברכתו. הוא נתן גם קמיעות לרפואה. לעת זקנתו הי' נקרא בפי מעריציו בשם "סבא קדישא". גם מרן ה"חתם סופר" פנה אליו כשבנו ר' אברהם שמואל בנימין, בעל ה"כתב סופר" הי' ילל וחלה מחלה אנושה.

•

"אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין" (שבת, קי"ח), ומקשים, למה לא די שמירת שבת אחת? ואמר הישמח משה ז"ל, כי השבת צריכה להיות אחרי ששת ימי המעשה, כמ"ש "כי ששת ימים עשה ה' וגו' וביום השביעי שבת וינפש". מעתה לפי"ז לא די בשבת אחת, כי היא אינה באה אחרי ששת ימי המעשה, אלא אחרי הרבה ימי המעשה, לכן צריך שישמרו שתי שבתות דייקא ואז השבת השני' הוי שבת כהלכתה, שבאה אחרי ששת ימי המעשה (ודפח"ח וש"י).

"ונפש כי תמעול מעל בה' וכחש בעמיתו" (פרשת ויקרא) ומפרש הישמח משה דמי שמזלזל במצוות שבין אדם למקום, סימן הוא שעובר גם על המצוות שבין אדם לחבירו, וה"ק "ונפש כי **תמעול מעל בה'" מזה תדע כי הוא גם** "וכחש בעמיתו".

הגאון הצדיק רבי משה טייטלבוים
האדמו"ר מאויהעלי
בעל "ישמח משה"

כל ימי חייו ציפה הצדיק ר' משה טייטלבאום בכליון עינים לביאת המשיח ולא הסיח דעתו מהגאולה. בכל דרשה ודרשה הי' מקונן על גלות השכינה ושפך נחלי דמעות על חורבן המקדש וירושלים. תמיד הי' בטוח שעוד יחי' ויזכה לראות בביאת המשיח. לפני שעלה על משכבו, הי' מכין לעצמו את בגדי השבת עם מקלו ליד מטתו, כדי שיוכל לקום במהירות לקבל את פני משיח צדקנו, כאשר יופיע. ממקורביו ביקש שאם יקדימו לשמוע את שופרו של משיח, יעירו אותו מיד, כדי שלא יאחר את פעמי־הגאולה.

לפני פטירתו אמר: "רבש"ע, הריני מוכן לקדש את שמך ברבים ולהיות כפרת כל עמך ישראל ובלבד שמשיח צדקנו יבוא במהרה". צדיקי הדור אמרו עליו, כי נשמתו היתה ניצוץ מנשמת ירמיה הנביא...

הי' גאון אדיר בכל חדרי התורה חיבר ספרים רבים: שו"ת "השיב משה", "ישמח משה" עה"ת ועל חלק מספרי הנביאים, פירוש על חמש מגילות בשם "ישיר משה", פירוש על ספר תהלים בשם "תפלה למשה" ועוד. הי' גם תופס ישיבה ובין תלמידיו היו הגה"צ רבי צבי מליסקא, נכדו הגה"צ בעל "ייטב לב", הגה"צ משינעוע ועוד גדולי הדור.

שמו כבעל מופת נתפרסם גם בין הגוים. על "קושיוט לאיוש" גבורם הלאומי של ההונגארים מסופר, שבהיותו ילד תלמיד בית הספר התיכון באויהעלי הביאתו אמו לפני הצדיק ר' משה טייטלבאום לברכו. הרב קרא עליו את הפסוק "נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה" (תהלים, ס' ו') הברכה התקיימה, משום שקושוט לאיוש עמד בראש התקוממות ההונגארים נגד האוסטרים והי' המנהיג הדגול והנערץ של המדיאָרים. למרות שהמהפכה נכשלה, מעריצים ההונגארים את שמו של קושוט עד היום.

מספרים על ה"ישמח משה", כי בפעם הראשונה החליט על דעת עצמו לנסוע לרבי אלימלך מליז'נסק זצ"ל, כי חשקה נפשו להכיר את השיטה החדשה של תלמידי הבעש"ט בעבודת־הבורא. אולם, בדרך פגש אותו תלמיד חכם מתנגד, שהשפיע עליו לחזור לביתו. על מעשה זה הצטער כל ימיו, כי בנתיים נפטר בעל ה"נועם אלימלך" הקדוש.

כידוע, אמר רבי ר' אלימלך לתלמידיו לפני מותו, כי הגם שיש לו הרבה חטאים ועבירות, בכל זאת בטוח הוא שיזכה לחיי עוה"ב. זאת מכיון שמצינו בסוף פ"ק במסכת סוטה, שה' עושה צדקה וגמילות־חסדים, מלביש־ערומים, מבקר־חולים, קובר־מתים וכיו"ב. מילא, אם השי"ת עושה צדקה בעולם הזה — מובן, אך איך ה' עושה צדקה בעולם הבא? אע"כ צ"ל שעושה צדקה וחסד, שנותן חלק לעוה"ב בגן־עדן גם לאלו שהם בעלי־עבירות ולא מגיע להם, ואני ביניהם... אמר ה"נועם־אלימלך" הקדוש.

מספרים על הגה"צ רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל, בעל ה"תניא", שנזדמן פעם לבית אחד הרבנים המתנגדים וראה שמרוב זלזול מונח הספר "נועם־אלימלך" מתחת לספסל, עליו ישב הרב. אמר בעל ה"תניא": אם ברצונך להכיר את מחברו של ספר זה, גם אם היית מניח אותו עצמו מתחת לספסל, הי' שותק ולא אומר דבר, בהיותו צדיק, עניו ושפל ברך.

חתנו של ה"ישמח משה", הרה"ג ר' ארי' לייב ליפשיץ ז"ל, רבה של ווישניצה, בעמח"ס "ארי' דבי עילאה", מי שהי' יותר מאוחר חותנו של הרה"צ ר' יחזקאל שרגא האַלבערשטאם משינעווע זצ"ל, השפיע עליו לנסוע ל"חוזה" מלובלין. לפי המסורת החסידית, ראה הרה"צ ר' יעקב יצחק הלוי הורוביץ מלובלין במלחמת רוסיא — צרפת את התחלת מלחמת גוג ומגוג, ולפני מותו ראה נחיצות לפעול לקירובה של הגאולה לאלתר, יחד עם רבי ישראל המגיד מקוזניץ ורבי מנחם מענדל מרימינוב, ולפי האגדה החסידית נפטרו שלושת הצדיקים באותה שנה בגלל מאמצם לדחוק את הקץ.

בזמן שה"חוזה" הירבה להורות על תורת הגאולה השלמה שהיא גופנית, נפשית ולאומית גם יחד, הירבה תלמידו ה"ישמח משה" לעסוק בגלות השכינה, והשקפתו בנושא זה מעניינת היא. מצד אחד הוא מדמה את עם ישראל שסובל מצרות ומרדיפות בגולה לבן יחיד ויקיר שאביו משקהו בכל מיני תרופות מרות וחריפות מכיון שהוא אוהבו ומתכוון לטובתו ולבריאותו ("ישמח משה" פ' בראשית), ומצד שני כואבת לו לרבה של אויהעלי הארישות של צדיקי הדור, שיושבים בחיבוק ידים תחת עול הגלות, מצדיקים עליהם את הדין ולא עושים די, כדי לזרז את הגאולה השלמה ואת ביאתו של משיח צדקנו.

מספרים עליו שישב תמיד על יד חלונו, כדי לראות את התנועה ברחוב, ואם שמע רעש כל שהו הי' כבר נדמה לו שהוא שומע עיקבתא דמשיחא. כל ימי חייו הצטער על שמשיח מאחר לבוא. את העצבות של ה"ישמח משה" הסבירו החסידים בפסוק בפרשת שמות : "ותראה והנה הנער בוכה" וצ"ב, למה לא כתוב "ותשמע את הנער בוכה"? ההסבר הוא, שמשה רבנו בכה ללא קול, בבחינת "במסתרים תבכה נפשי", וכך הוא טבעו של יהודי המקונן על הגלות. לכן אמרה בתו של פרעה שהילד הוא מילדי "העברים".

הרה"צ רבי משה טייטלבאום כיהן כרב וכאדמו"ר באויהעלי במשך שלושים ושלוש שנים ונפטר באמצע תפלת ערבית בגיל 82, ושם מנוחתו כבוד.

*

בנו יחידו, הרה"ג ר' אלעזר ניסן, נהקבל עוד בחיי אביו כרב בעיר סיגעט, בירת מחוז מאַרמורש. הביאו אותו לשם בני משפחת כהנא, שהיו נגידים וחסידים ועמדו בראש הקהלה (אותם אנשים נעשו ליריבים הגדולים ביותר של בנו, בעל ה"ייטב לב" זצ"ל). אבל בעקבות מחלוקת בין חסידי קוסוב, שהיו ברובם אנשים פשוטים, לבין חסידי בית טייטלבאום (בגלל שוחט מקרטשינוב), נאלץ רבי אלעזר ניסן לעזוב את העיר ולקבל משרת רבנות בגאַליציא. כאשר נפטר אביו באויהעלי, ישב הוא כבר כרב בדרוהוביץ והציע שיקבלו את בנו הצעיר, רבי יהודה יקותיאל למלא את כסא הרבנות של סבו באויהעלי.

אולם, ה"ישמח משה" זצ"ל כבש המונים בהונגאריא ובפולין, אך לא הצליח לכבוש את לבם של המתנגדים בקהלתו באויהעלי, שדרשו מרבם הצעיר, שיהי' רב ולא אדמו"ר, והיינו — שלא יקבל "פתקאות" ו"פדיונות" מחסידיו, שלא יתן קמיעות ושלא ידרוש דרשות ארוכות מדי... מאחר שה"ייטב לב" זצ"ל לא הסכים לעמוד בתנאי הקהלה ולצמצם את פעילותו החסידית, הי' נאלץ לעזוב את אויהעלי. הוא נתקבל לכהן כרב בקהלות סטרופקוב וגורליץ, אך לא הסתדר ברבנות עד שחזר לקהלת סיגעט, מקום כהונתו של אביו בצעירותו.

*

יורשו של ה״ייטב לב״ בקהלת אויהעלי הי׳ הרה״ג ר׳ ירמי׳ לעוו ז״ל, בעמח״ס ״דברי ירמיהו״, שהי׳ בנו של רבי בנימין וואלף, אב״ד דק״ק ווערבו, בעמח״ס ״שערי תורה״. הוא הי׳ גאון אדיר בתורה ונסמך להוראה ע״י הרה״ג ר׳ מרדכי בענעט ז״ל. הי׳ מפורסם לירא שמים מרבים, תופס ישיבה גדולה והתבלט בהתנגדותו החריפה לתנועה החסידית ובעיקר רדף את הצדיק ר׳ הערשעלע ליסקער זצ״ל ואת חסידיו.

בדרך כלל, הי׳ מתפלל תפלת שחרית, יחד עם בחורי הישיבה שלו וכמו כל יהודי אשכנזי הי׳ דייקן גדול והשגיח על כך שאף בחור לא יאחר לתפלה ולקריאת שמע בזמנה. סיפר לי אחד מתלמידיו, כי קרה פעם, שבחור אחד איחר לתפלה ונכנס לבית הכנסת כשהרב עם בני הישיבה סיימו להתפלל, ניגש אליו הגאון ר׳ ירמי׳ לעוו וצעק בחרי אף: ״דוא שייגיץ! דוא חסיד!״...

*

על רגזנותו מעיד הסיפור הבא: אנשי הקהלה פנו אל הרב בתלונה שהקצב, פלוני אלמוני, מכשיל את הרבים, כי מצאו שהוא מוכר בשר בלתי מנוקר. מיד שלח הרב את השמש לקרוא לקצב זה. אולם השמש טעה בשמות וקרא לקצב אחר. בו ברגע שהקצב נכנס לחדרו של המרא דאתרא, קם הרב ממקומו ברוגז גדול, ניגש אל הקצב, נתן לו שתי סטירות לחי ואמר לו ״שייגץ החוצה!״ שאל הקצב בתמיהה גדולה: ״רבי, מדוע מגיעה לי קבלת פנים כזו?״ אמר לו הרב: ״מפני שאתה מכשיל את הרבים ומוכר ליהודים טריפות ונבלות; אתמול מכרת בשר בלתי מנוקר!״ השיב הקצב: ״סליחה, כבוד הרב, אולי נפלה כאן טעות, כי אינני מוכר רק בשר עוף...״

— איך קוראים לך?״ שאל הרב.

— ״זלמן הערשקוביץ״, השיב בעל האטליז.

— ״אתה צודק״, השיב הרב, ״כנראה שהשמש החליף את הכתובת. אולם, מה בכך שקיבלת שתי סטירות לחי, אם לא מגיע לך עבור עכשיו, מגיע לך עבור העבר והעתיד, כי כל קצב הוא שותפו של עמלק ומכשיל את הרבים בטריפות. לכל קצב מגיעות מכות ואף ללא חקירה ודרישה...״

*

הוא היה אומר: בדורות הראשונים היית יכול למצוא בחנות קטנה — הכל, ממחט עד דגים מלוחים ומבשר עד בגדים, והיום נשתנו הזמנים וישנן חנויות מיוחדות לכל דבר. אותו דבר אצל רופאים, בעלי־מלאכה ורבנים. פעם רב של קהלה היה הכל — אב בית־דין, ראש ישיבה, דרשן, מוהל, מגיד שיעורים ועוד —, והיום נשתנו כבר הזמנים — דיין לחוד ודרשן לחוד, מוהל לחוד ותלמיד חכם לחוד — ... ועפי״ז פירש את דברי רבי יהושע בן חנניה שאמר: (גיטין, נ״ח) ״מובטחני שיהיה מורה הוראה בישראל״, וקשה, וכי בשביל פסוק אחד יהיה מורה הוראה? ויש לומר, שרבי יהושע ניבא שיהיה פעם דור גרוע כל כך, שאם מישהו ידע לצטט פסוק אחד בלבד ללא שגיאות כבר יהיה מתאים להיות רב בישראל...

בעוקצנות היה אומר: מדוע ישנם הרבה אדמורי״ם שאינם יודעים ללמוד תורה? כי כתוב ״ונתן לך אות או מופת״, וקשה, היה צריך לכתוב ״אות ומופת״, אלא משום דמי שיודע אות אינו יכול לעשות מופת, ומי שיודע לעשות מופת, אינו יודע אות...

*

באויהעלי התגוררו גם חסידים רבים ששנאו את הרב ר׳ ירמיה לעוו תכלית שנאה והשמיצו אותו ע״י כל מיני רכילויות. הם התארגנו, הקימו בית־מדרש חסידי נפרד ובנו על ידו מקוה מפואר. מקוה זה היה ה״פארלאמענט״ של החסידים, כמקובל, ומכאן ירו חיצי לשון־הרע כלפי הרב המרא דאתרא וכלפי כל הרבנים וקהל האשכנזים המתנגדים במדינת הונגאריא. במיוחד לגלגו החסידים על יהודי הונגאריא העלית (אובערלאנד), כי לאזור זה של המדינה טרם חדרה התנועה החסידית. פעם קבעו החסידים את הגבולות בין הונגאריא התחתית לבין הונגאריא העלית בסגנון כזה: בתוך בודאפעשט הבירה חוצה הגבול בין ״אובערלאנד״ ל״אונטערלאנד״, סימן ההיכר — מגן החיות בעיר, והגן בכלל, שייך כבר להונגאריא העלית...

אמרו על חסיד גדול אחד בעיר אויהעלי שאינו עומד להתפלל עד שלא דיבר לשון־הרע על שלושה רבנים, לכל הפחות...

בשבת הגדול ובשבת שובה היו החסידים באויהעלי מתפללים גם הם בהשכמה, למרות שלא הלכו לשמוע את דרשתו של הרב דמתא. הם אמרו: ״מצוה להתפלל בשבתות אלו באשמורת הבקר, לפני שהרבנים מזהמים את האויר בדרשותיהם״...

*

דוד היה לי באויהעלי, תלמיד חכם ויהודי יקר ולמרות שחבש שטריימל, היה אוהב שלום ורודף שלום ומוקיר רבנן גדול. שאלתיו פעם: ״איך יכול אתה ללכת למקוה בין חסידים אלו, הלא מקום זה הוא מוקד לשון הרע על גדולי התורה? והוא השיב לי בחיוך: ״אמנם מצוה גדולה לחסיד לדבר רכילות על רב דמתא, אבל מצוה זו אינה גדולה ממצוות תקיעת שופר. בתקיעת שופר, אחד תוקע וכל אנשי הקהל שומעים ויוצאים ידי חובתם. גם במקוה מפורסם זה, אחד מדבר וכולם שומעים וגם אני בין השומעים״...

*

כאשר נפטר הרה״ג ר׳ ירמיה לעוו ז״ל, נבחר בנו הרה״ג ר׳ אלעזר לעוו ז״ל למלא את מקומו. מכיון שצבור החסידים סרב לסור למשמעתו עמדו והכתירו להם לרב את בנו של ה״ייטב לב״ ז״ל, ה״ה הרה״ג ר׳ יוסף משה טייטלבאום ז״ל, תוך התארגנות בקהלה נפרדת בשם ״קהלה ספרדית״. אולם הוא לא האריך ימים. לאחר ששבת ש״ק אחת בישוב בעקעשטשאבָא נפטר בדרך באופן פתאומי ר״ל. הובא לקבורה לאויהעלי ושם מנוחתו כבוד באוהל אחד, על יד זקינו בעל ״ישמח משה״ זצ״ל.

כאביו כן גם הוא — הרב אלעזר לעוו — היה מתנגד נמרץ לחסידים בפרט לחסידי האדמו״ר מליסקא. אולם גם התגובה ממחנה החסידים לא איחרה לבוא והם החלו להציק לו. פעם כתב מכתב ארוך לחברו הרה״ג ר״ז סופר ז״ל, שהיה אבדק״ק קונהאלאש. במכתב, הוא שופך את מרירות לבו ואומר על החסידים שהם מבלים את זמנם בדברי־הבל, סיפורי מעשיות, בשתיית משקאות, ריקודי־הוללות וכיו״ב, אינם לומדים תורה ועתידים הם ליתן על כך את הדין.

אולם, הרה״ג ר׳ אלעזר לעוו טעה בכתיבת הכתובת ובמקום ״קונהאָלאָש״ כתב ״האָלאָש״ בלבד, כלומר, לכבוד הרב המקומי של האָלאָש. כך, שהמכתב שנשלח ע״י הדואר, הגיע לרבו של הישוב ״האלאס״, הסמוך לעיר נירעדהאזא, שהיה במקרה

חסיד גדול לאדמו״ר מליסקא... המכתב הגיע לידי החסידים הקנאים שעשו ממנו ״מטעמים״ ופרשה שלמה. הם העתיקו את המכתב ופירסמו את קלונו של הרב ר׳ אלעזר לעוו בכל המדינה. מלבד הפגיעה בכבוד התורה, שימשה הפרשה כשמן שנשפך על מדורת המחלוקת באויהעלי.

גם לאחר שנתקבל הרב ר׳ אלעזר לעוו הנ״ל לכהן בקהלת אונגוואַר החזיק לעצמו את רבנותו באויהעלי. רגיל היה לומר, שהוא דומה לפראַנץ יוסף, שהיה קיסר אוסטריא ומלך בהונגאריא. כמו כן היה הוא רב דאונגוואר ודאויהעלי. מכיון שבילה רוב זמנו באונגוואר, שהיתה קהלה גדולה ומפוארת, הושיב בקהלת אויהעלי את תלמידו ר׳ הירש דיק ז״ל, כדיין ומורה צדק, והוא לא ביקר באויהעלי רק פעמיים בשנה, לדרוש לפני אנשי קהלתו כמרא דאתרא.

גם בעיר אונגוואר היו לו קטטות גדולות עד לב השמים, כי גם שם התגוררו חסידים רבים שמררו את חייו. התנהגותו האשכנזית המובהקת והשקפת עולמו העוינת כלפי התנועה החסידית פגעה מאד בחוגים החרדיים של קהלת אונגוואר, שהיו ברובם אוהדי אורח החיים החסידי. לכן, בסוף ימיו הגיע הרב אלעזר לעוו ז״ל לידי המסקנה שטעה בדרכו, החל לנטות קצת לדרך החסידות ולהתנהג לפי רוחה.

גדולתו בתורה משתקפת מתוך ספרו ״פקודת אלעזר״ (שהוציא לאור נכדו, שהתגורר בעיר באניע), בו הוא מצטיין כגאון אדיר. בשל אופיו החריף ולשונו החדה פגע קשות לעתים בכבוד הבריות, בדברי מוסר ותוכחה.

ודכירנא, כי בעת שנפטר הנגיד והלמדן ר׳ שמואל ווינבערגער בעיר מיהאַלעביץ, הזמינו בניו של הנפטר את הרב ר׳ אלעזר לעוו, רבה המפורסם של העיר אונגוואַר שיבוא להספיד את אביהם, שהיה תלמידו של מרן ה״כתב סופר״ וחברו של הרב מאונגוואַר. קודם, הספידו הרב דמתא ושבחו עד מאד ואחר כך נשא את הספדו הרב מאונגוואַר. השתתפו בהלוויה אלפי אנשים, נשים וטף, שבאו לחלוק את הכבוד האחרון לנפטר, שהיה אהוב ומכובד על כל בני העיר.

הרב אלעזר לעוו התחיל במשל: ״פעם אחת, הרג רוצח אחד את חברו, וכאשר קברו אותו והורידו את גופו לקבר, בא רוצחו וזרק לקבר גם את חרבו אשר הרגו בו. המשתתפים והאבלים כעסו עליו מאד ואמרו לו — לא די שהרגת אותו, אלא גם את החרב אתה זורק לקבר?! כמו כן — המשיך הספדן בדבריו — המרא דאתרא הפליג בשבחו של הנפטר, קשר לו כתרים בכל מיני תהלות וחלק לו כבוד גדול, אולם הדבר נראה כאילו זרק אחריו לקברו את החרב, כי ״הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם״. אני לא ארבה בשבח ובכבוד, משום שאינם מגיעים לו, בגלל שהנפטר ״נתחמץ״ קצת ולא היה זה השמואל אשר היה בבחרותו, כי העושר הזיק לו כמו שכתוב ״וישמן ישורון ויבעט וכו׳ וכו׳״. כשמוע בניו ובני המשפחה של הנפטר דברים אלו, נתמלאו עליו כעס ורוגז וניסו להפסיק אותו, גם מתוך הצבור נשמע קול מחאה אך הרב אלעזר לעוו ז״ל, המשיך בשלו. בסופו של דבר, הצליחו קרובי המשפחה בצעקותיהם להשתיק את הספדן.

אמנם כתוב ״לא תגורו מפני איש״, אבל כבוד המת הוא ג״כ דבר חשוב, ואסור לפגוע בכבודו ולהלבין את פני האבלים ברבים. הספד מוזר זה היה לתמיהה באוזני כל שומעיו והיכה גלים בכל מדינת אוסטריא־הונגאריא.

קהלת קריסטיר (בודרוג — קרסטור)

כפר קטן זה היה לשם דבר ברחבי מדינת הונגאריא בשל שני דברים: כאן כיהן רב אחד שהיה תלמיד חכם גדול בשם רבי משה גינז־שלעזינגער ז״ל, בעמח״ס ״חוט־המשולש״ וכאן היה מתגורר הרב הצדיק ר׳ ישעיה שטיינער זצ״ל, שהיה מפורסם בכל המדינה.

הרב שלעזינגער היה בקי בכל חדרי התורה, ונודע כמומחה מיוחד בהלכות גירושין. היה עוסק באופן קבוע בסידור גיטין ובעריכת ״היתר מאה רבנים״, לעת הצורך. כמעט מכל המדינה הופנו אליו אנשים שרצו לגרש את נשותיהם.

אולם, עיקר פרסומו לא רכש על ידי מומחיותו בהלכות גירושין ובשמות אנשים ונשים, אלא בגלל דרשותיו. הוא דרש בשבת הגדול ובשבת שובה למעלה מארבע שעות ״בנשימה אחת״. אנשי קהלתו כיבדו אותו בשל תורתו וצדקתו, ומשום שלא רצו לפגוע בכבודו לא אמרו לו אף פעם שיקצר בדבריו. לפני תפלת מוסף עלה הרב על הדוכן מול ארון הקודש, כיסה את ראשו ואת פניו בטליתו הגדולה כך שלא הסתכל לעבר הקהל. הדרשה התחילה בשעה 11 לפני הצהרים ונמשכה עד לאחר השעה שלוש. מה עשו ״בעלי הבתים״? התפללו תפלת מוסף בשקט והלכו לביתם כתות כתות, קידשו, הלכו עם בני משפחתם לטייל ולבקר קרובים אכלו ארוחת צהרים, שרו זמירות, ברכו ברכת המזון והלכו לישון. כשקמו מזשינה חזרו לבית הכנסת והרב טרם סיים את דרשתו. בסיום דבריו, הסיר הרב את הטלית מעל ראשו, שוב ראה לפניו את כל בית הכנסת מלא מפה לפה עם מתפללים, כפי שהיה בתחילת הדרשה. כך נמשך הדבר במשך עשרות בשנים. בכל מדינת הונגאריא צחקו על כך, שהרב מקריסטיר מדבר לקירות ריקים אל עצים ואבנים. כל יהודי ידע מזה, רק לרב ר׳ משה גינז־שלעזינגער לא נודע הדבר לעולם...

מו״ח ז״ל, שהיה ידיד שלו אמר לו פעם: ״כששנינו משמיעים דרשה בשעה הראשונה אינני יודע מי דורש יותר טוב מחברו, אבל בזה אני בטוח, כי בשעה השניה והשלישית, דרשתי טובה יותר״...

— ״מה הינך רוצה ממני? השיב לו הרב ר׳ משה גינז, ״אורך הדרשה שלי הוא בסך הכל שעתיים, אלא לפני הדרשה אני אומר הקדמה בת שעה ואחרי הדרשה אני אומר סיום בן שעה, וזה הכל... ואם נוחה הדרשה ל״בעלי בתים״ שלי שיושבים בשקט ומקשיבים בתשומת לב, אז למה לי למהר ולקצר...״

*

האדמו״ר רבי ישעי׳לע קרעסטירער

הדבר השני שפירסם את הכפר קריסטיר, כפי שאמרנו לעיל, היתה חצרו של האדמו״ר ר׳ ישעי׳לע קריסטירער שהתגורר כאן. הרב הצדיק ר׳ ישעיה שטיינער ז״ל היה משמשו של האדמו״ר הצדיק מליסקא, ובמות רבו, ירש ממנו את האדמו״רות. אלפי חסידים מכל קצוות הונגאריא נהרו אליו, ובפרט אנשים פשוטים, פועלים, עניים וקבצנים. הוא היה מפורסם בכל המדינה כמכניס אורחים גדול, ביתו היה פתוח לרווחה כביתו של אברהם אבינו ע״ה. ברגע שנכנס יהודי לביתו, נתנו לו שלום וכבר

לחם... בשבתות ובחגים סעדו על שלחנו אלפי יהודים. תופעה נפוצה היתה בקריסטיר שמחותנים עניים מגיעים לכפר כדי לחגוג את חתונת צאצאיהם בבית המדרש של האדמו״ר. הרבי הי׳ מתכבד בסידור הקידושין וכל ההוצאות הענקיות של הסעודה למאות אורחים מימן הרבי מכיסו. בנוסף לזה היה הרבי מעניק סכום כסף גדול בתור דורון דרשה לחתן. כמו כן כשנולד בן לאיש עני, היה מכבד את האדמו״ר רבי ישעי׳לע בסנדקאות ואז כל ברית־המילה עם המסיבה נעשתה על חשבונו, ועוד נתן לבעל הברית כסף רב למען גידול הבן.

כאמור, לא היה רבי ישעי׳לע מפורסם לגדול בתורה, לא בן גדולים היה ולא ירש את כסא האדמו״רות מאביו, אלא שימש את הצדיק מליסקא ז״ל, וכן חתם את שמו: ״ישעיה שטיינער, שהיה משמש בקודש אצל הצדיק מליסקא״. אמרו עליו, כי הצדיק מליסקא סמכו להיות אדמו״ר בשל ב׳ סיבות: א. משום שראה שהיה נזהר בחטא הידוע, ב. פעם באה אלמנה ובכתה לפני הצדיק מליסקא שאין לה לתת נדוניא לבתה היתומה, והחתן רוצה לבטל את השידוך. אז לקח ר׳ ישעי׳לע את כל ממונו, שחסך במספר שנים בזיעת אפיו ונתן לאלמנה להשיא את בתה. כראות הצדיק דבר זה, אמר: ״ראוי ישעי׳לע שיעמוד לישועת ישראל, כי הוא נפש טובה ויקרה״.

למרות שנהרו אליו חסידים וגם אוהדים חילוניים באלפיהם שהציפו אותו בכסף, הוא נהג את ביתו בפשטות, בצניעות ובענוית עד כדי כך, שבחדרו לא היתה רצפת אבנים או קרשים אלא אדמה וטיט. גם בגדיו היו פשוטים ביותר. את חולצתו היה סוגר בצוארו לא בכפתורים אלא בחוטים, כי בימים ההם היה נחשב הכפתור לדבר מודרני... כל הכנסותיו היו קודש לצדקה ולגמילות חסדים. אולם, בדבר אחד דאג לעצמו, והיינו — שהשיא את בנותיו לתלמידי חכמים, יראים ושלימים. חתנים אלה וגם בנו היחיד ישבו בבתים שבחצרו ולמדו תורה יומם ולילה, עד שנעשו מורי הוראה בישראל.

בנו, הרה״צ ר׳ אברהם שטיינער, ירש את האדמו״רות בקריסטיר, אך לא האריך ימים ר״ל. שלושת חתניו הדגולים נספו בשואה על קדוש השם ה״ה הרה״ג ר׳ שמואל גרוס, בעמח״ס ״עלה שמואל״ כיהן כרב בכפר בערבעשט (מארמורש) ובקהל קרולע, הרה״ג ר׳ ראובן חיים קליין, בעמח״ס ״מטה ראובן״, שכיהן כרב בישוב סאנינא, הרה״ג ר׳ ישראל אברהם אלתר לנדא, בעמח״ס ״בית־ישראל״, רב באדלין, ה׳ ינקום דמם.

כשהגיעו ימי הבציר באזור העג׳לעך (גבעות־הכרמים) שבהונגאריא, באו מאות יהודים דתיים ועניים ממחוז מארמורש, כדי לדרוך את הענבים ברגליהם ולעשות יין כשר לכל מדינת אוסטריא־הונגאריא. במשך כל השבוע עבדו יהודים מסכנים אלו בכרמים וביקבים כחמורים ולא טעמו טעם מאכל חם, אך ליום שבת קודש באו בהמוניהם לקריסטיר לחצרו של האדמו״ר ר׳ ישעי׳לע. סיפר לי איש נאמן שבשבת אחת הצטופפו שם למעלה מחמש מאות דורכי ענבים, והרבי כיבד אותם במאכלי מלכים והכל בשפע רב. האורחים היו רעבים כל כך שאכלו בשבת כל מה שהיה במחסן הגדוש. לסעודה שלישית כבר לא היו חלות ואכלו לחם שחור. לסעודת ״מלוה מלכה״ לא היה כבר מה לתת להם, ולכן הזמינו את השוחט שישחוט בהמה במוצאי שבת.

סעודת "מלוה מלכה" בקריסטיר היתה מפורסמת ולמסיבה זו באו מכל פינות הונגאריא, ממרחקים של מאות קילומטרים. חסידים עלו על הרכבת המהירה במוצאי שבת אחרי הבדלה בשעה חמש וחצי (בחורף) בערב, ואם הגיעו עד חצות הלילה לקריסטיר, לא איחרו שום דבר. בערבי שבתות היו כל הכבישים המוליכים לקריסטיר מלאים עגלות עמוסות יהודים, שבאו לשבות אצל ר' ישעי'לע. היו גם שיירות שבאו ברגל — חזיון שהזכיר את עולי הרגל לירושלים. ההבדל היה — כי לקריסטיר באו בידיים ריקות ורעבים, ויצאו שבעים, מלאים כסף וברכות...

ההערצה לרבי ישעי'לע בקרב העם היתה כבירה. כדי להמחיש זאת אזכיר מחזה נהדר שראו עיני. נמצאתי בתחנת הרכבת הגדולה של העיר מישקולץ ששימשה צומת לתנועת רכבות והנה קמה המולה... האדמו"ר נסע דרך מישקולץ באחת הרכבות שחנתה בתחנה. השמועה שהרבי מקרסטיר שוהה בתחנה עשתה לה כנפיים. קהל רב ירד מכל הרכבות והתנפל על הרכבת שלו כולם רצו לתת לו שלום, לנשק את ידיו ולקבל את ברכתו. מנהל התחנה עמד אובד עצות, כי לא יכול היה להשתלט על הצבור, ועד שהגיעה המשטרה והשליטה סדר, היתה כל התחנה ככוורת דבורים. הרכבת המהירה לבודאפעשט יצאה באיחור של חצי שעה...

זכורני שביקרתי פעם אצל רבי ישעי'לע בקריסטיר, עם מו"ח ז"ל. הצדיק קיבל אותנו בכבוד מלכים. כשנכנסנו לביתו, הדליקה הרבנית נרות שבת. כשהרבי מסביר לנו, כי זאת עפ"י הזוהר הקדוש שאומר, כי תלמיד חכם הוא בבחינת שבת... הרבי שלח לקרוא לשוחט, לשחוט עופות, כדי לכבד אותנו בסעודה של בשר טרי.

מנהגו היה לתת לחולים קוביות סוכר לרפואה ולסגולה. אמרו, כי קופסת סוכר נשארה לו בירושה מרבו הצדיק מליסקא, ומקופסה זו נתן את הקוביות. כשהקופסה נתרוקנה והגיעה למחצה, לקח קוביות משלו ועירבב בקוביות הישנות כך שלא נגמרו אף פעם...

פעם בכל חודש נסע לליסקא, להשתטח על קברו של רבו האדמו"ר מליסקא, הביא עמו את כל הפתקאות (קוויטלעך) שקיבל מחסידיו במשך חודש ימים והכניסן לקברו, בכדי שהצדיק ז"ל יתפלל עבורם. החצר והאדמו"רות בקריסטיר, שהרימו את קרן החסידות, גרמו לנחת־רוח לכל יהודי הונגאריא החרדים, פרט לבני הצדיק מליסקא, שראו את עצמם מקופחים. כאב להם שהשמש של אביהם ירש את האדמו"רות והם נשארו ללא חסידים וללא מקור־פרנסה.

בדרך כלל, היחסים בין האדמו"ר לבין הרב המקומי המרא־דאתרא לא היו טובים. בקרסטיר לא היה כך, כי רבי ישעי'לע זצ"ל היה גם מוקיר רבנן גדול. רבה של קריסטיר הרה"ג ר' משה גינז־שלעזינגער ז"ל אמר פעם למו"ח ז"ל: ""בעל הבית" הטוב ביותר שלי הוא האדמו"ר רבי ישעי'לע, במשך כל השנה בכלל ולפני כל חג בפרט הוא שולח לי כסף במזומנים וכל מיני מתנות, והלואי ש"בעלי־בתים" כמותו ירבו בישראל"...

כן סיפרו על הצדיק ר' ישעי'לע, כי בזמן שהרב דמתא נשא את הדרשות הארוכות שלו בשבת הגדול ובשבת שובה וכל בעלי־הבתים הלכו הביתה לעשות קידוש, לאכול ולחזור, היהודי היחידי שלא הלך לביתו ונשאר בבית־הכנסת במשך כל הדרשה, היה רבי ישעי'לע זצ"ל, כי לא רצה לפגוע בכבוד המרא דאתרא. אולם, במרבית זמן הדרשה ישן האדמו"ר...

הצדיק רבי ישעי' מקריסטיר

כשנפטר האדמו"ר מקריסטיר, התאספו רבבות יהודים לקריסטיר והביאו אותו לקבורה, תוך בכיות ויללות שלא היו דוגמתן במדינת הונגאריא. הצבור היה כה גדול, שהיה בלתי אפשרי להשתלט על הסדר ולהביא את הגופה למקוה לשם טהרה. קבוצת דורכי ענבים חפרו מקוה בחצרו, תוך שעה קלה וכך טהרו אותו. כמקובל אצל אדמו"רים לא הושמעו הספדים בהלוויתו, אבל מספרים כי השתתף בהלוייה מנהל הדואר המקומי, איש הונגארי נוצרי, שפנה אל המלווים ואמר: "מורי ורבותי, אתם, שבאים לקריסטיר מכל קצוות הארץ, אינכם יודעים מי היה "אבא שייקא" (כך קראו לו הגוים המקומיים). אני שטפלתי בדואר שלו יודע את מעשיו. במשך עשרות בשנים שלח הרבי ע"י הדואר הון רב למאות משפחות עניות שמתגוררות בכל המדינה והוא תמך בהם. נכון שגם הגיעו לכתובתו בכל יום הרבה כסף, אבל "אבא שייקא" שלח פי שלוש ממה שקיבל"...

סיפר לי ידיד מעיר סערענטש, שהיה מחסידי האדמו"ר מבעלזא: פעם, לרגל עסקיו לא יכול הי' להגיע לבעלזא לקראת ראש השנה, ומכיון שלא רצה להשאר בבית ולהתפלל בבית הכנסת שלו, החליט לבלות את ראש השנה בחצרו של האדמו"ר מקריסטיר. מקובל אצל האדמו"רים, כי לפני תקיעת שופר עושים הפסקה: כל החסידים הולכים למקוה והרבי נכנס לחדרו להתבודד וללמוד את הזוהר הקדוש או ללמוד ברמב"ם הלכות תשובה או הלכות שופר. חסיד זה הי' סקרן לדעת מה עושה רבי ישעי'לע לִפני תקיעת שופר? כשיצא הצדיק מבית הכנסת הלך החסיד בעקבותיו, הוא הסתכל מבעד חור המנעול שבדלת דירתו וראה שהצדיק נכנס לחדר האוכל הענקי, נטל סכין ארוך, החל לחתוך לחתיכות קטנות את העוגות, לשפוך יי"ש בכוסיות, ולערוך את השלחנות, כדי שהכל יהיה מוכן ומזומן לפני המתפללים שיבואו לעשות קידוש מיד בסיום התפלה. הדבר היה לפלא בעיני החסיד. אך, אני אמרתי לו "שמא עבודה זו היתה חשובה יותר לפני הקב"ה מלימוד הלכות, כי חז"ל אמרו "גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה" (שבת, קכ"ז)...

קהלת אויפאַלו

הגאון ר׳ עמרם בלום

היתה זו קהלה קטנה שנתפרסמה בשל רבה, המאור הגדול הרב הגאון ר׳ עמרם בלום ז״ל, שהיה גאון עצום, מופלא בחכמתו ומרביץ־תורה. הוא נולד לאביו הרה״ג ר׳ יצחק יעקב בלום, רבה של קהלת שאַמשון, שהיה חתן הגה״ק ר׳ עמרם חסידא, אבד״ק מאַדע, שעלה לאה״ק ומנוחתו כבוד בעיה״ק צפת. עוד בצעירותו היה מפורסם כעילוי, חריף ובקי. אביו היה רבו ובנוסף לכך למד תורה מפי הרה״ג ר׳ מאיר פערלס מקרולע והגאון בעל ה״כתב סופר״ ז״ל.

בתחילה כיהן כרב בקהלת אַלמַש. לאחר מספר שנים נבחר לכהן פאר בקהלת מאַדע. כאן כיהן שבע עשרה שנה, תפס ישיבה גדולה והעמיד תלמידים הרבה. לאחר הסתלקותו של מהר״ם שיק, נבחר רבי עמהם בלום לרבה של חוסט. למרות שהיה גדול בתורה, לא התייחסו אליו בכבוד, אנשי עדתו בכלל והחסידים בפרט.

סיפרו לי אנשים נאמנים מעיר חוסט, כי דרכו של הרב בלום היתה לעסוק בתורה עד חצות הלילה ובבקר קם רק לתפלה. הדבר לא מצא חן בעיני המון־העם, והעגלונים היהודים, שעברו ברחוב על יד ביתו ונסעו לרכבת בשעה 5 בבקר, דפקו בשוטים על חלונות דירתו וצעקו ״כבוד הרב, המהר״ם שיק כבר ישב ולמד תורה בעת הזאת...״

כך התחיל הדבר ובמשך הזמן הידרדרו היחסים עד כדי כך, שמצבו של הרה״ג ר׳ עמרם בלום בקהלת חוסט היה בלתי נסבל. פעם ביקר בביתו הרב יואל ראטה, שכיהן כרב בכפר קטן בשם בערעטו־פאלו, ששכן בקרבת העיר גרוס־וואַרדיין, שבא לאסוף תרומות להכנסת כלה. הרב בלום שפך את מרירות לבו לפני אורחו. הרב ראטה הציע שיחליפו את משרותיהם, וכך עשו, בהסכמת ראשי שתי הקהלות: הרב הגאון ר׳ עמרם בלום ז״ל עבר לאויפאלו והרב יואל ראטה תפס את כסא הרבנות בעיר חוסט. אַך גם הוא לא הצליח להסתדר בעיר זאת וגם לו הציקו ולא האריך ימים ר״ל. היה גדול בתורה וחיבר ספר שו״ת ״אבני בית היוצר״.

לעומת זאת, הצליח הרב בלום באויפאלו. בחוסט כיהן כשנתיים ובאויפאלו נהג את עדתו במשך עשרים וארבע שנים ועמד בראש ישיבה גדולה. נדפס ממנו ספר שו״ת ״בית שערים״ על או״ח. גם צאצאיו היו רבנים גדולים ואנשי שם בהונגאריא, ה״ה בנו ר׳ יהודה צבי בלום, רבה של האַנעשעוויץ, הרה״ג ר׳ יעקב יצחק בלום (חתנו של הרה״ג ר׳ אליעזר זוסמן סופר מפאַקש) דומ״ץ באויפאלו, בנו הרה״ג ר׳ משה נחום בלום, דומ״ץ בקהלת גרוסווארדיין, בנו הרה״ג ר׳ בנציון בלום, רבה של קהלת סאַרוואַש, חתנו הרה״ג ר׳ יוסף צבי סופר (בן הרה״ג ר׳ חיים סופר מבודאפעשט) רב בכפר שאַמשון, חתנו הרה״ג האדיר ר׳ גרשון שטערן, רבה של לודש, בעמח״ס ״ילקוטי הגרשוני״ וחתנו הרה״ג ר׳ יוסף חיים פישמאן (בנו של הרה״ג ר׳ שרגא פייש פישמאן, מגיד שיעורים בפרעשבורג) רבה של טעלעגד (חותנו של בני הרב עמרם ישי, הי״ד).

הרב הגאון ר' עמרם בלום, בנוסף לגדולתו בתורה, היה פיקח מופלא והיה לו חוש הומור בריא, וזאת אפשר לראות מדברי התורה ושיחות החולין המבריקים שלו, שמוסרים אותם מפה לפה.

הוא היה אומר בדרך בדיחה: מדוע נוהגים הרבנים לשאת דרשה בשבת שובה? והנה ההסבר, לכאורה, הרבנים מקיימים במשך כל השנה את מצוות התורה ואין להם חטאים, אם כן על מה ישובו ביום הכפורים? לכן הם אומרים בשבת שובה דרשה ומטיפים מוסר ותוכחה לעם ישראל. אבל מי מקבל ברצינות את המוסר שלהם? ולכן "עבירה" על כל מלה מדברים שהם משמיעים. ממילא יש גם לרבנים "עבירות" יש להם כבר על מה לחזור בתשובה...

הוא היה אומר: המנהג שנותנים מעות־חנוכה לרב ולתלמידי חכמים הוא משום שבמשך השנה נותנים צדקה לקבצנים בעלי־מום, היות ואנשים מפחדים שגם בניהם יהיו כן, אבל לתלמידי חכמים לא נותנים צדקה, מכיון שבטוחים הם, כי בניהם לא יהיו לעולם תלמידי חכמים. אבל בחנוכה אמרו חז"ל "הזהיר בנר חנוכה הוי לי' בנים תלמידי חכמים" לכן מחשש זה ממהרים האנשים ונותנים מעות־חנוכה לרב ולת"ח בכדי שה' ישמרם מצרה זו...

בית הכנסת באויפאלו

כן היה אומר הרב מאויפאלו: מדוע המשכורת של רב ריפורמי גדולה יותר מהמשכורת של רב אורטודוקסי? כי אם מזמינים בעל עגלה לנסיעה מיוחדת (ספיישל) עולה יותר, מאשר בעל עגלה הנוסע ממילא ומבקשים ממנו שיקח אותנו לנסוע אתו. כמו כן, הרב האורטודוקסי ממילא חי חיים דתיים, אז "נוסעים" אתו בני הקהלה במילא, אבל הרב הריפורמי נוסע "ספיישל"...

*

בדומה לזה מספרים על הרה"ג ר' נפתלי צבי יהודה בערלין (הנצי"ב מוואלוזין) ששאלו אותו "למה בשנים קדמוניות היה שכרם של רבנים מועט ואילו בימינו שכרם של רבנים מרובה?" והנצי"ב השיב: "לכאורה, לפי ההלכה אסור לו לרב לקבל שכר, כפי שדרשו חז"ל "מה אני בחנם אף אתם בחנם", אלא שלא משלמים לרב עבור התורה שהוא מלמד אלא משלמים לו "שכר־בטלה". מעתה הכל ברור, בשנים שעברו היו הרבנים עוסקים בתורה יומם ולילה וכמעט לא התבטלו אף לרגע מתורה לכן הגיע להם "שכר־בטלה" מועט, אבל בימינו, יש רבנים שמתבטלים הרבה ומבטלים תורה, לכן שכר בטלתם מרובה"...

*

את דברי חז"ל "כפה עליהם הר כגיגית" פירש בדרך צחות: דלכאורה, קשה להבין את הדבר, מדוע היה צריך השם כביכול לכפות עליהם את קבלת התורה? והסבר, כי אם לא הר כגיגית ואם לא הפחד שהכניסו בהם ע"י קולות וברקים, היו ישראל נחלקים למפלגות, היו עורכים אספות וקונגרסים והיו דנים עד אין סוף, האם כדאי לקבל את התורה אם לאו... אולם ע"י כפיית ההר וע"י הקולות וברקים צעקו בני ישראל מיד "נעשה ונשמע" ונגמר הענין...

*

בדומה לכך היה אומר: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל", בתחילה חשבו היהודים שמדובר בסתם אספה פומבית בקונגרעס, שניתן להתווכח בו על נושאים מסויימים, ולכן באו כולם. אבל כששמעו שאמר משה "קחו מאתכם תרומה" אז "ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה"...

*

כן היה מפרש את הגמרא "מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים, מ"ט) ויש לדקדק למה צריך "לתת" לו? וי"ל כי עם־הארץ תמיד מפחד לנשוך ברב המקום מהחשש, שאולי הוא "בור" ולא תלמיד חכם, ובדבר זה הוא עצמו אינו מסוגל להכריע, לכן הוא אומר "מי יתן לי תלמיד חכם". ולפעמים רודפים רב, וזוהי שנאת־חנם...

*

"ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" (ירמיה, י"ג י"ז) ושואלת הגמרא (חגיגה, ה') "ומי איכא בכיה קמיה הקב"ה?" ומתרצת הגמרא "לא קשיא, הא בבתי גואי (בפנים ישנה בכיה) הא בבתי בראי" (בחוץ אין בכיה, דכתיב "הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו"). ואמר הרב מאויפאלו לפרש בדרך בדיחה כי לפעמים עוברים על יד בנין גדול ורואים בחוץ שלט ענקי ועליו כתוב: "בית תלמוד תורה לצאן קדשים", או "ישיבה הרמה לאברכים" או "מתיבתא ללימוד ש"ס ופוסקים", אם

הקב"ה כביכול רואה זאת, אז "עוז וחדוה במקומו", כי עדיין לא אלמן ישראל וישנם עוד רבנים ותלמידים שעוסקים בתורה לשמה. אבל אם הקב"ה כביכול מסתכל בפנים ורואה שמבלים את רוב הזמן בסיפורים ובהבלי הבלים וכל המוסד עם הפרסומת משמשים רק לכבוד ולמקור פרנסה ותו לא, אז "במסתרים תבכה נפשי"...

מנהג ישראל, שכל רב מסיים את דרשתו במשפט: "ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן" ואומר הרב מאויפאלו את הטעם לדבר: הרבנים, בדרך כלל, לא יודעים לקצר בדבריהם ואומרים דרשות ארוכות, שהן לסבל, למשא ולטורח על השומעים. הדרשה נדמית למאזינים כל כך ארוכה שהם משוכנעים, כי לא יהיה לו סוף לעולמי־עד. אך כשהרב הדרשן בכל זאת מתקרב לסוף, מתחילים השומעים להאמין שכמו שהיה סוף לדרשה ארוכה זאת כך יהיה סוף גם לגלות שהיא ארוכה מאד. לכן ממילא מסיים הרב "ובא לציון גואל בב"א"...

קהלת בודאַפעשט

עיר הבירה של הונגאַריאַ הוקמה על שתי גדות נהר הדנובה, על ידי איחוד של שלוש ערים: בודאַ (אובין), בודאַ־ישן ופעשט. המתיישבים היהודים הראשונים הגיעו לעיר בתקופת מסעי־הצלב מגרמניא ומארצות הסלאַווים. בתקופת שלטון התורקים היתה קהלת בודאַ (אויבין) עיר ואם בישראל, בעקבות הקשרים שהתפתחו בינה לבין שאר הקהילות בממלכה התורקית. אולם, בתקופה מאוחרת יותר נפגעו קשות יהודי אובין במצור ששמו על העיר האוסטרים ובני בריתם. מתוך אלף יהודים, נהרגו על קדושת השם חמש מאות נפשות. קדושי אויבין נזכרים בפנקס האזכרות של קהלת ווערמיזא.

מבין רבני קהלת אויבין יש להזכיר את הרב הגאון ר' משה מינץ, שהיה פוסק מפורסם ומגדולי החכמים בדורו, בעמח"ס "מהר"ם מינץ", את הרה"ג ר' צבי העללער ז"ל, בעמח"ס "טיב גיטין" ואת הרב אפרים הכהן ז"ל, בעמח"ס "שער אפרים", סבו של בעל "חכם צבי".

עד תקופת שלטונה של המלכה מאַריאַ טרזה, היה אסור ליהודים להתגורר בפעשט באופן קבוע, ויהודי שנכנס לעיר לרגל עסקיו, היה צריך לשלם מס מיוחד. בנה, המלך יוסף השני ביטל את הגזרה הזאת ורובם של יהודי אובין עברו לפעשט. הקהלה היהודית בעיר זו גדלה והתפתחה בקצב מהיר ובתקופת מלחמת העולם הראשונה הגיע מספר היהודים בבודאפעשט למאתיים אלף ויותר. היתה זו, בימים ההם, הקהלה הגדולה והמאורגנת ביותר בעולם.

בעת הפילוג (ראה לעיל), הצטרפה בודאפעשט לקהלות הריפורמיות. כנציגות הרשמית של התנועה הריפורמית בהונגאריא שימש בית הכנסת המרכזי בשם "טאַבאַק־טעמפל" כאן שמו את הדגש על הפולחן הדתי ברוח הזמנים המודרניים. התפלה בימי החג היתה דומה כאן להצגה אומנותית באופרה ר"ל. הרבנים נשאו את הנאומים בשפה ההונגארית ועשו את הכל כדי לקרב את לבם של המתפללים לעם ההונגארי ולתרבותו. החזנים התפללו כאן בלווית עוגב ומקהלה מעורבת, וכל השמשים ושומרי הסדר היו מלובשים בבגדי שרד בדומה לכומרים נוצרים ר"ל.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

גם בין הריפורמים היו חוגים שלא יכלו לסבול את האווירה הטמאה הזאת. חוגים "קונזרבטיביים" אלה התפללו בנפרד בבית כנסת ריפורמי אחר ברחוב רומבאך.

שופרה של הקהלה הריפורמית היה עתון בשפה ההונגארית בשם "שויון" והעורך הראשי היה בחור ישיבה לשעבר, שפרק עול ויצא לתרבות רעה. אחת מפעולותיו "הגדולות" היתה הצלחתו לגייס שלושת אלפים יהודים ששינו את שמותיהם היהודיים לשמות של הונגארים נוצרים מובהקים ר"ל.

•

מבין המוסדות שהוחזקו ע"י הקהלה הריפורמית יש להזכיר את הסעמינאַר הארצי לרבנים על שם המלך "פראנץ יוסף". הסיבה לכך היתה, כי האוסטרים הטילו קנס על יהודי הונגאריא בסך של למעלה משני מיליון זהובים, משום שהשתתפו במהפכה ובמלחמת השחרור של ההונגארים נגד האוסטרים (1848). אולם, המלך פראנץ יוסף, שהיה מלך של חסד, ורצה לקנות את לב היהודים, החזיר סכום זה לקהלות היהודיות, ותרם את הכסף להקמת בית ספר גבוה לרבנים. פעם גם כיבד המלך את הסמינר בביקורו. בראש הסמינר עמדו בדרך כלל בחורי ישיבות לשעבר מגאליציא ומפולין, שיצאו לתרבות רעה. בוגרי הסמינר היו סטודנטים חופשיים שטעמו מן התנ"ך ומן התלמוד על קצה המזלג, או בחורים ממשפחות אורטודוקסיות שפרקו עול וגורשו מישיבות, בשל התנהגות מבישה.

על רקע דמותם העלובה של הרע־בנים הריפורמיים, צמח יבול מבורך של בדיחות והלצות, בקרב היהדות החרדית בהונגריא. רבַּאיים אלה, חניכי הסמינר שנבחרו למנהיגים רוחניים בקהלות הריפורמיים, למרות בורותם וקלות דעתם, שימשו נושא לצחוק ולגלוג בכל רחבי המדינה.

•

תיבת נח במהדורה חדשה

מספרים על הרה"ג ר' שמשון רפאל הירש ז"ל שהוזמן להשתתף בחנוכת הבית של הסמינר הריפורמי בגרמניא. לאחר שהראו לו את כל החדרים והסבירו לו את כל החידושים שעומדים להנהיג בו, בניגוד למסורת ישראל, שאלוהו המנהלים "מה דעתו על הבנין הזה?"

השיב להם ר' שמשון רפאל הירש: "בנין זה הוא מהדורה חדשה של תיבת נח. שכן גם הוא "מבית ומחוץ בכופר" כלומר, מלא כפירה מבפנים ומבחוץ"...

•

"כגוי נדמה לו" — "כתלמיד חכם נדמה לו"

בקרב היהדות ההונגארית, היה זה שסימל באישיותו את דמותו של ירבעם בן נבט בתור חוטא ומחטיא את הרבים" — הרבאי הריפורמי הנודע של קהלת אראד, אהרן חורין.

אימרה קולעת הטיח נגדו מרן החתם סופר זצ"ל:

"תמיד היה קשה לי להבין את הוויכוח של חז"ל על מה שנאמר אצל יעקב אבינו: "ויאבק איש עמו", יש אומרים "כגוי נדמה לו" ויש אומרים "כתלמיד חכם נדמה לו". לכאורה, יש לתמוה על חילוקי דעות קיצוניים כאלו — מגוי ועד תלמיד חכם.

אולם, אם מכירים את הרב חורין מאראד ואת מאבקו נגד הדת והמסורת, הרי קושיא זו מתורצת היטב. גם איש זה, לפי דעת חבריו המשכילים, הריהו תלמיד חכם מופלג ואילו לפי דעתנו איננו אלא גוי גמור"...

•

היכן מתפלל מזכיר הריפורמים בימים הנוראים

יצחק גולדציהער, המזכיר הכללי של הקהלה הריפורמית בבודאפעשט, היה מפורסם בתבל בגלל השכלתו האוניברסאלית. הוא נולד בבית מסורתי, אבל כשהתבגר פרק עול. מספרים עליו שהוא היה המארגן הראשי של כל התפלות בטאַבאַק־טעמפל בחגי ישראל. אבל בראש השנה וביום כפור, אירגן משכניו מנין של עשרה יהודים שומרי־שבת שהתפלל אתם בביתו. כששאלוהו היתכן? השיב: "האם חושבים אתם, כי בימים הנוראִים אתפלל תחת קורת גג אחת עם כמה אלפים כופרים ואפיקורסים?!"...

•

סמינר — לערב רב

פעם, שאל חסיד אחד את משה בלוך (נכדו של בעל "שמן רוקח", שהתחמץ), שהיה יו"ר צוות המרצים בסמינר לרבנים בבודאפעשט: "איך יתכן שאתה נותן "סמיכה" לרבנות לסטודנטים בורים וריקים שאין להם מושג בש"ס ובפוסקים?"

השיב לו משה בלוך: "בסמינאר מעניקים לבוגרים רק את התשתית בלימודי קידש. במקום כהונתם כרבנים הם צריכים להשלים את לימודיהם ואת ידיעתם בש"ס ופוסקים".

"ברור לי כבר" — ענה החסיד — "אתם מחנכים כל סטודנט רק בכדי שיגיע לדרגת "ערב רב"...

•

ברכה קולעת ליובל התשעים

משה בלוך הנ"ל הגיע לגיל תשעים. ערכו לו תלמידיו מסיבת יובל חגיגית. נשאו לפניו נאומי ברכה וקשרו לו קשרים. אמר על כך חסיד אחד: "נתקיים בו, בחתן היובל, מקרא שכתוב "כל הגוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך"..."

•

ארון הספרים — כמחבוא

ה"רבנית" של ה"רב" הריפורמי מספרת לשכנתה: "בתחילה היו לי צרות עם בעלי, שהוא לקקן גדול ולא ידעתי איפה להסתיר את הממתקים כשיצאתי מהבית. כעת גיליתי מקום מצוין ואני בטוחה בכך שהרבי שלי לא ימצא אותם: אני שמה את הממתקים בתוך ארון ספרי הקודש, ולשם, אני בטוחה שהוא לא יגיע לעולם"...

•

שנתו של רבאי

שני יהודים חרדים נקלעו לביתו של "רבאי" ריפורמי ומצאו אותו ישן תרדמת צהרים בגילוי ראש. אמר יהודי אחד לשני: הוא צודק, מכיון שחז"ל אמרו "שינת רשעים הנאה להם והנאה לעולם" (סנהדרין ע"א), לכן הוא פטור מכיסוי ראש, הואיל והעוסק במצוה פטור מן המצוה..."

•

נאום "טעמפל" — בליל כל נדרי

אחר תפלת "כל נדרי" כשכל הצבור עזב את הטעמפל הריפורמי, אומר ה"פרעזידענט" אל ה"ראבאי": "חושבני, שכבודו עשה שגיאה כשלא ציטט בנאומו אלא מאמרי גבורים לאומיים וסופרים הונגארים נוצרים, אולי היה מתאים לצטט בליל יום כפור פסוק מן התנ"ך?!".

"שטויות" — השיב הראבאי — "הלא אלו לא היו סתם גוים, אלא גוים מחסידי אומות העולם"

השיב לו הפרעזידענט:

"אם היו "חסידים" בודאי שהראבאי לא היה צריך להזכיר אותם"...

*

ד"ר ראבינער — כרופא

יהודי פשוט שמע שקבלו לראש הקהלה דוקטור־ראבינער. נכנס אל הרב הריפורמי ואמר: "באתי בכדי שכבוד הדוקטור יבדוק את המחלות הכרוניות שיש לי, כי אף פעם לא היה לי כסף ללכת לדוקטור פרטי ולמצוה גדולה יחשב לו".

"אני מצטער מאד" — השיב לו הראבאי — "אבל יש כאן אי — הבנה: אני לא דוקטור למחלות שלך, אני דוקטור לפילוסופיא".

תמה היהודי ושאל: "איזה מין מחלה היא זו?..."

*

עונג שבת של חזן הטעמפל

סיפר לי איש נאמן, שהכיר חזן בטעמפל ריפורמי בעיר לוגוש, שלא עישן במשך השבוע, פרט ביום שבת אחרי צהרים. שאל אותו: "למה אתה נוהג כך ולמה שתי סיגריות ותו לא?" השיב לו החזן: "בסיגריא אחרי החמין יש בה עונג שבת מעין עולם הבא, ושתי סיגריות שאני מעשן אחת נגד "זכור" ואחת נגד "שמור"..."

*

הבטחתו של ריפורמי ביום כיפור

בטעמפל ריפורמי התעלף מתפלל אחד ביום כפור לעת תפלת מוסף. הראבינער רץ, הביא לו ספל מים לשתות והציל את נפשו. בתום התפלה, בא האיש אל הרבינער ואמר: "רוב תודות לכבודו שהציל את חיי ואני מתנצל שגרמתי אי נעימות וטירחה יתירה. אך אני מבטיח לכבודו, כי מהיום והלאה, אף פעם בחיי לא אוכל ביום הכפורים לארוחת הבקר דג מלוח, שגורם לצמאון נורא..."

*

שיח רבאיים ריפורמיים

יהודי כפרי נכנס לביתו של הרב הריפורמי מבודאפעשט ומצא שם רב אורח ריפורמי מהעיר סעגעד. שני הראבאים התווכחו ביניהם על פסוק חומש. כשסיימו אמר הכפרי "הנה מה טוב ומה נעים שאפילו ראבאים ריפורמים מתווכחים ביניהם בדברי תורה".

"מה החידוש בכך?" שאל הראבינער מבודאפעשט.

"החידוש בכך הוא" — השיב היהודי הכפרי — כי לפני מספר ימים בקרתי בענינים עסקיים אצל הכומר הנוצרי של הכפר ומצאתי אצלו עוד כומר אורח ושני הכמרים שוחחו ביניהם על חזירים וכל אחד סיפר כמה חזירים הוא מפטם. לכן, כמה יפה שהמנהיגים הרוחניים של יהודים ריפורמים מדברים על דברי תורה".

"אתה טועה" — ענה לו הראבינער מבודאפשט — "כשאין כאן אדם שלישי, גם אנחנו בינינו לבין עצמנו מספרים על "בעלי בתים" שלנו הקמצנים והחזירים..."

בעיר אחת בהונגריא שהיו בה שתי קהלות, נפגשו פעם הרב האורטודוקסי עם הרב הריפורמי. היה זה בעת טקס קבלת פנים שנערך מטעם העיריה לקראת ביקורו של ראש הממשלה בעיר. שני הרבנים עמדו בתוך מעגל של בעלי בתים משתי הקהלות. רצה הרבינר הריפורמי להפגין את בקיאותו בתורה ובדקדוק לשון הקודש ופנה אל הרב האורטודוקסי בשאלה: — "האם כבוד הרב יכול להגיד לי איפה במקרא יש מלה המנוקדת בשלושה קמצים זה אחרי זה?". הרב האורטודוקסי לא ידע להשיב. אמר לו הרב הריפורמי: "בפרשת שמיני בעופות הטמאים כתוב "ואת הָרָחָם" והרבינר הוסיף "כבוד הרב ישים לב למלה זאת אולי יכול פעם להשתמש בכך".

הרב האורטודוקסי נפגע קצת בעיני הבעלי בתים שלו, אך הגיב מיד בשאלה נגדית: "הדוקטור רבינר יגיד לי איפה במקרא יש מלה המנוקדת בארבעה פתחים זה אחר זה?" לא ידע הרב הריפורמי להשיב. אמר לו הרב האורטודוקסי: "בפרשת תבוא בתוכחה כתוב "וּבְקַדַּחַת", והרב המשיך, אדוני הרבינר, ישים לב לזה, אולי יכול פעם להשתמש בכך..."

בוגרי הסמינר בבודאפעשט הגיעו למשרות רבנים בערים שונות בהונגריא. בין רבנים אלו היו אנשים שהצטיינו בהשכלתם, היו נואמים מצויינים וסופרים יעילים בשפת המדינה, אבל בשטח הדתי נחלו כשלון גמור, והשפעתם על בני עדתם היתה אפסית. רובם של היהודים הריפורמים נטשו את היהדות. כל משימתם של רבנים אלו הצטמצמה בעריכת פולחן דתי בטעמפל בלבד, פולחן שדמה יותר להצגה, ריקה מכל תכלית ותוכן. הקהלה הריפורמית שימשה להמונים קרש קפיצה לנצרות ר"ל. בסופו של דבר, זעקו הרבנים הריפורמים בעצמם "געוואַלד", "הצילו" ! מעל דפי העתונות שלהם ודרשו לבלום את גל ההתנצרות. לפני פרוץ מלחמת העולם השניה עברו לנצרות בכל שנה בבודאפעשט למעלה מכמה רבבות יהודים ריפורמים. אך, בריחה המונית זאת מהיהדות לא עזרה להם, כי החוקים הנאצים שההונגארים הרציאו לפועל לא הבדילו בין יהודי שהתנצר לבין יהודי שנשאר נאמן לאמונת הוריו וכולם הגיעו יחד לכבשני אושביץ.

הקהלה החרדית בבודאפעשט

כאמור, הצטרפו רובם ככולם של יהודי אובין ופעשט לזרם הריפורמי בעת הפילוג הארצי בין הקהלות. אולם, כמה עשרות של יהדים חרדים, שומרי תורה ומצוות נפרדו וארגנו לעצמם "מנין" והקימו מקוה, בית שחיטה ואטליז כשר. במשך כמה עשרות שנים התפתח "מנין" זה ונעשה לאחת הקהלות הגדולות והמפוארות של הונגאריא. הדבר קרה הודות לפעולתם של אישים אחדים שנאבקו במסירות נפש ממש למען חיזוק הדת ולמען הקמת קהלה ברוח התורה והמסורה.

בין העסקנים הראשונים, כדאי להזכיר את ר' צבי פרענקל ז"ל, שהיה מפורסם גם כבעל צדקה גדול, ואת ראש הקהלה ר' משה פריידיגער, בעל בית חרושת באובין הישן, בעמח"ס "משה ידבר". הרב הראשון של הקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט היה הרב הגאון ר' חיים סופר ז"ל, בעמח"ס "מחנה חיים". לאחר פטירתו פרצה מריבה בין שני העסקנים שהזכרנו על רקע בחירת היורש: ר' משה פריידיגער רצה במועמדותו של הרב הגאון ר' משה כ"ץ מנאג'־מאג'אר, ואילו ר' צבי פרענקל ותומכיו רצו ברב הגאון ר' יעקב קאפיל רייך ז"ל מעיר ווערבו.

בעקבות בחירתו של ר' קאפיל רייך, הגיש ר' משה פריידיגער את התפטרותו מראשות הקהלה, אבל יותר מאוחר הסכים, כי בנו ימלא את מקומו. על ידי בחירתו של ר' קאפיל רייך ז"ל נפתחה תקופה חדשה בחיי הקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט. הוא הצליח להשכין שלום בין כל היריבים וכל המחנות ואף לארגן מחדש את הקהלה ולהקים מוסדות תורתיים ברוח ה"שלחן ערוך". עזרו לו בכך בנו של ר' משה פריידיגער הנ"ל ר' אברהם פריידיגער, שנבחר לראש הקהלה ור' אברהם פרענקל, בנו של ר' צבי פרענקל הנ"ל, שנבחר ליו"ר הלשכה המרכזית של הקהלות האורטודוקסיות בהונגאריא.

רבי אברהם פרנקל

בביתו של ר׳ אברהם פריידיגער שכנו תורה וגדולה במקום אחד. הוא למד במספר ישיבות בהונגאריא והיתה לו ״סמיכות״ לרבנות. יחד עם זה היה בעל מפעל ענקי ועשיר גדול. כמוהו היה גם ר׳ אברהם פרענקל שלמד בישיבת גרוס־וואַרדיין ובישיבת פרעשבורג ונסמך להוראה. בנוסף לכך רכש השכלה כללית ושלט בשבע שפות. היה איש אמיד, תרם והתרים אחרים להחזקת הישיבות בהונגאריא ובתמיכת עניי ארצנו הקדושה והיה נשיא קופת ר׳ מאיר בעל הנס של כולל הונגאריא. בביתם של שני העסקנים הנ״ל היו הספריות הכי גדולות של ספרי־קודש בכל מדינת אוסטריא־הונגאריא.

החברים, משלמי המסים שבקהלה האורטודוקסית הגיעו עד לשבעת אלפים (כחמישים אלף נפש), שהתפללו בעשרים וחמשה בתי כנסת שכונתיים. בית הכנסת האורטודוקסי המרכזי המפואר, הוקם ברחוב קאזינצי. משנה לשנה התרבו חברי הקהלה האורטודוקסית על ידי היהודים החרדים שהעתיקו את דירתם מערי השדה לבודאפעשט. חברי האורטודוקסיא נבררו בקפידה ובזהירות. בטרם ניתן זכות ההצטרפות לקהלה, היו מבקרים מטעם הועד בבית המועמד, כדי לעמוד מקרוב על טיב נהלי הבית, ואם אמנם רוח השלחן ערוך שוררת בו. הושם עין, איך מכשירים את הבשר, איך שומרים על קדושת השבת ואיך מקפידים על טהרת המשפחה.

בבודאפעשט לא היתה אף פעם ישיבה גבוהה ובית־מדרש לתלמוד, אבל הוקמה רשת של בתי־ספר דתיים יסודיים ותיכוניים, שהתלמידים (כשלושת אלפים) התחנכו בהם ברוח התורה והמסורה. בהשתדלותו של הרה״ג ר׳ קאפיל רייך ז״ל נוסד התלמוד תורה (ישיבה קטנה) בשם ״תורת אמת״. מכאן יצאו מאות בחורים לישיבות בהונגאריא. כן הוקם בית חולים אורטודוקסי שפעל ברוח ה״שלחן ערוך״. נוסדה אגודת ״ביקור חולים״ במטרה לספק אוכל כשר לחולים שומרי מצוות המאושפזים בבתי חולים של נכרים. הקהלה הקימה ״קופת גמ״ח״ לעזרת החנוונים ובעלי המלאכה. יש להזכיר גם את אגודת ״הזהרו״ ששמה לה למטרה, לתמוך בבני עניים מבודאפעשט, שלמדו בישיבות בכל הארץ. בשטח החינוך, פעלו שתי תנועות נוער דתיות בשם ״עץ חיים״ ו״תפארת בחורים״, והמבוגרים התארגנו באגודה ע״ש ״מחזיקי הדת״, שבראשה עמד גם כן הרב הראשי של הקהלה.

אולם, גולת הכותרת של המוסדות הדתיים בבודאפעשט היתה ה״ש״ס־חברה״, שפעלה באופן עצמאי ולא קבלה כל תמיכה ממוסד אחר. היו בה למעלה מאלף חברים, ויותר ממאה אנשים השתתפו באופן קבוע מדי יום ביומו בשיעורי־תלמוד ברבים. פעם השתתפתי בשיעור כזה ונהניתי מהוויכוחים הקולניים שפרצו מדי פעם בין המשתתפים. ה״מגיד שיעורים״ וכן כמה עשרות חברים זכו לתמיכה חודשית מקופת החברה. תלמיד חכם נדבן השאיר עזבון לחברה בית ענקי בן שלוש קומות במרכז העיר, ושכר הדירה שגבו מדיירי הבית שימש מקור עיקרי של הכנסות ה״חברה־ש״ס״.

ראוי לציין, כי היוזמים, המארגנים והפעילים שניהלו את החברות והאגודות הנ״ל, ששימשו לדוגמא לכל הקהלות האורטודוקסיות במדינת אוסטריא־הונגאריא, היו תמיד שלושת האישים הדגולים שפעלו בהרמוניא ה״ה הרה״ג ר׳ קאפיל רייך, ר׳ אברהם פריידיגער ור׳ אברהם פרענקל ז״ל.

בבודאפעשט פעל גם בית דין רבני בראשות חתנו של הרב הראשי, ה"ה הרה"ג ר' אפרים מרדכי פישל סופר זוסמן, בעמח"ס "עטרת פז", הרה"ג ר' יונתן שטייף, שהיה רב גאון וחסיד מפורסם, בעמח"ס "לימודי השם" והדיין ר' יוסף גרוס ז"ל.

רבי קאפיל רייך

אך, הודה זיוה והדרה של הקהלה החרדית בבודאפעשט היה המרא דאתרא הרב הגאון ר' יעקב קאפיל רייך ז"ל. הוא היה בנו של הרה"ג ר' יחזקאל רייך, רבה של הכפר באנוביץ. הוא למד תורה מפי אביו, כן למד בישיבת פרעשבורג ונחשב לתלמידו המובהק של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, שסמכו להוראה. בן עשרים ושתים שנה היה ר' קאפיל רייך, כאשר נתמנה לרבה של קהלת סיבוטיטש בסלובקיא. כעבור שתים עשרה שנה, עבר משם לעיר אבותיו וערבו (במחוז נייטרא), בה שימש כרב המקום זקנו הרב המפורסם הגאון ר' יעקב אלטענקונשטאַט, הנודע בשם "ר' קאפל חריף", בעמח"ס "חידושי יעב"ץ" על מסכת חולין, שהיה תלמידו של בעל "נודע ביהודה". ר' קאפיל רייך כיהן בקהלת וערבו במשך עשרים ושבע שנים. בשנת תרמ"ט נבחר לרבה של הקהלה החרדית בבודאפעשט.

הגאון רבי קאפל רייך

בימים ההם, היתה הקהלה החרדית בעיר הבירה בתהליך של גידול ופיתוח, ובכל זאת עמדה בשורה הראשונה של המלחמה בריפורמים, בכפרים ובערי השדה. כוחה של המסורת היה בדרך כלל חזק והאזרחים היהודים היו מטבעם שמרנים יותר. היפוכם של דברים היו בעיר הבירה: הווי החיים, המגע עם הגוים, הקירבה לזרמים ולדעות חדשות, כל אלה צפנו סכנה ליהדות הדתית. לכן, בחירתו של ר׳ קאפיל רייך לרבה של העדה החרדית היתה דבר בעתו ובמקומו, מכיון שהוא היה מן השרידים האחרונים של רבני הונגאריא הדור הישן שעוד עמדו קרוב למעינות רוחו של מרן ה״חתם סופר״ והיו מאחדים באישיותם תורה וגדולה כאחת. ר׳ קאפל רייך עמד ליד עריסתה של היהדות האורטודוקסית שבהונגאריא וליווה אותה במשך 70 שנה. במטרופולין של המדינה, שחיו בה, בנוסף לבני קהלתו, רבע מיליון יהודים, חברי הקהלה של הריפורמים, הצליח הוא ז״ל לייצג את האורטודוקסיא בכבוד ולעמוד בגאון בפני מלך, שרים ורוזנים.

הוא היה גאון מופלא בתורה ובעל השכלה, מנהיג דגול רב פעלים, נואם בחסד עליון ומוכתר בכל התכונות הנעלות. בשל פעילותו הברוכה עיטר אותו המלך פראנץ יוסף הראשון בתואר ״יועץ המלך״. יחד עם זה היה נציגו של היהדות האורטודוקסית בהונגאריא בבית העליון. למרות הכל, היה ענוותן, אוהב שלום ורודף שלום והתייחס באדיבות לכל בן־אדם. כאן כדאי לציין, כי קודמו בכס הרבנות בבודאפעשט היה הרה״ג ר׳ חיים סופר, שהיה צדיק תמים קנאי ולא ויתר על קוצו של יו״ד. ר׳ קאפל רייך היה מתלמידיו של אהרן הכהן שהצליח להשכין שלום בין כל החוגים בקהלת בודאפעשט ובשל מדותיו הנעלות היה מכובד ומקובל על כל יהודי אוסטרו־הונגאריא, ללא יוצא מן הכלל.

*

את זו דרש רבי קאפיל: ״כתוב בתורה ״ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים״ ומפרש רש״י בשם חז״ל ״צפרדע אחת היתה והיו מכים אותה והיא מתזת נחילים נחילים״. לוא השכילו המצרים לא לנגוע בצפרדע הראשונה ולא היו מכים אותה, לא היו יוצאים ממנה נחילים נחילים. הדבר בא ללמדנו, כי כך היא דרכה של מחלוקת: אחד מתחיל לקרקר ולהתחצף נגד הרב, אם הרב הוא חכם ובעל הגיון, נותן לו לקרקר ולא מגיב ולא מכה בו וה״צפרדע״ נשאר יחידי ולבסוף הוא נלאה מלקרקר ונאלם. חבל שלא כן עושים הרבנים בימינו, רק מתחילה ״צפרדע״ אחת לקרקר נגדם, חושבים הם שמצוה להכות בה, ומה התוצאה? יוצאים ממנה ״נחילים נחילים״. כמה קהלות נהרסו עקב ״צפרדע״ אחת שהתחילה לקרקר והיכו בה...״

*

אמרו על רבי קאפל רייך שיש לו ״בית חרושת לרבנים״ ובנו — הרב מוערבו, שהיה איש גבוה — הוא ה״ארובה״ של בית החרושת... זאת, מכיון שזכה רבה של בודאפעשט לארבעה בנים ושלושה חתנים, כולם מורי הוראה בישראל, ואלו הם: א. הרה״ג ר׳ ישראל רייך ז״ל. רבה של באַטורקעז, בעמח״ס ״מנחת ישראל״ על מסכת עירובין, ב. הרה״ג ר׳ חיים צבי רייך, רב בנובאק ז״ל (חתנו של הרה״ג ר׳ משה שמואל גלאַזנער, אבדק״ק קלוזענבורג), ג. הרה״ג ר׳ שמואל רייך, דרשן מפואר, רב בעיר וועַרבו, ד. הרה״ג ר׳ משה רייך, רבה של העיר מידיעש בטראנסילבאניא, מופלג בתורה ונואם מחונן, ה. חתנו הרה״ג ר׳ אפרים מרדכי פישל זוסמז סופר רר גאוז

מופלא ורב פעלים, אב״ד בבודאפעשט, בעמח״ס ״עטרת פז״, ו. חתנו הרה״ג ר׳ משה זאב ליכטענשטערן, רב באורמעני, ז. חתנו הגה״צ ר׳ ישראל הרואה שויער, הבה של סאָבאָטיטש ז״ל.

*

מספרים עליו, כי למרות היותו נואם ומגיד בחסד עליון, נהג להתכונן לפני שהשמיע דרשה, או אפילו סתם דברי תורה. פעם לפני מסיבת מצוה, מצא אותו אחד מהנכדים שלו, שהוא מטייל בחדרו ומדבר לעצמו, כלומר, שהוא מתכונן לדרשה. שאלו: ״סבא, הלא אמרת כבר מאות דרשות בחייך, האם אתה צריך להתכונן גם עכשיו על מה שאתה צריך להגיד?״ על זה השיב ר׳ קאפל רייך ז״ל: ״על מה שאני צריך להגיד, על זה כבר אני לא מתכונן, אני מתכונן על מה שאני לא צריך להגיד״...

*

כפי שאמרנו, העניק הקיסר פראנץ יוסף לר׳ קאפל רייך את התואר ״יועץ המלך״ לרגל מאורע זה קיבל אותו הקיסר לראיון בארמון המלוכה בעיר בודאַ. המלך שנא את ההונגארים בתכלית השנאה, בגלל שהם התמרדו נגדו (בשנות 49 — 948) וגרשו את חילותיו והכריזו על רפובליקה עצמאית. פראנץ יוסף הצליח בסופו של דבר לדכא את המרד בעזרת הצבא הרוסי שחש לעזרתו. אולם, בעקבות הנסיבות המדיניות, כעבור עשרים שנה, התפייס עם ההונגארים, נתן להם עצמאות מוגבלת בעניני חוץ וצבא והם קבלו את מרותו. אך, בכל זאת לא היה יכול המלך לשכוח את המרד.

למרות שנאתו להונגארים, היה נאלץ לדבר בשפה ההונגארית בעת שקיבל לראיון אישים שונים בארמונו בבודפשט, בירת הונגאריא, וזאת, במשפטים קצרים שהוכנו לו מראש, היות ששליטתו בשפה ההונגארית היתה חלשה מאד (מושבו הקבוע של המלך היה בארמון ״שונברון״ שע״י ווינא וכאן דיבר גרמנית).

כשפראנץ יוסף פתח את השיחה בשפה ההונגארית, השיב רבי קאפל רייך בגרמנית צחה, וביקש את סליחתו של המלך באמרו שלצערו הרב אינו מבין בשפה ההונגארית. המלך שמח מאד כשהתברר לו, כי קיים רב ראשי בבירת הונגאריא, רב גדול ומכובד, שאינו מבין הונגארית. הוא קיבל את דברי הרב בחיוך רחב על פניו, טפח מספר פעמים על כתפו של הרב ואמר: ״עס מאכט ניכט אויס, ווייר אלטע לויטע וועדען דיעזע שפראכע שאן ניכט ערלערנען״ (אין דבר, אנו אדונים זקנים, כבר לא נלמד שפה זו). אי־ידיעת השפה ההונגארית, קשר בין המלך לבין הרב לכל ימי חייהם.

*

כשהשלטון בהונגאריא העניק נציגות לראשי עדות, נתמנה מטעם הקהלות הריפורמיות הרבינער לעוו עמנואל מעיר סעגעדין, והרה״ג ר׳ קאפל רייך ז״ל מטעם הקהלות האורטודוקסיות. בעוד שרבינער לעוו השתתף בדיוני הבית העליון, מכיון שהיה נואם מצוין ושלט בשפה ההונגארית יותר טוב מהמאַדיאַרים, הרי ר׳ קאפל רייך לא השתתף בישיבות הבית העליון, כי לא שלט בלשון המדינה, אך נתברך בשופרא ובהדרת פנים וכולו אומר כבוד, ולרבינער לעוו התייחסו הגוים באיבה ובשנאה.

*

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ו (916) כשהתקיפו הרומנים באופן פתאומי את אוסטריה־הונגאריה באישון לילה, הפכו צבאות וואלאכיא את העיר פעטרושען (בה כיהנתי כרב המקום), שהיתה בקרבת הגבול, לשדה קרב. כל תושביה נמלטו על נפשם בלילה ההוא, עם מזוודות בידם. גבאי בית הכנסת דאגו — לפי הוראותי — להציל את ספרי התורה. כך הגיעו שלושה ספרים לבודפשט, לבית הכנסת האורטודוקסי ברחוב קאזינצי.

בתום המלחמה, סירבה הנהלת בית הכנסת להחזיר את ספרי התורה, כי בנתיים נפטר גבאי בית הכנסת, וההתחייבות — שנתן בכתב — אבדה. שלוש פעמים נסעתי בענין זה מפעטראשען לבודאפעשט (בדרכון רומני, כי בנתיים נספח מחוז טראנ־סילבניא למדינת רומניא), אך לשוא. לצערי הרב, נאלצתי לחזור הביתה בידים ריקות. בושתי ונכלמתי מאנשי קהלתי שהיו זקוקים לספרי תורה אלו. בסופו של דבר, פניתי לרב הגאון ר' יעקב קאפל רייך ז"ל, ובעקבות התערבותו האישית קבלתי בחזרה את ספרי התורה. אנשי הקהלה ערכו חגיגה גדולה ומפוארת, כעין הכנסת ספר תורה, כשהספרים חזרו מבודאפעשט. נערכה תהלוכה בפעטראשען שצעדה מתחנת הרכבת ועד בית הכנסת, מוארת בלפידים, מלווה בתזמורת, ואנשים יצאו במחולות ברחובות העיר.

•

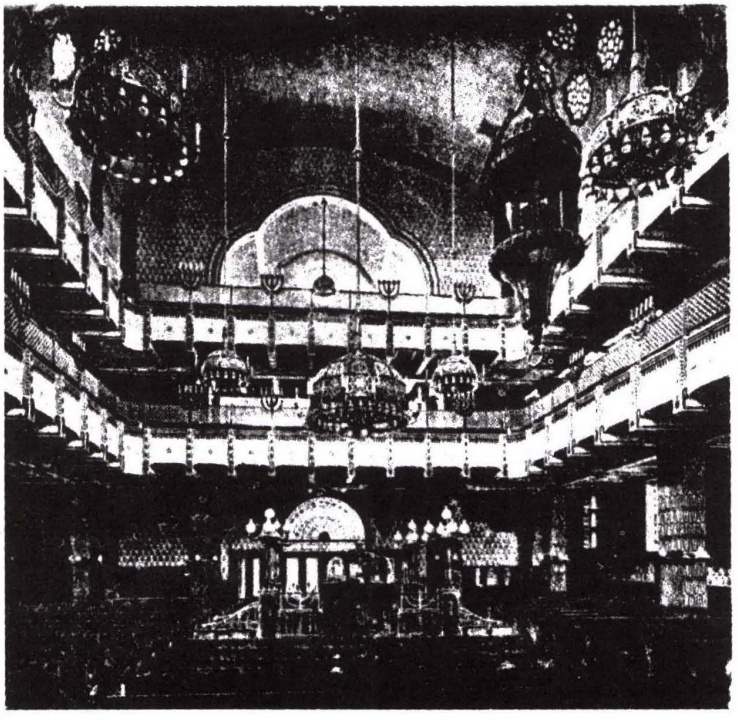
ר' קאפל רייך ז"ל היה מגיד מחונן. במיוחד היתה מפורסמת דרשתו שהשמיע כל שנה ביום ז' באדר בבית הכנסת המרכזי ברחוב קאזינצי, כשדבר על צדיקים ואנשי מעשה שנפטרו בשנה החולפת באוסטריה — הונגאריא ובעולם היהודי. הוא בכה בדמעות וכל הקהל בכה עמו. היה מקובל שאחרי כל דרשה קבל מטעם ה"חברה קדישא" שלושה מטבעות זהב. כשנתיים לפני פטירתו לא אמר דרשה בשל חולשתו, בכל זאת החליטו ראשי ה"חברה קדישא" לתת לרב את המטבעות. כשמסר הגבאי של הח"ק את המטבעות לרב אמר לו הרה"ג ר' קאפל רייך: "כפי שאני רואה נכון הוא הפתגם כי "שתיקה שוה זהב"... (עפ"י הגמרא "מלה בסלע משתוקא בתרין, מגילה, י"ח).

•

בדרשה אחת שנשאה בז' אדר אמר כי ישנם ב' אופנים שאפשר לבוא לעזרת העני, או בחייו לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש או אחרי מותו לקברו ולהספידו. ע"כ אומרת תוה"ק "כי ימוך אחיך עמך והחזקת בו" לא בעניני מוות בלבד, אלא "וחי עמך" כל זמן שהוא חי ג"כ תחזיק בו. ויש לרמזו במ"ש סופ"ק דסוטה "תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, תחילתה גמ"ח דכתיב "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" וסופה גמ"ח דכתיב "ויקבור אותו בגיא", פירוש הדבר, כל זמן שהעני חי צריך לגמול עמו חסד בלבישה וכיו"ב ורק בסופו, בעת שמת, צריך ג"כ לגמול עמו חסד ולקברו. והתורה באה לרמז, כי טובים השנים מן האחד. החברה קדישא צריכה לדאוג גם לעניים החיים (כי עני חשוב כמת) וגם לעניים המתים. ולכן נקראת חברה זו בשם "חברה קדישא", לרמז שלא לבד "אחרי מות קדושים אמור" אלא ג"כ בחיים "קדושים יאמר להם".

•

תולדות הרה"ג
ר' קאפל ריזיך
רב דקהי בודפשט

היכל בית הכנסת ברחוב קוזינצי בודפשט

הרה"ג ר' קאפל רייך ז"ל זכה לאריכות ימים ושנים ונפטר בשיבה טובה בגיל תשעים ושלוש. לאחר פטירתו פרץ סכסוך בין חברי הקהלה האורטודוקסית מסביב לבעיית "היורש". למרות שכל בניו היו רבנים, לא מצאו אף אחד מהם מתאים למלא את כס הרבנות של אביהם, וגם רב אחר לא נתקבל. בתוך מלחמת העולם השניה, לאחר חורבן בודאפעשט, היה מנהל את לשכת הרבנות, בעל נכדתו, הרה"ג ר' משה נתן שיק (אח גיסי ר' שלום שיק, חתנו של מורי חמי ז"ל מסערענטש).

סמוך לפטירתו ביקש כוס חלב וברך עליו בשם ומלכות "שהכל נהיה בדברו" ובזה החזיר את נשמתו לבוראו. זאת, בהתאם לספרי קבלה שאומרים, כי הברכה האחרונה "בורא נפשות רבות וכו'" משאירים לימות תחיית המתים, בהם יקומו ישיני עפר ויברכו "להחיות בהם נפש כל חי..."

*

נכדו היה מפורסם בכל מחוז טראנסילבניא, לא בתור רב, אלא בתור רופא מומחה יוצא מן הכלל למחלות לב. היה זה בנו בכורו של הרב ממעדיעש — ר׳ ישראל יחזקאל דוקטור רייך, המנהל הכללי של בית החולים היהודי בעיר סאַטמער. הוא היה ידוע כתלמיד חכם מופלג וירא שמים מרבים ומדקדק במצוות ובמעשים טובים עד אין לשער. ביחוד שימש כרופא לכל הרבנים והאדמו״רים, חינם אין כסף. והיה הרופא האישי של הצדיק מסאַטמער הרה״ג ר׳ יואל טייטלבאום [זצ״ל]. את חודשי הקיץ היה מבלה במקום הקייט ״בוזיאַש״ (שע״י העיר טעמעשוואַר), שנתברך במעינות רפואה למחלות לב וכלי הדם. אלפי חולים מכל רומניא היו מבקרים במקום זה, רובם יהודים. עשרות חולים עמדו בתור בחדר־ההמתנה של דוקטור רייך, משעות הבקר עד שעות הערב. כשאך הבחין בין קהל הממתינים ברב, היה מכבדו ומכניסו כשבנוסף לבדיקות והוראות בקשר למחלתו, השתעשע אתו בדברי תורה זמן ממושך ולא היה איכפת לו על הרעש ועל הלחץ של החולים מעבר לדלת.

אמרתי לו פעם: ״קרוב לודאי שירשת בחכמת הרפואה ניצוץ מגאונותו של סבך — רבי קאפל חריף זצ״ל.״

דוקטור רייך סיפר לי פעם, כי לרגל המסיבה החגיגית שערכו לסבו ר׳ קאפל רייך ז״ל בני קהלתו, כשמלאו לו שלושים שנה בכהונה בתור רב בבודאפעשט, קבל במתנה מאת הקהל קופסת כסף אומנותית ובו שלושים מטבעות זהב. הרב סירב לקבל ואמר להם ״חז״ל קבעו במסכת ראש השנה (כ״ז) ציפה זהב במקום הנחת פיו, פסול״ ומפרש השל״ה הקדוש, כי המוכיח והדרשן נמשל לשופר, כמ״ש הנביא ישעיה ״כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם״. משום כך אמרו חז״ל ״אם ציפה זהב״, כלומר, שכוונתו של המגיד לדרוש עבור זהב, דהיינו שהוא ״דורש דמים״ ומתכוון לצורך עצמו בלבד ולא להוכיח את בני ישראל שילכו בדרכי ה׳, אז הרי זה פסול״...

אמרו פרנסי הקהלה לרבי קאפל רייך: ״רבנו, המתנה הזאת היא ״שכר בטלה״ ותו לא. הסכים הרב הראשי לקבל את הדורון ואמר להם: ״יש לי סימוכין על כך מכיון שדוד המלך אמר (תהלים, קי״ט) ״טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף״, וי״ל לפי שגבי מלך כתוב בפרשת שופטים ״וכסף וזהב לא ירבה לו מאד״ ואומר רש״י ״אלא כדי ליתן לאפסניא״ ולא יותר, אבל לאוזרח פשוט מותר לאסוף לו כסף וזהב כמה שהוא רוצה. לעומת זאת, לענין כתיבת ספר תורה הוא להיפך — אדם פשוט יוצא ידי מצוות כתיבת ספר תורה בס״ת אחד ולמלך צריך להיות שני ספרי תורה כמ״ש ״וכתב לו את משנה התורה הזאת״ ומפרש רש״י: ״שתי ספרי תורות, אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו״ וזה שאמר דוד המלך: ״טוב לי תורת פיך״ הנוסף לי מצד שאני מלך ״מאלפי זהב וכסף״ שאסור לי להרבות ולהכפיל.

*

הקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט שמרה אמונים לרבה הראשי הנעֲרץ, גם לאחר פטירתו ומדי שנה בשנה ערכה ה״חברה־ש״ס״ סיום הש״ס וסעודת מצוה ביום הילולא של רבי קאפל רייך ז״ל. פעם השתתף במסיבה זו נכדו, דוקטור רייך הנ״ל ומסר על כך לאדמו״ר מסאטמער וסיפר לו, כי אלפי יהודים חרדים מהונגאריא יוצאים להשתטח על קברו של רבי קאפל רייך, כמו על קבר צדיק, והשיש הלבן של המצבה נעשה במשך הזמן שחור מהכתבים ובקשות שכתבו עליו.

על זה אמר הרה״צ ר׳ יואל טייטלבאום [זצ״ל] לרופא שלו דוקטור ר׳ ישראל יחזקאל רייך: הנה מה שמפרש בנידון סבו של סבי ה״ישמח משה״ זצ״ל. כתוב ״ויסע מלאך האלקים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וכו׳ ויעמד מאחריהם״, דהנה כל זמן שהצדיק חי הוא הולך לפניהם והדור הולך אחריו, כי הוא מורה לישראל את דרך התורה שילכו בה. ואחרי הסתלקותו הוא להיפך, שהיהודים הולכים לפניו והצדיק הולך מאחריהם, כי במתים חפשי כתוב, ודרשו חז״ל, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות. היהודים אשר לומדים תורה ומקיימים מצוות מזכים את הצדיק והוא תלוי בהם כמובן. וא״כ ז״ש ״ויסע מלאך אלוקים״ הוא הצדיק שנפטר, שעובר מעולם הזה לעולם הבא ״ההולך״ אשר היה רגיל בחייו ללכת ״לפני מחנה ישראל״, עכשיו אחרי פטירתו ״וילך... ויעמוד מאחוריהם״, שהמה הולכים לפניו והוא הולך אחריהם...״

*

כאמור, ר׳ אברהם פרענקל היה משתף פעולה עם הרה״ג ר׳ קאפל רייך בפעולות למען חיזוק הדת. לעתים היה נחוץ להתגונן מפני ה״חיצים״ שיירו הריפורמים נגד האורטודוקסים ב״אזני״ השלטון. התומך הגדול ביותר של היראים היה הקיסר פראנץ יוסף עצמו. בהיותו נוצרי קאתולי אדוק, התייחס תמיד באהדה למאמינים ושומרי דת. פעם הופיע משלחת בפני הקיסר (בשנת תרע״א ולמספרם ב־911), שהיתה מורכבת מהרב הגאון ר׳ קאפל רייך, ר׳ אברהם פרענקל והרב ר׳ חיים אלעזר האַרטשטיין, סגן נשיא הלשכה האורטודוקסית בבודאפשט. הראיון — שהיה מתוכנן להימשך עשר דקות בלבד — התארך לחצי שעה. הקיסר קבל את הרבנים בפנים יפות ובאדיבות רבה, והבטיח להם שיתמוך בכל כוחו במחנה האורטודוקסי.

*

פעם נסעתי ללשכה המרכזית האורטודוקסית בבודאפעשט, בלוויית ראש הקהל והגבאי של קהלתי, שהיו אנשים דתיים אבל פשוטים. יו״ר הלשכה ר׳ אברהם פראנקל קיבלני, כדרכו, בסבר פנים יפות, פנינו ללשכה בדבר קבלת האוטונומיא, כדי שנוכל לפעול באופן עצמאי, משום שהקהלה הריפורמית בפעטראשן הציקה לנו. שאלתו הראשונה של ר׳ אברהם פראנקל היתה: איזו סוגיא בתלמוד למדתי לשבת הגדול ואיך תרצתי את קושיית הרי״ף המפורסמת, ומיד התחלנו להתפלפל והתעסקנו בפלפול שארך כשעה. שני האנשים שליוו אותי לא יכלו להוציא הגה מרוב התפעלות ושאלו את עצמם, כיצד יתכן, כי אדם שאינו נראה כרב ולבוש בבגדים מודרניים יהיה תלמיד חכם כה גדול! בסופו של דבר, סידרנו את עניינו במספר דקות.

*

בעיר אחת בהונגאריא היו שתי קהלות: אורטודוקסית וריפורמית. בשתיהן חיפשו רבנים. בקהלה האורטודוקסית פרצה מהומה: ״בעלי הבתים״ התפלגו למספר קבוצות וכל קבוצה דגלה ברב שהיה מועמדה וההתגודדות היתה גדולה. לא כן בקהלה הריפורמית. שם עבר הכל בשקט, חד וחלק. בסך הכל היה מועמד אחד שקבלו אותו פה אחד. על זה סיפר ר׳ אברהם פראנקל בשם הרה״ג ר׳ איזל חריף שאמר: ״בוא וראה. סדר של פסח, שיש בו גם מצה וגם מרור, ושניהם חשובים לשם יציאת ידי חובה, בכל זאת רואים אנו שיש הבדל ביניהם. כמה טורחים בהכנת המצה,

משגיחים על החיטה משעת קצירתה, שומרים על הקמח מכל רטיבות, וגם באפיית מצות יש משגיחים על גבי משגיחים. לעומת זאת, המרור אין בו שום הכנה. לוקחים את המרור מן השוק ושמים אותו על השלחן. וכל זה למה? — משום שהמרור אין בו אלא מרירות ואינו אלא בבחינת גזירת המלך...״

•

פעם התווכחתי עם ר׳ אברהם פראנקל ז״ל בקשר לשוחט שלקה בעיניו וגם בעזרת משקפיו ראה בקושי את אותיות התורה. שאלתי את ר׳ אברהם, האם מותר לו להמשיך בשחיטה? על זה סיפר לי הוא בשם גדול אחד בתורה שחי בפולין. באו אליו יהודים כפריים והתלוננו על השוחט שלהם שהוא אמנם ירא שמים מרבים, אבל איננו מומחה גדול במלאכת השחיטה, והוא מטריף הרבה עופות. על זה השיב להם הגדול: ״אני מעדיף שוחט שהוא תשעים ותשעה אחוז יהודי ירא שמים ואחוז אחד שוחט, מאשר שוחט שהוא תשעים ותשעה אחוז שוחט ואחוז אחד יהודי ירא שמים״...

•

פעם הלך ר׳ אברהם פראנקל ברחוב בלויית רב כפרי. פתאום הופיע ״ז׳אנדאַרם״ (חייל־שוטר) הונגארי שבא לקראתם.לבו של הרב הכפרי הלם בחוזקה ופניו חורו, משום שהז׳נדרמים התפרסמו כרשעים אכזריים. הם היו ניכרים מרחוק ע״י נוצות־התרנגולים שהתנוססו על כובעיהם. ר׳ אברהם פראנקל הרגיש בפחדו של הרב הכפרי, הרגיע אותו ואמר: ״כל זמן שאנו היהודים אוכלים את התרנגולים והז׳נדארמים מתקשטים בנוצותיהם, אין כל סיבה לפחד. אם יהיה פעם ח״ו להיפך, אז נצטרך לחשוש מהם״...

•

הוא היה אומר: ״אותם ״בעלי הבתים״ המקשיבים לדרשתו של הרב דמתא, מעירים, בדרך כלל, הערות ומתווכחים ביניהם, האם הרב דרש יפה אם לאו, אך, לעולם לא יעלה על דעתם של ״בעלי הבתים״ שצריך לקיים את דברי המוסר של הרב. לכן נאמר אצל משה רבינו ״ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות אותם״.

•

פעם בקרתי בלשכתו של ר׳ אברהם־פרנקל ז״ל בחודש אלול ושוחחנו בדברי תורה על הימים הנוראים הבעל״ט. ואמרתי לו הטעם, ע״ד הרמז, למה אמרו חז״ל ״ב׳ ימים של ראש השנה כיומא אריכתא דמיא״ (ביצה, ה׳), דהנה איתא במדרש פ׳ נשא דשבעים סנהדרין הם נגד שבעים הימים טובים שנתנם הקב״ה לישראל ואלו הם: ז׳ ימי פסח וח׳ ימי סוכות, ראש השנה, יום כפור וחג השבועות וחמישים ושתים שבתות השנה, הרי שבעים. עד כאן המדרש. והנה י״ל דהניחא לרבי יהודה דס״ל דסנהדרין היו שבעים, אבל לרבנן דס״ל דסנהדרין היו שבעים ואחד (עי׳ משנה ראשונה במס׳ סנהדרין) אכתי לא א״ש. משום כך, כדי לצאת ידי שניהם — הן שיטת רבי יהודה והן שיטת חכמים — אמרו, כי ב׳ ימים של ראש השנה ״כיום אריכתא דמיא״.

כן אמרתי לפרש בנושא ראש השנה את הגמרא: "כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם, לא קשיא כאן ביו"ט שחל להיות בשבת וכאן ביו"ט שחל להיות בחול", ופירש"י "זכרון תרועה לא תרועה ממש אלא מקראות של תרועה יאמרו" (ראש השנה, כ"ט). ויל"ד א"כ למה כתוב בתוה"ק (בפרשת אמור) הקרא דזכרון תרועה קדם, הלא מהראוי היה שיכתוב קדם הקרא דיום תרועה, כי בדרך כלל ועפ"י רוב חל ר"ה בימות החול, ואילו שיחול ר"ה בשבת הוא דבר שאינו שכיח כל כך. וי"ל דהנה בפ' רבי עקיבא איתא שישראל יצאו ממצרים ביום חמישי עיו"ש. נמצא לפי זה, כי באותה שנה חל ראש השנה בשבת (לפי החשבון של א"ת ב"ש ג"ר ד"ק) כלומר, ביום השלישי דפסח שהיה שבת, באותו יום — חל ראש השנה, ומעתה י"ל דשפיר כתבה תוה"ק הקרא דזכרון תרועה קדם (בפ' אמור), כי זה היה אקטואלי, ואילו יותר מאוחר (בפ' פנחס) כתוב יום תרועה — לשנים אחרות.

•

הרצל ורעיון שיבת ציון

לסיום, כדאי לציין בקשר לבודאפעשט, כי בעיר זו נולד הרצל, מייסד התנועה הציונית. הוריו היו יהודים מתבוללים, שהשתייכו לקהלה הריפורמית ובקרו לעתים רחוקות בטאבאק־טעמפל. אך, מכיון שבבית הוריו של הרצל שלטו הלשון והתרבות הגרמנית, לא היו לרוחם התפלות והנאומים של הרבנים בהונגארית והאווירה הלאומנית ההונגארית השאפתנית, ששררו בקהלה ריפורמית זו. מסיבה זו, הוציאו את הרצל מבית הספר היהודי והעבירו אותו לבית ספר גרמני, בו למד עד לבגרותו. יתכן, כי השנאה לתרבות ההונגארית, הֵסבה את עקירת משפחתו של הרצל מבודאפעשט לווינה.

בימים ההם חי בהונגאריא רב גדול בתורה בשם ר' יוסף נאַטונק ז"ל רבו של הישוב יאסבערען, בעמח"ס "שלושה קמצים". הוא למד בישיבת פרעשבורג והוסמך להוראה ע"י הרה"ג ר' נחום טריביטש, רבה של ניקלוסבורג. הרב נאטונק התפרסם במדינה כפעיל מסור ונאמן במלחמה נגד המשכילים. הוא נאבק, בכתב ובעל־פה, נגד האמנציפציא כפתרון ל"שאלת היהודים". כתגובה לטענת המשכילים, כי היהודים הם עדה דתית ששייכת לעם ההונגארי, טען הוא את ההיפך, כלומר, שהיהדות היא לאום ולא קבוץ דתי בלבד, וכלאום היא צריכה להגשים את עצמאותה בארץ הקודש, ארץ האבות ולא בארצות הגולה.

הרב ר' יוסף נאטונק ז"ל היה, כאמור, מן הראשונים בהונגאריא, שהעלה בפני היהודים את רעיון שיבת־ציון. הוא עזב את הרבנות והתמסר לרעיונו, נשא ונתן עם אישים ממקומות שונים על תוכניתו, אולם, לא התייחסו אליו ברצינות ולאחר מותו נשכח כל הענין.

יש אומרים, כי הרצל שנולד בבודאפעשט, הושפע מהרב נאַטונק ההונגארי, בקשר לרעיון של שיבת־ציון. אולם, אין להערכה זו כל אחיזה במציאות הרב נאטונק פעל נגד המתבוללים כמו אנשי ביתו של הרצל, והוא התכוון לשיבת־ציון ברוח התורה והמסורה. לעומת זאת, היו הוריו של הרצל רחוקים לא רק מקהלות אורטודוקסיות אלא גם מקהלות ריפורמיות.

כידוע נחל הרצל את אכזבתו המרה בפאריס, בעת עריכת משפטו של הסרן היהודי דרייפוס (שהיה חף מפשע), כשהמוני העם צעקו לעברו "מוות ליהודים", העובדה כי למרות ההתבוללות והתרבות הגרמנית שספג, הוא נשאר יהודי בעיני הגוים, זעזעה את נפשו, ההלם שספג דחף אותו בחזרה ליהדות והוא החל בחיפוש דרכים לפתרון בעיית היהודים בגולה, בכדי להושיבם במדינה משלהם — או בארץ האבות או בארגנטינה... או באוגַנדַה... — אך בשום פנים ואופן לא תורתו של הרב ר' יוסף נאטונק השפיעה עליו. הרב שחזר על דבריו בדרשותיו וציטט את הפסוק "וקראתם דרור בארץ", פירוש הדבר אפילו אם האומות העניקו לכם שוויון, זכויות ואמנציפציא, בכל זאת המעשה הבטוח ביותר הוא: "ושבתם איש אל אחוזתו", כלומר לארץ האבות, לארץ ישראל (עפ"י ילקוט מדרש).

הקהלות בחבל ניר מישקולץ

הקהלות באזור זה של הונגאריא היו ברובן חרדיות ובראשן רבנים מפורסמים וגדולים בתורה. הקהלה הגדולה ביותר בחבל, היתה מישקולץ, עיר תוססת עם המון יהודים שומרי תורה ומצוות. הקהלה היהודית מנתה למעלה מעשרת אלפים נפשות. הקהלה התפרדה בעת הפילוג הארצי, אולם לאחר זמן, שוב התאחדו היהודים לקהלה אחת גדולה ואורטודוקסית, אך חילוקי הדעות והמריבות בתוך הקהלה התמשכו. במישקולץ היו שני בתי כנסת גדולים, ואלה היו מוקדי הקטטות. בבית כנסת אחד, ברחוב קאַזינצי, שרוב המתפללים שבו היו אנשים מודרניים ובעלי השכלה, אוהדי חזן ומקהלה, העדיפו את הנאום על פני הדרשה. בבית הכנסת השני היו מתפללים יהודים יותר מסורתיים ודתיים, שהיו זקוקים לרב גאון בתורה ולא ל"ראַבינער". בין שני המחנות התנהלו מריבות תמידיות.

רבה הראשון של הקהלה האורטודוקסית היה הרה"ג ר' מאיר רוזנפעלד ז"ל, שעשה מאמצים רבים כדי לגשר בין שני חוגי יריבים אלו ולשמור על שלום בית. אולם, מתוך כך, סבל הוא הרבה משני הצדדים. פעם שאלוהו ידידיו, מדוע אינו עוזב קהלה זאת שאנשיה מציקים לו ולמה אינו עובר לכהן כרב בעיר אחרת? על זה השיב הרב רוזנפעלד: "בידוע שיש שבעה מדורים בגיהנום. לכאורה קשה וכי לא די במדור אחד, מדוע צריך שבעה? התירוץ, אפילו אם רע מצבו של אדם אחד, במשך הזמן הוא מתרגל למצב שבו הוא נמצא, ההרגל מקל עליו, לכן מעבירים את הרשעים בגיהנום ממדור למדור, שלא ייהנו מכח ההרגל. והנה, אני כבר התרגלתי לגיהנום של קהלת מישקולץ ולמה אחפש גיהנום אחר"...

לאחר פטירתו, שוב פרצו קטטות בקהלה ושני המחנות לא יכלו לבוא לידי הסכם בבחירת רב העיר. לכן, פתרו בעיה זאת לפי שיטת יהודי פולין ורוסיא, והיינו: קבלו שני רבנים. אחד היה הרה"ג ר' שמואל אוסטרליץ ז"ל, שהיה ה"מרא דאתרא".

הוא היה יליד אוסטריא, שלא ידע אף לא מלה אחת בהונגארית. הוא ניהל את הרבנות ברמה והקים גם ישיבה. בני הקהלה בחרו בו בכוונה, כדי שלא יהיה יריבו של המיתו, הרב השני, המודרני, שהיה הרב ר' שלמה שפירא, בּיגר הסמינר של הרב הילדעסהיימער בברלין, שהיה גם בעל השכלה, שלט בשפה ההונגארית והיה נואם החסר עליון.

מספרים עליו, ששאלוהו איך יתכן, שבחורים אחרים למדו בבית ספר ובישיבות והוא למד בהם, ואף הגיעו לרבנות והם ערלי שפתיים, ואילו הוא הצליח להיות רשן כה מוכשר פה מפיק מרגליות? על זה השיב, כי המורים וראשי הישיבות דומים בעל מלאכה שעושה כינורות. כל הכנורות דומים זה לזה, אבל תלוי לידיו של מי גיע הכנור. בידיו של סתם אדם, שבקושי יודע לנגן בכינור, או בידיו של אומן מומחה, **ומפיק מהכינור קולות נהדרים...**

*

הוא היה אומר, כי לשומרי המצוות ולאנשי מעשה לא צריך להגיד דברי מוסר, שא"כ ליהודים מודרניים. משל למה הדבר דומה? לאיש ער שאינו ישן, די לו אם הוא מסתכל בשעון, הוא כבר יודע מה השעה ואיך לתכנן את עבודתו. לעומת זאת, דם שהוא ישן, לא די שמראים לו את השעון אלא צריך לעורר אותו. המגיד והדרשן עוררים בדברי המוסר שלהם את היהודים ש"נרדמו" והעמיקו בשינה.

*

כן היה אומר הרב ר' שלמה שפירא לפרש את הגמרא (ברכות, ב') "בשעה באים ישראל לבתי הכנסת ועונים אמן יהא שמיה רבה", כלומר, שיש להם יום זכרון אהרצייט) לפטירת הוריהם, באים לבית הכנסת להגיד "קדיש" ומזכים את הרבים אמירת אמן יש"ר, אז "אומר ה' אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם", פירוש הדבר, וי להם לבנים שאינם באים בכל יום להתפלל, כמו שאבותיהם התפללו.

*

כן היה אומר: "למה בני יהודים דתיים הם דתיים, ובני יהודים מסורתיים הם ילונים ולא מסורתיים כהוריהם? משום שיהודים דתיים שומרים את כל מצוות תורה, ביניהן גם את המצוות המשמחות את הלב. לעומת זאת, היהודים מסורתיים שומרים בדרך כלל: יאהרצייט, יום כפור, הזכרת נשמות, קדיש על קברי בות וכיו"ב, לכן חושב הבן כי כל אמונת ישראל מורכבת רק מדברים עצובים שאין הם שמחה ע"כ נמאס עליו.

*

החסידים במישקולץ התארגנו בנפרד והקימו קהלה קטנה, ספרדית. כאן כיהן ב המקום הרה"ג ר' יוסף שלמה ריניץ ז"ל, שהיה רב גאון וחסיד מפורסם (אחיו של ניני הרה"ג ר' יהושע ברוך, שהיה אבדק"ק צ'צ'וביץ). יורשו בכסא הרבנות היה רה"ג ר' יוקל גוטליב ז"ל, שהיה לפני כן ראש ישיבה בווישעווע.

הקהלה האורטודוקסית במישקולץ גרמה הרבה עגמת נפש לראשי הלשכה אורטודוקסית המרכזית בבודאפעשט, משום שהיו בה רבים מה"ערב רב" החילוני, נאבק תמיד עם החוגים הדתיים. הבעיות בקהלה זו לא פסקו לעולם וגרמו מספר נמים לחילול השם.

מעזא טשאַט — פוטנאָק

כדאי להזכיר שתי קהלות קטנות אלו בסביבת מישקולץ בשל הרבנים שכיהנו בהן, שניהם היו אחים וגדולים בתורה, ה״ה: הרה״ג והצדיק המפורסם ר׳ שרגא צבי טענענבוים ז״ל, בעמח״ס ״נטע שורק״, רבה של מעזא־טשאַט. ועל ידו בישוב פוטנוק כיהן כרב, אחיו, הרה״ג ר׳ יעקב טענענבוים ז״ל, בעמח״ס ״נהרי אפרסמון״.

לר׳ יעקב היו שני בנים, גם הם רבנים מפורסמים ה״ה: הרה״ג ר׳ מאיר טענענבוים, רב בכפר פילעק והשני הרה״ג ר׳ מנחם טענענבוים, רב בטארנע, חתנו של דודו הרה״ג ר׳ צבי שרגא ז״ל.

•

מספרים על ר׳ יעקב, ששאלוהו פעם: היתכן שהוא מגדל בנים ואינם מלמדם מקצוע, הלא אמרו חז״ל שאב חייב ללמד את בנו אומנות? השיב הרה״ג מפוטנוק כך: ״לכאורה קשה כי בסוף מסכת קידושין אומר ר׳ מאיר ״לעולם ילמד אדם את בנו אומנות״ ומקשים הלא ר׳ נהוראי אומר (שם) ״מניח אני את כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה״. ויש דעה (עירובין, י״ג), כי ר׳ נהוראי הוא ר׳ מאיר וא״כ הוי סתירה. אלא מאי, התירוץ הוא כך כי ״לעולם״ דהיינו בשביל העולם, כלומר הצבור הפשוט, חושב ר׳ מאיר שמוטלת החובה על האב ללמד את בנו אומנות, אבל מניח ״אני״ דייקא לעצמי כל אומנות של ה״עולם״, מכיון ואני מאמין באמונה שלמה שהתורה אכן נותנת פרנסה, כי טוב סחרה מכל סחורה, משא״כ העולם הפשוט אינו מאמין בכך״.

•

הרה״ג ר׳ שרגא צבי טענענבוים ז״ל היה מפורסם כצדיק גדול, בנוסף לגדולתו בתורה. והיו מספרים כל מיני סיפורים על גודל צדקתו. פעם, בעת סעודת פורים, כשישבו הרבה אורחים ליד שלחנו, באו אנשי ביתו ומסרו לו, כי אחד האורחים, יהודי שהיה מוכר כגנב, הגניב לכיסו גביע כסף, והם ביקשו שהרב יאשר בדיקת כיסים אצל כל האורחים, לפני שיעזבו את הבית. על זה אמר הצדיק ממעזא־טשאט: חס וחלילה! אני מתנגד בתוקף לדבר! וכך הסביר: ״אם היה רק ספק שאיש זה גנב, הייתי מתיר את הבדיקות, אולם, מכיון שישנם עדים שראו איך שהכניס את הגביע לכיסו, אסור לחפש, כי לבייש אדם היא עבירה יותר גדולה מגניבה...״

•

הוא היה אומר: ״בכל בית יש שני מיני מים, מים ממעין לשתיה ומי גשמים לכביסה ולנקיון. פעם יצאה אשה לעשות קניות בשוק וצותה על בתה הקטנה, שהשאירה בבית, לא להשתמש במי הגשמים לשום דבר, ולא לשתות מהם, כי מים מזוהמים אלו עלולים לגרום למחלות. לאחר שהאשה יצאה לשוק, פרצה שרפה בבית והילדה אצה לשוק לחפש את אמה בשאלה: האם מותר לכבות את השרפה עם מי גשמים מלוכלכים? כן, בודאי שכן, צעקה האמא, אם יש שרפה אין בודקים את המים!

משל למה הדבר דומה? למגידים של ימינו, המטיפים מוסר, והם בעצמם אינם קדושי עליון. בשנים קדמוניות לא היו בישראל "שרפות" כה גדולות, לכן, אז לא היה אומר דברי תוכחה ומוסר, רק הרב הדומה למלאך ה' צבאות והיה בעצמו "טלית שכולה תכלת", אבל היום שבכל בית יהודי יש "שרפה", מותר לכל אדם לומר מוסר"...

ניר - מאַדע

כשהייתי ילד, והורי שלחו אותי לדודי, לכפר ניר־מאדע, כי כאן למדו ב"תלמוד תורה" גם בימות "בין הזמנים", כיהן בישוב זה כרב הגה"צ ר' יוסף ראָטענבערג ז"ל. הוא התנהג כאדמו"ר, כי היה בן גדולים ונכד לצדיק מזובטוב זצ"ל. היה פועל ישועות ונהרו אליו חסידים ממרחקים. דבר זה הרגיז מאד את ראש־הקהלה ר' משה קראוס, שהיה אשכנזי "מגולח" ואדם מודרני.

זכור אזכור, כי ההתנגשות בין הרב לבין ראש־הקהלה הגיעה לשיאה בערב יום הקדוש. ר' משה קרוס, שהיה עשיר וקרוב לשלטון המקומי, הציב חיילים (זי'אַנדאַרמים) הונגאַרים על יד פתח בית־הכנסת, בכדי שיתנו להכנס לרב בלבד, אולם לא לחסידים שיתלוו אליו, כדי לשמוע את הדרשה שלפני "כל נדרי". כאשר הגיע הרב וראה את חילול השם הזה, נכנס לבית הכנסת, עלה על הדוכן שלפני ארון הקודש, כשהוא לבוש בטלית ובקיטל והכריז, כי דבר מעין זה לא נעשה ולא נשמע בישראל, ולכן הוא גוזר שכל המתפללים יעזבו את בית הכנסת. והוא סיים את דבריו: "ומי שיתפלל כאן בלילה זה, לא יוציא שנתו ר"ל! אנשים, נשים וטף (וגם אני ביניהם), החלו מיד לעזוב את בית הכנסת, עד שלא נשאר "מנין" ל"כל נדרי". בנתיים התנפלו המתפללים על ראש הקהלה ורצו להרגו נפש. הוא ברח דרך החלון ונמלט על נפשו לכפר הסמוך שנקרא פוסטא־דובוש.

אולם, ר' משה קראוס לא נח ממחלוקתו והמריבה בכפר זה נמשכה במשך שנים, ונשלחו כתבי־פלסתר לכל המדינה. היה גם דין תורה בניר־מאַדע בין היריבים. בסופו של דבר עקר הגה"צ ר' יוסף ראָטענבערג מכפר זה ונתקבל כרב בישוב קאָסאָני סמוך לעיר בערעגסאַס. במקומו בא לניר־מאַדע רב בשם ר' שמואל בראַך, בעמח"ס "דרך ימה". אבל המחלוקות בניר — מאדע לא שככו. שוב הגיעו לכל המדינה "פאמפלעטים" שהשמיצו את הרב. ר' משה קראוס המשיך גם "לרדת לחייו" של הרב החדש. בסופו של דבר התרחש כאן חילול שם גדול שזעזע את כל קהלות הונגאריא, כאשר אחד ממתנגדיו של ר' משה קראוס, ירה בו באקדח במקוה ופגע ברגלו, שוב הושיבו בית דין על מדוכה זו אולם רק כעבור שנים רבות פסקה המחלוקת בניר — מאַדע.

לאחר פטירתו של הרב ר' שמואל בראַך ז"ל, מילא את מקומו ברבנות הרה"ג ר' יעקב יוסף יונגרייז, בן הרה"ג ר' יצחק יונגרייז מקאַשו ז"ל.

הגאון הצדיק רבי שמעון סופר
מערלוי

קהלתְ ערלוי

הרבנים רבי יוסף צבי וייס ורבי שמעון סופר זצ"ל

כעשרים קילומטרים מהעיר מישקולץ שוכנת העיר ערלוי (עגער — בהונגארית). בעקבות פילוג הקהלות באוסטריא—הונגאריא, נוצרו כאן שתי קהלות. האחת קהילת "סטאטוס־קוא", שהיתה מפורסמת, בשל בית הכנסת הגדול והמפואר שלה, והשניה — הקהלה האורטודוקסית, שזכתה לפרסום בשל רבניה. רבה הראשון היה הרה"ג ר' יוסף צבי וייס זי"ל, שהיה אויב מושבע למשכילים ולדורשי שינויים בדת. לעומת זאת, היה חסידו הנלהב של הגבור הלאומי ההונגארי — קושוט לאויש, שעמד בראש ההתקוממות נגד המלך פראנץ יוסף, לאחר דיכוי המרד של אותו קושוט, רצו השלטונות להעמיד את ר' יוסף צבי לדין על שמרד במלכות. הוא הוכרח להסתתר מפני המשטרה האוסטרית, שרצתה לאוסרו. אמרו עליו, שההגמון הנוצרי הקאתולי של העיר ערלוי, שהיה ידידו, הסתיר אותו במנזר. אולם המשטרה ההבסבורגית גילתה אותו והוא הובא לווינא כשהוא כבול בשלשלאות לאחר חקירה ממושכת, קיבל חנינה ושוחרר.

רבה הראשון של הקהלה האורטודוקסית המאורגנת היה — הרב הגאון הצדיק רבי שמעון סופר זצ"ל, בנו של מרן ה"כתב סופר". כבר משחר טל ילדותו הצטיין בשקידתו הגדולה בתורה וביראת ה' המופלאה שחפפה עליו, ממעייני אביו הק' שתה, והכיר בו כי לגדולות נוצר, ופעמים רבות הביע את אמונתו זאת, באמרו "שמעון בני חסיד".

לפני היותו בגיל בר מצוה שנן ששים פעם את מסכת ביצה. בגלל בקיאותו במסכת זו קיבל תואר "חבר" מהגאון הקדוש רבי יהודה אסאד זצ"ל בהיותו כבן תשע. הי' זה כשביקר אצלו הילד שמעון עם כמה בחורים מישיבתו של אביו בסרדהעל, לאחר הנסיעה במשך הלילה הגיעו לפנות בוקר לסרדהעל ונכנסו להתפלל תפילת שחרית. כשנודע להמהרי"א שבנו הקטן של הרב מפרעשבורג נמצא כאן, הזמין את הנער אליו ולאחר שאכל פת שחרית צוה עליו ללכת לנוח והציע לו בעצמו את מיטתו שלו. ר' שמעון סופר עצמו סיפר על גודל צדקתו של הגאון המהרי"א שאף שהי' אז מזקני גאוני הדור, התהלך בחדר על בהונות רגליו, כדי שח"ו לא תופרע מנוחתו של הילד הישן.

אחר הצהרים בחן אותו המהרי"א במסכת ביצה, ובסיומה של הבחינה הוציא המהרי"א את קולמוסו וכתב לו תעודת "חבר" ענין נדיר בגיל צעיר כזה. כן אמר עליו "כל תנועותיו הן על פי תורה".

מסופר כי בהיותו בגיל י"ב שנים ביקר בפעם הראשונה אצל הגה"ק מצאנז בעל "דברי חיים" זצ"ל. כאשר הי' במרחץ באדן השוכנת במרחק לא רב מפרשבורג,

ונשאר אצלו לשבות בעיבה, ה"דברי־חיים" קרבו מאוד והושיבו לידו. לסעודה השלישית איחר מעט, אמר לו דרבי מצאנז "אונז האבן געווארט אויף אייך, אבער עס איז געווארן שפעט האבן אונז זאך געמוסט וואשען" ("אנחנו המתנו עליכם, אבל נעשה מאוחר ונאלצים היינו ליטול ידים").

בפעם השני' כשביקר אצל הגה"ק מצאנז בהיותו בחור, הי' זה ביום ראש חודש ובעל ה"דברי־חיים" ערך את שולחנו הטהור לחסידיו, וכיבד את הבחור שמעון סופר בברכת המזון, וזאת במעמד רבנים חשובים ואדמו"רים מפורסמים שעטרו את השולחן. כאשר שאלו את הגה"ק מצאנז לפשר הדבר, השיב "בחור צעיר זה יהי' האונגארישער בעש"ט" (הבעש"ט מאונגרי'). כן אמר עליו "כמה יראת חטא ניכרת בפני הנער הזה".

חתונתו עם בתו של הגביר ר' איציקל פריד מקליינווארדיין התקיימה ברוב פאר בקליינווארדיין. בנסיעה היסטורית זו היתה הפגנה נהדרת של כבוד התורה, לכל אורך הדרך הארוכה כחמש מאות ק"מ, נאספו המוני שלומי עם ישראל שבאו להקביל את פניו של אביו ה"ה מרן הכתב סופר. מנהל תחנת הרכבת בעיר פ'—לאדאני, בראותו את קהל ההמונים הממתינים לבואו של הכתב סופר, צווה לפתוח עבורו את האולם המיוחד הנועד לקבלת פנים לשרי הממשלה כדי שהצדיק ינוח בו מעמל הדרך, ואף ביקש את ברכתו של מרן הכתב סופר לאחד מבניו שהי' חולה.

בין הבאים למסיבת חתונה זו, הי' גם הגה"ק מוה"ר צבי הירש מליסקא שנשאר לשבות בקליינווארדיין. הצדיק מליסקא הפליג באזני חסידיו בשבחו של החתן, באמרו שמעולם לא ראה חתן ירא שמיב במדה כזאת.

הרה"ג רבי שמעון סופר־שרייבער זצ"ל כיהן ברבנות ערלוי במשך למעלה ששים שנה וניהל גם ישיבה ברוח ישיבת פרעשבורג. שמו יצא כצדיק נשגב. יראת ה' חפפה עליו כל היום במדה גדושה. ומכאן גודל חומרותיו ודקדוקיו המרובים בקיום המצות. תפלתו נאמרה בהתלהבות והשתפכות הנפש, המלים שיצאו מפיו בגילה וברעדה תוך שמירה על חוקי הדקדוק המחישו את משמעות הפסוק בתהילים: "כל עצמותי תאמרנה ה'". ביחוד התפרסמה אמירת פסוק "שמע ישראל" שלו שהיה משמיע בקול גדול כשהוא מזדעזע ופניו מחליפות גוונים. סיפרו עליו כי רוב שעות היום ישב מעוטר בטלית ובתפילין. בנוסף לתפילין של רש"י ושל רבנו תם, הניח גם תפילין דשימושא רבה ובהם ישב ועסק בתורה וניהל את צרכי הצבור. לעת זקנתו כהו עיניו — ואחד מבחורי ישיבתו הקריא לפניו את הגמרא והמפורשים, והיה אם שגה הבחור בקריאה או שדילג משהו תיקנו הרב והעמידו על טעותו.

לבחורי ישיבתו היה אומר בשם זקנו מרן ה"חתם סופר": "תלמיד זקוק לרבו, לא רק בכדי לקבל ממנו דרך לימוד בש"ס ופוסקים, כי אם גם ללמוד ממנו יראת־שמים"

הרב הצדיק
רבי משה סופר
מערלוי

חיבר ספר שו"ת התעוררות תשובה המכיל בירורי הלכות וחידושי סוגיות, שנתחבב על הלומדים מחמת מקוריותו. חלק מחידושיו באגדה צירף ל"תורת משה" של זקינו החתם סופר שהוא הוציא לאור. מאמריו חתומים "מספר שיר מעון" אולם הוא העלים את שם המחבר.

רבי משה סופר

בנו של הרה"צ ר' שמעון סופר, הגאון הקדוש ר' משה סופר בעל ה"יד סופר", שעוד בהיותו רך בשנים ראו בו כי לגדולות נולד, וכשהי' בישיבתו של הגאון הגדול מרן ר' עקיבא סופר בפרעשבורג, סיפרו חביריו בישיבה נפלאות מעוצם חריפותו ובקיאותו בכל מקצועות התורה שהי' לפלא, ועל כולם זכרונו הנפלא שהי' ממש בור סיד שאינו מאבד טיפה, עד שהגה"ק הרב דפרשבורג אמר עליו "דער איזט אונזער ראש ישיבה" (הוא ראש הישיבה שלנו), וכן מדותיו הנפלאות ושקידתו העצומה היו לפלא בעיני כל, עם זאת הי' ענוותן ושפל ברך.

לאחר חתונתו ישב על התורה והעבודה בבית חמיו הגאון הצדיק ר' משה יוחנן שאנפעלד זצ"ל האב"ד ור"מ בק"ק מיהאליפאלווא ולא פסק פומי' מגירסא, לאחר ששב לעירו ערלוי, נתקבל לדומ"צ לצדו של אביו הגדול.

מדותיו האצילות העריצוהו וחיבבוהו על הכל. בביתו לא נמצאו ספרים קרועים או עלי־שמות. ספריו היו מכורכים בתכלית ההידור והיופי ופיזר מממונו לשם כך. כמו כן הקפיד מאוד כשראה אצל אחרים ספרים קרועים, באומרו שהחיוב הי' לכאורה לכרוך הסה"ק בזהב ובכסף, אבל מה נעשה אם אין ידינו משגת כ"כ, אבל עם כל זאת דיו לעבד להיות כרבו, אם הוא מקפיד שלא ללבוש מלבושים קרועים, יקפיד ג"כ ללבוש שמותיו של הקב"ה שבסידורים והסה"ק ולא יניח מלבושיו של תוה"ק מקורעים.

האב והבן השקיעו יחד מכוחם וממרצם בהוצאה לאור של ספרי הוריהם, ה"ה ה"חתם סופר" וה"כתב סופר" זצ"ל.

רבי שמעון סופר, בשנת התשעים וחמש לחייו, ובנו רבי משה נלקחו יחד עם בני קהלתם ע"י ההונגארים ימ"ש למחנה ההשמדה באושביץ, הי"ד ודם כל הצדיקים זיעוכ"י.

הצדיק רבי שלום אליעזר האלבערשטאם
מראצפערט

ראַצפערט

כעשרה קילומטרים מהעיר נירעג׳־האַזאָ הי׳ כפר קטן ונידח בשם ראַצפערט (אויפעהערטאָ), שנעשה מפורסם בכך, שרובם ככולם של בני הקהלה היו חסידים, חובשי שטריימל. בשמחת תורה ובפורים היו יוצאים בריקודים ובמחולות ברחובות הכפר. לכן קראו, באזור ״ניר״ לכפר ראַצפערט — ״ירושלים הקטנה״. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הגיע למקום, כפליט מגאַליציא, הרב הצדיק רבי שלום אליעזר האלבערשטאם, בנו של האדמו״ר בעל ״דברי חיים״ זצ״ל והשתקע במקום. כמו כן, התגורר בראצפערט במשך שנות המלחמה האדמו״ר רבי יששכר דב רוקח מבעלזא זצ״ל.

כשהייתי בחור צעיר, כיהן כרב בקהלה זו, גאון בתורה וצדיק גדול בשם ר׳ נפתלי הערצקא מראצפערט, ז״ל, שהי׳ מפורסם כחסיד בכל דרכיו וכבעל מופת. הוא הי׳ תלמידו של זקיני, הגה״צ מטשענגער, שזכה לגדולה בתורה. בנעוריו הי׳ מלמד בבית זקיני ולמד תורה עם בניו, לאחר נישואיו התגורר בכפר ״יאַנושי״, עסק בתורה יומם ולילה ולא נתן שיקראו לו בשם — רב, וגם לא ישב בכותל המזרחי כי אם באמצע בית הכנסת. אך, שמו ביראת שמים וגדולתו בתורה הלכו לפניו. קהלת ראַצפערט בחרה בו כרב, אבל הוא סירב לקבל את הרבנות. כשנודע לאנשי ראַצפערט שהוא נסע לחתונה, באו לביתו באישון לילה ושמו את רהיטי ביתו ואת ספריו בלי ידיעתו על העגלות ולקחו עמם, וכך הוכרח ללכת לראַצפערט.

אגדות התהלכו על צדקתו. הוא הצטיין במיוחד באיסוף תרומות לקופת ״רבי מאיר בעל הנס״. הוא עסק רבות במצוה זו ועשה הכל כדי להרבות את ההכנסות של הקופה. מה עשה? קנה ממעות אלו סוסים ועגלות והשכירם לאנשים שיעבדו בהם ושישלמו ממיטב כספם לקופת רמבעה״ן. מספרים עליו שהי׳ רגיל לקום בלילה ונתן בכבדו ובעצמו מספוא ומים לסוסים. עד כדי כך חסך בהוצאות מכספי הצדקה.

פעם הי׳ בעיר דעברעצין, ובשוק בפני קהל עם ועדה לקח צרור מספוא, נתן לסוסים והביא להם מים מן הבאר. אמר לו איש אחד: ״רבי, עבודה זו אינה מתאימה לרבה של ראצפערט!״. על זה השיב לו רבי נפתלי הערצקא: ״דע לך שהמשכורת שאני מקבל בראצפערט היא שני זהובים לשבוע. עבור סכום פעוט זה אני רב. ובכן די והותר הוא מה שאני רב בראצפערט, אך אינני רב בדעברעצין״...

פעם, השכיר את סוסיו עם העגלה למנין אנשים שנסעו ליום זכרון פטירה לכפר דאַראָגָ, על קברו של הצדיק רבי שמואל קומודער זצ״ל. לפני שיצאו לדרך, גבה הרב ר׳ נפתלי הערצקא מכל אחד מהנוסעים חמישים פרוטות, בתור דמי נסיעה. כשראה ביניהם גם את בנו ר׳ משה, שלא הי׳ לו כסף לשלם, צעק עליו אביו — ״רד מיד מהעגלה!״. — ״אך, הסוסים הם שלנו״, התחנן ר׳ משה לאביו, ״למה עלי לשלם?״ — ״חס וחלילה״, ענה לו אביו, ״הסוסים אינם שלנו, הם סוסים קדושים, השייכים לקופת ״רבי מאיר בעל הנס״! מכיון שר׳ משה סירב לרדת נתן לו אביו מכות בצינור מקטרתו, עד שירד מהעגלה...

*

כשהגיע הזמן שלפני פסח, הי׳ רבי הערצקא מאד עסוק וטרוד באסיפת מעות רמבנ״ס בכל הסביבה וגם הירבה במצוות ״קמחא דפסחא״ לעניים המקומיים. כשהגיע ״שבת הגדול״ עמד ודרש בפני הצבור ובהקדמת דבריו אמר: ״מורי ורבותי, מאחר והייתי טרוד מאוד לפני הפסח, לא הי׳ לי זמן ללמוד סוגיא בש״ס ולחדש חידושים, אך אגיד לכם חידושים טובים אשר ראיתי בספר ״פני יהושע״ ובספר ״צל״ח״. ואם תאמרו וכי מותר לרב להגיד חידושים של אחרים? — על זה אומר אני שמותר, מכיון שמצאתי בגמרא (פסחים, ו׳) ובשלחן ערוך, ריש הלכות פסח, שכתוב ״שואלין ודורשין בהלכות פסח״, כלומר, מותר ״לשאול״ מאחרים בשעת הדחק ולדרוש בהלכות פסח״...

*

הגורל הטראַגי של קהלות קדושות בהונגאריא בתקופת השואה לא פסח על ראצפערט. קהלה חסידית מפוארת זו נחרבה ויהודי׳ הוגלו למחנות ההשמדה בפולין. גם הרב הצדיק ר׳ שלום אליעזר הלבערשטאם ז״ל שהי׳ בן זקונים של ה״דברי חיים״ ושזכה שאביו יניח לו תפילין בראשו בעת הבר־מצוה שלו, זכה גם לאריכות ימים וחי בתקופת השואה. נלקח ע״י הקלגסים ההונגארים ימ״ש לאושביץ, יחד עם רבה של הכפר ראצפערט, הרה״ג ר׳ שאול רוזנבערג, ויחד עם למעלה מאלף נפשות של אנשים, נשים וטף, יהודים יראים ושלימים, הי״ד.

*

מספרים על הרב הצדיק ר׳ שלום אליעזר האַלבערשטאַם שכשהגיע, בעת מלחמת העולם הראשונה, לראַצפערט כפליט, כיהן שם כרב המקום הגאון ר׳ שאול רוזנבערג, בעמח״ס ״חמדת שאול״, שהתנגד לכך שהרבי הפליט מגאליציא, ישתקע בתוך קהלתו ואמר לו: ״לי יש בקושי פרנסה ואתה בא לקפח את פרנסתי?״ השיב לו הרב האלבערשטאם: ״אמשול לך משל, פעם עלה התרנגול לעליית בית ומצא שם את התרנגולת. אמרה לו התרנגולת: מדוע עלית הנה? הלא אני נמצאת כאן כבר כמה ימים, בעל הבית שכח את עובדת קיומי ואני עומדת למות ברעב! ענה התרנגול: ״אל תפחדי ממני,להיפך, אני מסוגל לקרוא בקול ולעורר את תשומת לבו של בעל הבית, הוא יביא לי לאכול וגם את תהני מהאוכל״... דבריו של הצדיק ר׳ שלום אליעזר ז״ל נתקיימו במלואם.

*

הצדיק ר׳ שלום אליעזר אמר בדרך בדיחה: חז״ל אמרו בגמרא ״צדיקים ממונם חביב עליהן יותר מגופן״ (סוטה, י״ב), אם כך הדבר, אז מה נעשה אם ישעי׳ הנביא קבע: ״ועמך כולם צדיקים...״

הקהלות בהונגריא העלית (אובערלאַנד)

מתן זכויות אזרח ליהודים בארצות אירופה ופתיחת שערי האוניברסיטאות בפני הנוער היהודי פגעו קשות באמונת ישראל בכלל ובשיטת החיים של האשכנזים המתנגדים בפרט. יהודים שהיו קשורים בלב ונפש לתורת ישראל הגיעו לידי המסקנה, כי רק החיים הדתיים הקיצוניים, ללא פשרות כלומר, החיים החסידיים, מהווים תריס בפני ההתבוללות. ואפילו אם ראינו יהודים מבוגרים וזקנים שמתנהגים ברוח התורה והמסורה, צאצאיהם כבר יצאו לתרבות רעה ר"ל והיפנו עורף להוריהם ולאמונת ישראל.

לכן, התחילו יהודי הקהלות בהונגאריא־העלית, שהיו שכנים למדינת גאליציא, להתקרב, באופן הדרגתי, לתנועה החסידית. בקהלות, שקבלו אופי חסידי היו מכהנים רבנים יראים ושלימים; אנשי מעשה וגדולים בתורה וביראת שמים, שהיו נוטים לחסידות. כך היו בקהלות ווראַנוב, סובראַנץ, סערעדנע ובישובים אחרים. רבה של קהלת קיראַיהעלמעז, הרה"ג ר' יואל זאב גלאַטשטיין, היה מחסידי האדמו"ר ממונקאטש. בקהלת בארטפעלד כיהנו מספר רבנים צאצאי שושלת האלבערשטאם מצאנז. הם עמדו בראש ישיבה, שהתנהלה באוירה חסידית מובהקת.

יוצאת מן הכלל היתה קהלת האַנאשוביץ, שלא הושפעה מהחסידים. את משרת הרבנות מילא כאן ש"ב הרה"ג ר' יואב אַדלער זי"ל, שזכה לגדל מבניו ארבעה רבנים: בקהלות פופראד, סערעדנע, דיוסעג, ובן אחד ירש את מקום אביו ברבנות בהַאנושוביץ. כאן היתה גם ישיבה, שלמדו בה כמאה בחורים. רבי יואב אדלער הנ"ל היה חתנו של הרב הגאון האמתי ר' דוד יהודה לייב זעלצער זי"ל, בעמח"ס "מנחת בכורים", שהיה גם חותנו של בן דודי הרה"ג ר' אשר אנשיל יונגרייז זי"ל, רבה של טשענגער. החיים הדתיים החסידיים שיגשגו גם בכפרים קטנים ב"אובערלאנד" (הונגאריא העלית) כמו: טשאפ, קיווועשד, מילדא, עבעלין, טורנא, זשאַדאַני, נאגי־אידה ועוד.

קאַשוי

קהלת קאשוי התפארה בתלמידי חכמים רבים, בחסידים ואנשי מעשה שבה. אולם, לא כך היה המצב לפני כמה עשרות בשנים. אדרבה, הקהלה הזאת היתה מפורסמת כקהלה ריפורמית, שרובם ככולם של חברי היו חילונים וכופרים ר"ל.

רבי שמעלקא מסעלעש

מספרים על הגה"ק רבי שמעלקע מסעלעש זצ"ל, שבא פעם לקהלת צ'צ'וביץ להשתתף בחתונת תלמידו, הרה"ג ר' שלום קראוס, שהיה אחר כך רבו של הכפר לעגענע־מיהאי (הוא התחתן עם בתו של זקיני, הרה"ג אב"ד דשם). הצדיק מסלעש הגיע לעת ערב ובבקר לפני התפלה כבר שב לביתו. על שאלת זקיני זי"ל מדוע הוא ממהר כל כך לחזור הביתה" השיב הרבי ר' שמעלקע: "אינני יכול לסבול את האויר הטמא שנושב לכאן מהעיר קאשוי הקרובה..."

ומדי דברי בו, זכור אזכור מה שאמר אז האי גאון לזקיני ז"ל, כי תלמיד חכם צריך שילמד תורה לשמה, שאם לא כן — אין כל ערך לכל תורתו. שאלו זקיני: מה פירוש הדבר "תורה לשמה"? השיב לו רבי שמעלקע מסעלעע זי"ע: אספר לך סיפור "הנה לפני הגאון רבי העשל (הוא רבו של הש"ך ז"ל) בא יהודי שקינא את אשתו. שאל רבי העשל את האשה, האם את מוכנה לשתות מים־מאררים, שאני אתן לך? האשה ידעה מה זאת מה"צאנה וראנה", אך היא לא האמינה בכוחו של הרב, ואמרה — כן רבי, אני מוכנה לשתות. לקח רבי העשל נייר וכתב עליו את השם ואמר למשמשו שיקח קצת עפר מתחת לכסא שלו ויתנהו למים בתוך הכוס. האשה שתתה וסופה היתה כמו שכתוב בתורה — לֶצבות בטן ולנפיל ירך... כאן סיים רבי שמעלקע סעלעשער את הסיפור שלו ואמר הנה זוהי תורה לשמה, דהיינו צריך ללמוד תורה לשם שמים עד כדי כך שהמקום שהאדם יושב שם, תהי' לו קדושת המקדש..."

היות שאמר שלמה "זכר צדיק לברכה" ברצוני למסור עוד מה ששמעתי מתלמידו המובהק של האי גאון ז"ל, בהיותו בן י"ב שנים יצא כבר לדרך כדי ללמוד תורה באחת מישיבותי' של הונגאריא העלית. בדרכו הגיע לפרשת דרכים, דרך אחת הובילה לפרעשבורג ודרך שניה לעיירה לאקענבאך (בורגענלאנד־אסטרייך). הילד שמעלקע לא ידע לתת עצה לנפשו — לאן ללכת. הפיל גורל, ונפל, ללכת ללאקענבוך. בימים ההם כיהן כרב המקום בעיירה זו הרב הגאון ר' שלום אולמן, הנקרא בפי כל "רבי שלום חריף" בעמח"ס "דברי ר"ש". הרב הי' כבר ישיש וחולה ולא הי' באפשרותו לנהל ישיבה ולתת הרצאות לתלמידים. — "מצטער מאד" — אמר הרב הקשיש לבחור המאוכזב "אני אינני יכול לקבל אותך כתלמיד, אבל אתה יכול ללמוד תורה אצל בני, הרב הצעיר". וכך הוה, הילד הרך למד אצל הרב הגאון ר' שלמה אולמן, בעמח"ס "ירעות שלמה". כעבור זמן קצר, מסר ר' שלמה לאביו הזקן, כי הבחור הקטן הזה שנכנס לישיבתו הוא חריף גדול כל כך, שמפריע את הלימודים בישיבה. הבחורים האחרים לא יכולים להתקדם בלימודים כמוהו והוא לפי הרמה שלו זקוק לישיבה אחרת ולרב אחר. אז אמר רבי שלום אולמן לבנו: "הכנס אותו אלי ואני אלמד עמו". כך למדו יחד יומם ולילה הרב הגאון הישיש מלאקענבאך והילד הצעיר מסעלעע. פעם אחת היו שניהם נעורים כל הלילה ועסקו בתורה ולמדו בעיון רב את ה"משנה־למלך". בבקר יצא הבחור הצעיר ברגל לכפר אחד הסמוך לעיירה לאקענבוך. בכפר זה הי' מקבל מכמה יהודים נדבנים תמיכה כספית פעם בחודש. החורף הי' בעיצומו והבחור הצעיר חזר ברגל בקור הגדול. וכיון שהכבישים היו מושלגים, טעה ונטה מן הדרך ונכנס לעבי היער. באותו יום נסע גם רבו הרב הגאון רבי שלום חריף הישיש לכפר אחד למצות סנדקאות. בתום מסיבת ברית המילה, בדרכו הביתה, עבר באותו יער, ותוך שהוא יושב במזחלת, ראה מרחוק ילד הולך בתוך היער, וכנופיה של זאבים מסביבו שרוצים להזיקו, אך לפניו נמצא איש זקן הדור פנים, ובמקל שבידו הוא מגרש אותם ואינו מניחם להתקרב אליו. כאשר התקרב רבי שלום חריף לילד, הכיר בו את תלמידו שמעלקע ושאלו: "למה נטית מן הדרך?", השיב הילד, שהי' מעין ב"משנה למלך" שלמדו בלילה ורצה לתרץ את קושיותיו. שאלו רבי שלום חריף: "ומי הי' האיש הזקן הזה שגרש את הזאבים?" השיב הבחור הצעיר: "אני לא ראיתי בכלל אדם זקן"... על זה אמר רבי שלום חריף: "בטוח אני כי הזקן הזה הי' בעל "משנה למלך" בעצמו, ומחמת שהילד הזה טרח ויגע ליישב את קושיותיו, בא הוא ז"ל ושמרו מן הזאבים..."

נחזור לעיר קאשוי שהיתה בה קהלה חילונית, אך במשך הזמן אכשר דרא. היוזמים להקמת הקהלה החרדית היו בסך הכל תשעה יהודים, שנאבקו במסירות נפש ממש ויסדו את הקהלה האורטודוקסית. הרב הראשון שכיהן בקהלה זו הי' ש"ב הרה"ג ר' משה יונגרייז זי"ל, שהי' העשירי ביניהם ו"השלים את המנין". מחמת גודל הרדיפות שסבלו מאנשי הקהלה הריפורמית, שהשתמשו בקשריהם הטובים עם אנשי השלטון נאלצו היהודים החרדיים לערוך את תפלותיהם בסוד גדול ובמרתף, כמו שהתפללו האנוסים בספרד. אולם, כעבור מספר שנים, הצטרפו יהודים יראים נוספים לחרדים. ובזמן קצר יחסית התפתחה בקאשוי אחת הקהלות החסידיות המפוארות ביותר בהונגאריא.

רבי שאול בראך

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' משה יונגרייז זי"ל, מילא את מקומו ברבנות בנו הרב ר' יהודה צבי, אולם, הוא לא האריך ימים ר"ל על כסא הרבנות. אחריו, בחרו להם חברי הקהלה בקאשוי רב גדול, שהי' מפורסם כבר אוריין אדיר וירא שמים מרבים, ה"ה — הרב הגאון רבי שאול בראך זצ"ל, בעמח"ס "משמרת אלעזר" ועוד ספרים, שהנהיג את עדתו ברוח התורה והיראה, תפס ישיבה גדולה ומפורסמת והעמיד תלמידים רבים.

הגה"צ רבי שאול בראך זי"ל הופיע בימים ההם ככוכב עולה בשמי היהדות האורטודוקסית בהונגאריא. הוא לא הי' מגזע רבנים וגם לא השאיר בנים רבנים ברמה שלו. אביו הי' סוחר בעיר נייטרא. הוא למד מספר חודשים בישיבתו של המהר"ם שיק בחוסט ומכאן עבר ללמוד תורה מפי בעל ה"חתן סופר" במאטערסדורף. שמונה עשרה שנים כיהן בכס הרבנות במוגענדורף, ארבע עשרה שנה מילא את משרת הרבנות בקהלת היראים בעיר קרולע (טראנסילבאניא) והקים בה ישיבה שלמדו בה כמאתיים בחורים. מכאן עבר לעיר קאשוי, שבה כיהן במשך שבע עשרה שנה עד לפטירתו. גם כאן תפס ישיבה גדולה, ששלטה בה הרוח החסידית, וזאת, למרות שהוא בעצמו הי' אשכנזי מתנגד, והתפלל בנוסח אשכנזי (ולא בנוסח האר"י הקדוש, כפי שמתפללים החסידים). בישיבה שלו הי' אסור בהחלט לבחור ישיבה ללמוד לימודים חיצוניים. וכשטענו נגדו: "אבל ראשי הקהלות דורשים מכל רב בהונגאריא שישלוט בשפת־המדינה!" הי' אומר: "הישיבה שלי אינה סעמינאר לרבנים, אני רוצה לחנך דור של בעלי בתים תלמידי חכמים!" הוא אסר על תלמידיו לקרוא עתונים ואסר עליהם לשחק בקלפים אפילו בימי החנוכה.

הרב הגאון ר' שאול בראך זצ"ל הי' גדול לא רק בתורה וביראת ה', אלא גם בפעולות למען הרמת קרן הדת והאורטודוקסיא במדינה. הי' בולט בשל השקפותיו הקיצוניות, בכל זאת התייחסו אליו בכבוד במחנה החרדי מכיון שהי' ברור לכל שהוא מתכוון לשם שמים. הוא הי' גם דרשן טוב והי' בין ראשי המדברים באסיפות הרבנים השונות שהתקיימו בהונגאריא. דבריו השפיעו תמיד על המתאספים, מפני שהיו הגיוניים וקצרים. הוא כתב והוציא לאור מספר נכבד של ספרים, כמו: "משמרת אלעזר" דרושים, "ליבא בעי" על סוגיות הש"ס, וספר "שאול שאל" ועוד. ספרו "אבות על בנים" מוקדש ברובו למאבקו נגד הציונות. הוא תקף בחריפות אפילו את התנועות הדתיות ובקושי יכל "לסלוח" להרה"ג הצדיק רבי יוסף חיים זוננפעלד זצ"ל רבה של עיה"ק ירושלים, על ששיתף פעולה עם ראשי "אגודת ישראל"...

שמעתי, שהיה מפרש את ה"מדרש רבה" על הפסוק "הקול קול יעקב בזמן שנשמע קולו של יעקב בבתי־מדרש ובבתי־כנסת סימן ש"הידים ידי עשו". פירוש הדבר, במדינות שאומות העולם מעניקות חרות ליהודים, שם לא נשמע קול תורה. אבל כשמתגברת הגלות, יש שנאת ישראל ומרגישים את "ידי עשו", אז "הקול קול יעקב", מתחזק לימוד התורה.

ועפ"י רעיון זה מפרשים "חסורי מחסרי", אם יש חוסר פרנסה, חרות וכסף, אז "והכי קתני" — לומדים תורה. וז"ש חז"ל: "צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור", כלומר, מי שהוא צדיק רק כשרע לו — זה צדיק שאינו גמור, "צדיק וטוב לו צדיק גמור" כלומר מי שהוא צדיק גם כשטוב לו — זה נקרא צדיק גמור.

•

הוא היה אומר: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", לכאורה קשה, מדוע מגיע גם לפושעי־ישראל חלק בעוה"ב? וי"ל לעולם מגיע לכופרים גיהנום, אלא, מה שיהיה גן עדן לצדיקים יהיה גיהנום לחופשיים. יקחו חילוני אחד ויכבדו אותו לשבת בין צדיקים, איך ירגיש ביניהם? האם לא כמו בגיהנום?...

•

בעת שכיהן ברבנות בעיר קרולע, נודע לו שרוצים לערוך בקהלתו לכבוד מוצאי שבת חנוכה, נשף ריקודי־הוללות של בחורים ובחורות ואת ההכנסות לתרום לקניית בגדי חורף ונעליים לילדים עניים ב"תלמוד תורה". הרב קרא לגבאים והרעיש עולמות על הדבר. אמרו לו: "אבל הכנסות הריקודים הן קודש למצוות צדקה ותלמוד־תורה!". השיב הרב: "זהו שכתוב בתורתנו הקדושה "ותשחת הארץ לפני אלוקים", כלומר, שבני דור המבול ג"כ עברו עבירות כדי להשיג מטרה קדושה "לפני אלקים". כך התחיל הדבר, אבל לאחר מכן, עברו עבירות סתם — "ותמלא הארץ חמס".

•

ומעשה בבעל בית מקהלתו שפנה אליו והתאונן על אחד מבניו שמסרב לעבוד בעסקיו, כי עזב את החנות ו"ברח" לישיבה עם אחיו, והרי חייב אדם ללמד בנו אומנות, שאם לא כן במה יתפרנס כשיגדל? ענה לו הרב: "אמשול לך משל. קבצן אוסף נדבות, שהיה גם בעל מום, נולד לו בן בכל שנה. בדרך כלל נולדו בניו עם כל מיני מומים, והוא היה תמיד שמח. פעם נולד לו בן ללא מום והתחיל לבכות מרה. על שאלת השכנים הסביר: "כל הבנים שנולדו במומים, הפרנסה שלהם כבר מובטחת, הם יעסקו באותו עסק כמו אביהם, אבל ילד זה שנולד ללא מום, אוי לו! היאך יפרנס את עצמו כשיהיה גדול? הוא עלול למות ברעב..."

באותו נושא היה אומר לפרש מ"ש "ויקח את המאכלת לשחוט את בנו", הטבע של הקוף, שמגודל אהבתו הוא מחבק את גוריו שלו ולפעמים חונק אותם למוות. כ"כ האדם, מגודל אהבתו לצאצאיו הוא שולח אותם לאוניברסיטה, בכדי שירכשו השכלה גבוהה ותהיה להם פרנסה טובה ביד, ועי"כ הוא ממית אותם, כי הם נעשים חילונים וכופרים ומתרחקים הן מאמונת ישראל והן מהוריהם. וז"ש הכתוב: "ויקח את המאכלת (מלשון אוכל, עיין פרש"י) ועי"ז "לשחוט את בנו"...

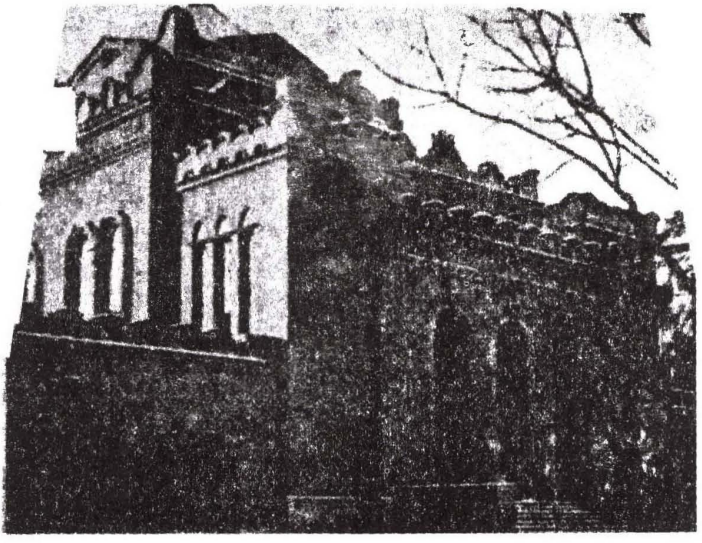
כשנתקבל הרה"ג ר' שאול בראך זי"ל בקרוּלע, הנהיג כל מיני תקנות לחזוק הדת (לדוגמא: תקנה, כי כל חבר הקהלה האורטודוקסית שאשתו הולכת בפרהסיא בגילוי שערות ראשה, אין לו זכוּת לבחור ברב המקום). התקנות האלו הסעירו את הרוחות בקהלת קרולע. פנו פרנסי הקהלה אל הרב ושאלו למה התקנות האלו? מדוע בקהלת הסטאטוס־קבו לא מוסיפים על השלחן ערוך ולא עושים תקנות?

הרב ר' שאול בראך הסביר כך: "כלל הוא, כי לאדם שיש לו מאה מנה בביתו, עושה לו על פתחו — דלת חזקה עם מנעול גדול, לבל יגנבו ממנו את כספו, ולמי שיש לוֹ אלף מנה, יעשה גם סורגי ברזל מסביב לדלתות ולחלונות ביתו, ואם יש לאדם כסף וזהב, יהלומים ואבנים טובות אז יקנה לו כספת פלדה ויתקין גם מכשיר אזעקה, כדי לשמור בשמירה יעילה על רכושו, לעומת זאת, ביתו של אדם עני פתוח לרווחה, כי אין בו שום חפץ שיש לו ערך. פירוש הדבר — הגדרים והסייגים מעידים על רכושו של אדם. והנה הנמשל: בעיני היהודים האורטודוקסים — התורה היא רכוש רוחני יקר ביותר, לכן אנחנו עושים סייגים, גדרים ותקנות מסביבה, כדי לשמור עליה בשמירה יעילה, כפי שלימדו אותנו אנשי כנסת הגדולה (בפרקי אבות) "ועשו סייג לתורה". לא כן אנשי הסטאטוס־קבו וריפורמה, הם לא זקוקים לכך, כי בשבילם התורה לא מהווה ערך כל כך גדול...

הגאון הצדיק רבי שאול בראך
רבה של קהלת קאשו

על הנביא ישעיה נאמר "ואתנך לברית עם לאור גוים" (ישעי', מ"ב, ו') ערש"י כלומר, הנביא קיבל תפקיד להאיר עיני כל הגוים לפרסם את חוקי התורה ולהודיעם שה' הוא האלוקים. פעם עמד הרה"ג ר' שאול בראך על פסוק זה ואמר אנו לא נביאים ולא בני נביאים ואסור לנו בתקופתנו אנו להיות "אור לגוים". משל למה הדבר דומה לכפרי אחד שהיה יוצא בלילות עם פנס שבידו לקראת הנוסעים שהגיעו ברכבת, להאיר להם את הדרך, שלא יפלו לבוץ ולבורות. פעם הגיעה קבוצת אנשים, כדרכו קידמם הכפרי טוב הלב בלבביות תוך הצעת עזרה, אולם במקום תודה הם הרביצו לו מכות רצח. לאחר שהגיש תלונה במשטרה, נודע לו כי הנוסעים האלו הנם כנופית גנבים שאוהבים את החושך ולא את האור... אומות העולם שונאים את ישראל על שהפיצו אור על ידי התורה ועשרת הדברות. והם שונאים אותנו כי היהודים הם הנושאים דגל כל תנועה שמטרתה: חוק, משפט, חרות ושיחרור.

בית־הכנסת החרדי בקאשוי

פרעשוב

רבי משה חיים לאו

במרחק של כעשרים קילומטר מקאשוי נמצאת העיר פרעשוב (עפעריעס). כאן נוסדה הקהלה האורטודוקסית בתקופת הפילוג הארצי וכיהן בה כרב במשך שנתיים, הרה״ג ר׳ ישעיה פירסט ז״ל, שהיה רבה של ה״שיף־שוהל״ בעיר הבירה ווינא. אחריו, כיהן כרבה של קהלת פרעשוב, הרה״ג ר׳ ברוך פישער ז״ל. לאחר פטירתו, לא היה רב בפרעשוב במשך עשר שנים, בגלל המחלוקות בין חוגי האשכנזים והחסידים. בסופו של דבר השתלטו החסידים על הנהלת הקהלה ובחרו ברב חסידי שהביאו מגאליציא. היה זה הרה״ג ר׳ משה חיים לאַו ז״ל מלעמבערג, שהיה רב חסידי מובהק. בשבת חבש ״שטריימל״ לראשו ובימות החול ״ספודיק״. היה חתנו של הרה״צ רבי ישראל האַגער זצ״ל, האדמו״ר מוויז׳ניץ. תוך זמן קצר רכש את לבם של האשכנזים והמתנגדים מכיון שהיה מוכתר במדות יוצאות מן הכלל: גאון אדיר בתורה ודרשן בחסד עליון, אהוב למעלה ונחמד למטה במלוא מובן המלה. בנוסף לכך, ניהל בכשרון את הישיבה שלמדו בה כמאה וחמישים בחורים. אך דא עקא, כי השלטונות בצ׳כיא הטרידו אותו, מכיון שהיה אזרח פולאַני והוא נאלץ לעזוב את הרבנות בפרעשוב. הרב לאַו חזר לפולניא וכיהן ברבנות פיעטרוקוב ובתקופת השואה נהרג על קידוש השם.

חתני, הרה״ג ר׳ שלום גולדשטיין הי״ד, שהיה רבה של עיירת סאַבינוב, שנמצאת בקרבת העיר פרעשוב, מסר לי כמה ״פנינים״ מדרשותיו של הרה״ג ר׳ משה חיים לאו ז״ל.

הגאון רבי משה חיים לאו
רבה של קהלת פרעשוב

*

"ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור", ר"ל שאר אומות העולם סבלו ג"כ מרדיפות, אבל ידיהם ורגליהם לא היו קשורות והגיע העת שלקחו נקמה בשונאיהם. לא כן עם ישראל, אם רודפים ומכים אותו, עליו לשתוק ולסבול, מכיון שידיו ורגליו קשורות, ולא ניתן לו להתגונן בגולה. וז"ש" ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור".

הרה"ג רבי יעקב שלום גולדשטיין, הי"ד
רבה של קהלת סאבינוב
(חתן המחבר)

*

"זה ספר תולדות אדם". חייו של אדם דומה לספר, כל יום בחייו מהווה דף בתוך "ספר החיים". מקובל, כי בסוף, הספר ישנם כמה דפים של לוח הטעויות והתיקונים. גם האדם, לעת זקנתו, בסוף ימיו הוא נעשה בעל תשובה ומתקן את עבירותיו. ואם מת ע"י יסורים, אז היסורים המה התיקון. כי יסורין ממרקין עוונותיו של אדם.

*

"קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף" כך אמרו חז"ל. לכאורה קשה, הלא הזיווג מוכן לו מן השמים כפי שאמרו חז"ל "ארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני"? וי"ל: כשנולד הילד יש לו שם יהודי ויש לו פרצוף של יהודי. אבל כשהוא מגיע לגיל הנישואין יש לו שם של גוי ופרצוף של גוי והמלאך שבא בשליחות שמים לשדכו לא מוצא אותו. אותו דבר בפרנסה: כשיהודי מתפלל בימים הנוראים מעוטף בטלית וצועק ובוכה ב"אבינו מלכנו", יש לו פרצוף של יהודי, אבל לאחר מספר ימים, אין כבר כובע בראשו, מנבל את פיו ונשבע לשקר והוא מקלל כגוי, ומלאך של פרנסה לא מוצא אותו. לכן קבעו חז"ל ואמרו שני דברים ביחד: "קשה זיווגו של אדם וקשה פרנסתו של אדם כקריעת ים סוף".

*

בעל בית אחד בא אל הרב להתייעץ: היות ויש לו בת שהגיעה לפירקה השדכן מציע לו נכבדות, והיות ובתו עדיין צעירה, כיצד עליו לנהוג? האם עליו למהר להשיא אותה? או שמא רצוי להמתין? אמר לו הרב: "לכאורה קשה להבין, מדוע מקדשים את הלבנה בתחילת החודש, וכי לא היה יותר יפה לקדש אותה בסוף החודש, כשהיא מושלמת ומאירה יותר טוב על הארץ? והתירוץ, משגדלה הלבנה והיא משוטטת לילות שלמים בחוץ, אז כבר מאוחר לקדש אותה"...

*

פעם דיבר הרב לאַוּ על פרנסי הקהל, שעוסקים בצרכי צבור באמונה, וציטט את דברי חז"ל שקבעו "שלוחי מצוה אינן ניזוקין" (פסחים, ח'), פירוש הדבר — עסקני צבור שהם שלוחי מצוה, אין להם היזק ולא מפסידים אף פעם מהכיס הפרטי שלהם...

*

"בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה" (סוכה, מ"ט). ההסבר פשוט הוא: אם נותנים לקבצן נדבה הגונה, אז כשהוא יבוא בפעם השניה יקבל נדבה יותר קטנה ובפעם השלישית עוד יותר קטנה. לעומת זאת, בגמילות חסדים אם נותנים הלואה לאיש שלא מכירים אותו ולא יודעים אם הוא נאמן, כאשר שילם את חובו, נותנים לו בפעם השניה בתור גמילות חסדים, סכום עוד יותר גדול ובפעם השלישית שוב מגדילים סכום ההלואה. נמצא, כי צדקה פוחתת והולכת וגמ"ח מוסיפים ועולים. לכן אמרו חז"ל, כי "גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה".

*

"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם" (דברים, א', י"ג) ופרש"י "חסר יו"ד, למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם". ואמר הרה"ג ר' משה חיים לאַוּ הי"ד לפרש, דהנה אם אדם מבקר בעיר ונפגש עם מספר אנשים בני תורה ויראי שמים, עדיין אין בידו הוכחה, כי העיר הזאת היא יראה ושלימה, משום שיתכן כי רובם של חברי הקהלה הם חילונים וחטאים לה'.

אז מה עליו לעשות: שיעשה הכרות עם רב העיר, אם רב המקום הוא תלמיד חכם, ירא שמים ובעל צדקה, סימן כי רוב הקהלה שבחרו בו הם גם כן יהודים שמתנהגים ברוח התורה והמסורה. וז"ש רש"י "שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם" כלומר, אם הרב הוא קל שבקלים, גס רוח ורשע, סימן שרוב חברי קהלתו שבחרו בו הם כמותו.

ברעזוביץ

רבי נפתלי סופר

הכפר ברעזוביץ, מקום מולדתו של אבי ז"ל, זכה שיכהן בו כרב הרה"ג ר' שלמה גאַנצפריד ז"ל, בעמח"ס "קצור שלחן ערוך", ספר, שזכה לעשרים ושש מהדורות בחייו של המחבר. לאחר שר' שלמה עבר להיות ראב"ד בעיר אונגוואר מצאו לנכון אנשי קהלת ברעזוביץ לספח את קהלתם לכפר הסמוך בשם פעטשעניידורף. כאן כיהן רב גדול בתורה, תלמידו של מרן ה"חתם סופר" בשם רבי משה פעגע ז"ל, ששמו הלך לפניו. לאחר פטירתו של ר' משה, החליטו ראשי הקהלה בברעזוביץ להיות עצמאים וקבלו עליהם לרב את הרב המפורסם ר' נפתלי סופר ז"ל, יליד פּרעשבורג ואף הוא תלמיד מרן הח"ס זצ"ל.

רב זה הוציא ספרים לרוב וקרא להם בשם "מטה־נפתלי", "בית־נפתלי" ו"שער־נפתלי". בהקדמת ספרו, היה מתנצל ואומר, כי בשל הסיבה שלא זכה לזרע של קיימא, השתדל לחבר ספרים, שימלאו מקום בניו. פעם הוציא לאור ספר קטן ביותר, של כמה דפים. הדבר היה לפלא בעיני הבריות וכולם שאלו מה זה ועל מה זה? הלא דרכו של הרב נפתלי סופר להוציא ספרים גדולים "בעלי משקל". בימים ההם, למדתי בישיבת פרעשבורג, ורבי לייב גרוס — שהיה מוכר כליצן — מסר לבחורי הישיבה הסבר מבדח, באמרו: "קרוב לודאי שספר זה הוא במקום "נפל", כי אשתו של המחבר, גם הפילה "נפלים"..."

כשהגיע הרה"ג ר' נפתלי סופר לגיל שבעים בערך, מתה עליו אשתו ונשא בתולה, בחושבו אולי יזכה על ידה לזרע של קיימא. וכן היה, כי נולד לו בן זכר. אבל מכיון שחשש שמא לא יזכה לגדל את בנו, לקח את הילד בגיל שנתיים על ברכיו ולימדו לומר "יתגדל ויתקדש"...

לאחר פטירתו, עזבו הרבה יהודים את ברעזוביץ, מסיבות כלכליות, עד שהקהלה הזאת כמעט חוסלה. לעומת זאת, החל אחד מהכפרים, שהשתייכו לגליל ברעזוביץ, להתפתח כמרכז תעשייתי ומסחרי ובמרוצת הזמן השתקעו בו יהודים רבים. לכפר זה שנהפך לעיירה, קראו בשם סעבן־הקטנה (בצ'כית — סאבינוב), וקבלו לרב את חתן בן אחיו (של הרב ר' נפתלי ז"ל, הלא הוא הרה"ג ר' יהודה גולדשטיין ז"ל, בנו של הרה"ג ר' יעקב שלום מטפלטשוין וחתנו של הרב הגאון ר' משה סופר ז"ל, אב"ד דק"ק טיסאפירעד.

הרב ר' יהודה גולדשטיין לא יכול היה להסתדר בעיר סאבינוב. הוא לא מצא שפה משותפת עם אנשי קהלתו, שהיו ברובם מגאליציא והוא היה יליד דונה־סערדוהעלי (שבהונגאריא). נכדו של הגאון האדיר רבי יהודה אסאד זצ"ל. הבעלי בתים הציקו לו ללא רחמים, וניהלו נגדו מחלוקת שבראשה עמד קרוב משפחתו של הרב — איש בשם ר' נפתלי קראוס. מחמת גודל הצער שסבל הרב, לא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו חלה לפתע ר' נפתלי קראוס במחלה אנושה חשוכת מרפא כשהרופאים התיאשו ממנו, אמרו לו בני ביתו: "שמא כדאי לך ללכת לקברו של הרב המרא דאתרא לשעבר, ולבקש ממנו סליחה?" השיב ר' נפתלי: "חבל, כבר מאוחר"... וכן היה כי מת לאחר מספר ימים ביסורים גדולים והניח יתומים קטנים ר"ל.

ראו כל בני הקהלה בעיירה סאבינוב שזכות אבותיו הקדושים של הרב המנוח עמדה בעדו להעניש את קמיו, והתבוננו לדעת את כובד עון המחלוקת ועד כמה חמורות וקשות תוצאותיה ועונשיה, על כן הוחלט לפייס את הרב: בנו "אוהל" על קברו וקיבלו פה אחד את בנו הבכור של הרב המנוח לרבה של הקהלה. היה זה האברך הגדול בתורה וביראה ר' יעקב שלום גולדשטיין, שהיה תלמידו המובהק של הרב הגאון ר' שמואל דוד אונגאר זצ"ל, שעמד בראש ישיבת נייטרא. בישיבה המפורסמת הזאת הוא נסמך גם להוראה.

בחור מושלם זה בא בברית נישואין עם בתי היקרה והצנועה מרת מנוחה הי"ד, ועסק בתורה ובעבודה בקהלתו בסאבינוב עד תקופת השואה עת שהובלו יהודי סאבינוב ברכבות למחנות מוות בטרעבלינקא, ה' ינקום דמם הנשפך.

*

המחבר בשו"ע או"ח סימן תכ"ט כותב "שואלים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום" והטורי זהב בס"ק א' מביא את קושיית הר"ן מהגמרא דסוף מסכת מגילה "משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין הלכות פסח בפסח". זה צ"ב, מדוע השו"ע גורס "שואלים" והגמרא גורסת "דורשים". חתני הרה"ג ר' יעקב שלום גולדשטיין הי"ד הטעים דבר זה עפ"י סיפור שמספרים על הגה"ק רבי יחזקאל משינעוע זלה"ה שהיה מסתפק בימי נעוריו באיזה עבודה יבחר, האם ירבה בתעניתים ובסגופים או ירבה בלימוד תורה ובתפלה וכיו"ב. החליט בדעתו לנסוע לחמיו הגה"ק ה"אריה דבי עילאי" זצ"ל ולשאלו על כך. בשעה שנכנס אצלו, שמע כי חותנו נזף וגער באיש אחד על שישב בתענית ומסגף את עצמו, כי עי"ז הוא מבטל מלימוד תורה. כאשר שמע זאת הצדיק רבי יחזקאל משינעוע כבר לא פנה בשאלה לחמיו, ואמר שבזה הוא מבין מ"ש בתוה"ק: (בפרשת שופטים) "כי יפלא ממך דבר וגו' והגידו לך וגו'" וקשה מ"ט לא כתוב שתציע השאלה לפני הכהנים אלא כתוב "והגידו לך" אע"כ משום שהכהנים היו בעלי רוה"ק ולא היה צריך לפנות אליהם בשאלה ומעצמם היו יודעים מה להגיד, כמו מו"ח הגה"ק זלה"ה. עד כאן הסיפור. ממילא י"ל כי בדורות הראשונים, בתקופת התלמוד, כשהמנהיגים הרוחניים היו בעלי רוה"ק, לא היה העם צריך להציג שאלות, לכן כתוב: "משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין" ללא שאלות. אבל בתקופה יותר מאוחרת, כשנפלו הדורות ממדרגתם והמנהיגים לא היו כבר בעלי רוה"ק, כותב המחבר "שואלים" בהלכות הפסח". ודפח"ח וש"י.

נייטרא

לפני שנים רבות עמדה קהלת נייטרא תחת רבנותו המפוארת של הרה״ג ר׳ יחזקאל בענעט, שהיה מפורסם כגאון אדיר וצדיק מופלג. הוא עמד בקשרי שו״ת עם מרן ה״חתם סופר״ וניהל ישיבה גדולה במקום כהונתו.

כשלמדתי בפרעשבורג. היה רבה של נייטרא ר׳ משה כ״ץ זי״ל, הוא כיהן כאן למעלה משלושים שנה. לאחר פטירתו מילא את מקומו הרה״ג ר׳ אברהם אהרן כ״ץ כאב״ד ור״מ של נייטרא. בהנהלת הישיבה השתתף גם הדיין הרה״ג ר׳ משה פורהאַנד זי״ל. ר׳ אברהם אהרן הנ״ל לא האריך ימים ר״ל. תחתיו נבחר לרב הקהלה

הגאון הרב רבי שמואל דוד אונגר
רבה של קהלת נייטרא

הרה"ג הצדיק ר' שמואל דוד אוּנגאַר, בעמח"ס "נאות דשא", שהצטיין נוסף לגדלותו בתורה, גם בצדקתו וביראתו. את הישיבה יסד בעיירה טירנו הסמוכה, ומשם עבר לנייטרא, שהתפתחה במרוצת הזמן, לאחר מלחמת העולם הראשונה, ונעשתה לעיר ואם בישראל, שהתגוררו בה למעלה מארבעת אלפים יהודים.

רבי שמואל דוד אונגאר

הרה"ג ר' שמואל דוד אוּנגאַר זי"ל היה בנו של הרה"ג ר' יוסף משה אוּנגאַר זי"ל רב במקום הקייט, פישטיאַן, הסמוך, בעמח"ס "שפתי יוסף", וחתנו של הגאון רבי ברוך פישער זי"ל, רבה של פרעשוב. בני קהלתו אהבו את הגאון ר' שמואל דוד בשל תכונותיו הנעלות, עד כדי כך שלא רצו "לוותר" עליו. כאשר עמד לעבור מטירנו לנייטרא פרצה מחלוקת עד לב השמים בין שתי הקהלות, עד שבית־דין של רבנים הכריע לטובת נייטרא.

נייטרא היתה קהלה אשכנזית מובהקת וגם הרב אוּנגאַר התנהג לפי מנהגי המתנגדים של אוּבערלאַנד (הונגאריא העלית). אך בין תלמידי ישיבתו היו קבוצות של בחורים שהיתה להם נטייה לחסידות. פעם הפתיעו חלק מהתלמידים את רבם וקנו לו "שטריימל" כ"משלוח מנות" לפורים. הרב החליט לחבוש את ה"שטריימל" בשבתות ובחגים רק בבית, אבל לא בפרהסיא... בעזרת חברי קהלתו, הצליח לבנות בית מדרש ענקי לישיבתו, שהכילה כשלוש מאות בחורים. בקרב תלמידיו, שהעריצוהו, התהלכו סיפורים ואגדות על מעלותיו ומדותיו בתורה ובעבודת — השם.

*

סיפר לי תלמידו, חתני ר' יעקב שלום גולדשטיין הי"ד, כי רבו הגאון הצדיק, לימד את תלמידיו כי צריך להקדים את יראת־השם ללימוד התורה. לפני שנתן את השיעור בתלמוד לבחורי הישיבה, נתן הרצאה מספר מוסר ודיבר על אהבת־השם ויראת־שמים בהתלהבות כל כך גדולה, שבסוף דבריו, תמיד פרץ בבכי. הוא היה אומר כך: "התלמוד, המפורשים, ש"ס ופוסקים נקראים "חכמה" ולחכמה בפני עצמה אין כל ערך ואינה מתקיימת, כפי שאנו אומרים בכל יום בתפלת שחרית "...וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל וכו'... כי הכל הבל". ובכן החכמה דומה למספר "אפס". אבל אם אנחנו מעמידים מספר מסוים לפני האפס, שני המספרים יחד, מקבלים ערך. וז"ש בפרקי אבות "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

הגאון ר' אלעזר פלעקעלעס זי"ל, שהיה דומ"ץ בקהלת פראג, אומר טעם אחר למנהג ראשי הישיבות שנוהגים ללמוד עם תלמידיהם דברי מוסר לפני השיעור בגמרא. כי בתלמוד, במפורשים ובפוסקים ישנן הרבה סוגיות, אשר אין התלמיד משיג כל כך את טעמם, אבל אם הוא בעל יראת־שמים, אז הוא מקבל את דברי רבו, אעפ"י שאינו מבינם ואינו משיגם והוא מתנחם, כי בודאי שיבין את הדברים כשיהיה יותר מבוגר. ולכן אמרו חז"ל "ראשית חכמה יראת השם", "וכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

משל למה הדבר דומה לפרופסור מפורסם שעבר נהר גדול בסירה. בדרך נטפל לבעל הסירה ושאלו: "האם אתה מכיר את חכמת המתמתיקה?" "אינני יודע מה זה", השיב בעל הסירה, שהיה אדם פשוט. אמר לו הפרופסור: "דע לך שאיבדת רבע מחייך". שוב שאלו הפרופסור "ואת חכמת הפילוסופיא כן למדת?" "לא למדתי זאת מעולם", השיב בעל הסירה. "אז דע לך" — אמר הפרופסור — "שאיבדת עוד רבע מחייך". שוב שאלו הפריפסור: "ואת חכמת האסטרונומיא למדת?"... בינתיים, נעשתה סערה גדולה על הנהר ואיימה להפוך את הסירה. עכשיו שאל בעל הסירה את הפרופסור: "האם למדת פעם לשחות?" ענה הפרופסור "לשחות במים לא למדתי אף פעם!" "אם כן" — אמר לו בעל הסירה — "איבדת את כל חייך"...

הנמשל: מי שיש בו יראת שמים, יכול לשחות כנגד כל הזרמים בים־החיים, וסערות של התקופות אינן מאיימות עליו, ואין כל חשש, כי חכמתו תלך לאיבוד ותרד לטמיון. וז"ש חז"ל: "וכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

*

הגאון מנייטרא היה אומר: "ההתעוררות דלתתא דומה לאדם שהתעורר משנתו בעצמו ואז אין לו כאבים והוא במצב רוח טוב. לעומת זאת. ההתעוררות דלעילא הוא כמו שהעירו אותו משנתו, יש לו צער מזה ואינו מרגיש טוב. לכן, מוטלת החובה עלינו, להתעורר למצוות ולמעשים טובים ביוזמתנו אנו!".

*

כן היה אומר, שה' ברא באדם החלב לקרר אותו — כשמדובר בעבירה, ואת הדם ברא לחמם את האדם — כשמדובר במצוה. אך דא עקא, כי האדם מחליף את היוצרות, כלומר, משתמש בחלב — למצוה, ובדם — לעבירה... כדי לכפר ע"ז מקטירים על המזבח חלב ודם. וזהו ההסבר של התענית, כי ע"י הצום אנחנו מאבדים חלב ודם לכפר ג"כ על עוונותינו.

*

על אהבת־השם היה אומר: כתוב "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך", ישנן ב' מיני אהבות. אם יש דבר באמת טוב, אז האב רוצה שגם בנו יאהב את הדבר; ואם יש דבר שרק לו זה טוב ולאחרים לא — כמו לעשן וכיו"ב — אז האב לא רוצה שהבן יתרגל לכך. וז"ש הכתוב: "ואהבת את ד' אלוקיך" באופן כזה ש ושננתם לבניך".

*

מספרים עליו, כי גם בתקופת השואה, לא הפסיק להרביץ תורה לבני ישיבתו. בסוף מלחמת העולם השניה התערער מצב בריאותו של הגאון ר' שמואל דוד אונגאַר והוא יצא עם כמה בחורים לכפר קייט, שנמצא בהרים, בקרבת העיר נייטרא. לאחר מספר ימים, נחסמה הדרך לחזור הביתה, בשל הכובשים הנאַצים ימ"ש, שהחלו להוביל את יהודי נייטרא למחנות השמדה. אז התחיל הגאון לנדוד ביערות עם כמה ממלוויו עד שהגיעו לאזורים ששיחררו הפאַרטיזאַנים הצ'כים. כאן התגורר במערות וחי בתנאים בלתי אנושיים. צרות ישראל וחיי התלאה הכריעו את לבו. הוא נפטר מספר שבועות, לפני שהצבא האדום שיחרר את צ'כוסלובקיא. זתע"א.

אונסדורף

רבי שמואל רוזנבערג

למרגלות הרי הקאַרפאַטים הצפוניים שכן כפר קטן בשם אונסדורף. כאן התגוררו בסך הכל כארבעים משפחות יהודיות. בכל זאת, היה ישוב זה מפורסם בכל חלקי מדינת הונגאַריא. וזאת, בשל הישיבה הרמה שלו, שלמדו בה כמה מאות בחורים, שבאו מכל פנות הארץ. בראש הישיבה עמד הגאון הצדיק ר' שמואל רוזנבערג זצ"ל, בעמח"ס "באר שמואל", בנו של הרב ר' ישראל יונה צבי, שהיה אבדק"ק טיסאפירעד.

הרב ר' שמואל רוזענבערג היה בוגר ישיבת פרעשבורג ותלמידו המובהק של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל. הוא ניהל את הישיבה במסירות נפש ממש, והתייחס לכל בחור באהבה ובכבוד. אף שהיה אדם חולני בכל זאת לא ביטל את שיעוריו, רק בתקופה של בין־הזמנים היה שוכב על ערש דוי ואומר: "עכשיו אני יכול להרשות לעצמי להיות חולה"... התלמידים העריצו אותו בשל טוב לבו, ענוותנותו ופשטותו, רהיטי ביתו ובגדיו היו תמיד ישנים ופשוטים ביותר ואת כל כספו תרם להחזקת הישיבה. לכן, הפך אורח־חייו של הגאון ר' שמואל רוזענבערג לאגדה, בעיני תלמידיו שהתגוררו בכל הארץ. הוא היה מתנהג בעבודת־השם ברוח האשכנזים המתנגדים, אבל, לעת זקנתו הפכוהו תלמידיו ומעריציו לבעין אדמו"ר ולבעל־מופת־ומושיע בעת צרה.

במדינת אוסטריא־הונגאַריא היה כבוד גדול אם תיארו מישהו כ"בוגר ישיבת הינסדורף", וזאת, למרות שהבחורים למדו כאן בתנאים הקשים ביותר. לא היתה לישיבה לא "מענזא" ולא פנימיה, והבחורים לא אכלו אפילו "ימים". כי הקהלה היתה קטנה. בחורים בני עשירים, אכלו אצל כמה בעלי־בתים ושילמו בכסף מלא. אך הבחורים העניים חיו על אוכל יבש וקר במשך כל השבוע. ולשבתות יצאו לכפרים שבסביבה ליהודים שהזמינו אותם, כדי לענג את השבת ולהחיות את נפשם באוכל חם. בהינסדורף לא היה אפילו מקום ללון, ורוב בחורי הישיבה התאכסנו בבתיהם של התושבים הנוצרים, שבהם שכרו לעצמם חדרים.

הגה"צ ר' שמואל רוזענבערג עמד בראש ישיבתו במשך שלושים שנה, ומכאן יצאו תלמידי חכמים לאלפים. בין גדולי תלמידיו נמנו: הרה"ג ר' שמואל דוד אונגאַר, רבה של נייטרא והרה"ג ר' יהושע בוקסבום רבה ומיסדה של ישיבת גאַלאַנטע. לאחר פטירתו של ר' שמואל זצ"ל, התקבל נכדו הרה"ג ר' יוסף צבי יונה הורוביץ לרב ולראש ישיבה באונסדורף. אולם, לאחר שכיהן כאן עשר שנים, עזב את הכפר, מכיון שנבחר לרבה של הקהלה האורטודוקסית בפראנקפורט שבגרמניא.

*

אופינית לישיבתו בכפר נדח הוא פירושו על הגמרא "אם הרב דומה למלאך ד' צבאות יבקשו תורה מפיו" (מו"ק, י"ז) פירוש הדבר: כשם שהמלאך אינו יכול למלא

שתי שליחויות, גם רב אינו מסוגל למלא הרבה תפקידים — והיינו: לעסוק בצרכי צבור, לפקח על השירותים הדתיים, להתקדם בתורה, לנהל ישיבה ועוד — לכן, רצוי שתופס ישיבה יקים את ישיבתו בכפר נידח, קטן. שם יכול הוא להתמסר רק לניהול הישיבה ולהיות בבחינת "מלאך ד' צבאות", שאין לו אלא שליחות אחת בלבד. ואז "יבקשו תורה מפיו".

*

הוא היה אומר לפרש את הגמרא: "מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצויינים מפני שאינם בני תורה" (שבת, קמ"ה), ר"ל במקום שתושבי העיר ובעלי־הבתים אינם בני תורה, שם צריך התלמיד חכם להתלבש בבגדים יפים ונאים, כדי שיראו שהוא ת"ח ויכבדוהו, אבל במקום שאנשי העיר הם בני תורה, לא צריך הת"ח להתלבש יפה. די בכך שיבוא לבית המדרש והאנשים ישוחחו אתו ויראו כולם שהוא אכן תלמיד חכם.

*

בתגובה לטענה שהפנו אליו מדוע בחורי הישיבה שלו עוסקים רק בתורה ואינם לומדים מקצוע? הלא כתוב בפרקי אבות "טוב תורה עם דרך ארץ", השיב ראש ישיבת אונסדורף תשובה קולעת: "אני מעדיף שהבחורים ילמדו רק תורה ויעברו על משנה אחת בלבד, כי אם ילמדו מקצוע, יעברו על הרבה משניות ויבטלו לגמרי לימוד תורה"...

*

אשתו הרבנית התמרמרה כלפיו: "כל הכספים שאתה מקבל מקהלות תומכי־ישיבות ומהתלמידים החסידים שלך, אתה משקיע באחזקת הישיבה ואילו אנו וילדינו שרויים בעוני ובמחסור". השיב הרב בפשטות: "הרי שנינו במפורש בפרקי אבות "ויהיו עניים בני ביתך"...

*

היה מנהג מקובל בישיבות ובבתי תלמוד תורה, כי בליל "ניטל" (ליל חג נוצרי שיש בו שליטה לסטרא אחרא) היו בטלים מן התורה והבחורים היו משחקים שח־מט או משחקי־בידור אחרים. פעם שאל בחור אחד את ראש הישיבה: "למה לא תקנו שני לילות "ניטל" מפני ספיקא דיומא, כדרך שתקנו בשאר חגי ישראל?" השיב לו ראש הישיבה "ממילא אתה מפסיד יומיים ע"י ביטול מן התורה מ"ניטל", שהרי אמרו חז"ל: "אם תעזבני יום, יומיים אעזבך"...

*

בפרקי אבות: "ועל הארץ תישן" וראיתי מקשים מהא דאיתא במסכת ברכות, דף ס"ב, תניא בן עזאי אומר "על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע", הרי דאינו נכון לשכב על הארץ? וי"ל, דהנה הטעם של השינה על הארץ הוא משום אי־נוחיות, כדי שלא יישן הרבה ויקום מהר ללמוד תורה. והיינו דווקא לסתם בני אדם, משא"כ בן עזאי שנפשו חשקה מאד בתורה (כמ"ש יבמות, ס"ב) לא היה צריך לשכב על הארץ כי הוא היה קם בזריזות לעסוק בתורה גם כשהיה ישן במטה, לכן לשיטתו הוא אומר "על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע".

קהלת גאַלאַנטע

במחוז פרעשבורג, על יד צומת של מסילות־ברזל, שכן ישוב קטן בשם גאַלאַנטע. כאן היתה קהלה עתיקה במשך מאות בשנים. כיהנו בה רבנים מפורסמים, ביניהם הרה״ג ר׳ אהרן אליעזר פאַשקעס ז״ל, בעמח״ס ״עת ספוד״. כל חברי הקהלה היו שומרי תורה ומצוות מאז ומתמיד, בכל זאת התפלגו, כי לא יכלו לבוא לידי הסכמה בבחירת רב. לכן, פעלו כאן שתי קהלות אורטודוקסיות, ולכל קהלה היה רב משלה וישיבה משלה. בקהלה אחת, כיהן כרב הרה״ג ר׳ בנימין זיידל, שהיה גדול בתורה ודרשן מפורסם, בוגר ישיבת פרעשבורג. בראש הקהלה השניה עמד הרב הגאון המפורסם ר׳ יוסף צבי דושינסקי, שהיה ג״כ תלמיד ישיבת פרעשבורג ונסמך להוראה מאת מרן ה״שבט סופר״ זצ״ל.

רבי יהושע בוקסבוים

כשהרב דושינסקי נתקבל לכהן בתור רב בקהלת חוסט ועזב את גאַלאַנטע, נבחר במקומו הרב הגאון ר׳ יהושע בוקסבום ז״ל, תלמידו המובהק של הרה״צ ר׳ שמואל רוזענבערג מאונסדורף הנ״ל. אביו של הרב בוקסבום היה שו״ב בקהלת פופע שבהונגאריא התחתית. הרב בוקסבום הצטיין בצעירותו כעילוי וכבקי בכל חדרי התורה. הוא כיהן קודם בכפר מוגענדורף, מכאן עבר לגאַלאַנטע והתמסר בלב ונפש לניהול הישיבה, שלמדו בה כמאתיים בחורים. במשך עשרים שנה עמד בראש הישיבה והרביץ תורה לאלפים. בוגרי ישיבת גאַלאַנטע התארגנו והקימו קרן סיוע לתלמידים הממשיכים ללמוד בישיבה זו.

גאַלאַנטע היתה קהלה אשכנזית מובהקת, אבל במשך הזמן התקרבו חברי הקהלה לחסידות, בהשפעתו של רבם, שהיה מחסידי מונקאַטש. גם הישיבה היתה מוכרת בכל המדינה כישיבה חסידית. בתקופת השואה הגיע הרה״ג ר׳ יהושע בוקסבוים זצ״ל למחנה ההשמדה של הנאַצים ימ״ש ונהרג על קידוש השם, הי״ד. הודפס ממנו ספר בשם ״אור פני יהושע״.

*

הוא היה אומר: ״אם לומדים תורה, במיוחד תורה ברבים, צריך ללמוד לשמה ובהתלהבות ובכל רמ״ח איברים ושס״ה גידין, בכדי שהדברים הקדושים יהיו ״פרחה לעילא״. והיה מספר בשם הבעש״ט זצ״ל. שעצר פעם בפתח בית־מדרש ולא יכול היה להכנס לתוכו. והסביר כי הלומדים בו, לומדים תורה שלא לשמה וללא התלהבות והתורה אינה פורחת לעילא ונשארה כאן למטה. ״ממילא — אמר הבעש״ט — מלא כל בית המדרש בתורה ואינני יכול להכנס בו״...

*

פעם שאלו תלמיד, מדוע מתחיל המחבר בשו״ע או״ח ״יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו״, הלא כתוב בתורה ״ויהי ערב ויהי בקר״, א״כ מדוע לא מתחיל המחבר מבערב, כלומר איך ללכת לישון בערב ומה לעשות לפני כן. והשיב הרה״ג ר׳ יהושע בוקסבום הי״ד: ״הדבר מובן מאליו, כי אם יהדי הולך לישון כסוס, אינו יכול לקום כארי...״

הגאון הרב רבי יהושע בוקסבוים
רבה של קהלת גאלאנטע

*

פעם תפס הרב בוקסבוים זצ"ל בחור ישיבה שהוא מעיין בספר "מורה נבוכים". אמר לו דע לך בני, כי בתקופת השמד בספרד, יהודים ששמרו את התורה על יסוד "מורשת אבות" מסרו את נפשם על קידוש השם, לעומת זאת, לא עמדו בנסיון היהודים שהאמינו בה' עפ"י "חקירה". זאת ועוד: הרבי ר' מנחם מנדל מקוצק אמר "הספר הזה הוא "מורה" למי שמילא את כרסו בש"ס ופוסקים ו"נבוכים" למי שהוא צעיר וטרם הספיק ללמוד". אמר לו הבחור, אבל רבי, למה הקדמונים כמו הרמב"ם החזיקו מעמד באמונת ה' ובקיום המצוות למרות שהיו חוקרים ופילוסופים? השיב לו הרב: אמשול לך משל, ישנם משקפיים בעלי זכוכית מגדלת, שצעירים לא רואים בהם והזקנים משתמשים בהם ורואים לקרוא באופן יוצא מן הכלל..."

*

בחור אחד מתלמידיו, שהתחנך ברוח חסידית מובהקת, לאחר שהתחתן, גילח את זקנו בהשפעת אשתו, ונעשה סוחר. לאחר מספר שנים, כשפשט רגל ונשאר ללא פרנסה, רצה להיות מלמד תינוקות, אבל הרב בוקסבום התנגד לכך, והסביר "איתא במסכת כתובות (דף כ"ז, וב"מ דף ל"ט) על מ"ש "ויכר יוסף את אחיו" מלמד שיצא בלי חתימת זקן ובא בחתימת זקן, אבל אצלך, תלמידי הנכבד, היה הדבר להיפך, והיינו יצאת בחתימת זקן ובאת בלי חתימת זקן, לכן לצערי הרב אינך יכול להיות מלמד..."

*

שאלו פעם את הרב בוקסבוים זצ"ל: מדוע מסרב הוא לקבל משרת רבנות בעיר גדולה? הרב השיב כך: "הגמרא אומרת (חגיגה, ט"ו) "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיו" ופירש הפלא"ה ז"ל דההבדל בין אדם למלאך, שהאדם הוא בבחינת "הולך" מחיל אל חיל וממדרגה למדרגה. לעומת זאת, המלאך הוא בבחינת "עומד" ונשאר תמיד באותה המדרגה שבראו הקב"ה. נמצא, כי רב שמכהן בקהלה גדולה ומטפל בהרבה נושאים ורוצה לתקן ולשפר דברים הקשורים באמונת ישראל, רב כזה אינו עומד במקום אחד. לכן אמרו חז"ל "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, כלומר, שאינו רוצה לעסוק בהרבה נושאים, להתרומם וללכת מעלה מעלה, אלא מגמתו היא לעמוד במקום אחד כמו מלאך ולהתמסר רק לישיבה בלבד, אז "תורה יבקשו מפיו".

*

הוא היה אומר בשם הגאון רבי יאיר שפירא זצ"ל, מה ההבדל בין בחור חסידי מפולין לבין בחור מליטא? אם שני הבחורים האלו היו לומדים יחד, כשהיו מגיעים לגמרא דבבא בתרא (דף קל"ד) "אמרו עליו על ר' יונתן בן עוזיאל, בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו נשרף" מההבל של תורה. הבחור מפולין היה מתפעל ביותר מקדושת תורתו של התנא והסיפור הזה היה עושה עליו רושם עצום, אבל הבחור מליטא היה נכנס לאסתפקתא האם ר' יונתן בן עוזיאל היה מחויב לשלם ההפסד לבעל העוף...

הרה"ג ר' יהושע בוקסבום הי"ד עודד את תלמידיו לעלנת לא"י ולהתישב בה, ופעם ציטט את התורת כהנים "והיה הדם לכם לאות וגו'" לכם לאות ולא לאחרים לאות", ר"ל הבל על הדם שנערי ישראל שפכו בגולה בשביל אינטרסים של עמים אחרים, הגיע הזמן שיהיה "הדם לכם לאות"... בהקשר לכך היה מביא את המדרש תנחומא בפרשת פנחס "ביום השמיני עצרת תהיה לכם" זש"ה "תחת אהבתי ישטנוני" (תהלים ק"ט ד'), אתה מוצא בחג הסוכות שישראל מקריבים ע' קרבנות על שבעים אומות ובסופו של דבר לא די שאינם אוהבים אותנו אלא שהם שונאים אותנו, לפיכך אומר הקב"ה שבעה ימים הייתם מקריבים לפני קרבנות על או"ה, אבל עכשיו הקריבו על עצמכם וז"ש הכתוב ביום השמיני עצרת תהיה לכם.

בדומה לזה אמר פעם צדיק אדמו"ר אחד: "בשמחת תורה כל יהודי חייב לעלות לתורה כדי לברך "אשר בחר בנו מכל העמים", כי ביום החג הזה אנחנו מגיעים לידי המסקנה, כי בסופו של דבר, אין שבעים עמים בעולם, אלא שני עמים בלבד — יהודים וגוים...

דונאַסערדוהעל

רבי דוד דייטש

במרחק של כשישים קילומטר מפרעשבורג, קיימת קהלה עתיקה, על שפת הדנובה, בשם דונאסערדוהעלי. הקהלה הזאת היתה פעם מרכז תורני חשוב בכל האזור. כאן כיהנו רבנים גדולי תורה ותופסי ישיבה, שהיו מפורסמים בכל המדינה. הבולטים ביניהם היו: הרה"ג ר' דוד דייטש ז"ל, בעמח"ס "אוהל דוד" (ה' חלקים על מספר מסכתות בש"ס), שהיה גדול בתורה ועמד בקשרי שו"ת עם גדולי הפוסקים בני דורו, כמו ה"נודע ביהודה" "החס"ס", "שמן רוקח" ועוד. חתנו של ר' דוד דייטש היה הרה"ג ר' מאיר א"ש, רבה של העיר אונגוואַר.

למרות שר' דוד דייטש היה גאון אדיר וצדיק כביר, היתה לו זיקה להומור, ומתהלכים בשמו הרבה שיחות חולין מבדחות.

פעם ביקר בפרעשבורג ונפגש עם בחורי ישיבה. שאל אותם "מה אתם אוכלים?" והשיבו: אנחנו אוכלים "ימים". התפעל ר' דוד דייטש ואמר: "אם אתם מסוגלים לאכול ימים, אבקשכם תאכלו את תשעת ימי האבלות (מר"ח אב ועד ט' באב), שלא ישאר מהם זכר והם יהפכו לימי ששון ושמחה...

פעם פגש ביהודי מגולח נושא מטען כבד. שאלו "כמה אתה מקבל עבור הובלת משא זה?" השיב הסבל מה שהשיב. אמר לו ר' דוד דייטש: "אני מוכן לשלם לך מחיר כפול ובלבד "טראג מיר א באָרד"... (שתוביל זָקָן).

*

"ולשמוח בתענוג אכול ושתו, כל עדת ישראל יעשו אותו" כך אנו אומרים בזמירות ליל שבת. פירוש הדבר: אם מדובר על מנוחת השבת כהלכתה, זאת לא מקיימים כל בני עם ישראל, אבל אם "לשמוח באכול ושתו" אז "כל עדת ישראל יעשו אותו"...

*

לא רק הגוים רוכבים על סוסים, אלא גם הסוחרים שלנו, כשאומרים את השמונה עשרה וחושבים על כל מיני עסקים ונסיעות לשוקים שבמדינה. ההבדל ביננו לביניהם הוא "המה כרעו ונפלו" שהם הגוים, אכן נופלים ארצה ומקבלים מכות, "ואנחנו קמנו" ואין כל חשש שנקבל מכות ופצעים.

*

חז"ל אמרו "בזמן שהחכם יושב ודורש והעם שומעין לו, הקב"ה מוחל עוונותיהן של ישראל", כלומר, אם הצבור רואה שהחכם עומד ודורש, אז יודעים מראש, כי זאת לא תהיה דרשה ארוכה, כי במוקדם או במאוחר יכאבו הרגלים גם לחכם ויסיים את דבריו. משא"כ בזמן שהחכם "יושב" ודורש, שאז אין כל סיכוי שיהיה פעם סוף לדרשה ובכל זאת "שומעין לו", אזי "הקב"ה מוחל עוונותיהן של ישראל"...

לפני שנתקבל הגאון ר' דוד דייטש כרב בדונאסערדוהעלי, כיהן כרב בישוב פראונקירכען, שהיו שם מספר יהודים חילונים אוכלי טריפות ומחוצפים שהציקו לו, על אלו אמר: "כלבים אוכלים טריפות, משום שלא חרצו בלשונם במצרים, אבל בעלי הבתים שלי חורצים בלשונם, כי הם עזי פנים, אם כן מדוע הם אוכלים טריפות...?"

רבי יהודה אסאד

קהלת דונאסערדוהעל התפרסמה בעולם היהודי באוסטריא־הונגריא בתקופת כהונתו של הרה"ג הצדיק רבי יהודה אָסאַד זצ"ל, שהיה מגדולי התורה בזמנו. שמו הלך לפניו גם בשל העובדה שעמד בראש ישיבה גדולה והרביץ תורה לאלפים. רבי יהודה נולד בכפר "אָסאַד" הסמוך לבודאַפעשט לאביו, שהיה חייט במקצועו ואיש תמים שהתפרנס מיגיע כפיו. היה עילוי בלימודיו מנעוריו ולמד במספר ישיבות, אך רבו המובהק היה הרה"ג ר' מרדכי בענעט זי"ל מניקלוסבורג. בנוסף לגדולתו בתורה ובניהול־ישיבה רמה, התפרסם רבי יהודה גם כפעיל נועז במאבק עם המשכילים, שרצו לבצע שינויים באמונת ישראל. במשך כל חייו עמד על משמרת הדת ובהזדמנויות שונות התערב, כאשר ראה סכנה של פירצה בחומת מסורת ישראל.

יש אומרים, כי הגאון ר' יהודה אָסאַד היה חבר במשלחת הרבנים שביקרו בארמונו של הקיסר פראַנץ יוסף וביקשו את עזרתו להעברת חוק בפארלאמענט ההונגארי למען פילוג העדות. מספרים, שלפי בקשת הקיסר בירך אותו ר' יהודה אָסאַד שיזכה לאריכות ימים. הברכה התקיימה, כי הקיסר פראנץ יוסף ישב על כס הקיסרות למעלה מששים שנה.

והנה כמה "פניני" תורה מאת הרב מדונאסערדוהעל, המעידות על גאונותו:

"רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" (פרקי אבות), וי"ל כי אפשר שיתייאש האדם מן הרחמים ולא ישוב בתשובה שלימה כיון שכתוב "ונקה לא ינקה", משום כך אומר רבי מאיר "אל תסתכל בקנקן" כלומר באותיות "קן קן", "אלא במה שיש בו", דהיינו שם הוי' ב"ה שיש בו והוא שם הרחמים שמקבל תשובת רשעים, וז"ש ג"כ: "ומנותר קנקנים" דהיינו שם הוי' שנשאר מאותיות קנקן, עי"ז "נעשה נס לשושנים".

*

בפרשת וארא: "הוא אהרן ומשה וגו'" ופרש"י "יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר לך ששקולין כאחד". ומסביר רבי יהודה אָסאַד, כשהיה צריך לומר לישראל הבשורה שיגאלו ממצרים היה אהרן נאמן יותר על ישראל, כי אמרו משה נתגדל בבית המלך ואינו מרגיש כ"כ בצערן של ישראל כמו אהרן שנתגדל ביניהם, מרגיש בצרתם ואוהבם יותר. לכן כתוב קודם אהרן, והיינו "הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים". אבל כשצריך להופיע לפני פרעה ולדבר אתו, היה משה קודם כי הוא נתגדל בבית המלוכה וידע איך לדבר עם מלך, כמ"ש: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, כי ידבר אליכם פרעה".

*

הגאון רבי יהודה אסאד
אב"ד דונאסערדוהעלי

בפרשת וישלח: "והיה המחנה הנשאר לפליטה" ופרש"י "על כרחו כי אלחם עמו". וקשה מנ"ל לרש"י זאת? וי"ל דאיתא במדרש, דבין עדר לעדר היה מרחק מהלך יום אחד, ורבקה אמרה "למה אשכל גם שניכם יום אחד" ואומר רש"י "ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש בפרק המקנא (סוטה י"ב). אם כן ממנ"פ המחנה הנשאר יהיה לפליטה, כי אם ינצח אותו יעקב — מה טוב, ואם עשו יהרוג את יעקב, אז גם עשו צריך למות בו ביום ולפני מיתתו אי אפשר לו להשיג את המחנה הנשאר, כי היה רחוק מהלך יום אחד וצריך לו למות בו ביום. לכן כותב רש"י שפיר "והיה המחנה הנשאר לפליטה — על כרחו", ודפח"ח וש"י.

*

לרבי יהודה אָסאַד ז"ל היה זיקה להומור, כפי שרואים משיחות חולין שלו שנאמרו ברוח של חידוד ובדיחה:

בצעירותו, כשהיה רב בישוב סעמניץ, עשה דרכו בעגלה לכפר לא רחוק שם אמור היה להשתתף בשמחת חתונה. לפתע, נבהלו הסוסים מחמת כלב והחלו לדהור. ומתוך שהעגלון — יהודי כפרי מגושם — לא ידע לשלוט בסוסים, התהפכה המרכבה. הרב נפל לתעלה ונפצע בפניו וברגליו. פנה הכפרי אל הרב בנימת תוכחה: "קרוב לודאי, שכבוד הרב לא אמר תפלת הדרך בכוונה גדולה כדבעי למהוי ולכן קרה לנו מה שקרה". החזיר לו ר' יהודה אָסאַד: "ומה אתה חושב, שכל התפלות מתקבלות? הלא אתה מתפלל בכל יום תפלת "אתה חונן לאדם דעת" בכוונה גדולה כדבעי למהוי, ובכל זאת תפלתך אינה מתקבלת"...

*

בליל יום כפור, לאחר תפלת "כל נדרי", אמרו תהלים בצבור בבית הכנסת בדוּנאָסערדוהעל. כל המתפללים אמרו מתוך ספר והרה"ג ר' יהודה אָסאַד אמר תהלים בעל־פה. ניגש אליו בעל בית עם הארץ אחד ושאל: "איך יתכן שאני אומר תהלים בכל יום ואינני יודע בעל־פה, וכבוד הרב אומר פעם אחת בשנה ויודע בעל־פה?" השיב לו ר' יהודה אסאד: "ההסבר פשוט ביותר: אני אומר בכל פעם אותן המלים ואותם המשפטים בתהלים, לכן אני זוכר, אבל אתה עושה שגיאות בקריאה ובכל פעם אתה קורא משהו אחר והאיך אתה יכול לזכור?..."

*

בעל בית המרזח היהודי פנה אל הרב בעיצומו של חג הראשון דפסח, כשפניו מודאגות. שאלה הלכתית חמורה מטרידתו והוא מבקש עצת הרב, כדת מה לעשות.

הוא מכר בשטר מכירת חמץ כמה חביות יי"ש לערל אחד, ולבסוף נודע לו מהשכנים, כי ערל זה שיכור גדול הוא והוא שותה וסובא מהיי"ש יומם ולילה ועד לאחר הפסח ישתה לו את הכל (כפי שאומרים "ומי כעמך ישראל", כמה ששותים כל עם ישראל — גוי אחד"...), נתן לו הרב עצה כזו, שיבקר אצלו וכשיהיה שיכור יכניס לכיסו כף של כסף ומיד ילך למשטרה ויגיש תלונה נגד הערל שהוא גנב. כך עשה, ואכן עצרו את הערל עד לאחר הפסח...

כנגד אותו בור ועם הארץ שהשתרר על הציבור ונהיה לגבאי בכח הזרוע ובעד בצע כסף, ולא היה מרוצה לציבור, ובפרט לא מצא חן בעיניהם, כשניצב בשבתות על הבימה ליד הספר תורה, בגאוה ומצביע בידית הכסף לבעל הקורא יצא רבי יהודה אסאד בחריפות באחת מדרשותיו וכה אמר:

"הבמה שנמצא עליה השלחן לקריאת התורה, מסמלת לנו את הר סיני, ובכל פעם שקוראים בתורה צריך שיהיה בעינינו, כאילו אנחנו מקבלים אותה היום. אמנם, תורתנו הקדושה היא נחלת כל עם ישראל, אבל, כשמדובר בקבלת התורה כתוב "והגבלת את העם" כלומר, על המתפללים לעשות הגבלות ולא לתת לכל בור ועם הארץ לעלות על ההר, ובפרט כשהוא רוצה להצביע לבעל קורא, הלא כתוב בפירוש: "לא תגע בו יד"...

*

לאחר פטירתו של רבי יהודה אָסאַד ז"ל, מילא את מקומו ברבנות בדונהסערדוהעל בנו הרה"ג ר' אהרן שמואל אָסאַד ז"ל. הוא הוציא לאור את כתבי אביו והדפיס את ספר שו"ת "מהר"י אָסאַד" הנקרא גם בשם "יהודה יעלה". חתנו של ר' אהרן שמואל היה ש"ב הרה"ג ר' שמואל חיים יונגרייז ז"ל, רבה של הכפר וואַמושמיקולה, בנו של הרה"ג ר' משה נתן יונגרייז ז"ל, בעמח"ס "מנוחת־משה", בנו של הגה"צ מטשענגער זי"ע. חתנו השני של ר' אהרן שמואל אָסאַד היה ר' ישעיה גולדשטיין מדונאסערדוהעל, אביו של מחותני הרה"ג ר' יהודה גולדשטיין ז"ל, רבה של העיירה סאבינוב, שהוציא לאור במהדורה שניה את ספר חדושי מהרי"א, ובו מסופר על תולדותיו של זקינו הרה"ג ר' יהודה אָסאַד ועל פרשת גדולתו. גם ר' שמואל אהרן עמד בראש הישיבה בדונאסערדוהעל. כדאי לציין, שאחד הרמי"ם בישיבה היה הדיין, הרה"ג ר' אליעזר דוד גרינוואלד ז"ל, שנבחר, יותר מאוחר, לרבה של העיר סאַטמער.

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' אהרן שמואל אָסאַד, נבחר לרבה של דונאסערדוהעל הרה"ג ר' שמואל לוי ווייַנבערגער ז"ל, חתנו של הגה"צ ר' הלל ליבטענשטיין מקולומייא. הוא למד תורה בישיבת המהריא"צ במארגערעטן ובישיבת המהר"ם שיק בחוסט. לאחר פטירתו, מילא את מקומו בנו הרה"ג ר' הלל ווייַנבינרגער, שהיה יהודי אשכנזי, שחבש "קולפעק" (כובע דרבנן), בכ"ז נטה לחסידות ולפעמים נסע להסתופף בחצרו של האדמו"ר ממונקאַטש זצ"ל.

בד בבד עם ישיבתו של המרא דאתרא, התקיימה ישיבה נוספת בקהלת דונאסערדוהעל, בראשה עמד הרה"ג ר' אשר אנשיל כ"ץ (שהיה רב בית כנסת), חתנו של הגאון ר' שלמה זלמן עהרנרייך הי"ד, רבה של קהלת שימלו (טרנסילבניא), שני רבני דונאסערדוהעל הנ"ל עלו על המוקד, יחד עם בני קהלתם, ה' ינקום דמם השפוך.

הגאון ר' מאיר פריי
אבד"ק שוראן

הגאון ר' מאיר פריי
בלויית הגאון הריי"צ דושינסקי
ורבי יהושע בוקסבוים

שוראן

במרחק של כעשרים קילומטר מדונאסערדוהעל היתה קהלה עתיקה וקטנה בשם שוראַן. רק כמאה משפחות של יהודים התגוררו בכפר זה, אבל שוראַן היתה מוכרת בכל המדינה משתי סיבות: כאן היה מפעל גדול לסוכר ומכאן סיפקו סוכר כשר לפסח לכל מדינת אוסטריא — הונגאריא, בהשגחת הרב המקומי. הסיבה השניה היתה: הישיבה, שלמדו בה כמה מאות בחורים.

מבין רבני שוראַן, יש להזכיר את הרה"ג הצדיק ר' חזקי' פייבל פלאַוט ז"ל (גיסו של הרה"ג ר' בנימין זיידל, רבה של גאַלאַנטע), שהיה תלמידו המובהק של מרן ה"חתם סופר" ז"ל. בספרו "לקוטי חבר בן חיים" עה"ת, שמכיל דרשות והספדים על גאוני הדור, הוא מתאר בהרחבה את תולדות חייו של ה"חתם סופר" ואת דרך לימודו. הוא ישב על כסא הרבנות בשוראַן וניהל את הישיבה בנאמנות ובמסירות במשך חמישים שנה. נפטר עירירי ללא בנים ר"ל.

לאחר הסתלקותו, התקבל כרב בקהלת שוראַן הרה"ג ר' יהודה גרינוואַלד, שעבר מכאן לעיר סאַטמער. אחריו, כיהן בכסא הרבנות הרב ר' ישעיה עהרנפעלד ז"ל, בעמח"ס "שפט סופר", שלא זכה לאריכות ימים, ר"ל. ממלא מקומו, היה חתנו הרה"ג ר' מאיר לייב פריי, יליד דונאסערדוהעל, בנו של סוחר ועסקן צבורי. הוא למד בברעזעווע אצל הגאון בעל "לבושי־מרדכי" ובישיבת פרעשבורג אצל רבי ומורי בעל ה"שבט סופר" זצ"ל. הוא פיתח את הישיבה בשוראַן באיכות ובכמות ומאות בחורים נהרו לישיבה זו מכל מדינות מרכז אירופה. בישיבת שוראן למדו בחורים מאובערלאנד (הונגאריא העלית), שהיו מגולחים ומלובשים בלבוש אשכנזי כמנהג מולדתם, ומצד שני למדו בישיבה בחורים גם מאוּנטערלאַנד (הונגאריא התחתית), שהגיעו לשוראַן בלבוש חסידי ומגודלי פאות וזקן. הרה"ג ר' מאיר לייב פריי ז"ל דרש מכל בחור ובחור שלא ישנה מאורח החיים שלו, שהיה רגיל בו בבית הוריו. הוא חשש שהמפנה הקיצוני הפתאומי באורח חייו של הבחור עלול לפגוע יותר מאשר להועיל.

*

מספרים על הרב פריי ז"ל, כי פעם בתחלת הזמן, בדברי פתיחתו קרא לתלמידיו "בניי היקרים", וחשב בחור פתי אחד, שאם ראש הישיבה קרא לו "בן", אז ראש הישיבה הוא אביו והלך לאכול אצלו בארוחת הצהרים. לאחר הארוחה אמר לו הרב פריי: "אמ'ת שאני אביך, אבל הרבנית אינה אמך"...

*

פעם נשא הרה"ג ר' מאיר לייב פריי דרשה בסיום הזמן ועמד בדבריו על המאמר בפרקי אבות "כך היא דרכה של תורה וכו'" משל למה הדבר דומה? לאב שמתכונן לנסוע למרחקים ובנו הקטן מתחנן שיקח גם אותו. האב אומר לו, דע לך, כי בסביבה ההיא תנאי החיים קשים ביותר, אין מה לאכול, אין מה לשתות ואין מקום ללינה וכיו"ב. בכל זאת מתעקש הילד ללכת. מה עושה האב: לוקח עמו בסתר דברי אוכל ומשקאות וגם שמיכה טובה וכשמגיעים למקום ההוא, הוא נותן לבנו מכל הדברים הטובים. כמו כן חז"ל אומרים "פת במלח תאכל וכו'" אבל ה' מרחם עלינו כרחם אב על בנו ונותן לנו מכל הדברים הטובים, וכמו שמסיים המאמר... "ובתורה אתה עמל, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא.

*

הוא היה אומר על היומד גמ"ת בעיון: "אם יתפאר בחור ישיבה ויגיד שהוא מסוגל ללמוד חמשה דפי גמרא ביום אחד, לא אמר כלום. אבל אם בחור יגיד שהוא מסוגל ללמוד דף אחד בחמשה ימים, זה דבר חשוב ביותר..."

*

במסיבת סיום מסכת שבת אמר פעם הרה"ג ר' מאיר לייב פריי ""הדרן עלך פרק מי שהחשיך וסליקא לה מסכת שבת". יש במלים אלו רמז מוסרי, והיינו, עננים שחורים מכסים את פני השמים ותקופות שחורות שוב חוזרות ומופיעות בדברי ימי ישראל, וזאת מפני "וסליקא לה מסכת שבת", שבני אדם מזלזלים, מתרחקים ועושים סוף למסכת שבת..."

הקהלות בחבל קאַרפאַטורוס

בשם זה נקרא האזור בהרי הקארפאטים, שהיה בצד המזרחי־צפוני של הממלכה האוסטרו־הונגאַרית. היהודים הראשונים שהתיישבו בשטח זה, לפני מאות בשנים, היו ספרדים, שהגיעו להונגאַריא בעקבות צבאות תורקיא, שכבשו בימים ההם את ארצות חצי־האי הבאַלקאַני. יותר מאוחר, הגיעו קבוצות יהודים אשכנזים, פליטי גזרות שנות ת"ח, שנמלטו על נפשם מפולין ומגליציא להונגאַריא, והשתקעו בישובים בהרי הקאַרפאַטים. בתקופה מאוחרת, התחילו להגיע פליטים בהמוניהם, עקב המלחמות בפולין עם הטאַטאַרים והקוזאַקים.

זאת ועוד: על חוף נהר הוואָלגאַ ברוסיא, לא רחוק מעיר אַסטראַכאַן, השוכנת לחופו של הים הכספי, התגוררו הכוזרים, שהתגיירו ונעשו יהודים (לפני כשלוש מאות שנה). יהודים כוזארים הצטרפו לצבאו של המלך אַרפאַד הראשון, מלך ההונגאַרים, שבא מדרום רוסיא וכבש את ארץ הונגאַריא. יש אומרים, כי כוזאַרים אלה התישבו במחוז טרנסילבאניא ובמיוחד בחבל קאַרפאַטורוס. היהודים הנ"ל יסדו קהלות בעשרות ישובים במחוז זה.

יש לציין, כי אדמת הקאַרפאַטים — אדמת טרשים היא ואינה מגדלת אלא תירס, תפוחי אדמה, כרוב ושבולת שועל. זאת גם בשל מזג האוויר ההררי הקריר, כמעט בכל ימות השנה. העוני במחוזות אלה היה משותף לכל התושבים, כיהודים כנכרים, הלחם היה אפוי מקמח תירס והתבשיל היה: דייסת תירס (מאַמאַליגע). לחם עלה רק על שלחן העשירים ורק בשבתות ובחגים. כפות לאוכל עשו מעץ, וכצלחות שימשו שקעים בתוך השלחן.

מחוסר קשר עם מרכזים יהודיים (ישובים באזורים הרריים, שהגישה אליהם קשה, פיגרו תמיד בתרבות ובהתקדמות, מישובי השדה) ובשל חוסר במנהיגים רוחניים ובגלל העוני הגדול, היתה כאן הדרדרות ברמת החיים הן מבחינה גשמית הן מבחינה רוחנית. היהודים התחילו להתלבש כמו הגוים, לחשוב כמו הגוים ולהתנהג כמו הגוים. אמנם, עד לבערות מוחלטת של שכניהם לא הגיעו. היהודים ידעו לפחות לקרוא בסידור תפלה, משפטים שלא הבינו. מסופר על יהודי קארפאטורוס מהתקופה ההיא שהיו מוכרים בשר בשבת והבחורים והבחורות מכמה כפרים התאספו בשבתות לרקוד בצוותא. אף היו מקרים שיהודים החליפו את נשותיהם ביניהם וילדו בנם עם אשת חבריהם ר"ל. ואלה שהתאספו להתפלל

בשבתות ובימים טובים, הופיעו בבתי הכנסת בבגדים קרועים ומלוכלכים, כמו הגוים הפרועים והשפלים הרומנים והרוטנים. ריח סרחון נדף מהם למרחק באשר לא רחצו את גופם במשך חדשים. גברים היו רגילים להתפשט ולהתישב בשלוליות שברחוב אחר הגשם, ולהתבוסס בבוץ...

כשהתחיל יעקב פראַנק, תלמידו של שבתי צבי ימ"ש להפיץ את דעותיו, מצא ביהודים במחוז זה חומר נוח לקליטת רעיונותיו. כמה יהודים מהעיר סיגעט חתמו על בקשה לבישוף אחד מפולין, לקבלם לדת הקאטולית ר"ל וע"י כך להקל בנטל המסים שהיו צריכים לשלם (לפני מספר שנים מצאו בסיגעט אוצר מכתבים מקוריים מיעקב פראנק וכת דיליה לחסידים שלו. את המכתבים הביאו לרב דמתא הרה"ג הצדיק ר' אלעזר ניסן טייטלבאום זי"ל. הוא סירב אפילו להסתכל בהם וצוה לשרפם).

את הגאולה הרוחנית ליהודי קאַרפאַטורוס הביאה התנועה החסידית, מיסודו של הבעש"ט, שחי בעבר השני של אותם הרי הקאַרפאַטים. כמוהו, נהגו גם תלמידיו, שנדדו מישוב לישוב בהרי הקארפטים ועודדו את היהודים לחזור בתשובה ולצאת מ"בוץ" הבערות ששקעו בה. בין הרבנים הראשונים שהגיעו לקארפאטורוס היה הרב ר' מדכי הלוי הורוביץ, זי"ל, אחיהם של תרי גברי רברבי, ה"ה: הגה"צ ר' פנחס בעל "הפלא"ה" והגה"צ ר' שמואל שמעלקא הורוביץ מניקלוסבורג, שהיו תלמידיו של "המגיד" רבי ר' בער ממעזריטש זצ"ל. הוא התיישב בכפר סעליש והתמסר לפעולת חינוך וחיזוק הדת בין היהודים הכפריים שבמחוז. לפי הזמנתו, הגיע לאזור גם האדמו"ר רבי ברוך מקוסוב, תלמידו של האדמו"ר רבי מנחם מנדל מוויטעבסק, שעסק בהפצת תורת החסידות.

מאוחר יותר, השתקע בשכנותו של חבל קארפאטורוס, מהעבר השני של הקארפאטים, בעיירה קוסוב שבגליציא, הרב הצדיק רבי מנחם מנדל האגער זצ"ל, מייסד שושלת וויזניץ, שעשה רבות למען חיזוק הדת בישובים ההרריים. את מקומו באדמו"רות, ירש בנו, הרה"צ רבי חיים מקוסוב, שעסק במסירות נפש למען הרמת קרן התורה בכל הסביבה. שליחיו הלכו מכפר לכפר, בנו בתי כנסת, מקוואות, ואיטליזים כשרים, הביאו שוחטים ומלמדים ועשו תיקונים למען חיזוק הדת. בין תיקונים אלה היה גם איסור השימוש בשקעים הקעורים שבשלחן כצלחות אוכל, מכיון ששימשו גם למאכלי בשר וגם למאכלי חלב.

בין תלמידי החכמים הראשונים שהתיישבו בקארפאטורוס היה הרב רבי ברוך, אביו של האדמו"ר רבי שניאור זלמן מלאַדי, בעל ה"תניא", מייסד תורת חב"ד, שהיה מלמד תינוקות בעיר מונקאַטש. מכאן עבר לישוב סעליש הקרוב והמשיך בעבודת הקודש עד פטירתו. מבין הרבנים הראשונים, יש להזכיר את הרה"ג ר' יהודה כהנא, בעמח"ס "קונטרס הספקות" שבא מגאליציא ושימש בתור דיין במונקאטש, מכאן עבר לסעליש ובסוף ימיו היה לרבה של מרמורישׂ-סיגעט.

עם בואם של אחדים מתלמידי ה"חתם סופר" להכהן כרבנים באזור, חל מפנה חשוב וחיובי ביותר בהתפתחות החיים הדתיים בקארפאטורוס. מבין הרבנים הללו יש לציין את הרב הגאון ר' מאיר א"ש (אייזנשטעטער), שבא לכהן כרבה של קהלת אונגוואַר. לאחר פטירתו, הושבו תלמידי הח"ס על כס הרבנות כמעט בכל הערים הגדולות: המהר"ם שיק התקבל לכהן כרב בעיר חוסט, הגאון ר' אברהם לייב שווארץ

ז״ל, בעל ״קול אריה״ התקבל לרב בעיר בערעגסאַס, הגאון ר׳ חיים סופר, בעל ״מחנה חיים״, התקבל כרב ואב״ד במונקאַטש והגאון ר׳ חיים הירש מאנהיימער, תפס את כס הרבנות בקהלת אונגוואַר. השפעתם של גדולי תורה אלה על החיים הרוחניים באזור זה היתה עצומה, כי הם העלו את יהדות קארפאטורוס על דרך — המלך. הם יסדו ישיבות, הרביצו תורה לאלפים והעניקו ליהדות התורתית המקומית מידה גדולה של עצמאות בהלכה.

לעומת זת נשארה היהדות החסידית תלויה באדמו״רים שחצרותיהם בגליציא, כלומר בקוסוב, בצאנז (מרן ה״דברי חיים״ זצ״ל ביקר מספר פעמים בקארפאטורוס ורכש לו המון חסידים), בוויז׳ניץ ובסדיגורא (מחוז בוקובינה). כעבור מספר שנים היה סוף סוף לחבל זה אדמו״ר משלה, כשנתקבל הרה״ג הצדיק ר׳ צבי אלימלך שפירא מדינוב לכהן כרב ואב״ד של העיר מונקאטש. הוא היה תלמידם של ה״חוזה״ מלובלין, המגיד מקוז׳ניץ ורבי מענדלי מרימינוב זיע״א.

לאחר פטירתו של בעל ״קונטרס הספקות״ בעיר סיגעט, רצו שלושת בניו, שהיו תלמידי חכמים מופלגים ועשירים גדולים, להקים שושלת חסידים במחוז מארמוריש (האזור המזרחי של קארפאטורוס). ביוזמתם, נתקבל כרבה של העיר הרה״ג ר׳ אליעזר ניסן טייטלבאום, בנו של הרה״ג הצדיק בעל ״ישמח משה״ מאויהעל. אולם, חסידי קוסוב־וויז׳ניץ לא היו מרוצים מכך, כי הם ראו בזאת הסגת גבול וכניסה לתחומם, לכן, הציקו לרב, האדמו״ר החדש, עד שנאלץ לעזוב את העיר ולקבל משרה בדרוהוביטש שבגליציא. עם כל זאת נבחר לאחר מספר שנים, לרבה של סיגעט, בנו של רבי אליעזר ניסן, ה״ה הרה״ג ר׳ יקותיאל יהודה טייטלבאום זצ״ל, בעמח״ס ״ייטב לב״, ובכך הצליחה השושלת הטייטלבאומית להבקיע את מבצר הוויז׳ניצאים ולתפוס ערים וישובים רבים בקארפאטורוס.

יותר מאוחר, נוסדה חצר קטנה של אדמ״ר נוסף, שבא מגאליציא, בכפר בישטענע. היה זה הרה״צ רבי מאיר רוזענבאום, בן הצדיק רבי מרדכי מנאַדבורנה, נינו של הצדיק רבי מאיר מפרעמישלאן זצ״ל.

סוף סוף צצה גם חצר אדמו״רית בכפר ספינקא, שע״י העיר סיגעט. חצר זו הוקמה ע״י רבי יליד קארפאטורוס, ה״ה הרה״צ ר׳ יוסף מאיר ווייס זצ״ל, בנו של רבי שמואל צבי ווייס, ראב״ד במונקאטש.

עשרות הישיבות שהיו במחוז זה הוציאו בכל שנה יהודים בני־תורה יראים ושלימים, שהשתקעו בכל פנות המחוז והרימו את קרן התורה בכל ישוב וישוב. כך הוכשר הדור, במרוצת הזמן.

כשהגיעה תקופת הפילוג בין הקהלות באוסטריא־הונגאריא, היתה ארץ קארפאטורוס למבצר חזק של האורטודוקסיא, שהמשכילים לא יכלו לכובשו, פרט לקהלה קטנה ריפורמית באונגוואַר, שלא האריכה ימים, לא נוסדה אף קהלה ״ניולוגית״ בכל מחוז קאַרפאַטורוס.

בתום מלחמת העולם הראשונה, סופח חלקו המזרחי של מחוז קארפאַטורוס למדינת רומניא, מכיון שהיה מיושב ברומנים, זהו מחוז מארמוריש ובירתו העיר סיגעט.

קהלת מונקאַטש

קהלה זו עלתה במידת האדיקות והחסידות שלה על כל הקהלות האורטודוקסיות במדינת הונגאריא ושימשה דוגמא לעדה חרדית מאורגנת. אם מישהו רצה להפליג בדתיותה של קהלה מסוימת, היה אומר: "קהלה חסודה ונאה — כמו מונקאטש". בהונגאריא העלית היתה נקראת העיר דונאסערדוהעל בשם "מונקאטש של אובערלאַנד", ובמחוז טראנסילבניא היתה נקראת העיר דעש בשם "זיבענבערגער מונקאטש", כי גם אלו היו קהלות חרדיות וחסידיות.

התנועה החסידית כבשה עיר זאת, ורוב חברי הקהלה, שמנתה למעלה מאלפיים משפחות, היו יהודים חסידיים, לבושים קפוטות וכובעים שחורים עגולים בימות החול, בשבתות ובחגים חבשו "שטריימל". גם הנשים היו צנועות ביותר, לא זו בלבד שאחרי הנישואין גילחו את שערות ראשן, אלא הרבה מהן לא חבשו פאה נכרית עשויה שערות, אלא פאות עשויות מחוטי משי שחורים (שפיצעלעך). ללא ספק הגיעה מונקאטש עדי פריחתה הרוחנית המפוארת הודות לעובדה, כי רבני קהלת מונקאטש, מאז הוסדה, לפני מאתיים שנה, היו כולם צדיקים וגדולי תורה.

הרב הרשמי הראשון הי' מוה"ר ר' ארי' לייביש. לאחר כהונת הרבנים ר' אברהם גוטסמאן ור' אביגדור אשכנזי, תפס את כסא הרבנות במונקאטש למספר שנים בלבד הרה"ג הצדיק רבי צבי אלימלך שפירא, בעל "בני יששכר" מדינוב. לאחר ששימשו ברבנות ר' עזריאל גרין ור' אפרים פישל הורוביץ, מילא את מקום הרבנות הרה"ג ר' חיים סופר שבא מכפר סט־ פטר, הוא הי' יליד פרשבורג, בנו של הרב הצדיק ר' פישל סופר, ותלמידו של מרן החת"ס זצ"ל.

רבי חיים סופר

על הרב ר' חיים סופר שהיה מתנגד, מסופר כי כאשר בא למונקאטש, לנסיון, כבר בשבת הראשונה, מצאו החסידים הגדולים עילה להתנגדות כאשר ראוהו בסעודת ליל שבת בוצע על החלה הקלועה ולא על החלה הפשוטה, כמנהג החסידים... לא היה בזה כל חידוש, כי באובערלאנד עושות עקרות הבית את שתי החלות קלועות. בכל זאת הוא נתקבל לרב, בשל משקלם של האשכנזים־מתנגדים. החסידים המשיכו להקניטו ולעשות לו צרות. מספרים, כי הירידות הגיעה עד כדי כך, שחסידים לקחו את ספרו שהוציא לאור על ספר תהלים וקרעו ממנו דפים בפניו, כשעבר ברחוב.

זה קרה בפורים... כחצות הלילה. קבוצת חסידים עליזה עשתה דרכה לכיוון בית הרב. עם הגיעם לסביבות הבית הם פתחו בשירה אדירה לקול תזמורת ואף יצאו בריקוד נלהב מתחת הדירה. כאשר פתח הרב את החלון כדי לדעת מה זה, ועל מה זה? הזמינו אותו שירד לרחוב לרקוד אתם. מכיון שסירב, באומרו שהולך לישון, כדי לקום בבקר ללמוד את שיעורי התורה שלו, צעקו החסידים במקהלה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך"...

הקטטות בין החסידים לבין הרב לא פסקו, כך שנאלץ לעזוב את קהלת מונקאַטש, ועבר לבודאפעשט הבירה שם נתקבל לרב דקהל יְרֵאים. כעבור מספר שנים, ביקר אצלו מכירו, אחד מחסידי מונקאטש ושאלו איך הוא מרגיש בבודאפעשט? השיב רבי חיים סופר, כי גם בעיר הבירה ישנם אנשים שעושים לו צרות ומציקים לו. על זה השיב החסיד: "בכל זאת יש הבדל: כאן בבודאפעשט, אתה מצטער כשאתה רואה שיהודי פותח את חנותו בשבת, ושם, במונקאטש, הצטערת כשראית שיהודי הולך למקוה בשבת...

כדאי לציין, כי הרה"ג ר' חיים סופר ז"ל היה אחד מגאוני דורו והיה מפורסם כצדיק גדול.

חסידי קהלת מונקאטש הצטערו על כך, כי הם הציקו גם לבעל "בני יששכר", שהיו לו בנים חסידים. כדי לפייסו, קבלו לרב את נכדו, ה"ה הרה"ג רבי שלמה שפירא ז"ל, שהיה כבר מפורסם כאדמו"ר ואלפי חסידים מכל פנות המדינה נהרו אליו, לשמוע אל הרינה ואל התפלה, כי היה בעל תפלה בחסד עליון וכבש את לב שומעיו בתפלותיו שהיו בכוונה גדולה, תוך בכיות רבות.

*

סיפר לי מו"ח ז"ל, כי חמיו ר' לוי יצחק אסטרייכער, תושב מונקאטש, היה שייך לקבוצת המתנגדים לקבלו כרב. אבל כאשר האשכנזים הפרושים הפסידו במאבקם, היה רבי לוי יצחק בין הראשונים שבאו לחלוק כבוד למרא דאתרא ולבקר בביתו ואמר לו בזה"ל: "מורי ורבי, כשהגעת לעירנו, לא יצאתי נגדך (לקראתך), אני מבטיח לכב' כי גם מהיום והלאה לא אצא נגדך"... ואמנם, הוא נעשה לו אוהב נאמן ומסור.

*

הרה"ג ר' שלמה שפירא ז"ל לא האריך ימים על כסא הרבנות בקהלת מונקאטש. לאחר פטירתו, רצו חסידיו לקבל את בנו, הגאון ר' צבי הירש, שימלא את מקום אביו, אבל קמו אנשים שהתנגדו לכך, בטענה, כי לפי חוקי המדינה, לא יכול להיות רב רשמי של הקהלה רק מי שגמר לכל הפחות 4 כתות בבית ספר תיכון ובקי בשפת המדינה ובחוקותיה. מה עשו חסידי מונקאטש? קיבלו את בנו רבי חיים אלעזר, שהיה עילוי בהיותו נער, כרב הרשמי של העיר, מכיון שהוא עמד בבחינות בית הספר, ואת אביו, הרה"ג ר' צבי הירש קבלו בתור אב בית־דין. מובן מאליו שהכל היה למראית עין, כי הרב בפועל היה האב, שנהג את הרבנות ביד חזקה, הוציא כל מיני הוראות ותיקן תקנות לחיזוק הדת, בפקודת בנו — שהיה הרב הרשמי.

הרה"ג ר' צבי הירש שפירא נתפרסם בעולם ההלכה ע"י ספרו הגדול בשם "דרכי תשובה" על שלחן ערוך יורה דעה. בספר מנומנטאלי זה אפשר לראות את גדלותו ואת בקיאותו בתורה. ודכירנא, כי בעיר צ'צ'וביץ ובישובים אחרים בהונגאריא העלית, הלכו השו"בים לבית המטבחיים ולקחו עמם לא את סכיניהם בלבד, אלא גם את הספר "דרכי תשובה".

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' צבי הירש, מילא את מקומו ברבנות בנו הרב הגאון הצדיק ר' חיים אלעזר שפירא, שהיה גאון אדיר, מופלא ומובהק בנגלה ובנסתר. היו לו אלפי חסידים בכל חלקי הונגאריא. תורה למד רק מפי אביו, אבל בחסידות ובמנהגים, היה רבו המובהק הגה"צ רבי יחזקאל שרגא משינעווע, בנו של בעל "דברי חיים" זצ"ל. הוציא לאור מספר ספרים חשובים באגדה ובהלכה, ביניהם את הספר "מנחת אלעזר" בד' חלקים וכן השלים את הדרכי תשובה לאביו, בהלכות נדה מקואות.

עוד בהיותו ילד קטן עורר את תשומת לבם של גדולי התורה בחריפותו. בגיל עשר התחיל כבר לרשום את חידושי תורתו בפנקס מיוחד. הוא נתברך בילדותו ממרן הגה"ק בעל "דברי חיים" מצאנז שהחזיקו על ברכיו ואמר עליו שיהיה "אונגארישער גאון". הוא היה גדול בתורה, למרות שלא למד מעולם בישיבה וכל תורתו באה לו מאביו ומלימוד עצמי בלבד. יתכן, כי בשל חריפותו ובשל העובדה שלא למד אצל רבנים אחרים, את דרכי הנועם של ניהול הרבנות, היה קנאי קיצוני, שנלחם בעוז על קוצה של יו"ד ועקב זאת, הגיע לעימות עם כמה מגאוני וצדיקי הדור.

הרה"ג הרב שפירא ממונקאטש, היה כאמור, אישיות יוצאת מן הכלל שלא היתה דוגמתה בין כל הרבנים במדינה. היה דומה לכוכב ענקי שיש לו דרך מיוחדת משלו בשמי היהדות ואינו הולך בתלם של הרבנים. בסכסוכים עם יריביו לא ידע פשרות, הוא התייחס בשנאה לכל המפלגות הציוניות, כולל הדתיות, ותקף אותן בחריפות כמעט בכל דרשותיו יצא הרב שפירא בהתקפות חסרות רסן נגד "אגודת ישראל", היטב חרה לו כי רבנים וגדולי תורה נמצאים בשורותיה.

פעם אמר בדרשתו: בשל קמצ"א — ראשי תיבות קומוניסטען, מזרחיסטען, ציוניסטען, אגודיסטען — נחרב בית מקדשנו.

פעם שאלו את הרב ממונקאטש: מה יכול להיות יותר יפה מזה, שיהודים בכל העולם קובעים שיעור קבוע ללמוד בצוותא בצבור דף גמרא בכל יום, אם כן מדוע הוא מתנגד ל"דף היומי"? הסביר הרב שפירא: "משל למה הדבר דומה, לבנין גדול מלא נורות חשמל ובכל חדר אורה ושמחה. אבל אם במרכזיית החשמל קורה "קצר" אזי, ברגע זה, נעשה חושך בכל הבנין. לעומת זאת, אם בכל חדר יש נורת נפט, אפילו אם קורה תקלה במרכזיה או בנורה אחת, הנורות האחרות ממשיכות להאיר. אם ה"דף היומי" מאורגן בכל העולם, והלימוד בתורה שייך לתוכנית מפלגתית, מי יודע אם לא יפרוץ פעם איזה סכסוך במפלגה, ואז כולם יפסיקו ללמוד גמרא. עדיף הוא שכל אחד ילמד לבדו"...

וכשטענו כלפיו מדוע הוא מתיר לילדי חסידיו ללמוד את השפה הצ'כית, לעומת זאת אוסר הוא בהחלט הקמת בית ספר יהודי ולימוד השפה העברית? האם לא עדיף שילדי ישראל ידעו לדבר בלשון הקודש? השיב הרב: "השפות הזרות הן כמו מיץ פירות ולשון הקודש דומה ליין, מלך המשקאות, שמשתמשין בו לקידוש ולהבדלה ולדברים אחרים שבקדושה, ואם ערל או פושעי ישראל נוגע ביין הוא אסור..."

הגאון ממונקאטש עבר פעם ברחוב במונקאטש ביום שבת־קודש ופגש ביהודי חילוני שהיה מעשן סיגריא, אמר לו: "שמא שכחת ששבת היום?" — "לא שכחתי", השיב היהודי החופשי. — "שמא אינך יודע שכתוב בתורתנו הקדושה שאסור להציל אש בשבת?" — השיב האיש: "יודע אני שאסור". השיב לו הרב: "כפי שאני רואה, איש אמת אתה, אם כן מה אתה עושה בעלמא דשקרא, מקומך הוא בעולם האמת, בעלמא דקשוט..."

הגאון רבי חיים אלעזר שפירא
האדמו"ר ממונקאטש

תולדות שושלת מונקאטש

*

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשפרצו בגאליציא הקרבות בין צבאות רוסי׳ ואוסטרו־הונגארי׳, היתה קארפאטורוס למקלט להמוני יהודים שברחו מפחד המלחמה, כדי להציל את נפשם. בין הפליטים היו גם כמה אדמו״רים שהתיישבו בערים מונקאטש, אונגוואר וחוסט. הצדיק רבי יששכר דב רוקח האדמו״ר מבלעזא זצ״ל התיישב, בתחילת המלחמה בכפר ההונגארי ראַצפערט, אבל בימי המהפכה של הקומוניסטים ההונגארים, ברח לקאַרפאטורוס והשתקע בעיר מונקאטש, הדבר עורר תגובות חריפות מצד רבה של מונקאטש וגם למחלוקת שהיו לה הדים בכל המדינה.

האדמו״ר מבעלזא היה דמות נערצת. בעל שיעור קומה משכמו ומעלה מאדמו״רים אחרים בני דורו. דיבורו היה בנחת, שקול ומדוד, וכל הוויתו היתה מעוררת כבוד והערצה. הוא היה אוהב שלום ורודף שלום ותיכף לבואו למונקאטש ביקש לבקר אצל המרא דאתרא, אך הרב שפירא סירב לקבלו ודרש ממנו לעזוב את מונקאטש.

רובה של האוכלוסיא היהודית, חסידים ומתנגדים עמדו לצדו של הרבי מבעלזא והתחננו לפניו שישאר במונקאטש בכל מחיר, וכך התלקח הפולמוס: בעלזא — מונקאטש. הרב המקומי לא נזהר בלשונו והטיח דברים חריפים ומעליבים לא רק כלפי חסידי בעלזא אלא גם כנגד רבם. בית הדין של מונקאטש, שבראשו עמד הרה״ג ר׳ חיים אלעזר, הטיל חרם על חצר בעלזא והשווה את חסידיה לריפורמים ר״ל... גם חסידי בעלזא לא טמנו ידם בצלחת והשיבו לרב המקומי מנה אחת אפיים. כך נעשה מזה חילול־שם גדול, מכיון שגם עתוני הגוים החלו לכתוב על קטטה זאת הקיימת בין יהודים חרדים.

ידיד אחד היה לי במונקאטש, שהיה שייך למחנה של האשכנזים הפרושים, ודוקא בימים ההם נעשה חסיד בעלזא. וכך עשו המון יהודים יראים ושלימים במונקאטש, בראותם את צדקתו של האדמו״ר רבי ישכר דב זצ״ל, שלא הגיב בכלל וחוץ מדברי התורה ליד ה״שלחן״ לא דיבר ברבים, כאילו לא קרה כלום. הוא נשא בגאון את גלותו ואת סבלו כמלך שהודח מכסאו...

לחצרו של האדמו״ר מבעלזא השתייכו כמאה וחמישים ״יושבים״ והם היו הפמליא של הצדיק, שסעדו על שלחנו, ישבו יומם ולילה בבית מדרשו ועסקו בתורה. ביניהם היו תלמידי חכמים מופלגים, מגידי שיעורים שהיו משמיעים פניני־תורה בשם סבו של האדמו״ר ה״ה הרב הצדיק רבי שלום רוקח זי״ע, מייסד שושלת בעלזא:

הגמרא אומרת: ״יאה עניותא ליהודאי כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא״ (חגיגה, ט׳) ואומר האדמו״ר מבעלזא, הרי כתוב ״ויצא מבת ציון כל הדרה״, כלומר ההדר של עשירות כבר יצא, כעת צריך שיצא גם הדר העניות דהיינו ״יאה עניותא ליהודאי״, וז״ש דוד המלך ע״ה בתהלים ״לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו״ ר״ל ההדר לחסידיו (הוא העניות) יעשה בהם — בעכו״ם.

*

הוא היה אומר: ״חסיד הנוסע לצדיק, דומה כאילו הלך הוא למקוה טהרה בכוונה להטהר. לעומת זאת, כשהצדיק בא אל החסיד, דומה כאילו נפל עליו גל של מים שג״כ טהור הוא״... (עי׳ חולין, ל״א).

*

הצדיק רבי ישכר דב רוקח
האדמו"ר מבעלזא

פעם, אמר לאחד מחסידיו: "ה' ברך אותך ברכוש גדול, היתכן שלא תרמת סכום מסוים לבניית בית מדרש, לקניית ספר תורה, לאחזקת ישיבה וכיו"ב?" השיב לו החסיד: "תרמתי גם תרמתי, והיינו, רשמתי צוואה אצל נוטאריון והשארתי סכומים גדולים לכל מיני מוסדות תורתיים!" אמר לו האדמו"ר מבעלזא: "אמשול לך משל. פעם, נתן סוחר אחד אלף זהובים בהלואה לסוחר שני, שיחזירו לאחר זמן מסוים. הסוחר לא מיהר לשלם את חובו, למרות שחברו תבע זאת ממנו. פעם נסעו שניהם בעגלה ביער, בדרכם ליריד לקנות סחורה התנפלו עליהם שודדים שצעקו לעברם "להרים את הידים — חיים או כסף!" ברגע זה הוציא הסוחר הלווה מכיסו את אלף הזהובים ואמר לשני, כעת נזכרתי שאני חייב לך חוב, הנה הכסף... כך עושה מי שנותן 'צדקה לפני מותו... צריך לעשות צדקה בחיים, ולכן אנחנו אומרים "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו"".

•

במדרש: "כשמלאכי השרת אמרו תנה הודך על השמים, השיב להם משה "אתם אכלתם אצל אאע"ה בשר בחלב". וקשה, הלא אברהם אבינו הביא קודם חמאה ורק אח"כ בשר? ואמר הצדיק רבי שלום מבעלזא: כידוע מספרי קבלה כי בשר מסמל מדת הדין, וחלב — רחמים. לכן, חלב קודם, מותר. כי קי"ל תתאה גבר. אבל להיפך אסור, כי אז גוברים הדינים. אולם, היות ומלאכי השרת רצו להתגבר על התחתונים ואמרו "תנה הודך על השמים", א"כ לדעתם ההלכה — עילאה גבר. ממילא עשו איסור (דבשר וחלב), אעפ"י שאכלו חמאה קודם ושפיר השיב להם משה "אתם אכלתם אצל אאע"ה בשר בחלב". ודפח"ח (לאחר מכן, מצאתי רעיון דומה גם ב"בני ישששכר" לחודש סיון).

•

שאלו את האדמו"ר מבעלזא: מדוע כשהיית אדמו"ר צעיר היו לך שלושה גבאים ולעת זקנה, כשאתה אדמו"ר גדול ומפורסם בכל רחבי תבל, אין לך אלא גבאי אחד בלבד? השיב הרבי: "כשהייתי צעיר, היה לי הרבה כוח ויכולתי לשרת שלושה אנשים, לעת זקנה, בקושי אני מסוגל לשרת איש אחד..."

•

תהלים, ק"ז: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו גאולי ה'" ומפרש הצדיק ר' שלום מבעלזא ז"ל, דהנה הספה"ק כותבים דלכן לא היתה גאולת מצרים גאולה שלימה, יען שהיתה ע"י משה שהיה בשר ודם, אבל הגאולה העתידה תהיה על ידי הקב"ה בעצמו זו תהיה גאולה שלימה ונצחית א"כ ז"ש: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, דהיינו שיהיה החסד נצחי ולעולם, ומתי תהיה זאת? עז"א "יאמרו גאולי ה', ר"ל זאת יאמרו רק אלו שנגאלו על ידי הקב"ה בעצמו כביכול ולא ע"י שליח.

ועפי"ז מפרש ה"ייטב לב" את המסורה: ג' פעמים פדות "ושמתי פדת", "פדת שלח לעמו", "כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות", ר"ל פדת הראשון חסר ומ"ט עז"א יען ש"פדות שלח לעמו", דהיינו ע"י שליח, אולם אם "עם ה' החסד", כלומר ה' בעצמו יפדה את ישראל ויעשה עמהם חסד, אז "והרבה עמו פדות", שתהיה גאולה שלמה, בב"א.

•

"אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים" (יומא, פ"ה) ופירש הצדיק רבי שלום מבעלזא ז"ל, כי מלת "מי" בגמטריא חמישים וז"ש רבי עקיבא "לפני מי" כלומר, אם אתם עומדים עדיין לפני מספר "מי" ואתם שקועים במ"ט שערי טומאה, אז "אתם מטהרים", ר"ל אז אתם יכולים בעצמכם לטהר אתכם ולחזור בתשובה, אבל "ומי", אם כבר הגעתם למספר חמישים, אז "מטהר אתכם רק אביכם שבשמים" ודפח"ח וש"י.

•

בפרשת משפטים: "ונקרב בעל הבית אל האלוקים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" ואומר הצדיק ר' יששכר דב רוקח מבעלזא ז"ל לפרש, כי אם רב או דיין נפטר מן העולם ומגיע לבית דין של מעלה שואלין אותו, האם עסק בתורה, אבל אם "ונקרב בעל הבית אל האלוקים" אותו שואלים שם "אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" כלומר, האם נשא ונתן באמונה. ודפח"ח.

•

"הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני" (תהלים, נ"א, ד'), ומפרש "מצודת דוד": הרב — הרבה ומאוד, כבסני.. ואומר הצדיק רבי שלום מבעלזא זצ"ל, לכאורה קשה להבין, למה קבעו חז"ל כי צריך עשרת ימי תשובה, מדוע לא די לחזור בתשובה ביום כפור בלבד? וי"ל דהנה הבגד שיש בו כתם, הגם שמכבסים אותו בכ"ז אין הכתם יוצא לגמרי, אלא נשאר עדיין רושם ורק אם מכבסים אותו הרבה פעמים יוצא לגמרי. וז"ש דוד המלך ע"ה: "הרב כבסני", כלומר, שהכיבוס יהיה הרבה פעמים ורק אח"כ "ומחטאתי טהרני" לגמרי. ודפח"ח וש"י.

•

בקשר להמלטם של האדמ"ר רבי יששכר דב רוקח מבעלזא ואנשי חצירו מגאליציא לקארפטרוס, נאמר בשם הרבי: מדוע נוהגים בעת קריאת המגילה להכות גם ברגלים כששומעים את השם "המן"? כי אנו יודעים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו וישנם שונאי ישראל כמו המן ימ"ש שמסמל את כל צוררי יהודים, שרוצים להשמידנו. לכן אנו רוצים להראות להם שיש לנו עצה טובה נגד גזרותיהם, והיינו הרגליים, כי כל זמן שיש לנו רגליים ומסוגלים אנו לברוח למדינה אחרת, איננו מפחדים מהם...

•

עוד נמסר בשם הצדיק מבעלזא כי הטעם שבחר להתגורר במונקאטש ולא בישוב הררי קטן אחר, משום שאנחנו מוצאים בתורה שאברהם אבינו אמר ללוט "הפרד נא מעלי", כלומר, לך לאן שאתה רוצה. לכאורה קשה, מדוע לא אמר לו הישאר כאן ואני אלך למקום אחר? התירוץ הוא: יהודי צדיק כמו אברהם אבינו אינו יכול להתגורר בכל מקום, כי הוא זקוק לבית כנסת, למנין, למקוה, לשוחט, לתלמוד תורה וכיו"ב, אבל הרשע והאדם החילוני יכול להתגורר אפילו בקצה העולם, ללא כל בעיות.

•

המריבה בין מונקאטש לבעלזא היתה בימים ההם נושא לוויכוח בכל המדינה, והכתה גלים בקרב היהדות החרדית. בעלי הבתים דנו לחובה בדרך כלל את הרב ממונקאטש, אבל הרבנים המקומיים הבינו למרת נפשו והשתתפו בכאבו. והנה ההסבר: בעת מלחמת העולם הראשונה ברחו לנפשם יהודים רבים ממחוז גאליציא, שהפך לשדה קרב, והתיישבו בערים שנמצאו במרכז הארץ, בין הפליטים היו הרבה "נכדים" של אדמורי"ם וצדיקים, שלא הסתדרו בפרנסה בגאליציא, וראו כי כאן בהונגאריא, בקארפאטורוס ובטראנסילבניא יש מקום פרנסה ליהודים והאנשים מכבדים אותם ואוהבים לעשות צדקה. לכן החליטו להישאר כאן. בתחילה התיישבו באופן זמני ולאחר מכן השתקעו במקום לאורך ימים. בסוף מלחמת העולם הראשונה היו כבר כל הקהלות מבורכות בצדיקים. כמעט בכל עיר היו מספר אדמו"רים קטנים ובכל עיירה — אדמו"ר אחד. כאמור, רבנים אלו לא הוזמנו ע"י מכרז, לא נבחרו ע"י חברי הקהלה ולא נבחנו אף פעם בידיעתם בתורה. הם התיישבו בישוב מסוים ביזמתם הם, רכשו דירה בעזרת כמה נדבנים שצצו תמיד בכל קהלה, חדר אחד של הדירה הפכו לבית כנסת והתחילו לנהל את הרבנות.

אמנם, אדמו"רים אלה, הכניסו אווירה של יהדות ("יודישקייט") וחסידות לערי הונגאריא, אבל — מצד שני — הֵם היוו מטרד תמידי למרא דאתרא. רק מעטים מהם לא התערבו בענינים מקומיים, מרביתם לקחו חלק פעיל בכל מיני סכסוכים שעלו על הפרק בחיי הקהלה. מה שהרב המקומי אסר — האדמו"ר התיר, ומה שהרב המקומי התיר, האדמו"ר — אסר.

זאת ועוד: בזמן שהרב המקומי הסתפק במועט, חי אדמו"ר ברמה גבוהה, למרות שלא הסתדר בפרנסה, באין ברירה, יצא פעמיים בשנה לאורכה ולרוחבה של המדינה לאסוף כסף, דבר שלא הוסיף כבוד לא לתורה ולא לרבנים. גם כשישב בביתו היה עיקר עיסוקו: כתיבת מכתבים לכל פנות הארץ לכל מיני גבאי צדקה, לנדבנים ולסתם יהודים, בכדי לדרוש מהם כסף. המכתבים נכתבו על ניירות שהיה מודפס עליהם: "הרב פלוני בן אלמוני ונכדם של חצי תריסר צדיקים ואדמו"רים "רב חונה פה ק"ק..." בסוף המכתב שוב חותמת גדולה עם אותו תוכן, וזאת כדי להטעות את הבריות, שאינם יודעים הבדל בין רב לרב.

ודכירנא, שהיה מעשה אצל הרב מקליינווארדיין, שביקר אצלו יהודי ווינאי והתפלא עליו שנשתנה צורתו, כי לפני מספר שבועות ביקר בווינה הרב מקליינווארדיין והיתה לו צורה אחרת לגמרי. בדקו ומצאו, כי האדמו"ר מקליינווארדיין אסף תרומות בווינה ואמר שהוא הרב מקליינווארדיין. יצאה מהדבר שערוריה שלמה וחילול השם גדול.

כדאי לציין, כי בספר שו"ת "בית יצחק" (חלק חו"מ, סימן ס"ה) כותב הגאון רבי יצחק יהודה שמעלקיס מלעמבערג, שמי שאינו רב, אסור לו לחתום "חונה פה", מכיון שזה תוארו של רב, מרא דאתרא ואב"ד, כמ"ש בשו"ת "חתם סופר" (חלק ששי סימן נ"ט) עיי"ש ואם כן הוי גניבת דעת הבריות וגם יש בזה משום גיאות, ומה"ט אסור לקרות לתורה בשם "מורה — מורנו" את מי שאינו מרא דאתרא ואב"ד.

בתקופת המלחמה התיישבו במונקאטש כמה אדמו"רים כמו: רבי פנחס מדולינא, רבי ישעכר דב אייכענשטיין מזידיטשוב ורבי יצחק אייזיק ווייס מספינקא, זי"ע. הצדיקים הללו לא הפריעו כלל לרב המקומי, כי הם לא הגיעו לרמתו הרוחנית. לא כן האדמו"ר רבי ישעכר דב רוקח מבעלזא זצ"ל, שהיה דמות קדושה, בעל שיעור קומה, שהתבלט מכל האדמו"רים של בני דורו, דבר זה הפריע לרבה של מונקאטש. ואפילו אם הצדיק מבעלזא לא אסר ולא התיר ולא התערב בשום דבר, אבל נוכחותו והופעתו, שעשו תמיד רושם עצום, פגעו מאוד בסמכותו הבלעדית ובכבודו המיוחד של המרא דאתרא, כי אין שני מלכים יכולים להשתמש בכתר אחד.

*

סיפר לי יהודי אחד ממונקאטש, שהשתתף בימים ההם של מחלוקת בחתונה של איש אחד מחסידי בעלזא. כמובן, שהמחותנים כיבדו את האדמו"ר מבעלזא בסידור חופה וקידושין. כשהצדיק התחיל את הברכה על הכוס, דחף יהודי מזוקן אחד את כל המחותנים שעמדו מתחת לחופה הצידה ואמר: "אני שליחו של המרא דאתרא ועלי לסדר את הקידושין!" הוציא כוס והתחיל לברך... כל המחותנים והאורחים התנפלו עליו וכיבדו אותו במהלומות, אך הוא לא וויתר והמשיך בברכות, אזי, הפילו אותו לארץ. כשהאיש היה מונח על האדמה, ללא כובע בראשו, כיסה ראשו בידו האחת ובידו השניה אחז את הכוס שהיתה ריקה למחצה מיין — המשיך בשלו ובירך ברכת אירוסין עד הסוף.. כך ידעו חסידי מונקאטש למלא משימה בלתי אפשרית...

*

לאחר שלוש שנים חזר האדמו"ר מבעלזא לגאליציא, אבל עם יציאתו ממונקאטש לא שקטה המחלוקת והפולמוס בעל פה נהפך לכתבי פלסתר בכתב, חוברות השמצה הופיעו מטעם שני המחנות. חסידי בעלזא פרשו מן הקהלה והקימו לעצמם קהלה נפרדת עם רב ושוחט משלהם.

*

קיצוניותו של הרב הגאון ר' חיים אלעזר שפירא באה לידי ביטוי גם בכך, שסירב לקבל את מרותה של הלשכה המרכזית האורטודוקסית בפרעשבורג. לשכה זו הקימו הקהלות החרדיות שנשארו במדינת צ'כו־סלובקיא, בתום מלחמת העולם הראשונה. הרב ממונקאטש הקים לעצמו לשכה מרכזית והצטרפו אליו מספר קהלות מאזור קארפאטורוס.

*

אולם, הרב הגאון ר' חיים אלעזר שפירא היה גבור קנאי ששאג כארי רק כלפי יריביו שרצו לפגוע בשלימות התורה ובאמונת ישראל, בבחינת ויגבה לבו בדרכי ה', אבל בפני חסידיו בני ביתו ובעיני עצמו היה לבו נשבר לאלף שברים והתחנן בכל עת שיעזור לו ה' שישוב בתשובה שלימה.

ואם שאלוהו, האם מתכוון לזה ברצינות, סיפר על הצדיק רבי ר' אלימלך זי"ע שהיה מכניס ידו לאש ושורף את אצבעותיו משום שכשהיה תינוק קטן, הכה בידו על הדדים של אמו ועבר על מצוות כיבוד אם... ואם זו עבירה — בעיני רבי ר' אלימלך — ממילא אנו מלאי עוון בשל עבירות כהנה וכהנה...

באחת מדרשותיו אמר על עצמו: משל למה אני דומה, לגענעראל שעמד בראש צבאו ונפל בתוך הקרב. החיילים שראו כי נשארו ללא מפקד, אחזתם אימתה ופחד מגודל הסכנה האורבת לגורל המלחמה ולקיום מדינתם. אולם באותה שעה קפץ מן השורה חייל פשוט ואזר חלציו ופשט את בגדיו הפשוטים ולבש את מדי הגענעראל ולקח בידו את השרביט ואת ניהול הקרבות, כדי לנצח במלחמה. והנה הנמשל, סיים את דבריו הרב שפירא, "אנכי החייל הפשוט שהתלבשתי בבגדי שרד של שרי צבאות ה', ה"ה הצדיקים והקדושים שעמדו בראש העם ושהלכו לעולמם, כדי ללכת בעקבותיהם ולהמשיך במלחמת הקודש ולהצליח במאבקנו למען הצלת אמונת ישראל".

*

כאמור, הגם שהרב שפירא זצ"ל היה גאון אדיר בתורה ועמד בראש ישיבה גדולה והיה גם אדמו"ר מפורסם וכל כוונותיו היו לשם שמים, בכל זאת, נהג את עדתו ביד חזקה ורדף ללא רחם כל יהודי שהתנגד להשקפת עולמו. אולם, לא כדורות הראשונים — דורות האחרונים. בעוד שלפנים היתה יד הרב תקיפה בקהלתו ומרותו מוטלת על הכל, הרי עתה עם התרופפות המשמעת, קמו נגד הרב הנוקשה יריבים רבים וחזקים בקרב חברי הקהלה, שהצליחו להקים במונקאטש בית ספר תיכון חילוני בשפה העברית, על אפו וחמתו של הרב המקומי. רובם של המורים בבית ספר זה לא היו דתיים, והמוסד הזה פגע בלבו של הגאון שפירא זצ"ל. חינוך מודרני זה של הנוער גרם לפירוד לבבות ולחורבן רוחני בקהלת מונקאטש. הצלחתם של החוגים החילוניים במונקאטש עודדה גם את החוגים החופשיים בערים הסמוכות, להתקומם נגד הרב דמתא ולהקים בתי ספר חילוניים, במקום בתי תלמוד תורה.

הרב הגאון רבי חיים אלעזר זצ"ל נפטר עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה במחלה קשה (גדול ממאיר במוח) ר"ל, מתוך יסורים גדולים. פעם אמר על עצמו, כי כל חייו היו שרשרת ארוכה של סבל וכאבים. את נוסח מצבתו חיבר הוא בעצמו, ובו הוא כותב בין השאר... "למד תורה מתוך יסורים"...

חתנו, הרה"ג ר' ברוך רבינוביץ שליט"א, אשר מילא את מקומו בכסא הרבנות, היה נאלץ לעזוב את מונקאטש ולעלות לארץ ישראל, מכיון שהיה יליד פולין והממשלה הצ'כית הרחיקה אותו משם. דבר זה היה לטובתו, כי עי"ז ניצל ממות — לחיים, כי רובם ככולם של יהודי מונקאטש ניספו בשואה ונהרגו על קדושת השם במחנות ההשמדה של הנאצים הגרמנים ימ"ש. ה' ינקום את דמם הנשפך.

קהלת אונגוואר

רבי מאיר א״ש

כשלושים קילומטר מהעיר מונקאטש, שכנה עיר ואם בישראל, שמנתה כחמשת אלפים נפשות, בשם אונגוואַר. קהלה זו היתה שונה ממונקאטש, באשר בה נמצאו קבוצות גדולות של אשכנזים מובהקים וגם משכילים ומתבוללים, במספר לא מבוטל. למרות זאת, היה לקהלה זו תמיד צביון חרדי וחסידי, מכיון שהנהלת הקהלה היתה תמיד בידי אנשים יראים ושלימים ומוקירי רבנים, שהשתדלו בכל פעם להושיב על כסא הרבנות בעירם גאוני תורה ידועי שם. הודות לרבנים גדולים אלה, התנהגה הקהלה ברוח ישראל סבא וברוח התורה והמסורה.

מבין רבניה המפורסמים, יש להזכיר את הרב הגאון הגדול רבי מאיר אייזנשטעטער (א״ש) ז״ל, בעמח״ס ״אמרי בינה״ ו״אמרי א״ש״, שהיה מפורסם בשל גדולת תורתו וצדקתו. עליו כתב רבו ה״חתם סופר״, ״תלמיד המחכים את רבותיו״. בחיי רבו, סירב להשיב הלכה לשואלים ורק לאחר פטירת רבו הח״ס זצ״ל, החל להשיב לשואלים בהלכות. בימים ההם, נחשב רבי מאיר א״ש, לאישיות התורתית הבולטת ביותר במדינת הונגאריא. הוא נחשב גם לאחד ממנהיגיו החשובים של המחנה האורטודוקסי במדינה זו. הוא עמד בקביעות על משמרת הקודש וכמו רבו הח״ס יצא אף הוא בתוקף נגד ה״מתקדמים״, שרצו להנהיג ״תיקונים״ בבתי הכנסת. כן נאבק במסירות נפש נגד הקמת בתי ספר עבריים חילוניים, במקום בתי תלמוד תורה. באחת מתשובותיו הוא מציע שילדי ישראל ילמדו את המקצועות החילוניים מפי מורים נוצרים, שמתיחסים ביתר כבוד לאמונת ישראל מאשר המורים היהודים החופשיים. למרות שהיה גבור במלחמה למען חיזוק הדת ונשמע קולו למען.הרמת קרן התורה בכל המדינה, בכל זאת, בביתו באונגוואר עבד את ה׳ תוך צניעות והיה ענוותן יוצא מן הכלל.

רבי מאיר א״ש היה חתנו של הגאון ר׳ דוד דייטש ז״ל, בעמח״ס ״אוהל דוד״, שהיה אבדק״י נובי־מיסטו (מחוז נייטרא). עוד בבית חותנו התחיל מרביץ תורה לבחורים בישיבה שניהל.

רבי דוד דייטש

אפיזודה מבדחת אודות רבי דוד דייטש סופרה לי על ידי איש נאמן: בערב פסח בהשכמה, כשחזר מבית הכנסת ורצה ליטול את ידיו לארוחת הבוקר, טעה ושאב מים בכלי חמץ מתוך דלי, שאשתו הרבנית הגעילה כבר לצורך פסח. יצאה הרבנית בצעקה גדולה ומרה, כי עכשיו היא צריכה שוב להגעיל את הדלי, שנעשה חמץ. על זה אמר בעלה רבי דוד דייטש: ״הענין לא כל כך חמור, כי הוא צונן בצונן״. השיבה לו הרבנית: ״בור ועם הארץ שכמוך! האם אתה יודע לברר הלכה?! אם הייתי סומכת על פסקי הלכה שלך, הייתי כבר אוכלת חזיר וחמץ בפסח...״ על זה אמר לה: ״בודאי את יודעת לברר הלכה יותר טוב ממני. לך יש עשר תשובות בספר מורי ורבי ה״נודע ביהודה״... (בנוסף לכך נזכר ר׳ דוד דייטש בצל״ח במסכת ביצה דף ד׳ בשם ״תלמיד חביב״ עיי״ש, בשו״ת חתם סופר, בשו״ת ר׳ יהודה אַסאַד, בשמן רוקח ובשו״ת שיבת ציון).

*

הגאון ר׳ דוד דייטש אהב להתבדח לפעמים. מספרים על רבי מאיר א״ש, כי פעם התארח ביום שבת קודש בבית חותנו ר׳ דוד דייטש. בערב שבת, כשהלכו שניהם למקוה, התלונן ר׳ מאיר א״ש באזני חותנו, כי ביקש מאשתו גרביים נקיים לכבוד שבת. היא טוענת שנתנה לו והוא לא קיבל אותם. הרגיע אותו ר׳ דוד דייטש ואמר: ״אל דאגה, בביתנו לא הולך לאיבוד שום דבר״. למחרת, ביום שבת קודש בארוחת הצהרים, כשהביאו את החמין (טשולענט), שהוציאו מהתנור ושמו את הסיר לפני בעל הבית, בכדי שיחלק את המנות לבני ביתו, תחב ר׳ דוד דייטש את המזלג לתוך הסיר והוציא גרב אחת... פנה אל חתנו ר׳ מאיר א״ש ואמר לו: אתה רואה, אמרתי לך אתמול כי בבית שלנו לא הולך לאיבוד שום דבר...״

*

לפעמים היה מחליף בערב שבת חולצתו הנאה בחולצה בלויה של יהודי עני, פעם נעלמה חולצתו, כך שנאלץ לחזור מהמקוה ללא חולצה. שאלה הרבנית: היכן החולצה? השיב הרב: ״החלפתי בטעות את חולצתי עם חולצת יהודי אחד״. אם כך, היכן החולצה השניה? תמהה הרבנית. — אותו יהודי שכח להשאיר את חולצתו... החזיר לה הרב. אין חידוש, איפוא, שר׳ מאיר א״ש, רבה של אונגוואר, היה גדול לא רק בתורה אלא גם במעשים טובים, צדקה וחסד, כי היה לו ממי ללמוד מדות טובות.

*

על רבי מאיר א״ש שמעתי ממו״ח ז״ל את הסיפור הבא:

בכפר גינז־ריסקא, הסמוך לעיירה סאַנטוב, התגורר יהודי תלמיד חכם גדול ועשיר מופלג ושמו ר׳ יעקב פרענקל, שהיתה לו בת יחידה. כשהגיעה לפרקה, נסע ר׳ יעקב למרן ה״חתם סופר״ בבקשה שיציע לו בחור כהלכה לחתן. נתן לו הח״ס שני בחורים מתלמידיו, האחד היה ר׳ מאיר א״ש והשני — ר׳ יצחק פרענקל. ה״חתם סופר״ אמר לו שיקח אותם לאכסניא שלו וידבר אתם משום ששניהם מוכשרים ביותר, ואחר השיחה יבחר אחד מהם. למחרת, שב ר׳ יעקב למרן ה״חתם סופר״ ואמר לו, כי אין ביכולתו לתת עצה לנפשו, כי שני הבחורים מצאו חן בעיניו. על זה אמר הח״ס ז״ל שיביא את בתו לפרעשבורג והיא תבחר אחד מהם. וכן היה. אבל גם הבת לא יכלה להכריע בדבר. על זה פסק ה״חתם סופר״ שיפילו גורל. כשעשו זאת, נפל הגורל על ר׳ יצחק פרענקל. אותו ר׳ יצחק נעשה אח״כ הרב הגאון אבדק״ק קרולע והיה נקרא בפי כל ״ר׳ איציקל קרולער״. הוא חיבר את הספר ״זבד טוב״ על סימן י״ז שבשלחן ערוך אה״ע. אולם, לא האריך ימים על כסא הרבנות, בנתיים, התאלמן גם ר׳ מאיר א״ש מאשתו ונשא לאשה את אלמנתו של ר׳ איציקל קרולער, בתו של ר׳ יעקב פרענקל הנ״ל.

מו״ח ז״ל היה מפטיר: ״ראה, כמה גדול כוחו של מרן ה״חתם סופר״ ז״ל, שהציע את שניהם לאשה זו ונתקיימו דבריו הקדושים. וכאשר יקרא האדם בעיון רב את ההסכמה אשר נתן ר׳ מאיר א״ש ז״ל על הספר ״זבד טוב״ ימצא ראיה לדבר, שהוא אכן אמת״...

הרב הגאון ר' מאיר א"ש עמד גם בראש ישיבה גדולה והרביץ תורה למאות תלמידים, במשך שבע עשרה שנה. הוא נהג כרבו, ה"חתם סופר", שלא ביטל אף יום אחד מלימוד תורה ונתן שיעור ברבים אפילו בחנוכה ובפורים. הוא זכה להעמיד תלמידים שהיו גדולים בתורה וביניהם רבנים חשובים ומפורסמים. נציין רק אחדים מהם: זקיני, הגה"צ ר' אשר אנשיל יונגרייז, רבה של טשענגער, בעל "מנוחת אשר", הרה"ג ר' דוד לייב זילבערשטיין, רבה של ווייטצען, בעל "שבילי דוד", הרה"ג ר' חיים סופר, רבה של מונקאטש ואחר כך בבודאפעשט, הרה"ג ר' יואל צבי ראטה, רבה של חוסט, בעל "בית היוצר", הרה"ג ר' יהושע העשל הכהן פריד, רבה של קאלפוש, בעל "זכרון יהושע", הרב הצדיק ר' יוסף מאיר ווייס, האדמו"ר מספינקא, בעל "אמרי יוסף", הרה"ג ר' מרדכי ברודי, רבה של מיאווא, בעל "חידושי מהר"ם, הרה"ג ר' שמואל פרענקל, רבה של דורוג, בעל "אמרי שפר" ועוד.

*

ר' מנחם א"ש

גם בנו של ר' מאיר א"ש, הרה"ג ר' מנחם אייזענשטעטער ז"ל, שמילא את מקום אביו בכסא הרבנות, הלך בעקבות אביו הקדוש והיה גדול בתורה ובמעשים טובים. פעילותו למען חיזוק הדת והיהדות במדינה חרגה ממסגרת רבנותו באונגוואר. היה מראשי המדברים באסיפות הרבנים האורטודוקסים והשתתף במשלחת הרבנים לקיסר פראנץ יוסף. הוא, הוא, געה בבכיה כשהתחיל לדבר בפני המלך, ועל ידי הדמעות הללו הביא את הישועה ליהודים יראי ה' במדינות אוסטריא — הונגאריא. רבי מנחם א"ש השקיע הרבה מאמץ בהדפסת ספרי אביו ז"ל והתמסר בלב ונפש לניהול הישיבה. העמיד מאות תלמידים, ביניהם רבנים חשובים. זאת ועוד: רבי מנחם א"ש יסד יחד עם בעל ה"כתב סופר" את כולל "שומרי החומות בית הסופר והמאיר בארץ הקדושה" על שמות מרן ה"חתם סופר" והגאון ר' מאיר א"ש. מאז, עומדים בראש כולל זה שלושה נשיאים — הרבנים מפרעשבורג, אונגוואר ובודאפעשט.

*

פעם אמר הגאון ר' מנחם א"ש לתלמידיו: "דעו לכם, כי פוסק שכותב בדברי התשובה שלו "עיי"ש", כלומר, הוא מצטט מכל מיני ספרים ("מזכיר נשמות") ואינו מחדש מפי עצמו שום דבר, פוסק כזה דומה לדוור, שמביא מכתבים, שנכתבו ע"י אחרים"...

*

לפעמים, הי' מטיל מרה בתלמידים והטיף להם מוסר, אך בסיום דבריו הי' מפייסם במלים חמות. וכך אמר: "דעו לכם, כי בדרך כלל זורקים אבנים על עץ שיש עליו פירות, על אילן סרק לא זורקים אבנים... מוסר אומרים לאדם שיש בו תורה, מצוות ומעשים טובים".

שאלו את רבי מנחם א"ש: למה הרבנים האורטודוקסים אומרים תמיד מוסר ליהודים שהם ממילא שומרי תורה ומצוות, ולעומתם, הרבנים הריפורמים לעולם אינם אומרים מוסר? הוא השיב כך: "משל למה הדבר דומה, לבעל חנות, שדורש תמיד מחיר גבוה עבור סחורתו, אבל הקונים יודעים שאפשר להתמקח אתו ובסופו של דבר הוא מוריד מן המחיר. ויש עוד סוג של חנות, שם מוכרים את הסחורות במחירים נמוכים, מינימאליים, וכאן אי אפשר להתמקח ובעל החנות לא יוריד מהמחיר אפילו פרוטה אחת. והנה הנמשל: הרב הריפורמי הרס מכל מה שהיה קדוש באמונת ישראל הוא לא יכול להוריד מהמחיר שהוא דורש. לא כן הרב האורטודוקסי, הוא דורש הרבה, אבל אפשר להתמקח אתו. ולכן הוא דורש הרבה, כדי שיהיה ממה להוריד..."

•

הריפורמים אמרו על עצמם שהם רודפי שלום והאורטודוקסים הם שמציתים תמיד את אש המחלוקות. על זה הגיב רבי מנחם א"ש ואמר: "ההיפוך הוא הנכון. המשכילים שרוצים "לצעוד עם הזמן" ולבצע תיקונים חדשים בבתי הכנסת, הם הם שגורמים לקטטות, כמו שכתוב "עושה חדשות בעל מלחמות"...

•

הגאון רבי שלמה גנצפריד
בעמח"ס קצור שלחן ערוך

רבי שלמה גאנצפריד

בבית דינו של הרה"ג ר' מנחם א"ש כיהן כראש בית דין הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד זי"ל, שתופס מקום מכובד בגלריא של מחוללי ההלכה בעם ישראל. הוא נתפרסם בעולם היהודי בשל ספרו "קצור שלחן ערוך", שזכה עד היום לעשרות מהדורות ופירושים ותורגם להרבה שפות. מי היה ר' שלמה גאנצפריד בקהלת אונגוואר? הוא נולד בעיר זו לאביו ר' יוסף, שהיה סוחר, עוד בילדותו נתייתם מאביו, והרב המקומי, הגאון ר' צבי הירש העללער זי"ל, נעשה לאפוטרופוס שלו ולרבו היחידי. ר' שלמה שלח ידו במסחר לאחר שהתחתן, אך ללא הצלחה, כי הפסיד פעמיים את רכושו ונשאר בעירום ובחוסר כל. בעקבות מצבו הקשה הסכים על כרחו לקבל עול רבנות בכפר ברעזוביץ לאחר שכיהן כאן בתור רב קרוב לעשרים שנה, נתקבל כדיין בעיר מולדתו — אונגוואר.

בהתחלה הוא הוציא לאור ספר "קסת סופר" על הלכות סופרים, שמצא חן בעיני ה"חתם סופר". כן הדפיס את הספר "לחם ושמלה" על הלכות נדה ומקואות ו"תורת שבח" על הלכות שחיטה ובדיקה וספר "אהל שם" על הלכות גיטין ושמות נשים ועוד. אולם, אף אחד מספריו לא זכה להצלחה כה גדולה כספרו ה"קצור שלחן ערוך", שנחטף ממש מיד עם הופעתו ונדפס מחדש כמעט בכל שנה. ספר זה החלו להדפיס בכל מדינות העולם, בהן התגוררו יהודים, ללא ידיעת המחבר ובכל פעם באלפי עותקים. כמו כן, עשו מחברים למיניהם פירושים ותוספות, הערות והגהות. ר' שלמה גאנצפריד הסכים עמהם, אך דרש שידפיסו זאת בספר נפרד, כדי לא לעשות מ"קיצור שלחן ערוך" — "שלחן ערוך גדול".

הרב גאנצפריד זי"ל, אף שהיה אדם רודף שלום, בורח מהכבוד ונוח לבריות, לא נמלט ממחלוקות. בספרו "אהלי שם" כתב בכמה ענינים שאין ההלכה כבעל "דברי חיים" שהוציא ג"כ ספר על שמות נשים. הדבר עורר את רוגז חסידי צאנז, שתקפו את הרב גאנצפריד והשמיצו אותו. הוציאו נגדו גם שני קונטרסים, אחד בשם "מלחמת חובה" ואחד בשם "לקוטי צבי". ר' שלמה גאנצפריד ענה גם הוא בקונטרס בשם "מכסה לאוהל".

מתנגדיו ובראשם הרב ר' שלמה האלבערשטאם מוויז'ניץ, נכדו של ה"דברי חיים", טענו נגדו שלא חידש כלום בספרו אלא קיצר את הספר "חיי אדם" שחיבר הרה"ג ר' אברהם דאנציג מווילנא, לפני כמה עשרות שנים. מתנגדיו של הרב גאנצפריד לא צדקו, כי הרב דאנציג, שהתפרנס מיגיע כפיו, קיצר אמנם את ה"שלחן ערוך", אבל ה"חיי אדם" היה מיועד לתלמידי חכמים וללומדים הגדולים של ליטא ופולין, אך היה קשה מדי ליהודים פשוטים, שלא זכו ללמוד תורה בישיבות. לא כן ה"קצור שלחן ערוך" שנכתב בעברית קלה ופשוטה השוה לכל נפש. המחבר לא מביא בכלל ענינים מסובכים בהלכה, אלא מפנה בהם את הלומד למורה הוראה. זאת ועוד: אין לך פוסק עליון מהאומה עצמה, שבחרה וקידשה את ה"קצור שלחן ערוך" והפיצה אותו בכל קצווי תבל, סימן שיש משהו מיוחד בספר זה שמזכה אותו להיות הספר הנפוץ ביותר בין שומרי מצוות התורה בעולם היהודי.

*

כשהופיע הספר "חיי אדם" בווילנא, לפני כמאה וחמישים שנה, נתקבל באהדה רבה בקרב לומדי התורה וזכה לעשרות מהדורות. בכמה קהלות בפולין אף קמו חברות מיוחדות לשם לימוד "חיי אדם" בצוותא. אבל לאחר הופעת ה"קצור שלחן ערוך" לפני כמאה שנה, נדון ה"חיי אדם" להשאר במדפי הספריות. זאת גם בשל העובדה, כי רבי אברהם דאנציג ז"ל, הלך בפסקי הדינים אחרי הפוסקים האחרונים ולפעמים נטה גם מדרכם. לכן, בנוגע ל"הלכה למעשה" לא נתקבלו ספריו אצל הרבנים, אשר עיקר הוראתם היא מה"שלחן ערוך" של מרן ה"בית יוסף" עם הגהות מרן הרמ"א זצ"ל.

*

רבי אברהם דאנציג קרא לספרו בשם "חיי אדם", כי ראשי התיבות "אדם" הם אברהם דאנציג. הוא נולד בעיר זו ומשם שמו. אך ליצני הדור התבדחו: מדוע קרא ר' אברהם דאנציג לספרו בשם זה? לפי שחשש, אולי יבוא פעם מחבר אחד וירצה לקצר גם את ספרו, בכדי שהדבר לא יתרחש לעולם הוא קרא לספרו בשם זה, כי לא יתכן לקרוא לספר בשם "קצור חיי אדם"... מענין, כי כל הספרים שהוציא לאור הוא קרא בשם "אדם", כמו "נשמת אדם", "חכמת אדם", "בינת אדם". ומספרים שהיה לו בן שלא נהג כשורה, והבריות קראו לו בשם "פרא אדם"...

*

כשבאו ואמרו לאחד הגאונים בפולניא, כי ה"חיי אדם" אוסר אכילת תפוחי אדמה בפסח משום "גזרת קטניות", התפלא הגאון: האמנם? הרי תפוח אדמה בפסח הוא חיי אדם...

*

לרבי שלמה גאנצפריד היו בנות בלבד. שני חתניו שימשו ג"כ כדיינים בבית הדין באונגוואר. הוא זכה לאריכות ימים ונפטר בגיל 82. מספרים, כי פעם שתה ר' שלמה קפה חם לפני תפלת שחרית. שאל אותו נכדו: סבא, הלא כתבת בפירוש בספרך, כי אסור לשתות לפני תפלת הבקר, שנאמר: "לא תאכלו על הדם", השיב לו ר' שלמה גאנצפריד: "כשכתבתי את "קצור שלחן ערוך" הייתי צעיר והייתי "מתנגד", היום אני זקן ו"חסיד" ומותר לי כבר לשתות לפני התפלה"...

*

לאחר מות ר' מנחם א"ש, מילא את מקומו בנו הרב ר' דוד א"ש, אך הוא לא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו, תבע את רבנות אונגוואר בתורת חזקה הרה"ג ר' צבי הירש ווייס, חתנו של רבי מאיר א"ש, רבה של סערעדנע. מכיון שראשי הקהלה סירבו לקבל אותו, פנה למרן ה"כתב סופר" ולבעל ה"דברי חיים" בבקשה שיבואו לעזרתו. אך הם דחו את פנייתו, כי הוא היה אמנם גדול בתורה, אבל במילי דעלמא היה בטלן ושלומיאל וקהלת אונגוואר היתה זקוקה למרא דאתרא שיהיה אישיות מכובדת, בעל יד חזקה. לכן, העדיפו ראשי הקהלה לבחור ברב אחר, והיינו — ברב הגאון ר' חיים צבי מאנהיימער ז"ל בעמח"ס "עין הבדלח", שהיה מפורסם בכל המדינה בשל גדולתו בתורה ובחכמה. בנוסף לניהול הרבנות, עמד גם בראש הישיבה הרמה באונגוואר. דרך לימודו היתה בהתעמקות נפלאה ובחריפות יוצאת מן הכלל. רבים מתלמידיו שימשו רבנים ומורי הוראה ידועי שם בישראל. כדאי להזכיר רק אחד מתלמידיו, ה"ה הרב הגאון הצדיק רבי יוסף חיים זוננפעלד, זצ"ל, רבה של עיה"ק ירושלים. תובב"א.

רבי אלעזר לאוו

אחריו ישב על כסא הרבנות באונגוואר הרה"ג ר' אלעזר לאוו, בנו של הגאון המפורסם ר' ירמיה לאוו, נכד לבעל "שערי תורה" ונין להגאון רבי אלעזר רוקח, בעל "שמן רוקח", רבה של קהלת סאנטוב, באותו זמן שקהלת אונגוואר בחרה בו, הזמינה אותו גם קהלת עיר הבירה בודאפעשט, לשמש בה כאב בית דין. אולם רבי אלעזר לאוו העדיף את העיר אונגוואר, כי רצה להרביץ תורה ברבים ולנהל ישיבה ובעיר גדולה כמו בודאפעשט לא היתה אפשרות לכך. שנה תמימה המתינה קהלת היראים בבודאפעשט, אולי יימלך הרב לאוו בדעתו ויסכים להעתיק אהלו לעיר הבירה, אך לשוא. הוא היה איש רב פעלים והשתתף בחיים הפוליטיים הדתיים של המדינה. מספר שנים שימש כחבר הנשיאות של הלשכה האורטודוקסית המרכזית בבודאפעשט. כן קבע הרבה תיקונים חשובים בקהלתו.

אולם, למרות הצלחתו, התנגדו לו בתוקף חסידים מבני קהלתו הם לא יכלו להשלים עם אורח חייו האשכנזי, והיינו: סירב לחבוש "שטריימל" ולהיות כמו כל רבני קארפאטורוס, בשבת לא הלך למקוה ולא "ניהל שלחן" בשבתות ובחגים. מצד שני התנגדו לו גם החוגים המודרניים, באמרם, שהוא קנאי קיצוני בענייני דת, והציקו לו מאד.

רבי אלעזר לאוו היה מלגלג ברודפיו באומרו: כי כלל הוא, שעמי הארץ שונאים הם לתלמידי החכמים בתכלית השנאה ויש להם הנאה אם ביכולתם לצער אותם. לכן, היה פעם מקובל, כי כל עשיר עם הארץ השיא את בתו לבחור ישיבה והיה לו בבית תלמיד חכם משלו והיה ביכולתו לרדת לחייו כל ימיו. בתקופתנו אנו נתחכמו עמי הארצות והגיעו לידי המסקנה, שלא צריך לפזר כל כך הרבה כסף בשל תחביב זה. אלא, בוחרים רב, תלמיד חכם, לרבה של הקהלה. החזקת תלמיד חכם אחד לכל העיר יותר זולה, עושים לו צרות, וכך כל עמי הארץ יוצאים ידי חובתם...

*

כשנפשו מרה עליו מסבל המחלוקת, היה טוען: "אמנם, אנחנו בזמן הזה לא נחשבים כתלמידי חכמים, אבל לדבר אחד אנו כן נחשבים כתלמידי חכמים — הגמרא אומרת בסוף מסכת ברכות "תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא..."

*

הוא היה אומר: "בתקופה שלנו לימוד התורה פוחת והולך בעוה"ר, ובכל זאת צצים בכל פנה — גאונים..."

*

בדרשתו לפני בחורי ישיבה אודות מעלת התורה אמר: "המדרש אומר "ברוך אתה בבואך" בפרקמטיא שלך, ו"ברוך אתה בצאתך" בפרקמטיא שלך. לכאורה, קשה להבין את המדרש, האם ברכת תורתנו הקדושה תהיה חלה רק על עסקים גשמיים? והנה ההסבר: אם סוחר קמעוני נוסע לקנות סחורה לסיטונאי, יש בידו כסף ואין בידו סחורה וכשהוא חוזר הביתה, יש בידו סחורה ואין בידו כסף, ואותו דבר לגבי הסיטונאי. אבל מי שעוסק בתורה אינו כך, אלא הוא מוכר את הסחורה, מקבל שכר

והתורה נשארת בידו ובמקום אחר הוא יכול למכור אותה שנית ושוב לקבל שכר. וזוהי כוונת המדרש "ברוך אתה בבואך — בפרקמטיא שלך, וברוך אתה בצאתך — בפרקמטיא שלך" לכן אנו אומרים על תורתנו הקדושה "כי טוב סחרה מכל סחורה".

*

מספרים על בעל "שמן רוקח", זקינו של הרב לאוו, כי פעם נסע עם עגלתו לכפר לדבר מצוה, וכאשר הגיעו לעליה בהר, ירד הרב מהעגלה והמשיך את דרכו ברגל, כי אמר שיש בזה משום צער בעלי חיים והסוסים יקראו אותי לדין תורה לבית דין של מעלה. אמר לו בעל העגלה: "ומה בכך! כבוד הרב חכם ויו שידע מה להשיב להם בדין תורה!" השיב לו בעל "שמן רוקח": "אתה צודק בהחלט, אבל אינני רוצה לעמוד לדין תורה עם סוסים..."

*

לעת זקנתו, כשכל היריבים, בכל המחנות, הכירו בגדולתו בתורה ובעבודת השם ונעשו לו ידידים ואוהבים, אמר הגאון רבי אלעזר לאוו: "משל, למה הדבר דומה, לחתן שאומר לכלתו "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" לכאורה קשה, למה לא אומרים "כדת תורה" או "לפי ההלכה", מה פירוש "משה וישראל"? ההסבר הוא: משה היה רועה נאמן ואהב את עם ישראל. גם היהודים אהבו את משה רבינו וביכו את פטירתו במשך שלושים יום, ובכל זאת, היו ביניהם קטטות במשך ארבעים שנה במדבר בשל אוכל, מים, בשר ועוד. למרות זאת, הם לא התגרשו ונשארו יחד עד הסוף. כך אומר גם החתן לכלתו בשעה שהוא מקדש אותה: "דעי לך, שאי אפשר למנוע קטטות ומריבות אבל עלינו להתנהג "כדת משה וישראל", שרבו זה עם זה, אבל לא עזבו אחד את השני ולא נפרדו זה מזה"...

*

רבי אלעזר לאוו נפטר בשיבה טובה, לאחר שהוציא לאור את ספר אביו בשם "דברי ירמיהו" על הרמב"ם. לאחר הסתלקותו, נבחר לרבה של אונגוואר הרה"ג ר' יוסף גרינוואלד, בעמח"ס "אבני שהם", שהיה לפני זה רב במאקעווע ובעיר חוסט. הוא גם הוציא לאור את הספר "ערוגת הבושם" של אביו, הרה"ג ר' משה גרינוואלד, רבה של חוסט. רבי אברהם יוסף היה איש חולני ולא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו, פרצה מחלוקת בקהלה: אלמנת הרב המנוח וכמה בעלי בתים דרשו את כסא הרב, בתוקף חזקה, לבנו היתום הרב ר' יהושע. רוב חברי הקהלה התנגדו לדרישה זו, בטענה כי בכתב הרבנות שנמסר לכל רב ורב באונגוואר יש סעיף מפורש האומר, שאין טענת חזקה לבני הרב. וגם הרב המנוח ר' אברהם יוסף גרינוואלד נתקבל לרב כנגד החזקה לבנו של רבי אלעזר לאוו.

בסופו של דבר, נערכה בחירת רב העיר, בניגוד לרצונה של האלמנה, ותומכיה, וכרבה של אונגוואר נבחר הרב הגאון ר' יוסף אלימלך כהנא ז"ל, רבה של צעהלים בבורגענלאנד (אוסטריא), בעמח"ס "פני יוסף", נכד הרב הצדיק ר' יצחק אייזיק ביליצער מנאג־אידה (סבו של מו"ח ז"ל) וחתנו של בן דודי הרה"ג רבי משה יונגרייז ז"ל, רבה של העיר קאשוי. אלמנת הרב המנוח לא השלימה עם העובדות, והרוחות באונגוואר לא נרגעו. כדי לסיים את המריבה נערך דין תורה בבית הדין הרבני של קהלת מונקאטש. לפי פסק הדין, הוכרה בחירת הרב יוסף אלימלך כהנא כשרירה

וקיימת, והרב ר׳ יהושע גרינוואלד נבחר כראש בית דין. כעבור שנתיים נבחר ר׳ יהושע לרבה של העיר חוסט, למלא את מקום אביו וסבו בעל ״ערוגת הבושם״, ועזב את אונגוואר.

במרוצת הזמן, התרבו המשכילים והחילוניים באונגוואר. ובעקבות חבריהם בעיר הסמוכה מונקאטש, הקימו אף הם בית ספר עברי, חילוני למחצה, דבר שגרם הרס החיים הדתיים והחסידיים שהיו קיימים בעיר זו מדורי דורות. גימנאסיא עברית זאת השביעה את הרב מרורים וגרמה לו צער גדול, כי חללים רבים הפילה והיו רבים בני שוממה מבני בעולה ר״ל.

בכל זאת, עמד הרב הגאון ר׳ יוסף אלימלך כהנא בפרץ ועשה מאמצים, כדי להחזיר עטרה לישנה. הוא היה אחד מגדולי הרבנים בדורו ורבים פנו אליו בשאלות. בקרתי אצלו מספר פעמים וגם זכיתי לקבל ממנו הסכמה בכתב על הוצאת ספרי ״שמן אשר״ על שמעתתא והלכות (ההסכמה מודפסת בספר ״פרורי לחם״). לעת זקנתו, נתקדרו שמי היהדות באירופה בעננים כבדים והגורל המר והאכזרי שבא על יהודי הונגאריא, לא פסח גם על יהודי ארץ קארפאטורוס ועל יהודי אונגוואר היקרים, הי״ד.

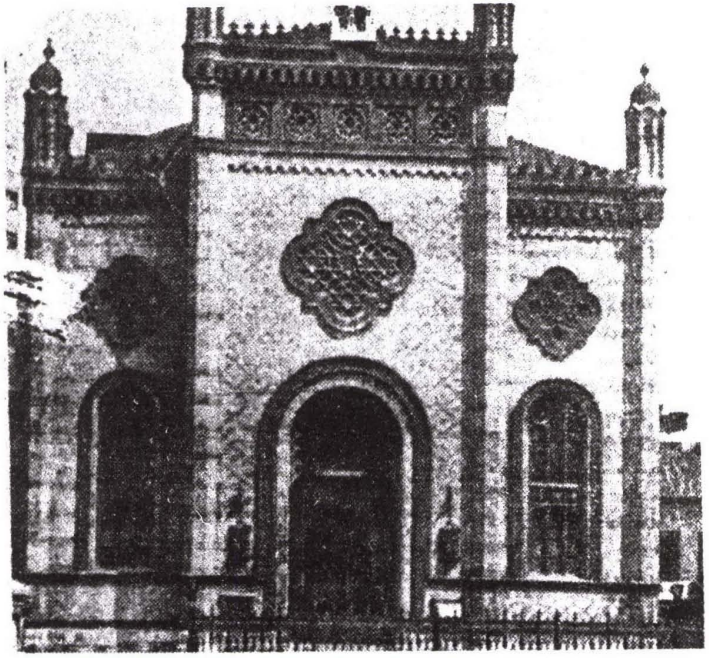

הרב הגאון רבי יוסף אלימלך כהנא
רבה של קהלת אונגוואר

קהלת בוקארעשט

בוקארעשט היתה, עד מלחמת העולם הראשונה, בירת מדינה קטנה בשם וואלאכיא, שלא זכתה לעצמאות אלא בסוף שנות המאה התשע עשרה, לאחר ששתי נסיכויות וואלאכיא ומולדאביא התאחדו. נסיכויות אלה היו, במשך מאות בשנים, תחת כיבוש התורקים ותקופות קצרות תחת כיבוש הרוסים.

הקהלה היהודית הראשונה נוסדה בבוקארעשט ע"י יהודים ספרדים לפני למעלה ממאתיים שנה. הם בנו, לפני כמאה שנה, את בית הכנסת הראשון והמפואר, שעמד על תלו עד ימי הפוגרום של שנת תש"א. יותר מאוחר, השתקעו בבוקארעשט גם יהודים אשכנזים שבאו ממולדאביא, מרוסיא, ומגאליציא. הרומאנים היו מאז ומתמיד אנטישמיים ובפרט הנוצרים, תושבי העיר בוקארעשט. במשך ההיסטוריא, הציקו ליהודים על ידי עלילות דם, פוגרומים, שריפות בתי כנסת, הריסות בתים של יהודים, ביזת חנויותיהם וכדומה. גם בתקופת האמנציפאציא סירבה הממשלה הרומנית ללכת בעקבות ממשלות אחרות באירופה ולהעניק ליהודים זכויות אזרחיות. בתום מלחמת העולם הראשונה, כשנספחו לוואלאכיא המחוזות טראנסילבניא, באַנאַט, בוקובינה ומאַרמאַרוש, התחייבו הרומנים, בחוזה השלום שנחתם בארמון ווערסייל (ע"י פאריס), להעניק שוויון זכויות לכל אזרחיה של רומניא הגדולה.

בית הכנסת המרכזי בבוקרשט

בשנת תר״פ, כשהקרבות שככו, נסעתי בפעם הראשונה לבוקארעשט, כדי לבקר במשרד הדתות ולהסדיר מספר ענינים שהיו קשורים לחיזוק הדת בקהלתי. נסעתי ברכבת עשרים וארבע שעות. לכל אורך הדרך היה לי הרושם כאילו אני נוסע בחזרה לימי הביניים. במקום הערים הנקיות והיפות והשדות המסודרים שבטראנסילבניא, ראיתי בעד חלון הקרון כפרים עניים, מלאים צריפים ואוהלים שחורים ומלוכלכים ושדות מוזנחים, שהחקלאים עיבדו אותם בכלים פרימיטיביים ובידיים ובבהמות רזות ומטונפות.

בעיקר התאכזבתי מהעיר בוקארעשט, שדמתה לכפר גדול, כולו בוץ ולכלוך. חשמלית עוד לא היתה קיימת, רק מסילות ברזל עם קרונות שמשכו אותם סוסים, וכל רחובות בוקארעשט היו מלאים גללי סוסים ובהמות, רוב תושבי העיר היו יחפים עם כובעי פרווה לראשם... את העיר חצה נחל קטן עם מים שחורים ומזוהמים, שלא זרמו, אלא שהו במקום אחד ופיזרו סרחון לכל עברי העיר, החום היה מחניק וכל הסמטאות היו מלאות גוים שכורים שריח יי״ש נדף מהם. אכזבתי היתה גדולה, מכיון שתיארתי לעצמי כי העיר בוקארעשט דומה לבודאפעשט, בירת הונגאריא, המפוארת, שנבנתה ברוב פאר על שתי גדות הנהר דאנובה.

אולם, אכזבה גדולה מזו ציפתה לי. כשהגעתי לרובע היהודי (דודעשט — וועקערעשט) ועשיתי הכרות עם רבנים, שוחטים, חזנים, שמשים ועוד ״כלי קודש״, גבאי בתי כנסת וסתם ״עמך״. נוכחתי לדעת, לצערי הרב, שרובם ככולם של מתפללי בתי הכנסת הם מחללי שבת בפרהסיא ורובם אוכלים טריפות ונבלות ועוברים כמעט על כל איסורי התורה ר״ל, הן על המצוות החמורות והן על המצוות הקלות. ולא זו בלבד שבעלי הבתים הם חילוניים, אלא גם הרבנים שלהם הם קלים שבקלים. בעיני ראיתי שרב אחד שהחזיקו אותו שם לחרדי שבין הרבנים, ביום ש״ק בבקר, שנכנס לביתו ערל רומני עם קנקנים של חלב, כמו שנכנס לכל בתי היהודים שבחצרו. התעניינתי אצל היהודים הללו, היתכן? והם לא ראו בזה כל פסול. כן אמרו על הרב הראשי הרשמי של יהדות רומניא ד״ר יעקב נימירובער שהטבחית של ביתו, שהיתה ערלית, אינה מקפידה תמיד לקנות בשר באטליז כשר...

במדינת וואלאכיא לא התפלגו החרדים מן החילוניים כמו בקהלות אוסטריא — הונגאריא, משום שלא היה הבדל גדול בין שני המחנות הללו. אם בכל זאת היה הבדל הוא בא לידי ביטוי רק בנוסח התפלה בבית הכנסת בלבד. היו אנשים שהעדיפו להתפלל בנוסח מסורת האבות, עם בעל תפלה. והיו יהודים ״מודרניים״ שרצו להתפלל עם חזן ומקהלה. לכן, בכל ערי וואלאכיא ומולדאביא היו רובם של בתי הכנסת מסורתיים, וה״טעמפל״ עם החזן היה דומה לריפורמי. גם בבוקארעשט, עיר הבירה, היה בית כנסת מודרני בשם ״קוראל טעמפל״ וכאן התפלל באופן קבוע בכל שבת הרב הראשי למדינת רומניא ואת נאומיו השמיע בשפת המדינה. למרות שהאיסור על כניסה לבית כנסת ריפורמי לא חל על מדינת וואלאכיא, בכל זאת, יהודי שומר תורה לא נכנס ל״קוראל טעמפל״, שבו היה החזן מחלל שבת בפרהסיא, הבמה לקריאת התורה היתה לפני ארון הקודש (כמו אצל הריפורמים) ובמקהלה המעורבת, ששרה בלוויית העוגב, היו גם ערלים וערליות, ר״ל.

רבי מאיר לייבוש — המלבי"ם

אולם, היו גם מספר בתי כנסת ו"שטיבלעך" בבוקארעשט בימים ההם, שהתפללו בהם ברמה אורטודוקסית, כמקובל אצלנו. המפורסם מביניהם היה "בית הכנסת ע"ש מלבי"ם", רבה של בוקארעשט לשעבר, הרב הגאון ר' מאיר לייביש בן יחיאל מיכל היה יליד פולין, אבל התחיל לכהן כרב בפרוסיא הגרמנית. מכאן נתקבל כרב ודרשן בקהלת העיר בוקארעשט לפני כשמונים שנה (תר"כ). גאון אדיר וחריף זה, שלא יכול היה לסבול יהודי חילוני, לא היה מתאים מהרגע הראשון לקהלה זאת בסך הכל כיהן המלבי"ם, כרב בבירת רומניא חמש שנים שכולן היו סבל, חלישות הדעת ויסורים. בשל דרשותיו החריפות נגד מחללי שבת ואוכלי טריפות, נרדף על ידי המשכילים והמתבוללים. אף על פי שפיטרו אותו והפסיקו לשלם לו משכורת, המשיך לתקוף בדרשותיו את החוגים הללו ועשה אותם ללעג ולקלס. בסופו של דבר, הלשינו עליו בפני השלטון שהוא מרגל כביכול (מכיון שהיה אזרח גרמני) וביום השבת, באמצע דרשתו, הורידוהו אנשי צבא מהבמה, אסרוהו בכבלים והביאוהו לבית הכלא. שיחרורו מבית הסוהר הושג בהתערבותו של השר משה מונטיפיורי מלונדון, באופן זה, שיגרשוהו מן הארץ. הסוהרים שמו אותו על עגלה של זבל ותחת שמירה מעולה של שוטרים וחיילים הביאו אותו, בדרך של ארבעים קילומטר, עד נהר הדנובה, שהוא הגבול בין רומניא לבין בולגאריא, ומכאן הגיע המלבי"ם לקונסטנטינופול, בירת תורקיא. רבי מאיר לייביש ז"ל כיהן עוד במספר קהלות, אך בשל אופיו החריף לא מצא מנוח לכף רגלו והיה נאלץ לנדוד מקהלה לקהלה. הוא נפטר בגיל 70 ליד קייב, בירת אוקריינא.

*

המלבי"ם היה גאון בכל חדרי התורה, בנגלה ובנסתר והוציא לאור הרבה ספרים, אך נתפרסם במיוחד ע"י פירושו על התנ"ך. פירושו מקורי ביותר ומבוסס על ההנחה כי אין בלשון הקודש במקרא "מלים נרדפות", אלא בכל מקום יש לתת הבחנות ברורות ביניהן פירושו הוא לפעמים גם נועז, למשל — בסוף פירושו לספר דניאל האריך בחישוב הקץ של הגאולה שלמה. לפי חשבונו היתה הגאולה צריכה לחול בין השנים תרע"ג — תרפ"ח ש"אז כבר יהיה המקדש על מכונו". בנוסף לפירושו על תנ"ך הוציא ספרים, חידושים וביאורים על "שלחן ערוך", ש"ס ורמב"ם.

כאמור, נתקבל פירושו של המלבי"ם על התנ"ך באהדה רבה במחנות החרדיים שסרבו להשתמש בביאור התנ"ך של האפיקורס מדעסאו. כששאלו אותו איך הרהיב בנפשו לקבוע את זמן הגאולה, הלא חז"ל אמרו "תיפח עצמן של מחשבי קיצין" (סנהדרין, צ"ז), השיב להם: "אמשול לכם משל. פעם, נסע סוחר אחד מפולין ליריד של העיר לייפציג בגרמניא ולקח את בנו הקטן עמו בעגלה. כאשר נסעו יום אחד, שאל בנו האם עוד רחוקה היא העיר לייפציג? גער בו אביו איך יתכן לשאול שאלה כזו! ביום השני, שוב שאל הבן האם עוד רחוקה העיר לייפציג? שוב צעק עליו אביו על שאלה טפשית זו. החליט הבן שישתוק ושיסבול ואף פעם לא ישאל על לייפציג. לאחר שנסעו בעשרה ימים, שמע הבן שאביו שואל את בעל העגלה "כמה זמן עוד עלינו לנסוע עד שנגיע ללייפציג?" שאל הבן בתמיהה את אביו: כשאני שאלתי אותה

שאלה כעסת עלי, וכעת אתה שואל כמה עד לייפציג. השיב לו אביו: "שוטה שכמותך, אתה שאלת כשעוד לא נסענו אלא יום או יומיים, אבל אני שאלתי לאחר שאנו בדרך זה שבועיים!" והנה הנמשל: היו אנשים שרצו לעשות חשבון על הקץ מיד לאחר החורבן, על אלו אמרו חז"ל "תיפח עצמן של מחשבי קיצין", אבל לאחר שאנו כבר "נסענו" בגולה כאלפיים שנה לערך, מותר כבר לעשות חשבונות שתהיה הגאולה במהרה בימינו"

בעקבות הניגוד הגדול בין המלבי"ם לבין בעלי הבתים שלו בבוקרשט, ובשל חוש ההומור שלו, נוצרו פנינים של בדיחות וחידודים מפיו של המלבי"ם, שנכנסו לפולקלור היהודי והן מוכרות לכל.

הגאון המלבי"ם

רב אחד, ידידו של המלבי"ם ביקר אצלו בבוקארעשט, ומצא בביתו יהודי אחד. אמר המלבי"ם: "אני מאושר שיש לי הכבוד להציג לפניך את ראש קהלתנו, פב"פ שהוא יהודי שמקיים את ה"שלחן ערוך"... והמלבי"ם המשיך בקול דממה דקה: ...אבל רק בליל סדר פסח..."

*

אורח שנקלע לבוקארעשט שאל את הרב "הכיצד מרשה כת"ר שבקיר המזרח של בית הכנסת ישב בעל עגלה?" השיב המלבי"ם: "ומדוע לא? ממילא יושבים שם הרבה סוסים וחמורים, למה שלא ישב ביניהם גם בעל עגלה?"

*

בדרשה שאמר המלבי"ם בחגיגת הכתרתו עמד על הפסוק בפרשת שופטים "וזה משפט הכהנים מאת העם ונתן לכהן הזרוע", כלומר, צריך לתת למנהיג הרוחני לרב את הכוח, בכדי שיוכל לפעול למען הרמת קרן התורה, "והלחיים", שלא יפחד לפתוח את פיו ולהטיף דברי מוסר, אבל יחד עם זה צריך לדאוג "והקיבה" שיהיה לרב מה לאכול..."

*

סיפרו לו למלבי"ם על "דוקטור רבינר" פלוני, שהוא מתיר כל מיני איסורים בתורה, וכי בבית התפלה שלו מתפללים רק אבלים וחייבי "יאהרצייט". נענה המלבי"ם ואמר: "יש כל מיני דוקטורים בעולם, יש דוקטור לרפואה שהוא "רופא חולים" ויש דוקטור רבינר שהוא "מתיר אסורים" שבתורה ואשר הוא גם "מקיים אמונתו לישיני עפר", שכל אמונתו מצטמצמת בישיני עפר..."

*

כשהגיעו לקריאת התורה, נתרוקן בית הכנסת בבוקארעשט, רובם של המתפללים יצאו לפרוזדור, לשוחח שיחות של בטלה ולהתלוצץ. הדבר כאב מאד למלבי"ם עד כדי שקרא להם "אויבי השם". פעם אמר באחת מדרשותיו: "לא בכדי הם קמים ויוצאים מבית הכנסת, שהרי אנו אומרים בעת פתיחת ארון הקודש — ב"ויהי בנסוע" — "ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך..."

*

כשבע עשרה שנה כיהן המלבי"ם כרב בעיר קעמפען (פרוסיא). פעם, כשהלך לבחון את הילדים בתלמוד תורה, ראה בחומשים של התלמידים כי כמה שורות ברש"י היו מחוקות בדיו. הסביר המלמד, שהיה בור ועם הארץ, שהוא מצא ברש"י כמה משפטים מיותרים ובלתי מובנים ולכן מצא לנכון למחוק אותם. על זה חרה אפו של המלבי"ם והוא אמר למלמד: "אמשול לך משל. שני קבצנים הגיעו לאכסניא אחת ונתנו להם לישון במטה אחת קבצן אחד היה מלא במכה השלישית של מצרים והיה מגרד עצמו כל הלילה. הוא עשה זאת גם מתוך שינה, עד כדי כך, שהתחיל לגרד גם את שכנו למטה והעיר אותו משנתו. צעק הקבצן השני: טפש ורשע שכמוך, אם אותך נושכים הכנים, למה אתה מגרד אותי?. "כמו כן, אני אומר לך" — אמר המלבי"ם למלמד — "אם אותך נושכים, מדוע אתה מגרד את רש"י?..."

*

שאלו פעם את הגאון ר׳ יחיאל מיכל אפשטיין, בעל ״ערוך השלחן״, מדוע נוהגים הרבנים לחתום אחרי שמותיהם ״החונה פה קהלה קדושה״ ולמה לא כותבים ״היושב פה קהלה קדושה״? השיב הגאון: המלה יושב משמעותה קביעות ושלוה, אך אין לך רב בישראל שכסא הרבנות שלו הוא יציב. תפקידו של הרב להטיף מוסר ולהוכיח את בני עדתו ובוראי ימצאו בקהלתו אנשים תקיפים ובעלי זרוע שיגיבו בתוקפנות ובשחצנות וירדו לחייו של הרב עד אשר יהיה נאלץ לעזוב את כסא הרבנות שלו ולנוד ולבקש לו מקום חדש, לכן הוא תמיד בגדר ״ויחנו ויסעו״. לפיכך חותם הרב תמיד אחר שמו ״חונה״ ולא ״יושב״.

*

רבאים ריפורמים משכילים ערכו פעם ועידה בעיר בראונשווייג והזמינו גם את המלבי״ם להשתתף, כדי להתפלמס ולהתווכח אתו בעניני יהדות וקיום המצוות, כי שמו הלך לפניו בכל העולם היהודי כגדול בתורה וכבקי בתנ״ך. אך המלבי״ם השיב להם תשובה כהלכה. במכתבו כתב הרב מבוקרשט, כשמלך בונה ארמון הוא מזמין אדריכלים, מהנדסים ובנאים מומחים. אך אם ברצונו להרוס ארמון הוא מזמין פועלים פשוטים, והוא סיים את מכתבו ״כוונתכם היא להרוס את היהדות ואין לכם צורך בי״

מספר שנים לאחר פטירתו, תוך נקיפות מצפון, הקימו היהודים הדתיים בבוקארעשט בית כנסת מפואר עם ספריה גדולה לספרי קודש על שמו של המלבי״ם. לבית כנסת זה מותר ליהודי אורטודוקסי להכנס ואומרים שישנם כאן כמה מנינים של יהודים שומרי שבת.

בדרך כלל, מתפלל הרב הראשי בקבלת שבת ב״קוראל טעמפל״ ונושא דרשה בשפה הרומנית, כשהוא מלובש בגלימה בצבע סגול, על כתיפיו טלית של משי בצבע כחול לבן, בראשו מצנפת כמו לבישוף ועל חזהו שרשרת זהב האוחזת בשני לוחות הברית... ובבקר, בתפלת שחרית, מופיע הרב הראשי בבית הכנסת ע״ש מלבי״ם בגלימה שחורה ארוכה, בראשו כפה שחורה והוא מתעטף בטלית צמר גדול שיש לו עטרה רחבה של כסף, כמקובל אצל חסידים, כלומר, בערב הוא רב ריפורמי ובבקר הוא רב אורטודוקסי.

משחק זה שיחק הרב הראשי ד״ר נימירובער, גם כשאורחים באו לבקרו. הוא הסתכל בעד חלון ביתו כדי לראות את סוג האורח, ובמספר דקות התלבש לפי טעמו של האורח. אמרו עליו שהוא כהן ובכל זאת הספיד את המתים בקרוב ד׳ אמות וגם נכנס לבית הקברות עד הקבר. הגם שהיה יליד פולין, היה קל בדעתו ולא הקפיד על האיסורים הללו.

היו עוד מספר רבנים של בתי כנסת, וסתם רבנים בבוקארעשט, אבל רובם ככולם עמדו, מבחינה דתית, מתחת לכל ביקורת (יתכן שהיו רבנים צדיקים יוצאים מן הכלל, אבל אני לא זכיתי להכיר אותם), וגם אופי לא היה להם, הם היו מוכנים לעשות כל דבר לשם בצע כסף, ר״ל. תכונות נפשיות כמו: אופי חזק, אחריות רוחנית, אמונה בתורה, יראת שמים, נקיפות מצפון ופחד מעבירה, היו מושגים זרים להם. כולם היו משוחדים, ללא יוצא מן הכלל. יתכן, כי שיטה זאת ירשו מאז כיבוש התורקים, כשכל בעיה נפתרה על ידי שלמונים.

כל הכהנים החילוניים ממחוז טראנסילבניא שרצו להתחתן עם גרושות, עשו זאת בבוקארעשט. כן ביצעו שם הרבנים כל מיני גיורים — במשך שלושה ימים... משום כך, מעולם לא רציתי למסור גט הנכתב בבוקארעשט אפילו ע"י הרב הגדול שבהם, כי ידעתי שאין שם בית דין צדק כשר ואין סופר סת"ם דתי ואין עדים כשרים שומרי שבת, כי כולם פסולים ר"ל. מעולם לא אכל בשר בבוקארעשט רב אורטודוקסי ממחוז טראנסילבאניא, כי ענין השחיטה הוא הפקר בקהלה זו ו"הכל שוחטין" במלוא מובן המלה, ואף שוחט אחד אינו עומד בהשגחת רב או רבנות, ואפילו היה עומד — לא היה כל ערך לדבר, כי ערביך ערבא צריך וגם על הרב אי אפשר לסמוך. במו עיני ראיתי לוח פרסום על קיר ביתו של שוחט, שהיה כתוב בו בשפה הרומנית "שחיטת עוף — שלוש פרוטות" ועל בית אחר ראיתי לוח עליו היה כתוב "שחיטת עוף — שתי פרוטות", כלומר, השחיטה היתה ענין של התחרות, קונקורנציא ומסחר ולא ראו בזה מלאכת הקודש.

מספרים על הרה"ג הצדיק ר' יואל טייטלבאום (שליט"א) [זצ"ל], האדמו"ר מסאטמער, כי פעם בילה מספר ימים בבוקארעשט, כדי לסדר ענינים במשרד הדתות, וכשאחד הגבאים נתן לו לאכול ארוחת צהרים, סירב הרב לאכול בשר. התפלא הגבאי ואמר: "אבל כב' הרב, הבאנו את הבשר עם כל הכלים מסאטמער, וזוהי שחיטת סאטמער", השיב הרב טייטלבאום- "אינני רוצה שיגידו, כי רב בישראל אכל בשר בבוקארעשט..."

גם רב יכול להיות בבוקארעשט מי שרוצה. אדם יכול לשכור לו דירה מתאימה באזור שמתגוררים שם יהודים, לעשות מחדר אחד בית כנסת ולאסוף עשרה בטלנים שיתפללו בו ותולה לוח פרסום על ביתו שהוא "מארע ראבין" (רב גדול) ועושה לעצמו חותמת גדולה. הפרנסה היתה מובטחת בעיקר מיהודים שגרו בשכונתו ושבאו להגיד קדיש או לקיים "יאהרצייט" (יום זכרון) אחרי הנפטר. לפעמים פנו אליו נשים בשאלות, בעיקר בשאלות אבלות, ושילמו לו במקום עבור כל תשובה.

ראוי לציין, כי רובם ככולם של יהודי וואלאכיא על אף שזלזלו במצוות התורה, הקפידו עד מסירות נפש באמירת קדיש ועשו פולחן גדול מכל דבר שהיה לו קשר להלכות אבלות ולכבוד הנפטרים. על יהודים הללו היה אפשר להגיד "תפלות אבות תקנו" (ברכות כ"ד) מה שהם התפללו היה בזכות אבותיהם... לכן, היה נושא זה, עיקר מקור הפרנסה של רבנים אלה שנים או שלושה "יאהרצייטים" ליום, כבר כיסו את הוצאות אחזקת ביתו של הרב ליממה. במו עיני ראיתי שיהודי אחד שילם לרב מראש, סכום גדול, בכדי שיגיד בשמו "קדיש לוקס", כלומר, קדיש דרבנן, משום שהוא לא ידע להגיד.

כן ראיתי בזמן שהתפללתי בבית הכנסת ע"ש מלבי"ם, כי בזמן שהצבור התפלל תפלת "שמונה עשרה" בלחש, נכנס יהודי אחד, שם כפה על ראשו והוציא מכיסו פיסת נייר, שהקדיש היה כתוב עלי' באותיות רומניות, אמר האיש קדיש בקול רם, נתן כסף לשמש ולכל ה"שנוררים" שעמדו בפתח האולם, כן הכניס כמה מטבעות לכל קופות הצדקה, והלך לו. בפתח הדלת הוריד את הכפה מעל ראשו והכניס אותה לתיק שבידו. לא היה איכפת לו מה שהצבור מתפלל וגם לצבור לא היה איכפת מה שהוא עושה. כנראה, שזהו דבר רגיל בבית כנסת זה ובכל בתי המדרש בבוקארעשט.

*

סיפר לי שמש של בית כנסת אחד, שהכיר יהודי שאמר "קדיש" ערב ובקר, לאחר פטירת אביו, במשך אחד עשר חודש. כשנפטרה אמו, סרב להגיד קדיש. שאלוהו ידידים: היתכן? השיב האיש כך: "אף פעם לא היה שלום בית בין אבי ואמי ובמשך כל חייהם הם רבו. אינני רוצה בשום אופן שיהיו שניהם בגן עדן, אלא אבא בגן עדן ואמא מחוץ לגן עדן, ואז ישרור שלום ביניהם...

*

כן סיפר לי השמש הנ"ל, כי הכיר יהודי מבוקארעשט שקיים את כל מצוות אבלות על דקדוקיהן ופרטיהן, אבל מצוות אחרות לא קיים. פעם נפטר אחיו, סגר את חנותו וישב "שבעה". אבל מכיון שביום ש"ק אין אבלות לפי ההלכה, קם בשבת ופתח את החנות וביום ראשון שוב סגר את ה"עסק" והמשיך באבלות...

*

כן אמר לי השמש הנ"ל, שמוצאו היה במחוז מארמורש ופעם הריח ריח ספסלי ישיבות: "אצלנו בבוקארעשט מקיימים שתי מצוות בלבד — שחיטה ואבלות, לכן די בוואלאכיא אם רב לומד התחלת יורה דעה וסוף יורה דעה בשלחן ערוך, כלומר, הלכות שחיטה והלכות אבלות".

*

פעם התפללתי תפלת מנחה ביום ש"ק בבית הכנסת של אדמו"ר קטן בבוקארעשט. אחרי התפלה הזמינו אותי לשבת על יד השלחן, כדי לערוך סעודה שלישית בצוותא ובצבור, כמקובל. סרבתי להשתתף, מכיון שנדהמתי לראות, שהרבי עם השטריימל על ראשו שותה יין נסך (סתם יין) שקנו בשבת מבית המרזח של רומני נוצרי ר"ל וה"לחם משנה" ששמו על השלחן לכל מתפלל היה עוד חם ואדים עלו ממנו, כי גם את החלות קנו בשבת אצל אופה נוצרי. ישבתי מן הצד והיה לי מאד מוזר לשמוע את דברי התורה שאמר הרבי לאחר הזמירות ובתוך כך סיפר בהתלהבות גדולה על הנסים והנפלאות של סבו הצדיק, שהיה משושלת תלמידי ה"בעל שם טוב"... בינתיים, נכנסה הרבנית, ללא כיסוי על שערות ראשה, ר"ל...

*

סיפרו לי אנשים נאמנים, שהיו מבלים את ה"ימים הנוראים" בבוקרשט, כי במרבית בתי הכנסת של וואלאכיא ומולדאביא לא מוכרים לפני החגים את מקומות הישיבה, אלא בערב יום הכפורים כשהצבור בא לבית הכנסת, לפני תפלת "כל נדרי", יושבים בפתח הכניסה הגבאים ולא נותנים להכנס למתפללים ללא דמי כניסה ואז גובים גם את הנדרים והנדבות מכל השנה. לפעמים, מגיע החזן כבר לתפלת "אבינו מלכנו" והגבאים עדיין מתמקחים עם המתפללים, ובבית הכנסת אפשר לשמוע את צלצולן של המטבעות בקערת הנחושת... בעת "אזכרות נשמות" בחגי ישראל וביום הקדוש, ישנן בעזרת נשים מספר "חזניות" שאומרות "מלא רחמים" לנשים שלא יודעות להתפלל, והקליינטיות משלמות להן תו"מ בכסף מלא...

*

יהודי רומניא מעריצים מאוד את החזן האוהבים את החזנות. כמעט בכל בית כנסת ראוי לשמו היה חזן קבוע עם משכורת גדולה. המתפללים היו מסוגלים לחסוך כסף בבנק מנדרים ומנדבות של כל השנה כדי שיהיה להם חזן יוצא מן הכלל ל"ימים הנוראים". אחרי שבועות התחילו כבר להזמין חזנים לבחינה, וכל גבאי ידע, כי עד "שבת חזון" צריך שיהיה לו כבר חזן... אבל אף פעם לא עלה על דעתם של רבבות מתפללים להזמין רב, שישמיע להם דרשה ב"שבת הגדול" או ב"שבת שובה". לעומת החזנים, לא קבלו משכורת השוחטים והרבנים. לשוחט שילמו לכל עוף שחוט וזו היתה פרנסתו ולרב המציא פרנסה בית הכנסת שלו.

*

היהודי הרומני (הכוונה ליהודים שנולדו במחוזות ווֹאַלאַכיא ומולדביא), מתייחס בכבוד לאמונת ישראל ולמסורת היהודית, כן הוא מסוגל להעריץ ולהעריץ את ה"צדיק" את האדמו"ר, אבל מזלזל בכבודו של רב בעירו, שלא היה חשוב בעיניו, והוא היה יכול להסתדר בחיים הדתיים גם בלעדיו, בלא כל קושי. את ה"רבי" שלו הוא אוהב אהבת נפש, משום שהרבי לא יקנטר אותו בדברי מוסר ויתן את ברכתו בשפע לכל מעשיו, ואף פעם לא יבדוק את ציציותיו, ויספר לו על נסים ונפלאות — ליהודי רומני יש נטיה להאמין בדברים, שהם מחוץ לדרך הטבע, בפרט אם הוא שומע אותם מפי "איש אלוקים".

והנה ההבדל שבין יהודי רומני ויהודי הונגארי: היהודי החילוני בהונגאריא, אין לו כל קשר עם הענינים הדתיים ועם המצוות שבין אדם למקום. הוא לא יבקר בבית הכנסת רק בחגים ובימים הנוראים וגם אז הוא יושב בשקט במקומו. לא כן — היהודי הרומני, שמסוגל ללכת בליל ש"ק לתיאטרון ובבקר הוא יבוא לבית הכנסת, יורד לפני העמוד ומתפלל בתור חזן את תפלת שחרית בנוסח האדמו"ר שלו, מכיון שיש לו יום זכרון לפטירת אביו המנוח. אם הרב יגיד לו מוסר ויפשפש במעשיו, הוא לא יחזור בתשובה אלא יהיה מסוגל להרוג את הרב — פשוטו כמשמעו...

לאחר שביקרתי מספר פעמים בבוקארעשט, באתי בדברים עם יהודים שנולדו שם והכרתי את אורח חייהם ואת השקפת עולמם, התחלתי להבין למה הלשינו אצל השלטונות על המלבי"ם וגירשו אותו באכזריות. באתי לידי המסקנה, כי לא החילוניים ולא המתבוללים התמרדו נגד המלבי"ם, אלא דוקא המתפללים של בתי—הכנסת על חזניהם, ראשיהם, גבאיהם וזקניהם "יושבי־קיר־המזרח". הרב הגאון ר' מאיר לייביש בן ר' יחיאל מיכל זצ"ל, שהיה צדיק גדול וירא השם קנאי, לא היה יכול לסבול את הצביעות של עסקנים אלה, שפסחו על שתי הסעיפים, והיה מוכיחם בדברי מוסר ופגע בהם ללא רחם, ודברי תוכחה אלו הוא שהוציא אותם מכליהם.

פעם, עשיתי הכרות עם קבוצת רבנים מבוקארעשט, בחדר ההמתנה של משרדי הקהלה, וסיפרתי להם על כוח הרבנים במדינת הונגאריא ומחוז טראנסילבניא (ברומניא), ושאנחנו מאורגנים בלשכה מרכזית אורטודוקסית ולכל רב יש סמכות בלעדית להכריע בענינים דתיים והוא שולט על השו"בים, על האטליזים, על המלמדים בתלמוד תורה, על המשגיחים במסעדות, על המקואות, על גבאי בתי הכנסת, על גבאי "חברה קדישא" ועל כל דבר הנוגע לדת, ובלי רשותו אין לאף אדם הזכות להתערב בנושאים הללו. הרב מקבל משכורת חודשית וחי ברמה גבוהה, ללא

דאגות פרנסה וכו'. רבני בוקארעשט פערו את פיהם מרוב התפעלות וסירבו להאמין לדברי.

•

כשהייתי בבוקארעשט ונשארו לי מספר שעות עד נסיעת הרכבת שתסיע אותי הביתה, למחוז טראנסילבניא, ביקרתי בכל מיני בתי כנסת, כדי להכיר מקרוב את החיים היהודיים של המקום, וחשבתי שמא בכל זאת, אצליח למצוא אנשים יראים, שומרי מצוות בקהלה גדולה זו של מאה אלף יהודים. יתכן, שהיו גם רבנים כשרים, אך לצערי הרב, אני לא הצלחתי לגלות אותם.

פעם ביקרתי בבית הכנסת הספרדי (ספאניולי) שהיה בנין גדול ומפואר, שבנו אותו אומנים גדולים, לפני כמאה שנה. מצאתי ערל אחד שהיה לבוש בבגדים לבנים של חקלאי וניקה את החצר. הוא הסביר לי (בשפה הרומנית) שהיום תהיה חופה. נכנסתי לבית הכנסת ומצאתי שם את החזן, שהראה לי את סדור התפלה של בית הכנסת שהוא שונה לגמרי מהסדורים שלנו. אבל בכל בית הכנסת הספאניולי לא מצאתי סידור נוסף, מכיון שהשליח צבור מוציא את כולם — והמתפללים יושבים בחיבוק ידים ומקשיבים. על שאלתי, הסביר לי החזן, כי הוא רק סגן לחזן והוא ה"בעל תפלה" לימות החול. יש לבית הכנסת חזן גדול ומפורסם בשם פערגולה, שעובר לפני התיבה בשבתות ובחגי ישראל והוא גם מופיע כשחקן וכזמר באופירה המלכותית ר"ל... הסגן הפליג מאד בשבחו של הרב הראשי הספרדי ששמו שבתאי דז'יין, שהעדה הספרדית הביאה אותו מאחת הערים הגדולות באמריקה הלטינית, שהוא גדול בתורה וגם בחכמות החצוניות, שולט במספר שפות וכותב גם מחזות לתיאטרון...

בלישכה שליד בית הכנסת ראיתי על הקיר כחמש תמונות של רבנים ספרדיים שכיהנו בבוקארעשט. הם באו מתורקיא, מערי סאלוניקי ואיזמיר, ולפי צורתם החיצונית — נראו ככשרים. באמצע השיחה, ראיתי שהערל, שעשה נקיון בחצר נכנס לבית הכנסת, העמיד את החופה לפני ארון הקודש ושם את הפרוכת של יום טוב על הארון. שאלתי את החזן הבעל תפלה: "מי הערל הזה, אשר מלאו לבו לעשות דברים כאלו בבית הכנסת?" השיב לי החזן: "על ערל זה אפשר לסמוך, הוא מאד בסדר מכיון שהוא גיסי, כלומר, את אשתי"...

•

בשל מחלת הכליות שלי, הייתי נאלץ לנסוע בכל שנה בימות הקיץ לכפר נידח בוואלאכיא בשם קאלימענעשט (מחוז אולטניא). כאן היו מעינות ישועה, שמימיהם שטפו את החול ואת האבנים שבכליות. מכיון שאין שוחט או מסעדה כשרה במקום זה, למדתי את מלאכת שחיטת העוף אצל השוחט של קהלתי ובעת שהגעתי למקום הנופש, פרסמתי בין היהודים, שאני מוכן לשחוט ללא כסף. בכדי לזכות את הרבים. הכפר היה מלא אלפי יהודים רומנים, אך רק אחדים מהם הביאו לי לשחוט. כששאלתי את השכן שלי, שהיה יהודי מהעיר יאסי והתפלל כל יום בטלית ותפילין, מה הוא אוכל? הוא מסר לי, כי אשתו קונה באטליז המקומי רק בשר עגל (נבלות) מכיון שלעגלים אין סירכה בריאה... פעם, באה אשה אחת עם עוף ועשתה שערוריה על שסירבתי לשחוט... ביום שבת קודש. היא נשבעה, כי השוחט שלה בבוקארעשט שוחט לה בשבת...

פעם, ביקרתי אצל הנשיא [הפרעזידענט] של קהלת בוקארעשט שישב בלשכתו בגילוי ראש, כשמאחוריו, מעל ראשו, היתה תלויה תמונה ענקית בצבעי שמן במסגרת של זהב. היתה זו צורתו של המלבי"ם ז"ל, פאר יהדות בוקארעשט...

כאן עשיתי הכרות עם הרב של הטעמפל הגדול (סינאגוגה־מארע ברחוב ממולאר) ששמו היה — דוקטור בֶּק. גם עליו אמרו שאינו מהל"ו צדיקים, אבל היה מפורסם כמטיף בחסד עליון. הוא היה תלמידו המובהק של דוקטור יעלינעק, שהיה פרעדיגר דגול בבית הכנסת של בעלי השכלה בווינא (עוד לפני הפילוג). הנאומים של ד"ר יעלינעק היו מפורסמים בכל מדינת אוסטריא — הונגאריא והודפסו בספר. הוא היה בעל השקפות מודרניות והמתפללים של בית הכנסת שלו ריננו על התנהגותו, שהיא בלתי דתית ובלתי מוסרית... פעם, השיב ד"ר יעלינעק לחוגים האלה באחד מנאומיו וכך אמר: "התנהגו לפי דברי ולא לפי מעשי..." גם על דוקטור בק, שאשתו היתה גיורת, סיפרו כי פעם אמר לצבור שלו: "המנהיג הרוחני אינו אלא תמרור המציין את הדרך הנכונה לנוסע, אין תפקידו של התמרור ללוות את הנוסע וללכת אתו..." ד"ר בק, תלמידו של יעלינעק למד גם בסעמינאר בעיר ברעסלו וכאן סיים את חוק לימודיו. מסיבות פוליטיות, נבחר לרבו של הטעמפל הגדול בבוקארעשט.

שליטי וואלאכיא ומודלאביא, היו מאז ומתמיד מבני העם הרומני. אולם, מנהיגי העם מצאו לנכון לקשר את המדינה הקטנה הזאת לשכנתה הגדולה — המעצמה האוסטרו — הונגארית, שתגן עליה מפני ההתקפות האפשריות מצד תורקיא ורוסיא. לכן גירשו, לפני כמאה שנה, את השליט הרומני והביאו במקומו נסיך גרמני בשם קרול, ממשפחת ההוהענצולרן־זיגמאַרינגען והכתירוהו למלך עליהם. המלך קרול הראשון נולד כנוצרי־קאתולי ויחסו ליהודים היה שלילי. עם זאת, ניסה לרסן את התופעות הברוטאליות של האנטישמיות ברומניא וכן קיבל פעם בחצרו את השר משה מונטיפיורי ז"ל. בניגוד למלך, רחשה אשתו, המלכה אליזבט, אהדה ליהדות וליהודים הרומנים והוקיעה את היהודים הגרמנים שערקו מעמם והתנצרו.

מאחר ולמלך קרול הראשון לא היו ילדים, הביא את בן אחיו — פערדינאנד — גם הוא מגרמניא ועשוהו יורש עצר.

הוא עלה על כס המלכות לאחר פטירתו של קרל הראשון, לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. למרות שהיה ממוצא גרמני, בהשפעת חברי ממשלתו, יצא למלחמה ותקף את אוסטריא — הונגאריא בשנת תרע"ו (916), והודות לכך, הצליח במלכותו ונעשה למלך על "רומניא הגדולה".

אמרו על המלך פערדינאנד הראשון שהוא אינו עוסק בענינים מדיניים, ובהם עוסקת אשתו המלכה, שהיתה ממשפחת המלכות ביוון ואנגליא. הוא העדיף לצאת לצוד, בחברת ציידים מפשוטי העם, בהרי הקארפאטים בטרנסילבניא ולשחק עם הכלבים שלו. אף על פי שהעביר את דתו ואת לאומיותו מגרמנית־קאתולית לרומנית־אורטודוקסית, הוא נשאר גרמני אדוק ואהב לשמוע נאום יפה בשפה הגרמנית.

סיפר לי הראבינער דוקטור בק: "בפעם הראשונה, כשהמלך פערדינאנד השתתף בתפלת "כל נדרי" בטעמפל שלי, בלווית פמליא של מספר שרים וגנרלים, אמרתי נאום בשפת המדינה. לאחר התפלה, אמר לי המלך בגרמנית: — "תודה על

הנאום היפה, אבל שמעתי שלמדת בסמינאר בברעסלאו, אבקשך מאד, כשאני אבקר בבית הכנסת שלך, הגד נאום בשפת אמי — בשפה הגרמנית, כי את השפה הרומנית אני לא יכול לסבול...״ את המשפט האחרון הוא לחש לי באזני״... מאותו היום, היה נאלץ דוקטור בק, לפני כל חג, להתכונן בשני נאומים — אחד ברומנית ואחד בגרמנית, במקרה שיגיע המלך פערדינאנד לפני הדרשה.

*

בנו ויורשו של פערדינאנד, קרול השני לא ביקר אף פעם בבית־כנסת, לא קיבל אף פעם משלחת יהודית, כי היחסים שלו עם היהודים לא היו כל כך ידידותיים. פעם ביקר בעיר סאטמער ולחץ את ידו של האדמו״ר מסאטמער שליט״א, שיצא לברכו ופעם ביקר בעיר קלאוזענבורג והחליף כמה מלים עם הרב גלאזנער ז״ל. פעם הצהיר המלך קרול השני לפני עתונאי מחו״ל, כי לרומניא היתה צומחת ברכה, אם כמה מאות אלפי יהודים היו מהגרים ממנה. בימים ההם, מתוך עשרים מיליון רומנים, היו מיליון אחד יהודים. יתכן, כי קרול השני היה נאלץ להתנהג כך מסיבות פוליטיות וגם כדי להסתיר את העובדה שהפילגש שלו היתה אשה יהודיה ושאתה התחתן בסוף ימיו.

מספרים, כי האשה הזאת היתה בת ליהודי מסורתי, שהתפלל לפעמים ב״שטיבל״ בבוקארעשט (המלך התגרש מאשתו, שהיתה בתו של מלך יוון ושהולידה לו את בנו מיכאל, שמלך ברומניא בתקופת השואה). על רקע האשה הזאת היו הרבה שערוריות בארמון המלוכה בבוקארעשט (העתונים לא כתבו על כך, אבל ליהודים נודעו הדברים, מכיון שרופא השיניים של הארמון היה יהודי בשם דוקטור ווינקלער מהערמאַנשטאַט). פעם ספג המלך מכות רצח מאחיו הצעיר (הנסיך ניקולייי), שפצע את פניו עד כדי כך, שהמלך לא יכול היה להופיע ברבים, במשך מספר שבועות. הוא רצה להרוג את קרול השני ורק האמא, המלכה האלמנה, שהפרידה ביניהם, הצילה את חייו, אבל, ספגה כדור מאקדח, והיתה זקוקה לטיפול במשך חודשים. למחרת השערוריה, כשחותן המלך בא ל״שטיבל״ להתפלל, אמר למתפללים: ״מה אספר לכם, בתי התחתנה עם גוי ערל, מילא... אבל לאיזה משפחה נפלתי... ואיזה מחותנים קבלתי... ר״ל.

פעם עשיתי היכרות ברכבת עם יהודי מעיר פוקשאן שבמולדוביא. התידדנו בעת שנסענו כשבע שעות בתא אחד, שאלתיו: — למה כשאכלת ארוחת בקר, חבשת כובע ואמרת ברכה ואילו ארוחת צהרים אתה אוכל בגילוי ראש ובלי ברכה?

״ההסבר פשוט ביותר״ — השיב לי איש שיחי — ״אשתי היא מבית דתי ביותר והיא משגיחה על כשרות במטבח כמו רבנית ויש לנו כלים מיוחדים לבשר ולחלב ולפארווע. אבל מכיון שאני לא צדיק גדול, לפעמים אני קונה קצת נקניק לא כשר. אז יש לי הסכם עם אשתי, כי אסור לי להכניס את הדבר — אחר למטבח, כדי לא להטריף חלילה את הכלים, אבל מותר לי לאכול את הנקניק בחדר האוכל, מתוך הנייר״.

היהודי מפוקשאן המשיך להסביר לי — ״את ארוחת הבקר הבאתי מהבית מאשתי, היתה זו ארוחה כשרה למהדרין, לכן חבשתי כובע ואמרתי ברכה, אבל את ארוחת הצהרים קניתי במסעדה של גוי בתחנה המרכזית בבוקרשט...״

*

פעם נסעתי לבוקרשט ברכבת אקספרס. לעת שקיעת החמה נכנס לתא שלי מבקר הכרטיסים, גוי רומני לבוש מדים והזמין אותי באדיבות רבה לעבור לקרון האחרון, כדי להשלים מנין ליהודים שרוצים להתפלל. אמנם, מצאתי בקרון זה תשעה אנשים שהתכוננו לתפלת מנחה, כי לאחד מהם היה יום זכרון לפטירת אביו ורצה להגיד קדיש. הם כיבדו אותי להיות הבעל תפלה, סרבתי, כי התפללתי כבר מנחה. אז התנדב אחד מהחבורה, יהודי מעיר יאסי בגילוי ראש, לעבור לפני התיבה, ועשו לו במהירות כובע מנייר עתון.

אין ברצוני להגזים, אבל עד אז ומאז והלאה לא שמעתי מפי שליח צבור תפלת שמונה עשרה בנוסח כל כך יפה, אמורה בסלסולים נהדרים ובדביקות עמוקה החודרת ללב. אחרי התפלה, בעת הרמת כוסיות לעילוי נשמת הנפטר, נודע לי כי במולדוביא קיימת התחרות בין החזנים באמירת תפלת מנחה, בפרט בין חסידי האדמו"ר משטפנשטי. כשמזמינים חזן לבחינה, לפני הימים הנוראים, לא מזמינים אותו לשבת, אלא לסתם יום של חול, ומכבדים אותו להשמיע תפלת מנחה.

הבעל תפלה שלנו החזיר את הכובע לבעל העתון, וחזר לקרון שלו בגילוי ראש...

בית כנסת עתיק ביאַסי

*

ראוי לציין, כי לפי האגדה החסידית הוריו של הבעש"ט, ר' אליעזר ושרה, התגוררו במדינת וואלאכיא בישוב הסמוך לספר ושנמצא למרגלות הרי הקארפאטים, והבעש"ט נולד מהעבר השני של הרי הקארפַּיים בכפר אָקוּפ שנמצא על גבול גליציא — רומניא (בוקובינה). עם התגלותו של הבעש"ט, היו לו מספר תלמידים שבאו מערים שונות ברומניא, כמו — טשערנוביץ, קישינעוו, סורוקה ועוד.

יותר מאוחר, השתקע בעיר יאסי, בירת מחוז מולדאביה, הצדיק ר' אברהם יהושע העשל, האדמו"ר מאַפּטע, שהיה תלמידו של הצדיק ר' אלימלך מליזענסק זצ"ל. הרה"ג ר' חיים טיראר, תלמידו של "המגיד ממעזריטש" כיהן כרב בטשערנוביץ ובקישינעוו. הצדיק מאפטא עזב את העיר יאסי, לאחר חמש שנים, משום שחסידי חב"ד, שהקימו בתי־מדרש במספר ערים במולדביא, רדפו אותו.

בסופו של דבר, "כבש" את מולדאביא הרב הצדיק ר' ישראל מרוזין זצ"ל, שהושיב חלק מבניו בישובים שונים ברומניא, כמו: סאַדיגורה, בוהוש, ושטיפאנעשט. בני הצדיק מרוזין ונכדיו, שייסדו חצרות בערים שונות, סללו את הדרך ל"חצרות" צדיקים אחרים, שהשתקעו במרוצת הזמן גם בערים אחרות, כמו: דורוהוי, פאַשקאַן, פודול — אילויא, סוליצא, פעלטיצ'ען ובוטושאן.

אולם אדמורי"ם לבד וחסידים לבד, היו אלו שני עולמות. האווירה והקרקע של יהדות מולדאביא לא היו מוכשרים מעולם לחסידות ותמיד היה פער ענקי בין האדמו"ר לבין חסידיו ברומניא. צדיקים אלה חיו חיים מבודדים, עם כמה "בטלנים" קשישים, שומרי תורה, שהסתובבו ב"חצר" ובמשך הזמן — התנוונו. רובם ככולם של החסידים היו מגושמים ביותר והיו מכבדים רק את הצורה החיצונית של החסידות והיינו: השתתפות בתפלותיו וב"שלחניו" של האדמו"ר, שמיעת סיפוריו והתיעצות עם הצדיק בבעיות משפחתיות, אבל קיום מצוות התורה, כמו: שמירת השבת כהלכתה, חינוך הילדים ברוח התורה והמסורה, טהרת המשפחה, זקן ופאות וכיו"ב — מאן דכר שמיה (ר"ל).

במקרים נדירים ביותר, הכרתי שוחטים ומלמדים, חסידי אדמורי"ם במולדאביא, שהיו בני תורה, שומרי שבת והתפללו בטלית ותפילין. אבל את בניהם שלחו לאוניברסיטה ולא עלתה כלל על דעתם, לשלוח אותם לישיבה. כאמור, הצליחו האדמו"רים במולדביא ובבוקארעשט להסתדר בפרנסה טובה, אבל לא עלה בידם "לעשות נפשות" ולהכניסן תחת כנפי החסידות בקיום מצוות ומעשים טובים.

מספרים על הצדיק מאפטא, שכשהגיע לידי המסקנה, כי תושבי העיר יאַסי אינם מקבלים דברי מוסר ועליו לעזוב את העיר הזאת, אמר הצדיק: "היוסר גוים הלא יוכיח" (תהלים, צ"ד), כלומר, לא כדאי להגיד תוכחה לגוים מיאַסי.

*

לא היו ישיבות במולדאביא, אבל היו "שטיבלעך" (קלויז) בעיירות ובכפרים. כאן ישבו תלמידי חכמים ובחורים בודדים שעסקו בתורה. כן כיהנו במספר ערים גדולי תורה, שבאו לרומניא מארצות אחרות והיו מפורסמים, כמו: הרב הגאון ר' בצלאל זאב שאפראן, רבה של העיר באקו, בעמח"ס "שו"ת רב"ז", שהיה יליד גאליציא; הרה"ג ר' יהושע פאלק זאב וואלפסון, רבה של פעלטיטשען, בעמח"ס "נהורא דאורייתא", "מעייני הישועה"; הרה"ג ר' יצחק אייזיק טויבעש, רבה של פאשקאן, בעמח"ס "מנחת יצחק", שהיה בנו של הרב משינעווע, הרה"ג ר' אברהם ארי' לייב ראָזען, רבה של מוינעשט, בעמח"ס "שאגת ארי", יליד גאליציען; הרה"ג ר' שלום גוטמאן, רבה של יאסי, בעמח"ס "בית ישראל", שהיה גם כן יליד פולין ועור.

•

במשך ארבעים השנים שהתגוררתי ברומניא, הכרתי באופן אישי רב אחד בלבד במולדאביא, שהגיע בתורתו ובצדקתו לרמת הרבנים האורטודוקסים באוסטריא — הונגאריא, ה"ה הרב הגאון הצדיק ר' חיים מרדכי רוללער זצ"ל, רבה של העיירה טירגו־ניאמץ, בעמח"ס "שו"ת באר חיים מרדכי". הוא לא למד בישיבה אלא ב"שטיבל" שבעיירתו, בהדרכת אביו, שהיה ג"כ גאון בתורה. לאחר נישואיו, למד ביחידות ב"קלויז" של האדמו"ר מבוהוש, במשך עשר שנים. הוא הצטיין בבקיאותו בתורה, בעבודת השם ובמדותיו הנעלות. עשה רבות למען היתר עגונות בשתי מלחמות העולם. בהשפעתו, היתה קהלת טירגו־ניאמץ קהלה נאה וחסודה עם בעלי בתים יראים ושלימים, קהלה קדושה כמוה לא היתה עוד בכל מהוז מולדאביא!

גם בעיר בוקארעשט היו מספר רבנים גדולי תורה, שכדאי להזכירם (אבל רובם היו חברים במפלגה ציונית ושלחו את בניהם לאוניברסיטה), ה"ה הרה"ג ר' ישראל בערגער ז"ל, שהוציא לאור ספרים רבים; הרה"ג ר' אפרים לאנדא, בעמח"ס "אוצר התורה" ועורך הירחון התורתי ע"ש "קבוצי אפרים"; הרה"ג ר' צבי גוטמאן, בעמח"ס "כרם צבי"; הרה"ג ר' מתתיהו יחזקאל גוטמאן, בעמח"ס "דברי יחזקאל" ועוד רבנים תלמידי חכמים שלא הכרתי אותם, רק שמעתי עליהם. אך רבנים אלה היו כמו נוטרים ללא כרם וכרועים ללא עדר...

הרב הגאון רבי צבי גוטמאן
מבוקרשט

בתום מלחמת העולם הראשונה היה רב גדול בתורה ובמעשים, ה"ה הרה"ג ר' חיים שמואל שור, שקרא לעצמו "מרא דאתרא" של העיר בוקרשט. הוא שימש כרב צבאי בצבא הרומני היה מקורב למלכות ורודף כבוד ונחשב לכוכב עולה בשמי היהדות ברומניא בימים ההם. הרב שור הופיע לעתים קרובות ברחובות הערים, לבוש במדים של סגן־אלוף, כשהוא רוכב על סוס לבן מעוטף בטלית גדולה וחיילים היו תוקעים לפניו בחצוצרות. וכך השמיע דרשות נלהבות לצבור הרחב שיצא לקראתו לקבל את פניו. יהודים חשבו שהגענו לימות המשיח... בניגוד לרצונם של ראשי הצבור ושל רבנים אחרים, רצה הרב שור לחולל מהפכה ולהקים את הקהלה בבוקארעשט על בסיס אורתודוקסי ולאחדה עם הקהלות האורטודוקסיות שבטראנסילבניא. אך היה זה "קול קורא במדבר". הוא נסע לארצות הברית כדי לעשות נפשות לתוכניותיו, אך חזר הביתה מאוכזב. גם הלשכה המרכזית האורטודוקסית במחוז טראנסילבניא סירבה לבוא לעזרתו, מכיון שנודע שאין תוכו כברו. עד היום מחולקות הדעות — יש שדרשו אותו לגנאי ויש שדרשו אותו לשבח.

*

כעשר שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה השתפר קצת המצב הדתי בבוקארעשט זאת בעקבות ההגירה של כמה מאות משפחות של יהודים מערי טראנסילבניא, שעברו לגור בבירת המדינה מסיבות מסחריות. הם הביאו שוחט כשר וירא שמים, ופתחו מספר מסעדות כשרות. הם התחילו להתארגן בקהלה נפרדת ורצו לקבל עליהם רב, אך הדבר לא עלה בידם.

לאחר פטירתו של ד"ר יעקב נימירובער, התקבל לרב ראשי ד"ר אלכסנדר שאפראן, בנו של הגאון ר' בצלאל זאב שאפראן, רבה של העיר באקו. הוא היה נואם בחסד עליון בשפה הרומנית ועשה רבות לטובת הכלל.

בתקופת השואה והרדיפות עזבו היהודים בהמוניהם את ערי השדה ועברו לגור בבוקרשט. לפני המלחמה, התגוררו בבוקרשט כמאה אלף יהודים ובתום המלחמה עלה מספרם למאה וחמישים אלף. בין היהודים האלה היו עשרות רבנים, אדמו"רים ותלמידי חכמים, כמו הרה"ג ר' לייביש בער האלפערין שליט"א, רבה של העיר וואסלוי (ע"י יאסי), שהקים בבוקארעשט בית מדרש ליהודים שומרי תורה ומצוות. אולם, למרות הכל, נשאר המצב הדתי בדרך כלל בבירת רומניא, ירוד כמו שהיה מאז ומתמיד. ברובע היהודי, ברחוב מאמולאר, היה מקוה טהרה אחד בלבד, בגודל ארבע על ארבע אמות ובאותו רחוב היה גם תלמוד־תורה, שלמדו בו כחצי תריסר ילדים, בעיקר הבנים של "כלי הקודש"...

*

פעם בדרכי הביתה, ברכבת, עשיתי היכרות עם יהודי מעיר פוקשאן, שהתענין אצלי מתי אשתו צריכה להוריד את הסינור השחור שלה? נודע לי כי במולדאביא יש מנהג כי הנשים חוגרות סינור שחור במשך שנה תמימה, לאחר פטירת הוריהם לאות אבל. כשהסברתי לו שאין למנהג הזה מקור בהלכה ואצלנו המנהג הזה לא קיים בכלל, הסתכל עלי היהודי מפוקשאן בזלזול ואמר: "אוי ואבוי לכם, יהודי טראנסילבניא, לאן הגעתם, שכבר אינכם שומרים מצוות". היהודי הזה מסר לי שהוא חסידו של הצדיק מפאקשאן ושלף מכיסו תמונה המעידה איך הוא ממתיק סוד עם

האדמו"ר שלו. לאחר זה סיפר לי כי בנו הוא סטודנט באוניברסיטה בבוקארעשט ובתו שחקנית בתיאטרון הלאומי. גם על זה הראה לי תמונה כשהוא בגילוי ראש עם צאצאיו בשמחה של הוללות. נזכרתי ברב מתנגד בהונגאריא שאמר פעם לפרש "יהללוך ה' כל מעשיך", כלומר את ה' ב"ה מהללים ומשבחים כל המעשים — "וחסידיך" דהיינו את החסידים (כאלו) מהללים רק "צדיקים עושי רצונך"...

על שאלתי בקשר לטיב היחסים שלו כסוחר עם שכניו הרומנים הנוצרים ומה דעתו על העם הזה, השיב בסיפור מבדח, פעם ביקר בכפר במולדביא רוזן רומני בעל אחוזה, כל האריסים היהודים באו לברכו כשבידיהם מתנות מיבולי האדמה. האריס משה מנדל התווכח עם אשתו, הוא רצה לתת סל של חברשים, אבל אשתו העדיפה — סל של עגבניות. כשמסר משה מנדל את המתנה לרוזן, יצא קצפו של הגוי הרומני על היהודי, שאינו עומד בלוח הזמנים בסילוק החובות, הרוזן התחיל לצעוק ולקלל וזרק לראשו אחת אחת מן העגבניות. בכל פעם כשעגבניא פגעה בראשו ו"התפוצצה" אמר משה מנדל "השם ישלח את ברכתו", "השם יברך" "ה' יגמול". בסופו של דבר, בתום כל העגבניות, שאל הרוזן הרומני: "משה מנדל, למה ברכת אותי?" ענה משה מנדל: חס וחלילה, לא אותך ברכתי אלא את אשתי שאמרה לי לתת לך במתנה עגבניות, תתאר לך מה היה עם ראשי אם הייתי נותן לך במתנה סל של חברשים..."

*

לא הנאצים הגרמנים ימ"ש היו החלוצים של הרעיון האנטישמי ברומניא. מאז ומתמיד היו בוואלאכיא ובמולדביא מפלגות קטנות אנטישמיות, שדרשו את ביטול שוויון־הזכויות שהעניקה הממשלה ליהודים לאחר מלחמת העולם הראשונה. הרשעים טענו, כי היהודים הם טפילים על גופה של האומה הרומנית, המוצצים בערמומיות את דמו של הנוצרי התמים. הצוררים תבעו להחרים את רכושם של היהודים, לחסל את השפעתם על חיי המסחר והתעשיה ולגרש אותם לפלשתינה.

בראש המפלגות האנטי־יהודיות האלו עמד איש מדע, פרופסור קוזא ימ"ש, מרצה באוניברסיטת העיר יאסי. עתון יומי אנטישמי מובהק מבוקארעשט היה שופרן של התנועות הללו. כל יום הופיע בעמוד הראשון של העתון — קאריקאטורה סאטירית וגסה לשם השמצת היהודים. הנושאים של המאמרים והכתבות נשאבו מאוצר שונאי ישראל הידועים, כמו "פרוטוקולים של זקני ציון" "ברכת שלא עשני גוי", "טבח אנשי שכם ע"י שמעון ולוי", "רצח המוני בשושן הבירה ע"י יהודים שעמדו על נפשם", "האמת בעלילות דם והרעלת הבארות ע"י יהודים", "הפתגם — טוב שבגוים הרוג", "מי עמד מאחורי הרצח של אותו איש", "למה אומרים היהודים ביום כפור כל נדרי" וכיו"ב.

יותר מאוחר, נוסדה מפלגה אנטישמית נוספת וקיצונית יותר, בשם "משמר הברזל", שדרשה פתרון של בעיית היהודים, לא בהדרגה, אלא ברוח הפאשיסטית,

והיינו — באלימות ובאופן שפונטאני ומהיר. חברי מפלגה זאת, שהיו ברובם, צעירים לאומניים דתיים קיצוניים, החזיקו בידם האחת את הצלב ובידם השניה — אקדח, לעשות שפטים ביהודים ר"ל. גם מפלגה זו הוציאה לאור בבוקארעשט עתון אנטישמי פרוע ומושחת. לפעמים מתוך סקרנות קנה יהודי נועז עתון כזה בצנעה, והביאו לבית הכנסת, כדי להראות למתפללים עד היכן מגיעה השנאה העיוורת והעלילת־שוא של עשו נגד יעקב.

כשהצבא הגרמני כבש את ארצות אירופה והגיע לגבולות רומניא, התנפחו המפלגות האנטישמיות הקטנות, ומאות אלפי רומנים הצטרפו אליהם כשמאמרי העתונים משמשים להם כמורי דרך דוקא בימים האלה התחילו להופיע בעתונים הנ"ל, מדי יום ביומו, מאמרים ארסיים ביותר עם ציטטות מן התלמוד והשלחן ערוך, כמו: "גוי העוסק בתורה חייב מיתה", "נכרי ששבת חייב מיתה", "לא תחנם — לא לתת לגוים חניה בקרקע", "אין קנין לגוי בקרקע של ישראל", גוי חשוד על עריות ועל שפיכות דמים", "אסור לבת ישראל להיות מיילדת לגוי ולרופא לרפאות הגוי", "גוי פסול לעדות", "שור של ישראל שנגח שור של גוי — פטור", "הגוי אינו קונה בחזקה" ועוד.

הי' ברור כשמש שמאחורי מאמרים אלה אינו עומד סתם כומר או נזיר נוצרי, שיודע קצת עברית, אלא יהודי תלמיד חכם, בקי בש"ס ובספרי הלכה. בדקו ומצאו, לתדהמת כל היהודים, כי מאמרים אלה כותב יהודי מומר, שהיה פעם רב בישראל... והמעשה שהיה כך היה:

בכפר נידח אחד במחוז מארמורש התגורר אברך בשם מיכל איציק וידער. הוא למד בישיבות, היה תלמיד חכם והתחתן עם בתו של רב. אך נישואיו לא עלו יפה והמריבות בינו לבין אשתו היו על סדר היום. הוא רצה להתגרש, אך האשה סירבה לקבל גט והעדיפה "לרדת לחייו". ביום אחד הוא עזב את ביתו ואת שלחן חותנו ונעשה דרשן. נסע מעיר לעיר בטרנסילבניא, ובשבתות השמיע דרשות בבתי הכנסת, היה מגיד מוכשר, וזה היה מקור פרנסתו. אולם, חותנו הרב, התחיל לרדוף אותו ופנה במכתבים לכל רבני המחוז, בדרישה, לא לתת למיכל איציק לדרוש, מכיון ש"שייגיץ" הזה ברח מן הבית ועזב את אשתו לאנחות. צריך להטיל חרם עליו כדי לאלצו לחזור לביתו! האברך מיכל איציק אמר נואש ונעלם מן הנוף. הוא פנה עורף ליהדות והתנצר ר"ל. כעבור מספר חודשים, הופיע מיכל איציק ברחובות העיר בוקארעשט בגלימה של כומר, בחבורה של כומרים צעירים, חברי "משמר הברזל"... הוא הוא שעמד מאחורי המאמרים הארסיים האנטי יהודיים שאמרנו ונתקיים ביהדות רומניא דברי הנביא "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו".

בתום המלחמה, חזר מיכל איציק בתשובה, אך היהודים סרבו לסלוח לו, ובצדק, כי אין תשובה למי שמחלל שם שמים ברבים. זרקו אותו מבתי הכנסת ואפילו הילדים מבוקארעשט שהכירו אותו, ירקו בפניו ורגמוהו באבנים. כשפגע בו אבן לא הגיב, שתק, כאומר לעצמו: "מגיע לי"... מספרים עליו שעלה לארץ ישראל, אך גם כאן לא נתנו לו יהודי רומניא להסתדר בפרנסה. הוא נדד מבית קברות לבית קברות ובבקר אחד מצאו אותו ללא רוח חיים.

*

כשהצבא הגרמני "הבלתי מנוצח" התייצב מסביב לגבולות רומניא, דרש היטלער ימ"ש מאת המלך קרול השני, למסור את ראשות הממשלה לידיו של גנרל אנטונסקו, שהיה ידיד המשטר הנאצי. מעשה הראשון של הגנרל היה מרידה במלכות הוא אילץ את המלך קרול להתפטר מכס המלוכה ולעזוב את הארץ. את מקומו, בארמון, תפס בנו, המלך מיכאל הראשון ואמו המלכה הגרושה הלנה. אנטונסקו הרכיב את ממשלתו בשותפות עם חברי "משמר הברזל", שהיו חסידים קנאים של הנאצים, שרצו ללכת בשיטתם ולפתור את כל הבעיות באלימות.

הגנרל אנטונסקו לא היה מחסידי אומות העולם, אבל היה חייל, שדגל בשלטון החוק והתנגד לתוקפנות. הסכסוכים בינו לבין חברי "משמר הברזל" היו על סדר היום. בסופו של דבר התמרדו נגדו ביום כ"ב בטבת, תש"א (21.1.941) ובבוקארעשט הבירה פרצו קרבות רחוב בין קבוצות "משמר הברזל" לבין יחידות אנשי הצבא, שנשארו נאמנים לגנראל. חברי "משמר הברזל" לא יכלו להחזיק מעמד נגד החיילים, לכן הפגינו את כוחם וגבורתם בפרעות שעשו ברובע היהודי. שדדו וחמסו מכל הבא ליד, העלו באש בתי מגורים ובתי מסחר ובחמת זעם הציתו את בית הכנסת הספרדי המפואר, שנשרף כליל.

בזאת עוד לא שבעה נפשם הטמאה של הצוררים הללו; הם רצחו מאה ועשרים יהודים, חלק מהם בבית המטבחיים העירוני וכתבו על גופותיהם "בשר כשר", חלק מהקרבנות נורו למוות בחורשה שבקרבת עיר הבירה. בין קבוצת היהודים שנורו, היה גם הרה"ג ר' צבי גוטמן שליט"א, עם שני בניו. על פי נס, לא פגע בו כדור, אך מתוך פחד והלם הוא התעלף ונפל בין החללים. למחרת בבקר, כשחזר להכירה, לא היו כבר שם הרוצחים. בין גופות היהודים שנרצחו היו גם שני בניו. הרב הוציא מכיסו עיפרון ורשם על מצח שני בניו את שמותיהם, כדי להכירם יותר מאוחר ולהביאם לקבר ישראל.

ה"וורמאכט" הגרמני לא התערב בסכסוך שבין הגנרל לבין חברי "משמר הברזל", מכיון שהיטלער עשה כבר את התכנית לתקוף את ברית המועצות והיה זקוק להסכמתו של אנטונסקו להצטרף עם צבאו למלחמה נגד רוסיא. עם דיכוי המרד, נעשה הגנרל אנטונסקו לשליטה הבלעדי של רומניה, ומזה צמחה ישועה יחסית קטנה ליהודים, כי היו להם כל הסיכויים להשאר בחיים עוד מספר חודשים.

*

כאמור, היה גנרל אנטונסקו איש צבא שכיבד את החוק, אולם מכיון שהיה גם צורר יהודים, התחיל להציק ליהודים "באופן חוקי" וכל גזירה קבלה גושפנקה חוקית. פארלאמענט לא היה קיים וכמעט בכל יום הופיע איזו צו ממשלתי נגד היהודים. הגזירות הקשות ביותר היו: הפקעת רכושם, גיוס הגברים והנוער לעבודת כפיה וגירוש בני משפחתם מבתיהם וסגירתם בגיטאות. היהודים המסכנים, שחייהם היו תלויים מנגד, אמרו בבקר מי יתן ערב ובערב אמרו מי יתן בקר. במשך ארבע שנים חי כל יהודי ברומניא בהרגשה שמרגיש אדם שנדון למוות, אך אינו יודע מתי יבואו להוציא לפועל את גזר הדין...

כשפרצה המלחמה בין רוסיא לגרמניא, אליה הצטרפה גם רומניא, נערכו שרשרות של פוגרומים מתוכננים וספונטאניים, בהם נרצחו רבבות יהודים חפים מפשע, בעיקר במחוזות מולדביא הצפונית, באסאראביא ובוקובינה. בטבח המוני אחד בעיר יאסי, נרצחו על קדושת השם, עשרת אלפים גברים.

אולם הגרמנים ימ"ש רצו יותר, הם דרשו את הביצוע של "הפתרון הסופי" ר"ל והיינו — שחיטתם השיטתית של אנשים, נשים וטף, במחנות ההשמדה בפולין. נגד גזירה זו נאבקה ההנהגה היהודית ברומניא, בראשותו של העסקן הציבורי ד"ר זאב פילדערמאן. יו"ר איגוד הקהלות, שנלחם במסירות נפש ממש, על זכותם של היהודים לחיות ולהתקיים. המנהיגים היהודיים השתמשו בכל מיני תכסיסים ומשימות בלתי אפשריות, כדי לסכל את כוונתם השטנית של הנאצים, שלחצו על הרומנים ותבעו, עד הרגע האחרון, את ביצועו של ה"פתרון הסופי".

היהודים נעזרו במאבקם זה בכמה אישים נוצרים, כמו: המלך מיכאל, המלכה האם — הלנה, הפאטריארך — ראש הכנסיה האורטודוקסית הרומנית, המיטרופוליט (בישוף) של מחוז בוקובינה, רעייתו של גנרל אנטונסקו, שגריר הוואטיקאן ועוד, הגם שלא היו מחסידי אומות העולם, אבל התנגדו לטבח המוני. כדאי לציין, כי גנרל אנטונסקו היה חברו של דוקטור פילדרמאן לספסל הלימודים בבית הספר התיכון, ומאז שמר לו הערכה מסוימת. לעובדה זו היה תפקיד בלתי מבוטל בהתפתחות המאורעות ובהצלחת עבודת ההצלה.

אם נחשב את מאזן האבידות של יהדות רומניא בתקופת השואה, נוכל לקבוע, כי מבין שש מאות אלף היהודים שהיו ברומניא המקוצצת, לפני פרוץ המלחמה עם רוסיא, נשארו בחיים כמחצית מהאוכלוסיא היהודית, ומתוכם תשעים אחוזים של יהודי בוקארעשט. באותו זמן, יהודים שחיו במדינות אחרות באירופה, בפרט בהונגאריא, בערים כמו: סיגעט, סאטמער, מונקאטש וכיו"ב, יהודים שהיו ברובם צדיקים וחסידים, יראים ושלימים וקדושי עליון, נהרגו כתשעים אחוזים מהם על קדושת השם.

אי לכך, אמרתי לנפשי, מוטלת עלי חובה קדושה ללמד בזכותם של יהודי רומניא בכלל ובזכותם של יהודי בוקארעשט בפרט:

א. "לא שינו את שמותיהם היהודיים", כמו ששינו יהודי הונגאריא. באוסטריא — הונגאריא, בעת שנולד ילד — אפילו במשפחה דתית — נתנו לו שם יהודי בברית מילה, אבל אביו הלך לעיריה וקבע לו שם אחר, של גוי. נמצא, כי במסמכים וברחוב קראו ליהודי בשם של גוי, ובשמו היהודי קראו לו בבית, בבית הכנסת כשעלה לתורה ובחברה יהודית. אצל יהודי בוקארעשט הדבר לא היה כך, לאדם לא היה לו שם אחר, אלא רק השם היהודי שקיבל בברית מילה. ובשם זה לא התבייש להשתמש אפילו בפני גוים. במו עיני ראיתי, בשדרות "וויקטוריא" בבוקארעשט, מול הארמון המלכותי, חנויות גדולות ומפוארות שהיו כתובים עליהן שמות של יהודים באותיות ענקיות חשמליות, כמו: "משה חיים איציקוביץ", או "שבתאי מיכל כהנא" וכיו"ב.

ב. "שלא שינו את שפתם" אלא כולם דברו בשפת אמם, ביודיש, ואפילו החילונים שבהם. ואף פעם לא עלה על דעתם, כי בבית הכנסת יתפללו בשפת

המדינה, כמו שדרשו היהודים הריפורמים בהונגאריה. בהונגאריא היו יהודים חרדים, שומרי תורה ומצוות שדברו הונגארית בינם לבין עצמם ואפילו בבית הכנסת, כן הכרתי נשים צדקניות, ששלחו את בניהן לישיבות, חבשו פאה נוכרית, והבית שלהן היה "מקדש מעט" במלוא מובן המלה, ולמרות זאת, הן לא ידעו לדבר יהדיש — אלא הונגארית.

ג. לא עלה אף פעם על דעתו של יהודי רומני להתבייש ביהדותו ולהשתדל לחקות את הגוים. להיפך — היהודי התפאר ביהדותו ואמונתו וידע שהוא עומד ברמה רוחנית יותר גבוהה מהגוי, וזהו גם ההסבר לכך שכמעט ולא היו זוגות מעורבים ביניהם, וגם מתבוללים לא היו בהמונים, כמו שהיו בבודאפעשט. היו חוגים דתיים והיו חוגים מסורתיים, אבל לא היו יהודים שעזבו את היהדות ושעברו לדת אחרת. אולי אחד מרבבה.

ד. מידת אהבת ישראל היתה מושרשת בלב כל יהודי עד כדי מסירות נפש. זכורני, שביקרתי לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה בבודאפעשט, בירת הונגאריא, וברחוב הראשי בשם "אנדראשי" חיפשתי כתובת של מישהו. ועלי לציין, כי בימים ההם, הייתי צעיר והייתי לבוש בבגדים יפים ונקיים למופת. נכנסתי לחנות והתעניינתי על רחוב מסוים. לביש מזלי, היתה זו חנות של יהודי מתבולל. הוא ניגש אלי בחרי אף וצעק: "החוצה מכאן!" אין לך מה לחפש אצלי!" רציתי להסביר לו שאני לא "שנורר" ולא רוצה נדבה אלא מלה טובה, אינפורמציה. הוא לא נתן לי לדבר והראה לי את הדלת...

עברו מספר שנים, גלגל ההיסטוריא הסתובב קצת ואני נמצא בבוקארעשט, בירת רומניא, ונכנס לחנות גדולה ואלעגאנטית, להתעניין על כתובת מסוימת. על יד הקופה ישב יהודי מבוגר בגילוי ראש, כנראה בעל החנות, וברגע שראה אותי בא לקראתי בסבר פנים יפות. נתן לי "שלום עליכם" ושאל ממני ביודיש: "במה אני יכול לעזור לך?" כשנודעה לו בקשתי, אמר לאשתו: "שרה רבקה! תפסי את מקומי על יד הקופה, כי אני הולך לעשות מצוה". הוא לקח אותי בידים מתחת לבית שחיי, כמו שלוקחים חתן לחופה ולא רק שהראה לי מרחוק את הרחוב שחיפשתי, אלא לקח אותי עד הכתובת המדויקת ועד שער הבית שנכנסתי אליו.

זאת ועוד: בשפה הרומנית שני ביטוים על יהודי. הביטוי הראשון והאדיב אם קוראים לו בשם "עברי". הביטוי של זלזול והשפלה, אם קוראים לו בשם "זידאן" (משורש "יהודה"). פעם, נסעתי בבוקארעשט בחשמלית שהיתה מלאה נוסעים, שלא הכרתי אותם. מולי, בספסל, ישב רומני נוצרי אחד, שהיה קצת בגלופין. הוא התחיל ללגלג עלי והשמיע לעברי כל מיני כינוים של גנאי. אני לא הגבתי, מכיון שראיתי שהוא גוי שיכור. לפתע, הוא תפס את זקני ואמר לי "זידאן". ברגע זה התנפל עליו בחור אלמוני אחד, נתן לו מכות רצח חזק אותו לרצפה. נעשתה שערוריה, החשמלית עצרה, השוטרים שעלו עצרו את הבחור, שספג בינתיים מכות מהנוסעים האחרים, שהיו ברובם רומנים נוצרים. פניו של הבחור הגבור, היו מלאים פצעי דם, אך הוא צעק כלפי השוטרים שהורידוהו מהחשמלית: "אמסור את נפשי, אבל אני אגן על כבוד היהודים..."

ה. יהודים רומניים, בדרך כלל, מקפידים ביותר בקיום מצוות כיבוד אב ואם, הן בחיים והן לאחר פטירתם של ההורים. מכאן זריזותם המופרזת בקיום מצוות אבלות. יהודי רומני, שיהיה אפילו מיליונער או דוקטור־פרופסור, מסוגל לנסוע פעמיים ביום, באשמורת הבקר ובערב, בשרב ובשלג, עשרות קילומטרים עם מכוניתו לבית הכנסת (ואפילו ביום שבת קודש...) במשך 11 חודשים, ובלבד שלא יפסיד קדיש אחד...

ו. כמעט כל יהודי רומני קשור ל"צדיק" שלו. הוא לא חסיד במובן המלה הפולני או ההונגארי, ואינו משתדל ללכת בעקבות הצדיק בקיום מצוות התורה, אבל בכל זאת הוא מעריך ומעריץ כל בר־בי־רב — בכלל, ואת הצדיק שלו — בפרט. הוא אינו מתבייש עם רב בישראל, אדרבה, כבוד גדול הוא לו, אם ביכולתו לעשות טובה לתלמיד חכם.

ז. היהדי הרומני החילוני והפשוט ביותר מוכן למסור את נפשו למען מצוות "פדיון שבוים", ובפרט כשמדובר בהצלת יהודי דתי, שומר תורה ומצוות. בכל כפר, בכל עיירה ובכל עיר ברומניא שלפני מלחמת העולם השניה, היה קיים יהודי, או אפילו שניים, שבנו להם קשרים טובים עם ראשי השלטון המקומי או מפקד הצבא, ראש העיר, שופט בית המשפט, מפקד לשכת הגיוס, מפקד המשטרה, ואם יהודי היה במצב קשה והיה זקוק לעזרה, פנה אל עסקנים אלה, והם פעלו בזריזות ובשמחה רבה והצילו את היהודי, ולא על מנת לקבל פרס.

סיפרו לי יהודים עדיני־נפש, שהשתדלו לשמור על מצוות התורה גם בתקופת השואה: כשפרצה המלחמה בין רומניא ורוסיא וגייסו את הגברים היהודים לעבודת פרך ולקחו אותם למחנות־עבודה שהיו מרוחקים מאות קילומטרים מהבית ושרר בהם משטר צבאי, היהודים הדתיים סבלו צרות רבות בכפליים, ראשית — בשל היותם יהודים, ושנית — בשל היותם דתיים וסירובם לאכול טריפות ואי־רצונם לעבוד בשבתות ורצונם — לתת להם להתפלל במנין פעמיים ביום. במחנות־העבודה היה מקובל, שהקצינים הרומנים, הנוצרים, מינו איש יהודי מוכשר וממולח כמפקד של גדוד העבודה. הם שיחררו אותו מהעבודה, אבל הוא היה אחראי בראשו על כל פועל ועל כל עבודה. ובכן היה ידוע בקרב הפועלים החרדים, כי אם המפקד הזה היה יהודי ממוצא הונגארי הציק קשות לדתיים והתייחס אליהם באכזריות ובגסות יותר גדולה מהקצינים הנוצרים, אבל אם המפקד היה יהודי ממוצא רומני — אזי הוא היה ה"אבא שלהם" ודאג לשלומם. סיפר לי השוחט של קהלתי, שהיה לו מפקד כזה מעיר יאסי, שאסף בכל שבת בבקר את כל אוכלי הכשר שבגדוד ושלח אותם בתפקיד שלא היה ולא נברא ליער, שישבו שם עד לאחר השקיעה, ואמר להם: "התפללו גם עלי"...

הודות לתכונות אלו שאמרנו בשבחם של יהודי רומניא, היתה גם ההנהגה של היהדות הזאת בעלת תודעה יהודית מובהקת ובעקבות כך, היתה יותר דינאמית ומוכנה ליותר מסירות נפש ונלחמה להצלת כל נפש בישראל. לא כן ההנהגה של יהודי הונגאריא, שהיתה ברובה מתבוללת ורחוקה מהיהדות ובעת צרה דאגה רק לעצמה. היא אירגנה רכבת־הצלה, בת כמה מאות יהודים, בעלי הון ויחסנים, והשלימה עם גירוש, מאות אלפי יהודים למחנות ההשמדה. לא זו היתה הדרך!

כדאי לציין גם זאת, כי מימדי השואה אצל הרומנים היו קטנים מאשר אצל ההונגארים, הסיבה נעוצה בכך, כי הנוצרי הרומני אינו דומה באופיו לגוי ההונגארי, הוא יותר פיקח ממנו ותמיד פעל לטובתו הוא. האומה הרומנית נתברכה תמיד במדינאים ובדיפלומאטים ממולחים ומבריקים. ההונגארים, מזה מאות בשנים, הפסידו כל מלחמה, אם לא בשדה הקרב — על יד שלחן הדיונים. הרומנים — בניגוד להונגארים — לא גילו אף פעם נאמנות בלתי מסויגת לאיש אחד או לאידיאולוגיא אחת. תמיד הם פסחו על שני הסעיפים ובעיקר — ניצבו תמיד לימין החזק יותר. מעולם לא פחדו ולא התביישו להפנות עורף לבעל ברית ולהצטרף לאויב מאתמול, אם האינטרסים הלאומיים דרשו זאת. כך קרה בימי מלחמת העולם הראשונה, כשהיו נאמנים ומסורים למונרכיא האוסטרו־הונגארית, והם נהפכו בין לילה לתוקפים, כשהיתה ברורה מפלתה של המונארכיא, וכך הצליחו להיהפך משתי נסיכויות קטנות לרומניא הגדולה.

בימי מלחמת העולם השניה, כשהגרמנים הלכו מחיל אל חיל, היפנתה רומניא עורף לבני־בריתה ההיסטורית — צרפת ואנגליא, והצטרפה לצדם של האדונים החדשים באירופה. אולם, לאחר מפלת הגרמנים בסטאלינגראד, שהיתה ההקדמה לתבוסת הנאצים, כבר החליטו הרומנים לפנות עורף ולעלות על "עגלת" מעצמות המערב. הצבא האדום כבש עיר אחת בלבד (העיר יאסי) וכבר ביצעו הרומנים את המרד נגד הגנרל אנטונסקו ונגד הגרמנים. לא כן ההונגארים, שהתעקשו בטפשותם,והחריבו את בירתם בודאפעשט, גם לאחר שהיה ברור לכל העולם, כי היטלר ימ"ש הפסיד את המלחמה.

זאת ועוד: החייל ההונגארי היה תמיד רשע ושונא־ישראל יותר גדול מהחייל הרומני. אם הוא קיבל פקודה, לא היסס למלא אותה והיה מסוגל להרוג גם את אבא שלו, בהתאם לצו שקיבל. לא כן, החייל הרומני, שהיה יותר עצמאי וגם משוחד ואמר תמיד: "השרים והמפקדים קובעים בבוקארעשט, כאן אצלי — אני קובע..." וזה היה מזלם של היהודים בימים הקשים ההם. מעידה על כך העובדה כי במחנות עבודת הפרך בהונגאריא נהרגו או מתו כשמונים אחוזים של היהודים, ואילו ברומניא חזרו ממחנות העבודה, כמו שחוזרים מבית הבראה, כמעט כל היהודים שגויסו...

*

בתקופת מלחמת העולם השניה נשארה יהדות רומניא ללא אדמו"ר. מאז שהחלק הצפוני של מחוז טרנסילבניא סופח להונגאריא, נשארו האדמו"רים מסאטמער, סיגעט, דעש, וויז'ניץ, קרעטשינעף וספינקא מעבר לגבול. באין ברירה, צצו בבוקרשט מספר אדמו"רים חדשים, שלא היו מצאצאי שושלת צדיקים, אלא "התחפשו" לאדמו"רים. ליהודים לא היו חסרות צרות באותם הימים ויהודי בוקרשט רצו להתייעץ עם "צדיק" ולקבל את ברכתו. היו מקרים, שגם גוים פנו לאדמו"רים, בפרט — לקראת סוף שנות המלחמה, כשמטוסים אמריקאיים התחילו להפציץ את בירת רומניא ובכל לילה נהרסו בנינים ונהרגו המון אנשים. האדמו"רים האלה חילקו בין חסידיהם קמיעות שתשמורנה עליהם מפני ההפצצות.

בתום המלחמה, ביקר אצלי יהודי מבוקארעשט, שהראה לי את הקמיעה ששמרה על שלומו במשך כל תקופת ההפצצות. את הקמיעה שעלתה לו הון תועפות קיבל מאחד האדמו״רים מבוקארעשט., פתחתי את הקמיעה שהיתה תלויה על צוארו וראיתי שהיתה בה פיסת נייר מגט פטורין...

*

סיפרו לי, כי אחד האדמו״רים החדשים השיג דירת פאר ע״י עצה שנתן לאשתו של קצין בכיר בצבא הרומני. אשה זו היתה שכנתה של אשה יהודיה, שהביאה אותה אל הרבי, הנוצריה פנתה לצדיק בבכיות בכדי להציל את בעלה הסגן־אלוף שנמצא בשדה־הקרב שע״י סטאלינגראד. הרבי יעץ לה לשלוח לו בחבילת המזון החודשית, טלית קטן ולכתוב לו שילבש אותה תחת חולצתו וזה ישמור עליו מפני הכדורים. האשה הרומנית עשתה כך, והחבילה עם המכתב הגיע לצענזורא הגרמנית. מיד נפל חשד על קצין זה שהוא ממוצא יהודי ותיכף הגיעה הוראה מהמפקדה העליונה של ה״ווערמאַכט״ להוציאו מהקו הראשון ולהחזירו לבוקארעשט. כך נשאר הקצין בחיים. בתום המלחמה החליף את דירתו עם דירת הרבי, שהציל את חייו...

*

מבין האדמו״רים החדשים שצצו בבוקרשט בתקופת השואה כדאי להזכיר את הרה״צ ר׳ אליעזר זוסיא פורטוגאל, האדמו״ר מסקולעני שליט״א [זצ״ל],שעשה רבות למען הצלת הילדים היתומים מטראנסניסטריא (מחוז באוקריינא, מיוחד למחנות ריכוז). הוא אסף אותם, במסירות נפש ממש, הביאם לביתו בבוקרשט, אימץ אותם על שמו וחינך אותם ברוח ישראל סבא. השלטון הקומוניסטי לא השלים עם הדבר ולכן עצרו את הרבי מספר פעמים. אך הוא נשאר בעקשנותו, עד שיחרורו ויציאתו מרומניא, בהתערבותו של הרב הראשי ד״ר משה דוד רוזן. האדמו״ר מסקולען, שהגיע לארצות־הברית, לא שכח את אחיו היהודים ועסק בהצלחה רבה במצוות פדיון שבוים והוציא מספר לא מבוטל של יהודים מבתי הסוהר הרומניים.

חיסול הקהלות האורטודוקסיות

כאשר סופח מחוז טרנסילבניא למדינת רומניא, בשנת תרע"ח (1918) בעקבות החלטת המעצמות המערביות בווערסייל, התארגנו הקהלות האורטודוקסיות במחוז זה בפני עצמן, והממשלה הרומאנית בבוקארעשט הכירה בהן באופן רשמי. זאת, למרות שבמולדאביא ובוואלאכיא לא היה מוכר המושג של שני סוגי קהלות יהדיות אשכנזיות.

הלשכה האורטודוקסית המרכזית היתה, בתחלה, בעיר ביסטריץ, מכיון שהרב המקומי, הרב הגאון ר' שלמה זלמן אולמן ז"ל, היה הנשיא שלה. ומדי דברי בו, נזכרתי בפירוש נכון ששמעתי מפיו:

בברכת המזון אנו אומרים "הרחמן הוא ישבור עולנו מעל צווארינו והוא יוליכנו קוממיות לארצנו", התפלה הזאת היא ברוח הכתוב בתורה "ואשבור מוטות עלכם ואולך אתכם קוממיות" (פ' בחקותי). לכאורה קשה, למה איננו מתפללים בדיוק בנוסח המקרא "הוא ישבור "מוטות" עולנו"? והסביר רבה של ביסטריץ כך: דרכו של עולם, חקלאי שגמר עבודת החרישה שלו ולא יצטרך עוד לחרוש בשנה זו, הוא שובר מוטות העול, ולשנה הבאה כשתגיע עונת החרישה יקח מוטות אחרים וישימם בעול. אבל אם גמר החקלאי בלבו לחסל את נחלתו, אז הוא שובר גם את העול עצמו. וזה כוונת הכתוב "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים... ואשבור מוטות עולכם" רק את המוטות, כי העול יחזור שוב בגלויות אחרות הבאות... אבל אנו בברכת המזון מתפללים שהקב"ה ישבור גם את העול עצמו, ויגאלנו גאולה שלמה שלא יהיה עוד עול גלות אחרת, ודפח"ח וש"י.

לאחר הסתלקותו, מילא את מקומו בראש הלשכה האורטודוקסית, חתנו, הרב הגאון ר' יוסף אדלער, שליט"א [זצ"ל], רבה של שעסבורג (טורדא). הודות לארגון זה של הקהלות החרדיות והודות לנציגות רשמית זאת בפני השלטון הרומני, יכלה כל קהלה וקהלה בטראנסילבניא לשמור על האוטונומיא שלה ולחוקק תקנות, שמטרתן חיזוק הדת וקיום מצוות התורה עפ"י ה"שלחן ערוך".

אולם, ביום כ"ח מנחם אב שנת ת"ש (1.9.940) שקעה החמה של הלשכה המרכזית האורטודוקסית בטראנסילבניא. ביום זה החליטו שרי החוץ של גרמניא ושל איטליא בווינא, כי החלק הצפוני של טראנסילבניא יוחזר להונגאריא. הם עשו מעין "משפט שלמה", מכיון שההונגארים דרשו מאז מלחמת העולם הראשונה, החזרת כל טראנסילבניא, שמתגוררים בה כשני מיליון הונגארים. בעקבות פסק דין זה נפלו לשטח אדמת הונגאריא, הקהלות היותר גדולות, ההמונים היהודים היותר חרדים ובראשם גאונים וצדיקים, יראים ושלמים. בהתחלה היה מצב היהודים בהונגאריא

טוב יותר, כי ברומניא עלו לשלטון חברי "שומרי הברזל" הרוצחים, אבל יותר מאוחר נהפכו היוצרות: הקהלות היהודיות בהונגאריא ובטרנסילבניא הצפונית הגיעו למחנות השמדה והיהודים בטראנסילבניא הדרומית נשארו בחיים.

כאמור, הפסיקה הלשכה האורטודוקסית להתקיים, כי לפי צו ממשלתי הוקם לכל הקהלות ברומניא "מרכז יהודי" בבוקארעשט. בראש המרכז עמד רומני בשם ראַדו ליקאַ, שהיה מרגל וסוכן גרמני, ויד ימינו היה יהודי מומר קאַתולי בשם גינגולד.

ממשלת רומניא ראתה ב"מרכז היהודי" מכשיר לסחיטת כספים מן האוכלוסיא היהודית. כל שר ופקיד בכיר רומני או גרמני בבוקארעשט, שנמצא במצוקה כספית, היה פונה ל"מרכז היהודי" וזוכה מיד למענק יפה. גם אחזקת הרכב של השגריר הגרמני הברון פון—קילינגער ימ"ש, היתה על חשבון ה"מרכז היהודי". המומר הקאתולי היה מפשיט את עורם ומוצץ את דם התמצית של היהודים. כאשר נלקחו היהודים לעבודת פרך ניתנה אפשרות להפטר מרוע הגזירה ע"י רכישת "פנקס שחרור" אולם המומר דאג לקבוע מחיר מפולפל כל כך שרק תעשיינים וסוחרים גדולים היו מסוגלים לסלק את מחיר השחרור. אי לכך, היהודים האמידים בעלי ההון, הם ובניהם, ישבו בביתם ועשו עסקים טובים ואילו השכבות הבינוניות והעניות היו במרחק של מאות קילומטרים מהבית ועבדו עבודת כפיה במחנות, בתנאים הקשים ביותר ותוך סכנות נפשות (ביניהם היה גם בני פנחס נ"י, מכיון שלא יכולתי לשלם את הסכום הגדול שהוטל עלי. הוא נמלט מהמחנה תוך חירוף נפש והסתתר בבוקארעשט במסמכים מזויפים עד השחרור).

*

בתום המלחמה, שיחררו הרומנים, בעזרת הצבא האדום, את השטחים הצפוניים של מחוז טראנסילבניא, אבל הקהלות המפוארות היו כבר חרבות ורק מספר קטן של שארית הפליטה, שחזר ממחנות ההשמדה והעבודה, השתקע בישובים אלו.

הלשכה האורטודוקסית המרכזית בטראנסילבניא קמה לתחיה והתחילה לפעול, תוך שיתוף פעולה עם "אגודת ישראל" וה"דז'וינט" שהעניק עזרה כספית לשיקום הקהלות שנחרבו. אולם, המצב הפוליטי ברומניא בימים ההם (תש"ד) לא היה יציב ולא היה ברור לאן מועדות פני המדינה. אלפי משפחות יהודיות "ישבו על המזוודות" ולא ידעו להחליט האם כדאי להתחיל מחדש ולבנות שוב את החיים על הקברים או שעדיף לעזוב את הארצות הללו, שכל רגב אדמה ספוג דם יהודי ולהגר ליבשת אחרת. לאחר השתלטות הקומוניסטים על השלטון וגירושו של המלך מיכאל, היה כבר ברור לכל יהודי, ובפרט ליהודי דתי, שעליו לארוז את החבילות וללכת.

*

הרב משה דוד רוזן

בימים ההם, עזב הרב הראשי לרומניא ד"ר אלכסנדר שאַפראַן את כסא כהונתו ובמקומו נבחר הרב ד"ר משה דוד רוזן. הלשכה האורטודוקסית בטרנסילבניא בוטלה,

כי הממשלה הקימה בבוקארעשט את "פעדערציא (איגוד) הקהלות היהודיות ברומניא", שבראשה ישבו יהודים קומוניסטים, שהפכו את הפעדעראציא ל"ייבסקציא", שמטרתה לחסל את החיים הדתיים בקהלות בשיטתיות.

הרב הראשי החדש דרש מכל רב בישראל להיות מסור ונאמן לשלטון, לא לעזוב את הקהלה, לא לעלות לישראל ולהוציא לפועל את כל הוראות הפעדערציא, בו בזמן שהממשלה היתה לשטן מול הדת היהודית: א) היא הכריזה מלחמת חרמה ביהדות והוציאה נגדה שורת גזירות מחפירות, ביטלה כל מוסד יהודי ודרשה התבוללות מוחלטת בתוך עמי רומניא, ב) הלאימה כל מסחר ובית מלאכה פרטי, כך שכל יהודי היה נאלץ להיות עובד בחנות או מפעל ממשלתי, כלומר לחלל שבת וחגי ישראל בפרהסיא, ג) פתחה בכלי התקשורת והעתונות מלחמה אכזרית נגד כל הדתות ובכלל זה גם נגד אמונת ישראל, ד) אילצה כל יהודי עובד להיות חבר במפלגה הקומוניסטית, — פירוש הדבר, לא לבקר בבית הכנסת, לא להתחתן בחופה וקידושין, לא לעשות לבן ברית מילה, לא לחנך את הילדים אלא ברוח המארקסיסטי. ועוד.

למרות כל מה שאמרנו, דרש הרב הראשי מאת כל רב למלא משימה בלתי אפשרית, כלומר, לשחות נגד הזרם ולפעול למען חיזוק הדת והרמת קרן התורה...

מי שהיה לו מוח בקדקדו ועינים בראשו ראה, כי אין להוראה הנ"ל כל אחיזה במציאות, מכיון שכל החיים הדתיים הצטמצמו בתפלה בבית־הכנסת עם כמה קשישים פנסיונרים, וההשגחה על האטליז, המקוה ובית הקברות. היו מקרים, בהם ערך הרב חופה וקידושין ועשה ברית מילה בבית עזוב מחוץ לעיר, לאחר חצות לילה, כמו שעשו פעם האנוסים בספרד. זאת ועוד: אם היו ילדים ליהודי דתי היה נאלץ לשלוח אותם לבית ספר ממשלתי אטיסטי. מה עשו הרבנים? רובם ככולם ברחו מן הארץ. אמנם, הרב הראשי רוזן סידר במשרד הפנים, לא להוציא דרכונים לעובדי המועצות הדתיות. אולם, לעזרת הרבנים באו כל מיני שרים ואישים במפלגה הקומוניסטית, שראו ברבנים "מטרד" לשלטון הסוציאליסטי ורצו להיפטר מהם.

אני לא הכרתי אישית את הרב הראשי ולא ראיתיו מימי, כי מאז מלחמת העולם השניה לא ביקרתי בבוקארעשט. יודע אני עליו שעשה הרבה בשטח הדת ובשטח גמילות חסדים. ואין חידוש בזה, כי "ברא כרעיה דאבוה" ואביו היה גדול בתורה ובמעשים. שמעתי שעשה תיקונים גם בקוראל־טעמפל: הוציא את העוגב וסילק את הערלים מהמקהלה והקים מסעדות כשרות בכל רחבי רומניא. בקלויזנבורג הקים בית חרושת למצות ובעיר אַראַד יסד ישיבה לכמה עשרות בחורים, שלא האריכה ימים מכיון שרובם ככולם של האברכים עלו לישראל.

יתכן, כי כוונותיו של הרב הראשי רוזן הן לטובה והוא מתכוון לשם שמים, אך הוא שוכח דבר אחד, כי אפילו אם הצליח לעשות במשטר זה בשטח הדת, דברים הראוים לשבח, לא יתכן להגיד את דבריו של החלמאי: "מה איכפת לי אם הרכבת שלי נוסעת למוסקבה, העיקר שאני פונה עם הפנים לכיוון ירושלים..." למרות

היחסים הטובים הקיימים בין הרב הראשי לבין אנשי השלטון ולמרות המסעדות הכשרות והעתון של הפדרציא המופיע בשלש שפות ולמרות התפלות החגיגיות הנערכות לעתים בקוראל טעמפל, ניתנת האמת להאמר, כי ה"רכבת" של הממשלה הקומוניסטית ברומניא, לא נוסעת לכיוון ירושלים ובשלטון הזה נידונה אמונת ישראל לכליה ח"ו. ונשאלת השאלה, האם צריך לעשות מאמצים לכך ש"מכירת החיסול" תהיה יפה וברוח ישראל סבא?!

כעשר שנים חייתי תחת משטר קומוניסטי, שהוא משטר מצוין לעם הרומני. השלטון הזה עשה רבות כדי להרים את רמת החיים של התושבים במדינה והפך את רומניא ממדינה חקלאית מפגרת למדינה תעשייתית מודרנית. כן עקר המשטר הזה מן השורש את כל התנועות האנטישמיות למיניהן (אמנם, נשארו אנטישמיים רבים). כאמור, השלטון הזה הוא מצוין לרומני אבל אינו מתאים לרוחו של יהודי, ובפרט יהודי שומר תורה ומצוות, שמטרת חייו היא לחנך את בניו ברוח התורה והמסורה. בהתאם לכתוב בתורתנו הקדושה: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'"...

ראוי לציין, כי בתקופת השואה סרבו רבני הקהלות במחוז טרנסילבניא להציל את נפשם ולעזוב את בני עדתם והלכו אתם עד לכבשני הגאזים. לעומת זאת, בהשתלט הקומוניזם עזבו הרבנים האורטודוקסים בהמוניהם את צאן מרעיתם בטראנסילבניא, למרות שקבלו משכורות גדולות מטעם השלטון. כי גדולי התורה העדיפו למות מות קדושים בתקופת השואה, אבל היום הם לא רוצים להיות נוכחים בתהליך גסיסה של קהלות ישראל...

הם נהגו כדוגמת צדיקי הדור, תלמידי הבעש"ט, בימי מלחמת צרפת — רוסיא, שצדדו והתפללו לנצחון הצאר הרוסי מחולל פוגרומים, ודחו את הקיסר נפוליאון, שהבטיח ליהודי רוסיא חרות והתבוללות.

קהלות מחוז טראנסילבניא
קארלסבורג

קהלה זו נוסדה לפני למעלה משלוש מאות שנה, בתקופה שנאסר על היהודים להתיישב בישובי מחוז טראנסילבניא, פרט ל"עיר זו, בירת המחוז. מייסדי הקהלה היו יהודים ספרדים שבאו מאסיא ומארצות הבאלקאן, לאחר שהצבא התורקי כבש שטחים בממלכת אוסטריא — הונגאריא. במרוצת השנים השתקעו במקום גם יהודים אשכנזיים, שתי הקהלות התמזגו ולבסוף נשארה קהלה אשכנזית בלבד.

מחוז טראנסילבניא השתרע בקצה מדינת הונגריא. בגלל מיקומו הגיאוגרפי, באזור הספר, מקום מועד למלחמות עם המדינות השכנות, סרבו היהודים להתגורר באזור זה והעדיפו להשתקע במרכז הארץ. עם זאת, הגיעו יהודים, במשך הזמן גם למחוז נידח זה, מכיון שטראנסילבניא הפכה למקום מקלט לאנשים שהיו נאלצים לעזוב את מקום מולדתם בשל סיבות משפחתיות או רדיפת השלטונות. זאת ועוד: פעם, היתה גזירה על יהודים באוסטריא, כי רק לבכור המשפחה מותר להתחתן ולהקים משפחה, האחים האחרים מוכרחים להשאר רווקים לכל ימי חייהם. לכן, מי שרצה להתחתן ולייסד משפחה, בא למחוז טראנסילבאניא. לעיר קארלסבורג היתה עצמאות מסויימת, ובראשה עמד שליט, שהיה בדרך כלל, אוהד ליהודים. באותה תקופה התגוררו בכל מחוז טראנסילבניא רק אלף יהודים. אולם, לאחר מלחמת ההתקוממות של ההונגארים נגד האוסטרים, הותר ליהודים להתיישב באופן חופשי בערים ומאז עלה מספרם בקצב מהיר ונתהוו הקהלות הגדולות.

לפני מלחמת העולם השניה חיו בטראנסילבניא קרוב ל200.000 יהודים. היהודים הללו ברובם המכריע היו מאורגנים בקהלות אורטודוקסיות. בדרך כלל היו קשורים לתנועת החסידות, שהתפשטה לאחר מלחמת העולם הראשונה ביחוד בחלקיה הצפוניים של טראנסילבניא (מחוזות סאמוש, ביהור, סאטמער ומארמארוש).

היתה זו תקופת זוהר של היהדות החרדית בטראנסילבניא. הקהלות פעלו ברוח התורה והמסורה והתפתחו מכל הבחינות, למרות המתיחות ששררו בקהלות בין חסידים ומתנגדים ובין ציונים ואנטי־ציונים. בראשי הקהלות עמדו בדרך כלל רבנים וגדולי תורה וספרות תורתית ענפה וחשובה נתחברה כאן. במרוצת עשרים שנים שבין שתי מלחמות העולם, הוצאו לאור בטראנסילבניא קרוב לחמישים ספרי קודש, פרי עטם של גאוני תורה, בשטח ההלכה, האגדה ושמעתתא. זאת, בנוסף לכתבי־עת תורתיים שהופיעו בערי טראנסילבניא.

למרות שיהודי טראנסילבניא היוו רק 25 אחוז מכל יהדות רומניא, רובם ככולם של הישיבות הוקמו ופעלו בחבל ארץ זה. הישיבות הגדולות שלמדו בהן מאות בחורים היו: ישיבת טאשנאד, שבראשה עמד הרה"ג ר' מרדכי בריסק, בעמח"ס שו"ת "מהר"ם בריסק"; ישיבת סעקעלהיד שבראשה עמד ידידי וש"ב הרב הגאון ר'

יהודה סג״ל רוזנער הי״ד; ישיבתו הרמה של הגה״צ ר׳ יואל טייטלבאום בסאטמער· ישיבתו של הרה״ג ר׳ מנחם מנדל האגער בווישעווע; הישיבה בעיר סיגעט בראשותם של הגה״צ ר׳ יקותיאל יהודה טייטלבאום והרה״ג ר׳ יקותיאל יהודה גרוס הי״ד. ישיבות קטנות עד מאה בחורים היו: ישיבת דעש בראשותו של הגה״צ ר׳ יעקב אלימלך פאנעטה, בעמח״ס ״זכרון יעקב״, שתי הישיבות בעיר קרולה: ישיבתו של הרה״ג ר׳ שמואל גראס וישיבתו של הרה״צ ר׳ אברהם אביש הורוביץ הי״ד, בסאטמר היו עוד שלש ישיבות: ישיבתו של הרה״צ מביקסאד רבי אליעזר פיש, ישיבתו של הגה״צ רבי יוסף גרינוואלד ע״ש ״קרן לדוד״ וישיבת ״אוהל תורה״. כן היו ישיבות במארגארעטען בראשותו של הרה״ג ר׳ שמואל זלמן ווייגבערגער ז״ל, ובעיר וואשארהעל בניהולו של הרב הגאון ר׳ מנחם סופר הי״ד, ובעיר מארשאוויוואר בראשותו של הרה״ג ר׳ משה יוסף מייזליש, ובכפר לאפוש בראשותו של הרה״ג ר׳ אהרן גרוס. בראש הישיבה בעיר שימלו עמד הרב הגאון ר׳ שלמה זלמן ערנרייך הי״ד, בעמח״ס שו״ת ״לחם שלמה״. עד חמישים בחורים למדו בישיבתו של האדמו״ר רבי יצחק אייזיק ווייס בספינקא, בישיבתו של הרה״ג ר׳ יעקב שלום קליין בהאלמין, בישיבתו של הרה״ג רבי אברהם שלמה כ״ץ בריסקעווע ובישיבתו של הרה״ג ר׳ יחזקאל שענפעלד במיהאל-פאלווא. בעיר קלוזנבורג הוקמה ישיבה מודרנית ע״ש ״חתם סופר״, בראשותו של הרה״ג ר׳ עקיבא גלאזנער בעמח״ס ״דור דורים״. כן היתה קיימת ישיבת ״תורה עם דרך ארץ״ בכפר איקלד ועוד ישיבות.

בנוסף לישיבות הנ״ל, התקיימו ישיבות קטנות עד 20 — 30 בחורים כמעט בכל עיר בטראנסילבניא. כל רב אורטודוקסי שידע לכבד את עצמו ורצה להרים את קרן התורה בקהלתו, הקים וניהל ישיבה. הבחורים אכלו ״ימים״ אצל הבעלי־בתים נדיבי לב וקבלו תמיכה כספית חודשית מקופת ״חברה מזונות״.

*

הגאון ר׳ יחזקאל פאנעטה

כאמור, היתה קארלסבורג העיר הראשונה באזור טראנסילבניא, שנוסדה בה קהלה יהודית. בתור רב העיר ורב הכולל למחוז טרנאסילבניא כיהן הרב הגאון ר׳ יחזקאל פאנעטה, בעמח״ס ״מראה יחזקאל״, שהיה תלמידו של בעל ה״ברוך טעם״ בעיר לייפניק, וכן למד בישיבה הרמה בעיר פראג אצל הרה״ג ר׳ אלעזר פלעקעלעס ז״ל. בעברו, אחרי נשואיו לעיר לינסק, דבק בחסידות ונעשה לתלמידו הנאמן בתורת הנסתר של האדמו״ר רבי מענדלי מרימונוב זצ״ל.

ה״מראה יחזקאל״ היה גדול בתורה ובאחת התשובות מכנהו מרן ה״חתם סופר״ זצ״ל בשם ״גאון הגאונים״. בהתחלה שימש ברבנות בכפר טערצאל (הונגאריא) ומכאן עבר לקארלסבורג, בימים ההם עמדו יהודי מחוז טראנסילבניא, מבחינה דתית ומוסרית, במצב ירוד ביותר. הרב הכולל רבי יחזקאל פאנעטה הי׳ מהרבנים הראשונים החלוצים במחוז זה שהניחו את יסודות החיים הדתיים המסודרים במסגרת הקהלות ותיקן מספר תקנות לכל המחוז.

*

הגאון הצדיק
יעקב אליעזר
פאנעטא
דעגש
הגאון הצדיק
יחזקאל פאנעטא
דעגש
הגה"צ
משה פאנעטא
דעגש
הגה"צ
מנחם מענדל
פאנעטא
תלמיד החתם סופר
דעגש
הגאון הצדיק
יחזקאל
פאנעטא
קרלסבורג
הגה"צ
מנחם מענדל
מקאריאנוב
מראה יחזקאל
תולדות הגה"צ
בעל
מראה יחזקאל
מקארלסבורג

מספרים עליו, כי אחרי חג הסוכות, נשא לדרך פעמיו לבקר את הקהלות בטראנסילבניא, כדי לראות, לבדוק ולתקן. בהגיעו לאחת הקהלות, שאל את בני הישוב האם היו להם אתרוגים מהודרים לחג? הכפריים רצו הביתה וחיש מהר הביאו לפני הרב הכולל את אתרוגיהם. ומה מאד נרעד ונבהל בעל ה"מראה יחזקאל" בראותו לימונים — תחת אתרוגים שנמכר להם ביוקר ע"י סוחר נודד רמאי, שניצל את בורותם, מיד תיקן הרב מקארלסבורג תקנה, לפיה הרשות למכור ד' מינים יוחזק בידי הרב דמתא. התקנה הזאת היתה קיימת עד ימינו בכל המחוז וגם בקהלתנו בפעטראשען.

*

ה"מראה יחזקאל" היה כועס על רבנים שלא נהגו לבקר בכפרים שהיו שייכים לרבנות שלהם ולא הכירו את הבעיות הדתיות ולא טיפלו בהן ובכל זאת הם כתבו בחותמות שלהם "אב"ד דפה והגליל". הוא היה אומר: "אסור למנהיג רוחני להסתגר בבית בתוך ד' אמות של הלכה! מוטלת עליו החובה לצאת את העיר, לבקר בסביבה ולתקן מה שצריך תיקון, כמ"ש רש"י "יציאת הצדיק מן העיר עושה רושם..."

*

עוד מספרים עליו, כי בישוב אחד עזבו בני הישוב בעת "מלוה מלכה" את ביהמ"ד ונעלמו. על שאלת הרב, השיב לו הגבאי, כי בני הישוב מתקבצים באולם אחד לרקוד לכבוד יציאת השבת, כנהוג בישובם. — "אני רוצה לראות" אמר בעל "מראה יחזקאל". לקחו אותו למקום הריקוד והראו לו איך הכפריים היהודים רוקדים, בתערובת אנשים ונשים ר"ל. יהודי מזוקן אחד רקד עם שתי נשים. שאל הרב הכולל: "מדיע מגיע לגבר זה שתי נשים?" השיבו לו: חולקים לו כבוד, משום שהוא השוחט דמתא... כמובן, אסר בעל "מראה יחזקאל" את שחיטתו של שוחט זה וגם ביטל את הריקודים האלה.

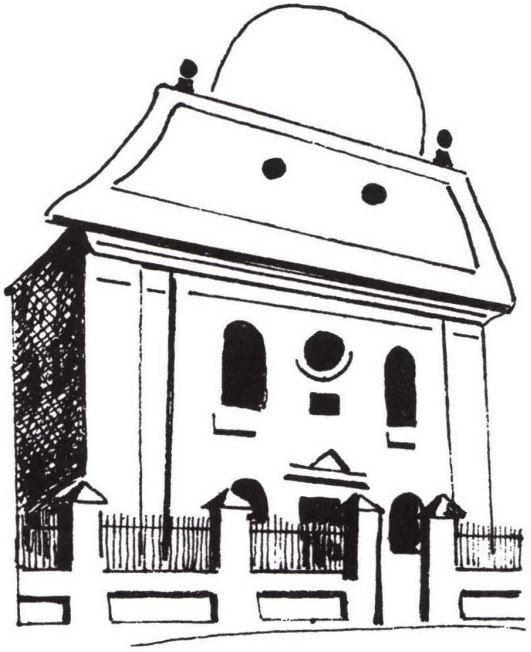
*

עד היום, עומד על תילו בית הכנסת של ה"מראה יחזקאל" בעיר קארלסבורג, הבנוי מאבנים גדולות וקירות מונומנטאליים בצורת מבצר. בתוך קיר בית הכנסת מבחוץ נמצאים מספר כדורי תותחים מימי מלחמת התורקים, כדורים שחדרו לתוך עוביו של הקיר, אבל לא התפוצצו בדרך נס. בכניסה לבית הכנסת נמצא חדר בית הדין שבראשו עמד הרב פאנעטה זצ"ל. ע"י חדר המשפטים נמצא היכל קטן, הסגור בדלת ברזל, ששימש מאסר לאלו שסרבו לקיים את הפסק דין.

*

בעל ה"מראה יחזקאל" היה מוכר גם מטעם השלטון כרב הכולל הרשמי, לכן היה בידו להוציא לפועל כל מיני תקנות לכל המחוז, כי הקהלות היו נכנעות תחתיו והיו נאלצות לבצע את הוראותיו. גדולתו וגבורתו של ה"מראה יחזקאל", הלא הם כתובים בפנקס הקהלה של קארלסבורג, הקיים עד היום. את בקיאותו ואת גאונותו בתורה אפשר לראות בספר השאלות והתשובות שלו, תשובות המשקפות את כל הבעיות החמורות שעלו על הפרק במדינת טראנסילבניא בימים ההם, ושהרב הכולל מקארלסבורג היה צריך לפתור אותן.

סיפר לי נכדו, הרה"ג ר' יחזקאל פאנעטה, שהיה אבדק"ק דעש, שזקינו היה רגיל לבקר בכל כפר וכפר של המחוז פעמיים בשנה והיה לו פנקס גדול שרשם בו את שמות האנשים הפנויים ואת כל פרטיהם ובעיקר רשם בו את הארץ ואת מקום מוצאם. וזאת משום ריחוק מרכזי הקהלות היהודיות באוסטריא — הונגאריא, שימש מחוז טראנסילבניא כמקלט לאנשים רבים, שעזבו את נשותיהם. אלה ידעו לנצל את הפקוח הרופף מטעם השלטון על עוברים ושבים. עובדה זאת ידועה היתה לכל רבני המדינה ורבני פולין ורוסיא.

בית הכנסת של בעל "מראה יחזקאל"
בקרלסבורג

אשה עגונה ממדינת פולין הגיעה לעיר קארלסבורג כשבידה מכתב מהאדמו"ר מאפטע זצ"ל לבעל ה"מראה יחזקאל" שיעמוד לימינה. בעלה עזב אותה לפני מספר שנים ולפי כל הסימנים ערק בעלה למחוז טראנסילבניא. עולם, האשה הגיעה לקארלסבורג בדיוק שלושה ימים לאחר פטירתו של הרב הגאון ר' יחזקאל פאנעט. היא לא אמרה נואש, הלכה אל קברו של ה"מראה יחזקאל", התפללה שם בבכיות גדולות והכניסה את המכתב שבידה מתחת לרגבי האדמה של הקבר. כאשר שבה מבית החיים לביתו של הרב, שישבו בו הבנים "שבעה" ונכנסה לבית, מצאה שם, בין היהודים שבאו לנחם את הרבנים, גם את בעלה. היא עשתה צעקות גדולות, כל הנוכחים התנפלו על האיש, לא נתנו לו לברוח ומסרוהו למשטרה, ותוך כמה ימים אולץ לתת לאשתו גט פטורין. הנה כמה גדול היה כחו של הצדיק הקדוש מאפטע, שידע כי בעיר קארלסבורג הנידחת, תושע האשה העגונה — וזכותו של הרה"ג ר' יחזקאל פאנעטה עמדה גם אחרי פטירתו ונתקיים משאחז"ל "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן".

הגאון הצדיק רבי יחזקאל פאנעטה
האדמו"ר מדעש

*

פעם בא ה"מראה יחזקאל" לישוב שהיתה בו מחלוקת עד לב השמים בין השוחט, שהיה תלמיד חכם גדול, לבין בני הקהלה, שהיו ברובם, בורים וריקים. הרב הכולל מקארלסבורג הצליח אחרי מאמצים גדולים להשכין שלום בין הצדדים. בדברי המוסר שלו, שהטיח כלפי הצבור אמר: "על האתרוג מזופשים פגימות וכתמים, אבל החסרונות אינם מצד האתרוג גופו, כי אם מהקוצים והעלים אשר גדלים סביבו. כידוע, מסמל האתרוג את התלמיד חכם, שיש בו תורה ומעשים טובים. לא ידקרו עמי הארץ את התלמיד חכם ויהיו כולם פרי עץ הדר...".

*

לאחר הסתלקותו של בעל "מראה יחזקאל" מילא את מקומו ברבנות בנו, הרה"ג ר' מנחם מנדל פאנעטה זצ"ל, שהיה גדול בנגלה ובנסתר. בשל השתלטות אנשים חילונים, על ההנהגה בקהלת קרלסבורג, וויתר על תואר "רב־הכולל" של מחוז טראנסילבניא, ועבר מעיר זו לישוב קטן בשם "אורישור" ומכאן עבר לעיר דעש (שע"י קלוזנבורג), שהפכה בזמן קצר לקהלה מפוארת וחסידית. רבי מנחם מנדל למד במספר ישיבות של גדולי הדור, נמנה גם על תלמידיו של מרן החתם סופר, הוא חיבר ספרי שו"ת "שערי צדק" ו"מעגלי צדק" עה"ת, והמשיך להיות רבה הראשי (הבלתי רשמי) של הקהלות בטראנסילבניא, והוערץ ע"י אלפים גם כאדמו"ר.

בית הכנסת של קהלת דעש

הוא היה אומר: "אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך "פירוש הדבר, אזהרה לאדמו"רים שאסור להם לברך כל יהודי בלתי מוכר שנכנס אליהם, כי לפעמים הברכה יכולה להזיק, אם מברכים אדם שאינו ראוי לברכה ע"ד "וישמן ישורון ויבעט" ולכן לא כדאי לברך איש הדיוט."

עם עזיבתו של הרב פאנעט, נבחר כרב לקהלת קארלסבורג וכרב הכולל הרב אברהם פרידמן משימונדה. הוא נתמנה לתפקידו שלא ברצון יהודי המחוז אלא ע"י שרים, תמורת בצע כסף. האיש הזה לא הצטיין לא בתורה ולא ביראת השם.

*

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' מנחם מנדל פאנעט זצ"ל, נבחר תחתיו לרב בנו, הרה"ג ר' משה פאנעטה, שהיה ג"כ גדול בתורה וירא שמים מרבים ואלפים הסתופפו בצילו. לאחר הסתלקותו, מילא את מקומו ברבנות ובאדמו"רות בנו, הרה"ג ר' יחזקאל פאנעט, שהיה מפורסם עוד בהיותו בחור צעיר, כחריף ובקי בכל חדרי התורה. הוא הוציא לאור את ספר "כנסת יחזקאל" עה"ת. הוא התנהג בחסידות כאבותיו ובנוסף לכך, היה גם דרשן בחסד עליון. השתתף במסיבת הכתרתי בקהלת פעטרושען ואחר זה שבת פעמיים בעירנו.

כשהתארח בביתי סיפר לי, כי זקינו, הרה"ג ר' מנחם מנדל פאנעטה, היה רגיל לנסוע בכל שנה לבעל ה"דברי חיים" לצאנז. נסיעתו נמשכה כמה שבועות. לא היתה אז רכבת, כבימינו, ולפיכך היה נוסע בעגלות מעיר לעיר. מתוך חשקת התורה היה מכוון דרכו לשבות בישוב שמכהן בו רב גדול, בכדי שיוכל להשתעשע אתו בדברי תורה. פעם, שבת בעיר אונגוואר אצל הרה"ג ר' מנחם א"ש. בעת שישב בסעודה שלישית, אכל כזית חלה וטעם קצת דגים על קצה המזלג כמקובל. אך ר' מנחם א"ש צוה עליו שיאכל מנה גדולה של דגים והרבה חלה ושישתה כוסית גדולה של יין. הוא לא הבין את פשר הדברים, אך לא רצה לעשות נגד רצונו של גדול בישראל, בנוסף למה שאמרו חז"ל "כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה"! למחרת ביום א', יצא לדרך בעגלה, אבל באמצע הדרך, בתוך היער קרתה תאונה, נשבר גלגל, ועד שבעל העגלה הצליח לתקן את העגלה ולהגיע לישוב, עבר יום שלם ובאותו יום לא אכל ר' מנחם מנדל שום דבר. אז ראה, כי האוכל שאכל בסעודה השלישית עמד לו... וראה כמה גדול כח התורה.

*

לפני שנסע לצאנז, היה רגיל ר' מנחם מנדל לחזור על כמה סוגיות בש"ס עם כל המפורשים, כדי שיהיה בקי בהן ככל הצורך, שיוכל להתפלפל בהן עם הרבנים הגדולים שאותם יפגוש בדרך. בכל פעם, כשחזר הביתה, אמר לבניו: "עמדתי ב"ה בבחינה, ולא הייתי צריך להתבייש בפני אף גאון, פרט לגדול אחד בתורה שניצחני, הן בבקיאות והן בחריפות, היה זה הרב הגאון הגדול ר' אשר אנשיל הלוי יונגרייז, רבה של טשענגער ז"ל, בעמח"ס "מנוחת אשר", שהוא מלא וגדוש." (ועי' בח"ב של ספר מנוחת אשר, שבו שואל הרה"ג ר' מנחם מנדל פאנעטה כמה שאלות בדבר עגונה וגיטין).

לאחר פטירתו, מילא את מקומו ברבנות בנו, הרה"ג ר' יעקב אלימלך פאנעט ז"ל, בעמח"ס "זכרון יעקב", שהיה רב גאון וצדיק מפורסם איש נבון ודרשן מפורסם. בתקופת השואה, סירב לעזוב את קהלתו ולהמלט עם הרכבת שיצאה מקלוזנבורג לשוויצאריא ונרצח ע"י הנאצים באושביץ על קדוש השם, עם כל בני משפחתו. הוא היה מנהיג למופת לחסידי דעש הן כאדמו"ר והן כרב מרא דאתרא ועמד בראש ישיבה שלמדו בה למעלה ממאתיים בחורים.

מכל בניו של הרה"ג ר' יחזקאל (השני) נשאר בחיים רק הרה"ג ר' יוסף פאנעטה שליט"א, שהיה רב בכפר אילנדה. הוא הסתתר ביער, יחד עם כל בניו ובנותיו, עד שעברו הגזירות והנאצים נעלמו, וכך ניצל בדרך נס.

כאמור, היו צאצאיו של בעל ה"מראה יחזקאל" רבנים גדולים ואדמו"רים מפורסמים שניהלו חיים חסידיים מובהקים ועשו רבות למען הרמת קרן התורה והחסידות במחוז טראנסילבניא. בכל שנה, ביום ד' דחוה"מ פסח, יום פטירתו של בעל ה"מראה יחזקאל" נסעו בליווי מאות חסידים מעיר דעש לעיר קארלסבורג להשתטח על קברו של אותו צדיק. לאחר מכן קיימו מסיבת הילולא בבית הכנסת שלו בקארלסבורג בדרשות דברי תורה וסעודה רבה שנסתיימה בריקודים ומחולות.

ראוי לציין, כי ה"מראה יחזקאל" זצ"ל ייסד במדינת טראנסילבניא את קופת הצדקה של רבי מאיר בעל הנס ע"ש "אהבת ציון" ופעמיים בשנה (לפני חג הפסח ולפני הימים הנוראים) בקרו בכל עיר ובכל כפר הגבאים מהעיר דעש, כדי לאסוף את הכספים מקופות הצדקה ועד היום קיימת בעיה"ק ירושלים לשכה המטפלת בקופה זו. יהודים שומרי תורה ומצוות בטראנסילבניא, כשנפטרו, הכניסו קרוביהם בתוך ארונותיהם את הקבלות שקבלו במשך שנים מאת קופת "אהבת ציון" מירושלים.

אישיותו ופעילותו של ה"מראה יחזקאל" למען חיזוק הדת והרמת קרן התורה, הטביעו את חותמן לדורות על הקהלות האורטודוקסיות במדינת טראנסילבניא, זיעוע"י.

הגאון הצדיק רבי יעקב אלימלך פאנעטה
רבה של דעש

כפי שאמרתי לעיל, היה הרה"ג ר' יחזקאל פאנעטה השני האדמו"ר מדעש, לא רק גדול בתורה וצדיק בעבודת השם, אלא גם אוצר חי של חידודי תורה ושיחות חולין מבריקות של גאוני הדור, שהיה מספר אותם בשם אומרם, בכל פעם כשהתארח בביתי:

בבית המדרש בסלונים היה חסר יהודי אחד למנין. יצא השמש לרחוב והכניס לבית המדרש יהודי חילוני. פנו המתפללים לרבי אייזל בשאלה: האם אפשר לצרף למנין יהודי כזה? השיב הרב: "כתוב בתורה "העשירי יהיה קודש לד' לא יבקר בין טוב לרע"..."

*

הרבי ר' אברהם מסלונים היה אומר: "מה ההבדל בין חכם לטיפש? הטיפש משוכנע שהוא די חכם והוא לא צריך ללמוד מאחרים, לכן, הוא נשאר כל ימי חייו עם אותו השכל שלו. לעומת זאת "איזהו חכם הלומד מכל אדם", נמצא, כי לחכם — בנוסף לשכל שלו — יש גם השכל של אחרים...

*

הוא היה אומר לפרש בנושא זה גם את דברי שלמה המלך שאומר: "כעס בחיק כסילים ינוח" (קהלת, ז'), כלומר, אם החכם כועס, הוא מצטער ומתחרט לאחר מכן ואין לו מנוחה. לעומת זאת, הכסיל אינו מצטער אף פעם שיצא מכליו ואצלו "הכעס ינוח".

*

איש קל שבקלים חבש שטריימל ולבש קאפוטה. אמר לו הצדיק מאלכסנדר: "אסור לעשות דבר כזה, כי הלא כתוב "ולא תונו איש את עמיתו" פירוש הדבר, אסור לרמות את הבריות ולהראות להם "ויראת מאלוקיך" שאתה ירא שמים"...

*

חסיד אחד התלונן לפני הרבי ר' העניך מאלכסנדר שאנשים חושדים בו במעשים מגונים. שאל אותו הצדיק: "ואיך אתה מגיב על הדבר?" ענה החסיד: "אני אומר את דברי חז"ל "אשרי מי שחושדין אותו ואין בו". אמר לו הרבי "אני מעדיף "אשרי" אחר של דוד המלך, והיינו "אשרי ישבי ביתך", שב בבית, ואל תלך למקומות מפוקפקים שבגלל זה חושדים בך".

*

האדמו"ר מוואָרקע היה אומר: "בורא רפואות", החולה זקוק קודם כל לרופא, אם אין לו רפואה אז "נרא תהלות" צריך להגיד תהלים, ואם גם זה לא עוזר, אז "אדון הנפלאות" צריך רחמים מן השמים".

*

הרבי ר' אלימלך ואחיו, הרבי ר' זוסא זצ"ל, בעת שערכו "גלות" ונדדו ברגל מישוב לישוב, כשהגיעו לעיירה לודמיר שברוסיא, התארחו אצל חסיד קבצן אחד בשם ר' אהרון. במרוצת השנים, כשהם נתפרסמו לאדמו"רים נערצים הגיעו ללודמיר בעגלה מפוארת עם שני סוסים אבירים, נסע לקראתם יהודי גביר והזמין אותם להתארח בביתו. שני האחים הקדושים דחו את ההזמנה ואמרו: "הלא אנחנו אותם יהודים שהיו פה לפני מספר שנים, כשלא עלה על דעתך להזמין אותנו ובכן, מהי הסיבה שכעת אתה כן מזמין אותנו — העגלה ושני הסוסים! אם ברצונך, הזמן לביתך את שני הסוסים..."

*

"כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך, שגדול כח מתנות עניים שמהפך מדת הרוגז לרחמים" (רש"י בפ' וירא). ואמר הגאון רבי יחזקאל פאנעט זצ"ל לפרש בשם גדול אחד ע"ד רמז מוסר דה"ק "כל השקיפה שבמקרא" אם משקיפים אחרי מעשיו של אדם הוא לרעה, כי תמיד מוצאים בו איזה חסרון, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא "חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול מתנות עניים וכו'" והיינו, בצדקה אין צריך להשקיף ולבדוק אחרי המעשה, אם הנדבן נתן לשם שמים או להתפאר, העיקר שנתן צדקה, ויותר לא מענין.

*

הרמ"א כותב בש"ע יו"ד סי' ל"ו: "והמנהג להכשיר (אם חסר מגוף הריאה) אם החסרון ככ"ף פשוטה, אבל אם החסרון ככ"ף כפופה וכו' — טריפה" ואומר הרה"צ ר' מנחם מנדל פאנעט ז"ל לפרש על פי מוסר, אם מישהו יש לו יד כפופה ואינו נותן צדקה, זהו אדם טרף, אבל אם יש לו כ"ף פשוטה לעני, אז הוא כשר. והוא הוסיף ידע מ"ש הספה"ק כי השוחט צריך להיות בעל צדקה, כדי שימתיק מעשה הדין של מעשה ידיו ע"י צדקה וא"כ שפיר מסיים מסכת חולין בכ"ף פשוטה (ולמען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך) לרמז שצריך להיות לשוחט כ"ף פשוטה לעניים ורק אז "הכל שוחטין ושחיטתן כשרה", וזהו הקשר בין סוף המסכת לתחלתה.

*

חסידים ומתנגדים שניהם חיים בטעות: מתנגדים חושבים שהם אינם זקוקים ל"רבי" וחסידים חושבים שיש להם "רבי"... מתנגדים חושבים כיון שיש להם "ספר" אינם צריכים ל"רבי", וחסידים חושבים שאם יש להם "רבי" אז לא צריך "ספר"...

זאת ועוד: ישנם אנשים חסידים שבוחרים להם "רבי" אחד ועל שאר האדמו"רים הם מדברים לשון הרע, לפיכך אמרו חז"ל בפרקי אבות: "עשה לך רב"... אולם "והוי דן כל אדם לכף זכות..."

*

"אגרא דתעניתא צדקתא" (ברכות, ו') אמר רבי יחזקאל פאנעטה ז"ל לפרש בשם תלמיד חכם אחד, כי עשיר שהוא תמיד שבע ואינו יודע מה זה חרפת רעב, אינו מאמין לעני שהוא רעב ולכן הוא לא נותן צדקה, אבל ביום צום כשגם העשיר יושב בתענית, אז מרגיש הוא צערו של העני, שאין לו מה לאכול, וז"ש חז"ל "אגרא דתעניתא", כלומר, המסקנה של התענית — "צדקתא".

*

בקהלה גדולה בהונגאריא שרבה נפטר באופן פתאומי, מינו אוהדי הרב את בנו הצעיר של הנפטר למלא מקום אביו ברבנות, למרות שלא היה ראוי לכך. שאלו הבעלי בתים: ומי יפסוק שאלה? השיבו: נקבל דומ"ץ.. שאלו עוד: ומי יעשה דין תורה? השיבו: נקבל אב בית דין. הוסיפו לשאול: ומי יגיד דרשה? והשיבו: נקבל מגיד מישרים. בסופו של דבר — האב"ד היה לא יצלח, הדיין לא ידע לברר הלכה והמגיד היה ערל שפתיים. על זה אמר האדמו"ר מדעש: משל למה הדבר דומה, ליהודי מווארשא שהלך ברחוב עם יהודי מחעלם, ובידי החלמאי היתה מטרייה. התחיל גשם יורד, אמר הווארשאי לחעלמאי: פתח מטרייתך! אמר החלמאי: אין בה תועלת, היא כולה קרועה. שאל היהודי מווארשא: אם כן למה יצאת במטרייה? השיב החלמאי: סבור הייתי שלא ירד גשם...

פעם אמר רב מתנגד גדול להגאון הצדיק ר' בונם מפרשיסחא זצ"ל, כי הוא סובר, כי להיות אדמו"ר זהו תאוה כמו כל תאוות בעולם. "נכון, אתה צודק" אמר הרבי, אבל כדי להשיג את התאוה הזאת, צריך קודם לבטל ולהכניע את כל התאוות האחרות שישנן בעולם הזה. ולכן, כלל הוא, כי בכל מקצוע בעולם יש "בעל מקצוע אמיתי" ויש "בעל מקצוע מסולף", אבל להיות אדמו"ר — אין אלא אחד, כי למי שיש לו זקן ופאות ולובש קאפוטה וחובש שטריימל ועובד את ה' ומתפלל כל היום ובלילה הוא עוסק בתורה — זהו הרב האמיתי, אפילו אם הוא עושה הכל שלא לשמה.

בית הכנסת המרכזי בגרוסווארדיין

קהלת גרוסווארדיין

הרה״ג יצחק אהרן לאנדעסבערג

הקהלה הזאת נוסדה לפני למעלה ממאתיים שנה והיא היתה הקהלה האורטודוקסית השניה בגודלה בכל מדינת אוסטריא — הונגאריא לאחר הקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט. הערכיו את מספר הנפשות בקהלה זו בחמש עשרה אלף. קהלה זו זכתה להערכה בכל המדינה, הודות לעובדה כי למרות היותה אשכנזית מובהקת (ולא חסידית), התנהגה ברוח התורה והיראה ושימשה כדוגמא לכל קהלות המונרכיא.

רבה הראשון המפורסם של קהלת גרוסווארדיין היה הרה״ג ר׳ ישראל יצחק אהרן לאנדעסבערג ז״ל, תלמידו של מרן ה״חתם סופר״, שהיה גאון ותפס ישיבה גדולה. בין תלמידיו נמנו הגאון ר׳ מרדכי לייב ווינקלער ממאדע זצ״ל והרה״ג ר׳ יעקב קאפל רייך ז״ל מבודאפעשט.

למרות זאת, הציקו לו החוגים החרדים והחסידים מגרוסווארדיין, בשל עמדתו הפשרנית כלפי הריפורמים. בקונגרס שהתקיים בשנת תרכ״ט (1868), התנגדו הנציגים הריפורמים לייסד קהלה על יסוד ה״שלחן ערוך״, ואז קרא בקול גדול הרה״ג ר׳ ירמיה לעוו ז״ל, רבה של אויהעל: ״ארור האיש שישב פה במושב האנשים החטאים האלה״, וכל הרבנים האורטודוקסים יצאו מן האולם באופן הפגנתי, הרב לאנדעסבערג נשאר על מקומו ולא עזב את הישיבה עד הסוף. היהודים היראים מגרוסווארדיין לא יכלו לסלוח לו על זה, וכשביקר מרן ה״כתב סופר״ במחיצ טראנסילבניא, לרגל נישואי בנו ר׳ משה, שהתחתן עם בתו של הגביר ר׳ אלימלך רוזנפלד מסעפלאָק, מילא הרב מפרעשבורג אחרי בקשתם של החרדים ולא ביקר אצל ה״מרא דאתרא״ של גרוסווארדיין. העובדות הצדיקו את החוגים היראים, כי הרב לאנדסבערג השיא את בתו לדוקטור־רבינער בשם משה דיאמאנט, רבה של קהלת סטאטוס־קבו בכפר טרנטשין גם בנו של הרב מגרוסווארדיין נעשה רב בקהלת סטאטוס־קבו בסעגהאלום.

לאחר פטירתו של הרה״ג ר׳ ישראל יצחק אהרן לאנדעסבערג ז״ל היו שני מועמדים למלא את מקומו: הרה״ג ר׳ יעקב קאפל רייך, רבה של וועריו והרה״ג ר׳ משה הרש פוקס, רבה של וואגסערעדא (שע״י פרעשבורג). בסופו של דבר נבחר האחרון, אך הוא היסס לבוא בגלל היחסים המתוחים ששררו בין הזרמים השונים בתוך הקהלה. באותה תקופה למד בישיבת פרעשבורג בחור מגרוסווארדיין ושמו ר׳ אברהם פרנקל (מי שנבחר יותר מאוחר ליו״ר הלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודפעשט), הוא הוא שהשפיע על הרב מוואגסערעדא לבוא ולמלא את כסא הרבנות בגרוסווארדיין.

הגאון ר׳ משה הרש פוקס

הרה״ג ר׳ משה הרש פוקס היה תלמידו המובהק של מרן ה״כתב סופר זצ״ל ואמרו עליו שהיה תלמיד המחכים את רבותיו, כי רבה של פרעשבורג הראה לו את תשובותיו ששלח לרבנים מכל המונרכיא. אף כשנתן לו ״סמיכות״, המליץ ה״כתב סופר״ בזה״ל ״ובני ישראל יוצאים ביד ר׳מ׳ה׳״, ראשי תיבות: רבי משה הרש.

הרב פוקס נבחר פה אחד לרבה של גרוסווארדיין ומפורסם היה כתב הרבנות שלו, שכלל י"ט סעיפים. אשר להכנסותיו של הרב, קבעו פרנסי הקהלה, כי בנוסף למשכורת שנתית ודירת שרד ראויה לשמה והכנסותיו מחתונות, גירושין ומדיני תורה, יקבל הרב על חשבון קופת הקהלה בכל שנה: ארבעה מינים, קמח למצות, ולרגל הדרשות של שבת שובה ושבת הגדול, יקבל הרב עבור כל דרשה חמישה קילוגראם סוכר ושני קילוגראם קאפע ומטבע של זהב...

מלבד היותו גדול בתורה וביראה, הצטיין כעסקן מוכשר בענינים צבוריים. התמסרותו להרמת קרנה של היהדות בכלל ולהטבעת צביון דתי תורתי על קהלתו בפרט, לא ידעה גבול. בזכות כשרונותיו השכליים וסגולותיו האישיות השכיל לקנות את לב כל החוגים בעדתו ולהפוך את גרוסווארדיין לעיר ואם בישראל, במלוא מובן המלה.

•

בתום מלחמת העולם הראשונה, כשנספח מחוז טראנסילבניא לרומניא, וכתוצאה מכך נותקו הרבה קהלות אורטודוקסיות מהלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודאפעשט, מצאו נושאי דגל התורה לנכון, להתארגן מחדש ולהקים לשכה אורטודוקסית לקהלות החרדיות בטראנסילבניא, זאת, מכיון שברומניא העתיקה לא ידעו הבדל בין יהודים אורטודוקסים לריפורמים. לשם כך, נערך בשנת תר"ע (1919) כנס ארצי לכל הרבנים האורטודוקסים בעיר גרוסווארדיין. הממשלה הרומנית אישרה את הכנס ושלחה גם נציג רשמי מטעם משרד הדתות בבוקארעשט. בדיונים שהתקיימו במשך שלושה ימים, הוחלט להקים לשכה מרכזית לקהלות טראנסילבניא, שתפקידה לשמור על זכות האוטונומיא לכל קהלה חרדית, וזאת, ברוח התקנות של הלשכה בבודאפעשט, תקנות שנערכו בזמנם ע"י גדולי התורה דאז והיינו: המהר"ם שיק, ר' מנחם א"ש ומרן ה"כתב סופר" ועוד.

גם אנכי לקחתי חבל בכנס זה, ביליתי מספר ימים ולילות בגרוס־ווארדיין ונוכחתי לדעת, כי קהלה זו היא באמת עיר ואם בישראל מכל הבחינות, ראיתי במו עיני את המוסדות התורניים והציבוריים לצדקה ולגמילות חסדים, והכל מאורגן למופת. ראיתי שיש לה בתי כנסת ובתי מדרש לרוב ומקוה טהרה לתפארת, בית חולים, בית יתומים ובית מושב זקנים, וחברה קדישא מאורגנת. קיים היה תלמוד תורה לבנים בשם "חינוך נערים" וישיבה קטנה בשם "יסודי תורה". כן היתה קיימת אגודת "מחזיקי תורה" לתמיכת תלמידי חכמים עניים. רב בית הכנסת על שם זה היה הרה"ג ר' יוסף שוואַרץ, חתנו של הרה"ג ר' אליעזר דייטש מבאונהאד. רבה של בית הכנסת "פועלי צדק" היה הרב ר' משה קליין, ורבה של בית הכנסת לקופת גמ"ח ע"ש "חברת אהבת רעים" היה הרב ר' משה דוד פרידמן. זאת בנוסף לבית הכנסת המרכזי המפואר עם מקהלת ילדים וחזן ראשי בשם ריף, שהיה מפורסם כירא שמים מרבים וכבעל צדקה גדול ובנוסף לקלויז של החסידים שבראשו עמד האב בי"ד הרה"ג ר' פנחס צימעטבאום ז"ל. רוב המתפללים בבית מדרש זה היו חסידי סיגעט־סאטמער. המרכז לחסידי וויז'ניץ היתה חצרו של האדמו"ר הצדיק ר' ישראל האגער זי"ע. כן היו קיימים אדמו"רים "קטנים" בעלי בתי מדרש שכונתיים, הצדיק ר' ראובן לייפער ואחיו רבי דוד לייפער, רבי ישכר דב לייפער והרבי ר' מנחם פרידלענדער. אך גולת

הכותרת של קהלת גרוסווארדיין היתה ה"ש"ס חברה" שבראשה עמד הרה"ג ר' ישעיה פולאק ז"ל. בבית כנסת זה ראיתי כמה מאות יהודים שמשתתפים בשיעורי תלמוד קבועים כל יום. כן ראיתי בכל בתי המדרש מאות יהודים שיושבים משעות אחר הצהרים עד חצות הלילה ועוסקים בתורה ברבים, כל אחד לפי ידיעתו ויכולתו. זאת ועוד: האטליזים והמסעדות הכשרות בכל העיר היו בפיקוח הרבנות המקומית, עם משגיח קבוע בכל מקום וגם השו"בים היו יראים ושלימים. גרוסווארדיין היתה, במלוא מובן המלה, עיר מלאה חכמים וסופרים.

אמרתי כבר לעיל, כי בעקבות הזכויות שהעניקו השלטונות ליהודים בסוף המאה ה — 19, התגברו החוגים החילוניים בכל קהלה ודרשו הקמת בתי ספר יהודיים במקום בתי תלמוד תורה. דבר זה הרס את החיים הדתיים המסורתיים. במקום מלמדים תלמידי חכמים ויראי שמים חינכו את הנוער מורים ומורות שברובם היו "משכילים" ואפיקורסים, ולכן, בתום הלימודים, יצא הנוער היהודי לתרבות רעה ר"ל. משום כך, התנגדו היהודים החרדים, ובראשם הרבנים, להקמת בתי ספר יהודיים ובעיקר — בתי ספר תיכוניים (גימנאזיום), מפני שראו בזאת סכנה לקיום היהדות.

אולם, בגרוסווארדיין הצליח הרה"ג ר' משה הרש פוקס ז"ל לפתור את הבעיה הזאת ע"י כך, שהקים בית ספר יסודי ותיכוני יהודי על טהרת הקודש והיינו עם מנהל תלמיד חכם ומורים שומרי תורה ומצוות, שחינכו את התלמידים ברוח ישראל סבא. בבתי ספר אלו למדו חצי יום לימודי קודש וחצי יום לימודי חול, והתוצאה לא איחרה לבוא, כי מכאן יצאו יהודים למופת, שהיו בני תורה וחרדים ויחד עם זה היתה להם יד גם בחכמות החיצוניות. האנשים האלה השתתפו בהמוניהם בלימודים בחברה ש"ס ובמחזיקי תורה ולקחו חלק בפלפול תוך לימוד גמרא ותוספות והמפורשים. השם הטוב של בתי הספר האורטודוקסיים בגרוסווארדיין היה לשם דבר בכל המדינה, והורים מכל המדינה שרצו לראות שמחה ונחת ברוח התורה והמסורה אצל בניהם שלחו את ילדיהם לבתי ספר אלו.

כל רבני הונגאריא סמכו ידיהם על שיטתו, בחינוך היהודי, של הרב משה הרש פוקס ז"ל, כי עי"ז הסיר מכשול מישראל ורבים השיב מעוון. כולם ידעו על הרב מגרוסווארדיין, כי הוא ירא ד' בתכלית השלימות וכל מעשיו לשם שמים. בית ספר אורטודוקסי זה הטביע את חותמו על כל תלמידיו, כי "בעל בית מגרוסווארדיין" היה מוכר בכל המדינה ע"י סימנים מובהקים: הוא נראה כאדם "נאור" מבחוץ, עם חתימת זקן, אבל היה תלמיד חכם וירא שמים מבפנים.

•

הרב ר' משה הרש פוקס אסר על הנהלת בית הספר לקבל בין התלמידים את ילדיהם של בני הקהלה הריפורמית, שאינם מקבלים בבית הוריהם חינוך דתי, והוא הסביר: "רש"י אומר בפרשת תולדות, "כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת", לכאורה קשה להבין, מדוע התאמץ יעקב לרוץ לבית המדרש, הלא התינוק לומד את כל התורה במעי אמו? אלא משום שיעקב לא רצה להיות עם עשו יחד ואפילו ללמוד תורה עמו...

•

בחגיגת הנחת אבן פינה של בית כנסת אמר: "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלוקים", אולם, אם רוצים גם לסיים את הבניה אזי "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך", כלומר, צריך להשתתף גם בכסף.

*

אביו של ר' משה הרש היה הרה"ג ר' בנימין זאב פוקס ז"ל, שכיהן כרב בכפר וואגסערעד, הסמוך לפרעשבורג. מנהגו היה כמנהג כל הרבנים לומר חילוק (פשעטל) בסוגיא בש"ס, שלמד לקראת הדרשה של שבת הגדול או שבת שובה. בנו, משה הרש, שהיה ילד עילוי, היה תמיד מתפלפל אתו בפני הצבור ומספר פעמים דחה את דברי אביו והפריך את הסברות שלו. מה עשה הרב בנימין זאב? פעם, לפני שהלך לשאת את הדרשה בבית הכנסת, נכנס לחדר הספרים שלו, סגר את הדלת ואמר לעצמו את חידושיו בקול, וכך אמר: "אם יאמר בני משה הרש כך, אז אשיב לו כך, ואם יאמר כך, אז אני אתרץ לו כך"... פתאום יצא מתחת הספה הילד משה הרש, קפץ לפני אביו ואמר: "אבא, ואם משה הרש יגיד כך וכך, מה תשיב לו?..."

*

במסיבת שמחת תורה אמר ר' משה הרש ז"ל: התורה נקראת כלה ואנחנו החתנים, כמ"ש חז"ל "תורה צוה לנו משה מורשה א"ת מורשה אלא מאורסה" (פסחים, מ"ט). ישנם שלושה חתנים — חתן בראשית, חתן תורה וחתן מפטיר. לשנים הראשונים מתיחסים בכבוד, נותנים להם תוארים וברכות ומקימים חופה כשהם עולים לתורה. לא כן עם חתן מפטיר. ויש לומר כי חתן בראשית דומה לחתן שהתאהב בכלתו במבט ראשון והוא נשאר נאמן ומסור לה כל ימי חייו. חתן תורה דומה לחתן שאוהב את כלתו שהיא מבית טוב, לאחר שהוא מכיר אותה ואת תכונותיה החיוביות זה זמן רב. לעומת זאת, דומה חתן המפטיר לחתן שעשה הכרות קצרה עם כלתו והוא עוזב אותה מיד, מכיון שמצא אחרת (ולכן קורין לו חתן "מפטיר" מלשון פטור, שפוטר עצמו מן התורה ועובר לקריאת הנביאים). לחתן כזה לא מגיע כבוד.

*

הגאון ר' משה הרש פוקס היה איש חולני ובכל שנה היה מבלה מספר שבועות במקום הקייט בשם טרענצען־טעפליץ. פעם, בשעת טיול בגן הצבורי, עשה הכרות עם ראבאי־פרעדיגער. לאחר כמה ימים, בא הראבאי להיפרד ממנו. לשאלתו של ר' משה הרש, למה הוא ממהר הביתה, הסביר הפרעדיגער כי בעוד עשרה ימים יהיה 18 בחודש אוגוסט, יום הולדתו של הקיסר פראנץ יוסף ועליו להתכונן בנאום חגיגי שעליו לשאת בטעמפל. — גם אני משמיע דרשה לרגל המאורע, אמר רבה של גרוסווארדיין, אבל לי יש זמן לנסוע הביתה בערב החג הלאומי. על תמיהתו של הראבאי, הסביר לו הגאון ר' משה הרש: חז"ל אמרו בפרקי אבות "הלומד תורה לשמה, זוכה לדברים הרבה", כלומר, מי שעוסק בתורה, בש"ס ובפוסקים במשך כל השנה, ה' חוננו דעת וממציא לו כל מיני רעיונות וחידושים באגדה, כשהוא זקוק לכך, והוא "זוכה לדברים הרבה", "וכל העולם כדאי הוא לו", כלומר, הרעיון והחידוש באגדה הוא כ"כ מקורי ומוצלח, שאפשר להשמיע

אותו באזני צבור מגון. ולמה אנו זוכים למתנה הזאת מאת ה'? — היות ואנחנו משקיעים כוח ומוח בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים "וקונים" את התורה בזיעת אפנו יומם ולילה, ממילא נותן לנו הקב"ה רעיון באגדה — במתנה. ובזה יש להבין את דברי שלמה: "סדין עשתה ותמכור", בגלל שהיא עשתה עסק טוב והרויחה בסדין, לכן "וחגור נתנה (מתנה) לכנעני". כאמור, אם אנו עמלים בתורה, אז הקב"ה ממציא לנו רעיונות לאגדה כשאנו זקוקים להם, כדברי רש"י (על הפסוק "כן עשה את המנורה" בפרשת בהעלותך): "ומדרש אגדה — ע"י הקב"ה נעשית מאליה".

•

כאמור, היה ר' משה הרש פוקס ז"ל גאון אדיר ובקי בכל חדרי תורה. זאת אפשר לראות גם מספרו "יד רמה". כשהגיע לגרוסווארדיין, הביא אתו מוואגסערעד מספר אברכים שהיוו את ה"גרעין" לישיבתו שהקים בגרוסווארדיין ושלמדו בה כמה מאות בחורים. הוא כיהן בקהלתו במשך שלושים שנה וכל ימיו נאבק בגבורה ובמסירות נפש, למען חיזוק הדת. הוא היה אומר בשם הרה"ג ר' ישראל סאלאנטער: "רב שאין חולקין עליו בקהלתו אינו בגדר רב, ורב המפחד מבני קהלתו — אינו בגדר אדם".

לעת זקנתו, כשכבר לא היה מסוגל למלא את תפקידיו כראוי בשל חולשת גופו הגיש את התפטרותו לראשי הקהלה. הצעד הזה עורר סערה גדולה בקרב הרבנים במונארכיא, מכיון שתקדים זה יכול לשמש להרבה קהלות אמתלא ללחוץ על רבניהם, המטיפים מוסר, שיתפטרו. בסופו של דבר התערב בענין רבה של פרעשבורג, הגאון ר' עקיבא סופר (שליט"א) [זצ"ל], שהשפיע על הרב פוקס שיחזור בו מהתפטרותו.

הרב בנימין פוקס

לאחר הסתלקותו, פרץ סכסוך בין פרנסי הקהלה מסביב לכסא הרבנות ובמשך שבע שנים לא היה רב בגרוסווארדיין. בתום הקטטות הוחלט, כי את כסא הרבנות בגרוסווארדיין ימלא בנו, ה"ה הרה"ג ר' בנימין פוקס ז"ל, שכיהן אז בקהלת נאג־פאניע. הוא היה תלמידו של הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד, אבדק"ק סאטמער. כן למד תורה מפי הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, רבה של מאדע, ולבסוף, למד אצל מורי ורבי בעל ה"שבט סופר" בפרעשבורג. שמו הלך לפניו בכל המדינה כתלמיד חכם גדול, ירא שמים מרבים, דרשן ומטיף בחסד עליון. בנוסף לכך היה אדם פיקח, אהוב למעלה ונחמד למטה ומעוטר בכל התכונות האנושיות והיהודיות. ביתו היה בית ועד לחכמים וקיבל כל אורח בסבר פנים יפות. אמרו עליו, שהוא "טלית שכולה תכלת". היה גם בעל תואר והדרת פנים.

אולם, היה אדם חולה, לא האריך ימים ר״ל ולא כיהן בגרוסווארדיין אלא ח״י שנים. הוא נפטר בפתאומיות, בעת שביקר בעיר העסקן רבי שלמה עהרמאן מפראנקפורט התקיימה לכבוד האורח מסיבת קבלת פנים מרשימה מטעם ״אגודת ישראל״ הרב בנימין פוקס ז״ל, היה ראשון המברכים, והנה אך עלה לדוכן והחל לדבר נפל ונשמתו יצאה בטהרה. לאחר פטירתו, לא היה מי שימלא את מקומו וכסא הרבנות של קהלת גרוסווארדיין נשאר ריק עד תקופת השואה.

הרה״ג רבי בנימין פוקס
מגרוסווארדיין

את עניני הקהלה ניהל הבית דין צדק שבראשו עמד הרב הגאון ר׳ פנחס צימעטבוים ז״ל, שהיה מפורסם בכל המדינה כגאון מופלא ומובהק בהוראה (חותן הרב הגאון ר׳ יעקב יצחק ווייס שליט״א, בעמח״ס ״מנחת יצחק״, אב״ד דעדה חרדית בעיה״ק ירושלים). דומ״ץ של הקהלה היה מחותני, הרה״ג ר׳ משה נחום בלום, הי״ד, בן הגאון האדיר רבי עמרם בלום, רבה של אויפאלו, בעמח״ס ״בית שערים״. ראוי לציין כי בגרוסווארדיין הופיע ירחון תורתי בשם ״וילקט יוסף״, ע״י הרב העורך ר׳ יוסף שווארץ, רבה של ״מחזיקי תורה״, בעמח״ס ״גנזי יוסף״ ועוד ספרים רבים. הוא היה בנו של הרה״ג הצדיק ר׳ נפתלי הכהן שווארץ ז״ל, אבדק״ק מאדע. כן יש להזכיר את הרה״ג ר׳ ישראל גולדמן ז״ל, שהיה מגיד שיעורים והוציא לאור ספר ״כנסת ישראל״ בששה כרכים ליקוטי פירושים על פרקי אבות.

אולם, קהלת גרוסווארדיין נתברכה לא רק ברבנים גדולים, אלא גם ב״בעלי בתים״ למופת, שהיו מפורסמים בכל המדינה. בראש הקהלה עמד למדן מובהק, עשיר וירא השם, ה״ה ר׳ שלמה זלמן אולמן, נכדו של הרה״ג ר׳ שלמה זלמן אולמן ז״ל, רבה של מאקעווע, בעמח״ס ״יריעות שלמה״. ר׳ שלמה זלמן מגרוסווארדיין היה יחיד בדורו, מכיון שהצטיין בבקיאותו בתורה וגם בידיעותיו בחכמות חיצוניות, נוסף על כך היה איש אמיד ביותר ובביתו שכנו תורה וגדולה במקום אחד. גם אביו ר׳ ישראל אולמן היה גביר אדיר וראש הקהלה בגרוסווארדיין, שהשתקע במקום עם שני אחיו, אחד מהם, ר׳ משה אולמן, שבנו הרה״ג ר׳ שלמה היה רבה של העיר ביסטריץ ויו״ר הלשכה האורטודוקסית המרכזית בטראנסילבניא. חתנו של ר׳ משה היה הרה״ג ר׳ ישעיה פולאק, רבה של החברה ש״ס. גם בנו של ר׳ שלמה זלמן הנ״ל, — ר׳ ישראל אולמאן, היה ראש הקהלה, עסקן צבורי ממולח ולמדן גדול. בני משפחת אולמן עמדו בראש קהלת גרוסווארדיין במשך ארבעים שנה.

משפחה מכובדת זו התגוררה בבית מפואר בן שלוש קומות, שנקרא בשם ״ארמון אולמן״. בית נהדר כזה, מבית ומחוץ, לא היה בכל עיר גרוסווארדיין. למרות זאת, ידעו כל היהודים, כי בבית זה שורה רוח התורה והמסורה. בכל חדר, השאירו מעל לדלת, שלוש שורות לבנים ללא כיסוי טיח, זכר לחורבן בית המקדש. היתה בבית זה ספריה מפורסמת של רבבות ספרים קדושים, ולא היתה עוד ספריה כזו בכל מדינת הונגאריא. אולם, אף אחד מבני משפחת אולמן לא האריך ימים ר״ל ולא הגיע לימי הזקנה וגם רכושם הלך לאיבוד אחרי פטירתם. שמעתי לספר כי איש אחד מהולאנד קנה את הספריה המפורסמת הנ״ל, תמורת ארבעה מיליון לעי, שהיה אז הון רב.

•

כמה חודשים בלבד לאחר פטירתו של הרב הראשי הרה״ג ר׳ בנימין פוקס, הסתלק בגרוסווארדיין גם האדמו״ר מוויז׳ניץ, הצדיק ר׳ ישראל האגער ז״ל, וכל ישראל בכו את שתי השריפות אשר שרף ה׳.

עוד בחייו של הרבי מוויז׳ניץ התהלכו אגדות רבות על אהבתו הגדולה לכל יהודי. אהבת ישראל שלו היתה אהבה כנה ולבבית, בכך לא היה דומה לו. בהתנהגותו שימש דוגמא לחסידיו להזהר במנהגי הקהלה ולא לשנותם. היה הולך כל שנה לשמוע את דרשתו של הרב דמתא, שאמר לרגל ז׳ באדר, אף כי לא הבין את רוב הדברים שנאמרו בגרמנית. גם היה יושב חמש דקות "שבעה" לזכר הנפטרים, כפי שנהגו כל יושבי העיר. כן היה מקדם את פניו של המרא דאתרא בכל רגל, ונפרד ממנו בכל פעם שעזב את העיר והרב ביקר אצלו כשחזר את העיר. שילם כרטיס במקוה כמו כל בעל בית ומדי שנה היה הולך בעצמו למכור את החמץ לאב״ד של הקהלה, הרה״ג ר׳ פנחס צימעטבוים ז״ל.

•

מספרים על רבי ר׳ ישראל׳צה זצ״ל, כי בכפר וויז׳ניץ הקים ישיבה בשם "בית ישראל". פעם באה אליו אמו הרבנית הזקנה בתלונה, כי בחורי הישיבה הנערים, שחוזרים על השיעורים בעזרת נשים של בית המדרש, שנמצאת בשכנותה, הם שובבים, עושים רעש גדול ומפריעים למנוחתה. הרגיע אותה בנה ואמר: "אמא יקרה, אני משחק כל הימים ב"קוויטלעך" (פתקאות) והללו חיים חיי צער ועוסקים בתורה..."

•

כשסיפרו לו על דרשה נפלאה שנשא בנו — הרה״ג ר׳ מענדעלע מווישעווע, אמר: "הריני כתרנגולת דוגרת שמביאה את הברווזים האפרוחים לבריכה, הם שוחים במים עמוקים והיא יודעת רק להסתכל..."

בעיר גרוסווארדיין רוכזו בגיטו שלושים וחמשה אלף יהודים, אנשים נשים וטף, וחזרו מהמחנות לאחר השיחרור רק כמה מאות בלבד. הקהלות בכפרים נחרבו כליל אבל בגרוסווארדיין נעשו מאמצים לשיקום הקהלות לאחר המלחמה. כיהנו כאן כרבנים הרה״ג ר׳ אשר הלוי פולאק שליט״א מבעלעניעש והרה״ג ר׳ בצלאל פולאק שליט״א, חתנו של ידידי ושכני הרה״ג ר׳ אהרן אויש ז״ל מלופענן. אך, כעבור מספר שנים, התחילו היהודים החרדים לעזוב את העיר והיגרו לארצות הברית או עלו לארץ ישראל.

ראוי לציין, כי הרב הצדיק ר׳ חיים מאיר האגער (שליט״א) [זצ״ל], האדמו״ר מוויז׳ניץ, נמלט מגיטו גרוסווארדיין ממש ברגע האחרון. יהודים מכפר בעלעניעש, שהיה יישוב ספר והשתייך לרומניא, במרחק של כשלושים קילומטרים מגרוסווארדיין, שלחו שליח מיוחד, חקלאי רומני נוצרי, בכדי להציל את הצדיק. הרבי הוריד את הזקן שלו, התלבש בבגדים לבנים של חקלאי כפרי ועבר עפ״י נס את הגבול דרך יערות, והגיע בשלום לרומניא. הוא התגורר מספר ימים בבית יהודי בבעלעניעש, מכאן עבר לבוקארעשט. לאחר שיחרור מחוז טראנסילבניא ע״י הצבא האדום, חזר לגרוסווארדיין, אך כעבור מספר חודשים עלה לישראל.

יהודי קהלת בעלעניעש קנו את עולמם במצוות הצלת נפשות בימים הקשים ההם. הם שלחו חקלאים רומנים להציל יהודים לא רק לפי הכתובות, אלא אמרו להם: "אם אתם רואים ברחובות העיר גרוסווארדיין בני אדם עם טלאי צהוב, הביאו אותם ואת משפחותיהם לבעלעניעש". הגוים קבלו עבור כל משפחה יהודית הון תועפות.

מעזו־טעלעגד

הרב עמרם ישי מילר

במרחק עשרים קילומטר מגרוסווארדיין היה כפר בשם מעזו־טעלעגד ובו קהלה יהודית עתיקה עם בית כנסת לתפארת ובית שרד לרב המקום. יהודים ממספר כפרים שבסביבה התאחדו וקיבלו להם רב, שהתגורר בכפר זה. כאן כיהן פעם בכסא הרבנות הגאון ממאדע, בעל "לבושי מרדכי". את מקומו תפס הרה"ג ר' יוסף חיים פישמן ז"ל, בנו של הרב ר' שרגא פייש פישמן, המגיד המפורסם בפרעשבורג, וחתנו של הגאון ר' עמרם בלום מאויפאלו.

לאחר פטירתו של ר' יוסף חיים ז"ל, מילא את מקומו ברבנות, בני הרה"ג ר' עמרם ישי הי"ד, שבא בברית נישואין עם בתו היתומה. בני ז"ל הוסמך להוראה ע"י גדולי תורה בטראנסילבניא והיה תלמידו של הרב הגאון ר' עקיבא סופר זצ"ל בישיבת פרעשבורג. בני היה כלי מושלם: בנוסף לבקיאותו בתורה ובמילי דעלמא הצטיין גם כנואם מחונן והיה פה מפיק מרגליות. לרבנות במעזו־טעלעגד השתייכו גם הקהלות מכפרים: בארוד, בראטקא, טאטארוש ופיקלוד ועוד מספר ישובים ששכנו על גדות נהר קערש. בני ז"ל הצליח לקשור קשר נפשי עם בעלי הבתים הכפריים שלו, להיות להם לידיד וליועץ ולהדריכם ברוח התורה והדת. הוא ניהל גם ישיבה של כמה עשרות בחורים שבאו ללמוד תורה מפיו, ביניהם גם בני, בן הזקונים — פנחס נ"י.

בתקופת השואה נלקח לגיטו גרוסווארדיין, יחד עם אשתו הרבנית ושלושת ילדיו. בני משפחתו ניספו במחנה ההשמדה באושביץ והוא נשלח לעבודת פרך בפולין. כשנפטר הרב הצדיק רבי ישראל האגער, האדמו"ר מוויז'ניץ (ב' בסיון, תרצ"ו), עסקו בטהרתו רק רבנים מגרוסווארדיין והסביבה. בני, הרב ר' עמרם ישי הי"ד, השתתף ג"כ בטהרתו של הצדיק. אך הוא לא זכה לא לטהרה ולא לקבר ישראל, כי נרצח ע"י הנאצים הגרמנים ימ"ש על קדוש השם בעיר ווארשא והוא בגיל 37 בלבד, הי"ד. והנה מספר דברי תורה מחידושיו:

"כה תברכו את בני ישראל אמור להם" (פרשת נשא) וכותב רש"י: "אמור להם מלא, לא תברכם בחפזון ובבהלות אלא בכוונה ובלב שלם", ואכתי דברי רש"י צ"ב, מנ"ל זאת? ואמר בני ר' עמרם ישי לפרש עפימ"ש התוס' במסכת ברכות דף י"ב, אפילו למ"ד דמצוות אינן צריכות כוונה מודה הוא היכי דהמצוה היא רק אמירה ודיבור שצריכה כוונה עיי"ש. ומעתה י"ל שז"ש הואיל והמצוה של ברכת כהנים הוי רק "אמור" להם, כלומר, רק אמירה בלבד, בלתי שום פעולה, לכן צריך שיהיה "בכוונה ובלב שלם", ודפח"ח.

*

"קימו וקבלו עליהם" (מגילת אסתר) ואיתא במס' מגילה דף י"ב קיימו מה שקבלו כבר. ואמר בני ר' עמרם ישי דהנה הבני יששכר מאריך בענין אמונת ישראל על יסוד חקירה והקבלה, ועדיף לקיים התורה ע"י קבלה מלקיימה ע"י חקירה, כי לחקירה יש סוף משא"כ הקבלה. לכן בעת גזרת הגרוש בספרד, החוקרים נשארו והמירו דתם משא"כ היהודים אשר קבלו את התורה מאבותיהם מסרו נפשם עקה"ש ע"ש. ועפי"ז

י"ל קושיית התוס' במסכת שבת דף פ"ח שהק' למה הי' צריכה הכפייה בהר סיני הלא כבר אמרו נעשה ונשמע? ולפימ"ש א"ש, כי הכפייה היתה להורות שעל ישראל לשמור את התורה עפ"י "קבלה", כמ"ש: "כפה עליהם הר כגיגית וא"ל אם אתם "מקבלים" את התורה מוטב וכו'. למרות זאת במשך הדורות רפו ידיהם של ישראל וסמכו רק על חקירה ונהנו מסעודתו של אותו הרשע וגם השתחוו לצלם (כמ"ש מגילה,י"ג) עכ"א קימו מה "שקבלו" כבר, ר"ל עכשיו קימו גם הקבלה אשר קבלו כבר בכפית ההר עליהם, כי הגיעו לידי המסקנא שהחקירה לבד אינה חזקה כל כך כמו הקבלה.

מבני הרה"ג ר' עמרם ישי הי"ד, שמעתי שאמר בשם חמיו הגאון ר' יוסף חיים פישמן ז"ל לפרש את הפסוק "ושבח אני את המתים שכבר מתו וגו'", דהנה דרכם של הבריות כשמתעניינים בשלומו של צדיק, ואם משיבים להם שנפטר, אז הם אומרים חבל כי הצדיק הזה נסתלק כבר, כי היה מהראוי כי צדיק באמונתו יחיה עוד. אבל אם שואלים בשלומו של רשע ואומרים שהוא עוד חי, אז משיבים הבריות: האיש הזה עוד חי, הלא היה צריך כבר שילך לעולמו. ז"ש שלמה המלך: "ושבח אני את המתים שכבר מתו", ר"ל צדיקים אשר אומרים עליהם בלשון ש"כבר" מתו, מן החיים, כלומר שאומרים עליהם שחיים "עודנה"?! עכת"ד ודפח"ח.

*

בפרשת יתרו: "לא תגנוב" ויש לדקדק, למה כתוב כאן בלשון יחיד, ואילו בפרשת בהר כתוב בלשון רבים "לא תגנובו"? ואמר בני הי"ד לפרש עפימ"ש רש"י דכאן בגונב נפשות מדבר ולא תגנובו מדובר בגונב ממון. א"כ לפי"ז א"ש, והיינו — לגנוב נפש מישראל הוא מלתא דלא שכיחי וזה קורה באופן נדיר ביותר אצל איש אחד, לכן כתוב "לא תגנוב" בלשון יחיד, משא"כ לגנוב ממון הוא מלתא דשכיחא, כי רוב גנבי ישראל הם, לכן כתוב שם "לא תגנובו" בלשון רבים, ופשוט.

*

"והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' לך את הברית וגו'", ומקשים המפורשים, הלא בפ' ואתחנן מסיים "היום לעשותם" וכותב רש"י "ולמחר לקבל שכרם", וכאן משמע שיש שכר מצוה בהאי עלמא והוי סתירה מיניה וביה. ואמר בני הרב הי"ד לפרש עפימ"ש המהרש"א (קידושין, מ') דזה מה שאנו אומרים דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, היינו דוקא ליחיד, אבל לרבים איכא שכר עיי"ש. א"כ לפי"ז י"ל כי בפ' ואתחנן מדובר ביחיד דכתוב "ושמרת" וגו' אשר אנכי "מצווך" היום לעשותם, עז"א רש"י שפיר "היום לעשותם ולמחר בעוה"ב לקבל שכרם", אבל כאן כתוב בלשון רבים "והיה עקב תשמעון" וגו', ואם רבים מקיימים מצוות אז יש שכר בהאי עלמא.

*

הספה"ק מדקדקים מ"ט סוכות דייקא הוי זמן שמחתנו ולא פסח, ואמר בני ע"ד רמז המוסר לפרש, דהנה ידועים דברי חז"ל שאומרים כי ג' רגלים מורים על ג' תקופות בחיי האדם: פסח מורה על הבחרות שהוא בחודש האביב, ושבועות מרמז את ימי האישות ימי הקציר שאז קוצר האדם תנובות עמלו, וסוכות מורה על הזקנה, ימי

האסיף שנאסף אל עמו. לפי״ז י״ל דלכן סוכות דייקא זמן שמחתנו ולא פסח, כי טוב יום המות מיום הולדו, וסוכות דייקא מרמז ע״ז והוא ע״ד המדרש שמביא את המשל של ב׳ ספינות, שהשמחה צריכה שתהיה בזו אשר חוזרת מן הים בשלום ולא בזו אשר פורשת לים.

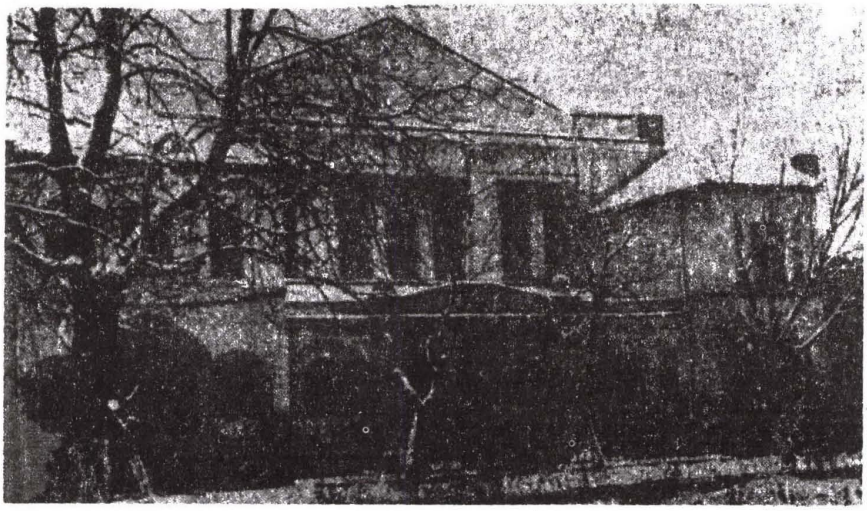

הרה״ג ר׳ עמרם ישי מילר, הי״ד
רבה של קהלת מעזו—טעלעגד
(בנו של המחבר)

קהלת אראד

היהודים הראשונים שהתיישבו בעיר זו, שנבנתה על אם הדרך בין המישור ההונגארי לבין הרמה הטראנסילבאנית, רצו לבנות בית כנסת גדול לשם ולתפארת, לפני מאה שנה, מכיון שבית הכנסת הישן שלהם היה קטן ועמד להתמוטט. אך העיריה התנגדה לכך, ולא זו בלבד שסרבה להוציא רשיון בניה, אלא התחילה לבדוק האם ליהודים יש בכלל רשות להתגורר בעיר אראד...

המאבק לבניית בית הכנסת נמשך מספר שנים. כשהקהלה זכתה סוף כל סוף לרשיון בניה, היו התושבים הגוים מקלקלים בלילה מה שהיהודים בנו ביום. עד שקם עסקן יהודי בשם משה הירשל, נסע אל הקיסר פראנץ יוזף לעיר ווינה, התיצב לפניו והציע לתת לו במתנה את בית הכנסת... הצעה מוזרה זו מצאה חן בעיני הקיסר, שהוציא רשיון מיוחד לבניית בית הכנסת ליהודי אראד. העסקן משה הירשל זכה לאות הצטיינות על הרעיון המקורי שלו.

בית הכנסת בעיר אראד

קהלת אראד נתפרסמה בעולם היהודי בשל רב הקהלה, אהרן חורין, שכיהן בקהלה זו לפני קרוב למאתיים שנה והיה חלוץ הרבנים הריפורמים במדינת אוסטריא — הונגאריא. הוא התחיל בהנהגת שינויים קטנים בד;נ ולבסוף השחית את דרכו ויצא בפומבי לתרבות רעה. בנעוריו התנהג כשורה ולמד תורה בישיבה במאטערסדורף ואחר כך למד בעיר פראג בישיבתו של בעל ה"נודע ביהודה". הוא גילה בפעם הראשונה את נטיותיו האפיקורסיות ע"י ספר שהוציא לאור במגמה להתיר סוג מסוים של דגים שנחשבו לטמאים. הספר עורר את רוגזם של שני גדולי ישראל שסתרו את דעותיו, והם: הרה"ג ר' יצחק גריסהאבער, רבה של פאקש והרב הגאון ר' מרדכי בענעט, רבה של ניקולסבורג. אהרן חורין המשיך בהדרדרות רוחנית פירסם מספר ספרים וקונטרסים, בהם הוא דורש בין השאר: לבטל את תפלת "כל נדרי", ולבטל את מנהג הכפרות, כן הוא דורש להתיר תפלה בשפה הגרמנית ובגילוי ראש, הכתיבה הנסיעה והנגינה בעוגב ביום ש"ק ועריכת נישואין לזוג מעורב...

דברי הכפירה של אהרן חורין הסעירו את המחנה הדתי והרב הגאון ר' משה מינץ מאובין הישן (בודאפעשט), הזמין את אהרן חורין בכדי שיופיע להסביר את עמדתו לפני בית דין של רבנים שהוא הרכיב. נערך דין תורה ולפי פסק הדין, היה צריך אהרן חורין לגזוז את חצי זקנו... כן פנה בית הדין לקהלת אראד, לשרוף את ספריו ולהורידו ממשכורתו. כאן התערבה הממשלה וביטלה את ההוצאה לפועל של פסק הדין. לעומת זאת, התנגדה הממשלה שאהרן חורין יכהן כרב בעיר ווינה.

*

מספרים על מרן ה"חתם סופר" זצ"ל שהיה אומר על אהרן חורין: "כל ימי היה קשה לי להבין את המחלוקת שנחלקו חכמים על מה שנאמר אצל יעקב אבינו "ויאבק איש עמו", שזה אומר "כגוי נדמה לו" והשני אומר "כתלמיד חכם נדמה לו", לכאורה יש לתמוה על חילוקי דעות קיצוניים כאלה, מ"גוי" ועד "תלמיד חכם". ברם, בראותי את האיש הזה המכונה "רבה של אראד" כיצד הוא נאבק במסורת ישראל, הרי קושיא זו מתורצת היטב. גם איש זה, לפי דעת חבריו ותלמידיו המשכילים הרי'הו תלמיד חכם, ואילו לפי דעתנו אינו אלא גוי גמור..."

*

על אהרן חורין מצאו רמז בגמרא שאומרת: "יצתה בת קול ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר" (חגיגה, ט"ו) "אחר" ראשי תיבות א'הרן ח'ורין ר'בינר...

*

הרבינר דוקטור ייעלינעק, המטיף המפורסם בטעמפל הריפורמי בווינה היה חסידו של אהרן חורין. בטעמפל המפואר שבו שימש כ"פרעדיגער" היה זקן תלמיד חכם מיוצאי גאליציא. והיה אותו זקן משמש את יעלינעק, היה מלביש אותו ומפשיט את הגלימה השחורה אחרי הדרשה. אמר לו יעלינעק פעם אחת: "לא נעים לי להשתמש בזקן תלמיד חכם כמותך, שאתה מפשיט אותי". השיב לו הזקן: "אדוני הדוקטור, כבר אמרו חז"ל: "פשוט נבלה ואל תצטרך לבריות..."

*

צאצאיו של אהרן חורין הלכו בעקבותיו. נכדו בשם: חורין פערענץ, כלכלן ומשפטן מפורסם בהונגאריא וחבר בית המחוקקים בבוקארעשט התנצר ר"ל. שאלוהו: היתכן?! סבא שלך היה רב מפורסם באראד! השיב חורין פערענץ: "האם נכדיו של אהרן חורין צריכים להיות צדיקים יותר גדולים מנכדיו של משה מענדעלסון...?!

•

בקהלות חרדיות בהונגאריא, אם מישהו רצה להפליג בנושא של טרפה, היה אומר: "טרף כמו אראד". אולם, לפני מלחמת העולם הראשונה התחילו להתיישב בעיר זו גם יהודים שומרי תורה ומצוות. ואירגנו קהלה אורטודוקסית. הם בחרו לרב את הרה"ג ר' יהודה סופר, בעמח"ס "מטה יהודה", בנו של הרה"ג ר' אליעזר זוסמן סופר, רבה של פאקש. לאחר המלחמה, התפתחה הקהלה באופן מהיר בכל השטחים באיכות ובכמות, בשל היותה עיר ספר — מקור לפרנסה.

אראד היתה מפורסמת בכל מחוז טראנסילבניא גם בשל שוק העופות וסוחרים יהודים רבים מכל המחוז באו לאראד לקנות עופות. עד לפני המלחמה היו משווקים עופות בעיר בעקעשצ'אבא (הונגאריא), לאחר המלחמה, תפסה אראד את מקומה בתחום זה. כאן, באראד, שווקו יבולי חקלאות מכל מחוז באנאט, אחד המחוזות העשירים ביותר במדינת רומניא.

גם בקהלתי פעטרושען, היו מספר סוחרי עופות, שהביאו מידי שבוע מאראד (בחודשי החורף) אווזים מפוטמים. הקונים ברובם היו יהודים יוצאי פולין והונגאריא, שסמכו על בדיקת הוושט. לעומת זאת, לא בדקו את הוושט של סתם עופות,(עי' שו"ת דברי חיים חיו"ד סי' ל"ט). אבל יהודי מארמארוש לא אכלו אווזים מפוטמים בכלל, כי הם לא סמכו על הרמ"א וחששו שמא תחוב קוץ בוושט.

כפי מנהג החסידים, היו מביאים המתפללים לבית הכנסת כיבוד קל לרגל "יאהרצייט" (יום שנה לפטירה) יי"ש ועוגה. יהודי מיוצאי מארמארוש הביא פעם עוגה עשויה מקמח גס של תירס. נתחב קוץ של תירס לבין השיניים של מתפלל אחד מיוצאי פולין, שהתנפל על בעל היאהרצייט וצעק לעברו: "אתם יהודי מארמארוש לא אוכלים אווזים מפוטמים, אז איך אתם עושים עוגה מתירס ומכבדים בהן אנשים, הלא יש חשש שמא תחוב קוץ בוושט..."

•

בתקופת מלחמת העולם השניה היתה אראד עיר ואם בישראל, עם בית כנסת אורטודוקסי גדול ומפואר ובחצר בית הכנסת היה בית מדרש לחסידים ובתי תלמוד תורה למאות תלמידים, ובית שחיטה עם שוחטים מצויינים, בעלי "שטריימל" וקאפוטה. בראש הקהלה עמד הרה"ג ר' חיים סופר זי"ל, שמילא את מקום חותנו הנ"ל וניהל את קהלתו ברוח ישראל סבא. הוא הצטיין במיוחד במצוות צדקה וגמילות חסדים. בתקופת השואה עשה רבות לטובת הפליטים שמצאו מקלט בקהלתו.

הגאון משה דוד אסטרייכר

בעיר אראד כיהן כרב בית כנסת גם ש"ב הרב הגאון ר' משה דוד אסטרייכר ז"ל, רבו של הכפר צ'ימפא לשעבר. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, נמלט מהכפר צ'ימפה לאראד, יחד עם רוב בני קהלתו. מכיון שלא היתה פרנסתו מצוייה, היה מבקר בקהלתי כמעט בכל שנה ומשמיע דברי תורה ופניני שיחות חולין של תלמידי חכמים ואדמו"רים. הציבור חילק לו כבוד גדול אבל לא הבין אותו, כי היה ערל שפתיים, אבל אני נהניתי מאד מדבריו אם כי הייתי צריך להתאמץ כדי לקלוט את דרשתו.

והנה כמה מדבריו:

המגיד מדובנא שבת פעם אצל הצדיק רבי ר' בער (ר' דב), הנקרא "המגיד ממזריץ" זצ"ל, וראה, כי אחר ברכת המזון התחיל הרבי לשיר ולמחות כפיים והחסידים קמו ויצאו בריקודים ובמחולות בעיגול מסביב לשלחן. על זה אמר המגיד מדובנא, שהיה מתנגד: "אני רואה כאן עולם הפוך, כי מקובל בעולם שבני אדם שרים ומוחים כפיים והדב רוקד, וכאן הצדיק — רבי ר' דב — שר ובני אדם רוקדים.

*

מדוע מוסיפים בתפלת מוסף של ראש חודש בשנה מעוברת גם את המלים "ולכפרת פשע"? כי אולי נופלת טעות בחשבון שלנו כשמעברים את השנה, ונמצא, שאוכלים — חלילה — חמץ בפסח. ע"ז אנו מבקשים מאת ד' ב"ה "ולכפרת פשע".

*

אל הרב הצדיק ר' יחזקאל משינעוע זצ"ל פנה חסיד וביקש עצה, האם כדאי לו לעשות מאמצים ולאסוף את כל הכסף שיש לו ובלבד שיקנה לו בית גדול ויפה, אבל במקרה זה לא ישאר לו כסף לסחורה, או שיקנה בית יותר קטן וישאר לו גם כסף למסחר. השיב לו הצדיק: "עשה את הדבר השני, כי משנה מפורשת היא, בריש מסכת שבת, דקתני "בעל הבית בפנים ועני בחוץ", אבל עני בפנים — לא קתני..."

*

שאלו פעם את הרה"ג ר' ישעיה פיק זי"ל: איך יתכן שהדיין של בית הדין שלו נעשה חרש לעת זקנתו, הלא הוא היה צריך להיעשות עיוור, כמו שכתוב בתורה "כי השוחד יעוור עיני חכמים"? על זה אמר ר' ישעיה פיק, "הפסוק נאמר לדיינים שבדורות הראשונים, שלקחו שוחד והעינים שראו את כספי השוחד, קבלו את העונש, מדה כנגד מדה. אבל בתקופתנו אנו, הדיינים, כבר לא רואים את השוחד, כי בעלי הדינים רק מבטיחים להם שיתנו, לכן מקבלות האזניים את העונש — מדה כנגד מדה..."

*

הצדיק מאפטא ז"ל הגיע לכפר אחד ולא היה לו מקום ללון (כלומר חדר נפרד עם מטה כסא שלחן מנורה), אלא אצל שני יהודים עשירים, שאף אחד מהם לא היה לפי רוחו. על אחד אמרו אנשי המקום בבית המדרש שהוא אמנם יהודי דתי, אבל הוא בעל גאוה, ועל השני אמרו שהוא יהודי חילוני ורשע. לאחר שחשב בכובד ראש, החליט הצדיק מאפטא ללכת ללון אצל הרשע, וכך הסביר את מעשיו: "בפושע כתוב בתוה"ק "השוכן אתם בתוך טומאותם", אבל על בעל גאוה אומר הקב"ה "אין אני והוא יכולים לדור במחיצה אחת"...

*

פעם בא יהודי כפרי אל הצדיק מאפטא וביקש שהרבי יברך אותו בכדי שיצליח בבית המרזח החדש שפתח. אמר לו הצדיק: "יהי רצון שיהיה לך שפע ללא ברכה". הכפרי נדהם ולא הבין את דברי הרבי. על זה הסביר לו האדמו"ר מאפטא: "כשיהודי נכנס לבית מרזח, הוא מבקש כוסית אחת קטנה של יי"ש, אומר ברכה, שותה והולך לו. מקונים כאלו אין פרנסה ואין שפע. לעומת זאת, גוי שנכנס לבית מרזח, אינו יוצא משם עד שהוא משתכר. זוהי אמנם שתיה ללא "ברכה", אבל "שפע" יש בה..."

*

הרב הגאון ר' יואל סירקיס (הב"ח) היה רבה של העיר בעלזא. אנשי קהלתו שנאו אותו עד כדי כך, שבישיבת הנהלת הקהלה הוחלט לכתוב לרב מכתב פיטורין. נתנו את המכתב לשמש הקהלה, יהודי בשם ר' שמואל הלוי, שימסור אותו לרב. במוצאי שבת, לאחר הבדלה, נכנס השמש לביתו של הרב ואמר: "את המכתב הזה קבלתי בסוף השבוע שעבר, אבל, מכיון שידעתי את תוכנו, לא רציתי לצער את כב' הרב ולהפריע לו את מנוחת השבת. לכן הבאתי את המכתב רק עכשיו". על זה השיב הב"ח: "ממילא נתקבלתי כרב בעיר שידליץ, אבל מכיון שחסת על צערי בשבת, אבטיחך שיהיה לך בן גדול בתורה".

רבי יואל סירקיס, כשעזב את בעלזא, קילל את תושביה, שלא תהיה להם מנוחה לא בחיים ולא לאחר המות. וכך הוה: כשהשלטונות עשו את מסילת הברזל לראווע־רוסקע, חצו את בית הקברות, והטרידו את עצמותיהם של תושבי בעלזא ממנוחתם העולמית.

כן התקיימה ברכתו של הב"ח. בנו של השמש, בחור בשם דוד היה עילוי ולמד בישיבתו של הב"ח, כשהיה רבה של העיר קראקוי (אחרי קהלת בריסק). פעם אמר ר' יואל סירקיס לבתו: "את יפה כמו הלבנה". על זה אמר הבחור דוד הלוי שישב על ידו: "לבנה יפה צריך לקדש אותה"... כך נעשה בעל ה"טורי זהב" חתנו של הב"ח.

*

הצדיק ר' פייבל, בנו בכורו של הרב הצדיק ר' שמואל הרש, האדמו"ר מאלכסנדר ישב בעיר ראדום, כשפרצה מלחמת העולם הראשונה והצבא הגרמני התקדם עד לקרבת העיר ראדום. בליל מוצאי שבת אחד לקח הצדיק ר' פייבל סידור ונר ויצא למרפסת דירתו לחדש את הלבנה. שכנים נוצרים הלשינו עליו לפני מפקדי הצבא הרוסי, שהרבי איתת בביכול לאויב הגרמני. הרוסים עצרו מיד את הרבי, הביאוהו לפני בית דין צבאי, דנוהו למיתה ותלו אותו ר"ל. כשהגיעה הבשורה הנוראה אל אביו, הצדיק רבי שמואל הרש מאלכסנדר, אמר הרבי: "כתר תחת כתר, קיסר רוסיא הסיר כתרי מעל ראשי, ואני אסיר את כתרו מעל ראשו שלו". לאחר שפרצה ברוסיא המהפכה הגדולה והצאר ניקולאי לא זו בלבד שאיבד את כתרו אלא אף את ראשו, ראו בכך חסידים ואנשי מעשה עונש של האדמו"ר מאלכסנדר, שנקם בו את נקמת בנו הצדיק ר' פייבל, הי"ד.

*

מתנגד פנה בשאלה,אל הצדיק ר' יחזקאל'ה קוזמיר ז"ל: "מדוע עורכים החסידים סעודת ראש חודש ברבים? האם לא היה יותר רצוי לחלק את הכסף של הסעודה הזאת לעניים?", השיב לו הרבי: "לפי מצוות התורה, יש להפריש "מעשר שני" בשנה הראשונה והשניה לאחר שנת השמיטה. אותו דבר יש לעשות בשנה הרביעית והחמישית. לעומת זאת, לא מפרישים "מעשר עני" אלא בשנה השלישית והשישית. מה עושים במעשר שני? עולים עם המעשר או בדמיו לירושלים ואוכלים ושותים שם בחבורת יהודים אחרים. היות ומעשר עני אנו מפרישים שנתיים בלבד, ומעשר שני — ארבע שנים, מכאן ראיה מן התורה כי אכילה ושתיה של יהודים בצותא חשובה לפני הקב"ה מאשר צדקה.

•

רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זצ"ל, נשא כפיו לשמים לפני תקיעת שופר וכך אמר: "רבונו של עולם, מכיון שציווית לנו בתורתך הקדושה ואמרת "יום תרועה יהיה לכם", אנו תוקעים לך מאה קולות ומאות אלפי ישראל מתחננים ומבקשים ממך זה אלפיים שנה, שתזכה אותנו בתקיעה אחת בלבד — "תקע בשופר גדול לחרותנו"...

•

הטבע של אדם חולה הוא, כי הוא תמיד עצבני ותמיד כועס על כל איש, בגלל שהוא לא מרגיש טוב. הדבר הכי קטן מוציא אותו מכליו והוא מוכן לפגוע באנשים חפים מפשע ולהצית את אש המחלוקת. לכן פירש האדמו"ר רבי משה לייב מסאסוב זצ"ל: "ד' עוז לעמו יתן", כלומר, ד' יתן בריאות ועוצמה לעמו, שלא יהיו יהודים חולים וחלשים, וממילא "ד' יברך את עמו בשלום..."

•

האדמו"ר רבי ר' בונם ז"ל היה אומר: "חסיד, נקרא יהודי שמקיים כל מצוה לפנים משורת הדין. כתוב בתורה "לא תונו איש את עמיתו", כלומר, שאסור לרמות את זולתו. ואיך מקיים החסיד מצוה זאת — שלא ירמה את עצמו..."

•

"הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד" (תהלים, קי"ב) ומפרש הרה"ג ר' משה פוללאק ז"ל, כי העשירות ניכרת בביתו של אדם, כלומר, אם העני נעשה עשיר אז אינו מסתפק עוד בכלי ביתו הישנים שהיו לו עד עכשיו, אלא הוא קונה רהיטים חדשים וכלי כסף וזהב, וזהו "הון ועושר בביתו", אבל "וצדקתו" דהיינו הצדקה שלו "עומדת לעד" נשארת באותו מעמד ואינו נותן יותר מכאשר נתן מקודם.

•

"גזירה שמא... ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים" (ראש השנה, כ"ט), ומקשים הספה"ק וכי בשביל גזירה דרבנן נבטל מצוה גדולה דאורייתא כתקיעת שופר, הלא השופר מעלה זכרונותיהן של ישראל לאביהם שבשמים (כמ"ש שבת, קל"ב)? ותירץ הרה"ג ר"ש מדורוג ז"ל דהנה אם השטן מקטרג ביום הדין שישראל חטאו, אז בא המליץ וממליץ עליהם ששכחו לעשות רצון קונם, והראיה שאין תוקעין שופר בראש השנה שחל להיות בשבת משום שכחה דגזרינן שישכח ויוציא את השופר לרה"ר. אם כן, גזירה דש"י היא המלצה טובה על ישראל, כמו השופר גופא, ודפח"ח וש"י

•

מדוע בשמונה עשרה של שבת ישנן שלוש נוסחאות ואילו בשמ"ע של יום טוב אין רק נוסחא אחת? ואומרים לתרץ בשם גדול אחד, כי שבת היא בחינת כלה כמ"ש "לקראת כלה", "כמשוש חתן על כלה", לפיכך מתיחסים לשבת כמו לכלה: קודם מקדשין אותה ואומרים "אתה קדשת" ואח"כ נותנים לה סבלונות ומתנות. לכן אומרים בשמ"ע של שחרית "ישמח משה במתנת חלקו" ובתפלת מנחה הוי יחוד ואומרים "אתה אחד ושמך אחד".

*

מדורי דורות מקובל לכתוב תוארים גדולים ומופרזים, כשכותבים מכתב לרב בישראל, זאת כדי לקיים בכינויי כבוד אלו משאחז"ל בפרקי אבות: "כל המכבד את התורה וכו'". ומספרים על ה"חכם צבי" ז"ל שהיה רגיל לקרוא בקול רם כל התוארים שכתבו לו, והסביר כי אז יתבייש לחטוא בשומעו שהוא אדם גדול בעיני הבריות, המכבדים את התורה שיש בו.

*

לעומת זאת, צוה הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל לבניו, כי לכשידפיסו את ספריו לא ידפיסו את התוארים שאחרים כתבו לו, מכיון שיש בה משום שתי עבירות: הכותב עבר על חנופה ואצלי הוא גיאות ואני אתבייש בעולם הבא. עם זאת, כל ימי חייו הוא כן כתב לרבנים ולתלמידי חכמים תוארים וכינויי כבוד מופרזים. כששאלוהו, למה הוא עושה כן? השיב רבי עקיבא איגר ז"ל: "הלא גם לי כותבים בני אדם תוארים גדולים, למרות שאני יודע שאין בי לא תורה ולא יראה..."

*

"כי יהיה להם דבר בא אלי" (פרשת יתרו), וקשה, מתחיל ברבים ומסיים ביחיד? ואמר רב גדול אחד להסביר, כי בפעם הראשונה באים להתדיין אל הרב שני יהודים, אבל בפעם השניה לא בא אל הרב שפסק את הדין תורה רק בעל דין אחד; זה שיצא זכאי, הבעל דין השני שהפסיד כבר לא בא...

*

ה"חוזה" מלובלין בחן את הצדיק רבי יצחק מווארקא ז"ל כשהיה ילד ב"חדר", ושאלו למה קרוב משפחה פסול לעדות, אפילו כשהוא מעיד לחובה, הלא אז אי אפשר לחשדו שהוא נוגע בדבר? השיב הילד ר' יצחק'ל ז"ל: "כתוב בעדות "ועמדו שני אנשים", כלומר, מי שמעיד צריך להיות איש ובן אדם, ומי שמעיד לחובה נגד קרוב משפחה שלו, אינו בגדר איש ובן אדם..."

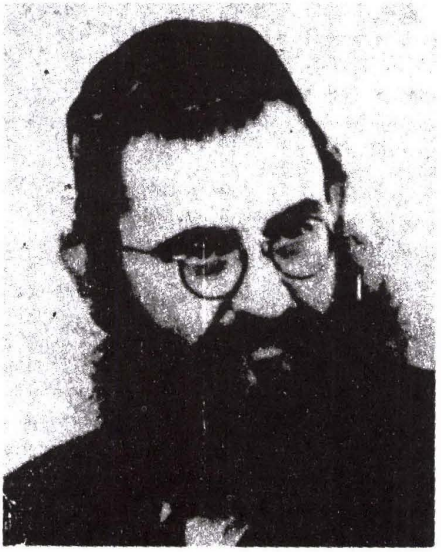
*

מכיון שהעיר אראד נמצאת בקרבת הגבול עם הונגאריא, והשלטונות המקומיים הרומנים חיו ביחסים טובים עם היהודים, עשו עסקני הקהלה רבות בתחום ההצלה בתקופת מלחמת העולם השניה. אלפי פליטים יהודים מהונגאריא ומפולין עברו דרך קהלה זאת ובעזרתה המשיכו דרכם לארץ ישראל.

בשלהי המלחמה, כשרומניא הפנתה עורף לגרמניא, כבש הצבא ההונגארי האנטישמי את העיר. רובם של יהודי אראד הצליחו לברוח לערים אחרות בטראנסילבניא. היה זה ביום ערב ראש השנה של שנת תש"ה. היהודים שלא הספיקו

להמלט, היו בסכנה גדולה, כי ההונגארים התכוונו להרוג אותם. אך הם ניצלו בדרך נס. ביום שני של ראש השנה, הגיע הצבא האדום יחד עם הצבא הרומני לפרברי העיר וההונגארים ברחו על נפשם.

לאחר השיחרור, נפטר באופן פתאומי רב העיר, הרה"ג ר' חיים סופר ז"ל, ואת מקומו ברבנות מילא הרה"ג ר' אהרן צבי בריסק, רבה של הכפר צייקא, בנו של הרה"ג ר' מרדכי בריסק, ראש הישיבה הרמה בטושנאד, הי"ד. הרב בריסק הקים — בהשתדלותו ועזרתו של הרב הראשי ד"ר רוזן — ישיבה בת חמישים בחורים באראד. היתה זו הישיבה היחידה שפעלה במשטר קומוניסטי באירופה המזרחית. מכיון שערים אחרות כמו סאטמער, סיגעט, גרוסווארדיין ועוד נחרבו ורק שארית הפליטה חזרה ממחנות ההשמדה, אזי הגיעה אראד להיות העיר האורטודוקסית הגדולה ביותר בכל מחוז טראנסילבניא. אולם, כשנפתחו שערי רומניא לעליה לישראל, עזבו יהודים חרדים בהמוניהם את העיר, ביניהם רב המקום ובחורי הישיבה וכך התחילה תהליך ההתפוררות של הקהלה האורטודוקסית באראד. במקומו של הרב בריסק נתקבל כרב ר' שמעון זאב מילר שליט"א, בנו של השו"ב משאָמקוט ותלמידו של הגה"צ רבי יואל טייטלבאום מסאטמער, שהיה גאון בתורה, אך בעקבות הגירת היהודים הדתיים, היתה הקהלה פוחתת והולכת מיום ליום, עד שגם הרב הנ"ל היגר לארצות הברית.

רבי אהרן צבי בריסק

קהלת קרולע

העיר קרולע שנמצאת במחוז סאטמער היא קהלה עתיקה, שנוסדה לפני למעלה משלוש מאות וחמישים שנה. הרבנים של קרולע נזכרים גם בספר שו"ת "נודע ביהודה". הרה"ג ר' מאיר אסטרייכער ז"ל היה מהרבנים הראשונים הבולטים בקרולע. ממלא מקומו ברבנות היה נכדו, הרה"ג ר' משה ארי' אסטרייכער שהיה אשכנזי מובהק ומתנגד קנאי לתנועה החסידית וחשד בה בכל מיני חשדות.

מספרים עליו, כי פעם ראה בעד החלון, שיהודי בלתי מוכר בלבוש חסידי נכנס לביתו. מה עשה הרב? התחבא בתוך ארון הבגדים והרבנית אמרה לאורח, כי הרב אינו בבית. על השלחן היו ספרי קודש והאורח התיישב ע"י השלחן ואמר: "אני מוכן לעיין בספרים אלו עד שהרב יגיע". באין ברירה יצא הרב מהארון ובירך לשלום את האורח. היה זה הרה"צ ר' לוי יצחק, רבה של בארדיטשוב זצ"ל. הם התחילו לשוחח בדברי תורה והתידדו מיד. הרב אסטרייכער התפלא מאד, כי אורח זה הוא גדול בתורה, למרות שהוא חסיד... כעבור זמן, הזמינה הרבנית את האורח ואת בעלה לארוחת צהרים. בין מנה למנה, שאלה הרבנית את האורח האם הוא אוהב פילפל — ורבי לוי יצחק לא השיב. כשחזרה הרבנית כבר שלוש פעמים על שאלתה, קם הרב מבארדיטשוב על רגליו, עצם את עיניו ואמר בכוונה גדולה: "אני אוהב את הבורא"! (ביודיש: "די רביצין פרעגט צו איך האב ליעב פעפער, איך האב ליעב דעם בעשעפער...").

הרה"ג ר' משה אריה אסטרייכער היה נוהג בכל יום, אחרי תפלת שחרית, לשבת בבית המדרש בטלית ובתפילין וללמוד שם את שיעוריו הקבועים עד שעות הצהרים. כאן היתה לו הזדמנות לשמוע איך הרב ר' לוי יצחק שופך לבו לפני קונו בדמעות שליש בעת התפלה. כשחזר הרב אסטרייכער הביתה, אמר לרבנית שלו: "כנראה שהפולני הזה מתכוון ברצינות"... מביקור זה ואילך נרקמו יחסי ידידות אמיתיים בין הרב המתנגד מקרולע לבין האדמו"ר ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זצ"ל.

כאשר נפטר הרה"ג ר' משה אריה אסטרייכער, נשאר אחריו בן אברך בשם יהונתן בנימין וחתן בשם ר' יהושע פריינד (קרולער), שהיה סוחר גדול. הבן היתום היה אז בגיל עשרים שנה ורצה למלא את מקום אביו ברבנות, אבל אנשי הקהלה סירבו לקבלו בשל גילו הצעיר אלא אם יביא סמיכות מרבה של פרעשבורג, מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. ה"חתם סופר" הסכים לסמוך להוראה את ר' יהושע אבל לא את הצעיר ר' יהונתן בנימין, ואמר לו שיבוא לבחינה בעוד שנתיים.

אנשי קהלת טשענגער (כפר סמוך לקרולע) ריחמו על הבחור הצעיר ומרוב חמלה, קבלו אותו לרב. ומאז, נעשתה טשענגער עצמאית וקהלה בפני עצמה עם הרב שלה. אך ר' יהושע פריינד סירב בכל תוקף לקבל עליו את עול הרבנות והמשיך לעסוק במסחר. אולם, הצאצאים שלו היו רבנים. אחד הנכדים שלו הוא הרב הגאון הצדיק ר' יהושע פריינד מנאסוד ז"ל ואחיו הוא הנגיד המפורסם ר' חיים פריינד ז"ל מסאטמער, בעל מפעל ומיליונר, יד ימינו של האדמו"ר רבי יואל טייטלבאום מסאטמער, שבביתו היו תורה וגדולה במקום אחד.

הרב ר׳ יהונתן בנימין ז״ל עלה מעלה בתורה ובעבודת ד׳ ונעשה למדן גדול ומפורסם, וכששמע שהאדמו״ר מברדיטשוב — ידידו של אביו המנוח — הסתלק, קרא את שם בנו הנולד לו בשם: לוי יצחק. הבן הזה היה בגיל הבר מצוה כשנפטר אביו. הוא עזב את הכפר טשענגער וקבע את דירתו בעיר מונקאטש, שהיתה עיר ואם בישראל, עיר מלאה חסידים, תלמידי חכמים ואנשי מעשה. כאן התחתן ובמשך זמן קצר נעשה עשיר ופרוש גדול. במונקאטש קראו לבית שלו בשם ״הבית ההונגארי״. מו״ח ז״ל, הרה״ג ר׳ פנחס ביליצער ז״ל, נעשה חתנו, וישב בביתו על התורה ועל העבודה כעשר שנים בערך, עד שמילא את מקום אביו בכסא הרבנות בק״ק סערענטש. ומחמת שלא נשאר בן ממלא מקום להרב הגה״צ ר׳ יהונתן בנימין הנ״ל, בחרו אנשי קהלת טשענגער ברב אחר, הלא הוא זקיני, הגה״ק ר׳ אשר אנשיל הלוי יונגרייז זצ״ל, בעמח״ס ״מנוחת אשר״.

זכורני, כי במסיבת האירוסין שלי, שהתקיימה בביתו של מו״ח ז״ל בסערענטש, אמר סבי (אבי אמי) הרה״ג ר׳ יהושע ברוך רייניץ, אב״ד דק״ק צ׳צ׳וביץ ז״ל, כי עכשיו רואים בעליל שהקב״ה מזווג זווגים, משום שב״אוהל״ שנמצא בבית החיים של הכפר טשענגער, נמצאים הקברים של שני רבנים צדיקים ה״ה הרה״ג ר׳ יהונתן בנימין אסטרייכער והרה״ג ר׳ אשר אנשיל יונגרייז זצ״ל. בין שני רבנים אלו לא היה עד היום

בית הכנסת בקרוּלע

כל קשר משפחתי, ועל ידי השידוך הזה הם נעשים מחותנים — החתן הוא הנכד של הרב יונגרייז והכלה היא נכדתו של הרב אסטרייכער.

כשנפטר ר' לוי יצחק הספידו האדמו"ר ממונקאטש ואמר: "בימים הללו אבדנו שני "רבנים", הרבי בין הרבנים היה הצדיק ר' יחזקאל משינעווע והרבי של ה"בעלי בתים" היה ר' לוי יצחק אסטרייכער".

אחרי הימים האלה תפס את כסא הרבנות בקהלת קרולע הרב ר' מאיר פערלס שהיה גאון בתורה. הרב פערלס עמד בראש הקהלה קרוב לששים שנה. ממלא מקומו היה הרה"ג ר' יעקב משה שוואַרץ ז"ל, שיסד ישיבה גדולה. אחריו נבחר לרבה של קהלת קרולע הרב ר' שאול בראך ז"ל, שהיה גאון מופלא, חסיד בכל מעשיו ודרשן בחסד עליון. כן עמד בראש הישיבה והעמיד תלמידים רבים. מקרולע עבר לעיר קאשו. הוציא לאור את הספר "משמרת אלעזר" ועוד ספרים.

לאחר שהרב שאול בראך עזב את כסא הרבנות, נבחר במקומו הגה"צ רבי יואל טייטלבאום [זצ"ל], שכיהן לפני כן כרב בכפר אילשובה. הוא היה בנו של הגה"צ ר' חנניה יום טוב ליפא טייטלבאום, בעל "קדושת יום טוב", רבה של סיגעט. הרב ר' יואליש ניהל את הקהלה ברוח חסידית מובהקת, כן עמד בראש ישיבה גדולה והרביץ תורה למאות.

הרב אברהם אביש הורוביץ

כשהרב טייטלבאום עבר למלא את כסא הרבנות בעיר סאטמער הקרובה, פרצה בקהלת קרולע מחלוקת גדולה. חסידיו של האדמו"ר ר' יואל רצו לקבל לרב את ש"ב ה"ה הרה"ג ר' שמואל גרוס מבערבעשט. אולם, מספר לא מבוטל של חברי הקהלה לא רצו בו ובחרו להם כרב את הרה"ג ר' אברהם אביש הורוביץ, נכדו של הצדיק ר' נפתלי מרופשיץ וחתנו של הרה"צ ר' יצחק אייזיק ווייס, האדמו"ר מספינקא. הדבר גרם לפירוד בין יהודי העיר קרולע, הוקמו שתי קהלות ונתקבלו שני רבנים. המריבות בין שתי הקהלות היו על סדר היום ושלהבת אש המחלוקת עלתה עד לב השמים.

יהודי מחוז טראנסילבניא היו חלוקים לשתי מחנות, היו חוגים שתמכו ברב מסאטמער והיו קבוצות שתמכו ברבי מספינקא. הפעילים של שתי הקהלות הדפיסו כתבי פלסתר, שנשלחו לכל הרבנים ולכל בתי הכנסת שבמדינה. ההשמצות ההדדיות האלו, שהודפסו בפלאקאטים ענקיים באותיות קידוש לבנה, לא הוסיפו כבוד לאמונת ישראל. כמו כן הופיעו גם עתונים בכל שבוע, שם העתון של חסידי סאטמער היה "אורטודוקסישע צייטונג" ושם העתון של חסידי ספינקא היה "טראנסילבאנישע צייטונג". העורך והמו"ל של עתון זה היה ר' שמואל צבי ווייס מהכפר שאָמקוט, תלמיד חכם גדול, עסקן ממולח וסופר מוכשר, שכתב מאמרים ארסיים נגד האדמו"ר ר' יואל טייטלבאום, שכאילו הוא עומד מאחורי השערוריות בקרולע. כתב העתון היה הסופר המחונן ר' יהודה רעזמיוועש (נחשוני), מזכיר פועלי אגודת ישראל בארד. פעם בשעות הלילה המאוחרות התנפלו מספר בחורי ישיבה על העורך ר' שמואל צבי ווייס באחת הסמטאות בסאטמער ונתנו לו מכות נאמנות עד שהיה זקוק לטיפול רפואי.

הגה"צ
רבי אברהם אביש הורוביץ

כל רב בטראנסילבניא היה במצב קשה, מכיון שקהלתו היתה מעורבת מאנשי שתי הקבוצות היריבות. חסידי סאטמער טענו, כי מאז שכיהן בקרולע הרב שאול בראך, נוסדה תקנה כי בעת בחירת רב, אין זכות בחירה לגברים שנשותיהן הולכות בפרהסיא בשערותיהן ובגילוי ראש, וכשנבחר הרב ר' אביש כרב העיר, היו בין הבוחרים גם יהודים כאלו. הלשכה האורטודוקסית המרכזית בקלוזנבורג, שהיתה, מאז ומתמיד, תחת השפעתו של האדמו"ר מסאטמער, הקימה בית דין של שלושה רבנים, וכמעט חרם הוטל על חסידי ספינקא, הקהלה שלהם בקרולע נאסרה ועל הרב הצדיק ר' אברהם אביש הורוביץ נכתב ונחתם שיהא נחשב כמו רב ריפורמי, אם ימשיך לכהן כרב בקרולע.

הדברים הדרדרו והגיעו לעתים לידי גילוי אלימות בין בחורי שתי הישיבות בקרולע, אנשים ונשים שהיו מעורבים במחלוקת ספגו מכות ברחובות העיר, בחצר בית הכנסת או במקוה. הסכסוך הגיע עד לשלטונות, ושר הדתות הרומני הנוצרי בבוקרשט. הכריע מדי פעם על דעת עצמו, בעקבות השוחד שקיבל ממנהיגי שתי המחנות, מי הוא האורטודוקסי ומי הוא הריפורמי...

בינתיים, הוציא לאור הערוך הנ"ל, ר' שמואל צבי ווייס חוברת בשם "מתיר אסורים", הכולל מכתבים מגאוני הדור מחו"ל שדוחים את הפסק דין של הלשכה האורטודוקסית, מבססים מעמדו של ר' אביש הורוביץ כאחד הרבנים האורטודוקסיים. בראש המתירים היה הרה"ג ר' אלעזר שפירא האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל. להאריך בפרטים על מחלוקת זו היא משימה בלתי אפשרית, באשר קצרה היריעה מהכיל. את הסוף לקטטה זו ולחילול השם עשו ההונגארים הרשעים ימ"ש, שכבשו את חבל הארץ הזאת ובתוכה את העיר קרולע והובילו את אנשי שתי הקהלות האלו, חסידי סאטמער וחסידי ספינקא, בראש עם שני הרבנים, למחנה ההשמדה, יחד עם שאר יהודי הונגאריא, שנהרגו על קדושת השם.

מאד כואב לי לציין, כי כשנה, לפני שגורש הרה"ג ר' אברהם אביש למחנה ההשמדה, ביקר בקהלתי בפעטרושען לשבוע ימים. מכיון שאלקים יבקש את הנרדף, כיבדתי אותו ביתרת הכבוד. הוא היה שבור לגמרי והקמטים העמוקים והכחולים מתחת לעיניו העידו, כי בקהלת קרולע מציקים לו ללא רחמים. כשהתארח אצלי בבית, בתוך שיחה של דברי תורה, פרץ באופן פתאומי בבכי ובכה בקול רם כמו ילד קטן ובקושי יכולתי להרגיע אותו.

כדי להרגיע את דעתו, אמרתי את פירושו של ה"אור חדש" על הפסוק "ובלע המות לנצח ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים" (ישעיה, כ"ה) דהנה איתא בגמרא "לעתיד לבוא ישחוט הקב"ה את היצר הרע, צדיקים בוכים, איך יכלו לכבוש הר גדול כזה ורשעים בוכים איך לא כבשנו את חוט השערה הזה" (סוכה,נ"ב). וז"ש הנביא "ובלע המות לנצח" דהיינו השטן הוא המלאך המות יבולע לנצח ולא יצטרכו ישראל לכבשו עוד, כי לא יחטאו עוד, אז "ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים" שלא יבכו לא הצדיקים ולא הרשעים.

*

כשכיבדתי את ר' אביש להשמיע דרשה בבית הכנסת לפני תפלת מוסף בש"ק, אמר לי תוך אנחות שפרצו מלבו: "מאחי מפולין מגיעות בשורות רעות על רדיפתם וגם מצב יהודי רומניא גרוע ביותר, לכן לא אגיד דברי מוסר בדרשתי, כי חז"ל אמרו: "בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו" (חולין, יו"ד), כלומר, אדם שנמצא במצב קשה והעולם חשך בעדו "אין פותחין לו חלונות", פירוש הדבר, אין בודקין אחרי נגעו וחסרונותיו, כי הצרות והסבל גרמו לכך".

*

הוא היה אומר לפרש בשם זקינו השל"ה הקדוש את דברי חז"ל: "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם" (יומא, כ"ג), דהנה איתא בגמרא: "לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש וא"ל ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך" (תענית, ח'). הרי דארי דורס לטובת עצמו, שיהיה לו מה לאכול, וכן הזאב טורף לטובת עצמו, אבל הנחש נושך לא לטובת עצמו. כך צריך להיות התלמיד חכם, שינקום ויטור כנחש לא לטובת עצמו אלא לשם שמים.

*

"רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם" ופירש הבעש"ט הק' זצ"ל, דהנה לצדיק אין לו שום רצון ובקשות ודי לו בכל שהוא כי הוא מסתפק במועט, ורק "רצון יראיו יעשה", דהיינו ד' עושה להם רצון, וכ"ת למה? עז"א כדי ש"את שועתם ישמע ויושיעם", כלומר, כדי שיתפללו ושיבקשו, כי ה' מתאוה לתפלתן של צדיקים.

*

סיפר לי יהודי נאמן, מניצולי השואה בדרך נס, כי נפגש עם הרה"צ ר' אביש באושוויץ, שהיה עובד כפועל בתנורי הגאזים ר"ל. הי"ד חם כל הצדיקים שנהרגו על קדושת השם.

קהלת סאטמער

בעיר זו היתה קהלה גדולה וחסידה שהיתה לתפארת הקהלות האורטודוקסיות במדינת אוסטריא — הונגאריא. אולם, ישיבתה היתה קרובה כי לפני ההתקוממות של ההונגארים נגד האוסטרים (1848) לא נתנו בכלל רשות ליהודי להתישב בעיר זאת. היהודים גרו בכפרים שבסביבה ורק בימי השוק היה מותר להם להיכנס לתוך העיר לכמה שעות בלבד.

הרב זאב מאנדעלבאום

הרב הראשון של סאטמער היה הרה"ג ר' זאב מאנדעלבאום ז"ל, שהיה יליד ליטא. מספרים עליו, שאמר הרבה מוסר לאנשי קהלתו החילוניים, תוך סטירה ובדיחות. פעם אמר בדרשתו: "סוללים כבר את רחובות סאטמער באבנים, זאת בגלל שאינכם כדאים לדרוך על האדמה..." (ביידיש: "וויל איהר זענט נישט ווערט, וואס די ערד טראג אייך ארום...")

פעם אמרו לו: רבנים אחרים כשהם אומרים דברי הספד, כל המשתתפים בוכים, איך יתכן שדברי ההספד שלך אינם משפיעים בכלל, אנשי סאטמער נשארים אדישים ואינם מזילים דמעות? על זה השיב להם: "כל כוחי הוא רק בפתיחת הברז של הלב והנשמה, אבל אם החבית ריקה ויבשה, מה תועיל פתיחת הברז?..."

*

פעם איקלע לסאטמער דרשן שידעו עליו שאינו ירא שמים. כמובן, סירב הרב מאנדעלבאום לתת לו רשות לדרוש בבית הכנסת. באו הגבאים וטענו כלפי הרב: יש עדים ששמעו אותו שהוא מדבר רק על תורה ומצוות. אמר להם הרב: "אתם צודקים, אבל דעו לכם, כי בשר שנשחט כדינו ונמלח ונידח כהלכה ובכ"ז טריפה היא כשנתבשל בקדירה של איסור..."

*

הוא היה אומר: ישנם יהודים שמסוגלים להחזיק מעמד ביהדותם ובקיום המצוות, עד שלא נולדו להם בנים. הבנים מתגדלים ופונים ערף לאמונת ישראל ולא זו בלבד שהם יוצאים לתרבות רעה, אלא שכופים גם על אביהם לעבור על מצוות התורה. לדוגמא — פותחים את החנות בשבת ומושיבים את אביהם על יד הקופה... וח"ש חז"ל "משנכנס אב", ברגע שנעשה מישהו אבא "ממעטין בשמחה"... וזה שכתוב בתוה"ק: "כי תוליד בנים והשחתם", כלומר, הבנים ישחיתו גם אתכם. ולכן אנו אומרים בזמירות ליל שבת "צאתכם לשלום מלאכי השרת", כלומר, אנו מבקשים את המלאכים שיעזבו את הבית, לטובתם הם, לפני שיגיעו הביתה הבנים עם סיגריות בפיהם... בדומה לזה אמרו — פעם כשאויבי אמונת ישראל היו בחוץ, היו מדליקין נרות חנוכה בחלון, אבל היום כשאויבי התורה נמצאים בתוך הבית, צריך להדליק את הנרות על השלחן...

*

הגה"צ ר' יהודה גרינוואלד

לאחר פטירתו של הרב מאנרעלבאום, כבר התגוררו בסאטמער מספר גדול של בעלי בתים חרדים שהתגברו על החוגים החילוניים ובחרו להם רב הגון חסיד וירא ה', מפורסם, ה"ה הגאון הצדיק ר' יהודה גרינוואלד זצ"ל, תלמידו של הכתב סופר, שכיהן לפני כן כרב בכפר שוראן. הוא היה מגיד בחסד עליון וצדיק אמיתי ובדרשותיו הוכיח את העם דיבר מישרים וזיכה את הרבים. דבריו הנלהבים שנאמרו תוך בכיות, יצאו מן הלב ונכנסו אל לב השומעים. הוא הצליח לשנות את פני העיר ולהרים את קרן התורה ובמשך זמן קצר נעשתה קהלתו אחת במדינה.

•

כהקדמה לא' מדרשותיו אמר: "דעו לכם רבותי, כי חוטא ופושע אני ואת דברי המוסר אני אומר לעצמי, אלא שאני משמיע את דברי קצת בקול, כדי שתשמעו גם אתם, כי חושבני שאינכם יותר טובים ממני בהרבה..."

•

פעם צעק באמצע הדרשה ואמר: "ישנם בני אדם שיראים יותר מאביהם המת (ובאים ערב ובוקר להגיד קדיש) משהם יראים מפני בורא עולם החי והקיים..."

•

הוא היה אומר: חז"ל אמרו כי "העולם הזה הוא פרוזדור בפני העולם הבא", ולכן כל כך מזוהם ומלוכלך כאן, כי כולם מנגבים את הבוץ מעל הנעליים והרגליים, כמו שנוהגים בפרוזדור...

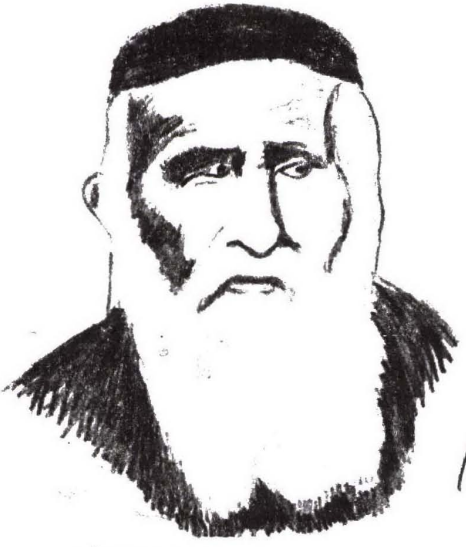
•

בנוסף לרבנותו הגדולה עמד הגה"צ רבי יהודה גרינוואלד בראש ישיבה מפוארת, כארבע מאות בחורים הסתופפו בצלו הקדוש. הוא חינך אותם ברוח החסידות, השגיח עליהם בעינא פקיחא כאב לבניו ומסר נפשו עליהם. הוא עשה זאת מכיון שלא היו לו בנים ואת בני הישיבה החזיק כבניו ורצה שיהיו לו בנים חסידים כמותו. גם גידל וחינך בביתו בחוּ, שהיה נכדו של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל, בשם ר"י פרידמן. הבחור הזה היה קרובו מצד אשתו, היות וחמיו היה ר' יוזפא, בנו של מרן החתם סופר, שהתגורר בכפר ז'ירעביץ (הונגאריא העלית). רבי יוזפא היה אומר: "אני יותר גדול מאחי, היות ואני יכול להתפאר בכך שיש לי אח שהוא רבה של פרעשבורג (ה"כתב סופר"), אבל אחי לא יכול להתפאר בי..." סופו של ר' יוזפא היה טראגי מאד, כי בשל סכסוך בעניני כסף וריבית, התנפלו עליו הערלים הכפריים והרגו אותו ר"ל.

תלמידיו של הגה"צ ר' יהודה גרינוואלד העריצו אותו מאד והוציאו לאור את ספרו "שבט מיהודה".

•

עוד לפני בחירתו של הרב גרינוואלד פרצו מחלוקות בסאטמער, בין אנשי הקהלה החרדים, לבין החילונים, שרצו לבחור ברב אשכנזי מודרני. בסופו של דבר, התפלגו, והמתקדמים ייסדו קהלה נפרדת, חצי ריפורמית בשם "סטאטוס־קוו". אולם, תמיד, לפני בחירת רב העיר חלה תסיסה בין יהדי סאטמער. המשכילים היו מוכנים לחזור לקהלה האורטודוקסית, בתנאי שיבחרו להם רב אשכנזי מובהק ומתנגד...

הגאון הצדיק רבי יהודה גרינוולד
רבה של קהלת סאטמער

הגאון הצדיק רבי אליעזר דוד גרינוולד
רבה של קהלת סאטמער

הרב אליעזר דוד גרינוואלד

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד מילא אח מקומו הרב הגאון ר' אליעזר דוד גרינוואלד זי"ל, שכיהן לפני זה כרב בישוב אישעפע. הוא היה אחיו של הרב הגאון ר' משה גרינוואלד האבדק"ק חוסט. גם רבי אליעזר דוד היה אדם גדול בענקים בתורה וביראת השם, עמד בראש ישיבה רמה וגדולה ונהג את קהלתו בדרכי החסידות כקודמיו.

גם הוא היה דרשן מחונן ובני קהלתו התרשמו ביותר מדברי המוסר שהיה אומר בדרשותיו, ברגשות קודש. פעם לפני תקיעת שופר אמר: "משל למה הדבר דומה? לקבוצת יהודים שהפליגו בספינה לארץ ישראל. בדרך, עגנה הספינה על יד אי קטן שנמצא בלב ים, כדי לספק דלק, מזון ומי שתיה לנוסעי הספינה. אמר המדריך לנוסעים, אנו עושים הפסקה למספר שעות, מותר לכם לרדת ולבקר באי. אך דעו לכם, כי כאן מתגוררים כושים פראי אדם שהם גזלנים, רוצחים ושטופי זימה. אמנם, אפשר לעשות אתם עסקים מוצלחים ולחטוף "מציאות", אבל חס וחלילה להישאר כאן ביניהם לאורך ימים. הספינה, לפני שתפליג, תשמיע מספר פעמים צפירות עולות ויורדות, וברגע זה על כולכם לעזוב ולחסל במהירות את כל העסקים ולרוץ ולעלות על הספינה, כי אוי לו למי שלא ישים לב לצפירות הספינה וישאר כאן ויתמזג בין הכושים האלו. רבותי — המשיך דבריו בבכיות הרב גרינוואלד — קהלת סאטמער הקדושה דומה לספינה יהודית שעושה את דרכה לכיוון ארץ ישראל שלנו, לכיוון עתיד מאושר — שנה חדשה הבאה עלינו לטובה, ולכיוון העולם הבא. הנסיבות גורמות, כי בשל הפרנסה אנו עוגנים ליד הגוים ואנו עושים אתם כל מיני עסקים, כדי לפרנס את עצמנו. אבל, כשמגיע ראש השנה ואנו שומעים את "צפירת הספינה" היהודית, כלומר את תקיעת השופר, עלינו לעזוב ולחסל כל מה שמקשר אותנו לסביבתנו ועלינו לעלות על הספינה היהודית, בכדי שנפליג ברוח תשובה ותפלה וצדקה לכיוון ארץ הקודש..."

•

הוא היה מספר על הגאון מוולאז'ין, כשהיה ילד והיו נעליו קרועות, הלך בחשכת לילה לסנדלר שיתקן אותן, כדי שיוכל למחרת ללכת ל"חדר". אמר לו הסנדלר, אמנם השעה מאוחרת, אבל כל זמן שהנר שלי דולק, אני אוכל לתקנו. אמר לו הגאון מוולאז'ין: "מלים חשובות ויקרות הוצאת מפיך, כי כולנו כל בית ישראל צריכים להגיד כך — כל זמן שהנר (נר אלקים נשמת אדם) דולק, אפשר לתקן את העבירות שבידינו"...

•

הוא היה אומר בשם הצדיק מריגענעוו זי"ל, אם האדם מתפלל במרוצת כל השנה בלי כוונה ובימים הנוראים הוא מתפלל אפילו רק פעם אחת בכוונה, אז התפלות של כל השנה נחשבים כאפסים רבים, והתפלה עם כוונה נחשב למספר אחד שנותנים אותו לפני האפסים, ואז עולה מהכל מספר גדול...

•

רבי אליעזר דוד גרינוואלד ז"ל הצביע פעם בדרשתו על יהודים שנמצאים במצוקה כלכלית, וראשית דבר מקמצים בהוצאות לדברי קדושה ומצוות התורה. למי הם דומים, לאותו יהודי שנסע בספינה, בלב ים קמה סערה גדולה שאיימה על שלום הספינה. פנה רב החובל לכל הנוסעים ואמר עלינו להקל על כובד הספינה ולכן כל הנוסעים מתבקשים לזרוק לים את החפצים שאפשר לוותר עליהם. קם היהודי ולקח את הטלית והתפילין שלו וזרקם לים...

הגה"צ רבי אליעזר דוד גרינוואלד זצ"ל נפטר ללא בנים. השאיר אחריו ברכה ספר "קרן לדוד" בהלכה ובאגדה.

ראיתי בספר זה שמביא כי חסיד אחד שאל את האדמו"ר רבי ר' זוסיא ז"ל, לאחר שחזר הביתה מהמגיד ממזריטש: "מה למדת אצל הרבי שלך?" והשיב רבי ר' זוסיא, "מהרבי שלי נודע לי שיש בורא עולם ושה' הוא אלקים". חייך על דבריו החסיד ואמר לו: מה חידוש בדבר, הלא גם אני וגם המוני עם מאמינים בזה ואומרים זאת. השיב לו רבי ר' זוסיא ז"ל: "אתה וכולכם אומרים זאת ומאמינים בזה, אבל אני יודע זאת, לא מכוח אמונה אלא מכח ידיעה ברורה" עכת"ד. מעתה י"ל שז"ש יעקב אבינו ע"ה "אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי", כי לכאורה קשה להבין, האם לא ידע יעקב, כי מלוא כל הארץ כבודו, ולפימ"ש א"ש, כי ה"ק "אכן יש ה' במקום הזה" מכוח אמונה, אבל ואנכי לא "ידעתי". וז"ש ג"כ הנביא "וארשתיך לי באמונה", כלומר, בעת האירושין היה רק אמונה, למען שתבוא אח"כ לבחינת "וידעת את ה'".

הרבי ר' יואל טייטלבאום

בשנת תרפ"ח נבחר לרבה של קהלת סאטמער הרב הגאון הצדיק ר' יואל טייטלבאום (שליט"א) [זצ"ל], בנו של הרה"ג ר' חנניה יום טוב ליפא, רבה של העיר סיגעט בעמח"ס "קדושת יום טוב". בשעת קבלתו לרב היו לו הרבה מתנגדים אולם במרוצת הזמן התרצו לו,כי נתקיים בו מ"ש "ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". הרב טייטלבאום בדומה לרבנים שקדמוהו, ניהל את הקהלה בדרך החסידות ותפס ישיבה גדולה. מעניין היה אורח חייו: ביום התנהג כאדמו"ר וסיים את תפלתו היומית בשעות אחר הצהרים, לעומת זאת בלילה הוא היה רב "מרא דאתרא" וקבע את קבלת הקהל לשעות הלילה. אומרים עליו, שלא ישן במטה רק בלילות שבת, במשך השבוע חטף תרדמה למספר דקות, כשהוא יושב בכורסה שלו. הוא נרדם לפעמים, גם כשניהל את ה"שלחנות" בבית המדרש. ע"י התקנות שתיקן, הצליח הרב ר' יואל טייטלבאום להרים את החיים החסידיים בסאטמער עד לרמה הגבוהה ביותר, ובתקופה ההיא לא היתה עוד קהלה חסידית בעולם כסאטמער.

בימים ההם, הקהלות והרבנים במחוז טראנסילבניא (החבל הזה היה המחוז הדתי ביותר בכל מדינת רומניא) היו מאוחדים בלשכה המרכזית האורטודוקסית, שבראשה עמד הרב הגאון ר' בנציון וועזעל ז"ל, רבה של העיר טורדא שהיה נשיא

הלשכה. למרות היותו רב אשכנזי מובהק עמדה הלשכה תחת השפעתו של האדמו"ר מסאטמער, וזאת בשל העובדה, כי מספר רבנים ובעלי בתים מתלמידיו ומחסידיו של הרב טייטלבאום, למרות שהיו במיעוט, השתלטו על לשכה זו. בכנסים הארציים העבירו לפעמים החלטות קיצוניות ביותר, שבסופו של דבר גרמו לחילול השם. אברכים צעירים, רבני כפרים קטנים נבחרו כחברים במועצת ההנהלה של הלשכה האורטודוקסית, ורבנים זקנים, גאוני תורה מערים גדולות נשארו "בחוץ", משום שלא היו חסידים ולא מאהדי האדמו"ר מסאטמער.

הרב הצדיק ר' יואל טייטלבאום בלט בין שאר האדמו"רים גם בכך, שעסק בפוליטיקה ארצית, נקט עמדה והתערב באופן פעיל בכל סכסוך שפרץ, לא רק בקהלת סאטמער, אלא בכל הקהלות שבמזרח טראנסילבניא והיתה לו השפעה עצומה על כל אחד מהחסידים שלו, שהיו תמיד מוכנים להוציא לפועל את פקודות הרבי, אפילו מתוך מסירות נפש.

הגאון הצדיק רבי יואל טייטלבוים
האדמו"ר מסאטמער

בטראנסילבניא היו בימים ההם כל מיני חסידים של אדמו"רים לסוגיהם, אבל חסידי סאטמער היו יוצאים מן הכלל והיו להם סימני היכר מובהקים באופי התנהגותם ובשיטת מלחמתם. רובם ככולם של חסידי סאטמער הקפידו על קיום המצוות החמורות והקלות והיו יראים ושלימים בדרך הרבי שלהם. הם היו גבורים וקנאים ולא בחרו באמצעי לחימה כשהיה מדובר במחלוקת שהיא לשם שמים. תמיד נשארו האחרונים בשדה הקרב עד שניצחו את יריביהם. אין עוד חסידים בעולם שהיו קשורים עם הרבי שלהם כמו חסידי סאטמער. הם העריצו אותו עד כדי כך, שאם נודע להם שהרבי נוסע ברכבת בדרכו לעיר מסוימת דרך העיר שלהם, לפני שיצאו לתחנת הרכבת לתת שלום לרבי ולנשק את ידיו, הלכו לטבול במקוה טהרה...

*

פעם בא עיתונאי יהודי חילוני לראיין את הרב הצדיק מסאטמער, ושאלו: לפי הערכתו, כמה יהודים חיים בעולם? השיב הרבי: "לפי השערתי, קיימים בעולם כחמישים אלף יהודים" (זאת היתה לפני מלחמת העולם השניה). אמר לו העתונאי: "אבל אנחנו יודעים, כי מספר יהודי העולם מתקרב ל-18 מיליונים?!" השיב לו הרבי: "בעיני, יהודים הם רק יהודים ששומרים תורה ומצוות כמונו"... המשיך העתונאי ושאל: "אז מה לעשות עם המיליונים הללו?" השיב הרבי מסאטמער "או שיחזרו בתשובה, או שצריך להוציא אותם מכלל ישראל..."

*

פעם התאוננו יהודי סאטמער בפני הרב דמתא, כי הגיע לבית המשפט המחוזי פרקליט מדינה חדש, אדם רשע מרושע, אנטישמי מושבע והיהודים מפחדים להתקרב אליו ולשחדו. אמר רבי יואל טייטלבאום: "אני רוצה לראות אותו". כשהראו לו את הפרקליט. אמר הרב מסאטמער: "מה אתם רוצים מהאיש הזה, הוא בסדר גמור, כפי שאני רואה, יש לו ידים, התאזרו באומץ ותנו לו, כי הידים של עשו שואפות ומשתוקקות לקבל מנחה מיעקב". וז"ש בהגדה של פסח "והקב"ה מצילנו מידם", כלומר, השי"ת מציל אותנו הודות לעובדה שיש להם ידים.

רמז לשוחד אפשר למצוא גם בתוכחה "גוי עז פנים אשר לא ישא פנים" (פרשת תבוא), ואפשר להפוך את הקללה הזאת לברכה, כי בתוה"ק כתוב בדרך כלל שני דברים יחד "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" (פרשת עקב), או "לא תכיר פנים ולא תקח שוחד" (פרשת שופטים). נמצא כי כאן בתוכחה שכתוב "אשר לא ישא פנים" בלבד ולא מוזכר שלא יקח שוחד, סימן שגוי עז פנים הזה כן לוקח שוחד, וזוהי הברכה...

*

ובכן, במלחמתו למען חיזוק הדת והחסידות, נקט הרבי מסאטמער עמדה קיצונית כלפי מתנגדיו ולא נתן מקום לפשרות. לאחר מלחמת העולם הראשונה, בעקבות הצרות שפקדו את ישראל בעת המלחמה ואחריה, חדר הרעיון הציוני לרחוב היהודי, והציבור התחיל להתייחס באהדה מסוימת לתנועה הזאת. בין האוהדים היו בכל קהלה גם כמה יהודים חרדים, למרות שידעו, כי בראש התנועה הציונית עומדים אנשים חילוניים וכופרים ר"ל. רבני מחוז טראנסילבניא בתקופה זו היו במצב קשה, כי הם היו צריכים לעמוד בפרץ ולא לתת לחוגים הציוניים לכבוש את הקהלות. במשך

עשרים שנה עמדו הרבנים על משמרתם ומלאו את משימתם בהצלחה, אבל הם עשו זאת בדרכי נועם ובשיטות דיפלומטיות וטקטיות שקטות ולא פגעו באיש. לא כן האדמו"ר מסאטמער, שיצא בחריפות ובהתקפות ללא רסן נגד הרעיון של שיבת ציון ונגד הציוניים בדרשותיו ובפעולותיו. הוא כלל בין הציונים גם את חברי "אגודת ישראל", לרבות האדמו"רים, חברי מועצת גדולי התורה. שעמדו בראש התנועה.

בתקופת מלחמת העולם השניה, נשארו חסידי סאטמער ברובם בחלק הצפוני של מחוז טראנסילבניא שנספח להונגאריא. הגבול הרומני הזמני עבר קרוב להרבה ערים (גרוסווארדיין, קלוזענבורג) וכפרים שהתגוררו בהם יהודים בהמונים וזו לא היתה משימה בלתי אפשרית לעבור לרומניא, להגיע לעיר הנמל קונסטאנצא ולעלות לישראל (העליה המחתרתית מרומניא היתה פעילה גם בתקופת השואה). אולם, מתוך שנאתו של הרבי מסאטמער לציונות, יעץ האדמו"ר מסאטמער לחסידיו בתקופת השואה, לא לברוח לרומניא לא "לגנוב" את הגבולות ולא לעלות לארץ ישראל. בשעה שהיהודים עמדו במבוכה ולא ידעו להחליט האם כדאי לברוח, מכיון שלא הכירו את מזימתם ואכזריותם של הגרמנים, עשו הוראותיו של האדמו"ר מסאטמער רושם עצום על כל יהודי חרדי "לא להבהל ולא להמלט, כי קרובה הישועה לבוא". לדאבונינו לא כך היו פני הדברים — אלפי נפשות של יהודים טובים עם בני משפחותיהם הגיעו למחנות השמדה, למרות שהתגוררו בקרבת הגבול (ביניהם גם בתי האשה הצנועה רבקה הי"ד ובעלה הרב ישששכר דב ליכטענשטיין, ז"ל, בוגר ישיבת פרעשבורג ונכדו של הצדיק ר' הלל מקולומייא, עם שלושת ילדיהם, שהתגוררו בכפר באנפיהוניאָד, במרחק של עשרה קילומטר מהגבול הרומני).

אולם הרבי עצמו זכה להגיע לרומניא. בשנת תש"ד (944) כשהצבא הגרמני כבש את הונגאריא ונגזרה הגזירה להעברת יהודי סאטמער למחנות ריכוז (גיטאות) לשם העברתם למחנות השמדה, נעשתה תוכנית להבריח את האדמו"ר מסאטמער לרומניא. חסידי הרבי שיחדו קצין בכיר בצבא ההונגארי, שהבריח במכונית אמבולאנס צבאית את האדמו"ר, את הרבנית ואת הגבאי ר' יוסף אשכנזי ואת האדמו"ר מביקסאד, מסאטמער לקלוזנבורג. כאן, היה צריך הרבי להסתתר בביתו של חסיד אחד, עד שיצליח להגיע לגבול הרומני (במרחק של כעשרים קילומטר). אולם, התוכנית עלתה בתוהו והרבי נאסר ע"י המשטרה הצבאית. כך הגיע הרבי ובני ביתו לגיטו קלוזנבורג.

רובם של יהודי העיר קלוזנבורג היו ציוניים ותלמידיו של הרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער ז"ל, שהיה יוצא מן הכלל בין הרבנים בהצטרפותו לתנועה הציונית. בעיר זו הופיע עתון יהודי ציוני יומי בשפה ההונגארית. עתונאי אחד בשם דוקטור קאסטנער, חבר המערכת, הצליח בימים קשים אלו לקשור קשרים עם קצין בכיר נאצי, רב הטבחים בשם אדולף אייכמן ימ"ש, ולסדר אתו הברחת כשמונה מאות יהודים מגיטו קלוזנבורג לשוויצריא, תמורת תשלום הון תועפות. נעשתה רשימה של עסקנים ציונים ותיקים ומיוחסים ועשירים גדולים מקלוזנבורג והסביבה. העסקנים הציונים הכניסו גם את האדמו"ר מסאטמער לרכבת ההצלה (צדיק אחד מסאטמער, הרב ר' אליעזר פיש, האדמו"ר מביקסאד, שהיה צדיק תמים חד בדרא, לא הוכנס לרשימת הניצולים וכך הגיע עם כל דיירי הגיטו מקלוזנבורג למחנה ההשמדה באושביץ). עם

הרכבת הזאת הגיע הרה"צ ר' יואל טייטלבאום לבודאפעשט ומשם למחנה ברגן־בלזן. כאן הוחזקו הניצולים כשישה חודשים, כי התליין אייכמן לא עמד בדיבורו ודרש סכומים נוספים.

*

סיפר לי יהודי אחד בשם הופמן מקלוזנבורג, שהיה גם כן ב"רכבת ההצלה" ובברגן־בעלזען מינו אותו למפקד של אחד הביתנים של כמאתיים יהודים שביניהם היה הרבי מסאטמער. מינו אותו לתפקיד זה, בהיות שבמלחמת העולם הראשונה היה קצין בצבא של הקיסר פראנץ יוסף. הביתן היה צריף ענקי מקרשים ולכל אדם היתה בו מטה. פעם בשבוע בא קצין נאצי לעשות בקורת על הסדר והנקיון. והנה עבר הקצין את הצריף לארכו ועל יד המיטה של האדמו"ר מסאטמער מצא שלולית של מים שנערם ממימי נטילת ידים של הרבי ביום ובלילה, התמלא הקצין הצעיר חימה כלפי המפקד המבוגר והצליף לו סטירת לחי מהדהדת. כשעזב הקצין את הצריף, התנפל הופמן על האדמו"ר מסאטמער והרביץ לו. אך כל האזהרות, הצעקות והמכות לא עזרו, בכל פעם כשבא הקצין לבקורת, מצא באותו מקום שלולית מים ובכל פעם ספג המפקד הופמן מכות רצח. כשהופמן נוכח לדעת שהרבי עומד על שלו וכי כל הלחצים לא יניאו אותו מגינוני הטהרה שלו, הפסיק להרביץ לרבי. האדמו"ר מסאטמער התנזר מכל אוכל שנתנו במחנה, היה לו סיר קטן, הוא קיבל מעט ירקות ומהם הכין בעצמו את ארוחתו. בדרך כלל ישב בתענית, התפלל ואמר תהלים יומם ולילה. הפנים של הרבי היו כל הזמן מכוסות במטפחת, כאילו כואבות לו השיניים, כדי שהרשעים לא יראו את זקנו ופאותיו.

האדמו"ר מסאטמער בגיטו בקלוזנבורג

בתום המלחמה, חזר המפקד הופמן לקלוזנבורג, כי חשב להמשיך בעסקים שלו במקום שהפסיק, אך טעה, כי בשלטון החדש, לא הצליח להסתדר בפרנסה. בנתיים הגיע האדמו"ר מסאטמער דרך שוויצריא לארץ ישראל ולארצות הברית, אך לא שכח את המפקד הופמן שהרביץ לו, ובמשך שנים שלח לו כמעט בכל חודש חבילות יקרות ערך...

•

נפגשתי עם האדמו"ר מסאטמער מספר פעמים באספות של רבנים ובפעם האחרונה בשנת תרצ"ה, כששכבתי על ערש דוי בבית החולים היהודי בעיר קלוזנבורג הרבי בא לבקרני עם הפמליא שלו. כמובן שלא עסקנו בנושאים של הקהלות האורטודוקסיות בטראנסילבניא, אלא ניהלנו שיחה בדברי תורה. הייתי אז בסך הכל בגיל 55. מחלתי החמירה עד שהרופאים אסרו עלי לנסוע ולהשתתף בחגיגת הכתרתו כרב וחתונת בני היקר ר' עמרם ישי הי"ד, שהתקיימה בכפר מעזוטעלעגד שע"י גרוסווארדיין. אז, לפני תקופת השואה חשבתי, כי אין לאב כאב יותר גדול מזה...

הרב מסאטמער התענין על סוג מחלתי וספרתי לו על הבדיקות השונות שעברתי עליהן ושהרופאים טרם קבעו את הדיאגנוזה. על זה אמר לי הרב טייטלבאום בשם גדול אחד, שישנם שני רופאים: הקב"ה, כמ"ש "כי אני ה' רופאך" ורופא בשר ודם שכתוב אצלו "ורפא ירפא". מה ההבדל בין שני הרופאים הללו? כשהקב"ה כביכול מרפא, אז באה הרפואה בפעם אחת, אבל אצל רופא בשר ודם לפעמים הוא גם מקלקל וזקוק אח"כ לרפא מה שקלקל, לכן כתוב "ורפא ירפא".

נזכרנו גם בפסוק "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, כי אני ד' רופאך". לכאורה, קשה להבין, אם אין מחלה למה צריכים רופא? אולם, זה מובן לפי הרמב"ם שאומר, כי רוב המחלות הבאות על האדם, הוא בעצמו אשם בהם, מפני שהוא לא יודע איך להתנהג, מה לאכול ומה לא לאכול בימי בריאותו. האדם הוא כמו עיוור שלא רואה, נכשל תמיד ומחבל בעצמו. לכן, הרופא הטוב צריך להדריך את הפאציינטים שלו כך, שלא יקבלו מחלה. והתפקיד של הרופא הזה ימלא הקב"ה כביכול, כדי שבני ישראל לא יקבלו מחלות.

מרן ה"חתם סופר" זצ"ל מסביר את הדבר ב"תורת משה" כך: רופא פרטי שמקבל שכר עבור כל טיפול במחלה, מעונין שיהיו מחלות לחולה, כדי שירוויח כסף, לא כן הרופא המשפחתי, שמשלמים לו סכום קבוע לכל שנה, ואינו מקבל שכר עבור כל ביקור, אין לו כל ענין שהלקוח שלו יקבל מחלה, כי כל תפקידו הוא רק לשמור על בריאותו ולמנוע מחלה ממנו. כך גם השי"ת, נתן לנו מצוות'וחוקים ומשפטים, כדי לשמור על בריאות נפשנו ולמנוע מאתנו מחלה. וז"ש הכתוב "כי אני ד' רופאך" — הקבוע ולכן "לא אשים עליך".

ואני אמרתי לפני מבקרי לפרש את דברי רש"י, שאומר על הפסוק הנ"ל "ואם אשים הרי הוא כלא הושמה, כי אני ד' רופאך", דהגמרא אומרת (מגילה י"ג) דגבי ישראל בורא ד' הרפואה קדם למכה ובאו"ה בורא הרפואה אחרי המכה. ואמר מו"ח ז"ל הטעם — כדי שיהיה בישראל כעין סתימה דמעיקרא שאין סופה להתפרק (כמבואר בשו"ע יו"ד). וז"ש רש"י: "ואם אשים הרי הוא כלא הושמה, כי אני ד' רופאך"

כלומר, כשהבאתי עליך המחלה כבר בראתי הרפואה והוי כסתימה דמעיקרא, שאינה מזקת עוד מאומה והוי כאילו לא הושמה. ואולי יש לומר כי לכן כתוב "כי אני ה'", כי השם הוי' מורה על הי' הוה ויהי', כלומר, כי אני ה', אשר הי' גם בעבר, עוד קודם שהבאתי עליך את המחלה — "רופאך" כבר בראתי לך את הרפואה.

כשהאדמו"ר מסאטמער קם ללכת, לחץ את ידי ואיחל לי רפואה שלמה, אמר בשם גדול אחד: "כי אני ה' רופאך" פירוש הדבר, הכרה זו "כי אני ה'" היא עצמה רפואה לכל המכות..."

*

לא רק חסידי האדמו"ר מסאטמער התייחסו אל רבם בהערצה יוצאת מן הכלל, אלא כל היהודים החרדים יוצאי הונגאריא ובראשם גאוני תורה וחבר הרבנים העריכו אותו, בשל מדותיו ותכונותיו הנעלות והיינו: א) גדולתו בתורה (ספרו על התורה וההלכה, הופיע בעשרה כרכים), ב) בעל יחוס ממדרגה ראשונה (בנו של בעל "הקדושת יום טוב", נכדו של בעל "ייטב לב" ונינו של בעל "ישמח משה" האדמו"ר מאוהעלי). ג) השפעתו הקוסמת על חסידיו למען חיזוק הדת והרמת קרן התורה והחסידות (בתום מלחמת העולם השניה, הגיע מארץ ישראל לארצות הברית בידים ריקות ובחוסר כל. כשפתח בית מדרש בעיר ברוקלין היה לו בקושי "מנין", אך במשך מספר שנים הצליח לגייס מסביב לחצרו רבבות חסידים, יהודים יראים ושלימים ולייסד את אחת הקהלות החסידיות המפוארות בעולם, ובה ישיבה וכולל של כמה מאות בחורים ואברכים העוסקים בתורה יומם ולילה. וזאת בלב לבה של ארצות הברית, המטרופולין של היהדות החילונית והמתבוללת. ד) למרות ששיכל את שתי בנותיו (האחת היתה אשתו של הרה"ג ר' יקותיאל יהודה טייטלבאום, רבה של העיר סיגעט הי"ד, והשניה אשתו של הרה"צ ר' חנניה יו"ט ליפא האדמו"ר מסאסוב) ואת אשתו הרבנית, לא זכה לנכדים ונשאר גלמוד ר"ל, באסונות אלה לא נפלה רוחו והוא המשיך לעבוד את ד' בשמחה רבה ובהתלהבות חסידית עצומה. אורח חייו הפשוט, הצנוע והקדוש ושיטתו בעבודת ד' עד למסירות נפש ממש, היו לאגדה. את כל ממונו היה מפזר לצדקה ולגמילות חסדים והעביר באופן קבוע, מידי חודש בחודשו אלפי דולרים להחזקת מוסדות תורתיים בארץ הקודש.

*

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' יוסף צבי דושינסקי ז"ל, נבחר האדמו"ר מסאטמער כרבה של העדה החרדית בעיה"ק ירושלים. הרב ר' יואל טייטלבאום השתמש בתואר זה, אך סירב להשתקע בארץ ישראל. לעומת זאת, התחייב להיות ה"מרא דאתרא" של עיה"ק ירושלים, להחזיק בבית דין של העדה החרדית, בבתי מדרש, במקואות, בבתי "תלמוד תורה" ובישיבות שלומדים בהם רק על טהרת הקודש בשפת "יודיש", ובלבד שהמוסדות לא יקבלו כל תמיכה כספית מהממשלה הציונית.

שאָמקוט

במחוז סאטמער היה קיים כפר בשם שאמקוט, שיהודים התיישבו בו לפני כמאה וחמשים שנה. אזור הררי זה התפרסם בפירותיו המשובחים והיהודים היו ברובם סוחרי פירות. מייסדי הקהלה היו מגאליציא ולפני מאה שנה בנו בית כנסת גדול לתפארת. רבה הראשון של הקהלה שמנתה קרוב לאלף נפשות היה הרה"ג ר' עזריאל אייזיק קעלער ז"ל (נזכר בשו"ת כתב סופר, מהר"ם שיק ואבני צדק). מילא את מקומו ברבנות בנו, הרה"ג ר' אהרן צבי קעלער ז"ל, חתנו של הרה"ג ר' יעקב קאפל ליכטענשטיין, אחיו של הצדיק ר' הלל מקולומייא. לאחר פטירתו, ירש את מקומו חתנו הרה"ג ר' יוסף צבי הלפערן הי"ד, בנו של הרה"ג ר' בנציון, רבה של קהלת נאנאש בהונגאריא, חותר מגזע החכם צבי.

רבי יוסף צבי ז"ל, שהצטיין בחריפותו ובבקיאותו בש"ס ובפוסקים היה תלמידו של הגה"צ ר' יהודה גרינפעלד בסעמיהאלי. מכאן עבר ליצוק מים על ידיו של הגאון עמוד ההוראה ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל במאדע. הרב משאמקוט ז"ל היה מחותני, כי בני הרה"ג ר' לוי יצחק שליט"א בא בברית נישואין עם בתו מרת זיסל תי'. מחותני התנהג ברוח החסידות וחבש שטריימל, כי מקום מולדתו — נאנש — היה מרכז לחסידי סיגעט בהונגאריא. הוא ניהל בשאמקוט ישיבה של כמה עשרות בחורים והיה דרשן מחונן ובעל תפילה בחסד עליון.

*

פעם, ביקר אצלנו, בפעטרושען, ובהקדמה לדרשה שהשמיע בשבת בבית הכנסת אמר לפרש מ"ש בהגדה של פסח "ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו — עד כאן אומרים בשבת הגדול", כי אמרו חז"ל "בזמן שהחכם יושב ודורש והעם שומעים לו, הקב"ה מוחל עוונותיהם של ישראל. נמצא כי בימינו אנו בעוה"ר מכפרים הדרשות שהרבנים אומרים בשבת שובה ובשבת הגדול. וז"ש בעל ההגדה "עד כאן", כלומר, עד שיבנה בית המקדש, "אומרים בשבת הגדול"...

הוא היה אומר לפרש מ"ש בפרקי אבות (פרק ו') "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו וכו' בראתיו יצרתיו אף עשיתיו" לכאורה יל"ד מאי ז"ש "אף" היל"ל רק "עשיתיו" לבד? וי"ל עפימ"ש המלבי"ם, דבריאה מורה על עצם הבריאה, ויצירה מורה על הצורה, ועשייה מורה על ההשלמה. ולפי"ז שפיר אמר ה' "בראתיו יצרתיו" אני לבד, אולם, "העשייה" היא השלמת הנפש לא היה על ידי לבד, אלא "אף" עשיתיו, רק בבחינת "אף", כי העיקר תליא באדם ע"ד שאחז"ל "הבא לטהר מסייעין לו מן השמים", וזהו "אף", כלומר, גם אני הייתי בעזרו וסייעתי לו, אבל העיקר הוא עשה. ודפח"ח.

*

*

בהגדה של פסח: "שהקב"ה חישב את הקץ לעשות וגו' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו'" ופירש מחותני הנ"ל בשם אביו הגה"צ ר' בנציון, רבה של נאנאש, עפימ"ש הספה"ק דהד' מאות שנים נחשבות מברית בין הבתרים, כאשר נודע לאאע"ה הגלות והצטער על כך. א"כ ז"ש: "שהקב"ה חישב את הקץ" כלומר, הק"ץ שנים שנחסרו עוד מהד' מאות שנים "לעשות" כאילו כבר נעשו ונתקיימו. וכי תימה איך? על זה אמר "כמ"ש לאאע"ה בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו'" והוא כבר אז הצטער ע"ז, לכן נחשב כאילו נתמלאו הד' מאות שנים, ודפח"ח.

*

מחותני, הרה"ג ר' יוסף צבי הלפערן ז"ל, הכין שלשה ספרים להדפסה, ספר אחד על סוגיות הש"ס מהכת"י של אביו הגאון ר' בנציון מנאנאש, ספר שני: חידושים ובירורים בהלכות, וספר שלישי מקורי ביותר, והיינו בירור מקורות של מאמרים השגורים בפי תלמידי חכמים ולא נודע מקורם בתנ"ך ובש"ס, כמו: "הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל", "צרת רבים חצי נחמה", "מאן מלכי — רבנן", "אזנים לכותל", "אין אומן בלא כלים", "איש טוב מבשר טוב", "כל הכועס כאילו עובד ע"ז", "לחכימה ברמיזא ולשטיא בכורמיזא", "אין נביא בעירו", "שבעים פנים לתורה", "המתחיל במצוה אומרים לו גמור" ועוד.

מחותני לא זכה להוציא לאור את ספריו הנ"ל, מכיון שנלקח למחנות ההשמדה, אבל בלילה האחרון, קודם שגורש לגיטו בעיר באניע, מסר את הכתב יד לכומר הנוצרי שבכפרו, וכך הגיעו חידושי התורה בתום המלחמה לידי בניו שנותרו בחיים. אני תקוה, כי בנו של הרב משאָמקוט ר' אפרים פישל, שמתגורר בשוויצאריא (הוא הגיע לשם ברכבת ההצלה הנ"ל מקלוזנבורג) יוציא לאור את ספרי אביו הנ"ל ועי"ז יקיים את מצוות כיבוד אב וינציח את זכר הרב הגאון והקדוש, הי"ד.

*

סיפר לי מחותני משאָמקוט, כי חותנו, הרה"ג ר' אהרן צבי קעלער ז"ל, למרות שהיה צדיק גדול וישב בד' אמות של הלכה, היו לו מספר מתנגדים בתוך קהלתו. בעיקר השמיץ אותו חייט אחד שאמר תמיד למתפללים, כי הרב לא יודע לשאת דרשה משלו, כי כל דברי התורה שהרב אומר בבית הכנסת, הוא מוציא מהספר "צאנה וראנה", מה שאשתו של החייט, כמו כל הנשים הצנועות בישראל, קוראות בכל שבת אחר הצהרים.

הדברים הגיעו לאזניו של הרב. מה עשה הרב? לפני כל דרשה לקח את ספר ה"צאנה וראנה" מאשתו הרבנית ועיין בו כדי לדעת מה לא להגיד. פעם אחת בשבת שובה בבקר, כשהיה פתוח לפניו ה"צאנה וראנה", נכנס השמש של בית הכנסת כדי לקרוא לרב שיבוא כבר להתפלל, כי הצבור ממתין לו. כשחזר השמש לבית הכנסת, פירסם בין המתפללים, כי אכן צדק החייט, מכיון שהוא ראה בעיניו, כי הרב אמנם מתכונן לדרשה מה"צאנה וראנה"...

ערדאָד

רבי יואל כ"ץ — "מומחה הגיטין"

לא רחוק משאָמקוט היה ישוב קטן ונידח בשם ערדאָד ובו קהלה יהודית בת 80 משפחות. רבו הראשון היה אחיו של מחותני הנ"ל הרה"ג ר' יקותיאל יהודה הלפערין ז"ל. מילא את מקומו ברבנות הרה"ג ר' יואל כ"ץ, שהתפרסם בכל מחוז טראנסילבניא כמומחה לגירושין. כל ימי חייו היה עסוק וטרוד בדיני תורה בין איש לאשתו, גירושין, בירור שמות אנשים ונשים, היתר מאה רבנים וכיו"ב. כל רבני טראנסילבניא הפנו אליו את ה"לקוחות" וגם החליפו אתו מכתבים בעניני גירושין לכה"פ פעם בחודש. הוא הוציא גם ספר בעניני גיטין בשם "פרדס רימונים". היה לו לר' יואל כ"ץ, חוש הומור וכשנפגשנו אתו בישובי קייט ובכנסים, היה מספר בדיחות על הנושאים שהוא עוסק בהם.

סידור הגירושין פשוט ביותר — אמר הרב כ"ץ — אם הבעל מוסר בעצמו את הגט לאשתו. מסירת גט ע"י שליח היא תהליך ארוך ומסובך. בכל זאת, העדיפו האנשים למסור את הגט ע"י שליח, למרות שעלה להם יותר. בדרך כלל אמרו הגברים: "אני לא יכול לראות אותה". על זה אמר הרב כ"ץ: "הגענו לעולם הפוך — פעם, הבחור לא יכול היה לראות את הכלה עד החתונה, והיום הוא לא יכול לראות אותה אחרי החתונה..."

*

לפני סידור הגט מקובל לעשות הסכם בכתב בין הצדדים, כדי ליישב את הסכסוכים ולחלק ביז האיש והאשה את הרכוש והמטלטלין שיש בבית. בדרך כלל, היו יותר בעיות עם הנשים, שחזרו בהן מהחלטתן מסעיף לסעיף והיה קשה לגמור אתן את ההסכם. על זה אמר הרב מערדאָד בשם גדול בתורה, כי נדרי איש כתובים בפרשת מטות בפסוק אחד בלבד והיינו: "איש כי ידור נדר לד' וגו'" לעומת זאת, על נדרי אשה ישנם י"ד פסוקים. מדוע? כי נשים דעתן קלה עליהן והן מתחרטות בנקל על מה שאמרו.

*

איש אחד שאל את הרב כ"ץ: מדוע תיקנו חז"ל שהגבר חייב לתת מזונות לאשתו ואין האשה חייבת לתת מזונות לבעלה? הרב השיב: "שכן, פעם אחת, ניסתה אשה, הלא היא חוה אמנו, להאכיל את בעלה, ומאז ועד היום אנו סובלים מזה..."

*

"תפקידו של הרב" — אמר הרב כ"ץ — "הוא לעשות שלום בין האיש לאשה, אפילו אם הם באים בהחלטה גמורה להתגרש. אם הרב לא מצליח לעשות שלום בית, אז עוברים לעריכת הסכם בדבר הגירושין. פעם, ניסיתי להשפיע על גבר שיעשה שלום עם אשתו, עמה חי עשרות שנים, ואמרתי לו: הלא אתה איש דתי, המניח תפילין כל יום, וחז"ל אמרו "כל המגרש את אשתו אפילו מזבח מוריד עליו דמעות". השיב האיש בתמימות ואמר: "רבי היקר, אני מאד מאמין בדברי חז"ל, אבל אני הורדתי דמעות במשך שלושים שנה, מכאן ואילך מותר גם למזבח להוריד קצת דמעות..."

*

איש אחד בא אל הרב מערדאָד שיסדר גט לאשתו. ביקש הרב עבור זה חמש מאות לעי. תמה האיש ושאל: "למה זה עולה כל כך הרבה?" אמר לו הרב: "ידידי, תנסה לסדר גט לאשתי הרבנית ואשלם לך אלף לעי..."

*

קבוצת רבנים טענה כנגד הרב מערדאָד בשמץ של בדחנות: "חז"ל אמרו איש ואשה שכינה שרויה ביניהם, נמצא, כי כל בית בישראל הוא מקדש מעט, היתכן שאתה עוסק בחורבן בתי מקדש?! על זה השיב הרב ר' יואל כ"ץ: "זה לא נכון, אדרבה, מה שאתם הרבנים מקלקלים (ע"י שאתם נותנים חו"ק לזוגות שאינם מתאימים) אני מתקן... ותדעו לכם, כי מלת "גט" ראשי תיבות — גמר טוב..."

*

לא היתה בעיה בגירושין שהרב כ"ץ לא יכל לפתור אותה בקלות ובמהירות. הדבר היחיד שהפריע במקצת לכתיבת הגט, היתה העובדה, כי בכפר ערדאָד לא עבר נהר. הנהר הגדול בשם סאמוש (שעובר בתוך הערים קלוזנבורג וסאטמער) היה במרחק רב מהכפר. למזלו של הרב מערדאָד, חצה את הכפר נחל קטן שנשפך לנהר סאמוש, אך בימות הקיץ התייבש הנחל ונעשה לשלולית ארוכה של בוץ.

פעם ביקר בערדאָד הרה"ג הצדיק ר' אברהם יהושע פריינד זצ"ל מנאסוד. במטרה לבדוק את נכונות המלים שהרב כ"ץ כותב בגט "מתא דיתבא על נהר..." כשהרב מנאסוד יצא לרחובות הכפר והתעניין בין אנשי המקום איפה עובר כאן נהר? הראו לו נחל בוץ... לא נחה דעתו של אותו צדיק, עד שהלך ברגל מספר קילומטרים והגיע לנהר הגדול סאמוש (בשעת הדחק, אפשר לסמוך ע"ז, כמבואר בשו"ע אה"ע סי' קכ"ו בפרי חדש ובפוסקים נוספים).

קהלת מארוש־וואשארהעלי

הקהלה נוסדה לאחר ההתקוממות של ההונגארים נגד האוסטרים (1848). בתקופת הפילוג, לא הצטרפה הקהלה לא לאורטודוקסים ולא לריפורמים ונשארה "סטאטוס־קבו". אך מכיון שבמשך הזמן התחילו ראשי הקהלה לנטות לצד הריפורמים וקבלו רבנים מודרניים, פרשו ממנה היראים ויסדו את הקהלה האורטודוקסית. בית הכנסת המפואר ה"סטאטוס־קבו" נהרס למחצה ע"י המהומות של ההונגארים הנוצרים בעת עריכת המשפט של עלילת דם בטיסה־אסלאר ורק הודות להתערבות הצבא, ניצל בית הכנסת מחורבן מוחלט.

הקהלה האורטודוקסית התפתחה בעקבות פעולתם של מספר רבנים, גדולי תורה שכיהנו כאן. ביניהם, יש לציין את הרה"ג ר' משה פירסט, בעמח"ס "מראה משה", אבי של הרה"ג ר' ישעיה פירסט מווינה, ואת הרה"ג ר' אהרן צבי קעלער, חותנו של מחותני הרה"ג ר' יוסף צבי הלפערן זי"ל משאָמקוט.

הרב מנחם סופר

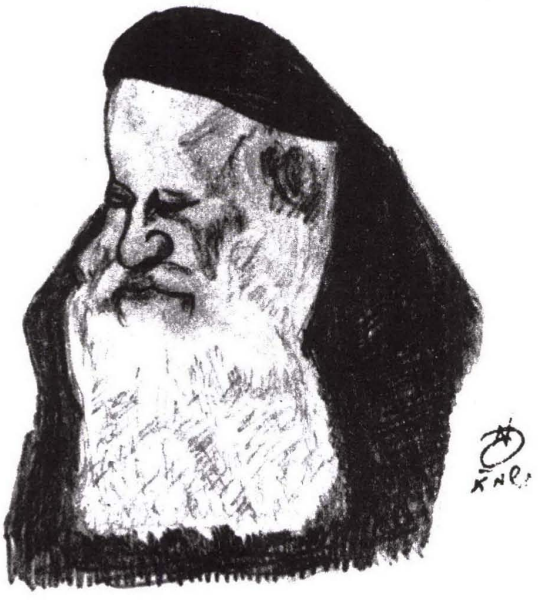
החיים הדתיים במארוש־וואשארהעלי הגיעו לשיאם בתקופת כהונתו של הרב הגאון ר׳ מנחם סופר הי״ד, שהיה מוכתר בכל המדות הנעלות של רב בישראל. הרב סופר נולד לאביו הרה״ג ר׳ ישראל מרדכי אפרים סופר, אב״ד של הישוב שארוואר. עוד לפני הבר מצוה שלו נתייתם מאביו ר״ל. הוא למד בישיבתו של דודו, הרב הגאון ר׳ זוסמן סופר ז״ל בפאקש ולאחר מכן בישיבת בעל ה״שבט סופר״ בפרעשבורג. היה חתנו של הרה״ג ר׳ שמחה בונם עהרנפעלד ז״ל, רבה של מאטערסדורף. כהונתו הראשונה כרב היתה בכפר נאג׳ — באיום (הונגאריא). כאן סידר לדפוס את הספר של חותנו ״שו״ת חתן סופר״ והוסיף גם הגהות משלו. כְעבור שמונה שנים נתקבל לרב במארוש־וואשארהעלי, עיר הנמצאת במרכז מחוז טראנסילבניא, בקרבת העיר קלוזנבורג.

ראוי לציין, כי למשפחת סופר הנ״ל אין כל קשר עם משפחת ה״חתם סופר״. שם המשפחה של מרן ה״חתם סופר״ היה ״שרייבער״, אלא שבמקום ״שרייבער״ בגרמנית, חתם מרן את שמו בשם ״סופר״ בעברית. משפחת ״סופר״ היא משפחה אחרת לגמרי. והיינו, בתקופתו של ה״חתם סופר״ חי בפרעשבורג סופר סת״ם, שהיה גאון בתורה וצדיק תמים בשם: הרב מרדכי אפרים פישל סופר. הוא היה ספרא רבה, שכתב את תשובותיו של מרן ה״חתם סופר״, והיה גם רבו של מרן ה״כתב סופר״. רב גאון זה זכה גם להקים שושלת של רבנים גדולים ומפורסמים בהונגאריא, מצאצאי ארבעת בניו, ה״ה: הרה״ג ר׳ יעקב שלום סופר בטעפעלטשון, הרה״ג ר׳ נפתלי סופר רב בפעטשעניידורף, הרה״ג ר׳ חיים סופר רב מג״מ בבודאפעשט, והרה״ג ר׳ אליעזר זוסמן סופר, רבה של העיר פאקש.

הרה״ג ר׳ מנחם סופר, רבה של וואשארהעלי (נכדו של הרב מפאקש) הקים בקהילתו ישיבה עם בית תבשיל, שלמדו בה כמאה בחורים. הוא ניהל את צאן מרעיתו בדרכי נועם ועשה הכל כדי למנוע מחלוקת. מעיד על כך המקרה עם המקוה: הרה״צ ר׳ אברהם יהושע פריינד זצ״ל מנאסוד, פסל את המקוה טהרה של הקהלה האורטודוקסית, שהיה ממי גשמים. הרב סופר קיבל את הפסק ועשה מאמצים כדי לבנות מקוה חדש של מי מעין.

היו לו לרב סופר מאבקים עם דוקטור לוי פערענץ, הרבינער של קהלת הריפורמים, שהיה שונא קנאי לחרדים. פעם עשה את עצמו ללעג כשאסר לבני קהלתו את השחיטה של השוחטים האורטודוקסים...

בתקופת השואה, הזמן הרב הגאון ר׳ מנחם סופר למלא את כסא הרבנות בקהל היראים בבודאפעשט, אך הוא סירב לעזוב את בני קהלתו ואתם יחד הגיע למחנה ההשמדה, הי״ד. בתום מלחמת העולם השניה מילא את מקומו ברבנות — חתנו, ידידי הרה״ג ר׳ אפרים פישל קליין, שליט״א, רבה של העיר דעווא, אך, לאחר מספר שנים עלה לארץ ישראל.

הגאון הצדיק רבי אליעזר זוסמן סופר
רבה של פאקש

תולדות הגאון הצדיק
יאפרים פישל
סופר זצ"ל
מפרשבורג

סאסרעגען

הרב ישראל פריינד

בקרבת העיר מארוש־וואשארהעלי, היתה קהלה חרדית ומפוארת, שכיהן בה כרב, ידיד נפשי הרב הגאון ר׳ ישראל פריינד ז״ל, שמילא בכסא הרבנות את מקום חותנו, הרה״ג ר׳ משה דוד סופר, בן הרה״ג ר׳ חיים סופר מבודאפעשט. הרב מסאסרעגען הי״ד היה איש אשכולות ובעל שאר רוח, תלמיד חכם מובהק ובעל מדות תרומיות, פיקח מופלג ובקי בכל השטחים.

בדרך כלל נפגשנו כמעט בכל שנה בכפר הקייט בשם ״סין ג׳ורג׳״ במחוז נאסוד, מקום מעיינות לריפוי מחלות קיבה ומעיים. כפר הררי זה, בצפונה של טראנסילבניא, שימש כל חודשי הקיץ מקום מפגש ליהודים חרדים ול״כלי קודש״. בנוסף לעובדה שהרב ר׳ ישראל פריינד ז״ל היה גאון בתורה, היתה ידו רב לו גם בסיפורים על גדולי תורה ובשיחות חסידיות על צדיקים. והנה כמה מהפנינים ששמעתי מפיו:

הרב הגאון רבי צבי הירש ברלין, שהיה מגדולי חכמי דורו, עזב את קהלת לונדון ועבר להאלבערשטאט. פנו אליו הידידים ואמרו לו: ״מדוע הרבי עוזב את קהלתנו, הלא לונדון היא עיר גדולה וישנם הרבה עוברים ושבים, הבאים לקבל את פני רבם?״ השיב להם ״עוברים״ רואה אני פה, אבל ״שבים״ אינני רואה...״

•

״שמרה נפשי כי חסיד אני״, ואמר הרב הגאון ר׳ יהודה גרינפעלד ז״ל מסענמיהאלי (שהיה תלמידו של בעל ״קול אריה״ ומחסידיו של בעל ״דברי חיים״ בצאנז) לפרש עפ״י דברי חז״ל שאמרו: ״אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש״, ר״ל אם יאמר לך היצה״ר על עבירה שהיא מצוה, משכהו לבית המדרש, שם ישנם ספרי קודש, תפתח את ה״שלחן ערוך״ ותראה לו את ההלכה. נמצא, כי למתנגדים מהני זאת, אבל לחסיד, שהוא עושה מספר דברים שהם כנגד השלחן ערוך, או שלא נמצא בכלל בשלחן ערוך, אלא הוא עושה מה שהרבי שלו עושה, כגון שמתפלל שלא בזמנו, שהולך בשבת למקוה וכיו״ב, איזה תרופה היא בשבילו בית המדרש והשלחן ערוך?... לכן אמר דוד המלך ע״ה: ״שמרה נפשי — מן היצה״ר — כי חסיד אני...״

•

הרב הגאון רבי יצחק מפוזנא אמר לבעלי הבתים שלו: ״הנה עשיתם אותי לעבודה זרה שנאמר עליהן ״עינים להם ולא יראו״, כלומר, אני לא רואה את הבעלי בתים שלי במשך כל השבוע בבית הכנסת. ואפילו אם אתם כבר באים לבית הכנסת בשבתות, אתם לא מתפללים, ״אזנים להם ולא ישמעו״ קולה של תפלה. אבל אל תעשוני לגמרי לעבודה זרה, והיינו ״ידיהם ולא ימישון״ המטבעות שלכם״...

•

בפרשת קרח ״וישלח משה לקרוא לדתן ואבירם״ וכותב רש״י ״מכאן שאין מחזיקין במחלוקת״ ומפרש הגאון ר׳ שמעון סופר ז״ל, רבה של קראקא, דהנה לכאורה קשה, למה שלח משה אחרי דתן ואבירם, הלא הם היו מוכרים כאויבים שלו

וכבר חלקו עליו מספר פעמים והיה "חזקה" שהם בעלי מחלוקת? עכ"א רש"י שבכל זאת שלח אחריהם ולא סמך על ה"חזקה" וזהו שאין מחזיקין במחלוקת, כלומר, לענין מחלוקת לא סומכים על החזקה אלא מנסים עוד הפעם בדרכי שלום, אולי בעלי המחלוקת יחזרו בתשובה.

*

מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה, ז') ופירש רב גדול אחד דהנה בכל ישועה יש ב' שמחות: שמחה א' על הצלתו, ושמחה ב' על מפלת שונאו. אולם בני ישראל שמחים רק על ישועתם ולא על מפלת שונאיהם, כמ"ש "בנפול אויבך אל תשמח" וכן כתוב "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה", לי דייקא ולא על מפלת המצריים. יוצא מן הכלל הוא עמלק, אצל עמלק מצוה לשמוח גם על מפלתו כמ"ש "תמחה את זכר עמלק". וז"ש חז"ל "מיחייב איניש לבסומי" כלומר, הגם שבני ישראל אינם שמחים במפלת שונאיהם, אבל כאן מחויב לשמוח שתי שמחות והיינו "עד דלא ידע בין ארור המן" היא השמחה על מפלתו, "לברוך מרדכי" היא השמחה על ישועתם.

*

"לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה" (בבא מציעא, ל') ופירש הרב ר' שרגא צבי טענענבוים מטשאטע דה"ק — כל מה שעשו אפילו דברים שלא כהוגן, העמידו ואמרו שהוא עפ"י דין תורה. אם כן, לא עלה על דעתם אף פעם לחזור בתשובה כי אמרו שלא חטאו, אדרבה, מעשיהם מתאימים עם התורה, ולכן חרבה ירושלים.

*

"לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים" (רש"י בפ' תולדות) ופירש הגה"ק ר' שמשון מאוסטרופוליא זצ"ל, דהנה איתא במדרש, כי מלכי צדק קרא לירושלים "שלם" כמ"ש "ומלכי צדק מלך שלם", ואברהם קראה "יראה" כמ"ש "בהר ה' יראה" ובא יעקב אבינו והתפלל שמן א' ה' של תיבת יראה, יעשה ד' אות ו'יו וכך נעשית מתיבת "יראה" — "ירו" ובצירוף תיבת "שלם" נעשה "ירושלם" ואת היו"ד נתן אליהו הנביא ע"ה ונעשה "ירושלים", כל זמן שעמדה בבנינה. אבל אחרי חורבנה ניטל אות ו'יו מירושלים וניתנה לצור, כי מתחלה היתה שמה "צר" כמ"ש "ידו פרש צר" (איכה, א' י') ועכשיו נעשה "צור". א"כ ז"ש: "לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, ודפח"ח וש"י.

*

"בזמן שעושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן", ופירש הגאון ר' זוסמן סופר ז"ל הדרשן מבודאפעשט ע"ד צחות המוסר דה"ק: "בזמן שעושין רצונו של מקום" דהיינו שצריכים ללמוד משניות אחרי אביהם הנפטר או לומר קדיש, אז "מלאכתן נעשית ע"י אחרים", כלומר, שמשלמים לת"ח אחד שילמוד משניות ושיאמר קדיש במקומם, "ובזמן שאין עושין רצונו של מקום", כלומר, כשצריך ללכת לקולנוע או לשחק בקלפים, אז "מלאכתן נעשית ע"י עצמן"...

*

על מחברים ומלקטים

פעם, גלגלנו שיחה עם הרה"ג ר' ישראל פריינד ז"ל על הדחף שדוחף כל רב בישראל להוציא לאור ספר, זאת, למרות שאינו מסוגל לכך, כי לא לכל בן אדם חונן ד' דעת לחדש חידושים בתורה. מצד אחד — זה דבר חיובי, כי זה מדרבן אותו לעסוק בתורה ובנוסף לכך הוא מנציח את שמו לדורי דורות. מאות רבנים ואדמו"רים עסקו בתורה כל ימי חייהם וחבל שלא נשאר מהם אפילו קונטרס בן עשרים דפים, להנציח את זכרם. אבל מצד שני — אם כל לא יצלח רוצה להיות מחבר ספר, מתרבים למאות ולאלפים ספרי סרק בספריות שלנו, שאף פעם לא פותחים אותם, כי אין קץ לדברי רוח.

לכן, מאד רצוי, למי שלא נתברך בכוח החידוש, שיהיה מלקט חידושים טובים של אחרים מכל מיני ספרים, כדי לזכות את הרבים, שאין להם פנאי וסבלנות לחפש פנינים בים הספרים. אך דא עקא, כי המלקטים עושים כמו אותו גנב שפרץ לחנותו של שען, ובמקום לגנוב שעונים של זהב וכסף, הוא גנב שעוני קיר מעץ מקולקלים...

כן ישנם רבנים מסוג המחברים שנעשים ל"בעלי תשובה", כלומר, כותבים ועורכים ספר "שאלות ותשובות". הם שוכחים כלל גדול, כי בזכותו של כל בר בי רב לחדש חידושים באגדה או בסוגיא בש"ס, אבל לקבוע הלכה למעשה, יש רק בזכותו של מי שהוא "בר סמכא", כלומר, סומכים עליו ועל שיקול דעתו והכרעותיו, בגלל שהוא זקן בחכמה ובשנים, או בגלל שהוא אישיות מוכרת כעמוד ההוראה, ופונים אליו בשאלות גאוני תורה מכל המדינה ומכל פנות העולם, רבנים גדולים וגאוני תורה, שגם הם בעצמם מסוגלים לברר הלכה, ולא שואלים בורים פיקטיביים, כמו הגיס שלו ה"פעלמעניק" שלו, או שוחט כפרי מהסביבה שלו.

זאת ועוד: מתוך תשובה בהלכה יש לראות את גדלותו של הפוסק, משום שיש הברל עצום בין אם הוא מבאר את הנושא ויורד לעמקה של ההלכה עד מקורות התלמוד, ומלבן את השאלה לאור תורת הראשונים והאחרונים, מעלה סברות מקוריות ומבריקות וקובע הלכה על יסוד הגיון ודעת התורה (כך היא לדוגמא תשובה בשו"ת "חתם סופר", שרואים בעליל, כי משה אמת ותורתו אמת).

לא כן מחברי ספרי שאלות ותשובות שבימינו (פרט לכמה גאונים מפורסמים יוצאים מן הכלל), שהם אנשים קטנים, "גמדי הרוח", שתלמידי חכמים אינם מכירים אותם, רוצים להפגין בקיאות ומרבים ל"הזכיר נשמות" של כל מיני פוסקים המביעים דעה בעד ונגד, הם עושים מלאכה ולא חכמה, שכל אברך ישיבה מסוגל לעשות, ולבסוף הם מכריעים עפ"י רוב לחומרא, כדי לברוח מכל אחריות, וזאת על יסוד סברה ש"צצה מן הבטן"...

*

פעם, שוחחנו עם הרב מסאסרעגען הי"ד על איכות השו"בים במדינתו. מענין לציין, כי המחבר בשו"ע מצא לנכון להדגיש, כי השוחט צריך שיהיה "ירא שמים

מרבים", מה שלא מוזכר על רב מורה הוראה. אולם, ההסבר הגיוני ביותר, כי הרב שפוסק בעניני הלכה, אפשר לבדוק אחריו, והיינו — ששואלים אותה שאלה אצל רב אחר. לעומת זאת, השוחט כשהוא מכניס את ידו בבטן הבהמד ובודק סירכה בריאה ומטריף או מכשיר, אי אפשר לבדוק אחריו והכל מסור למצפונו בלבד, לפיכך הוא צריך להיות "ירא שמים מרבים". לכן, בהרבה קהלות בטראנסילבניא היו הרבנים אנשים מודרניים, חובשי "צילינדער", בעלי השכלה ושולטים בשפות זרות, אבל השוחטים שלהם חבשו "שטריימל" והתנהגו כאדמו"רים וצדיקים.

הספרים הקדושים, ובפרט החסידיים שבהם מוסיפים, כי על השוחט להיות גם בעל צדקה גדול, כדי להמתיק את הדינים, אחרת, הוא קצב פשוט ושופך דמים. משום כך היה מקובל בכל קהלות הונגאריא, כי השוחט היה אחראי על נושאי צדקה שבישוב, ואם בא עני חשוב לעיר, הי' תפקידו לעבור בעיר מסוחר לסוחר ולאסוף כספים לצורך האורח. כן היה ביתו של השוחט תמיד פתוח לרווחה לפני עניים ודלים שאכלו על שלחנו. הכרתי שו"ב בטראנסילבניא, שמסר את מיטתו לעני האורח והוא שכב על הארץ. לא כן היו השוחטים ברומניא העתיקה. שם לא ראו בשוחט כצדיק שעוסק במלאכת הקודש , אלא — בעל מקצוע פשוט, יהודי מסכן שעושה מלאכה שהיא לא נקיה ולא קלה.

פעם שאלתי שוחט עופות מבוקארעשט, האם אין לו בעיות בשחיטת תרנגולים שבולעים את הסימנים בעת שתופסים אותם לשחיטה. השיב לי השוחט בזה"ל: "אותי לימד הרבי שלי, כי כשעומדים לשחוט תרנגול, עושים תפיסת יד בצוואר כל כך בחוזקה ובכוח שמחניקים את התרנגול פשוטו כמשמעו, וזה ששוחטים אחרי כן את הסימנים בסכין, זה רק למראית עין..."

זכורני, שבישוב הקייט הנ"ל, היתה קבוצה של שוחטים ממולדביא, שלא היה בידם לא תורה, לא יראת השם ולא מעשים טובים. סירב הרב פריינד אפילו לבוא בדברים אתם וכך אמר לי: "אינני אוהב לנהל שיחה עם רוצחים..."

ומספרים על מרן ה"דברי חיים" זצ"ל, שנשאל על אלו שו"בים שעשו דבר שלא כהוגן וצידד להתירם, וסיים במכתבו, כי "בודאי היה נכון למנות שו"בים אחרים במקומם, אלא שהשוחטים האחרים לא יהיו יותר טובים מהם..." ומעיד שם הצדיק מצאנז, שהכיר הרבה אברכים חסידים ויראי השם שהתנהגו כשורה, וכאשר נתקבלו לשו"בים נהפכו לאנשים אחרים.

ובזה מיושבת קושיית הגמרא במס' חולין: "הכל שוחטין לכתחלה ושחיטתן כשרה בדיעבד?", כי י"ל דה"ק "הכל שוחטין לכתחלה" בעת שבוחרים בהם, "ושחיטתן כשרה בדיעבד", כאשר כבר נבחרו והסתדרו בעבודה (ועי' בספר "נחלי דבש", דף כ"א, שמביא זאת בשם הדברי חיים זצ"ל).

*

אשר לשוחטים, אומר הר״י במסכת חולין שהשוחט צריך להיות ירא שמים מרבים, וכל ספרי הלכות שחיטה משתמשים בביטוי זה. לכאורה יש לדקדק, מדוע לא אומרים ״ירא שמים גדול״ או ״ירא שמים מובהק״ ולמה דוקא ״ירא שמים מרבים״? וי״ל ע״ד חידוד, דהנה הג״א הקשה, איך השוחט נאמן לומר ששחט בהמה כהוגן, הלא לבהמה אית לה חזקת איסור שאינה זבוחה ואין עד אחד נאמן נגד חזקה, ומתרץ, כי רק בהדיוטים ובפוחזים צריכים להיות שני עדים נגד החזקה, אבל השוחט בדרך כלל הוא יהדי ירא שמים, לכן סגי אפילו באחד עיי״ש. א״כ ז״ש ג״כ הר״י — השוחט צריך להיות ״ירא שמים מרבים״, כלומר, שיהיה נאמן ע״י יראתו כמו שנים, שנקראים כבר רבים, כי אין רבים פחות משנים, כדי שיוכל להוציא את הבהמה מחזקתה, חזקת איסור שאינה זבוחה.

*

ובענין כשרות אמרתי לפרש ג״כ ע״ד חידוד את דברי רבן גמליאל בפרקי אבות, שהיה אומר ״עשה לך רב והסתלק מן הספק״ ומפרש הרע״ב וז״ל ולא תפסוק עליו אתה לבדך, כי הא דרבא כי הוי אתיא טריפתא לגביה הוי מכניף לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר כי היכי דלמטיין שיבא מכשורא. ויל״ד מ״ט רבא דייקא נהג כן? וי״ל עפימ״ש הקצ״ח בספר שב שמעתתא סי׳ ג׳, דרבא ס״ל ספק דאורייתא מן התורה לחומרא ואביי ס״ל ספדא״ר מה״ת לקולא, וראייתו ממסכת חולין ט״ו עיי״ש. נמצא כי רבא דייקא אסף את כל הטבחים, מכיון שחשש מכל ספק שהתעורר בשאלת כשרות שהוא מדאורייתא.

אותו דבר אפשר לומר גם על רבן גמליאל, הואיל והוא חושש למיעוטא (כמ״ש התוס׳ חולין דף י׳ עיי״ש) לכן הולך לשיטתו ואומר ״והסתלק מן הספק״, כי אם על המיעוט צריך לחוש ולהחמיר, כש״כ שצריך להחמיר על הספק שהוא מחצה.

*

ומענין לענין באותו ענין אמרתי לפרש את הפסוק ״ויקח מן הבא בידו מנחה״ (בפ׳ וישלח) עפימ״ש בספר ״שער בית רבים״, שבדק יעקב אבינו בידו לדעת שהיא כשרה, וזאת בהתאם לדרכי משה (יו״ד סי׳ ל״ג), שכל בהמה שנכנעת תחת יד האדם סימן שהיא כשרה. ושאלני בני הרב פנחס נ״י למה עשה זאת יעקב, הלא לעשו אין שום נ״מ אם כשרה או טרפה היא? והשבתי לו, דהנה איתא בזוה״ק דלכן כתבה תוה״ק המנין של הבהמות ששלח יעקב לעשו, כי בעת ביאת המשיח יחזיר עשו ליעקב את כל הבהמות שקיבל, לרבות וולדותיהן שילדו מאז, משום כך צריכים אנו לדעת את המנין המדויק של הבהמות. לפי״ז היה הכרחי, כי יעקב אבינו יבדוק כל בהמה ולקבוע אם היא כשרה, דאם לא כן, יכול עשו לטעון שהבהמות היו טריפות וכלל הוא כי טריפה אינה מולידה.

קהלת לודוש

הרב גרשון שטערן

בקרבת העיר מארוש־וואשארהעלי שוכנת עיירה בשם מארוש־לודוש ובה קהלה של יהודים חרדים. הקהלה התפרסמה בכל מחוז טראנסילבניא — לא בשל בית הכנסת המפואר שלה אלא — בשל המרא דאתרא של הישוב ה"ה הרב הגאון הגדול ר' גרשון שטערן ז"ל. הוא היה חריף ובקי בכל חדרי הש"ס דרשן בחסד עליון ומחבר ומוציא לאור ספרים מצויינים באגדה ובשמעתתא.

הרב שטערן נולד בכפר העג'עליך — מאדע בהונגאריא ולמד בישיבתו של הרב הגאון ר' עמרם בלום באויפאלו ובישיבת של מהר"ם שיק בחוסט ובישיבת בעל ה"חתן סופר" במאטערסדורף. בהיותו בחור צעיר היה מפורסם כבר כעילוי וכנואם מחונן. למרות שהיה בנו של חייט פשוט, לקחו הגאון ר' עמרם בלום בעמח"ס "בית שערים" לביתו ונתן לו את בתו לאשה.

הרב שטערן חיבר את ספרו הגדול בשם "ילקוט הגרשוני", י"א חלקים, פנינים יקרים מלוקטים מכל מיני ספרים, על תנ"ך ועל אגדות הש"ס ושמעתא ושאלות ותשובות. כן הוציא ספר בשם "ברכת הנפש" על ברכי נפשי ופרקי אבות.

בנוסף לכך, היה כאמור מטיף מפואר, שהקסים את שומעיו בדרשותיו. היתה לו זיקה חזקה להומור ובתוך דבריו היו שזורים בדיחות ומשלים, ועל ידי כך כבש את לב הצבור. יומם ולילה היה מעיין בספר קודש שבידו. הוא עשה זאת אפילו כשהיה נוסע ברכבת והיה מלקט פניני חידושי תורה במומחיות ובסבלנות יוצאות מן הכלל, והיה אוסף אותן לחיבורו.

אך דא עקא, כי אנשי קהלתו לא רוו ממנו הרבה נחת, כי במרבית ימות השנה לא ישב על כסא הרבנות שלו במארוש־לודוש, אלא תמיד היה נע ונד בדרכים ובכבישים, ביקר בכל עיר ובכל כפר במחוז טראנסילבניא, הלך בעצמו מבית לבית ומחנות לחנות והציע את הספרים שלו, שהופיעו כבר, למכירה. ממי שלא קנה את הספר (ורובם ככולם לא קנו), היה מוכן לקבל גם פיצוי... הוא אהב מאד את הנוחיות ובמזוודה שלו, היו בנוסף לטלית ותפילין, נעלי בית וכתונת לילה... וספר אחד מהספרים שלו, שלא מכר לעולם...

•

בימים ההם, הופיעו במחוז טראנסילבניא מספר ירחונים של ליקוטי תורה, כמו "בית ועד לחכמים" בסאטמער, בעריכתו של רבי יוסף שמעון פולאק, "אוצר החיים" בעיר דעווא, בעריכתו של הרב ר' חיים יהודה עהרנרייך, והירחון "מגד ירחים" בסאטמער, בעריכתו של ר' יוסף חיים הכהן ווייס. כן הופיע באותה עיר קונטרס שמעתתא בשם "לקט שושנה". אולם הרב הגאון ר' גרשון שטערן לא פירסם אף פעם דבר תורה בירחונים האלו. כששאלוהו לסיבת הדבר הוא אמר: "מי שאינו יודע לרקוד רוקד בחברה ובמעגל... ומי שכן יודע לרקוד רוקד לבד..."

•

פעם אמר לו לרב מלודוש יהודי אחד: "פליאה לי עליך, הלא אחז"ל: "זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתן מתיישבת עליהם" ואצלך הדבר הוא להיפך: החידושי תורה והליקוטים שלך שנדפסו לפני חמש שנים, יותר טובים הם מהחידושים שמופיעים עכשיו". השיב לו הרב מלודוש: "אתה טועה, הליקוטים הם אותו דבר ובאותה רמה, תחפש את הסיבה אצלך, כי אותם חז"ל שהזכרת אמרו עוד משהו והיינו: "זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מטורפת עליהן"... מאז — ועד היום — אתה יותר זקן בחמש שנים"...

*

הרב ר' גרשון שטערן אמר על מישהו שנעשה רב "בין לילה" והתחיל לדרוש דרשות והיה בכלל "אינו יודע שאינו יודע", אמר עליו: "משל למה הדבר דומה? לחמור שמצא ביער עור של אריה מת ולבשו והיו כל החיות חושבות שהוא ארי וחלקו לו כבוד גדול. אז אמר בלבו החמור: ואיזו פחד יפול על החיות אם אני אשאג כארי, אבל ע"י קולו נודע לכולם שהוא חמור ולא ארי, התנפלו עליו ונתנו לו מכות רצח. עד כאן המשל והנה הנמשל: אם איש פשוט שאינו יודע ספר מתחפש לרב ע"י זקן ופאות, כובע שחור גדול וגלימה ארוכה, עם תחפושת זו אפשר לרמות את הצבור, אבל אם כבר הוא פותח את פיו ומתחיל להשמיע דרשה, אז אוי ואבוי לו...

*

הוא היה אומר בדרשתו בחתונה, כי מצוה לשמח חתן וכלה, אבל הרבנים באים לחתונה, במקום לשמח חתן וכלה הם אומרים דרשה ארוכה ומטיפים דברי מוסר לזוג הצעיר ועי"ז מפריעים לשמחה. לכן אנו מאחלים בשבע ברכות: "שמח תשמח וכו' כשמחך יצירך בגן עדן מקדם", כלומר, אנו מאחלים לחתן וכלה שהשמחה שלהם תהיה מושלמת כמו השמחה של אדם וחוה, כי אז בגן עדן בודאי שלא היו רבנים שיפריעו לשמחה...

*

פעם, אמר הרב מלודוש בדרשה שלו, כי קשה ביותר להיות איש דתי, מכיון שיהודי שומר תורה ומצוות זקוק לתשעה סכינים, והיינו: **סכין בשרי**, סכין חלבי וסכין סתמי (פארעווע) (וכל זה מיוחד לפסח), סכין לשחיטה, **סכין לברית** מילה וסכין טרף. לצערנו הרב, ישנם יהודים חילוניים שאין להם אלא **סכין** אחד בלבד, והסכין הזה משמש להם לדברי בשר ולדברי חלב ולמאכלים אסורים וגם כסכין לשחיטה...

כמו כן, צריך להדליק בכל בית דתי **שבעה נרות: נר שבת**, נר יום טוב, נר יום כפור, נר חנוכה, נר הבדלה, נר בדיקת חמץ ונר **נשמה. בבתים של** הרבה יהודים נכבו במרוצת הזמן הנרות האלו ובקושי מדליקים **פעם בשנה נר נשמה** בלבד...

*

כן סיפר פעם, כי לשבת באו לעיר מגיד וחזן. **לאחר שבת** קיבל המגיד עשרים מטבעות והחזן לא קיבל אלא **עשר מטבעות בלבד. בא החזן בטענות** אל הגבאי ואמר: היתכן לעשות הפליה כזו? **אני ירדתי לפני התיבה פעמיים, גם** בקבלת שבת וגם בתפלת שחרית לשבת, והמגיד **לא אמר דרשה אלא פעם אחת בלבד!** אמר לו הגבאי: "התשלום שאנחנו משלמים הוא **דמי בושה, ואתה עמדת עם** הפנים למזרח ועם הגב לצבור ולא ראית איך המתפללים **צוחקים על תפלתך, אבל** המגיד אמר את הדרשה כשהפנים שלו כלפי הצבור **וראה איך שצוחקים בפניו, לכן** מגיע לו שכר כפול..."

פעם, הפסיק את דרשתו של הרב מלודוש איש מחוצף שאמר: "את זה כבר שמעתי ואף רב בעולם לא יכול להגיד לי דבר שלא שמעתי". אמר לו הרב מלודוש: "הנה עכשיו אני אגיד לך דבר שלא שמעת ואף פעם לא אמר לך רב דבר זה, והיינו "אתה בעל דרך ארץ גדול ואיש מנומס לדוגמא"...

*

הוא היה אומר: "כשהמגיד אומר דרשה, מקשיבים הבעלי בתים בתשומת לב ל"משל", אבל כשהמגיד מגיע ל"נמשל" אז — "כבהמות נדמו"...

*

"פעם הייתי מהלך בדרך וכו'... אמר לי רבי מאיזה מקום אתה" (פרקי אבות, ו') ואמר הרב מלודוש דה"ק מאיזה מקום אתה שהנך רבי גדול ובכך זאת אתה זקוק להיות נע ונד בדרכים ולדפוק על פתחי נדיבים, היתכן שלא דואגים לפרנסתך בבית? השיב לו "מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני", כלומר, יש בעירנו הרבה חכמים וסופרים ולכן אינני יחסן גדול ע"י תורתי...

*

"האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" (שם), וי"ל למה מסיימין הרבנים את הדרשות שלהם במלים "ובא לציון גואל"? יען שעפ"י רוב הם גונבים את חידושי התורה שהם משמיעים מכל מיני ספרים ואינם אומרים דבר בשם אומרו אלא בשם עצמן, א"כ יראים הם שלא תבוא הגאולה, לכן מבקשים בסוף שבכ"ז — ובא לציון גואל.

*

הוא היה אומר, למה המנהג להגיד דברי שמעתתא קודם הדרשה, כי פעם אחת תלה רופא שלט מעל לפתח ביתו ובו היה כתוב "רופא מומחה לחולי נפש ולמשוגעים" ולא היה לו פרנסה. אמר לו פיקח אחד, תעשה שלט אחר ותכתוב עליו "מומחה למחלות לב וכליות וגם למחלות נפש" ואז האנשים לא יתביישו להכנס למרפאה שלך ואפילו אם הם משוגעים. במו כן אם הרב יאמר רק דברי מוסר בלבד, יבושו הבריות לבוא לשמוע את הדרשה, כי יאמרו עליהם שהם בודאי שוטים וחוטאים כמו שאמרו חז"ל "אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות", אבל אם הרב אומר קודם דברי שמעתתא, אז אין כל בושה לבוא להקשיב לדרשה אפילו לאלו שנכנס בהם רוח שטות...

*

הוא היה אומר: אם מכבדים רב שישמיע דברי תורה, אז הוא לא ממהר כל כך ויתחיל לדבר באיטיות רבה ובעצלנות, אבל אם אומרים לחזן עם הארץ שילך להתפלל לפני התיבה, הוא ירוץ בזריזות רבה לעמוד התפלה ויתחיל מיד. זאת, מכיון שחז"ל אמרו: "זקני עם הארץ כ"ז שמזקינין דעתן מטורפת עליהן, אבל זקני תורה אינו כן, כ"ז שמזקינין דעתן מתישבת עליהן" (שבת, קנ"ב). לכן, הבן תורה אינו ממהר, אדרבה הוא רוצה להתחיל יותר מאוחר, כדי שיהיה יותר זקן, לעומת זאת, החזן העם הארץ צריך לרוץ, כדי שלא יהיה טיפש עוד יותר גדול...

*

הוא היה אומר: מאז ומתמיד היו אצל יהודים קטטות ומריבות בבית הכנסת, כמ"ש רש"י (בפ' ויצא) "התחילו (האבנים) מריבות זו עם זו". מכיון שיעקב אבינו שמע מריבות, קם בבקר ואמר: "אין זה כי אם בית אלוקים"...

•

הקהלה בלודוש החליטה פעם לאסור על הרב דמתא לבקש כסף בדרשה, כי זה לא מוסיף כבוד לקהלת לודוש, אבל התירו לו לשאת דרשה. הרב ביקר בישוב אחד ובסוף דרשתו פנה אל המתפללים ואמר: "אולי ידוע לכם, רבותי, כי הייתי נאלץ להתחייב בכתב לראשי קהלתי לא לבקש כסף בדרשה, אבל אתם, רבותי, לא אסרתם על עצמכם, לא לתת לי כסף..."

•

פעם נתן הרב מלודוש שיעור בפרקי אבות. בין המאזינים ישב יהודי עם הארץ, שאמר תהלים בשקט, אבל הזמזום שלו הפריע לרב. פנה אליו הרב מלודוש ואמר לו: "אדוני הנכבד עם התהלים, אמשול לך משל — פעם נסע עגלון לעיר. בדרך פגש ביהודי קבצן שהולך ברגל, עצר את עגלתו והזמין את היהודי לעלות. כעבור זמן, הוא מסתכל אחורה ורואה שהקבצן עומד בתוך העגלה ותרמילו על שכמו. שאל העגלון: "מדוע אינך מוריד את התרמיל ולמה אתה לא יושב?" ענה לו הקבצן: "לא די שאתה מטריח ואתה מסיע אותי, אתה תסחוב גם את תרמילי?". והנה הנמשל, אמר הרב: "אם באת להקשיב לשיעור שלי, אתה כבר נוסע ברכב שלי ואתה לומד פירוש המשניות בפרקי אבות, אז למה אתה לא מוריד את ספר התהלים?"

פעם אמרתי לרב הגאון מלודוש ז"ל לפרש את הגמרא (שבת, קי"ט): "אמר ר' חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה וכו' אמר ר' יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמיד חכם", וי"ל ששני המאמרים הללו עולים בקנה אחד, דהנה איתא לקמן (דף קנ"ג) "כגון מר דסנו ליה כולהו פומבדיתא" ופירש"י משום דמוכח להו במילי דשמיא. כלומר, עמי הארץ שונאים את התלמיד חכם משום דמוכיח אותם במילי דשמיא ובדברי מוסר, וכמובן שהשנאה הזאת היא דבר טבעי והגיוני. לכן אומרת הגמרא, כי בירושלים זה לא היה כך, אלא "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה" ובכל זאת ללא כל סיבה "ביזו בה תלמיד חכם" והיו שונאים אותם שנאת חינם.

•

בשנת תרפ"ד, השתתפתי באספה ארצית של הרבנים האורטודוקסים בטראנסילבניא, שהתקיימה בעיר גרוסווארדיין. הרה"ג ר' גרשון שטערן ז"ל ביקש את רשות הדיבור מהיו"ר דאז הרה"ג ר' שלמה זלמן אולמן ז"ל, רבה של העיר ביסטריץ. בדבריו, תקף הרב מלודוש במלים חריפות את משתתפי הכנס, שנושאים דרשות ומדברים במליצות משפה ולחוץ על כוחה של הלשכה המרכזית האורטודוקסית, אבל לא תורמים די כסף לאחזקתה. הוא ציטט בדבריו את המדרש ואת הפסוקים המוכרים בנושא זה, כמו: "בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, מיד אמר הקב"ה וייחו לי תרומה", "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" ועוד.

כאן פקעה סבלנותם של הרבנים שהתחילו לצעוק ולא נתנו לו להמשיך. כמה רבנים צעירים קפצו מרוב זעם על הספסלים והשלחנות וצעקו לעברו: "שנורער, ואוסף נדבות שכמוך, אתה עוד פוצה פה ומצפצף על כך שיהודים לא נותנים די צדקה הלא אתה לא פוסח אפילו על פונדק שבצומת הדרכים?!..."

בעת הארוחה, במסגרת הכנס, ראיתי את הרב מלודוש יושב בודד בפנה, אבל וחפוי ראש. התיישבתי על ידו וניסיתי להרגיע אותו ולחשתי באזנו ואמרתי לו: "בעוד מספר שנים, כשכולנו נהיה בעולם האמת, ישכחו את הצעקות של הרבנים האלו, אבל הספרים המופלאים שלך ינציחו את שמך לעולמי עולמים".

בהזדמנות הראשונה, כשהוציא לאור את החלק השני של ספרו "ילקוט הגרשוני" (דפוס שמואל קליין, בערעגסאס, תרפ"ה), מיד לאחר ההקדמה הביא את דבריו שאמר באותה האספה (בשפת יודיש דייטש) ובסוף הוא מסיים בזה"ל: "ועתה, אחר הדברים האלה, ישפוטו נא כל חכמי לב עם מי האמת והצדק... מובטחני כי כל איש ישר חושב יבין וישכיל בדעתו ושכלו ויאמר בפה מלא שכל דבריי אמת וצדק. ואם בכל זאת המצא ימצא איזה כסיל ובער נמשל כבהמות אשר יאמר כי הוא זה היפוך האמת, אין לך חולה הדעת גדול הימנו, גדול כים שברו מי ירפא לו... גרשון הק' שטרן".

עברו עשר שנים מאותו תקרית באספת הרבנים בגרוסווארדיין, ובני, הרב עמרם ישי הי"ד בא בברית נישואין עם בתו של הרה"ג ר' יוסף חיים פישמן ז"ל, שהיה חתנו של הרב הגאון ר' עמרם בלום באויפאלו. היות וגם הרה"ג ר' גרשון שטערן היה חתנו של בעל "בית שערים", נעשינו מחותנים..., הזכרתי לעיל, כי מפאת מחלה קשה, אסרו עלי הרופאים להשתתף בחתונת בני, בכפר מעזוטעלעגד, שהיתה קשורה גם בטקס הכתרה, משום כך, מצד החתן ישב בראש המסובים גיסי, הרב הגאון ר' מנחם סג"ל פולאק, רבה של סערנטש, בעמח"ס "חלק לוי" ומצד הכלה, שהיתה יתומה, ישב בראש השלחן הרב הגאון ר' גרשון שטערן מלודוש, ז"ל, בעמח"ס "ילקוט הגרשוני".

קהלת קלוזנבורג

לפני מאות שנים היתה בירת מחוז טראנסילבניא (זיבענבירגען) העיר קארלסבורג (ולא קלוזנבורג כמו היום). כאן ישב רב הכולל, שפעל באישור השלטונות, והוא המציא לכל הקהלות שבמחוז, רבנים, שוחטים ומלמדים. הרבנים הראשונים שכיהנו בקהלת קלוזנבורג (הרב אפרים פרץ אבעל, הרב יוסף קין, הרב משה נאש והרב יוסף רוזנפעלד) נשלחו הנה ע"י הרב הכולל מקארלסבורג.

פעם נבחר לרב הכולל הרב מנחם ב"ר יהושע, בעזרת הגמונים נוצרים. יהודי העיר קארלסבורג פנו בקובלנה למרן ה"חתם סופר" והתלוננו כי האדם הזה אינו ראוי להיות רב הכולל, כי אין לו ידיעות בש"ס ובפוסקים. ה"חתם סופר" כתב לו מכתב והציע לו לנסוע לעיר סיגעט, כדי להיבחן ע"י הרב ר' יהודה כהנא ז"ל, בעל "קונטרס הספיקות" ולקבל "סמיכה" ממנו. הרב מנחם סירב לנסוע לסיגעט אך זמן מועט אח"כ נפטר ובמקומו נבחר הגאון בעל "מראה יחזקאל", שהיה מקודם רב בעיירת טערצאל.

אחרי פטירת הרה"ג יחזקאל פאנעטה זצ"ל, נבחר לרב הכולל בקארלסבורג הרב אברהם פרידמן משימונדה. גם הוא רכש את רבנותו ע"י מתן שוחד ושלמונים לראשי השלטון, ומשום כך סרבו מספר קהלות בזיבענבירגען להכיר בו כרב המחוז.

בינתיים נתקבל לרבה של קלוזענבורג הרב הגה"צ ר' הלל ליכטענשטיין מקולומייא, שכיהן לפני זה בקהלת מארגארעטען. אך הוא סירב לנסוע לקארלסבורג ולקבל את מרותו של הרב פרידמאן משימונדה וטען, כי "אסור להסתכל בפניו של רשע". בעקבות כך, הלשין עליו ה"לאנדעס ראבינער" אברהם פרידמן בפני השלטונות, כי הוא נתקבל לרב ללא אישורו והסכמתו, כך שהשלטונות הוציאו נגד ר' הלל מקולומייא צו גירוש מן העיר. בתגובה, סירבו אנשי הקהלה בקלוזנבורג לקבל רב אחר במשך שמונה שנים.

אולם, הצדיק מקולומייא שהשתקע בינתיים בעיר גרוסווארדיין, פנה לאנשי קהלתו לשעבר במכתב ארוך מזעזע ונוגע ללב, בו הוא מפציר בהם לקבל רב במקומו שיעמוד בראש העדה, והוא מאיים עליהם שאם לא יקבלו רב בזמן סביר, הוא יזמין אותם לדין תורה בפני בית דין של מעלה...

בעקבות זאת, נתקבל לרב בקהלת קלוזנבורג הרה"ג ר' שרגא פייש פישמאן ז"ל, שכיהן כרב בעיירת סיקסו. הוא היה מפורסם בכל רחבי אסטרייך — הונגאריא כמגיד ודרשן בחסד עליון והיה פה מפיק מרגליות. והנה כמה פנינים ששמעתי משמו:

"עולת שבת בשבתו" (פ' אמור) וי"ל דה"ק: הקרבן עולה של שבת "בשבתו" מונח בשבת גופה, כלומר, בזה ששומרים את השבת, סוגרים את החנות ואת בית המלאכה אעפ"י שיש היזק גדול, ואין לך קרבן יותר גדול מזה.

ועפי"ז יש להבין מ"ש בזמירות לש"ק: "כל מקדש שביעי כראוי לו וכו', שכרו הרבה מאד על פי פעלו", לכאורה קשה — איזה פעולה יש בשבת? וי"ל כי יש הבדל בין פועל בטל ששומר את השבת, או בין איש מפעל ששומר שבת כדת מחללו, ולכן אמרו חז"ל כי הכוונה לפי פעלו של חול, ולפי זה הוא מקבל את שכרו, וכמו שיש הבדל בין קרבן קטן לקרבן גדול.

*

"ואברהם זקן בא בימים" זה כתוב מיד אחרי מיתת שרה. גם לפני פטירתה לא היה אברהם אבינו אדם צעיר, אבל כ"ז שהיתה שרה קיימת לא הרגיש שהוא זקן, כי היא היתה משענת שלו בכל הענינים, אבל כאשר מתה אשתו ולא היה לו עד עזר וסעד, קפצה עליו זקנה ע"ד שאחז"ל "אין אשה מתה אלא לבעלה".

*

"על מה אבדה הארץ, על שלא ברכו בתורה תחילה" (בבא מציעא, פ"ה) ר"ל בעת שברכו את בניהם או את חבריהם, קודם אמרו — תהיה עשיר גדול, בעל מוצלח, בריא וכו' ולבסוף אמרו — תהיה גם בן תורה. וז"ש "על שלא ברכו בתורה תחילה". (בשם הח"ס).

*

"ויאמר אל נא תעזוב אותנו וכו' והיית לנו לעינים" (בפ' בהעלותך), ופירש רש"י "כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו" וי"ל דהנה הרב דמתא שיושב סגור בביתו בתוך ד' אמות של הלכה אין לו מושג במה הבעלי בתים שלו חוטאים ובטח הם עוסקים ביום ובלילה, אבל יתרו, שהיה גוי והכיר את כל העבירות והחטאים של בני אדם ומפניו לא מתביישים לחטוא, הוא מסוגל לראות את החטאים ולהצביע על הבעיות ועל הנושאים שצריך לטפל בהם ולתקן אותם, וז"ש רש"י: "כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו".

•

"כי גדול כים שברך" (מגילת איכה) ויל"ד, למה מדמה שבר ישראל לים דייקא? ויש להסביר ע"ד רמז, כי אם נעשה חורבן ביבשה, אז נשאר זכר מהחורבן, כמו חורבה של חומות, מפולת אבנים, אוד מוצל מאש וכיו"ב, דברים המעידים לכל עובר אורח כי כאן נעשה חורבן. אבל אם קורה חורבן ואסון בלב ים כמו טביעת אוניה עם נוסעים אז גלי הים והמים מכסים הכל ולא נשאר כל זכר. והנה הנמשל: אם קורה חורבן אצל אומות העולם נשאר זכר מהחורבן ובני אדם משתתפים בצערם ובאים לעזרתם, לא כן אצל העם היהודי, אם עשו במקום מסוים פוגרום וטבח ביהודים, שוכחים הגוים את זה ולא איכפת להם כאילו לא נעשה מאומה, כיון "כי גדול כים שברך", ולכן "מי ירפא לך".

•

כאמור נאלץ רבי הלל מקולומייא זצ"ל לעזוב את קלוזנבורג. מסופר, שלפני יציאתו לדרך, התאספו כל בני הקהלה להיפרד ממנו ולקבל את ברכתו וגעו כולם בבכיה רבה, מספר יהודים גם ליוו אותו מחוץ לעיר בדרך לגרוסווארדיין, כשהתרחק כתחום שבת מהעיר קלוזנבורג פנה ר' הלל לבני ביתו ולמקורביו ואמר: "כעת אני רואה כי אמנם נכון הוא הפתגם שאומר — "מיט דען אמת קומט מען ווייט" (עם האמת מגיעים רחוק)...

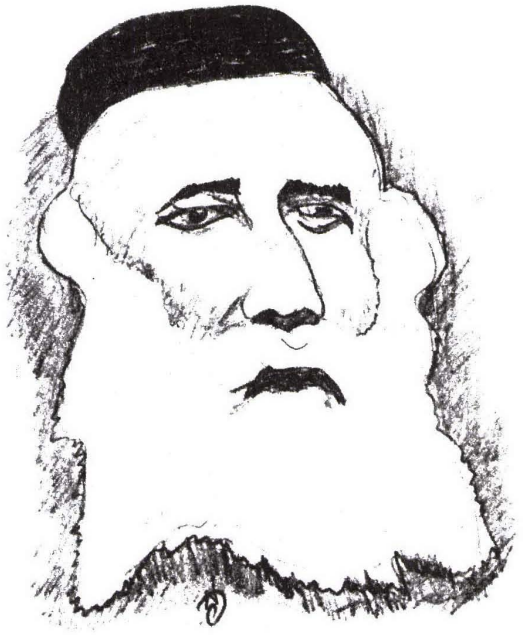
•

הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן היה אהוב ונערץ על כל בני הקהלה בקלוזנבורג, אולם מכיון שהיה מגיד מחונן, היטה אוזן קשבת להפצרותיו של מרן ה"כתב סופר", שהיה זקוק למטיף יעיל במאבקו בפרעשבורג נגד חוגי הריפורמים, ולאחר שכיהן בקלוזנבורג שלוש שנים בלבד, עבר לפרעשבורג.

במקום הרב פישמן נבחר כרב העיר בקהלת קלוזנבורג הרה"ג ר' אברהם גלאזנער, תלמידו של מרן ה"כתב סופר" וחתנו של הרה"ג ר' דוד צבי אהרנפעלד זצ"ל, שהיה חתן ה"חתם סופר", הוא נתקבל לרב בעקבות המלצתו והשתדלותו של ה"כתב סופר", למרות שר' הלל מקולומייא התנגד לקבלתו מכיון שהרב הצעיר השמיע דרשות בשפה הגרמנית, שפה המדוברת אצל רבני "אוּבערלאנד". הרב ר' אברהם גלאזנער זי"ל לא זכה לאריכות ימים ואת מקומו בכס הרבנות ירש בנו יחידו הרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער והוא בגיל עשרים ושתים שנה בלבד.

הרב משה שמואל גלאזנער

שמו הלך לפניו ובזמן קצר נעשה מפורסם בכל מחוז טראנסילבניא כפוסק וכאחד המשיבים הגדולים בעניני הלכה. את השאלות החמורות והמסובכות ביותר בירר באומץ לב ובדרך כלל נטה להקל. הספרים שהוציא לאור העידו על גאונותו בכל חדרי התורה, כמו: "הלכה למשה" על הלכות שחיטה, "חקור דבר" על עניני גיור ונישואי תערובת. "שביבי אש" דרשות על התורה והמועדים, "אור בהיר" על עניני מקואות ועוד. גולת הכותרת של עבודתו הספרותית תורתית היתה הופעת ספרו הגדול על מסכת חולין בשם "דור רביעי". (הכוונה שהוא דור רביעי למרן החת"ס זי"ע).

הרב רבי משה שמואל גלאזנער
רבה של קהלת קלוזנבורג

למעלה מעשרים שנה ישב הרב גלאזנער על מי מנוחות, תפס ישיבה גדולה ועשה הרבה למען הרמת קרן התורה בקהלת קלוזנבורג, אולם, בעקבות דביקותו ברעיון הציוני שהופיע כחמש עשרה שנה לפני מלחמת העולם הראשונה, פרצה אש המחלוקת בקהלתו, שגרמה לפירוד לבבות. כדרכו העצמאית בהלכה, כך היה גם בהשקפת עולמו. למרות ההתקפות של חבר הרבנים בכל הארץ, לא היה מוכן לוותר על עמדתו. הרב גלאזנער היה לא רק האוהד והחסיד של "שיבת ציון" אלא אחד מראשי המדברים של התנועה הציונית ופעיליה. הוא השתתף בועידת היסוד של ה"מזרחי" העולמי, שהתקיימה בפרעשבורג ובלט כאחד הרבנים הבודדים באוסטריא — הונגאריא שהעיזו לתמוך בתנועה זו. ולא זו בלבד אלא שיצא בדברים חריפים נגד הרבנים שהוציאו איסור על הציונות והמזרחי. הועידה התקיימה בשנת תרס"ג, והוא נבחר להנהלה העולמית הראשונה של התנועה. הוא הוחרם ונרדף ע"י כל רבני הונגאריא, שלא יכלו לסלוח לו ולהשלים עם כך שנין מרן ה"חתם סופר", גאון וגדול בתורה, רב באחת הקהלות החשובות ביותר, יעשה מעשים אשר לא יעשו. אך הוא לא שם לב לכך, החזיק באמונתו הציונית והטיף לציונות דתית. בכנס היסוד של התנועה הציונית החילונית בטראנסילבניא, שהתקיימה בקלוזנבורג נשא את הנאום המרכזי, כתום הכנס, צעד בראש התהלוכה שעברה בירחוב הראשי של העיר, כשבראשה דגל "תכלת לבן"...

כדי להבהיר את עמדת הרבנים האורטודוקסים, שהתקיפו אותו בכל ההזדמנויות ורדפו אותו, ראוי לציין, כי המייסד של התנועה הציונית וכמעט כל נושאי כליו היו יהודים מתבוללים, שהתרחקו מהיהדות. רק שנאת הגוים — שהצטערו על כך שהעניקו ליהודים שוויון זכויות — דחפה אותם לחפש דרך לפתרון בעיית היהודים, אבל לא חיבת ארץ הקודש. זאת ועוד: החלוצים הראשונים שעלו מרוסיא — מגשימי הרעיון הציוני — היו רובם ככולם מרקסיסטים, אתייסטים, כופרים בה' בתורה ובמצוות ומומרים להכעיס ר"ל. קבוצות דתיות טרם היו בימים ההם בתוך התנועה הציונית. ואם היו יחידים שחלמו על שיבת ציון ברוח התורה והמסורה, היה קולם בטל בשישים.

המנהיגים הרוחניים של יהדות הגולה, רבנים גאונים וגדולי הדור, שתורת ישראל היתה קשורה ללבם, לא היו נביאים ולא חזו את זוועת מחנות ההשמדה של הנאצים ימ"ש. וחשבו, כי לאחר הענקת זכויות אזרחיות ליהודים, אפשר להמשיך ולחיות בגולה עד ביאת הגואל, תוך קיום מצוות התורה (כמו שחושבים היום יהודי ארצות הברית, קאנאדא ואנגליא). לכן בכל קהלה וקהלה בתפוצות לא הלהיב הרעיון הציוני את הרבנים ויהודים חרדים שהתורה היא חייהם. נושאי הדגל הציוני בקהלות אוסטריא — הונגאריא היו בדרך כלל יהודים חילוניים או יהודים מסורתיים, אך גם אלו היו "סאלון ציונים" מהשפה ולחוץ, כי לא רצו לחסל את עסקיהם ולעלות לישראל. הם השתמשו בסיסמאות הציוניות בכדי לנגח בהן את היהודים האדוקים ותו לא.

היכוח הסוער הזה ברחוב היהודי בין ציוניים לבלתי ציוניים גרם "כאב ראש" להרבה רבנים, שסרבו לנקוט עמדה פומבית בנושא עדין זה, אך בצנעה הם עמדו על

המשמר, בכדי שהחוגים הציוניים לא ישתלטו על מוסדות הקהלה. יוצאים מן הכלל היו כמה רבנים קיצוניים שיצאו בהתקפות קשות ואפילו בקללות נגד הכופרים שרוצים לטמא את ארץ הקודש. ומצד שני — היו גם כמה יהודים דתיים שנתפסו לרעיון הציוני, אבל הם היו יחידים בלבד, אחד בעיר ושנים במשפחה.

כאמור, הרב הגאון ר' משה שמואל גלאזנער, ז"ל, רבה של העיר קלוזנבורג, היה הרב הגדול היחידי בכל מדינת אוסטריא — הונגאריא שנקט עמדה חיובית וחד משמעית לטובת הציונות ובכל דרשותיו והופעותיו בצבור העלה על נס את גדולתו של מייסד הציונות הפוליטית וראה בו מגשים חלום משיחי.

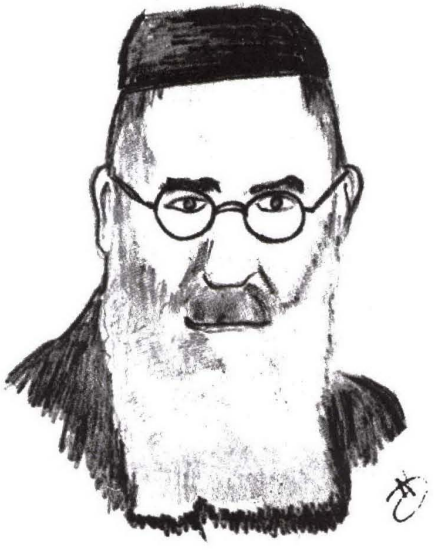
בדרשה שנשא באחד מבתי הכנסת של העיר, התבטא פעם, כי הוא מאחל לעצמו להיות בעולם הבא — שרפרף להדום רגליו של יוזם הרעיון הציוני... ההצהרה הזאת, שאחד מגדולי התורה מסר במקום קדוש הכה בהלם את כל שומרי התורה בכל מדינת הונגאריא בכלל ובמחוז טראנסילבניא בפרט. החרדים שאלו את עצמם: איך יתכן שרב גאון, נכדו של מרן הח"ס מפרעשבורג זצ"ל, יגיד משפט כזה בפומבי על איש שרצה לפתור את בעיית היהודים גם ע"י התנצרות המונית ר"ל ורצה להחליף את ארץ הקודש עם מדינה של כושים באפריקה?!

עמדתו הנועזת של הרב גלאזנער הוציאה אותו מן הכלל, רובם ככולם של רבני המדינה האורטודוקסים ויהודים יראי ד' דרשו אותו לגנאי והתייחסו אליו כמו שמתייחסים לאיש שהטילו עליו חרם. היו לו ויכוחים חריפים נוספים עם רבני המחוז בעניני שחיטה, אפיית מצות במכונה, התרת אכילת קטניות בפסח בתקופת מלחמת העולם הראשונה ועוד. הרב הצדיק אברהם יהושע פריינד מנאסוד אסר את המקוה בקלוזנבורג שנבנה והוכשר עפ"י הוראותיו של הרב גלאזנער. אך הוא החזיק מעמד בעמדתו ולא נכנע לשום דבר והוציא ספרים להצדקת שיטתו. כדאי לציין, כי לרב גלאזנער היתה נטיה לחסידות וחבש "שטריימל" בביתו בשבתות ובחגים.

בעקבות ריב אחים ומחלוקת, נפרדו החרדים בקלוזנבורג מקהלתו והקימו קהלה ספרדית נפרדת, וכעבור מספר שנים בחרו להם לרב את הרב הגאון הגדול רבי יקותיאל יהודה האלבערשטאם שליט"א, נכדו של בעל ה"דברי חיים" וחתנו של הרה"צ ר' חיים צבי טייטלבאום זצ"ל, האדמו"ר מסיגעט, בעמח"ס "עצי חיים". הקהלה הספרדית בקלוזנבורג היתה קטנה בכמות (כמאה משפחות), אבל גדולה באיכות, מכיון שסלתה ושמנה של בני תורה וחרדים בעיר התרכזו בה.

לאחר שהרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער ז"ל כיהן ברבנות בקהלה זו ארבעים וארבע שנה, התפטר ממשרתו, עלה לארץ ישראל והתיישב בעיה"ק ירושלים. את מקומו ברבנות מילא בנו, הרה"ג ר' עקיבא גלאזנער. אך, אש המחלוקת בקלחנבורג בין הספרדים והאורטודוקסים לא שככה מספר פעמים הורכב בית דין של רבנים, שמטרתו היתה להשכין שלום בין שתי הקהלות, אך ללא הועיל.

בעיר קלוזנבורג היו מוסדות תורתיים ומוסדות צדקה לרוב וביניהם בית חולים יהודי, ששירת את כל יהודי מהוז טראנסילבניא. גם אנכי הייתי מאושפז שם מספר פעמים. כן פעל בקהלה האורטודוקסית בקלוזנבורג בית דין רבני לכתיבת גיטין לתושבי כל המחוז. האב"ד היה חתנו של המרא דאתרא, ה"ה הרה"ג ר' יעקב מאיר וואלד, והדיין ר' אברהם משה שטיין והדיין ר' אליעזר פריד.

הרב הגאון רבי עקיבא גלאזנער
מקלוזנבורג

הרה"ג ר' עקיבא גלאזנער היה בעל הופעה אצילית והיה מפורסם כגאון בתורה וכדרשן יוצא מן הכלל. אך למרות שהיה גדול בתורה ובמעשים ולמרות שלא השתתף באופן פעיל כאביו ז"ל בפעולות ציוניות, רדפו אותו מתנגדיו ובעיקר חסידי האדמו"ר מסאטמער־סיגעט, זלזלו בכבודו ו"ירדו לחייו". בכל זאת היה ענוותן וקיבל כל אדם שפנה אליו בסבר פנים יפות ובאדיבות רבה. מספר פעמים שפך את מרירות לבו לפני כשבקרתי אצלו (היינו קרובי משפחה, הדוד שלו הרה"ג ר' שמעון אהרנפעלד ממיהאלוביץ, היה גם הדוד שלי) ותמיד כאב לו הפירוד של הקהלה הספרדית, למרות שהקהלה האורטודוקסית שהוא עמד בראשה מנתה למעלה מחמש עשרה אלף נפשות. הוא יסד גם ישיבה נאה בקלוזנבורג ע"ש "חתם סופר". היה בזה מִשום תקון על "חטא" הגמנסיא העברית, שהתקיימה בתקופת כהונתו של אביו המנוח. בבית ספר תיכון זה ע"ש "תרבות" שמו את הדגש לחנך את הנוער היהודי ברוח לאומי וציוני. מגמנסיה זו, שבראשה עמדו מורים משכילים דוברי עברית, לא יצא אף מורה הוראה אחד ואפילו לא חסיד חובש שטריימל... כאמור, בא ישיבת "חתם סופר ל"כפר" על הגמנסיא "תרבות".

הרב ר' עקיבא גלאזנער אמנם זכה ל"הכשר" ולרהביליטציא. היה זה כשהופיע ספרו הגדול ע"ש "דור דורים". בספר זה, המכיל ביאורי הלכות ופלפול והבהרות בסוגיות הש"ס, לא היה כל חידוש, מכיון שהיה ידוע שהוא גאון בתורה. ה"סנזאציא" היתה ה"הסכמות" שזכה לקבל מגאוני וצדיקי הדור (ביניהם רבנים שהיו מוכרים כאויבים קנאים לציונות) ושנדפסו בשער הספר, ה"ה: הגאון ר' שמואל ענגעל מראדומישלא, הרב הגאון ר' חיים יצחק ירוחם אלטשטאט, הרה"ג ר' אברהם דובער כהנא־שפירא מקובנה, הרה"ג ר' שאול בראך מקאשו, הרה"ג ר' יהודה לייב צירלסון מקישיניב והרה"ג ר' עקיבא סופר מפרעשבורג.

כפי שהזכרתי לעיל, בימי השואה אורגנה "רכבת ההצלה" בקלוזנבורג וכך הציל את נפשו הרב ר' עקיבא גלאזנער, לאחר שכיהן בקהלה זו למעלה מעשרים שנה, והגיע לשווייצריא והשתקע אצל חתנו שהיה בנו של הרב מציריך.

מספרים עליו, כי במחנה "בערגען בעלזען" עשה נסיונות להתקרב ולשוחח עם אח־לצרה, הרה"צ ר' יואל טייטלבאום מסאטמער, אך הרב טייטלבאום לא נענה לנסיונותיו, וסירב לסלוח לו... כאן כדאי לציין, כי בראשית ימי הפילוג בחרו לעצמם החסידים בקלוזנבורג בתור רב את ר' יואל טייטלבאום, שהיה אז רבו של כפר נידח בשם "אילשובה" (קארפאטורוס). אך הרב טייטלבאום לא ישב לא באילשובה ולא בקלוזנבורג אלא בבית מדרשו בסאטמער, ומשם ניהל את הענינים.

הרהגה"צ רבי יקותיאל יהודא הלברשטם
רבה של הקהלה הספרדית
האדמו"ר מקלוזנבורג

כאמור, לאחר הפלוג בקלוזנבורג, נתקבל הרב יקותיאל יהודה האלבערשטאם לרב בקהלה הספרדית הנפרדת (בית הכנסת היה ברחוב קאדר), כהונה זאת נתמכה על הסכמת דודו של הרב, ה״ה האדמו״ר רבי יואל טייטלבוים, שהיה אחי־חמיו של הרב הלבערשטאם. באותו פרק היה רבי יקותיאל יהודה אברך צעיר, אך נחשב לגדול בתורה וכוכב עולה בשמי החסידות. הקים במסגרת קהלתו ישיבה וסלל לעצמו דרך עצמאית בהנהגה החסידית. המונים מכל העיר באו בשבתות ובחגים להקשיב לא רק לדרשותיו אלא גם לתפלותיו. קשה להבין, למה עורכי רשימת הניצולים הציוניים לא הכניסו את רבה של הקהלה הספרדית מקלוזנבורג. כך הגיע הרב האלבערשטאם למספר מחנות עבודת כפיה והשמדה, בהם ניספו אשתו הרבנית ואחד עשר ילדיו ר״ל. כן לא מצאו לנכון להציל את הרב הצדיק ר׳ אליעזר פיש, האדמו״ר מביקסאד, שהגיע לגיטו קלוזנבורג מסאטמער, שם ניהל ישיבה בת 80 בחורים ועסק בתורה יומם ולילה. למרות שהיה איש חולה וחלש, סיגף את עצמו כל ימי חייו, עד שלא אכל כי אם ביצה בת יומא, אשר ישראל ראה בעת שנולדה...

החיים היהודיים בקלוזנבורג היו מאד מגוונים, כי בנוסף לקהלה האורטודוקסית והספרדית היתה גם קהלה ריפורמית, שכיהנו בה רבאים דוקטורים משכילים, שהיו גם סופרים ומרצים באוניברסיטה. מצד שני, התגוררו בקלוזנבורג גם אדמו״רים ״קטנים״, בעלי בתי מדרש שכונתיים, שהיו להם חסידים ואוהדים, וגם הם השפיעו על החיים הרוחניים והדתיים בעיר. האדמו״רים האלו נמלטו ברובם מגאליציא בעת מלחמת העולם הראשונה ונקלטו כאן ונשארו כאן. ביניהם יש להזכיר את הרה״צ ר׳ אשר אנשיל ליכטענשטיין, בן אחיו וחתנו של הרב הצדיק ר׳ הלל מקולומייא, הרה״צ ר׳ שמעון שיף, האדמו״ר מליז׳נסק, הרה״צ ר׳ יעקב שמשון קאננער האדמו״ר מטשעחוב, חתנו של הצדיק משינעווע, הרה״צ אשכנזי מלעמבערג, הרב מיכאלוביץ מברודי, הרב פרידלענדער מבורגו־פרונד והרב הצדיק ר׳ יחזקאל ראָטטער, האדמו״ר מהאדאס.

האדמו״רים האלו לא שפרה עליהם פרנסתם בקלוזנבורג, מכיון שלא קבלו משכורת מקופת הקהלה, משום כך היו נאלצים פעם בשנה לצאת את הבית ולבקר בשבתות בערי השדה במחוז טראנסילבניא. ויציאת הצדיק מן העיר עשתה רושם, כי יהודים היו תמיד קדושים והושיטו תמיכה כספית לעובדי השם, שהיו ברובם מצאצאי תלמידי הבעש״ט.

•

איש חסיד היה בקהלתי בעיר פעטראשען ושמו ר׳ אייזיק ווייס ז״ל. ביתו היה פתוח לרווחה לפני האדמו״רים האלו, שזכו אצלו לחדר מיוחד עם מטה, כסא, שלחן, מנורה ובנוסף לכך אחזקה באכילה ושתיה כיד המלך. מעניין לציין, כי ר׳ אייזיק ווייס לא היה איש עשיר בכלל. בניו הגדולים ניהלו את החנות שלו והוא ישב בפתח ביתו כאברהם אבינו וחיכה לצדיקים ולאנשי מעשה בכדי שיקיים בהם את מצוות הכנסת אורחים. הצדיקים האלו ביקרו, כמקובל, אצל המרא דאתרא מיד כשהגיעו עם הרכבת לעירנו (בדרך כלל ביום חמישי) ואני החזרתי להם את הביקור במוצאי שבת בסעודת ״מלוה דמלכה״ ותמיד בקשתי מהם להשמיע מאמר או סיפור חסידי יפה על צדיקי הדור, תלמידי הבעש״ט.

והנה כמה פנינים ששמעתי מפיו של הרב הצדיק ר' שמשון קאננער, האדמו"ר מטשיחוב, שהיה חותנו של הרה"ג ר' יעקב אלימלך פאנעטה, רבה של דעש, הי"ד. חסידים אומרים שסיפור מעשיות מצדיקים נחשב כמו לימוד תורה, ורמז לזה אנו מוצאים בתלמוד (כתובות, ק"ג), כשמתחיל לספר על פטירתו של רבנו הקדוש אומרת הגמרא: "תנו רבנן, בשעת פטירתו של רבי..."

•

הגמרא אומרת (עירובין, נ"ד): "האי עלמא כהלולי דמי" ויש גירסא "כבי הלולא דמיא". לכאורה, מה ההבדל בין שתי הגירסאות האלו? והסביר הרה"צ ר' העניך, האדמו"ר מאלכסנדר, משל למה הדבר דומה, לאיש כפרי שביקר בעיר ועבר ע"י בית ושמע קול כלי זמר וצלילי שירים וריקודים. לשאלתו, הסבירו שכאן מתקיימת חתונה של משפחה אחת. למחרת וליום השלישי שוב שמע הכפרי, כשעבר ע"י בית זה, קול תזמורת וריקודים ושאל את העוברים ושבים, היתכן כי לאדם אחד יש כל כך הרבה ילדים שבכל יום הוא עושה חתונה לילד אחר? חייכו עליו אנשי העיר והסבירו לו, כי בבית זה קיים אולם לחתונות ובכל יום עורכים כאן חתונה לאיש אחר ולמשפחה אחרת. ומי שרוקד היום אינו רוקד מחר ומחרתיים.. וז"ש הגמרא (בגירסא שניה): "האי עלמא כבי הילולא דמיא", העולם הזה דומה לאולם חתונות...

•

לשולחנו של בעל "דברי חיים" זצ"ל הביאו כרוב. היה שם אברך אחד שהתחיל לצעוק: "אני לא אוכל כרוב, כי כל דבר שצריך בדיקה, אני לא רוצה ליהנות ממנו". במוצאי שבת, כשנכנס האברך הזה אל הרבי עם פתקא שהיה כתוב בה שהוא רוצה בן זכר, אמר לו הרבי: "כל זמן שאתה מסרב ליהנות מדבר שצריך בדיקה, אינני יכול להבטיחך בן זכר, כי חיי אישות עם אשה ג"כ קשורים לדברים שצריכים בדיקה..."

•

"ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך", ודרשו חז"ל (ברכות, ט' א') אפילו הוא נוטל את נפשך. ומקשים למה לא דרשו כך על "בכל מאדך" אפילו הוא נוטל את רכושך? ותירץ הפלא"ה ז"ל, כי אם נוטלים מיהודי את כספו והוא נעשה עני ואביון, אז הוא יותר מאמין בה' מזה שיש לו כסף...

•

כשהתחילה זקנה קופצת על הרב ר' איזל מסלונים, שאלו אותו בן כמה הוא? השיב ר' איזל: "סוחר שעומד לפני פשיטת רגל, לא שואלים אותו על מצב המאזן של חנותו..."

•

שאלו את הרה"ג ר' יחזקאל פאנעט ז"ל מדעש: "מי עדיף שיהיה בעל תפלה לימים הנוראים — יהודי מזוקן בעל קול צרוד או בעל תפלה מצוין אבל מגולח?" השיב האדמו"ר מדעש: "כתוב קדם "הראיני את מראיך", כלומר, קודם בודקים את הפנים של יהודי, אם יש לו צלם אלוקים ורק אחרי זה "השמיעיני את קולך..."

•

הצדיק ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע הגיע פעם מאוחר בלילה ללעמבערג. נכנס לביתו של גביר ידוע וביקש לינת לילה. שלח אותו הגביר ללון בביתו של מלמד עני מחוץ לעיר. למחרת, נודע לכל הצבור, כי בעל "קדושת לוי" נמצא בעיר, באו האנשים בהמוניהם כדי לתת לו שלום ולקבל את ברכתו. בין האנשים שבאו היה גם הגביר, שהזמינו לביתו. אמר לו רבי לוי יצחק: "מה ההבדל בין הכנסת האורחים של אברהם אבינו לבין הכנסת האורחים של לוט? אברהם אבינו כיבד את האורחים אפילו אם הם באו אליו בדמות אנשים. לעומת זאת — לוט כיבד אותם רק לאחר שנודע לו כי הם מלאכי השו"ת. האם זו נקראת הכנסת אורחים?"

*

לפי סדר עשר המכות בתורה, היתה מכת "כנים" לפני מכת "ערוב". לעומת זאת בתהלים (ק"ה, ל"א) כתוב: "אמר ויבא ערוב כנים בכל גבולם". הסביר את זה המגיד מדובנא על פי משל. עשיר גדול ערך חתונה לבתו. כמקובל אצל אנשי מעשה ובעלי צדקה, עשה יום לפני החתונה מסיבה גדולה לכל עניי העיר ורק אחרי זה ערך את החתונה לקרובי משפחה ולמחותנים. הוא הציב שומרים, בכדי שאורח אחד לא ישתתף בשתי המסיבות. תפסו השומרים אביון אחד שבא גם לארוחה השניה. שאלוהו "היתכן"?. השיב האיש: "בסעודת אביונים השתתפתי בתור אביון. כעת באתי בתור מחותן, כי אני קרוב משפחה לבעל השמחה". כמו כן היה עם הכנים בעשר המכות: קודם הם באו לבד, באופן עצמאי, ואחרי זה — כשבאו חיות רעות הם באו שוב בתור "מחותנים"...

*

הנצי"ב מוולוז'ין היה מקפיד שחזן יהיה גם שוחט, כדי שבעל כרחו יהיה זהיר במצוות. ואעפ"י שאין ראיה לדבר יש זכר לדבר, שנאמר "רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם" (תהלים, קמ"ט). הנצי"ב היה אומר: "חזן דינו כדין שור המועד "אין לו שמירה אלא — סכין..."

*

מפי הרה"צ ר' שמעון שיף האדמו"ר מליז'נסק ז"ל שמעתי את המעשיות דלקמן: בעת עריכת "שלחן הטהור" של צדיק אחד ובית המדרש היה מלא מפה לפה, דחק מאד חסיד אחד את עצמו ועשה מאמצים כדי להתקרב אל שולחנו של הרבי. שאלוהו: "מה המאבק והדוחק הזה?" והשיב החסיד: "ברצוני לשמוע מפי הרבי רזין דאורייתא". השיב לו איש אחד ואמר: "אני מכיר אותך וכוונתך "לשובע ולא לרזון..."

*

אמר הצדיק ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זצ"ל: משה רבינו צדק כאשר זעם על בני ישראל כשדרשו לאכול בשר ולא הסתפקו במן. על תאוות אכילה מותר להגיב בחריפות. לא כן כשהעם היה צמא למים. על אנשים נשים וטף הנמצאים בלב המדבר הלוהט, חייהם נמצאים בסכנה כי הם מתעלפים בצמא, אסור לכעוס ואסור לקרוא להם "מורים", כלומר מתמרדים, סרבנים. ברגע שמשה רבנו נכשל בכך ואמר לבני ישראל הצמאים למים "שמעו נא המורים", נגזר עליו שלא להיות עוד מנהיגם של בני ישראל בארץ ישראל.

*

הקיסר פראנץ יוסף ביקר אצל כל העדות בעיר קראקא, כשביקר בבית הכנסת המרכזי. קיבל את פניו הגה"ק ר' שמעון סופר זצ"ל. שאליהו אנשי הפמליא של המלך: "היתכן שאין תמונה של הקיסר על הכותל הראשי כמו בשאר בתי תפלות?" השיב על כך הרב סופר בדברי הברכה שלו ואמר: "אנחנו יהודים שומרי תורה ומצוות, מניחים תפילין בכל יום, כדי להזכיר את האות שיש בינינו לבין הקב"ה, אבל בשבת לא מניחין תפילין מכיון שיום השבת בעצמו הוא אות. כמו כן, אם זכינו שהמלך בכבודו ובעצמו נמצא בינינו כאן, אז לא צריך אות ותמונה שנזכרהו..."

•

אמר פעם בעל "דברי חיים" זי"ע: "היצר הרע היה טיפש בשנים קדמוניות, כי הסית את הבריות שיאכלו טריפות ולא השיג מאומה. בימינו, נעשה היצר הרע חכם ומסית אותם שיקחו להם שוחט שיש לו הדרת פנים כמו לצדיק והוא מסודר למופת ויש לו גם קול נעים לתפלה, אך הוא קל שבקלים, וממילא הוא מאכיל טריפות ונבלות את כל אנשי הקהלה במשך עשרות בשנים".

•

הצדיק ר' משה לייב מסאסוב זי"ע ראה פעם, במוצאי שמחת תורה, כי החסידים מאד עצובים בגלל החורף הממשמש ובא ואין בבית אוכל ועצים להסקה. עלה הצדיק על הדוכן והכריז בקול רם: "חברים כל ישראל, אל תדאגו הרבונו של עולם של "אתה בחרתנו" הוא הוא הרבונו של עולם של "אתה חוננתנו"...

•

חסיד אחד התלונן לפני הרבי שלו, כי יש לו צרות רבות מחתנו בגלל שלושה דברים: א) הוא חזן, ב) הוא כהן, ג) הוא ספרא רבה. התפלא הרבי ואמר: "הלא הדברים האלו הם מעלות ולא חסרונות". הסביר החסיד: "אבל חתני הוא איש טיפש ושוטה, ולא די שאנחנו בני ביתו יודעים מזה, אלא מכיון שיש לו קול ערב, מכבדים אותו להיות שליח צבור, ואז יודע כל בית המדרש שהוא טיפש. לצערנו הרב הוא גם כהן, ולפעמים כשיש בר מינן בבנין ביתנו הוא צריך לעזוב את הבית וללכת לבית אחר... ואינו די שבני עירנו יודעים שהוא טיפש, אלא הוא גם ספרא רבה ומתכתב עם כל מיני אנשים בכל העולם וגם שולח מאמרים לעתונים וכל תושבי המדינה צריכים לדעת שהוא חסר שכל ומטומטם.

•

הרב פרידלענדער מבורגו־פרונד ז"ל סיפר לי על אדם אחד שפנה אל בעל "שאגת אריה" בשאלה, הלא חז"ל דרשו על מקרא "וחוט המשולש לא במהרה ינתק" שאם שלושה דורות לומדים תורה אזי לא פוסקת התורה מבניהם, כי התורה חוזרת על אכסניא שלה. "ואני" — אמר האדם הזה, שהיה מוכר כשונא וכרודף רבנים — "לא זכיתי לבנים תלמידי חכמים, למרות שאבי וסבי היו למדנים גדולים, וגם אני למדתי בישיבות". השיב לו בעל "שאגת אריה": "האורח רק אז חוזר על אכסניא שלו, אם קבלו אותו בחמימות ובסבר פנים יפות, אחרת הוא לא חוזר אף פעם. לכן אמרו חז"ל: "דמוקיר רבנן הוה ליה בנין רבנן" (שבת, כ"ג)

•

הזוה"ק אומר דלכן ישראל הם הרבה שניכם בגולה, מצבם קשה, בוכים ומורידים דמעות רבות מפני שעשיו בכה בעת שנודע לו שיעקב לקח ממנו הברכות והוריד דמעות, ומקשה הרה"ג ר' ישראל זאב הלוי מאויהעלי, הלא כבר הורידו ישראל באלפיים שנות גולה כל כך הרבה דמעות בעת תפלתם שיוכלו הדמעות האלו לבטל את הדמעות של עשו? אע"כ צ"ל משום דישראל כשמורידים דמעות בתפלתם אפילו בימים הנוראים, אינם בשביל גלותא דשכינתא אלא עבור עניני עולם הזה, ועשו ג"כ הוריד דמעות עבור שלקח יעקב ממנו ברכות עוה"ז, אם כן הוי מין במינו, ומין במינו אפילו באלף לא בטל...

ועפי"ז פירש מ"ש במגילת איכה "בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה", כלומר, בוכים בגולה שהוא כלילה משום שאין מה לאכול ולא בוכים משום שאינם יכולים לעבוד את ה'.

*

פעם, פנו גבאים חילוניים למגיד מדובנא והזמינו אותו שיבקר בבית הכנסת שלהם וישמיע דרשה, אולי יצליח להשפיע על המתפללים שיחזרו בתשובה, מכיון ששמעו עליו שהוא מגיד ומוכיח וע"י הדרשות שלו השיב רבים מעון, אמר להם המגיד מדובנא, אמשול לכם משל: "פעם נסע לעיר הנפח הכפרי וקנה מפוח ועשה מאמצים גדולים להפעיל אותו ולא הצליח. הוא היה בלתי מאומן במקצוע שלו. בא נפח אחר ואמר לו, טיפש שכמוך, אתה צריך קודם להציץ אש ולהדליק את הגחלים ורק אחרי זה להפעיל את המפוח, מניצוץ קטן הוא יעשה אש גדולה ושלהבת עצומה, אבל אם אין שם ניצוץ, לא תשיג שום דבר. כמו כן — אמר המגיד מדובנא — אם אני משמיע דרשה ליהודים שיש בהם ניצוץ של יראת שמים, אני יכול להחזיר אותם למוטב, אבל אצלכם אין ניצוץ, אז מה עוזר הדרשה שלי..."

*

רבי נטע מחעלם אמר: למה הבעש"ט איזה למושב לו ביערות והרבי מרוז'ין בחר לו לשבת בארמון? והשיב: בימי הבעל שם טוב ישבו כל גזלני העולם ביערות ומכיון שהבעש"ט בא לעולם כדי לתקן את העולם וגם את גזלני העולם, בחר לו לשבת ביניהם בתוככי היער. אבל בימי הרבי מרוז'ין ישבו כבר כל גזלני העולם בארמונות מלכים, ממילא בחר לו הרבי מרוז'ין לשבת בתוכם בארמון...

*

שאלו אדמו"ר אחד, איך מותר לצדיק לאכול ולשתות ולהיות שמן? וכך הוא השיב: חז"ל אמרו במקום אחד "כל הישב בתענית נקרא חוטא" (תענית, י"א) ובמקום אחר אמרו "כל היושב בתענית בשבת, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה" (ברכות ל"א). והנה ההסבר — צדיק שיכול לאכול לשם שמים, אסור לו להתענות, כי אז נקרא חוטא, אבל עם הארץ שאינו יכול לאכול לשם שמים עליו להרבות ולשבת בתענית.

והנה כמה סיפורים על צדיקים ששמעתי מפיו של הרב הצדיק ר' יחזקאל רוטער ז"ל מקלוזנבורג, שהיה תלמידו של האדמו"ר ר' יחזקאל האלבערשטאם משינעווע ותלמידו של בעל "קדושת יום טוב" בסיגעט:

הצדיק ר' לייב שרה'ס היה תמיד נע ונד בעולם וקראו לו "הצדיק הנודד". בדרכי נדחיו, נכנס פעם אל ידידו, הצדיק ר' פנחס מקוריץ, ששאלו: "איך אפשר לעבוד את הד' כשמטולטלים תמיד בדרכים?" והוסיף בדרך צחות: "למה המזמור "אשרי יושבי ביתך" שבספר תהלים הוא בחד אפי ו"אשרי תמימי דרך" בתמניא אפי, לרמז, כי מי שיושב בבית, די לו בפנים אחת, אבל מי שנודד תמיד ממקום למקום ובכל פעם הוא מגיע לחברה אחרת, צריך לשמונה פנים. הלא גם במשה רבינו כתוב: "והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד אשר מחוץ למחנה", כלומר, על בני ישראל ללכת לצדיק ולחפש אותו במקום מושבו ולא להיפך. שיטה זו שהצדיק ילך מעיר לעיר לחפש חסידים אינה הגיונית ואינה מוסיפה כבוד לתורה?!

השיב לו רבי ר' לייב שרה'ס: "כל צדיק — והשיטה שלו. אמנם, ישנם צדיקים שיושבים כל ימי חייהם בכפר נידח ונותנים מנפשם ורוחם לאותו מקום, ויש צדיקים שעובדים את ד' דוקא כשהם בדרכים. הרי גם לאברהם אבינו אמר הקב"ה: "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך", ולא גילה לו את שם הארץ כי משימתו של אברהם אבינו היתה לתקן את כל העולם כולו, לעשות נפשות ולהכניסם תחת כנפי השכינה. "ואני הולך", סיים את דבריו רבי לייב שרה'ס "לפי שיטתו של אברהם אבינו".

בקשר לכך הביא את הגמרא (כתובות, י"ז): "רב שמואל בר רב יצחק מרקד אתלת... אמר רבי זירא אהנייה ליה שוטיתיה (שוט של הדס שהיה מרקד בו) לסבא, ואמרי לה "שטותיה" (ופרש"י שהיה מתנהג כשוטה), ואמרי לה שיטתיה (שיטתו ומנהגו). נמצא, כי לפעמים שיטה היא שטות, וגם שטות היא לפעמים שיטה..."

•

סוחרים גדולים, שהיו עסוקים ביותר בעסקיהם, צמאה נפשם לראות את הרבי שלהם, הצדיק ר' יחזקאל משינעווע זצ"ל ולהתבשם מתפלתו. כשהגיעו לחצרו של הרבי, היה האדמו"ר בבית הכסא. המתינו הסוחרים. הרבי יצא וברך ברכת "אשר יצר" מלה במלה ובכוונה גדולה. אמרו הסוחרים־החסידים זה לזה: "ברכה זאת, שנאמרה מפי הצדיק בדחילו ורחימו, עוררה בלבנו רגש עז של יראת שמים וריוותה את נפשנו כך שאנחנו יכולים כבר לחזור הביתה..."

•

שאלו את בעל "ישמח משה": "למה אין החסידים מדקדקים להתפלל על פי ה"שלחן ערוך" ומאחרים את זמני התפלה". השיב הצדיק מאויהעלי: "הבה ונבדוק מה זה "שלחן ערוך", כשעורכים שלחן, שמים מפה לבנה, צלחות, כפות, מזלגות, משקאות ופרחים והכל יפה ביותר. והנה, כל זה מונח בסדר גמור עד שמתחילים לאכול. אבל כשמתחילים לאכול משתנה הסדר בשלחן הערוך. האם בעל הבית כועס על כך? בודאי שלא, כי ברצונו שהאורחים יהנו מהמאכלים ויקלקלו את הסדר שעל השלחן. והנה, החסידים מתיישבים ל"שלחן ערוך" ומתחילים לעבוד את ד' בזמן, לפי הסדר, אבל כשהם נהנים מהסעודה, הם עושים קצת אי סדר ומאריכים, אבל הכל נעשה על דעתו ובהסכמתו של המארח"...

•

הרב הצדיק ר' יחזקאל משינעווע זי"ע, ביקר פעם בעיר אחת בהונגאריא ומתפללי בית הכנסת לא אמרו תחנון, לכבודו, כי תלמיד חכם הוא בבחינת יום טוב. לאחר התפלה אמר הצדיק למתפללים: "בשלמא אתם, שלא אמרתם תחנון, כי אתם מחזיקים אותי לתלמיד חכם. אבל אני יודע את האמת, כי אינני ת"ח. אז למה אני לא אמרתי תחנון? התירוץ הוא, כי חז"ל דרשו "אתם" אפילו שוגגין..."

*

הרב הצדיק ר' לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל בא פעם להונגאריא וביקר בעיר פרעשבורג. בימים ההם כיהן שם כרב, הגאון ר' מאיר האלבערשטאט ז"ל. רבי לוי יצחק נכנס לביתו של המרא דאתרא ומצאו שהרב מעיין בגמרא. אמר לו הרב: "זה שלושה ימים שאני מתקשה להבין את דברי התוספות, כלומר, את תירוצו של הר"י אולי כבודך מוכן לבוא לעזרתי ולהבהיר לי את דברי הר"י האלו". התחיל הצדיק מבארדיטשוב, כדרכו בקודש לאמור בהתלהבות עצומה פרק בתהלים "לדוד מזמור לד' הארץ ומלואה"... הרב מפרעשבורג, שהיה מתנגד, לא הבין את הכוונה של הרב הזה מפולין בתלבושת החסידית, אבל כשסיים רבי לוי יצחק את המזמור, התחילו שניהם מסתכלים בגמרא והנה דברי התוספות מובנים מאליהם. והיה הרב ר' מאיר מתפלא מאד ושאל: "איזה קשר יש לאותו מזמור שבתהלים לדבריהם המוקשים של התוספות?". הסביר לו הצדיק רבי לוי יצחק ואמר: "יש מאה וחמישים בעלי תוספות ויש מאה וחמישים מזמורי תהלים, ולכל בעל תוספות מזמור תהלים המכוון לנשמתו. לכן, מי שמתקשה בהבנת דברי התוספות, צריך לומר אותו המזמור שבתהלים השייך לאותו בעל התוספות ולבקש אותו שימחול לבוא ולהסביר את מאמרו שבתוספות, אזי מטריח את עצמו בעל התוספות ובא מעולם העליון ומסביר את דבריו".

*

דרשן אחד בא פעם לעיר פרעמעשלאן. בשבת, נשא בבית הכנסת דרשה גדולה ביום ראשון המתין המגיד שיבואו המתפללים ושיתנו לו את השכר עבור הדרשה שלו, אבל לצערו הרב, אף אחד לא בא. הלך הדרשן אל הצדיק ר' מאיר מפרעמישלאן ומצא שם את כל הבעלי בתים שהיו אתמול בבית הכנסת וראה שנותנים לרבי מאיר כסף ופדיונות והשלחן מלא מטבעות ושטרות כסף והרבי אפילו אינו מסתכל על זה. שאל המגיד את הצדיק: "היתכן, שאני מטריח את עצמי ונוסע ממקום למקום, מעיין בספרים הקדושים ומתכונן שעות ארוכות לדרשה ודורש ברבים להנאת הצבור ולבסוף שוכחים ממני, ואילו אל הצדיק בא הקהל בעצמו ומביא לו כסף וזהב?!". ענה לו רבי מאיר מפרעמישלאן: "דע לך, כי הדברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, לכן, אתה, שאוהב כסף, מכניס את התכונה הזאת גם ללב השומעים בדרשות שלך — אהבת כסף. ולפיכך אינם רוצים להוציא את הכסף מכיסם ולתת לך, כי הכנסת גם בהם אהבה לכסף. אבל אני שונא בצע בכל לבי ונפשי ומדה זו מכניס אני בלב החסידים שלי, וגם הם מתחילים לשנוא את הכסף ומשום כך משליכים הם את כל כספם על שולחני"...

*

פעם התארח בעירנו הרב הגאון ר' נחמן כהנא שליט"א, בנו של הרב מספינקא ונכדו של בעל "אמרי יוסף". כשהלכתי במוצאי ש"ק לבקרו, הוא ערך את סעודת מלוה דמלכה ושר את הזמר "אליהו הנביא וכו' במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד". אמרתי לו לפרש את הפיוט הזה עפ"י הפלתי (סי' ק"י בסוף קונטרס בית הספק), שאומר דרק אם לא יזכו, אז יבוא אליהו הנביא מקודם לבשר על הגאולה, אבל אם יזכו, אז יהיה בחינת "אחישנה" ואז יבוא משיח מיד. לכן מבקש בעל הפיוט שנזכה לשוב אל ה' ואז יהיה אחישנה, כלומר "במהרה" ואז יבוא אליהו יחד עם משיח בן דוד.

והרב הגאון ר' נחמן אמר לפרש את המאמר "דוד מלך ישראל חי וקיים". כי לכאורה קשה, למה אנחנו לא אומרים כך על צדיקים אחרים, למה דוד יוצא מן הכלל? וההסבר, כי בת־שבע אמרה (מלכים, א' א'): "יחי אדוני המלך דוד לעולם".

מכל רבני ואדמו"רי קלחנבורג לא נשארו בחיים רק שני רבנים בלבד: הרה"ג ר' עקיבא גלאזנער שלא חזר משווצריא ונפטר שם, והאדמו"ר הרה"צ יקותיאל יהודה האלבערשטאם שליט"א, שהיגר לארצות הברית והקים שם קהלה חסידית מפוארת עם מוסדות תורה למופת. קרוב לעשרים אלף יהודים הוגלו מקלוזנבורג למחנות השמדה, אבל לאחר המלחמה לא חזרו אלא כמה מאות בלבד. אולם, מאות משפחות יהודיות מכפרי טראנסילבניא השתקעו בקלוזנבורג לאחר השיחרור, עד שעלה מספרם לששת אלפים נפשות. נעשו גם מאמצים בעזרת הדז'וינט מאמריקה, להתאוששות ולהתחזקות החיים הדתיים.

שלוש הקהלות התמזגו ונתקבל לרב הרה"ג ר' אברהם שנפלד שליט"א מעיירת עניעד, הקרובה לקלוזנבורג, אשר בתקופת השואה היתה שייכת לטרנסילבניא הרומנית. הרב שנפלד הוא גיסו של הרב סופר מטעמעשוואר ותלמידו של מרן בעל "שבט סופר". העיירה עניעד היתה מפורסמת בשל בית הסוהר הארצי והענקי ששכן בקרבה. בית כנסת מיוחד עמד לצורך האסירים היהודים מכל פנות המדינה ששהו בין כתלי הכלא. הרב שנפעלד ביקר אצלם לעתים קרובות וסיפק להם גם תשמישי קדושה. הרב שנפעלד סיפר לי, כי לפעמים היו בין האסירים גם יהודים חרדים מזוקנים ואפילו חובשי "שטריימל", כי ברומניא דאז, היו דנים למספר חודשי מאסר סוחרים שפשטו את הרגל ולא שילמו את חובותיהם.

•

פעם "בילתה" בבית הכלא בעניעד חבורה שלמה של דתיים, שהרב שנפעלד סיפק להם לקראת חג הפסח, מצות, יין ואוכל כשר למזדרין. לאחר הפסח ביקר אצלם והתענין איך עבר עליהם הסדר של ליל פסח. השיבו לו: "הכל היה בסדר, היה לנו "ליל שימורים", כי הסוהרים שמרו עלינו, רק דבר אחד בלבד לא יכולנו לקיים — לפתוח את הדלת בעת אמירת "שפוך חמתך על הגוים"...

•

מעשה שנפטר גנב מובהק שהתפרנס כל ימי חייו מכייסות. והזמינו את הרב שנפעלד להשתתף בהלווייתו. אמרו עליו שאמר בדברי ההספד, כי אפשר ללמד זכות עליו, כי האיש הזה לא הלך ד' אמות ללא "נטילת ידים"...

•

פעם ביקר הרב שנפעלד בבית הסוהר בחודש אלול והשמיע בבית הכנסת של האסירים דרשה גדולה על התעוררות לתשובה. דבריו עשו רושם גדול על האסירים, עד כדי כך שעיני כמה מהם זלגו דמעות. כשנפרד מהם בסוף הדרשה ואיחל, תוך לחיצת יד לכל אחד, שנה טובה ומבורכת, ניגשה אליו קבוצה של נידונים ואחד מהם פנה אליו ואמר: "כבוד הרב, כאות הכרה והערכה על הדרשה היפה הזאת, אנחנו נותנים לך במתנה למזכרת נצח — שעון כיס מזהב ושרשרת זהב". הרב שנפעלד הסתכל על המתנה — והשעון היה מאד מוכר לו... התברר, כי בזמן שהוא אמר את הדרשה הם גנבו לו מתוך הכיס של החזי' את השעון שלו, והרב לא הרגיש בזה...

•

בקרבת העיר קלוזנבורג היה כפר בשם איקלוד. רב הקהלה היה הרה"ג ר' חיים יהודה בראון, ששמו התפרסם בטראנסילבניא ע"י הקמת ישיבה מקצועית בשם "תורה עם דרך ארץ". הרב בראון היה רגיל לבקר בערי המחוז, כדי לגייס בחורים לישיבתו וגם לגייס כספים לאחזקת הישיבה. היה משמיע גם דרשות בשבת ובחליט את חשיבות החינוך של בעלי מלאכה ברוח התורה והמסורה. הוא תקף בחריפות את ההורים שמכניסים את בניהם לבתי ספר תיכוניים נוצריים, או שמוסרים את בניהם לבעלי מלאכה חילוניים והחינוך החופשי משפיע השפעה שלילית על הבן ופוגע באמונתו באופן החמור ביותר. ובזה פירש מ"ש: "ויקח את המאכלת לשחוט את בנו", כלומר, בגלל האכילה — שיהיה לבן מקצוע במה להתפרנס — "וישחוט את בנו"...

משל, למה הדבר דומה, לאסון שקרה לבן האלמנה: בתקופת הצאר ברוסיא, הגיעו הקוזאקים לכפר אחד כדי לגייס את הנוער לצבא ולשרת את הקיסר שבע שנים והלכו מבית לבית לאסוף את הבחורים. עשירים קנו את שיחרור בניהם בכסף, אבל בני העניים התגייסו, באין ברירה. בכפר גרה אלמנה גלמודה ולה בן יחיד, שרצתה להציל אותו. מה עשתה? לקחה את בנה, את חיים'קה, השכיבה אותו על הרצפה, כיסתה אותו בשמיכה שחורה והדליקה נרות מסביב לראשו, התיישבה על ידו והתחילה לבכות... כשהגיעו הקוזאקים וראו אשה מבכה את בנה המת, הסתלקו. כשהקוזאקים עזבו את הכפר, התחילה האשה לצעוק מתוך שמחה: "חיים'קה קום! הסכנה חלפה כבר!" אבל חיים'קה לא זז. בבית היה סרחון ועשן סמיך של הנרות והשמיכה שעליו היתה כבדה, חיים'קה נשאר ללא אויר ומת... הנמשל: טעות בידי ההורים לחשוב, כי אחרי שבנם יסיים את חוק לימודיו באוניברסיטה או בבית מלאכה של גוים, הוא יחזור ליהדות, כי בינתיים הוא מת מבחינה רוחנית ודתית.

הרב בראון רצה שהתלמידים בישיבה שלו ילמדו מקצועות חדשים, כמו: נגרות ומכונאות, ובשום אופן לא את המקצועות הגלותיים, כמו: סנדלרות וחייטות. פעם סיפר, כי בעיר בערעגסאס, קבלו ראשי הקהלה חזן, בלחץ החייטים והסנדלרים, וזאת, בניגוד לרצונו של המרא דאתרא, שהיה בעל "קול אריה". אמר הגאון ר' אברהם יהודה שוורץ זי"ל: "עכשיו אני יכול להבין למה חשק לבם של בני ישראל במדבר לבשר בצל ודגים ולא חשקו גם בחזן, כי בדור המדבר כתוב "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה". ובכן, לא היו חייטים וסנדלרים, ממילא לא היה מי שידרוש חזן"... והרב המשיך: "ומה שהחליטו ראשי הקהלה להעלות את אגרת שחיטת

העופות, כדי לכסות את המשכורת של החזן, נתקיים בנו הפסוק: "כי עוף השמים יוליך את הקול..."

הישיבה באיקלוד לא היתה כל כך משוכללת. מהקהלה שלנו פעטרושען, למד בישיבה זו צעיר אחד במשך שנתיים. הבחור חזר הביתה ולא ידע לא תורה ולא מקצוע. אמרו עליו השכנים הליצנים: "אנחנו מאד מרוצים ממנו, הבחור הזה היה מחוצף גדול, הלך לישיבת איקלוד, אמנם תורה לא למד, אבל לימדו אותו "דרך ארץ"...

הרב הצדיק מנאסוד

הגה"צ רבי אברהם יהושע פריינד זצ"ל היה בנו של הגביר החסיד מוה"ר משה אריה פריינד, ראש הקהלה בסיגעט ואחיו של הרבני החסיד והנגיד מוה"ר חיים פריינד מסאטמער. למד תורה בישיבתו של מרן ה"דברי חיים" זצ"ל בצאנז ובישיבתו של בעל "ייטב לב" בסיגעט. כיהן ברבנות בכפר נידח הררי בשם נאסוד, הנמצא בטראנסילבניא הצפונית, ולמרות זאת היה מפורסם בכל קהלות זיבענבירגען בשל צדקתו הגדולה. בנוסף לכך, הי' גאון בתורה והד' חלקים של ה"שלחן־ערוך" היו שגורים בפיו, ובמיוחד היה בקי בהלכות מקוואות באופן יוצא מן הכלל. הוא פיזר כל כספו לצדקה

הצדיק רבי אברהם יהושע פריינד מנאסוד

ופעם בשנתיים ביקר בערי מחוז טראנסילבניא, לשם התרמה להכנסת כלה. ערך "שלחנות" בבית המדרש כמו אדמו"ר ובצאת השבת באו היהודים בהמוניהם, כדי לקבל את ברכתו. אולם, גם כאדמו"ר היה קיצוני וקנאי ובנוגע לדרכי ה' לא נשא פנים לשום נברא. הוא לא קיבל פיתקא ופדיון ממחלל ש"ק, וממי שאשתו הולכת בשערות ללא כיסוי וממי שאוכל מצות הנעשות ע"י מכונה.

הצדיק מנאסוד התנהג כמו שהתנהגו פעם הנביאים בישראל. דברי תוכחה ומוסר שהיה לו להגיד — היה אומר פנים אל פנים, ללא אימה ופחד. הוא שנא בתכלית השנאה את הרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער מקלוזנבורג, בשל אהדתו לציונות. בדק את המקוה המרכזי של הקהלה ומצא שהוא פסול. בא אל הרב גלאזנער, פתח את דלת ביתו, סירב להכנס ואמר בקול בזה"ל: "באתי להזהיר אותך, כרב המקום, שהמקוה של קהלתך פסול בהחלט! הנך מתבקש לסגור אותו כדי לא להכשיל את הרבים באיסור כרת ר"ל!" הרב גלאזנער דחה את דבריו וכדי להצדיק את עמדתו, הוציא לאור קונטרס בשם "בירור הלכה" ובו הביא ראיות מש"ס ופוסקים, שאין כל יסוד לאיסורו של הרב פריינד מנאסוד. רוב גאוני הונגאריא הצדיקו את הרב מנאסוד, שתמך את יסודותיו על שו"ת "דברי חיים", אבל הגאון מבערז'אן ושאר גאוני גאליציא, עמדו לימינו של הרב גלאזנער. בכל זאת, כל היהודים יראי ד' בקלחנבורג התחילו להשתמש במקוה הקטן שנמצא במרתף, מתחת לבית הכנסת הספרדי ברחוב קאדאר.

כן יצא הרה"צ ר' אברהם יהושע פריינד נגד שוחט קהלתו, שנשאו לבו לתמוך ברעיון הציוני ואסר את שחיטתו. מדובר בשו"ב ר' דוד מושקוביץ, שהוציא לאור את הספר "רגל מבשר" ולימד זכות על התנועה הציונית. יותר מאוחר, אסר הרב הצדיק מנאסוד גם את שחיטתו של שוחט הכפר סאן־ג'ורג', מקום קייט בטראנסילבניא, המוכר היטב לחוגים דתיים. השוחט ר' דוד מושקוביץ הנ"ל, בא לעזרתו של השוחט הנאמר והוציא קונטרס נגד הרב מנאסוד בשם "משפט לעשוקים", בו הוא מברר את צדקתו של השוחט הנאסר ושופך בוז וקלון על הצדיק מנאסוד.

בביקורו הראשון של הצדיק מנאסוד בקהלתי, לקחתי אותו למקוה של קהלתנו שנבנה לפי התוכניות שלי. עשיתי זאת כדי למנוע הפתעות בלתי נעימות, מכיון ששמעתי שהרב פריינד זי"ל אסר גם את המקוה מסאטמער והרה"ג ר' יהודה גרינוואלד צוה עליו לעזוב את העיר... לאחר שהצדיק מנאסוד נוכח לדעת כי הכל כשורה אפילו לדעתו של בעל "דברי חיים" וזוהי מקווה־מעין ממדרגה ראשונה, אמר לי "כשר למהדרין". אולם בערב שבת, לפני הדלקת הנרות, צוה על גבאי בית הכנסת המרכזי לכבות את כל אורות החשמל, מכיון שנודע לו כי בחברת החשמל המקומית, היה חבר גם יהודי מומר אחד, והיינו נאלצים להתפלל לאור הנרות בלבד. הוא עבד את ה' בשמחה ואת הפיוט "לכה דודי" הוא שר בהתלהבות עד כלות הנפש כמעט ובתוך השירה מחא כף ורקד בעיניים עצומות במשך חצי שעה, עד שהגיע מעמוד התפלה שע"י ארון הקודש ועד לשלחן קריאת התורה. מרבית ימיו ישב בצום ובתעניות וסירב ללון בבית, שלא היה בו ספר "דברי חיים".

אשה חולנית פנתה אליו בבקשה שיברך אותה, אמר הצדיק מנאסוד: "אני מבטיח לך רפואה שלמה במהרה, בתנאי, שתגלחי את שערות ראשך". כשיצאה האשה פנה אל הצדיק אחד מחסידיו הקרובים ושאלו: "ומה יהיה אם האשה הזאת בכל זאת לא תשוב למצב בריאותה?" השיב הרב מנאסוד "אזי, אני לא אהיה אדמו"ר מחולל נפלאות, אבל בינתיים היא נשארת ללא שערות ראשה"...

ומעשה בתושב עירנו שהגיש קוויטל לצדיק ובתוך כך שיקר לפניו באמרו שאשתו הולכת בפאה נכרית. אך כשנודע האמת לרבי שלח לו בחזרה את הכסף בידי הגבאי.

את בניו של ה"דברי חיים" זצ"ל כיבד ביותרת הכבוד. ודכירנא, כשביליתי עמו בצוותא חדא בכפר הקייט בשם סאן־ג'ורג', שהיה שייך לרבנות שלו, היה שם גם הרב הצדיק ר' שלום אליעזר מראצפערט, בנו של ה"דברי חיים", שנולד לעת זקנתו. עמד לפניו הצדיק מנאסוד כעבדא קמיה מרא. דרכו היתה להאריך מאד בתפלת השמונה עשרה, אבל כשהתפלל אתנו הרה"צ ר' שלום אליעזר, היה הרב מקצר בתפלתו, כדי שבנו של ה"דברי חיים" לא ימתין לו. וכששמע הצדיק מנאסד, כי אחד מנכדי הצדיק ר' חיים האלבערשטאם בא מפולין כדי לשבות באחת הערים במדינת רומניא, אז היה הרב מנאסוד מן הראשונים שנסינו לשם, כדי לחלוק לו כבוד. וזאת עשה גם לעת זקנתו, כשהיה חולה וחלש והדרך הארוכה היתה קשה עליו.

ודכירנא, כי פעם החליט לעזוב את מקום הקייט ולחזור הביתה, ועגלון אחד בא ולקח את כל חפציו. לעת ערב נמלך בדעתו, כי רק ביום מחר יסע הביתה. לקח את נכדו, למרות שירד הגשם והיה מזג אוויר סוער ושלח אותו הביתה עם העגלה בחשכת הלילה, כדי להביא לו בחזרה את ספר "דברי חיים", מכיון שלא רצה ללון אפילו לינה אחת, בלי שיהיה לו הספר של רבו בבית.

*

למרות כי במקום הקייט היו עשרות רבנים, חסידים ועסקנים מכל פנות הארץ, הצדיק מנאסוד לא בא בדברים ולא שח אלא עם מספר מצומצם של רבנים ותלמידי חכמים. לשאלתי, הראה לי מ"ש ב"דברי חיים" עה"ת, השמטות בפ' ויקהל: "כנראה בעליל שהרבנים והחסידים והבע"ב שבדור המה בעוה"ר רובן מע"ר ורוצים לשרור על הצבור וכל מעשיהם רק לקבל כבוד וממון ולכן אין להתחבר עמהם רק עם אלו שעובדים באמת ומוסרים נפשם לד' ואינם מקבלים שום תועלת לעצמם"...

*

פעם, כשישבנו על ספסל בתוך הגן של מקום הנופש הנ"ל ושתינו מהכוסות שבידינו ממי "מעינות הישועה", אמר לי הצדיק מנאסוד: "את גודל צדקתו של רבי הקדוש ר' חיים מצאנז זי"ע אפשר לראות בספר השאלות והתשובות שלו, יותר מספר על התורה. לדוגמא, בכל מקום שהגאון מצאנז מזכיר את שמו של הקב"ה, אינו כותב כמו שאר הגדולים בקיצור — ד', אלא הוא כותב: "השם יו"ד ה"א וי"ו ה"א יתברך ויתעלה שמו".

דוגמא נוספת שאפשר לראות ממנה את צדקתו היא, באחד הסימנים בחלק יו"ד הוא כותב בין השאר, שנתן מאה קערבליך כסף לאיש מיוחד שיסע לחו"ל לחקור את מקורם של התרנגולים האנגליים, האם הם עופות טהורים. "האמן לי", אמר הצדיק מנאסוד "שרבי חיים מצאנז מעולם לא אכל את העופות האלו, כי לא היה בעל תאוה

חלילה, אלא כדי לברר את ההלכה לאמיתה, פיזר הון רב כזה. אם כן, האם צריך צדקות יותר גדולה מזה?" מעולם לא אמר הצדיק מנאסוד את השם ה"דברי חיים", כמו שאמרו רבנים אחרים, אלא — "הרב הקדוש" (דער היילגער רב).

*

כן סיפר לי על האדמו"ר מצאנז, שבדומה לרבו האדמו"ר רבי נפתלי מרופשיץ זצ"ל אף הוא אהב ביותר את הפיקחים ולא יכול היה לסבול את הטפשים. פעם, היה במצב רוח טוב והכניס לתוך חדרו שלושה מנכדיו ששיחקו בחצרו. פנה ה"דברי חיים" אל הראשון ואמר: "הגד לי בכנות, אם תמצא ברחוב ארנק כסף, האם תשיב את האבידה לבעליה?" "בודאי" — השיב הנער — "הייתי משיב את האבידה תיכף ומיד". אמר לו ה"דברי חיים": "שוטה אתה!", פנה באותה השאלה אל הנער השני, שהשיב: "לא טיפש אנכי להחזיר ארנק עם כסף, מובן מאליו שלא הייתי מחזיר". אמר לו ה"דברי חיים": "רשע אתה!", הנכד השלישי אמר: "סבא, איך אני יכול לדעת מראש, האם אוכל אז להתגבר על היצר או לא, אולי השי"ת יהיה בעזרי, ואצליח בכ"ז להתגבר ולהשיב את האבידה לבעליה". נתן לו ה"דברי חיים" נשיקה ואמר לו: "חכם אתה בני".

*

פעם, זימן לחדרו אחד מנכדיו, תינוק קטן, ושאלו: "הגד לי את האמת, האם אתה אוהב את הרבי שלך ואת החומש?". אמר לו הילד: "כמובן שאני אוהב מאד את המלמד שלי וגם את החומש" זעם עליו ה"דברי חיים" ואמר: או טיפש או שקרן אתה ואף פעם לא תהיה למדן, צא החוצה!". זימן לחדרו נכד אחר ושאלו אותה השאלה. הילד היה פיקח והשיב: "סבא, האם לא תתרגז עלי אם אגיד לך את האמת: אני שונא בתכלית השנאה את המלמד שיורד לחיי ולא נותן לי לשחק ואני מאחל לו שילך למיתה והחומש עם האותיות הקטנות של רש"י ישרף"... נתן לו ה"דברי חיים" מטבע של כסף ואמר: "תלמיד חכם גדול יהיה ממך"... והצדיק מצאנז הסביר את דבריו לחסידיו: "בדרך כלל "מבית הספר תינוק בורח" אם הוא חכם, אבל אם הוא חכם — ישאר חכם ויבוא הזמן, במוקדם או במאוחר, שיגיע לידי המסקנה, כי המלמד והחומש והרש"י אינם השונאים שלו, להיפך, והוא יתיחס אליהם באהבה רבה וילמד תורה ויהיה למדן. מכיון שכל תכונות האדם משתנות במשך החיים, אבל החכמה והטיפשות מלוות אותו משחר ילדות עד לזקנה מופלגת. משל למה תכונותיו של אדם דומות? לגלגל שבמרכזו נמצאת החכמה, מדות אחרות שיש לו, הן רק חישורים של המרכז. ולכן, יהודי שהוא חכם הוא: למדן־חכם, נגן־חכם, ספרא רבא־חכם, עסקן צבורי־חכם וכיו"ב. אבל מי שהוא טיפש, הוא למדן־טיפש, נגן־טיפש, חזן־טיפש, ספרא רבא־טיפש, עסקן צבורי־טיפש וכיו"ב".

*

אני הגבר נוכחתי לדעת, כי הצדיק מנאסוד רבי אברהם יהושע פריינד זצ"ל אכן למד תורה לשמה. ראיתי זאת במו עיני כשהיינו שכנים והתגוררנו במקום הנופש הנ"ל באותו בית, חדר ע"י חדר. וזוא התיישב ללמוד בתחילת הלילה ולא קם מן הגמרא עד הבוקר. אזי, עזב את חדרו והלך לטבול במקוה לקראת תפלת שחרית. נכנסתי לחדרו וראיתי, כי הדפים של הגמרא היו לחים מדמעות שהורידו הצדיק בעת לימודו. זי"ע ועל כל ישראל אמן.

קהלת באַנפי — הוניאָד

בדרך המלך, בין שתי ערים גדולות בטראנסילבניא — קלוזנבורג וגרוסווארדיין, נמצאת קהלת באנפי — הוניאָד. קהלה זו היתה פועלת מאז ומתמיד ברוח ישראל סבא, כי רובם ככולם של תושבי העירה היו יהודים יראים, תלמידי חכמים וחסידים. בין הרבנים שכיהנו כאן יש לציין את הרה״ג ר׳ אברהם שטארק ז״ל, שהיה רב גדול בתורה. אחריו כיהן ברבנות הרה״ג ר׳ יעקב יחזקיה גרינוואלד, שבא מקהלת צעלעם. אמרו עליו, שהיה רב גאון וצדיק ומרביץ תורה מופלא. ייסד בית המדרש בהוניאָד לתלמידי חכמים שבחצר בית הכנסת וערך כאן שיעורי תורה קבועים מדי יום ביומו. כעבור מספר שנים עזב את כסא הרבנות בהוניאָד ועבר לקהלת פאפא שבהונגאריא. הוציא לאור את הספר ״ויגד יעקב״.

בבאנפי — הוניאָד כיהן כרב גם הגה״צ ר׳ זאב ווּאלף גולדבערג ז״ל. לאחר פטירתו, מילא את מקומו ברבנות חתנו, הרב הגאון הצדיק ר׳ ישראל פריינד זצ״ל, בנו של הרב הצדיק ר׳ אברהם יהושע פריינד מנאסוד זצ״ל. הרב ר׳ ישראל, אמנם היה גדול בתורה וצדיק תמים במעשיו, אך לא היה יכול לשאת דרשה מסיבה פשוטה — לא שמעו אותו. מטבעו היתה לו נשימה קצרה ולא היה לו כוח להשמיע קול חזק, שישמעו אותו באולם. בקושי שמעו את דבריו עד מרחק של שני מטרים. למרות זאת, כיבדו אותו אנשי עירו ולא רצו להעבירו מכסא הרבנות, בגלל צדקתו. בחצרו התגוררו בניו וחתניו ונכדיו וכולם היו חסידים וצדיקים, שעסקו בתורה ועבדו את ד׳ יומם ולילה. באותה חצר התגוררה גם הרבנית שלו, שיצאה מדעתה בעת לידה ר״ל, אך ר׳ ישראל סירב לגרש אותה באומרו שהיא בת תלמיד חכם ויש לה ילדים טובים... כן התגוררה באותה חצר החותנת שלו, כלומר, אלמנת הרב הצדיק ר׳ זאב ווּאלף גולדבערג זצ״ל, שזכתה לאריכות ימים. לאחר תפלת קבלת שבת, הלכו עד פתח חדרה, הרב עם כל בני משפחתו וכל המתפללים של בית מדרשו לברך אותה ב״שבת שלום״.

סיפרה לי בתי, מרת רבקה הי״ד, שבהוניאָד היו מספר יהודים מודרניים, שצעקו כי הרב ר׳ ישראל אינו מתפקד כראוי, ואין מי שיגיד דברי מוסר לצבור, אין מי שיטפל בנוער והכרחי להביא רב אחר שיהיה איש מוכשר, דרשן ופעיל צבורי, אך מהלומות הגורל השתיקו את היהודים האלה, וכל הקהלה ראתה בזה את כוחו של הצדיק.

בכל זאת, לקראת ״שבת שובה״ ו״שבת הגדול״ פרסמו בכל העיירה, כי הרב המרא דאתרא יבוא מבית מדרשו לבית הכנסת הגדול המרכזי לשאת את דרשתו. בית הכנסת הזה, שהתפללו בו במשך השנה אשכנזים מתנגדים מובהקים, היה מלא מפה לפה, כי הצטופפו כאן גם החסידים וחובשי ה״שטריימעלים״, שבאו גם מבית מדרשו של תלמידי הרב גרינוואלד מצעלעם, ומבית מדרשו של הרב, כולם, אנשים, נשים, זקן וטף באו לשמוע את הדרשה של הרב,דמתא. אך לא שמעו אף מלה... הרב עמד על הדוכן לפני ארון הקודש, עטוף בטליתו, הסתכל בספר שלפניו ודיבר. כולם ראו איך שהוא מדבר ועושה מאמצים גדולים ומוחה בכנף טליתו את זעת אפיו, אך לא שמעו אותו. מסביבו עמדו הילדים והנכדים שלו שהטו אוזן קשבת, כדי להבין את דבריו. והצבור ישב בסבלנות במשך שעתיים ולא היה פוצה פה ומצפצף נגד הרב.

בסוף הדרשה, עברו לפניו כל בני הקהלה להגיד לו "יישר כוח". בעקבות כך, אפשר לקבוע, כי במחוז טראנסילבניא היו צדיקים לא רק בין הרבנים, אלא היו גם בעלי בתים שהיו צדיקים...

•

בקהלה זו התגוררה בתי וחתני הרבני המופלג בתור"ש מוה"ר יששכר דב ליכטענשטיין הי"ד, נכד הרב מבעטלאן ונינו של ר' הלל מקולומייא. היה תלמיד הרה"ג ר' עקיבא סופר בפרעשבורג ונסמך להוראה מאת גדולי רבני טראנסילבניא. היה מראשי הקהלה בהוניאָד, עסקן צבורי, מבוסס בפרנסה ונואם מחונן. הצבור, שהיה צמא לשמוע דברי תורה ודרשה. תבע ממנו לנאום, בכל הזדמנות. אך אני אסרתי עליו בהחלט לשאת דרשות, כדי לא לשפוך את דמו של המרא דאתרא ר' ישראל פריינד, שהיה צדיק תמים.

הקהלה באנפי — הוניאָד נפלה בחלקה של הונגאריא, בעקבות ההחלטה של שני אויבי ישראל (שר החוץ הגרמני ריבענטרופ ושר החוץ האיטלקי צ'אנו ימ"ש) בווינה, ועי"כ נחרבה הקהלה המפוארת הזאת על קדושת השם, ובין אנשי הקהלה גם חתני הנ"ל ובתי היקרה ושתי בנותיה, הי"ד.

עם זאת, במסיבות משפחתיות ובדלתיים סגורות, כשהיה ברור, כי הדברים לא יגיעו לאזני הרב, השמיע חתני המנוח דברי תורה ודרשות ראויות לשבח. ה' חוננו דעת ובדרך כלל השתמש בחידושי תורה וברעיונות מקוריים משלו, אך מכיון ובהוניאָד היה מאורגן סניף "אגודת ישראל", הגיעו לידיו ספריו של בעל "חפץ חיים" זצ"ל והוא השתמש לפעמים במשליו. והנה כמה מהמשלים שסיפר לי בשם ה"חפץ חיים", כפי שאני זוכר אותם ושנכנסו ללבי.

ממשלי החפץ חיים

סוחר סיטונאי של תבואה התלונן לפני ה"חפץ חיים", שהקונים בעלי טחנות הקמח, עושים לו הרבה צרות, הם דורשים שהתבואה תהיה יבישה ולבנה ונקיה ולא משלמים בכסף מלא אלא בשטרות, שלפעמים אין להם כיסוי, ואפילו אם הוא מוכר הרבה תבואה, אינו מרוויח. אבל בסוף תקופת המלחמה בזמן המהפכה, כשאנשים עמדו בתור, שעות ארוכות בקור גדול, לקבל ככר מסכן, שהיה עשוי חצי קמח־לחם וחצי תירס מסריח והיה שחור כאדמה וחמוץ כחומץ, אז היה הסוחר מרוצה ביותר ואמר: "כעת, בעלי טחנות הקמח לא בודקים את איכות התבואה ומשלמים מראש בכסף מלא, היום אפילו אם אני מוכר פחות, אני מרוויח יותר".

אמר ה"חפץ חיים", כי מסיפור זה אפשר ללמוד מוסר השכל. והנה הנמשל: בשנים קדמוניות, כשבתי מדרשות ובתי כנסת היו מלאים יהודים שלמדו תורה ועבדו את ד' בלב טהור, היה הקב"ה כביכול מבקש סחורה טובה והיינו — תורה לשמה, תפלה בכוונה גדולה והיה בודק כל מצוה ומצוה אם נעשתה כדין וכהלכה. והמצוות שלא קיימו אותה על כל דקדוקיה ופרטותיה לא היתה פרחה לעילא, כי לא קבלו אותה בשמים. אבל מאז שמספר שומרי תורה והלמדנים נעשה קטן, ואפילו אלו שמקיימים מצוות, עושים זאת ללא כוונה ואלו שהולכים לבית הכנסת מתפללים מעט ומשוחחים הרבה, כבר לא בודקים בשמים באיכות התפלה ובאיכות התורה ומקבלים הכל. וה"חפץ חיים" סיים את דבריו: "והיום, אפשר להרוויח ממעט, יותר מאי פעם מהרבה..."

*

פעם ביקר ה"חפץ חיים" בלעמבערג. היה עגלון מסוים שהיה צריך להסיע את ה"חפץ חיים" מתחנת הרכבת עד העיר לכתובת מסוימת. היו שני סוחרים שעשו עסק עם העגלון שימכור להם את הזכות שהמה ינהלו את הסוסים. וכן היה. אבל אח"כ חזר בו העגלון מהעסק, כי הבין שזו זכות גדולה והחזיר להם הכסף, אך הם סרבו לקבל וכשהגיע ה"חפץ חיים" פנו אליו בדין תורה... ה"חפץ חיים" פסק שהסוחרים זכו בזכות ומקח הוי מקח, אלא שהעגלון צריך לשבת על ידו בעגלה...

*

איש אחד יצא לשוק והתחיל לצעוק, כי בית גדול בן כמה קומות, שעומד ברחוב שלו, נוטה ליפול וצריך להזמין במהירות את האמבולנסים ואת מכבי האש, כדי להציל את דיירי הבית, כי הם עלולים ליהרג. התאספו מסביב לבית כמה מאות אנשים, בדקו ולא מצאו שום דבר. אמר פיקח אחד: "אולי היה רצוי לקחת את האיש הזה שעשה את הבהלה, לרופא עיניים ולבדוק את העיניים שלו, אולי הוא זקוק למשקפיים, כי ללא משקפיים דומה לו שכל בית נוטה ליפול".

הנמשל: ישנם אנשים בימינו שצועקים, כי התורה הקדושה וההלכות והמצוות שלנו, שקיימות אלפי שנים אינם בסדר, ואינם יכולים להתקיים בתקופה שלנו, כי הם נוטים ליפול. אולי כדאי לקחת את האיש הזה ולבדוק את העיניים שלו... ואת הסיבות שדוחפות אותו לכך שיצעק ויעשה בהלה...

*

ביקשו מאחד מחסידיו של ה"חפץ חיים" שיספר איזה מופת מהרבי שלו. על זה השיב: "חסידים אחרים מספרים בדרך כלל איך הקב"ה ממלא את רצון הרבי, ואני אספר לכם איך הרבי שלי ממלא את רצון הקב"ה..."

*

ה"חפץ חיים" היה מספר את הסיפור הבא: "מגיד בא לעיר ונשא דרשה גדולה, תוך התלהבות בלתי רגילה ודיבר בקול בכי על תשובה ומעשים טובים. דבריו נכנסו ללב המקשיבים שהורידו דמעות. אך הם התפלאו מאד כשבסיום הדרשה, שם המגיד קערה על השלחן והמתפללים נתבקשו לתרום נדבה למגיד. שאלו כולם:

"היתכן שצדיק כזה יבקש כסף עבור דרשתו?" השיב להם המגיד:

"משל, למה הדבר דומה, ללולייין שמסכן את נפשו והולך על חוט מתוח בין שני בנינים גבוהים. אם הוא לא שומר על שווי המשקל שלו, הוא מסוגל ליפול ולמות. ובכן, בזמן שהוא עובר על החוט ועושה עליו כל מיני תנועות, ברגע זה הוא לא חושב על משהו אחר רק על דבר אחד — לשמור בקפדנות על שיווי משקל. אבל, לאחר שסיים בהצלחה את משימתו והוא יורד לארץ, הוא לוקח כובע בידו ואוסף נדבות, כדי שתהיה לו אפשרות לחיות, לפרנס את נפשו וללכת על החוט גם במקומות אחרים..."

*

שתי אחיות התחתנו, האחת לעשיר גדול והשניה לסנדלר עני. במרוצת השנים נפגשו שתיהן במסיבת שמחה משפחתית, פנתה העניה לאחותה העשירה ושאלה לשלומה וכו', פרצה בבכי ואמרה: "אמנם, בעלי עשיר וקונה לי תכשיטי זהב ויהלומים ושמלות יפות, אבל מטבעו הוא איש גס רוח, עושה הכל בניגוד לרצוני ואינו

מכבד אותי". האחות העניה אמרה: "אמנם בעלי עני גדול, אבל הוא מאד אוהב אותי ואני מאד מאושרת, למרות שאין לי תכשיטים של אבנים טובות ומרגליות וגם השמלות שלי אינן יפות ומודרניות". והנמשל לפי החפץ חיים: שני ספרי תורה נפגשו בעת ההקפות של שמחת תורה בחצר בית הכנסת, ספר תורה אחד היה שייך לבית הכנסת הגדול והמרכזי, שבו מתפללים הסוחרים העשירים המודרניים, היתה לו כתונת תפורה עם פרחי זהב, כתר כסף על ראשו וידית של כסף, כשנפגש בעת ההקפות והריקודים עם אחיו — ספר תורה אחר, שהיה שייך לבית מדרש שחסידים בעלי מלאכה מתפללים שם, שהם ברובם אביונים ואין לספר תורה שלהם תכשיטים של כסף, אבל הם אוהבים אותו בלב ונפש ומוסרים עליו את חייהם...

הגאון רבי ישראל מאיר הכהן
מראדין בעל ה"חפץ חיים"

הצדיק ר' הלל מקולומייע

הרב הגאון ר' הלל ליכטענשטיין זצ"ל היה גדול בתורה וצדיק יסוד עולם, דרשן מפואר ומוכיח גדול, שקנא את קנאת ד' צבאות. היה תלמידו של מרן ה"חתם סופר" זי"ע ובא בברית נישואין עם בתו של הרה"ג ר' יחיאל שלזינגער, מגיד מישרים בפרעשבורג, שהיה גם חותנו של המגיד העממי המפורסם ר' אבא הערצל בפרעשבורג.

רבי הלל נודע כמחמיר גדול וכמהדר בדקדוקי מצות. מסופר שכשבא להגאון רבי יהודא אסאד מסערדאהלי זצ"ל כדי להבחן ולקבל ממנו כתב הוראה, הגאון עסק אתו בהלכה עד עת הצהרים והזמינו לסעוד על שולחנו. כאשר הגישו לו כסא מרופד לא רצה לשבת, מחשש שעטנז, עד שהוגש ספסל עץ. את הלחם לא אכל מכיון שנשאר משבת, וזמן החום היה, ושמא תולעים מרחשים בו. כמו כן מנע עצמו מלאכול מרק הבשר, באשר שהתבלינין שבתוכו צריכין בדיקת תולעים. ועל תבשיל תפוחי אדמה הסתפק אולי לא נזהרו מלשימם תחת המטה (שע"י כך מאכלים נאסרים).

אז פנה אליו בעה"ב הגאון בשאלה: מה שמו? התפלא רבי הלל: וכי לא ידע רבינו כי הלל שמי? כן, ענהו הרב: הלל שמו, הלא לי נאה שם הלל, כי יש לי מסבלנותו של הלל...

ר' הלל קולומייער, שנולד בכפר נידח בהונגאריא היה כולו קודש לד'. כל ימיו לא נח ולא שקט ונסע מעיר לעיר ומכפר לכפר בכל מדינת אוסטריא־הונגאריא, בכדי ללמד לעם את יראת ה' הטהורה ודבריו היו כגחלי אש ורבים השיב מעוון. לא נשא פני איש ואפילו את הגדול שבגדולים הוכיח בדברי מוסר, אם ראה או שמע עליו דבר שאינו הגון. במיוחד יצא בדברי אש נגד פריצי הדור שרצו לבצע שינויים בקהלות ישראל, בהתאם לרוח הזמן.

על אף היותו תלמידו של מרן ה"חתם סופר", נטה לחסידות ונהג לנסוע לאדמו"ר בעל "דברי חיים". מספרים עליו, כי בבואו בפעם הראשונה לצאנז, לפני שנכנס לרבי לקבלת שלום, הבחין כי מעל למשקוף לא השאירו אמה על אמה בלי טיח "זכר לחורבן". מיהר ר' הלל, השיג סולם ופטיש, עלה בעצמו והתחיל לקלף את הטיח מעל דלת הכניסה. התחילו החסידים לגעור בהונגארי הזה, המעיז לעשות כן על דעת עצמו. הצעקות הגיעו לאזני ה"דברי חיים" שיצא מחדרו ואמר לחסידיו: "תנו לו לגמור את עבודתו! כל המהרהר אחריו כאילו מהרהר אחרי השכינה, כי כל כוונותיו לשם שמים".

מספרים על ר' הלל מקולומייא שהיה מהדר בקיום המצוות עד כדי כך, שקנה לו חמור, בכדי לקיים מצוות פטר חמור וגם צאן היה לו, בכדי לקיים מצוות ראשית הגז. הוציא לאור ספרי מוסר בשם "משכיל אל דל", "אבקת רוכל", "עת לעשות", וכן ספר "מקרי דרדקי" עה"ת ושו"ת "בית הלל". כיהן בתור רב בעיר מערגערעטען (טרנסילבניא), מכאן עבר לקהלת קלחנבורג ומכאן לקהלת סיקסו בהונגאריא ומכאן העתיק את מושבו לעיר קולומייא שבגליציא, שם כיהן ברבנות עד אחרית ימיו ושם מנוחתו כבוד.

פעם אמר בדרשתו: "בעשרת ימי תשובה ובימים הנוראים מתפללים הרבה, אבל לא שמים לב ולא מקיימים מה שאומרים. משל, למה הדבר דומה? לרופא, שכתב מירשם ונתנו לחולה ואמר לו: "את זה תשים על המכה שלוש פעמים ביום ותתרפא". לאחר מספר ימים פנה החולה אל הרופא בתלונה שהוא מרגיש עוד יותר גרוע, ויש לו כאבים עצומים מהפצע. שאל הרופא: "האם עשית כאשר צויתיך?" — "כמובן", ענה החולה והראה את פתק המירשם המלוכלך והקרוע. התפרץ עליו בזעם הרופא ואמר: "טיפש שכמוך, היית צריך ללכת לבית המרקחת ולקנות מה שכתוב במרשם ולשים את התרופות על המכה, אבל מה הרווחת אם נשארת עם המירשם בידים?" והנה הנמשל: "מה שאנו קוראים בתפלה "תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה", אלו הם רק המרשמים של התרופות"...

*

את ענין הצדקה הסביר במשל: עשיר שירד מנכסיו אמר לאשתו: "בזמן שהיינו עשירים והשלחן שלנו היה מלא מאכלים טובים, בשר ודגים ופירות ומשקאות, לא אכלנו הרבה לחם, אבל היום, כשאנחנו אוכלים מעט מהמאכלים היקרים, צריך סל יותר גדול ללחם". כמו כן, בימים הקדמונים כשהיו לנו תורה בבתי מדרשות ועבודת קרבנות בבית המקדש, שיכפרו על חטאינו, לא היינו צריכים להרבות בצדקה, אבל היום — בעוונותינו הרבים — שאין לנו תורה ועבודה, עלינו להרבות בצדקה.

*

בימים הנוראים מתחיל החזן את תפלתו "הנני העני ממעש". כוונת מלים אלו אפשר להבין ע"י משל. סוחר כפרי עשיר נסע לעיר בכדי לערוך קניות. ידידיו הכפריים נתנו לו רשימה של מצרכים שיקנה להם. כמו כן נתנו לו את הכסף. לפעמים קרה, שנתנו לו פחות כסף, או שהסחורה עלתה יותר, ואז שילם העשיר מכיסו וכשחזר לכפרו קיבל בחזרה את הכסף. אבל, לאחר זמן, נפטר העשיר ובמקומו ערך את הקניות עני וקבצן. גם לו נתנו רשימה, אבל אם לא נתנו לו די כסף, לא היה לו מאיפה להשלים ולא קנה את הסחורה.

הנה הנמשל: פעם היו בעלי תפלה, אנשים צדיקים עם הרבה זכויות משלהם, ואפילו אם היו בין המתפללים כאלה, שלא היו להם מצוות ומעשים טובים ולא היו ראוים שהקב"ה ימלא אחרי תפלתם, היה הבעל תפלה משלים משלו... אבל היום בימינו אנו, החזן שלנו הוא עני ואביון במצוות ובמעשים טובים, לכן הוא אומר בצדק: "הנני העני ממעש"...

*

"לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון". משל, למה הדבר דומה? לילדים שלומדים ב"חדר" ונמאס עליהם לשבת כל היום וללמוד. מתארגנים הם בערמה וכל אחד אומר לרבי תירוץ אחר שהוא יוצא לכמה דקות. כשהילדים מגיעים לחצר, הם מתחילים לשחק, אחד הוא מלך, השני שופט, השלישי שוטר, הרביעי גנב והם מתעמקים במשחק ושוכחים שיש בעולם "חדר", "ספר" ו"מלמד". כעבור זמן, החדר התרוקן, לוקח המלמד את המקל בידו ויוצא החוצה לבדוק לאן נעלמו הילדים? בפתח החצר, כשהילדים חוזרים בריצה לחדר ועוברים תחת שבטו, מקבל כל אחד את החלק שלו ובחדר בוכים כולם.

והנה הנמשל: בעולם הזה כל אדם ממלא תפקיד מסוים בחיים, אבל שוכחים כי זה הכל רק משחק זמני, כי בסופו של דבר בא ה"מלמד" והמקל בידו. וזה כוונתו של עקביא בן מהללאל שאומר "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון".

•

"אל תפרוש מן הצבור" הכוונה — להתפלל תמיד בצבור ובמנין ולא ביחידות. וזאת מדוע? — כי איש שיש לו בקשה לראש העיר והוא מעונין שלא ידחו לו את הבקשה, הוא לא ילך לבד לעיריה אלא ירכיב משלחת שלימה ואז הדבר עושה רושם על ראש העיר והוא אינו יכול לדחות את הבקשה. זאת ועוד: התפלה בבית דומה לחוצפת הקבצן שרוצה להשיג הלואה אצל העשיר, ובמקום ללכת לביתו של העשיר, הוא מזמין את העשיר לביתו...

•

"כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", כלומר — כל יהודי מקבל שכרו לפי מה שהשקיע — "לפום צערא אגרא". משל למה הדבר דומה? למלך שבנה ארמון ורצה שהאולם שהוא יושב בו יהיה משוכלל יוצא מן הכלל. הזמין המלך ארבעה ציירים ואמר להם: "כל אחד מכם יצייר קיר אחד והקיר שיהיה הכי יפה, יקבל כפרס סכום כסף גדול". היה צייר חכם אחד שלא עשה שום דבר עם הקיר שלו. כשכולם סיימו את עבודתם, הוא הביא מראה בגודל הקיר וראו במראה שלו את שלושת הקירות הנהדרים. המלך, שהיה פיקח אמר לצייר: "באמת, עשית עבודה נפלאה ואתה תקבל את השכר של כולם". מה עשה המלך? תלה על כל קיר שק של כסף ולצייר עם המראה אמר: "הסתכל במראה שלך, ושלושה שקי הכסף לפניך..."

•

איש אחד התגייס לצבא ברוסיא לשבע שנים. אשתו נשארה לבדה, גלמודה עם ילדים קטנים ולא היה להם מה לאכול. היא מכרה את כל החפצים בבית וקנתה דברי מזון, רק את טבעת הקידושין היא לא רצתה למכור בשום אופן, למרות שסבלה חרפת רעב ממש, כי אמרה: "הטבעת הזאת היא אות אהבה ביני ובין בעלי, שיחזור הביתה ויזכה לשקם את הבית ואת המשפחה". "כמו כן הוא יום שבת קודש, הרבה מצוות הלכו לנו לאיבוד, כי איננו יכולים לקיים אותן בגולה, ועל הרבה מצוות אנו עוברים בגלל הפרנסה, בכדי שנוכל לכלכל את בני משפחתנו, אבל על קדושת השבת, שהיא אות בין הקב"ה ובין עם ישראל, אסור לוותר ואסור למכור..."

•

"על חטא שחטאנו לפניך במשא ומתן, ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשתה". ואמר הצדיק מקולומייא לפרש את הקשר בין שני הנושאים האלו, כי כאשר יבוא האדם לעיר אחת ויראה שכתוב על השלט "מסעדה כשרה", הוא יכנס ויזמין לו ארוחה בלי שום חקירה ודרישה. אבל אם בתוך הסעודה יפנה אליו בעל המסעדה ויבקש ממנו הלואה בתור גמילות חסד, אז הוא ידחה אותו ויגיד: "הלא אינני מכיר אותך" ולא יתן לו בהלואה אף פרוטה. משום כך אנחנו אומרים בימים הנוראים: "על חטא שחטאנו לפניך במשא ומתן", כלומר, שאיננו בוטחים בישראל חברנו שהוא איש הגון ובדאי ישלם חובו, אלא אנחנו חושדים בו שהוא גזלן, אולם,

כאשר מגיע הענין לאכילת דבר כשר, אז אנו מחזיקים אותו לאיש כשר, בלי שום חקירה ודרישה. לפיכך אנחנו אומרים מיד אחרי "על חטא" הקודם — "ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשתה".

*

"מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" ואומר רבי הלל מקולומייא לפרש, כי ישנם חוגים בישראל בעוה"ר הטוענים כי התורה והמצוות ואמונת ישראל שייכות לעולם הישן, אבל כעת עלינו לצעוד עם רוח הזמנים החדשים ועלינו ל"התקדם" ע"י פריקת עול וכפירה ועל ידי הצטרפותנו לעבודת אלילי החברה המודרנית שבאומות העולם. לכן אומר בעל ההגדה, כי ההיפך הוא הנכון, מכיון ש"מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו" הכפירה בשם והאמונה באלילים שייכת לעולם העתיק, "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" ואנחנו ששומרים תורה ומצוות ועובדים את ה' שייכים ל"עכשיו" לעולם החדש ואנו מתקדמים עם הזמן.

*

את הצדיק ר' הלל כיבדו גדולי הדור, וכשיצא קול שבדעתו של רבי הלל לחזור מקולומייא לקהלת סיקסו, רצה הגאון בעל ה"חתן סופר", שמילא את מקומו בסיקסו, להתפטר ולמסור לו את כסא הרבנות...

הצדיק ר' הלל לא חזר להונגאריא אלא שימש ברבנות בקולומייא כ"ד שנים עד יום הסתלקותו. מילא את מקומו בנו הרה"ג ר' ברוך בענדיט ליכטענשטיין ז"ל.

לרבי הלל היו שלושה חתנים, כולם גדולים בתורה וביראת ד', ה"ה: הרה"ג ר' שמואל הלוי ווינבערג ז"ל, שהיה דומ"ץ בקהלת דונאסערדוהעלי, חתנו השני — הרב אשר אנשיל ליכטענשטיין, אדמו"ר בקלוזנבורג הי"ד, וחתנו (וגיסו) השלישי, שעלה על כולם היה הרה"ג ר' עקיבא יוסף שלעזינגער ז"ל, שעשה גדולות והרעיש עולמות בארץ ישראל.

רבי עקיבא יוסף למד בישיבה של הכתב סופר ושל המהר"ם שיק ובעוד ישיבות של תלמידי ה"חתם סופר" בהונגאריא. עשר שנים ישב בבית חותנו בקולומייא והיה לו לעזר בניהול הרבנות. בימים ההם גברה התנועה הריפורמית, שדרשה לבצע שינויים בדת ישראל ובכל קהלה וקהלה בגאליציא ובהונגאריא צצו חוגים שדרשו את ה"תיקונים" האלה. הרב שלעזינגער הצעיר פתח במלחמה נגד הריפורמה. את וויכוחו עם המשכילים העלה על ספר בשם "לב העברי" (עיברי — ראשי תיבות: עקיבא יוסף בן ר' יחיאל. הרה"ג ר' יחיאל שלעזינגער היה מג"מ בפרעשבורג), המיוסד בעיקר על צוואתו של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. הוא נותן ביאור רחב לדברי מחבר הצוואה, בעיקר במה שנוגע למאבק ולמלחמה נגד המתקנים ודרכיהם.

בתגובה נגד דרישתם המחוצפת של הריפורמים למחוק כל זכר של ארץ ישראל מסידורי התפילה, דגל רבי עקיבא יוסף בחיסול הגולה ובעליה לארץ הקודש. ואכן הוא עלה לארץ ישראל בשנת תר"ל, והתיישב בעיה"ק ירושלים. שם הוציא לאור חוברת ובה כל מיני תוכניות כלכליות ודתיות לשיבת ציון וליישוב הארץ, ברוח התורה והמסורה. היה זה עשרות בשנים, לפני שנולדה התנועה הציונית הרשמית של החופשיים. כדאי לציין, שהוא עלה לארץ ישראל, חי ופעל בתמיכתו הכספית של חותנו ר' הלל מקולומייא.

תולדות הגה"צ
הלל ליכטנשטיין
מקולומיע

הרב שלעזינגער היה בטוח, כי תכניתו תמצא אוזן קשבת אצל היהדות הדתית בארץ, אולם, החוגים החרדיים, בישוב של אז, לעגו לתכניותיו ואף נלחמו בו מלחמת קנאה, משום שראו בתכניותיו פגיעה במשטר ה"חלוקה". בתגובה להתקפות נגדו, הוציא הרב שלעזינגער את ספרו "בית יוסף החדש" ובו יוצא למלחמה גלויה נגד הנהלת כולל הונגריה בירושלים. ספר זה שבא להתריע על העיוותים הקיימים בסדרי החלוקה וכו' שימש כשמן למדורה והמחלוקת גברה למעלה. ראשי הכולל לא טמנו ידם בצלחת ויצאו בחריפות כנגד ה"בית יוסף החדש" בשני קונטרסים "ניתוץ הבית" ו"שומר ישראל" ובהם דברי גדולי ירושלים שהגנו על הכולל. הרבנים אף דרשו, כי ספריו של ר' עקיבא יוסף שלעזינגער טעונים גניזה ושריפה, כשאר ספרי חיצונים וספרי מינים ר"ל.

אולם, הרבנים הספרדים לא מצאו כל פסול בספריו וברעיונותיו ועמדו לצדו. כן הצטרף אליו יהודי עשיר שעלה מהונגאריא ושמו ר' דוד גוטמאן, שנעשה שותף לו בקניית שטח ענקי של קרקעות בקרבת העיר יפו. הם פיצלו את האדמות למאה חלקות ומכרו אותן ליהודים שרצו לעסוק בחקלאות, כך הם ייסדו את המושב הראשון בארץ הקודש בשם "פתח תקוה". כאמור, את הכסף לקניית האדמות המציא לרב שלעזינגער — חותנו, הצדיק ר' הלל מקולומייא.

רבי עקיבא יוסף לא הפך לחקלאי אלא המשיך להתגורר בעיה"ק ירושלים והמשיך להפיץ את רעיונותיו על ישוב הארץ לאור ההלכה. הוציא ירחון בשם "עמוד התורה ועמוד ההוראה". כן הדפיס חוברת נגד דרכי החרדים בשם "שמרו משפט". בסוף ימיו התחילו מתנגדיו להשלים אתו, כי ראו שהוא התכוון לשם שמים וכשנפטר, חלקה לו כל העדה החרדית כבוד גדול וספד לו אחד מרודפיו הגדולים לשעבר — הרה"ג הצדיק ר' יוסף חיים זוננפעלד זי"ע.

*

לצדיק רבי הלל מקולומייא, היה אח במחוז טראנסילבניא, ה"ה הרב הגאון ר' יעקב קאפל ליכטענשטיין זי"ל, רבה של העיר וואשארהעלי ושל הכפר בעטלאן, והוא הקים שושלת של רבנים בטראנסילבניא. כדאי לציין, כי בקהלת בעטלאן כיהן פעם כרב הרה"ג ר' שמואל עהרנפעלד זי"ל בעל ה"חתן סופר" וכשרבי הלל מקולומייא, עבר מקהלת סיקסו לקולומייא, נתקבל רבי שמואל למלא את מקומו בסיקסו. הרה"ג ר' יעקב קאפל שימש שש שנים ברבנות בבעטלאן, חמש שנים בקהלת וואשארהעלי ואח"כ נתקבל כרב בעיר ראדוביץ (בוקובינה). בקהלה זו לא שימש רק שמונה חודשים ושם מנוחתו כבוד. היו לו ששה בנים ושלוש בנות, ה"ה: הבכור הרה"ג ר' יהודה שמילא את מקומו בבעטלאן, הרה"צ ר' ברוך בענדיט רבה של קראסנע, הרה"צ ר' אשר אנשיל מקולומייא, הרב ר' יוסף מסיגעט, הרה"צ ר' מרדכי בטשירטש, והרה"ג ר' בנימין זאב רבה של קהלת מאדיאראש. חתניו היו: הרה"ג ר' פנחס ל"ש רבה של מאטש, הרה"ג ר' אהרן צבי קעלער, רבה של שאמקוט, והרה"ג ר' משה צבי לעווינגער רבה של פאנטשיטשע הי"ד.

הרה"צ ר' ברוך בענדיט הנ"ל היה מפורסם בכל הסביבה כצדיק תמים. מספרים עליו שהשפעתו על אנשי קהלתו היתה גדולה עד כדי כך שבקהלתו בקראסנע לא היתה אף אשה אחת שהלכה עם שערות גלויות וכן לא היתה בקהלתו אף סניף של תנועה ציונית, לרבות "אגודת ישראל"... וגם מקלט ראדיו לא נמצא בבית ישראל.

גם אחיו של הרב מקראסנע — הרה"ג ר' יהודה ליכטענשטיין ז"ל, רבה של בעטלאן, עמד בפרץ והשגיח על בני עדתו בהשגחה יתירה, שלא יושפעו מרוח הזמן. לפני מותו צוה, כי לאחר פטירתו, כשיביאו אותו לקבורה ויבנו "אוהל" על קברו, שיעשו חלון בקיר ה"אוהל", בכיוון הכפר, כדי שיוכל גם אחרי מותו להשגיח על בני עדתו...

כאמור, היה רבי יהודה גדול בתורה ובמעשים וכל בניו וחתניו היו רבנים. יש לציין מהם את חתנו הרב הגאון ר' שמעון ל"ש, רבה של כפר לעכניץ, את חתנו השני הרה"ג ר' מרדכי פארהאנד ז"ל, דומ"ץ בעיר נייטרא (סלובאקיי), ואת חתנו השלישי הרה"ג ר' אפרים ביליצער, דומ"ץ בקהלת בעטלאן, שהוא גיסי (בנו של מו"ח מסערענטש) ותלמידי המובהק, שהצטיין תמיד בחריפותו ובבקיאותו. היה מומחה גדול בדיני "חושן משפט" ובעריכת דיני תורה בין הסוחרים, אך ידו היתה נטויה גם במילי דשמעתתא ובהלכה. חיבר שלושה ספרים: שו"ת "יד אפרים", ספר "פותח שערים" על כללי הש"ס וספר על צוואת רבי יהודה החסיד, מקורן בש"ס ובפוסקים.

כשבקרתי אצלו בבעטלאן, הראה לי את כתבי היד וראיתי את צוואה מספר כ"ו, שבה אומר ר' יהודה החסיד ז"ל: "לא ישא אשה ששמה כשם אמו או שמו כשם חמיו". מרן החתם סופר, כותב על זה (שו"ת ח"ס, אה"ע ח' א' סי' קט"ז), כי דוקא כשיש במשפחה שלושה שמות דומים אז יש קפידא, אחרת לא ובפרט כשמדובר באיש בן תורה ובעל גמילות חסדים, כי התורה מגינה עליו וכן צדקה תציל ממות. סיפר לי גיסי רבי אפרים, הי"ד, על הרה"ג ר' אריה לייב קאצנעלנבוגען, ז"ל, רבה של בריסק, שפעם בא אליו שדכן והציע לו נכבדות עבור בתו, השיב הרב לשדכן, אחרי שנודע לו מי הוא הבחור, כי אנשי מעשה מדקדקים שלא יהיה שם החתן כשם חמיו. השדכן תמה ואמר: "רבינו, הלא החתן שמו משה יעקב ולא כשם רבינו". על זה השיב רבה של בריסק: "לי קוראים אריה וחז"ל אמרו הנותן בתו לעם הארץ כאילו כופתהּ ומניחה לפני ארי" (פסחים, מ"ט).

קהלת נאג'—באניע

קהלה זו נוסדה רק לאחר מלחמת השיחרור של ההונגארים נגד האוסטרים. לפני תקופה זו — היה אסור ליהודי להתיישב בעיר זו בגלל מכרות הזהב שהיו בסביבתה. חברי הקהלה היו ברובם סוחרים עשירים שהתנהגו ברוח ישראל סבא. בכל זאת, התפרסמה הקהלה הזאת לא בזכות הבעלי בתים אלא בשל הרבנים הגדולים שכיהנו בה.

הרב הראשון היה הרה"ג ר' צבי יהודה הורוביץ ז"ל, שמילא את תפקיד הרבנות בעיר זו למעלה מארבעים שנה. הוא ייסד את הקהלה האורטודוקסית והקים את מוסדותיה התורתיים, הדתיים והסוציאליים. יורשו בכסא הרבנות היה הרה"ג ר' שמואל ווינבערגער ז"ל, חתנו של ר' הלל מקולומייא. הוא עזב את הקהלה לאחר עשר שנים ועבר לעיר דונאסערדוהעלי שע"י פרעשבורג. אחריו כיהן כרב העיר הרה"ג ר' בנימין פוקס ז"ל, בנו של הרה"ג ר' משה הרש פוקס, רבה של גרוסווארדיין.

לאחר שהרב בנימין עבר לקהלת גרוסווארדיין, למלא את כסא הרבנות של אביו שנפטר, נבחר לרבה של נאג׳באניע הרה״ג ר׳ משה אהרן הכהן קראוס, שהיה גדול בתורה ובקי בחכמות האוניברסליות. שלט בהרבה שפות זרות לועזיות ואמרו עליו שרכש תואר דוקטור בפילוסופיא וברפואה. הבעלי־בתים ולפעמים גם הרופאים באו אליו להתייעץ במקרה של מחלה חמורה. הוא הוציא לאור ספר מדעי־רפואי על שיטת הניתוחים בימי קדם. היה מגיד ונואם בחסד עליון. כאשר דיבר לרגל מאורעות שונים, תחת כיפת השמים, לפני צבור גדול, היה קולו החזק מהדהד למרחוק. היו מקרים, שיהודים עשירים מהסביבה היו מזמינים אותו להשמיע דברי הספד.

הרב משה אהרן קראוס

הרה״ג ר׳ משה אהרן קראוס, היה בנו של הרה״ג ר׳ יהודה קראוס ז״ל, רבו של הכפר לאקענבאך (בורגענלאנד — אוסטריא), שפעל הרבה בשדה האגדה. בשטח זה הוא מילא משימה כפולה: א) ליקט פניני אגדה מספרי רבני הדור, ב) תירגם אותן לשפת ״יודיש דייטש״. זאת כדי לבוא לעזרתם של מגידים רבים שלא שלטו על השפה והיו עניים במלים כשרצו להביע רעיון מסוים, ובספרו בשם ״דבר בעתו״ הם מצאו דברי תורה ראוים לשבח וגם ארצר מלים לשיפור שפת היידיש. זאת ועוד: על ידי ספרו היתה האפשרות גם לנשים צדקניות להבין דברי אגדה קלים מפרשת השבוע. הרב ר׳ יהודה קראוס תירגם לשפת יודיש־דייטש גם את ספר המוסר ״פלא יועץ״ ואת הספר ״צאנה וראנה״ ועי״ז זיכה את הרבים במדינה שלנו (גיסי ר׳ יהונתן ביליצער ז״ל, בנו של מו״ח מסערענטש, בא בברית נישואין עם בתו של הרב מלאקענבאך).

•

לרבה של באניע ר׳ משה אהרן קראוס היו יחסים טובים עם אנשי השלטון המקומי ועם הכמורה ובמיוחד עם הבישוף הרומני דוקטור אלכסנדרו רוסו, שהיה מחסידי אומות העולם. בעת הכתרתו של בישוף זה, ערכו לו השלטונות קבלת פנים חגיגית בתחנת הרכבת, שהשתתפו בה — ראש ממשלת רומניא דאז וגם נציג המלך בדרגת געניראל. התחנה היתה מקושטת בדגלונים לאומיים ובפרחים וקהל המונים מכל כפרי הסביבה הריעו להגמון החדש בתשואות סתערות. ראשי השלטון ומנהיגי העדות קבלו את פני הבישוף בברכות חמות, כל אחד בשפה שלו. הרב קראוס הכין הפתעה לכל הנוכחים: הוא אמר כמה מלים ברומנית, אח״כ עבר לצרפתית וסיים את דבריו בלאטינית, שפתו של הבישוף. הרושם היה עצום. עם סיום הברכות ענה ההגמון למברכים, למי ברומנית, למי בהונגארית ולמנהיג הרוחני של הקהלה היהודית שמר גם הוא על הפתעה: הבישוף פנה אל הרב קראוס בעברית ואמר בזה״ל: ״שלום לך אדוני הרב״ והמשיך בעברית רהוטה... על המקרה הזה חייכו בימים ההם כל יהודי טראנסילבניא. אבל ביום זה נכרתה ברית ידידות נאמנה בין שני האישים למשך שנים רבות ומידידות זו צמחה טובה ליהודים.

•

במחוז מארמארוש היו כפרים, שתושביהם היהודים סבלו מהתנפלויות של הגוים על בתיהם בעת ליל הפסחא. לאחר יציאתם בחצות הלילה מהכנסיה, ידו

אבנים על בתי ישראל והיו שוברים זגוגיות חלונותיהם, הדלתות והגגות של בתיהם. יהודי הכפרים התכוננו ימים אחדים לפני ליל הפוגרום הזה והתגוננו על ידי ריפוד חלונותיהם בקרשים. היה זה מנהג עתיק של הערלים מדורי דורות. הם עשו זאת כדי לנקום את דמו של אותו האיש. ומענין כי למחרת "ליל הבדולח" הזה היו שוררים שוב יחסים טובים בין יהודים לגוים, כאילו לא קרה דבר. בעקבות פנייתו של הרב קראוס לבישוף, נתן ההגמון דוקטור רוסו הוראה לכל אנשי הכמורה שבמחוז מארמערוש, לערוך את המיסה של פסחא לא בחצות לילה אלא ביום לפני הצהרים. ובכך נפתרה הבעיה, כי הנוצרים הקנאים לא העיזו להתנפל על בתי היהודים לאור היום כשאפשר לזהות אותם.

•

יהודי מארמארוש הכירו תודה לרב קראוס על פעולה ברוכה זו, אבל בתוך קהלתו, וכן בטראנסילבניא, היו חוגים חסידיים שהציקו לו ופגעו בכבודו. בעת ההלוויה של הרה"ג ר' אליהו קליין, רבה של האלמין השתתפו רבנים רבים מכל הסביבה. בין הספדנים היה גם הרה"ג ר' משה אהרן קראוס מנאג'־באניע, שציטט את דבריו של רבי אלי', שאמר כאשר הספיד את אביו הרה"צ ר' יצחק אייזיק מזידטשוב ז"ל: כתוב בקהלת "עת ספוד ועת רקוד", לכאורה יש לדקדק במלים האלו, הלא בכל העתים כתוב באות למ"ד בתחלה, כמו: "עת לפרוץ ועת לבנות... עת לבכות ועת לשחוק" וכו' וכאן כתוב ללא אות למ"ד. ההסבר לכך הוא, כי בכל העתים הנזכרים בקהלת, מה שיש בזמן זה אינו בזמן אחר, אבל במות הצדיק הוא שמחה בעליונים ואבלות בתחתונים (כמ"ש בגמרא, כתובות ק"ג, אצל רבנו הקדוש), אם כן שפיר הוה בבת אחת "עת ספוד ועת רקוד"...

הרב קראוס המשיך ואמר, לפי המדרש: "צדיקים נמשלו לארז ולתמר", כלומר, ישנם שני סוגי צדיקים — האחד הוא צדיק שכולו קודש, מופרש ומובדל לענייני שמים בלבד ודבר אין לו עם הבריות, בתוכם הוא חי. צדיק כזה נמשל לארז המצטיין רק בזה שהוא גבוה, גדול ונהדר, אבל אינו עושה פרי. לא כן הסוג השני, הצדיק שמלבד גדולתו וירא‌תו הנהו מעורב בין הבריות ומקרבם לתורה ובא-לעזרתם בכל הענינים. צדיק כזה נמשל גם לתמר הערשה פירות, המשמחים אלקים ואנשים. וז"ש דוד המלך "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה".

הרב קראוס סיים את דברי ההספד שלו ואמר בין היתר: "אנו ערשים אותך לשליח מצוה ומבקשים ממך שתהא למליץ יושר לפני שוכן מרומים בעד כל בני ישראל". אמר על זה בקול, חסיד אחד מאויבי הרב קראוס שעמד שם, "מצוה בו יותר מבשלוחו"...

•

היו לו לרב קראוס שני שונאים בנפש בתוך קהלתו, שניהם זכו להיות מראשי הקהלה, לא בשל תורתם וחכמתם, אלא בזכות עשרם והשפעתם. לאחד קראו "שמעון" שהתנהג כחסיד, אבל חשדוהו באשת איש, ולשני קראו "ראובן" וחשדוהו במעילה בכספי הצבור. פעם כשהרב נתן שיעור בפרקי אבות בבית הכנסת המרכזי כמקובל בשבתות ימות הקיץ, לפני תפלת מנחה, אמר הרב קראוס: "לכאורה, תפקידו של כל רב להגיד דברי מוסר, אבל קשה ביותר למלא את המשימה הזאת, כי נשאלת

השאלה, מה אומר ומה אדבר? אם אדבר על גניבה, יכעס עלי ראובן... ואם אדבר על גילוי עריות, יכעס עלי שמעון...״ הצבור הבין את הרמז והדבר נודע בכל העיר ופרצה מחלוקת עד לב השמים. הדבר הגיע לידי כך שבמועצת הקהלה תקפו את הרב והתקבלו החלטות שנועדו לקצץ בסמכותו כמרא דאתרא.

הרב קראוס הגיב על כך במסגרת לימוד פרקי אבות ואמר: ״לפי המדרש, היתה בסדום מיטה מפורסמת. כשהגיע אורח מעיר אחרת, השכיבו אותו במיטה זו, אם האורח היה יותר ארוך, חתכו לו את הרגליים, כדי שיהיה מתאים למיטה. ואם האורח היה קטן משכו את איברי גופו עד שעשו אותו יותר ארוך... למדרש זה יש כוונה עמוקה, והיינו: מיטת סדום קיימת גם בימינו במובן אחר, כי ישנם גם אצלנו קהלות שבהן שולטים אנשי סדום בורים ועמי הארץ; אם בא למקום איש גדול, כגון תלמיד חכם ובעל מדות טובות, אז מעלילים עליו כל מיני עלילות ורכילויות והוצאת דיבה עד שמקטינים אותו, אבל כשמגיע למקום בור עם נשמה של גמד, מכבדים ומושכים אותו עד שעושים ממנו אדם גדול...״

*

על טוב לבו של הרה״ג ר׳ משה אהרן קראוס, סופרו אגדות בכל הסביבה. המשכורת שלו היתה די גבוהה, אבל הוא חילק הכל לצדקה ואפילו את בגדיו. לכן נתנו את המשכורת לאשתו הרבנית. פעם, ביום כפור עלה לדרוש את דרשת ״כל נדרי״ בטלית קרועה, ודבר זה היה לחרפה ולבושה לכל הקהל. בדקו ומצאו, כי ערב יום הקדוש נכנס אליו יהודי בבכיות בהיות שגנבו ברכבת את המזודה שלו שהכילה את כספו והטלית ותפילין שלו. כדי להרגיע אותו, נתן לו הרב במתנה את טליתו הנהדרת, עטורת כסף יקרה.

*

כשהנאצים כבשו את אוסטריא, ביקר הרב קראוס בכל ערי טראנסילבניא ואסף תרומות להצלת קהלות בורגענלאנד, ביניהן עיר מולדתו — לאקענבאך. כך הציל את אביו, הרה״ג ר׳ יהודה קראוס ז״ל, שזכה לעלות לירושלים. בהזדמנות זו ביקר גם בעיר שלנו בפעטראשען, והתארח בביתי ללינת לילה. היה ממש תענוג רוחני להיות בחברתו ולשוחח אתו, מכיון שהיה אוצר בלום של תורה וחכמה והיה בקי אפילו בדברי חידודים ובסיפורים חסידיים.

בנושא דרשות ונאומים, סיפר לי הרב מבאניע על רב חסיד אחד בעיירה בגאליציא, שלא היה דרשן גדול וקיבל הוראה מהשלטונות האוסטרים לשאת דברי הספד בשבת קודש בבית הכנסת על המלכה אליזבט, אשתו של הקיסר פראנץ יוסף, שנרצחה במקום קייט באיטליא. הרב היה במצב קשה, מצד אחד — אסור להספיד בשבת, ומצד שני — ״דינא דמלכותא דינא״. לכן, מצא פשרה, וכך התחיל את דרשתו, שהשמיע לכל המתפללים בשבת, לפני תפלת מוסף: ״מורי ורבותי, בודאי שמעתם על איזה ״שייגץ״ שרצח את המלכה. ה״שייגץ״ הזה ימח שמו וזכרו גרם צער לכל הערלים שבמדינת הקיסר, ולהבדיל — גם ליהודים, ולכולנו גרם עגמת נפש. אך מה עלינו לעשות? הלא לפי דברי חז״ל, אסור לזעוק בשבת קודש. אם כן, כיון דאתינא להכי, כלומר, מכיון שהגענו לרצח, לשבת ולחז״ל, ברצוני להסביר לכם את הסוגיא שבגמרא: ״ההורג פרעוש בשבת...״ הרב בגאליציא פתח במלכה — וסיים בפרעוש...

*

הרב מבאניע היה אומר בדרך הלצה: למה אומרים הרבנים דרשות מוצלחות כשבית הכנסת מלא מפה לפה. ולפני ספסלים ריקים אי אפשר לנאום. כי כתוב: "ברוך שאמר — והיה העולם", כלומר, אם יש "עולם" גדול, אזי "ברוך שאמר" אבל "במתי מעט", אין המגיד יכול להוסיף הרבה משלו, אלא "כמה שנאמר"...

*

בימים ההם סבלתי ממחלות שונות וכדרך החולים, סיפרתי לרב קראוס על מחלותי ועל התרופות והדייטה שהכתיבו לי הרופאים. לאחר עיון בתרופות, פקפק מאד בנכונות הדיאגנוזה, שקבעו לי הרופאים ואמר: "לא בכדי אמרו חז"ל כי "טוב שברופאים לגיהנום", וסיפר לי סיפור על הפילוסוף היווני המפורסם בשם סוקראטעס, שיצא פעם לשוק ונתקל באיש שרץ נגדו, כשהמון נזעם רודף אחריו וצועק: "רוצח!" סוקראטעס לא עצר את הבורח. כששאלו אותו, למה לא עצרו, כי הרי זה רוצח, השיב סוקראטעס בשאלה לציבור: "מה זה רוצח?" השיבו לו: "אדם שהורג". שאל סוקראטעס: "קצב?" השיבו לו כולם: "לא, זה שהורג בני אדם". שוב שאל סוקראטעס: "הכוונה לחייל?" — "לא", השיבו לו "זה שהורג בימי שלום". שוב שאל סוקראטעס: "אולי תליין?" התשובה היתה "לא, זה שהורג בלי פסק דין של בית משפט". על זה השיב סוקראטעס: "סוף סוף הבינותי, הכוונה לרופא..."

*

חשתי לעזרתו של הרב מבאניע וזימנתי לביתי כמה סוחרים אמידים, שתרמו בעין יפה לקרן הצלת יהודי בורגענלאנד. כשהפצרתי באורחי הדגול שישאר אצלנו לעוד לינת לילה, אמר לי: מספרים על הצדיק רבי נחום מטשירנוביל שהיה נוהג להתיישב אצל יהודי כפרי למספר שבועות, יחד עם הגבאים שלו, עד שנעלמו כל העופות שהסתובבו בחצר היהודי הכפרי. פעם, לאחר חניה של שלושה שבועות, אמר הרבי לבעל הבית: "מחר בדעתי לצאת לדרך, בעזרת השם. נא להעיר אותי לפני עלות השחר". וכך היה, בעל הבית דפק באשמורת הבקר על חלונו של הצדיק. שאלו האדמו"ר רבי נחום: "מאיפה אתה יודע שזה הזמן שלפני עלות השחר?" אמר לו הכפרי: "הלא עכשיו קרא התרנגול שלי". אמר לו הרבי: "אם יש לך עוד תרנגול, אז אנחנו נשארים עוד..."

קהלות מחוז בוקובינה

מחוז בוקובינה, השוכן בצפונה של מדינת רומניא, היה שייך פעם לאוסטריא לבית המלוכה האבסבורג, והיה מסופח לחבל גאליציא וכפוף לשלטונות לעמבערג. בעקבות פרעות בשנות ת״ח — ת״ט של הרשע חמעלניצקי ימ״ש, התיישבו בבוקובינה בכלל ובבירתה העיר צ׳רנוביץ בפרט, המון פליטים יהודים, שנמלטו על נפשם מפולין ומאוקריינא, ביניהם תלמידי חכמים רבים ואנשי מעשה.

מחוז בוקובינה סופח לרומניא לפני ארבעים שנה, לפני פרוץ מלחמת העולם השניה התגוררו בארץ זו כמאה וחמישים אלף יהודים, כחמישים אלף בעיר צ׳רנוביץ. על עיר זו אמרו שהיא ״ווינה קטנה״, בשל היותה מרכז תרבותי להשכלה הגרמנית, שהשפיע על החיים הדתיים של היהודים — השפעה שלילית. רובם המכריע של היהודים בבוקובינה שינו את לשונם מיידיש לגרמנית, שינו את מלבושם, את אורחות חייהם ואת השקפותיהם, לפי רוח הזמן. חלקים מהם, נשארו יהודים לאומיים, אבל חלקים ניכרים של היהודים היפנו עורף ליהדות, קיבלו את תורת המרקסיזם וכפרו בעיקר רח״ל.

לשוא ניסו כמה רבנים ואדמו״רים שהשתקעו בבוקובינה להציל את הדור, הם לא הצליחו במשימתם. הם וכמה מאות יהודים שהתלקטו מסביבם היו כאיים קטנים בודדים בים הגדול והם בטלו בששים. צ׳ערנוביץ לדוגמא, היתה עיר ואם בישראל, עם חמש רבבות יהודים, מאורגנים למופת בקהלה שפעלה במנגנון עצום. בעיר זו הופיע עתון יהודי בשפה הגרמנית (״אוסט־יודישע צייטונג״) והיו בקהלה חוגים למיניהם לעיון בתנ״ך, לזמרה ולספורט. כן היה כאן תיאטרון יהודי מפורסם, אבל ישיבה לא היתה, לא בעיר זו ולא בכל מחוז בוקובינה (פרט לכפר וויז׳ניץ). בסך הכל היה בצ׳רנוביץ בית ״תלמוד תורה״ אחד שלמדו בו כמאתיים ילדים.

רובם של החסידים ממחוז בוקובינה שהכרתי, פסחו על שתי הסעיפים: מצד אחד היו אדוקים לאדמו״ר שלהם והתפללו בחגורה ובטלית גדולה על ראשם, מעוטרת בעטרת כסף שזורה, בהתלהבות עצומה ובנוסח של הרבי, ומצד שני זלזלו בטהרת המשפחה ר״ל, בכשרות, בשמירת השבת ובחינוך הדתי של צאצאיהם. אצל יהודי בוקובינה התמזגו יחד בהרמוניא גמורה: האדמו״ר וההשכלה, הקלויז והתיאטרון, מסורת האבות והציונות הסוציאליסטית... מעטים היו היוצאים מן הכלל.

*

פעם ביליתי ביום ש״ק בעיר סערעט שבבוקובינה והראו לי יהודי אחד, שהוא תלמיד חכם מופלג היושב ולומד ומעיין בספרי קודש יומם ולילה. אולם, בשבת, לאחר תפלת שחרית, נכנס לחנות שלו, התיישב על יד הקופה, לפניו היתה גמרא שלמד ממנה ובינתיים קיבל כסף מלקוחות גוים שבאו לשלם, ודיבר אתם בניגון הגמרא. ״הצדיק״ הזה לא נגע בכסף במו ידיו, אלא גרר את המטבעות לתוך המגרה בסכין שבידו... אז אמרתי לעצמי: זהו ההבדל בין יהודי בוקובינה לבין יהודי מולדביא.

היהודי בבוקובינה יודע ספר, מכיר את התנ"ך ואת דברי ימי ישראל ומדבר עברית ולפעמים הוא מצטט מימרא מהגמרא, אבל הוא אפיקורס ומזלזל בקיום מצוות התורה, משא"כ היהודי במולדביא ובבוקרשט — הוא עפ"י רוב בור וריק ואין לו שום ידיעה מחכמת התורה.

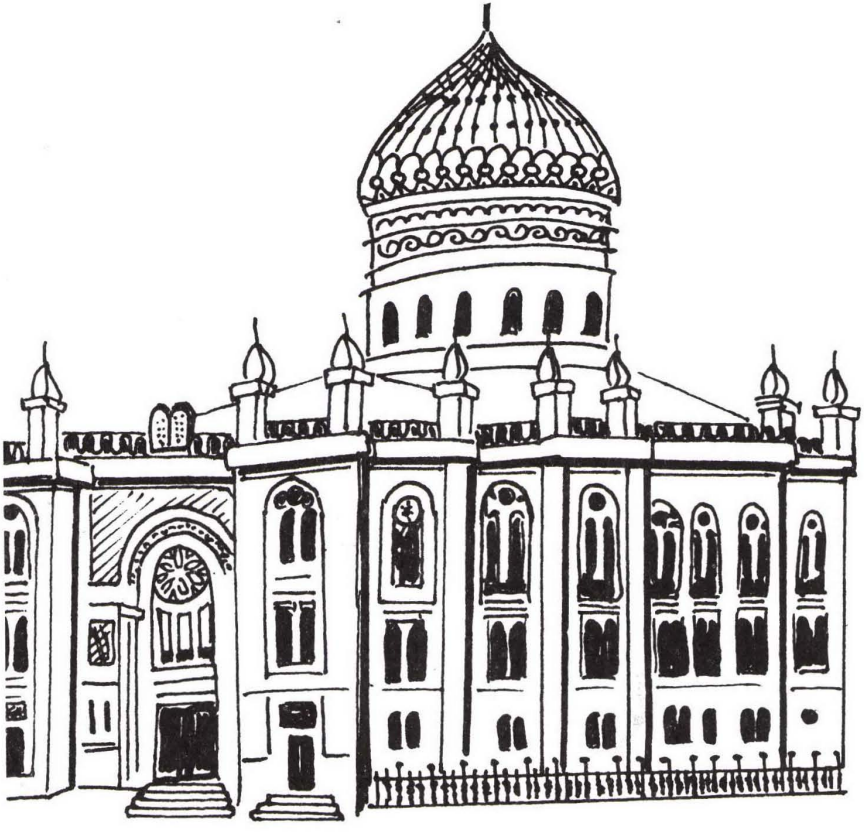
כאמור, היתה בוקובינה מבצר המשכילים, שגדולי התורה יצאו במלחמת קודש נגדם, כיון שראו בהם את מהרסי תורתנו הקדושה ואמונת ישראל. לעומת זאת, מצאה התנועה הציונית בבוקובינה קרקע פורה להשרשת הרעיון הציוני. בבוקובינה, אפילו רבנים ושוחטים חובשי "שטריימל" ולובשי "קפוטה" היו חברים פעילים בתנועה הציונית. לא כמו ביהדות מדינת הונגאריא, שהעתונים הציוניים כינוה בשם: "ענף יבש בעץ העם היהודי..."

*

בראש הקהלה של צ'ערנוביץ, בירת בוקובינה, עמדו הרב הראשי דוקטור אברהם יעקב מארק, שסיים את חוק לימודיו באוניברסיטת וינה ובסעמינאר לרבנים שם והוכתר כדוקטור לפילוסופיא. הוא התפלל באופן קבוע בטעמפל הגדול והמפואר והשמיע את נאומיו בשפה הגרמנית. אמנם, היה בצ'רנוביץ גם רב בתואר אב בית דין בשם ר' משולם ראטה, שהיה מפורסם כגאון בתורה וכדרשן בחסד עליון, אבל גם הוא היה עסקן ציוני... כן היה עסקן צבורי ידוע בצ'ערנוביץ העיתונאי ד"ר מאיר עבנער, שהיה יהדי לאומי ופיקח, שהמאמרים שלו, שהופיעו בעתונו היהודי־הגרמני היו מפורסמים בכל מדינת רומניא (הוא היה גם חבר הפרלמנט בבוקרשט), אך הוא היה אפיקורס גדול...

*

למרות העובדות שאמרנו, זכתה בוקובינה והיתה לערש החסידות, כי לפי האגדה החסידית, התגוררו הוריו של הבעש"ט — ר' אליעזר ושרה — בכפר אוקופ בהרי הקארפאטים, שנמצא על גבול גאליציא — בוקובינה. ויש אומרים, כי בשנות נדודיו, היה הבעש"ט מרבה לשהות בהרי הקארפאטים האלה. הגה"צ רבי חיים מצ'ערנוביץ, בעל באר מים חיים, שכיהן כרב הכולל של מחוז בוקובינה, היה הראשון שהשריש את החסידות באזור שלו. אולם לאחר מכן כבש לחסידות את מולדביא בכלל ואת בוקובינה בפרט הרה"ק ר' ישראל מרוז'ין, שהשתקע בכפר סאדיגורא שע"י צ'ערנוביץ. כאן הקים את "חצרו" ואת "בית מלכותו" ועבד את ד' מתוך נסיון העושר. מספרים עליו, שהיה לבוש תמיד בגדי מלכות, אבל מתחת לבגדי הקטיפה וחולצת המשי, היה לבוש חולצה עשויה מבד גס, שהיתה מגרדת את גופו עד זוב דם. כשיצא לדרך, היה נוסע במרכבה עשויה נחושת וכסף, וארבעה סוסים עם פרשים, שהיו מושכים את מרכבתו. זאת עשה לא להנאת עצמו, אלא לקדש שם שמים ברבים ולהראות לעם, כי גם בתור עשיר ניתן לעבוד את ד'.

בית הכנסת המרכזי בצרנוביץ

סאדיגורא

הרב הצדיק ר׳ ישראל מרוזין

הרב הצדיק רבי ישראל מרוז׳ין היה נכדו של רבי אברהם המלאך ונינו של המגיד ממעזריטש זצ״ל. הוא הקים את חצרו בכפר ריז׳ין שבמחוז קיעוו באוקראיינא. נעשה אדמו״ר לאלפים ובמשך חמש ועשרים שנה חי על מי מנוחות חיי הרחבה ופאר כמו מלך. אולם, בעקבות הלשנה, נעצר ונכלא בבית סוהר וסבל במעצר למעלה מעשרים חודשים. לאחר שיחרורו עזב את חצרו ועבר לעיר קישינעוו, בירת מחוז באסאראביע שברוסיא. מכאן עבר לרומניא והתיישב בעיר יאסי. אך השלטון הרוסי דרש שיחזור, לכן ברח משם לגאליציא, שהיתה שייכת לאוסטריא והשתקע בכפר סאדיגורא. לרומניא ברח בלוויית שני הגבאים, אבל לאוסטריא ברח לבד, כי חייו היו בסכנה.

חסידים מספרים, כשערק הצדיק בחשכת הלילה מהעיר יאסי לסאדיגורה, לקח אותו אחד מחסידיו על גבו, כדי להעביר אותו את הנהר פרוט, שהיה הגבול הטבעי בין רומניא לאוסטריא . באמצע הנהר, כשהמים הגיעו עד חזהו של אותו חסיד, הוא עצר ואמר: ״מורי ורבי, אני לא יכול להמשיך בדרכי אלא אם הצדיק יבטיח לי ברגע זה שאזכה לחיי העולם הבא...״

היה לי הכבוד להיפגש עם כמה מניני יהודים מיוצאי בוקובינה, שכל אחד מהם התייחס אחרי החסיד שהבריח את הצדיק מעבר לנהר, וכל אחד אמר עליו שהוא היה הסבא שלו...

•

מתנגד חופשי אחד שאל את הצדיק מרוז׳ין: ״למה הצדיקים הראשונים חיו בדחקות, בעניות ובצניעות ואילו הצדיקים של היום חיים ברמה גבוהה ומוציאים את כספם על מרכבות מפוארות וסוסים אבירים״. השיב הצדיק מרוז׳ין: ״דע לך, כי בין אלו שבאים לקבל את עצתו ואת ברכתו של הצדיק ישנם שלושה סוגי אנשים — חסידים ואנשי מעשה, בינוניים, חילוניים ואפיקורסים. הצדיקים מחלקים, בדרך כלל, את הכספים לפי המקורות שלהם, את הכסף שהם מקבלים מהחסידים הם מוציאים על תשמישי קדושה, הכסף של הבינוניים מיועד לאחזקת הבית ואת הכסף שהם מקבלים מהאפיקורסים הם נותנים למרכבה ולסוסים. בשנים קדמוניות היו עיקר ההכנסות מהחסידים ולא נשאר לצדיקים הרבה כסף למטרות חילוניות. אבל כעת, בעוונותינו הרבים, התרבו האפיקורסים והחופשיים שפונים אל הצדיק, עד כדי כך שרוב הכנסותיו של הצדיק הם ממקורות אלו. לכן נאלצים הצדיקים דהיום לקנות בעד הכסף הזה סוסים ומרכבות לרוב...״

•

פעם יצא הצדיק מרוז׳ין לדרך ופגש את הצדיק ר׳ מאיר מפרעמישלאן נוסע בעגלה עניה רתומה לסוס דל וכחוש. אמר רבי מאיר לר׳ ישראל: ״ארבעה סוסים אבירים למה?״ השיב לו הצדיק מרוז׳ין: ״בשביל להוציא אותך מתוך הביצה״. אמר רבי מאיר מפרעמישלאן: ״כבודו — לפי שיטתו, ואני לפי שיטתי. אני משוכנע, כי סוס אחד דל וכחוש אינו מכניס אותך לביצה גדולה ועמוקה...״

*

לקראת חג הפסח הגיע חסיד כפרי לבית מדרשו של הצדיק בסאדיגורה ע"מ לעשות את החג במחיצת הרבי. מכיון שהיה עייף ביותר, הלך לישון על ספסל בית המדרש. בינתיים העריב היום, החסידים התפללו תפלת מנחה וערבית, ומכיון שלא ראו אותו לא העירו אותו והוא המשיך בשנתו. לאחר התפלה, בדק הצדיק את החמץ בדירתו ואחרי זה נכנס לבית המדרש בדק גם כאן ולבסוף אמר בכוונה ובקול גדול "כל חמירא וחמיעא". אז התעורר הכפרי משנתו וצעק מתוך שינה: "אוי ואבוי לי, אומרים כבר "כל נדרי" ואני איחרתי את הסעודה המפסקת". התחילו כל הנוכחים ללגלג עליו. אמר הצדיק מרח"ין: "אל תצחקו עליו מכיון שהוא צודק — כי הספרים הקדושים כותבים, כי כל מה שאפשר לפעול בימים הנוראים ע"י תשובה תפלה וצדקה, אפשר לפעול בחודש ניסן ע"י קיום מצוות פסח כהלכתו. וז"ש בתורה "יעבדתם את העבודה הזאת ("זאת" זה יום כיפור כמ"ש "בזאת יבוא אהרן אל הקודש") בחודש הזה (החודש הזה הוא ניסן כמ"ש "החודש הזה לכם ראש חדשים"). נמצא כי "כל נדרי" ו"כל חמירא" עולים בקנה אחד...

*

אנשים פשוטים מתפללים ומהללים את ד' בפיהם ובקול גדול. אנשים שנמצאים ברמה יותר גבוהה, משבחים את ד' בשפתותיהם, כלומר, בני אדם רואים ששפתותיהם דובבות. אנשים במדרגה עוד יותר גבוהה מברכים את השם בלשונם, וקדושי עליון מפארים את ה' בתוך לבבם ובקרבם. וזה שאנו אומרים בתפלה: "בפי ישרים תתרומם, ובשפתי צדיקים תתברך,ובלשון חסידים תתקדש,ובקרב קדושים תתהלל".

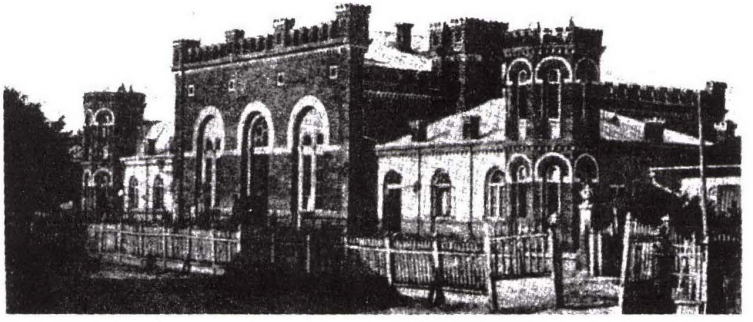
הצדיק רבי ישראל מרוז'ין היה אומר: "רבונו של עולם, עוד לפני שחטאו בני ישראל נגזרה עליהם הגלות, כמו שנאמר לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם". משום כך, כשם שגזרת עלינו גלות קודם שחטאנו, כך חייב אתה לגאול אותנו קודם שנעשה תשובה. ואני מבטיח לך, כי תיכף ומיד כשיבוא משיח צדקנו נחזור כולנו בתשובה, אבל לא קודם לכן..."

*

"שרים רדפוני חינם ומדברך פחד לבי" (תהלים) ואומר הצדיק מרוז'ין לפרש דה"ק - זה ששרים רדפוני חינם, ללא כל סיבה, מזה אינני מפחד, כמ"ש "מה יעשה לי אדם ה' לי בעוזרי" רק בחושבי כי "מדברך", אולי הוא דבריך וגזרתך שיגיע לי רדיפות, מזה "פחד לבי".

*

"גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי" (תהלים כ"ג) ופירש הצדיק מרוז'ין זצ"ל דה"ק גם כשאני נמצא במצב קשה ביותר — גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע, רק זאת רע בעיני וכואב לבי — "כי אתה עמדי" ע"ד עמו אנכי בצרה. ודפח"ח וש"י.

בית הכנסת הגדול של הרבי בסדיגורא

וויז׳ניץ — סערעט

עיירה נוספת היתה בקרבת העיר צ׳ערנוביץ בשם — וויז׳ניץ, שנהפכה למרכז חסידות. כאן השתקע בנו הצעיר של הצדיק רבי חיים מקוסוב, האדמו״ר רבי מענדעלע זצ״ל, שהיה חתנו של הצדיק ר׳ ישראל מרח׳ין. השפעתו של רבי מענדעלע על החיים החסידיים בישובי היהודים בהרי הקארפאטים היתה מכרעת. את האדמו״רות ירש בנו, רבי ברוך האגער מוויז׳ניץ, שה׳ ברך אותו בשמונה בנים ושני חתנים, שנעשו כולם אדמו״רים. בכורו ויורשו באדמו״רות, הרב הצדיק ר׳ ישראל האגער, נמלט בעת מלחמת העולם הראשונה מוויז׳ניץ והשתקע בעיר גרוסווארדיין שבמחוז טראנסילבניא והפך את העיר הזאת למרכז חסידי וויז׳ניץ שבכל רומניא, צ׳כיא והונגאריא.

את מקומו באדמו״רות וברבנות ירש בנו הרב הגאון הצדיק ר׳ אליעזר האגער, שהקים בוויז׳ניץ את הישיבה הראשונה והיחידה במחוז בוקובינה. הוא רצה להציל את הנוער היהודי בבוקבינה מאפיקורסות, לכן עשה מאמצים גדולים לבנות ישיבה מפוארת עם פנימיה משוכללת יוצאת מן הכלל. בנוסף לראש ישיבה ורמי״ם, העסיק בישיבה גם מורים שילמדו את הבחורים גם חוכמות חיצוניות.

מספרים עליו, כי כאשר בא אליו בחור ממחוז מארמוריש או טראנסילבאניא סרב לקבלו לישיבה שלו ושלח אותו לישיבה אחרת ואמר: ״הישיבה שלי מיועדת רק לבני בוקובינה המודרניים, לך הישיבה הזאת יכולה רק להזיק״... כדאי לציין, כי העיירה וויז׳ניץ עצמה היתה כאי בחד של יראת שמים וחסידות בים של השכלה ואפיקורסות. רובם של תושבי המקום היו יהודים שומרי תורה ומצוות, יראים ושלימים (פרט לקבוצה קטנה של משכילים סוציאליסטים, שערכו מסיבות וריקודים ביום הקדוש ר״ל), ולא היתה כדוגמתה בכל מחוז בוקובינה. בעיירה זו לא התגוררו ערלים בכלל ואפילו ראש המועצה המקומית, הנוטריון ומנהל הדואר היו יהודים חובשי ״שטריימל״.

גם קהלת סערעט היתה קהלה נאה וחסודה, שישבו בה תלמידי חכמים אנשי מעשה וחסידים במספר לא מבוטל. עד מלחמת העולם הראשונה, כיהן בה כרב הרה״ג ר׳ חיים אלתר דאבנער ז״ל, נכד הצדיק מקוסוב ואת חצר האדמו״רות ניהל גיסו הרה״צ ר׳ מנחם מענדל רובין ז״ל. לאחר מלחמת העולם הראשונה מילא כאן את כסא הרבנות הרה״ג ר׳ ברוך האגער (שליט״א) [ז״ל], בנו של הרה״צ ר׳ ישראל מוויז׳ניץ זצ״ל, שניהל גם ישיבה קטנה בת עשרים בחורים מקומיים.

בעיירה סערעט השתקע גם הרבני הנגיד ר׳ שלמה אלכסנדר שרייבער ז״ל, בן הרב הגאון ר׳ שמעון סופר ז״ל, אבדק״ק קראקא, בנו של מרן ה״חתם סופר״. ביתו של ר׳ שלמה בסערעט שהיו בו תורה וגדולה במקום אחד, שימש במשך עשרות בשנים כבית ועד לחכמים מכל הסביבה. עד פרוץ מלחמת העולם השניה ניהל את הבית הזה נכדו, הרבני הנגיד ר׳ יוסף נפתלי שטערן, שהוציא לאור על חשבונו את ספרי ״דרשות חתם סופר״ וחידושי מרן הח״ס על הירושלמי.

הרב הגאון
רבי יוסף נפתלי שטרן

שאָץ

הרב ר' מאיר שפירא

עיירה אחת במחוז בוקובינה בשם שאָץ (ברומנית — סוצייאווא) נעשתה מפורסמת בעולם היהודי מכיון שבישוב זה נולד וגדל הרב הגאון האדיר, נר ישראל והדרו ה"ה הרב ר' מאיר שפירא זצ"ל, שהנציח את שמו על ידי שני מעשים: הקמת "ישיבת חכמי לובלין", שלמדו בה המובחרים והעילויים של כל ישיבות פולין, והתקנת לימוד הדף היומי העולמי. כן הוציא שני ספרים בשם "אור המאיר" ו"אמרי דעת". אמו היתה נכדתו של בעל "תבואות שור" ובת למשפחה של רבנים גדולים. גם אביו, ר' יעקב שמשון שפירא היה מצאצאי שושלת האדמו"ר רבי פנחס מקוריץ זצ"ל, אך הוא לא היה רב ולא רבי אלא סוחר פשוט וצדיק במעשיו. היתה לו בשאָץ חנות של ספרי קודש, תשמישי קדושה וכרטיסי פייס והוא התפרנס בכבוד. הוא נשאר סוחר כל ימיו, גם כשבנו ה"עילוי משאָץ" זכה לגדולה. מספרים, כי רבה של העיר שאָץ הרה"ג ר' שלום מוסקוביץ, נכד הרה"ק מבעלזא, הוא שהכניסו לביתו ונתן לו חדר מיוחד ללימוד והוא הדריכו בנתיבות התלמוד.

סיפר לי יהודי משאָץ, חסידו של האדמו"ר מאנטעניץ (שבנו למד באוניברסיטה בצ'רנוביץ ונעשה רופא כופר הכל ר"ל), כי הוא היה שכנו וידידו של ר' יעקב שמשון שפירא, שחבש "שטריימל" והתפלל אתו בקלויז של רבי משה האגער ז"ל, אחיו של ר' ישראל, האדמו"ר מוויז'ניץ. בימים ההם, התגוררו בשאָץ כשלושת אלפים יהודים והיו בה "טעמפל" אחד ל"מתקדמים" ועשרה קלויזים ובתי מדרש לחסידים, אבל ישיבה לא היתה! אחרי שסיימו הבנים את התלמוד תורה בגיל הבר מצוה, המשיכו את לימודיהם... בבתי ספר תיכוניים של הנוצריים הגרמנים ובאוניברסיטאות. בעיירה כזו ובסביבה כזאת נולד וגדל ועלה מאור הגולה ומנהיג הדור, הגאון המובהק רבי מאיר שפירא זצ"ל.

•

ה"עילוי משאץ" היה יותר מעילויים שגרתיים שצצים בעם ישראל, הוא היה ילד פלא, שהפליא את כל גדולי התורה בדורו בבקיאותו ובחריפותו. בגיל חמש עשרה נסמך להוראה מגאוני גאליציא ובהיותו בן 23 נבחר לרב בעיירה גאלינא. מכאן עבר לישוב סאניק, ומכאן נבחר למלא את כסא הרבנות בפיעטרקוב ובלובלין. היה גם עסקן ציבורי, נבחר כחבר בפארלאמענט (סיים) הפולני בווארשה והצטרף ל"אגודת ישראל". בנכסיה הגדולה, שהתקיימה בווינה, נתקבלו הצעותיו ללימוד הדף היומי בתלמוד ולסיים את הש"ס פעם בשבע שנים, אך מפעל חייו היה בניית "ישיבת חכמי לובלין".

בדרך כלל, היה רבי מאיר שפירא ז"ל מבקר אצל ההורים שלו בשאץ, בכל פעם כשחזר מנסיעה בארצות הברית. פעם אחת לקח את הוריו להראות להם את מפעלו בלובלין. מספרים על אמו, האשה מרגלא ע"ה, שעלתה בצדקתה על צדקת בעלה.

הגאון רבי מאיר שפירא

הכוכב הזה שעלה על שמי היהדות דרך באופן פתאומי, כי אחר מחלה של שלושה ימים נפטר רבי מאיר שפירא בגיל 47 ר"ל. סיפר לי היזהודי הנ"ל, כשהגיע המברק לאביו בשאָץ על פטירת בנו, התאספו בחנותו כל הסוחרים השכנים. ובאותו מעמד ובאותו מקום חלץ ר' יעקב שמשון את נעליו, התיישב על הרצפה, הצדיק עליו את הדין וברך: "ברוך... דיין האמת". לא הוציא הגה מפיו ולא הוריד דמעה.. התנחם בילדיו שנשארו לו: בת אחת ושני בנים, אחד ניספה בשואה בלובלין, והשני, ר' אברהם שפירא נעשה אדמו"ר באמריקה. ר' יעקב שמשון הוגלה לטרנאסניסטריא בפרוץ מלחמת העולם השניה, יחד עם יהודי שאץ וחזר בשלום הביתה בתום המלחמה.

*

רבי מאיר שפירא היה נזר תפארת עמנו שאין גומרין עליו את ההלל, כי בנוסף לעובדה שהיה גאון מופלא ורב פעלים, הצטיין גם כמגיד ודרשן ,בחסד עליון. דרשותיו היו מפורסמות, דבריו היו תמיד שזוו"ים במשלים ופתגמים שופעי הומור וחידודים משעשעים ומבריקים. והנה כמה פנינים משיחות החולין שלו:

לישיבת "חכמי לובלין" לא קבלו אלא תלמידים מובחרים מסלתן ומשמנן של כל ישיבות פולין. יוצאים מן הכלל היו בני רבנים, שאפילו אם היו חלשים בלימודים קבלו אותם. שאלו את רבי מאיר שפירא "היתכן, לעשות פרוטקציא עם בני רבנים?" השיב רבי מאיר שפירא: "צאצאי רבנים ממילא יהיו רבנים, אם כן — לכל הפחות שידעו ללמוד תורה..."

*

ר' מאיר שפירא ז"ל דיבר פעם בשבחה של ארץ ישראל ואמר: "לכאורה, למה התורה מתארת מעלתה שהיא "ארץ זבת חלב ודבש"? למה שיבחה אותה דוקא ביתרון זה ולא באחר, כמו "ארץ אשר לא תחסר כל בה" או "ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר" ועוד. והנה ההסבר: לכאורה, כלל הוא בידינו, שכל המחובר לטמא — טמא ומכל שכן הטמא עצמו. ובכל זאת הלב, שהוא נוזל שמקורו מדם המאוס כמ"ש חז"ל "דם נעכר ונעשה חלב" ועם זאת הדם המאוס, שנפשו של אדם קצה בו הופך לנוזל מתוק מרענן וזך כבדולח. ואותו הדבר — דבש. לפי דברי הפוסקים, אפילו נפלה נבלה המשוקצת לתוך דבש, בכוח הדבש ובסגולתו להוציאה מכלל נבלה ולהפכה לדבש טהור בתמציתו ובטעמו. כאמור, רק לשני דברים אלה סגולה מיוחדת זו נודעת להם, להפוך את הטמא והמאוס לטהור ודבר חפץ. לכן נשתבחה ארץ ישראל בהם, שסגולתה גם כן להפוך את הטמא לטהור, ואת החוטא לצדיק, כי "חיי נשמות אויר ארצך"...

שאל אחד הרבנים את ר' מאיר שפירא: "וכי לא די להזכיר את החילוניים ואת הרשעים ב"ולמלשינים" בעת תפלת שמונה עשרה, ארגון מיוחד בשם "אגודת ישראל" למה?" — השיב רבי מאיר שפירא: אם הם היו מכוונים אותנו בתפלת "ועל הצדיקים" היינו מכוונים אותם בתפלת "ולמלשינים", אבל מכיון שאין הם עושים כך, אלא פוגעים בנו במעשים שוב לא יעזרו הכוונות שלנו בלבד, דרושים מעשים גם מצדנו..."

הוא הי' אומר: "מי שלומד הרבה ולא מוסר לאחרים, בעל פה או בכתב מהחידושים שלו בתורה, דומה לעננים גדולים ושחורים, שאינם מורידים גשם..."

רבי מאיר שפירא זצ"ל הי' אומר: יש יהודי שיש לו ש"ס בארון, ויש יהודי שיש לו ש"ס בראשו. הראשון — שומר חינם הוא, שפטור מגניבה ואבידה, ואילו היהודי השני הוא שומר שכר — שחייב בגניבה ואבידה...

*

פעם נזדמן רבי מאיר שפירא לבית הקהלה בעיירה בגאליציא וראה כי קירות הבית מקושטים בתמונות של אנשים גלויי ראש. אמר לראש הקהלה, כי התמונות הללו אינן מתאימות לקהלה דתית, אבל רב העיירה שנפגע מהערה זו נענה בזעם: "מה לו לרב זר ולענייניה הפנימיים של קהילתנו?" ענה לו רבי מאיר שפירא: "אספר לך סיפור קצר. קצב בא פעם אל רב המקום בלוויית השוחט והראה לו ריאה של בהמה שיש עליה סירכה. הרב שמע את השאלה ואמר, כי לפי בעל "תבואות שור" הבהמה טריפה. בשמעו זאת, נתעורר זעמו של הקצב והוא דפק על השלחן וקרא בקול: וכי מה לו לבעל "תבואות שור" ולשורי?..."

*

באחת מדרשותיו שהשמיע בכנס רבנים בווארשא, אמר רבי מאיר שפירא ז"ל, כי שני איברים שבאדם ממלאים תפקיד חשוב ביותר: הראש והעינים. העינים צופיות למרחקים ומבחינות בכל תנועה חשודה, אך חסר לה הכוח לשלוט על יתר האיברים שבגוף ולהפעילם. לכן, לא מוטלת עליהן כל אחריות כלפי שאר האיברים שבגוף. לא כן הראש, המשיג הכל בשכלו ויכול לבצע הכל באמצעות האיברים, המוח שולט עליהם כדי להפעילם וממילא נושא הוא באחריות על כל האיברים.

רבני ישראל ומנהיגי הדור נקראים בתורה "ראשים", "ראשי העדה", וכן הם נקראים "עיני העדה". אשרי העדה שרבה הוא ה"ראש" שלה כפי שדרשו חז"ל "ואשימם בראשיכם" מלמד שאשמו תלוי ב"ראשו" של צבור, כלומר, הרב אחראי למעשי העם. אולם, אם יש עדה שרבה אינו כי אם "עין" שלה ואין בידו הסמכות והאפשרות לתקן ולהטיב, רב כזה משוחרר מכל אחריות וז"ש הכתוב: "ואם "מעיני" העדה נעשתה לשגגה — חטאת הקהל הוא..."

*

פעם כתב רבי מאיר שפירא מאמר על קהלת פרעשבורג, מאמר שהופיע בעתונות היהודית הדתית בארצות אירופה. בתמצית הדברים הוא כתב כך: פרעשבורג ופראג שתיהן היו ערים מפורסמות בעולם היהודי, בזכות הרבנים הגדולים שכיהנו בהן. ברם, בהתחלת תקופת האמניציפציא רצו יהודים משכילים לשנות את אופי החיים היהודיים ע"י עשיית שינויים בדת. פרעשבורג ופראג היו אז שתי ערים גדולות בישראל, שבהן התרכזו טובי הכוחות של שני הצדדים הנלחמים על גישתם ושיטתם. בפרעשבורג נתקלה מלחמת ההשכלה בחומה הבצורה והחזקה כברזל — באישיות הסלע והחלמיש של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל.

בסיסמתו "חדש אסור מן התורה" קיעקע עד היסוד כל נסיון לשנות את תורת ישראל. לא כן בפראג: תנועת ההשכלה מצאה כאן מנהיגים מתונים שהיו אומרים "שמאל דוחה וימין מקרבת". הרב הגאון ר' שלמה יהודה לייב הכהן רפפורט, חתנו של בעל "קצות החושן", רבה של פראג נקט עמדה מתונה, הגיב בדרכי נועם, רצה להתפשר עם המשכילים ואמר "הוראת שעה שאני". וכך התלקחה המלחמה בין בעלי "חדש אסור מן התורה" ובין בעלי "הוראת שעה שאני". היהדות הפולנית היתה רחוקה משדה המלחמה, הביטה לעבר המתאבקים וחיכתה מי ינצח.

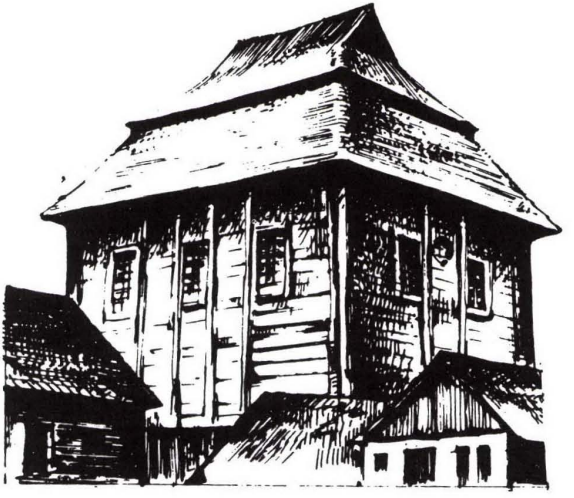
מאז עברו קרוב למאה שנה, ומי ניצח? פרעשבורג היא עד היום עיר ואם בישראל, שיכולה להתפאר לא רק בקבריהם של גדולי תורה בבית הקברות, אלא גם עם בתי הכנסת ובתי המדרש שלה. על כל צעד ושעל אתה ממשש את הדופק החי של היהדות, כי רבבות יהודים מתנהגים ברוח התורה והמסורה ואלפי ילדים ובחורים לומדים תורה יומם ולילה בבתי "תלמוד תורה" ובישיבה הרמה של פרעשבורג. לעומת זאת, בפראג אין יהדות דתית. גדולי תורה אתה יכול למצוא רק בבית הקברות היהודי בראשם המהר"ל הקדוש מפראג וה"נודע ביהודה" ז"ל. בעיר פראג מתגוררים קרוב לארבעים אלף יהודים, כולם הם חילונים וריפורמים, שעומדים על סף ההתנצרות. בסך הכל יש קהלה דתית שמספר חבריה — מאה וששים נפשות.

ובכן, מרן ה"חתם סופר" ניצח, כי משה אמת ותורתו אמת.

*

פעם אמר רבי מאיר שפירא ז"ל בכנס גדול של רבני פולין: "הנביא אומר "וגר זאב עם כבש" הבטחה זו לעתיד לבוא היא אחת מהאידיאלים של הנביא ושל האנושות. לכאורה, אפשר להקשות, מה החידוש בזה, הלא בתקופת המבול הכניס נח לתיבתו בהמות וחיות טרף והם התגוררו בצוותא ולא פגעו זה בזה? ההסבר לכך הוא, כי יש שני סוגים של שלום, האחד שנובע מן השכל שבמוח, מנטיה עדינה שבנפש ומן התבונה שבלב, זהו יעוד נבואי טהור ברוח "מלאה הארץ דעה", ואולם, ישנו עוד שלום, שלום אינסטינקטיבי שמשתרר בשעת סכנה, כאשר מאיימת על שני יריבים כלייה משותפת, אזי מתלכדים אף שונאים בנפש לכוח מלוכד אחד, כדי להתגונן מפני הרעה המרחפת על שניהם. זהו השלום שהתורה מספרת לנו עליו בימי המבול, בשעה שגלים סוערים התנשאו להטביע הכל, בשעה זו אין כל פלא שהחיות והבהמות והאדם חיו בשלום ובשלוה, כי אם היה מתלקח ביניהם מאבק ומלחמה היו כולם נופלים לים המבול.

הנה — לשלום ואחדות כאלו אנחנו זקוקים כיום, אחרת תיטבע ספינתנו חלילה בלב ים, כי הסכנה מרחפת מעל ראשי כולנו במידה שוה".

בית כנסת בנוי מעץ
באחד מישובי מארמארוש

יהודי חבל ארץ מארמארוש

אזור זה נמצא בצפונה של רומניא, מוקף במורדות הרי הקארפאטים. האדמה בחבל זה אינה מתאימה לחקלאות, זאת גם בשל מזג האוויר הקריר וההררי, ומאידך, לא התברכה הארץ באוצרות טבעיים, וחסרים היו בה היסודות להתפתחות תעשיה רצינית. בשל כך נשארה מארמארוש החבל המוזנח והמפגר ביותר בכל המדינה. הארץ הזאת לא יכלה לפרנס את תושביה ורובם ככולם של תושבי המקום חיו בתנאים קשים ביותר: צריפי עץ שימשו לביתם, בלאי סחבות היו לכסותם כשהם סובלים מקור ומחרפת רעב ר"ל.

מסתבר כי יהודי מארמארוש ברובם באו ממדינת גאַליציא, כלומר, מעברו השני של הרי הקאַרפאַטים, הם נמלטו על נפשם מפני הרדיפות והפוגרומים, בעשרות הכפרים והעיירות שבחבל מארמארוש התגוררו רבבות יהודים, רובם ככולם אנשים פשוטים ועמי הארץ אך חרדים וחסידים.

בהונגאריא התחתית והעילית לא הכרתי אף יהודי אחד ממוצא מארמארוש, רק שמעתי על היהודים האלו, אבל כשעזבתי את מרכז הארץ ועברתי לעיר פעטרושען, בהבחרי לרבה של הקהלה, עשיתי הכרות עם יהודי מארמארוש, שהיו חברי קהלתי. זאת ועוד: בקרבת העיר פעטרושען, למרגלות הרי האלפים הקארפאטים, היתה קיימת קהילה בשם "טשימפא", בה חיו למעלה משלוש מאות משפחות וכולם ממארמארוש. הם בנו לעצמם בית כנסת ענקי עשוי עץ, ומקוה טהרה מעץ, ולהם מלמדים ושוחטים ועליהם רבם שהיה גדול בתורה ויראה ה"ה ש"ב הרב הגאון ר' משה דוד אסטרייכער ז"ל, במשך שנים עשיתי מאמצים להכיר את היהודים האלה ללמוד את אורחות חייהם, את אופיים ולעמוד על השקפת עולמם.

למרות המרחק העצום מטשימפא ועד למארמארוש (כאלף קילומטר), עזבו את חבל מולדתם הדל והמפגר ובאו לאזור זה, שמצוי בו הפרנסה. כולם עבדו במנסרת קרשים אצל הקבלן ר' משה אלי' פערל איש שומר תורה ומצוות, מחסידיו של האדמו"ר מאנטעניע.

מתושבי יהודי מארמארוש בכפר טשימפא התרשמתי מאד. היה חידוש גדול בעיני לראות קהלה גדולה של יהודים, שעוסקים במלאכה פיזית וכולם מתנהגים ברוח התורה והחסידות. הם חיו כאן את חייהם, כמו שהיה מקובל בחבל מארמארוש מדורי דורות. בכל פעם שבקרתי אצלם נהניתי לראות, כי כל עובדי המנסרה, ממנהלי המחלקות והפקידים הבכירים ועד לפועלים הפשוטים שעבדו במסור ובגרזן, היו יהודים חסידים ומזוקנים. וכאשר הגיעו שעות אחרי הצהרים של עש"ק, עזבו את כלי המלאכה ומיהרו למקוה — שכאמור נבנה מעץ עם אמבטיות של עץ — להתרחץ ולטבול לכבוד שבת. לאחר שלבשו בגדי שבת "קאפוטה" ו"שטריימל" רצו לבית הכנסת להתפלל כשקול הרנה נשמע למרחקים, כי התפללו בהתלהבות עצומה בנוסח ויזניץ-אנטעניע. היה תענוג לראות זאת ולשמוע אל הרינה ואל התפלה. למרות שהיו — כפי שאמרתי — ברובם המכריע, אנשים פשוטים ועמי הארץ, הערכתי אותם בשל אדיקותם ומסירותם למצוות התורה ולמסורת האבות.

פועלי יערות יהודים במארמארוש

ביקרתי בכפר טשימפא לעתים קרובות, בהיותי המוהל של בניהם. הברית וסעודת המצוה התקיימו בבקתות הקטנות מעץ, כי כל בתי טשימפא, ללא יוצא מן הכלל, היו מעץ. שמחתי לראות איך מחבבים האנשים האלה את המצוות, כשאפילו הפועל האביון הפשוט היה עורך סעודה גדולה ומזמין הרבה אורחים לברית המילה. אם לא השיגה ידו לקנות דגים, קנה דג מלוח והנשים הצדקניות המתנדבות הכינו מזה מטעמים, מתוך בצל ומרק עשוי חומץ וסוכר. בתום הסעודה נתכבדו האורחים ביי"ש חם עוצר נשימה תוך כדי שהם יוצאים בריקודים חסידיים עד שקיעת השמש. בעת הניתוח, לא נתנו לי להשתמש בתרופות לעצירת הדימום ובתחבושת סטעריל אלא ב"קמח מוהל", כלומר, באבקה מיוחדת, שהם בעצמם הכינו מאבקת הקרשים שהעש אכל אותם.

החתונות נערכו באמצע הרחוב כשהתנועה משני צדי הכביש נעצרת. העגלונים הגוים או — להבדיל — היהודים לא זעמו על כך, אדרבה גם הם באו לחזות בשמחה. בתקופתו של הקיסר פראנץ יוסף לא מיהרו האנשים כ"כ לעבודתם, שררה סבלנות והיה זמן לכל. כשהשושבינים הופיעו עם החתן ואבוקות בידיהם, התנפלו ארבעה בחורים על גדר עצים ועקרו ארבעה מקלות ועל קצות המקלות קשרו בציציות את טליתו של בעל החתונה, בדרך כלל היה הטלית מלוכלך ומלא כתמים וטלאים, אבל זה לא הפריע לאיש.

פעם התחתן בנו של אחד מבעלי בתים שלי בפעטרושען עם נערה מהכפר טשימפא. הוזמנתי כמובן לחתונה ונסעתי לטשימפא עם הכרכרה שהמחותנים העמידו לרשותי. העגלון, יהודי מזוקן וחסיד, היה לבוש בבגדי שבת ואפילו הסוסים קושטו בפרחים ודגלונים. הכל היה כבר מוכן ומזומן לחופה באמצע הכביש כמקובל. השושבינים עם הנרות שבידם ליוו את החתן לחופה לקול תזמורת עליזה, בשעה טובה ומוצלחת. השוחט, שהיה גם חזן (מתאים לטשימפא...) שר את "ברוך הבא" וההמונים, שהצטופפו מסביב לחופה, המתינו לכלה. אבל הכלה איחרה לבוא. פתאום נשמעו קולות מריבה של נשים מתוך הבית והנה אם החתן, פורצת לעצמה דרך לכיוון החופה תוך צעקות, וברוב כעסה כיבתה את הנרות הדלוקים בידי השושבינים, לקחה את בנה החתן ואמרה: "בוא הביתה! אין חתונה! המחותנים פראי אדם המה ולא יהודים שעומדים בדיבורם... אין חתונה! הביתה!" התזמורת הפסיקה לנגן, פירקו את החופה והאורחים התאספו קבוצות קבוצות בויכוח על סיבת הקטטה.

נודע לי, כי הריב בין המחותנים פרץ בשל כמה שמיכות , כרים וסדינים שהבטיחו בתור נדוניא לכלה ולא קיימו. הזדעזעתי למראה עיני. לא ראיתי ולא שמעתי על דברים כאלו במדינת הונגאריא. איך נהגו שם המחותנים העניים: או שלא הבטיחו או שקיימו מה שהבטיחו, ובודאי שלא היו עושים שערוריה בשל ענינים כספיים. במיוחד השתוממתי כשראיתי, כי בעיני האורחים לא היה בדבר משום חידוש. הם סיפרו לי, כי בחבל מארמארוש היו הרבה מקרים כאלה, שביטלו חתונות ברגע האחרון, בשל סכסוך בין המחותנים.

האורחים התחילו כבר להתפזר והנה יהודי אחד, שעבד כפועל פשוט בחטיבת עצים ביערות הקארפאטים התחיל מתקרב בצעקה: "רבותי המחותנים! על כמה

כסף מדובר? מה הערך של כלי המיטה שחסרים?" השיב אב החתן: "עשרים כתרים של כסף, בערך". סכום גדול שהגיע להכנסה של פועל פשוט בעבודה פיזית קשה במשך שלושה חודשים לערך. פתח הפועל את חולצתו, הוציא ממחטה ובה היו קשורים עשרים כתרים כסף, מסר את הכסף לאב החתן ואמר: "הנה הכסף, היתכן לבייש בת בישראל בגלל עשרים כסף?!" שוב הקימו את החופה, הדליקו את הנרות, סידרנו את הקידושין כדת משה וישראל, והאורחים, רובם ככולם, פועלי קרשים במנסרה וביערות, רקדו עד חצות הלילה לקול צלילי התזמורת.

כשהתעניינתי אצל המסובים אודות הפועל הנדיב, שתרם את כספו להכנסת כלה, איפה הוא? למה לא מושיבים אותו בראש השולחן ומדוע לא מכבדים אותו בריקוד מצוה, השיבו לי: "הפועל חזר לעבודתו מיד לאחר החופה, הוא אף לא הוזמן לחתונה. ורק במקרה, עבר ברחוב ולשמע המריבה ניגש למקום החופה... אמרו עליו שהוא איש פשוט, מחסידי וויז'ניץ, איננו למדן, אך הוא מצטיין ביראת שמים. בכל יום באשמורת הבוקר הוא הולך לטבול בנחל שעובר ביער, מסיים ספר "תהלים" ורק אחרי זה הוא הולך להתפלל.

התפעלתי מאד מאורח חייהם של עובדי היער, שחיו בלב היער, במרחק של שלושים או ארבעים קילומטר מטשימפא, בתנאים קשים, ורובם היו עניים מרודים שעבדו עבודת פרך ובכל זאת עמדו בנסיון וקיימו את מצוות התורה, במסירות נפש ממש ובנוסף לכך היו גם חסידים נלהבים.

את יחסי החם לפועלים החסידים, ביטאתי במהלך דרשה שנשאתי בסעודת מצוה בטשימפא. פתחתי בדברי תורה תוך שאני מפליג בשבחם של היהודים האלה ועמדתי על הפסוק "כי אדם עץ השדה", כלומר, העץ שנותן פירות בכל שנה ועי"ז מקיים את מצוות הבורא, משמש לדוגמא לכל יהודי לעבוד את ד' ולקיים מצוותיו, וציטטתי את כל הפסוקים המדברים על עץ: "היש בה עץ אם אין", "צדיק כתמר יפרח", "אז ירננו כל עצי היער" ועוד. כשסיימתי דבורי, לחש באזני הרה"ג ר' משה דוד אסטרייכער ז"ל, רבה של טשימפא ואמר לי: "אתה עוד "ירוק" כאן ואינך מכיר את כולם. אצלנו אומרים בדיחה, כי כל פועל עצים שעוזב את משפחתו ואת הישוב ועולה להרים ונעלם למספר חודשים ביערות, נחשד בשלושה דברים א) חילול שבת, ב) גניבה, ג) וגילוי עריות. ואף על פי שאין ראיה לדבר יש רמז לדבר: בתורה מופיע המוזלל שבת הראשון בשם "מקושש עצים", במשנה מוזכר הגנב בשם "הגוזל עצים" ובמסכת כתובות מופיע המושג של "מוכת עץ"..."

•

המנהל הכללי והקבלן של מפעל העצים בטשימפא היה יהודי בשם ר' משה אלי' פערל, שהיה חסידו הקנאי של האדמו"ר מאנטעניע, הרב הגאון הצדיק רבי חיים האגער זצ"ל, שהתפרסם, למרות היותו אדמו"ר, גם כגאון בתורה, חריף ובקי בש"ס ובפוסקים. תופעה שלא היתה מצוייה כל כך בימים ההם. ר' משה אלי' היה איש פשוט, שלא למד הרבה תורה. הוא התגורר ב"ריזאוולויע", כפר נידח במחוז מארמארוש, ולפי עצתו של הרבי מאנטעניע, הגיש הצעה לשלטונות על מכרז לכריתת עצים ביערות הרי הקארפאטים בטראנסילבאניא הדרומית והצליח. נעשה עשיר גדול וגם המציא מקורות פרנסה למאות משפחות יהודיות ממארמארוש,

שהיו רעבות ללחם. כשאני הכרתי אותו, כבר יצא לגמלאות. את העסקים ניהלו שני בניו והוא עסק במצוות ובמעשים טובים. בכל שמחת מצוה של פועליו, נטל חלק בראש. בדרך כלל כיבדוהו להיות שושבין או סנדק והיתה זו השקעה טובה.

ר׳ משה אלי׳ ז״ל סיפר לי הרבה על גדלותו של האדמו״ר מאנטעניא בתורה ובעבודה ופעם שילם לי את הוצאות הדרך ברכבת, במחלקה ב׳, מפעטרושען עד לעיר סטאניסלאוו שבגאליציא ובחזרה, מקום מגוריו של הצדיק מאנטעניא. ואז נוכחתי לדעת, כי ר׳ משה אלי׳ פערל לא הגזים. הוקסמתי לא רק מתורתו של הצדיק ר׳ חיים האגער זצ״ל, אלא גם מאישיותו, השקפת עולמו ויחסו האדיב לזולת. לפני הנסיעה התכוננתי בדריכות וחזרתי על מספר סוגיות בש״ס, שלמדתי בשנים האחרונות, כדי שאוכל להחזיק מעמד בפני גאון אדיר בתורה. ואכן — האדמו״ר מאנטעניא היה בקי בכל הסוגיות והשמיע לי את החידושים וההערות שלו בכל סוגיא וסוגיא.

במוצאי שבת קודש לאחר סעודת ״מלוה דמלכה״, כבר הצטופפו מאות אנשים, נשים וטף לפני חדר הספרים שלו, כולם רצו להיכנס ולקבל את ברכת הצדיק לפני הנסיעה. לפי הוראת הרבי, נתנו לי להכנס ראשון. הגענו לשעות הקטנות של הלילה והצדיק התפלפל אתי בתורה שעות ארוכות ולא היה איכפת לו שהמוני חסידים מכל פינות גאליציא, בוקובינה, מארמארוש, והונגאריא, זקנים ונערים מצטופפים לפני הדלת, מאז ראשית הלילה ורוצים להכנס.

•

הרבי מאנטעניא נעתר להזמנתנו וכעבור שנה בערך, שם לדרך פעמיו ובא לביקור של כמה ימים, ולעשות שבתו בכפר טשימפא. הרכבת לא הגיעה לטשימפא אלא עד העיר פעטרושען ומכאן עשו הנוסעים את הדרך עד טשימפא בכרכרות ובעגלות. יהודי טשימפא ערכו לצדיק מאנטעניע קבלת פנים מלכותית אף סוס אחד לא נשאר בכפר או ביער: צעירי הפועלים נעשו פרשים והם ליוו את הכרכרה של האדמו״ר בתהלוכת לפידים, מתחנת הרכבת בפעטרושען עד הכפר טשימפא, מרחק של 15 קילומטר בערך. אחרי הכרכרה של הצדיק נסעו בתור ארוך עשרות עגלות מלאות חסידים, שיצאו מכליהם מרוב אושר ושרו במקהלה ובקולי קולות לאורך כל הדרך. הרי הקארפאטים הידהדו מהזמר ״אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה״.

כשעצרה הרכבת שהביאה את הצדיק בתחנה בפעטרושען כיבדו החסידים לשלושה אנשים לגשת ראשונה למדרגות הקרון להקביל פני הצדיק ולברכו ב״שלום עליכם״: רבה של טשימפא הרב אסטרייכער, ואנוכי, ור׳ משה אלי׳ פערל. למרבה הצער, היה זה יום גשם ומתחת למדרגות הרכבת היתה שלולית ממי־גשמים. הצדיק עמד על המדרגות אובד עצות ולא יכול היה לרדת וברגלו נעלי עור כמשי, חצי פתוחות וגרביים לבנות. ר׳ משה אלי׳ פערל לא היסס אף רגע: פשט את מעילו וכיסה עם המעיל את השלולית וכך ירד הרבי על המעיל. את זה ראיתי במו עיני...

כשבקרתי אצלו בסטאניסלאוו, הביע האדמו״ר את דעתו, כי רק גאוני תורה בפולין חזקים בחריפות ובפלפולים, אמנם חלשים הם באגדה. לעומת זאת, גאוני

תורה באוסטריא — הונגאריא מומחים באגדה אבל קטנים הם בפלפולא חריפתא. לכן, התכוננתי כעת והעליתי לצדיק — בכרכרה בדרך לטשימפא — הרבה קושיות בסוגיות התלמוד מגדולי התורה בהונגאריא. בסופו של דבר הודה האדמו"ר מאנטעניע, כי בין גדולי תורה הונגארים ישנם גאונים יוצאים מן הכלל...

*

בקשר ל"פדיון" שנותנים לצדיק אמר לי האדמו"ר מאנטעניא, כי הצדיק אינו ממציא כסף לחסידים שלו אלא הוא לוקח השפע מזה ונותנו לזה. לכאורה קשה, הלא הוי חב לאחרים, ותופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה (כמ"ש גיטין, י"א) כדי ליישב את הקושיא הזאת, נותנים פדיון לצדיק ושליח בשכר שפיר קנה בכל מקרה (כמ"ש הש"ך בחו"מ סי' ש"ה, עיי"ש).

*

"שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים בלבד" (פרקי אבות) ואמר האדמו"ר מאנטעניע בשם הבעש"ט זצ"ל, דאם הרב הוא ירא ד' אז תורתו פרה ורבה אצל התלמיד, כלומר, שהוא יכול להוסיף ולחדש עפ"י דבריו של רבו, משא"כ אם הוא אינו ירא שמים, אז אינו פרה ורבה, א"כ ז"ש: "שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים בלבד" ולא יותר.

*

כן אמר לפרש בשם הבעש"ט את הפסוק: "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו" (איכה, ד') עפ"י הגמרא כי "חטא" נקרא שוגג (כמ"ש במס' ב"מ, ל"ג) ו"עוון" נקרא זדון (כמ"ש במס' יומא, פ"ו). וא"כ ז"ש הנביא: אבותינו אפילו אם חטאו רק בשוגג — "ואינם" הצטערו על כך וכמעט שיצאו מכליהם, ואנחנו — עוונותיהם, אפילו מה שעברנו בזדון "סבלנו" יכולים אנו לסבול ואין לנו שום צער מזה.

*

פעם כשהסבתי לשלחנו, אמר שלושה טעמים על המנהג שאנו אוכלים דגים בשבת: א) הגמרא אומרת (סנהדרין, ק"ח), כי הדגים לא נענשו במבול היות שלא חטאו ולא נזקקו לשאינן מינן ועי"ז הם נעשו מובחר שביצורים, והשבת הוא מובחר שבימים, ב) בשאר נבראים ישנן מצוות כגון שחיטה ומליחה וכיו"ב שבזה הם מתעלים, משא"כ בדגים, לכן אוכלים אותם בשבת שהוא אכילת מצוה ועי"ז יש להם עליה, ג) הדגים חיים מתחת למים ואינם רואים את עולם השקר שאנחנו חיים בו, והשבת היא ג"כ מעין עוה"ב, מעין "עלמא דקשוט" ואיננה שייכת ל"עלמא דשקרא", ולכן אוכלים דגים בשבת.

*

הגה"צ רבי חיים האגער מאנטעניע, אהב להתלוצץ על רבני הונגאריא, הוא סיפר לי, כי פעם בא רב מהונגאריא, שהיה בטלן גדול לבקר אצל בעל "ישועות יעקב", רבה של העיר לעמבערג. לאחר תפלת שחרית הזמינו הרב מלעמבערג לארוחת בקר. כידוע, היה הרה"ג ר' יעקב משולם אורנשטיין, עשיר גדול (עד הרה"ג ר' יצחק שמעלקעס, לא קיבל שום רב בלעמבערג משכורת מקופת הקהלה, כי כולם

היו נגידים). הביאה הרבנית לאורח על מגש כסף ובכלים של כסף את ארוחת הבקר, כמו שהיה מקובל בימים ההם, לאכול בבתי האנשים האמידים. על המגש היו בכלי אחד — חלב, בכלי אחר — סוכר, בכלי אחד — שמנת, ובכלי אחר — קפה שחור. הרב ההונגארי הזה לא ידע שצריך לערבב את החלב עם הקפה ולשים בתוכו סוכר ולשפוך עליו שמנת. מה הוא עשה? תוך כדי דברי תורה התחיל לאכול: קודם שתה את החלב, ואחרי זה את השמנת, ואחרי זה אכל את הסוכר, הכל הוטב בעיניו, אבל כשהגיע לקפה השחור שהיה מר ביותר, התחיל לירוק ואמר: "אומרים על יהודי פולין שהם חכמים, לפי דעתי טפשים הם, אם הם מסוגלים לאכול דברים מרים כאלו..."

בעל ה"ישועות יעקב" לא רצה לפגוע בכבוד האורח, והגיב באדיבות ובדרך רמז ואמר: "משל, למה הדבר דומה? לארבעה מינים: לערבה עצמה אין כל ערך, אבל אם אוגדים אותה לד' מינים ביחד, אזי היא מקבלת ערך..."

•

כאמור היה ר' משה אלי' פערל הנ"ל אדם פשוט בידיעת התורה, בכל זאת היו בו מדות טובות. שמעתי לספר, כי פעם בא עני אחד לכפר רעזאוויץ כדי לשבות שם על ש"ק. בערב שבת הלך לרחוץ, אל היאור — ואז, גנבו ממנו את כספו. התחיל האיש לבכות, כי כל ימי הקייץ נדד מישוב לישוב לאסוף נדבות, בכדי לכלכל את בני ביתו ועכשיו נשאר ללא כלום. היה מדובר במאה וחמישים מטבעות כסף, סכום גדול בזמן ההוא. כאשר בא בערב לסעוד על שלחנו של ר' משה אלי' פערל יחד עם שאר האורחים העניים (כי היה מכניס אורח גדול ופיזר נתן לאביונים וביתו היה פתוח לרווחה), ראה בעל הבית שכולם שמחים ושרים זמירות, ורק אורח זה עצוב. כשנודע לו הסיבה, אמר בפשטות: "רבותי, הייתי היום על היאור כדי לרחוץ בו לכבוד שבת ומצאתי על הדשא בין הערבות מאה וחמישים מטבעות כסף, וטוב שנודע לי של מי הם". כאשר שמע העני את הבשורה, התחיל לרקוד מרוב שמחה ונתן גם סימן — המטבעות היו קשורות בתוך מטפחת אדומה. ר' משה אלי' אישר את הסימן ומיד במוצש"ק אחר הבדלה מסר לו את הכסף והתנצל על שזרק את המטפחת מכיון שהיתה קרועה ומלוכלכת... כולם חשבו שהכל נכון. רק כעבור מספר שבועות עלו על עקבות הגנב ונודעה האמת, ואז נוכחו כל אנשי הכפר לדעת את גודל צדקותו של ר' משה אלי' פערל.

•

בכפר הנזכר רעזאוויץ (מקום מושבו של ר' משה אלי'), היה רב זקן, גדול בתורה בשם ר' יצחק מנחם קיסעלניק ז"ל. בימי נעוריו היה שוחט שנודע לבטלן גדול עד כדי כך שכל בני מארמארוש סיפרו עליו אגדות וצחקו על בטלנותו. פעם גנבו גנבים יהודים את פרתו מהרפת שלו והביאו אותה לפניו לשחטה והיא לא הכירה ושחטה. כשנודע לו הדבר, כבר התבשלו נתחי הבהמה בקדירות של קבצני הכפר...

אך לעת זקנתו נעשה הרב קיסעלניק פיקח ונקם את נקמתו מגנבי קהלתו. הוא היה איש חולה וסבל במחלת שחפת הגרגרת ולפעמים לא יכול היה לנשום אוויר. מספר פעמים היה מאושפז בבית החולים היהודי בבודאפעשט. בסופו של דבר, נתנו

לו הרופאים, בכסף מלא, מכונה קטנה, שבלחיצת כפתור היא מזרימה אוויר טוב לנשימה, המכונה הופעלה ע"י חשמל, אך מכיון שבכפר רעזאוולין עוד לא היה חשמל ואף לא ידעו מה זה חשמל, נתנו לו מצבורים שהפעילו את המכונה. תוך כדי ההוראות הזהירו אותו לא לנגוע בידים רטובות במכונה, כי אזי הזרם תזעזע אותו ללא רחמים. אולם, אנשי כפר רעזאוולין לא ידעו כי לרב יש מכונה כזאת.

והנה קרה מקרה, שר' משה אלי' פערל תבע לדין תורה מספר בעלי עגלות שחשד בהם שגנבו חיטים ממנו, בעת שהובילו את השקים מתחנת הרכבת חסרו עשרים שקים של חיטים. העגלונים כפרו באשמה וטענו שהשקים נגנבו בתוך מחסן הרכבת — והמה נקיים. הרב קיסעלניק הזהיר אותם שיגידו את האמת, כי עוון גדול הוא לשקר, אבל לא הועיל כלום. כאשר ראה הרב שהם עומדים בשלהם, אמר להם: "דעו נא רבותי, כי יש לי "אורים ותומים" הקדושים, שיגלו את האמת ומי שישקר יקבל עונשו" הרב צוה להביא לו בכלי, מים מהמקוה. לקח אחד אחד מבעלי העגלה, טבל את ידם במים ולקח אותם לתוך החדר. צוה עליהם לשים את הידים על המכונה והוא הפעיל את החשמל. לאחר כמה שניות, כשקיבלו מכות חשמל, אחזום אימה ופחד וכל אחד התחיל להתחנן: "רבי הפסק, אני מודה על האמת, אני גנבתי את החיטים וגם חברי גנב והשקים נמצאים במקום פלוני ופלוני". ויבוקש הדבר וימצא שכן הוא. לאחר המעשה, צחקו כל בני מארמארוש, איך הרב הישיש מרעזאוולין סידר את הגנבים שלו... וכך, קיבל ר' משה אלי' פערל בחזרה את שקי החיטים.

•

בקשר לרב הזה שמעתי סיפור נוסף. בכפר רעזאוולין נולדו בבית יהודי שלושה גמדים: בן אחד ושתי בנות. הגובה שלהם היה מטר אחד ולא יותר. מכיון שהגמדים התחנכו בבית דתי, סרבו ללכת לקרקס להופעות. לימדו אותם כמה שירים ביידיש, ברומנית וברוסית והם נדדו בערי טראנסילבניא, בלויית אחיהם הגדול, שהיה גדול ונורמלי. ההופעות נערכו בדרך כלל בעזרת נשים של בתי הכנסת. מכיון שבקושי יכלו ללכת, הביא אותם האח הגדול בידיו, כמו תינוקות. העמיד אותם על הספסל, לאחר ששרו כמה שירים לקח אחד מהקהל צלחת ואסף להם נדבות. כשביקרו בקהלתי בעיר פעטרושען, הביאו בערב שבת את הבן הגמד למקוה לטבול אותו לכבוד שבת והיו לו גם פאות וטלית קטן. האח הגדול פנה גם אלי שאתן לו מכתב המלצה לראש הקהלה שימציא להם תמיכה כספית מקופת הקהלה. הוא הראה לי המלצה כתובה בחמימות רבה מאת רבה של כפר רעזאוולין הרה"ג ר' יצחק מנחם קיסעלניק ז"ל. והוא סיפר לי את הסיבה:

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשהצבא הרוסי כבש חלק ממחוז מארמארוש, תפסו כמה קוזאקים שיכורים את הרב ובעלילת שוא רצו להוציא אותו להורג. היה זה לעת ערב, בזמן שצוות הגמדים הופיע בהצגה, לפני קציני הצבא הרוסי, שנהנו מאד מההופעה ומהשירים. כשנודע לגמדים על עצירת הרב, הפסיקו את ההצגה והצהירו לפני הקצינים, שכל זמן שלא ישחררו את הרבי שלהם, הם לא ימשיכו לשיר. מיד נתן הקצין הבכיר ה"פולגובניק" הוראה לשחרר את הרב וכך ניצל הרב קיסעלניק ממוות, וכל ימי חייו דאג לפרנסתם של הננסים.

כפי שאמרנו, היה ר׳ משה אלי׳ פערל מכניס אורחים וגם מוקיר רבנן, ואני זוכר, כאשר צדיק אחד משושלת וויז׳ניץ בא פעם לשבות בכפר טשימפא, כפר נידח למרגלות הקארפטים, ולכבודו באו לשבות עשרות אורחים חשובים מהסביבה (לאניע, פעטרילע, אנינוסא, לופען, וואָלקאן ופעטרושען) כדי לחלוק כבוד לצדיק האורח וכדי לשמוע אל הרינה ואל התפלה. תמיד היה מאבק בין ר׳ משה אלי׳ פערל לבין בניו — מי יארח את האורחים. שני בניו: ר׳ ישראל לייב ור׳ אביגדור יוסף, ניהלו את עסק אביהם וישבו בדירות גדולות ומפוארות. אולם לר׳ משה אלי׳ לא היתה דירה כ״כ גדולה, מכיון שהוא התגורר באופן קבוע בכפר רעזאוויע (מחוז מארמורעש) ובטשימפא היתה לו דירה קטנה. אי לכך, הרבנים, השוחטים והאורחים המכובדים הלכו לסעוד ולהתגורר אצל בניו של ר׳ משה אלי׳. לעומת זאת, האנשים הפשוטים התאכסנו בביתו של ר׳ משה אלי׳. בחצר ביתו של ר׳ משה אלי׳ היתה גם אורווה גדולה לשם הכניסו את הסוסים שהביאו את העגלות עם האורחים.

והגיעו הדברים לידי אפיזודה משעשעת. יהודי פשוט אחד בעל עגלה, עזב בערב שבת בצהרים את ביתו של ר׳ משה אלי׳ והלך לסעוד אצל בניו עם האורחים המכובדים. כשנודע הדבר לר׳ משה אלי׳, לקח את הסוסים של בעל העגלה, הוציא אותם מהאורווה והביא אותם בעצמו — לבניו. נכנס לחדר האורחים ואמר לבעל העגלה, בפני כל הצבור: ״אם עזבת אותי ואת ביתי ובאת לבניי, תיקח גם את הסוסים שלך״... הדבר היה לצחוק אצל כל האורחים, אבל כולם הצדיקו אותו, הבעל עגלה היה נאלץ לפייס את ר׳ משה אלי׳ ולחזור אל שלחנו, יחד עם הסוסים שלו... מהסיפור הזה רואים, כמה היתה מצות הכנסת אורחים חביבה בעיניו.

•

במרוצת השנים חלה האדמו״ר מאנטעניע קשות בגרונו ר״ל. רופא פרופסור מפורסם בווינה קבע, כי ניתן להציל את חייו ולהאריך ימיו, אבל צריך לעשות ניתוח מסובך ולהכניס לצוארו של הצדיק גרגרת של זהב, שמחירה הון תועפות. סכום שהגיע לשווי של בית גדול ויפה בעיר גדולה. האדמו״ר שהיה זקוק לכסף באופן דחוף, פנה לחסידו הנאמן ר׳ משה אלי׳ פערל, והלה נסע אליו מיד לווינה. ר׳ משה אלי׳ פערל הביע את נכונותו להעמיד את הסכום הגדול לרשותו של הרבי, בתנאי אחד: שהאדמו״ר יתחייב בכתב שהוא — ר׳ משה אלי׳ פערל — יזכה לחיי העולם הבא... לאחר התלבטות של מספר ימים, נתן הרבי את המכתב הדרוש וקיבל את הכסף.

בניו של ר׳ משה אלי׳ פערל צילמו את המכתב וכך הגיע העתק האיגרת גם לידי. וזה לשון המכתב: ״ב״ה, י״ח למב״י, דבר אמת ניתן לכתוב, היות שר׳ משה אלי׳ ב״ר נחום עשה מצוה אשר אין למעלה הימנה, אבטחהו בהבטחה גמורה ומעוזה אשר יזכה לחיי העולם הבא ולא יוכל שום מקטרג להפריעהו ממנוחתו וזכות הדבר הזה יאיר בהלו נרו אפי׳ עשה דבר שלא כהוגן, גם המה יתהפכו לזכיות כידוע גדל עשה ועושה המצוה במסירת נפש ואי״ה בכל כוחי אדרוש טובתו בזה ובבא גם לעורר עליו זכות אבותי הקדושים נ״ע, אשר גם המה יעמדו למליצים

הגאון הצדיק רבי חיים האגער
האדמו"ר מאנטעניע

טובים. ועוד אעשה ענין טוב אשר לא אוכל להעלות על הכתב ובדרך כלל אשר יהי' לו טוב בזה ובבא ובעה"ח עש"ק ואוליך אתכם קוממיות" ה"ק חיים האגער בלאאמו"ר הצר"ב ז"ל". עד כאן לשון המכתב בכתב ידו של הצדיק.

ברם הניתוח לא האריך את ימיו של האדמו"ר מאנטעניע בהרבה שנים והצדיק הגאון רבי חיים האגער זצ"ל נפטר בחנוכה שנת תרצ"ב בגיל 69, לדאבון אלפי חסידיו וכל בית ישראל בכו את השרפה. דברי הספד שאמרתי על הסתלקותו מודפסים בספרי "פרורי לחם". בניו הוציאו לאור את ספרו "טל חיים".

*

מלחמת העולם הראשונה הביאה שואה על קהלת טשימפא, שנהפכה לשדה קרב, בהיותה קרובה לגבול עם רומניא. בתי היהודים, כולל בית הכנסת והמקוה, הבנוים מעץ עלו באש, ותושביהם נמלטו על נפשם, והתישבו בערי הונגאריא ולא חזרו עוד לטשימפא בתום המלחמה, לרבות הרב מטשימפא, הרה"ג ר' משה דוד אסטרייכער ז"ל, שהשתקע בעיר אראד. ר' משה אלי' פערל ירד מנכסיו ונפטר כקבצן בעיר סיגעט וספק אם זכה למצבה. אבל כשנפטר, הכניסו בארונו את המכתב המקורי של האדמו"ר מאנטעניע, שיזכה לחיי העולם הבא.

*

כשקהלת טשימפא עמדה על תילה, היו באים לשבות שם אדמו"רים "קטנים" מכל פנות המונארכיא האוסטרו—הונגארית (כולל גאליציא). לאחר שחזרו מטשימפא היו מבלים יום או יומיים גם בפעטרושען והיו מבקרים גם אצלי. והנה צרור פנינים חסידיות ששמעתי מפי הצדיקים הללו:

*

הגה"צ רבי יחזקאל משינעווע זצ"ל אומר לפרש מ"ש: "ואתם הדבקים בד' אלוקיכם חיים כולכם היום", דהנה, כל יהודי דומה לפרי העץ. הפרי הזה, כל זמן שדבוק הוא בעץ, הוא חי, מכיון שהוא יונק את לחותו מלחות העץ, אבל אחרי שתולשים את הפרי, הוא אמנם קיים אבל הוא מתייבש ומצטמק. לכן צריך כל יהודי להשתדל להיות דבוק בשם יתברך, כי "עץ חיים היא למחזיקים בה". והדבר המדבק את היהודי בהקב"ה היא המזוזה הקבועה בדלת, בבחינת "בין שדי ילין". ועל ידי שהאדם מניח את ידו על המזוזה ומנשקה כשנכנס וכשיוצא מביתו הוא מקיים את "ואתם הדבקים בד' אלוקיכם חיים כולכם היום".

*

הצדיק רבי אהרן מקארלין אמר פעם לחסידיו: "להתפלל בבית הוא לא רק עבירה אלא גם חוצפה. משל למה הדבר דומה? לעני שזקוק להלואה. במקום שהוא ילך לעשיר, הוא עושה להיפך, הוא מזמין את העשיר אליו הביתה... זאת ועוד: אפילו כשמדובר באנשים פשוטים, שרוצים להשיג משהו, והם מרכיבים משלחת וכך הם מופיעים בפני ראש העיר (ולא כל אחד לבד), גדולים יותר הסיכויים שיצליחו בשליחותם".

*

הרה"ג מאוסטרוב ביקר בארצות הברית שבאמריקה וראה ש"הכל שוחטין" ושורר תוהו ובוהו בפיקוח על הכשרות. אמר: "עכשיו אני מבין למה אנו מתפללים "אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה". כי באמריקה לא די פרנסה לבד ולכן אנו מבקשים שנוכל גם ל"כלכל" את עצמנו במאכלים כשרים".

*

הוא היה אומר: למה גונבים את האפיקומן? כי המצה מרמז על פרנסה וכלכלה, ובעל הבית הדתי מניח חצי מצה על שלחנו להאי עלמא ואת החצי השני הוא מטמין שיהיה לו לעולם הבא, אבל בני ביתו החילוניים רוצים את הכל בעולם הזה, לפיכך הם גונבים את האפיקומן.

הויכוח הזה בין ראש המשפחה לבין בני־ביתו הוא ויכוח עתיק ותמידי. הוא שר בזמירות לשבת "קשומר שבת הבן עם הבת" והם רוצים לפרוק מעליהם את עול התורה והמצוות ושרים "דרור יקרא לבן עם בת"...

*

בפולין נזהרו ההורים אפילו מ"פת עכו"ם" ובאמריקה אין הבנים נזהרים אפילו מ"בת עכו"ם".

*

הרה"צ ר' משה לייב מסאסוב זצ"ל היה אומר: מי גורם למחלוקת בעם היהודי? — האנשים החולים, שיש להם כאבים והם תמיד עצבנים ובמצב רוח רע והם הם שמציתים את אש הקטטות. לכן אנו מתפללים "ד' עוז לעמו יתן" שהקב"ה יתן לעמו עוז, כוח ובריאות, וממילא "ד' יברך את עמו בשלום"...

*

משכיל שאל פעם את הרה"ג ר' ישראל סאלאנטער זי"ל, למה הוא מתנגד שהילדים בתלמוד תורה והבחורים בישיבות ילמדו את השפה העברית — הלא היא לשון הקודש? השיב הרב: שלמה המלך מדמה את שפתנו ליין, כמ"ש "וחכך ביין הטוב" (שיר השירים, ז') ונבדוק את היין,— שהוא מלך המשקאות וגם מקודש באמונת ישראל: אנו אומרים עליו קידוש והבדלה וברכת הנישואין וברית מילה ועוד —, את היין עושים יהודים שומרי שבת בפיקוח משגיח ורב בישראל. ולמרות זאת, אם נוגע בו גוי או יהודי שמחלל שבת בפרהסיא, אז היין אסור לנו. גם השפה העברית קדושה היא לנו — עד שנוגעים בה משכילים ואפיקורסים.

*

בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל היה אומר: "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך נתן להם "שלחן ערוך", ומשעת קימה ועד שעת שכיבה יודע כל אדם מישראל מה הוא חייב לעשות ומה אסור לו לעשות וחייו מיושבים עליו. ואילו גוי — "שלחן ערוך" אין לו, מה הוא חייב לעשות ומה אסור לו לעשות אינו יודע, ומשעת קימה ועד שעת שכיבה — חייו מטורפים עליו."

*

שח צדיק אחד: "בכל דבר בעולם יש מקורי ואמיתי ויש מזויף. האדם יכול להתחפש אפילו למלך או לגענעראל, אולם יש הבדל עצום בין האלוף האמיתי לבין מי שמתחפש בפורים לאלוף. אבל בנושא אדמו"ר אין הבדל בין אמיתי לבין

מזויף, כי יהודי שמתחפש לאדמו״ר והיינו — משאיר לו זקן ופאות, לובש ״קפוטה״ שחורה וארוכה, חובש ״שטריימל״, הולך למקוה ומתפלל בכל יום מספר שעות ומקבל ״פדיונות״, הוא הוא האדמו״ר האמיתי...״

•

הצדיק מרוז׳ין זצ״ל התפלל לאט ובנחת. והצדיק מבעלזא זצ״ל התפלל מהר, אלו ואלו דברי אלוקים חיים. משל, למה הדבר דומה? —לבן־אדם שאיהב מאד אוכל מסוים, כדי להנות הוא חוטף ואוכל מהר, והשני עושה להיפך: בגלל שהוא אוהב את האוכל, הוא אוכל לאט ובכוונה....

•

הרה״ג ר׳ זלמן מוילנא ז״ל נקלע לביתו של עני. בעת ארוחת הצהרים הזמין העני את הרב שיאכל אתו. — ״מצטער מאד״ — אמר הרב — ״אבל הרופא אסר עלי לאכול ממאכלים אלו״. כשיצא את הבית, שאל השמש את הרב ״איך מותר להגיד דברי שקר ואיזה רופא אסר לרב לאכול?״ השיב לו ר׳ זלמן: ״הרמב״ם, שהיה רופא, פסק להלכה, כי אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה...

•

״אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו״ (פסחים, נ׳), כלומר, אשרי מי שיזכה את הרבים ע״י הדפסת ספרים שכתב ״בידו״. או י״ל אף אדם פשוט שלא למד תורה אלא תמך בתלמידי חכמים ובבני ישיבות ע״י צדקה, ובכך ״תלמודו — בידו״.

בדומה לזה אמרו, למה האדמו״רים, בדרך כלל, אוכלים הכל בידים, פרט למרק? מפני ש״מנהג אבותינו בידינו״...

•

בחור בקהלת דעש הפך לסטודענט בסמינאר הריפורמי לרבנים בבודאפעשט. כך נודע לרבה של דעש הגה״צ ר׳ יעקב אלימלך פאנעטה הי״ד, כי בסמינאר לומדים לימודי קודש על ״קצה המזלג״. הצטער הרבי מדעש מאד על כך. אמרו לו חסידיו: רבינו, מה איכפת לנו, יהודים אורטודוקסים שומרי תורה ומצוות ממילא לא יקבלו משם ראבינער. ״הדבר לא כל כך פשוט״, השיב האדמו״ר מדעש, ״העם ארצות והבורות של הרבנים הריפורמים עלולות להרוג בן אדם פשוטו כמשמעו. ועל זה יעיד הסיפור הבא:

כשכבשו הגרמנים את פולין, במלחמת העולם הראשונה, מצאו ביום שישי דיין של העיר, שהיה משגיח על העירובין, מתקן את העירוב שנקרע. חשדו בו הגרמנים שהוא מרגל, מותח קווי טלפון לשלוח הודעות לאויב הרוסי. התחיל הדיין להסביר להם את פשר מעשהו, אך החיילים הגרמנים לא הבינו את דבריו, והביאו אותו למפקד היחידה. אמר הקצין הגרמני, יש לנו רב צבאי יהודי משלנו ״פעלד ראבינער״ ונשאל אותו, אם יאשר שזה ענין דתי נשחרר אותו. קראו לפיקוד את הרב הצבאי, שהיה ראבינער ריפורמי, חניך הסעמינאר בברעסלו, אמר ה״פעלד ראבינער״ ״מעולם לא שמעתי על מתקן דתי כזה״. כך סיים הדיין את חייו הצעירים בפני כיתת היורים.

•

האדמו"ר רבי מנחם מנדל מקוצק זצ"ל היה אומר: ישנם שני דברים בהם בני אדם עושים ההיפך ממה שחייבים לעשות: הפרנסה היא בידי שמים והאנשים אינם סומכים על הבורא הזן ומפרנס לכל, אלא משקיעים יומם ולילה כוח ומוח וזיעת אפיים בהמצאת הפרנסה. ואילו יראת שמים ועבודת הבורא תלויות רק בבן אדם כמ"ש "ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה" ו"הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" והנה דוקא בנושא זה משליך האדם את יהבו על השי"ת ומסתפק בתפלה "ותן בלבנו בינה", "וטהר לבנו לעבדך באמת".

•

הוא היה אומר: "ובשופר גדול יתקע" פירוש הדבר, אם אדם גדול תוקע בשופר, אז — "וקול דממה דקה ישמע", מקשיבים אפילו לקול חלש ולמרות שלא נשמעו תקיעותיו יפה, בכל זאת "ומלאכים יחפזון חיל וערדה יאחזון" מתעורר רעש גדול בשמים...

•

"עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה'" (משלי, כ"ב, ב') ופירש הגאון ר' מרדכי בענעט ז"ל דהנה העני חושב כי לכן פלוני נעשה גביר יען שהוא חכם גדול ובחכמתו רכש לו עשירות, אבל האביון טיפש הוא לכן נשאר עני. אבל כאשר "עשיר ורש נפגשו" והעני רואה שהעשיר אינו יותר חכם ממנו, אז הוא מגיע לידי המסקנה כי העשירות אינה תלויה בחכמה אלא "עושה כולם ה'".

•

"ואתה אמרת היטב איטיב עמך" ופי' המהר"ם שיק ז"ל ע"ד הרמז, דהנה ידוע מספה"ק כי ה"ז' ימים של השבוע המה כנגד ז' הרועים. נמצא כי יום ג' הוא נגד יעקב אבינו, וביום ג' נכפל בו "כי טוב" במעשה בראשית, וז"ש: "ואתה אמרת היטב איטיב עמך" בכפילות. ודפח"ח.

•

"חצי שיעור אסור מן התורה" (יומא, ע"ד) ופירש מרן החתם סופר זצ"ל עפ"י מוסר, כי ישנם אנשים שאינם מקיימים רק חצי מצוות התורה, כי הם טוענים שקשה להם לקיים את כל תרי"ג מצוות, לפיכך קבעו חז"ל, כי "חצי שיעור אסור מן התורה", כלומר, שאסור לקיים רק חצי תורה אלא צריך לקיים את התורה כולה. ואני הוספתי ע"ז מעט צרי והיינו עפימ"ש מהרש"א (פסחים, מ"ד) דבתערובות — חצי שיעור מותר מן התורה, ר"ל, אם הוא חי בשלום ובאחדות עם חברו, אז אפילו אם אינו מחזיק בכל מצוות התורה, נחשב לו כאילו הוא מקיים את כל המצוות, כי המצוות של כל ישראל מצטרפים כנודע מספה"ק, ולכן "חצי שיעור בתערובות" עם אנשים אחרים — "מותר מן התורה".

•

"ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי" (וירא) ופירש הרה"ג ר' שמואל רייניץ ז"ל דהנה רש"י אומר בפרשת תולדות: "מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל שאברהם הוליד את יצחק". אם כן, מי שראה את יצחק ואת אברהם, ידע שהוא בנו. אבל מי שלא ראה אותם, רק שמע, יגיד יחד עם ליצני הדור כי מאבימלך נתעברה שרה. וז"ש שרה אמנו: "כל השומע יצחק לי". ודפח"ח ש"י.

"ואל יבוא בכל עת אל הקודש" (פרשת אחרי) ופירש הצדיק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע ע"ד רמז המוסר, דהנה כתוב "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" (תהלים, ק"ו) וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? וכו' — זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים (כתובות, נ'). לכן אומר הפסוק, אכן אמת כי מי שמפרנס בני ביתו עושה צדקה בכל עת, אבל לבלות כל ימיו בצדקה זו בלבד, אינו יכול לבוא לידי קדושה, וז"ש: "ואל יבוא בכל עת אל הקודש". ודפח"ח.

אורח חייהם של יהודי מארמרוש

חבל זה, שהיה שייך לאוסטריא־הונגאריא, נחלק לשניים, בתום מלחמת העולם הראשונה, שני שלישים בערך מהשטח, נספחו למדינת רומניא ושליש אחד למדינה החדשה — צ'כו־סלובאקיא.

העיר סיגעט, בירת מחוז מארמרוש הרומני היתה קרובה מאד לגבול. בקצה העיר השתרע הנהר טיסא. הגשר שמעל לנהר חיבר את העיר סיגעט לעיירה סלוטוועניע, שהיתה בשטח צ'כיא. הגבול הפך למקור פרנסה ליהודים רבים ממולחים ומוכשרים להברחות. בצ'כיא היה הבשר יקר מאד וברומניא — היו יקרים המוצרים התעשייתיים. יהודים העבירו בלילה, לאור הירח, על נהר טיסא, עדרים של בהמות, ומעבר השני המתינו להם יהודים אחרים עם הסחורות שהזמינו מראש. הברחה מוצלחת אחת סיפקה פרנסה לכמה משפחות למשך חודש ימים. אך רק מעטים, בעלי אומץ, הצליחו בעסקיהם הלא כשרים. כן היה קטן ביותר מספר הסוחרים שבכל ישוב וישוב ורק מעטים מהם הסתדרו בפרנסה.

אבל רובם המכריע של יהודי מארמרוש היו עניים מרודים שנאבקו על מחייתם. הדלות בחבל הררי זה היתה קשה, עד כדי שלא יכלו לשלם את מחיר הלחם וכל חייהם אכלו פת מקמח תירס, שמחירו היה זול בכמה פרוטות מהלחם של חטה ושעורה. במאמצים רבים הם יכלו לקנות חלות חטה לשבת.

•

מספרים על הרב הגאון ר' מנחם א"ש זי"ל, כאשר נתקבל לרב בעיר חוסט שבמחוז קארפאטו־רוס (מארמרוש בצ'כיא), בא אליו איש אחד עם בנו ואמר: "הבאתי את בני בכדי שכב' הרב יבחן אותו בברכות". חשב ר' מנחם א"ש שהילד למד מס' "ברכות" ושאלו: "מה הפלוגתא בין ר' אליעזר וחכמים במשנה הראשונה לענין זמן קריאת שמע של ערבית?" השיב הכפרי שאין הכוונה למסכת ברכות אלא על הברכות שמברכין על המאכלים. אז שאל הרב את הילד: — "איזה ברכה מברכים על לחם?" השיב הילד: בימות החול מברכים "שהכל" ובשבת מברכים "המוציא". ר' מנחם א"ש השתומם, האם יש הבדל לענין ברכות הנהנין בין חול לשבת?! היה נוכח שם יהודי שהסביר לרב, כי במחוז מארמרוש אוכלים בימות החול לחם עשוי מקמח תירס ובשבת אוכלים לחם מחיטה. כשסיים הרב את הבחינה, שאלו האיש הכפרי: "מה דעתו של כב' הרב על בני?" השיב לו ר' מנחם א"ש: "מי יתן והבן שלי יהיה דומה לי, כמו שהבן שלך דומה לך"...

מו"ח ז"ל סיפר לי, כי בהיותו בחור ישיבה, הזדמן לו לעבור דרך כפר במארמרוש והיה נאלץ ללון שם, כי בא השמש. נכנס לבית מדרש לתפלת מנחה וערבית וכפרי אחד הזמין אותו הביתה ללון אצלו. כשעקרת הבית הזמינה אותו לארוחת ערב, רצה ליטול את ידיו, אמר לו בעל הבית: "לא צריך נטילת ידים, כי אנו אוכלים לחם תירס". בסיום הארוחה, רצה לברך ברכת המזון, אמר לו בעל הבית: "לא צריך, כי אכלנו לחם תירס". כשהלכו לישון, נתנו לו לשכב על שק ממולא בעלי תירס, שאל הבחור את בעל הבית: "מה ההלכה אצלכם במארמרוש, אם ישנים על עלי תירס, האם צריך לקרוא את "שמע?...

גם בשר לא אכלו יהודי מארמרוש אלא בשבת ובחגים, וגם אז בשר כבש בלבד שהיה בזול. בשר עוף, שהיה ביוקר, לא בא אל פיהם, רק במקרים יוצאים מן הכלל. לכן, אם ראו בכפר ילד הולך לשוחט ועוף בידו, מיד שאלוהו: "מה נולד לאמא?" או "מי חולה בבית?"

יהודי שהתבסס קצת בפרנסה החזיק רפת בחצר הבית ופרה, ובני הבית אכלו במשך כל השבוע דברי חלב בלבד, מתוצרת עצמית. אבל למרבית הבתים במארמרוש לא נכנסה טיפת חלב והילדים והמבוגרים אכלו שלוש פעמים ביום פת תירס או דייסת תירס צהובה ("מאמאליגע") במרק סלק או במיץ כרוב חמוץ. (בהונגאריא השתמשו בתירס רק לעופות...).

גם רהיטי בתיהם היו פשוטים וגסים: השולחן, הארון והספסלים היו עשויים מקרשים בלתי מהוקצעים, ובחדרים לא היתה רצפת אבן או קרשים אלא קרקע, מטוייחת בטיט צהוב, מעורב בגללי פרות וסוסים... כלי המטבח היו בדרך כלל מחרס והכפות מעץ.

לילדים לא היו נעליים, בקיץ הלכו יחפים ובחורף ישבו בבית, מתחת לשמיכה. העידו לפני אנשים נאמנים, כי כשירד השלג, והקור היה גדול, הכניסו היהודים הכפריים לתוך בתיהם את הפרות, את הכבשים ואת העיזים, התגוררו יחד ולנו יחד, מספר שבועות, עם הבהמות...

יהודי מארמרוש דאגו לשלום הבנים עד גיל שלוש עשרה. לאחר הבר מצוה שלחו את הבן מן הבית, בכדי שיפרנס את עצמו. היו משפחות שגרשו גם את הבנות להיות משרתות בבתי הסוחרים הגבירים בערי טראנסילבניא. וזאת, כדי להקל על המשפחה, שהיתה ברוכת ילדים. מעטים מאד מהבנים הגיעו לישיבות. ברובם הגיעו ל"עבודה שחורה", מכיון שלא היה בידם ידע או מקצוע.

הבחורים, שכן הגיעו לישיבות במארמרוש או בטראנסילבניא נעשו בדרך כלל "כלי קודש". כמעט רובם ככולם של השוחטים, המלמדים והשמשים של בתי־הכנסת, והבלנים במקואות ועובדי החברות קדישא בהונגאריא, היו ממוצא מארמרוש, הן בקהלות האורטודוקסיות והן — להבדיל — בקהלות הריפורמיות. היה גם מספר לא מבוטל של בחורי ישיבה במארמרוש שרצו להקרא בשם "רב". בחורים כאלו עלו לבודאפעשט הבירה ונכנסו לסמינאר של היהודים הניולוגים ורכשו גם השכלה כללית וקבלו את תואר "דוקטור ראבינער" ונבחרו כ"רע־בנים" בקהלות חילוניות ונעשו פורקי עול וכופרים בעיקר ר"ל.

הסעמינאר הריפורמי קיבל את הצעירים האלו בידים פתוחות, מכיון שהם למדו בישיבות והיה להם ידע בחומש ורש"י ובגמרא, מה שאין כן הבנים של החילוניים מהונגאריא, שהיו בורים וריקים ולא היה להם כל מושג בתורה. ראשי הסעמינאר רצו להראות לעולם היהודי, כי גם הרבנים שלהם המה תלמידי חכמים ואינם ריקים לגמרי.

כשיהודי במארמרוש הגיע לגיל העצה או הזקנה ולא היה יכול לעבוד בעבודה גופנית, יצא לגמלאות, כלומר, היה מחזר על הפתחים ואוסף נדבות. סיפר לי המלמד של ה"תלמוד תורה" שלנו, ר' אברהם לייב טאוב ז"ל, שהיה מכפר "רינה עלית" (ע"י סיגעט), כי בכפר שלו התגוררו שלוש מאות בעלי טליתות, בערך. במשך השנה, לא היו בבתיהם הגברים, רק הנשים והילדים. רובם ככולם יצאו למדינה, כל אחד לעבודתו, כדי לפרנס את בני המשפחה. היו בהם חוטבי עצים ביערות הקארפטים, היו בהם מלמדי תינוקות והיו בהם סתם "שנוררים", שהלכו מעיר לעיר מכפר לכפר וממזוזה למזוזה לזכות את הרבים במצוות צדקה. כשהגיע חג הפסח או סוף חודש אלול, חזרו כל בני הכפר הביתה ל"רינה עלית" ונפגשו בבית הכנסת וכולם נתנו שלום לכולם, מכיון שכולם היו אורחים. ראש הקהלה היה תמיד איש קשיש שלא היה לו כוח לשים לדרך פעמיו ולעזוב את הכפר, או בגלל שלא היו לו נעליים...

•

סיפר לי איש אחד שהיה מתלמידיו של הרב הגאון ר' משה גרינוואלד ז"ל, רבה של העיר חוסט (קארפאטו־רוס), כי פעם, באמצע השיעור, נכנס לבית המדרש יהודי כפרי הררי, שהיה לבוש בפרווה עשויה עור כבשים שנדף ממנה ריח מאד לא נעים. הרב ברך אותו לשלום ושאלו, במה הוא יכול להיות בעזרו. השיב הכפרי, כי הוא נמצא במצב כלכלי קשה ובדעתו לצאת למדינה לאסוף נדבות והוא זקוק למכתב מליצה מטעם הרב. רבי משה גרינוואלד ז"ל היסס, אם לתת כתב בידו של איש, שהוא לא מכיר אותו ואינו יודע את התנהגותו, וכיצד הוא יכול להעיד עליו? התחיל הרב להתחמק בכל מיני תירוצים. יצא היהודי הכפרי מכליו והתחיל לצעוק: "אז למה קבלו אותך לרב בחוסט, אם לא לתת כתבי מליצה ליהודים "שנוררים"...

•

מובן מאליו, כי הילדים שגדלו בתנאי מצוקה נוראים ושלא קבלו כל חינוך, מכיון שהאבא לא היה בבית מחג לחג ול"תלמוד תורה" הלכו מתי שהתחשק להם, ואחרי הבר מצוה גורשו מן הבית והיו נעים ונדים בעולם, ובמקרה הכי טוב נפלו לבית מלאכה וחונכו ע"י פועלים יהודים מגושמים, או — להבדיל — ערלים, ברוח של העולם התחתון. ילדים אלו כשהתבגרו היו לא רק בורים וריקים, ללא תורה וללא חכמה, אלא גם בעלי זרוע גסים, עזי פנים ומחוצפים. העדר החינוך המתאים — ברוח התורה והמסורה — פגע בנפשם והשפיע על אופיים השפעה שלילית ביותר, למשך כל ימי חייהם.

על רקע זה נקל לתאר, דמות יהודי כזה שהגורל "העיף" אותו לעיר מסויימת בטראנסילבניא, הצליח בפרנסה (למרות שידע בקושי לחתום את שמו) התעשר

ונבחר לגבאי בית הכנסת המרכזי או לראש הקהלה (פרעזידענט) ורצה להכתיב לרב המקום — בוגר ישיבת פרעשבורג — איך לטפל ואיך לפתור כל בעיה דתית שהתעוררה בקהלה. ואם הרב סירב למלא אחרי ההוראה שלו, "ירד לחייו" של הרב. אפילו מאלימות הוא לא נרתע, כי במחוז מארמרוש לא חלקו כבוד לרבנים — אלא לשוחטים ולאדמו"רים. ההסבר פשוט הוא — את הקבצן היתה מטרידה תמיד בעיית הפרנסה והאוכל: באמצעות השוחט היה לו ולבני ביתו בשר בקר לאכול, ומן הרבי ציפה שיברך אותו בברכה ובמזל, שיצליח בדרכים על טבעיים להתרומם מהדחקות ומהמצוקה, אבל מה היה יכול להעניק לו — הרב?

היו יהודים במארמרוש, שומרי תורה ומצוות, שלא ראו אף פעם רב בישראל. דרשותיו של הרב והדברי תורה שלו והשיעורי תורה שלו, שלא הבין מהם מלה, עיצבנו אותו. במחוז מארמרוש היו למעלה מחמישים כפרים, שהיו בהם קהלות יהודיות ורק בחמישה ישובים בלבד היו רבנים! וגם בכבוד רבנים אלו זילזלו, כי בכל הנושאים הדתיים קבע השוחט והאדמו"ר, שהיה האפוטרופוס של השוחט. גם לשוחט היתה "קאפוטה" ארוכה ושחורה, וכובע שחור רחב שוליים וזקן גדול עם פאות כמו לרב, אז במה הרב גדול יותר?! אדרבה, השוחט המסכן, משקיע כוח רב בעבודתו והוא תמיד מלוכלך מהדם והנוצות, ועובד עבודת פרך במשחטה, ביום ובלילה, בקור ובחום. אבל הרב יושב בבית שלו כמו מלך ויש לו "ידיים של משי" והוא משתעשע בספרים, אז למה מגיע לו ל"טפיל" כזה כבוד והערכה?... כך חשב היהודי המרמרושי וברגשות כאלה התייחס לרב הקהלה.

לא כך חשבו יהודי הונגאריא ולא בצורה זו התיחסו כלפי רב הקהלה. הם ראו בו את המנהיג הרוחני, כאילו שירד מסיני והשכינה כביכול מדברת מתוך גרונו. הם ראו בו את האישיות שניתנה בידו הסמכות העליונה והבלעדית להכריע, לא רק בשאלות הלכה, אלא לברר לאור התורה כל נושא העולה על סדר היום בחיי היהודי. הרב המכניס והרב המוציא, הוא המלמד והוא המחליט, ואין כל רשות להרהר אחריו. ובזה אפשר להבין, למה בהונגאריא בקהלה קטנה בת ארבעים בעלי־בתים, כבר קבלו רב. היהודי ההונגארי ידע גם להבדיל בין שוחט לרב וידע להעמיד את השוחט במקום שהיה מתאים לו. וגם השוחט לא היה פוצה פה ומצפצף, אלא היה מקבל מרותו של הרב ועמד לפניו כעבדא קמי מרא.

•

זכורני, את הרושם העגום שעשה עלי שבת אחת שעשיתי בעיר סיגעט. בבית המדרש הענקי בו התפללתי התארח אז אדמו"ר צעיר מגזע של צדיקים מפורסמים. בסעודת ליל שבת ישבו מסביב לשלחנו בשורה הראשונה החסידים והגבירים מקהלת סיגעט. המון העם והצעירים והילדים עמדו מאחוריהם. בסוף השורה בספסל ראיתי זקן אחד, שהיה יושב בדוחק גדול וצועק בלי הרף שדוחקים ודוחפים אותו מהספסל וגם לוחצים עליו מאחוריו. הוא ביקש שירחמו עליו, כי הוא קשיש וחלש וחולה, אך איש לא שם לב לדבריו. שאלתי את בעל הבית שהתאכסנתי אצלו: "מי הוא הזקן הזה הצועק והיושב בקצה השלחן?" אמר לי, שהוא הרב מכפר רעזאוויץ. נדהמתי כששמעתי את זה, הרי הרב מרעזאוויץ היה מפורסם כגאון בתורה ומתלמידיו המובהקים של רבי מאיר א"ש ז"ל, אשר קטנו עבה ממתניו של

אותו אדמו״ר שישב בראש השלחן. שאלתי את עצמי: זו תורה וזו שכרה?! ואמרתי בלבי, אכן עד כמה נכונים הם הדברים שקבעתי מכבר, כי כבוד הרבנים וכבוד התורה עומדים במארמרוש בדיוטא התחתונה.

*

סיפר לי ידידי הרב הגאון ר׳ משה ישראל פעלדמאן ז״ל, רבה של העיירה דראגמירעשט במארמרוש. כי פעם קיבל דורון מבעל בית אחד שק גדול מלא תפוחים, הרב ניגש אליו בבית הכנסת, כדי להביע תודה עבור השי החשוב. ״הרב לא צריך להודות לי עבור התפוחים״, השיב הבעל הבית, ״הלא הבוסתן פתוח, ללא גדר ומדי יום נכנסים חזירים של שכנינו הערלים ואוכלים את הפירות שנושרים מהעצים. לכן אמרתי לאשתי בואי ונשלח לרב קצת פירות, למה שלא ידמה לנו שחזירים נוספים אכלו מהתפוחים שלנו...״

*

כן סיפר לי הרב מדראגמירעשט על אשה אחת שנכנסה אליו ושמה על השלחן עשרים פרוטות ופרצה בבכי ובקשה שהרב יתפלל שהשם ב״ה ישלח רפואה שלימה לאמא שלה, שהיא מאד חולה. אמנם, סיפרה האשה, הייתי אתמול בסיגעט אצל האדמו״ר פלוני, הגשתי לו פתקא עם פדיון גדול ובקשתיו על אותו דבר, אבל חושבני כי רצוי שעוד רב יתפלל למענה. זאת עשיתי, ברוח פתגם של הגוים הרוטנים, שאומרים כי ״שני סוסים מושכים יותר טוב מסוס אחד...״

*

עוד סיפר לי, כי פעם לפני פסח שלח אליו סוחר סיטונאי אחד את אשתו להתנצל, שהוא לא יכול לבוא למכור את החמץ מכיון שהוא עסוק ביותר, שהרב ילך אליו הביתה. — ״מצטער מאד״, אמר הרב, ״גם אני מאד עסוק לפני פסח״.

כעבור זמן, שמע הרב שהדיין הלך אליו הביתה, לעשות לו שטר מכירת חמץ. אמר הרב מדראגמירעשט, כעת אני מבין מ״ש בפרקי אבות ״ואל תעשה עטרה וכו׳ ולא קרדום לחפור בה״, לכאורה קשה, למה לא מזכיר ר׳ צדוק במשנה כלי עבודה של חייט, של סנדלר או של פחח, למה דוקא כלי של חוטב עצים? — התירוץ: יש הבדל בין בעלי מלאכה: לחייט, לסנדלר ולפחח חולקים להם כבוד ומי שזקוק להם, הולך אליהם הביתה. לעומת זאת — החוטב עצים הולך לבית בעל הבית לעבוד. חוהי כוונת המשנה ״ולא קרדום לחפור בה״, כלומר, עד כדי כך להשפיל את כבוד התורה, אסור בהחלט!

*

חסיד נכנס לאדמו״ר אחד בסיגעט ודרש ממנו שיבטיח לו כי יוולד לו בן זכר, מכיון שיש לו כבר חמש בנות. הרבי סירב להבטיח. זעם החסיד ולקח בחזרה את הפדיון ואמר: ״במקרה הכי גרוע, אין לי ברירה אחרת, אלא לבטוח בשם״...

*

העניות והקמצנות על שוה פרוטה היתה כל כך גדולה במארמרוש, עד שנשים צדקניות באו בשאלות לרב גם כשפתחו ביצה ומצאו בתוכה טיפת דם ולא ידעו להכריע האם זה אמנם דם, או גרעין זרע. ומספרים על הרב הגאון ר׳ שמואל שמעלקא גינצלר ז״ל, רבה של ויישעווע, כי פעם התאחר בתפלת הבוקר ונזכר כי

עליו להיות בבית הדין בסיגעט, כדי לברר ענין חמור ביותר. כשיצא מבית המדרש, המתינו לו כמה עשרות נשים ובידיהן ביצים נשברות בשאלת טיפת דם. "מצטער מאד" אמר להן הרב, "אבל עלי לנסוע בדחיפות לתחנת הרכבת ואין לי זמן לבדוק עשרות ביצים — תבואו בפעם אחרת". הנשים זעמו, וכשראו שהרב גינצלר לא שם לב לדבריהן ועולה על הכרכרה, רצו אחריו בצעקות ורגמוהו בביצים שבידיהן...

•

ברם, אם נרצה להפוך בזכותם של יהודי מארמרוש, נוכל למצוא דברים חיוביים רבים והרבה אורות המסוגלים לגרש את הצללים. יתכן, כי התנאים הקשים של החיים במחוז זה והנסיבות־כפי שאמרתי לעיל, גרמו לזה. עובדה זו הביאה אותי לכך, כי למרות שהכרתי את המגרעות שלהם, תמיד התייחסתי ליהודי מארמרוש באהדה רבה. רובם היו, כפי שתארתי, אנשים פשוטים ועמי הארץ, אבל כולם היו יראי השם ואדוקים בכל נימי נפשם לתורתנו הקדושה: שמרו בקפדנות על קדושת השבת והשגיחו ביותר על כשרות ביתם ועל המצוות הקשורות לטהרת המשפחה. לא היה בכל מחוז מארמרוש אפילו בית יהודי אחד שאכלו בו טריפות, חלילה. הנשים פנו כמעט בכל יום בכל מיני שאלות המטבח למורה הוראה.

פעם, ביליתי מספר ימים בכפר בורשא, אשר במארמרוש, שהתגוררו בו כאלפיים יהודים, בערך, ומלבד מנהל הדואר והמזכיר של המועצה המקומית, לא היה גר בכפר אף ערל אחד. גוים היה אפשר לראות רק בימי השבת, כשבאו הערלים הקבצנים מכפרי הסביבה, כדי לשמש בבתי היהודים כ"שבת גוי" ולהרוויח כמה פרוטות. השתוממתי כשראיתי את הרופא הדוקטור מבורשא, שהיה עומד ומתפלל ב"קלויז" של חסידי סיגעט, ותפילין גדולים וטלית עם עטרת כסף שזורה בראשו, כמו שיש לרב במדינת הונגאריא, ואשתו גילחה את ראשה כמו רבנית, והיה אפשר לאכול בביתו אפילו למהדרין מן המהדרין.

•

אך דא עקא, כי בתוך חבל מארמרוש הדתי והחרדי היה אי קטן של יהודים "משכילים" שהפנו עורף למסורת האבות. היו אלה חברי הקהלה ה"ספרדית" בעיר סיגעט, שהמנהיג הרוחני שלהם היה הראבאי דוקטור דאנציג. הקהלה הזאת נוסדה ע"י חופשיים עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, אבל לאחר המלחמה היא התפתחה על ידי אנשים שחזרו הביתה משדה הקרב וממחנות שבויים בנכר. שם פגלו את נפשם בנבלות וטרפות ר"ל ועברו על כל איסורי התורה ויצאו לתרבות רעה. היהודים האלו רצו להנהיג שינויים בדת בעיה"ק סיגעט, כמו הריפורמים בהונגאריא. למרות שלא הצליחו לכבוש את הרחוב היהודי במארמרוש, כרסמו בכל זאת רבות בקהלה האורטודוקסית ועשו שמות בקרב הנוער בעיר סיגעט.

פגיעה נוספת בחיים הדתיים במארמרוש היתה בעקבות בניית קו הרכבת על ידי הממשלה הרומנית, המקשר את מחוז מארמרוש עם שכנו, מחוז בוקובינה, שתושביו היהודים היו מודרניים, משכילים וקלי דעת. עם זאת, נשארו רובם של יהודי מארמרוש מסורים ונאמנים לאמונת ישראל והקפידו על קיום מצוות קלות כבחמורות. בראשי הקהלות בכל ישוב וישוב עמדו חסידים קנאים, חובשי

"שטריימל" ו"קאפוטה", שהיו אדוקים — כל אחד לאדמו"ר שלו. בכל כפר וכפר היה קיים "תלמוד תורה" לבנים, ותינוקות מגיל שלוש ועד לגיל הבר מצוה היו לומדים תורה מאשמורת הבוקר עד חשכת הלילה. יהודי קבצן במארמרוש היה מסוגל לצאת למדינה לאסוף נדבות ובלבד שישלם שכר לימוד ל"מלמד" של בניו. כן היו ישיבות, בנוסף לעיר סיגעט, גם בעיירות ווישעווע, בארשע, דרעגמירעשט ריסקעווע, ספינקע ועוד.

כאמור, היה היהודי במארמרוש דבק באמונת ישראל ובתורת ישראל בכל שס"ה גידיו ורמ"ח איבריו, והליכות החיים בחבל זה היו טבועות בחותמה של חסידות. במארמרוש היו קיימים מאות בתי כנסת, בתי מדרש, קלויז'ן ו"שטיבלעך" ובכולם ישבו מספר יהודים שעסקו בתורה או שאמרו תהלים יומם ולילה.

קירות הבתים מבפנים — בתי עץ קטנים ופשוטים — העידו על ה"יודישקייט" השורר בבית: בנוסף למזוזה גדולה עטופה בנייר בפתח כל דלת, היו תלויים על הקיר "לוח מזרח" עם ציור של ה"כותל המערבי", לוח "משנכנס אדר מרבין בשמחה", מצות ערוב חצרות, אבוקה שזורה ל"הבדלה", מספר קופסאות של "רבי מאיר בעל הנס". מנורה לחנוכה, קערה לפסח ורעשן לפורים תפלה מיוחדת במסגרת ל"יולדת" לוח קיר שנתי לזמני הדלקת נרות, לוח זכרון של "יאהרצייט", אושפיזין בצבעים לסוכה, תמונות של צדיקי הדור, פמוטות מנחושת, מעשה־סריגה על "עקידת יצחק" ועל "מעמד הר סיני" ועוד. על השלחנות ועל הרהיטים בכל פנה היו מונחים רק ספרי קודש וקונטרסים ל"ברכת המזון" ול"קריאת שמע" ועוד... בבית כזה ובאווירה כזו לא היתה אפשרות להסיח את הדעת אפילו לרגע, מתורת ישראל ומתרי"ג מצוות.

"אם כך" — שאלתי את עצמי "למה לא נולדו ולא גדלו במארמרוש גאוני תורה וגדולי הדור (פרט לשנים או שלושה יוצאין מן הכלל), כמו בהונגאריא או ב"אובערלאנד", שהחסידות לא היתה כ"כ חזקה בה והמוני העם לא היו כ"כ אדוקים באמונת ישראל? למה לא צצו רבני מחוז מארמרוש במארמרוש עצמה? למה רובם ככולם של הרבנים והאדמו"רים שכיהנו במארמרוש היו מיוצאי הונגאריא או שבאו מגאליציא ומפולין?

התשובה האמיתית והנכונה היא, כי חז"ל אמרו: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ'), וכתבו התוספות (ברכות, י"ז): שלא לשמה, היינו — על מנת שיכבדוהו, כלומר, ע"מ שיקרא בשם "רב" עיי"ש. הרי מפורש, שבגלל הכבוד משתדל האדם ללמוד תורה.

ומעתה — בהונגאריא ובפרט בהונגאריא העלית היה כבוד התורה גדול מאד ובפרט כבוד הרב, שהיה ה"מלך" של קהלתו ואילו הייתי רוצה לפרט את הכבוד הזה, תקצר היריעה מהכיל. לפיכך, נערי בני ישראל שראו זאת, השתדלו ללמוד תורה למען שגם הם יהיו רבנים ויגיע גם להם הכבוד הגדול הזה. זאת גם בהתאם לדברי רבא (שבת כ"ג) האומר: "דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן, דמוקיר רבנן הוו ליה חתנוותא רבנן", כי הבנים רואים את הכבוד שאבותיהם חולקים לרבנים, אזי, רוצים גם הם להיות רבנים. וכך צצים מהבנים האלו גדולי תורה רבים ומפורסמים.

אבל הצעירים במארמרוש, ראו את ההיפך, הם ראו כי כבוד הרבנים מושפל מאד ואיש אינו מכבד את הרב אלא את ה"רבי", שהוא בנם של קדושים, נכד לצדיק פלוני ופלוני והרב צריך להיות נכנע לפניו, אפילו אם הוא גדול בתורה וזקן מופלג והרבי הוא צעיר לימים. ומה שמע הבחור הצעיר בבית, איך שאביו מפליג בשבחו של הרבי ומשפיל את כבודו של הרב ומשמיץ את שמו, אזי חשב הצעיר בלבו: מכיון שאדמו"ר אינני יכול להיות אף פעם, ולהיות רב אינו כדאי אז מדוע להצטיין בלימוד תורה הלא כל עמלי לשוא הוא. מה עשה הצעיר? הסתפק במעט לימודים בישיבה, לקח את הידע הקטן שלו בתורה שרכש לעצמו ועשה ממנו קרדום לחפור בו ונעשה: שוחט, מלמד, שמש בית כנסת, חזן בית קברות, בלן במקוה או משגיח כשרות באטליז, ובעקבות כך, לא יצאו ממארמרוש גאוני תורה.

•

לזכותם של יהודי מארמרוש אפשר גם לציין את המצוות שבין אדם לחברו, שהם קיימו בדביקות ובחמימות יוצאים מן הכלל. למצוות גמילות חסד, כמו: טיפול בחולים, תמיכת יתומים וזקנים, טהרת הנפטרים ושמירתם, היו מתנדבים לרוב ועושים למעלה מיכולתם. את מצוות הכנסת אורחים הם קיימו מתוך שמחה ואושר. אפילו אם הגיעו לשבת לבית הכנסת שבקהלתנו חמשה עשר קבצנים זרים אוספי נדבות לא היתה בעיה לגבאי לחלקם בין הבעלי בתים יוצאי מארמארוש, שהזמינו אותם לכל שלוש הסעודות של יום השבת. היו מקרים שהנשים הצדקניות רבו עם בעליהן על שחזרו מבית הכנסת בלי אורח לשבת.

•

כן היו יוצאי מארמארוש תמיד מהמתנדבים הראשונים לתת "יום" (ארוחה) פעם, או פעמים בשבוע לתלמיד ב"תלמוד תורה", שהיה בן כפר, או לבחור ישיבה. היו אלה בדרך כלל לא סוחרים עשירים, אלא אנשים פשוטים ובעלי מלאכה בעלי משפחות ברוכות ילדים, שבקושי היה להם מה לאכול.

•

במיוחד קנו בני מארמארוש את עולמם במצוות צדקה והכנסת אורחים. במארמרוש לא היתה בושה כלל להיות "שנורר" ולאסוף נדבות, אדרבה, הם ראו בזה את הכותרת של כל מצוות התורה ועשו מה"שנור" — "ספורט לאומי"... התייחסו לפושטי יד באותו כבוד והערכה כמו שמתייחסים לכל בעל מקצוע שמפרנס את עצמו מיגיע כפיו...

•

היו מקרים שהבנים או הבנות עזבו את כפר מולדתם במארמארוש והשתקעו באיזו עיר בטראנסילבניא, התחתנו והסתדרו בפרנסה וההורים שלהם במארמארוש המשיכו לצאת למדינה ולאסוף נדבות, והבנים שלהם לא הפריעו להם להמשיך במלאכתם...

•

סיפר לי השוחט של קהלתנו, ר' אלי' מושקוביץ ז"ל שהיה ג"כ ממארמארוש, שאמו יוצאת כל שנה למקומות הנפש בהרי הקרפאטים, שם מבלים את ימי הקיץ

הסוחרים הגבירים מכל ערי טראנסילבאניא, לאסוף נדבות ל"הכנסת כלה". כשהיא יוצאת, זקוקה היא רק לדמי נסיעה ברכבת ולאחר מספר שבועות היא חוזרת הביתה תמיד עם פרה חולבת גדולה...

*

היה במארמרוש כפר גדול בשם בורשא, שפרצה בו שריפה כמעט בכל שנה ביום שלפני ערב פסח ומספר גדול של בתים עלה באש, כי הבתים היו מעץ והגגות שלהם היו מכוסים בקש. ביום זה הדליקו נשים צדקניות מדורות בחצרות, כדי להגעיל וללבן את הכלים לפסח. במשך כל השנה הסתובבו בערי טראסילבניא עשרות פושטי יד בתור "נשרפי בורשא". מובן מאליו כי רובם של נשרפי בורשא, היו יהודים מכפרים אחרים...

*

לגלילות הרבנות בפטרושען היו שייכים מספר ישובים שהתגוררו בהם יהודים, הקהלה הכי גדולה היתה בכפר "לוניע", שהיו בה: ביכ"נ, מקוה, תלמוד תורה, שוחט ומלמד תינוקות. כאן גרו כארבעים משפחות, רובם ככולם מיוצאי מחוז מארמארוש.

במשך כל השנה שרר בין אנשי הקהלה שלום יחסי, אבל בכל שמחת תורה פרצה קטטה בין המתפללים, קטטה שהגיעה לפעמים עד כדי אלימות. סיבת המחלוקת היתה — ההקפה השישית "עוזר דלים". היו איזורים במארמרוש שההקפה הזאת היתה בזויה בביכול וב"עוזר דלים" כיבדו רק את ארחי ופרחי וילדים. בבית הכנסת בלוניע התקוממו כל שנה עובדי מכרות פחם וחוטבי עצים נגד הגבירים הסוחרים ולא נתנו להתחיל באמירת "אתה הראת", עד שהגבאי לא ימסור להם את מי בדעתו לכבד ב"עוזר דלים".

יו"ר הקהלה היה יהודי ממוצא הונגארי בשם הלל פארקאש, שרצה להשליט סדר בבית הכנסת. מה עשה? — הזמין לתפלת שמחת תורה את מפקד המשטרה הצבאית (ז'אנדארמים) המקומית, קצין זוטר בדרגת סמל, אדם נוצרי רומני, איש פשוט שבקושי ידע לחתום את שמו, אבל המושל הכל יכול של הכפר, הוא היה תמיד שיכור כלוט, כי בבתי־המרזח של היהודים נתנו לו לשתות כיד המלך, ללא תשלום. בכל זאת, התייחסו אליו כל אנשי המקום בכבוד ובפחד. כשהסמל נכנס לבית הכנסת, הושיבו אותו בקיר המזרח ע"י היושב ראש, שהיה ג"כ בעל בית מרזח ובבית הכנסת נעשתה דממה וסדר.

ההקפות מאד מצאו חן בעיני מפקד המשטרה ולאחר ההקפה השניה דחה הצדה את הגבאי והוא על דעת עצמו כיבד את המתפללים בהקפות, כשהוא בגלופין ובקושי עמד על רגליו. חמשה הבעלי־בתים שכובדו בהקפה השישית היססו והתמהמהו לבוא. קם על רגליו אחד המתפללים — ר' כתריאל קיסעלניק ז"ל, שהיה תלמיד חכם, נכדו של הרב מריזאוליע, ופנה בקריאה לכל הצבור ואמר: "רבותי, הבעלי בתים שכב' מפקד המשטרה כיבד אותם ב"עוזר דלים" מתבקשים לבוא ולקבל את ספרי התורה, כי "דינא דמלכותא — דינא:"

*

פעם ערכתי דין תורה בין שני סוחרים שהסתכסכו ביניהם בעניני עסקיהם. אחד היה ממוצא הונגאריא המרכזית, והשני היה יליד מארמארוש. בתוך הוויכוח, שהפך לקטטה, יצא הסוחר ממארמארוש מכליו וצעק לע־רי: "כבוד הרב לא מכיר את יהודי הונגאריא, אני מכיר אותם, הם עקשנים קיצוניים ואכזרים. הם אכזרים גם כלפי עצמם, על אחת כמה וכמה כלפי הזולת. יהודי הונגארי מסוגל לגווע מרעב, פשוטו כמשמעו, ולא יבקש עזרה מהשכן שלו. יהודי הונגארי מסוגל להיות "ברוגז" עם הידיד שלו ולא לדבר אתו עד יום מותו בגלל שתפס אותו — שלא עמד בדבורו. ואנחנו, בני מארמרוש, היום מתקוטטים ומחר מתפייסים ושותים יחד "לחיים" ושרים ורוקדים יחד כאילו שום דבר לא קרה.

אצל עשו, כשהתפייס עם יעקב אחיו כתוב על מלת "וישקהו" הרבה נקודות, ודרשו חז"ל — "שלא נשקו בכל לבו". אבל אצל יוסף, שכתוב עליו "וינשק לכל אחיו" אין נקודות בתורה, סימן שיהודים ביניהם מתפייסים מכל הלב. "כבוד הרב, אני אומר — סיים היהודי ממארמארוש, את דבריו" — אני אומר כי כל יהודי הונגארי צריך בדיקה, אם הוא מזרעו של אברהם אבינו...

חסידי בארשע

יהודי מארמרוש היו מאד אדוקים וקשורים לאדמו"רים שלהם והתפעלו מאוד כשהזכירו את שמם, או דברו עליהם מכיון שהיו משוכנעים, כי ה"רבי" מסוגל לחולל נסים ונפלאות. בכל בעיה קטנה או גדולה התיעצו עם הצדיק וכשישבו בבית מדרשו בעת התפלה או על יד שלחנו לא היו עיניהם יכולות לשבוע מלהביט אל פני ה"רבי" במשך שעות ולשתות בצמא את דבריו. כל מה שה"רבי" הוציא מפיו היה קדוש, שאין לך רשות להרהר אחריו. החסיד היה מתמוגג מרוב אושר כשהרבי היה זוכר, בעת קריאת הפתקא, את שם אשתו ואת שם בניו ובנותיו והתענין לשלומם. החסיד היה רוטט מרוב התפעלות כשהאדמו"ר קרא בשמו במעמד קהל חסידיו והי' נותן לו כזית "שיריים" או כוס יין.

זאת ועוד: בנוסף לעובדא שהאיש הפשוט ראה באדמו"ר שלו את הרופא ואת הפסיכולוג, את היועץ המשפחתי ואת העורך דין, את הגואל ואת המושיע והיה מאמין באמונה שלמה כי בלי ה"רבי" הוא אבוד בעולם, שימש לו ה"צדיק" שלו לעוד דבר חשוב ביותר. והיינו: כשהתישבו הבני תורה בבית המדרש על יד השלחן ולמדו ברבים שיעור בפרקי משניות או דף היומי בתלמוד, לא הבין החסיד הפשוט מימינו ומשמאלו וכאב לו עד עומק נפשו שאינו יכול להשתתף בויכוחים ובפלפולים. הוא שתק כאבן דומם ונפל בעיני המון העם, שעמדו מסביב לשלחן, עד שאול תחתיות. אבל, על ידי כך שהוא דבק באדמו"ר שלו, הוא התרומם מעלה מעלה עד לכוכבי השמים, כך הוא חשב. לפיכך, כל נושא שהתחלת לדבר אתו, לאחר מספר משפטים, הוא הגיע לאדמו"ר שלו, מכיון שלא הסיח דעתו ממנו אפילו עד כדי אכילת פרס.

רובם של יהודי מארמרוש היו מחסידי שושלת הרב הצדיק רבי מנחם מנדל מוויז׳ניץ, שהיה בנו של האדמו״ר רבי חיים מקוסוב וחתנו של הצדיק רבי ישראל מרוז׳ין זי״ע. לבנו של רבי מנחם מנדל — הצדיק רבי ברוך מוויז׳ניץ, היו ששה בנים וארבע חתנים וכולם זכו להיות אדמו״רים. רבי ברוך לא האריך ימים ר״ל ואת מקומו באדמו״רות ירש בנו הבכור, הרב הצדיק רבי ישראל האגער מוויז׳ניץ. היו לו אלפי חסידים גם במחוז בוקובינה, אבל רובם של מעריציו התגוררו בכפרי מחוז מארמרוש ולעתים רחוקות היה מבקר אצלם בשבתות.

לקראת הימים הנוראים, היו באים חסידיו ממארמרוש לוויז׳ניץ במאות עגלות, דרך כבישים שעברו מעל לרכסי הרי הקארפאטים. העניים, שלא היה להם כסף לשלם את דמי הנסיעה לבעל העגלה, התארגנו בקבוצות, הורידו את נעליהם ועשו את הדרך ממארמארוש לוויז׳ניץ ברגל.

*

מספרים, כי קבוצה של אביונים, מחסידי וויז׳ניץ עשתה דרכה בעגלה עשויה קרשים, שסוסה אחת בלבד היתה רתומה לה. בדרך, נפגשו ביהודי מתנגד וחילוני שהיה נוסע בכרכרה מפוארת עם שני סוסים אבירים, וישב לו לבד, כמלך. אמר חסיד אחד: ״היתכן, שאנחנו נוסעים לדבר מצוה ודחוקים כל כך והחילוני הזה שבודאי נוסע לדבר עבירה ישב בנוחיות כזו? ענה לו החסיד השני: ״הלא יש לכך רמז בדברי חז״ל, שאמרו: (תענית, י״א) ״לעוברי רצונו — כך״, כלומר, לעוברי רצונו של הקב״ה, נוסעים כך, ״לעושי רצונו — על אחת״, כלומר, על עגלה אחת יושבים דחוקים ״כמה וכמה״...

*

הצדיק רבי ישראל האגער זצ״ל הצטיין מאד במדת אהבת ישראל והוא קירב כל אדם, אפילו את היהודי שהתרחק מקיום המצוות, בסבר פנים יפות. בנוסף לכך, היה איש שלום, אוהב שלום ורודף שלום, לא התערב אף פעם במחלוקות, והיה דן כל יהודי לכף זכות. היות וקרן האדמו״רים התחילה לרדת בתקופתו, דאג לכך שבניו יהיו קודם כל — רבנים רשמיים בקהלות וזה יהיה העיקר, והאדמו״רות תהיה הטפל.

פירוש הדבר: לאדמו״רים מפורסמים היו, בדרך כלל, משפחות ברוכות ילדים. הילדים האלו כשגדלו ונעשו אף הם לאדמו״רים, היו מוכרחים באין ברירה, להשתקע בעיירות ובכפרים, בתוך קבוצה קטנה של חסידים ומכיון שלא היתה להם פרנסה ממילא, היו נאלצים לעבור לאורכה ולרחבה של המדינה ולדפוק על פתחי נדיבים, דבר שלא הוסיף להם כבוד. בימים ההם, ציטטו את דברי רש״י: ״בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה, הוא זיווה, הוא הדרה, יצא הצדיק מן העיר פנה הודה פנה זיווה, פנה הדרה״... הדבר גרם לבזיון ולהשפלת כבוד האדמו״רות.

השיטה הזאת של השתלבות הרבנות עם האדמו״רות היתה נהוגה זו מכבר בשושלת סיגעט, עד כדי כך שחסידיו של האדמו״ר מסיגעט לא אמרו על האדמו״ר ״הרבי״ אלא ״הרב״.

*

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשקוזאקים רוסים פלשו למחוז בוקובינה ברח הצדיק רבי ישראל האגער מוויז׳ניץ, השתקע בעיר גרוסווארדיין שבמחוז טראנסילבניא והקים כאן את חצרו שנעשתה המרכז לחסידי וויז׳ניץ מכל מדינות רומניא, הונגאריא וצ׳כוסלובקיא.

יש לציין, כי לאחר פטירתו של הצדיק רבי ברוך מוויז׳ניץ, התחלקו חסידיו בין שלושת בניו: חסידי וויז׳ניץ, בעיקר בני התורה נעשו למעריציו של הרה״ג הצדיק רבי חיים האגער מאנטעניע, חסידי־וויז׳ניץ, ברובם, קבלו לרבם את הצדיק רבי ישראל האגער, וחלק ניכר של פשוטי העם, היו לחסידיו של הרב הצדיק רבי פנחס האגער מבארשא.

הכרתי את רבי פנחס זצ״ל באופן אישי. הוא לא הסתדר בפרנסה לא בבארשא ולא בסיגעט (לשם עבר מבארשא) וביקר מספר פעמים בעירנו בפעטרושען, שהיו לו בה עשרות חסידים, ביניהם יהודים אמידים ובעלי צדקה מפורסמים. בילותי שעות ארוכות לימינו ע״י השלחנות שערך בשבתות בבית המדרש המרכזי של קהלתנו ולפעמים שמעתי מפיו דברי תורה ושיחות חולין וסיפורים ובדיחות צדיקים, שמצאו חן בעיני.

שאל הגאון רבי שמעלקי מניקלוסבורג את רבי ר׳ בער זצ״ל: ״מהו פירוש הגמרא ״כשם שמברך על הטובה, כך מברך על הרעה״ (ברכות, מ״ח), כיצד יכול האדם לקיים בכל לבו דבר כזה?״ אמר לו: ״לך ותשאל את רבי ר׳ זושא״. הלך ושאלו, אמר לו רבי זושא: ״מצטער מאד, כי מעולם לא היה לי רע, לך ותשאל אנשים אחרים שהיה להם רע בחיים...״

•

החוזה מלובלין היה אומר: ״אני אוהב יותר את הרשע אשר יודע בעצמו שהוא רשע מצדיק שיודע בעצמו שהוא צדיק...״

•

פעם סיפרו לצדיק רבי מענדעלע מקוצק, כי נכדו של ״היהודי הקדוש״ ביקש ״סמיכה״ משלושה רבנים והם הכשילו אותו בבחינה. הזמין הרבי מקוצק את הרבנים האלה ואמר להם בזעם: ״האם אתם יודעים ללמוד? האם יודעים אתם מה מורה הוראה בישראל חייב לדעת? — ש״ס בבלי וירושלמי, ראשונים ואחרונים וכל הפוסקים, בלי מספר ובלי גבול! וכל זה שגור בפיכם? אלא מאי? בשעה שמזדמנת שאלה לפני רב, הרי זכויותיהם וזכות אבותיהם של השואל והנשאל מצטרפות ומסייעים לו מן השמים לפסוק דין לאמיתו. אולם אם לוקחים בחור ישיבה ושואלים אותו רק לשם בחינה, הרי חסרות הזכויות האלו ואז חייבים לדעת בעל פה את כל אשר פרטתי לפניכם, וכלום אתם בקיאים בכל אלה?״...

•

הצדיק רבי נחמן מבראסלוב זצ״ל היה אומר: ״ידוע, כי היהודי צריך לאכול כדי שיוכל ללמוד תורה ולעבוד את ד׳, אבל אני אומר: צריך ללמוד תורה כדי שיוכל לאכול, כלומר, שילמד איך להכניס את הנאת האכילה, השתיה ושאר ההנאות הגשמיות לשם שמים ולקיים בהם ״בכל דרכיך דעהו...״

הצדיק רבי פנחס האגער

האדמו"ר מבארשע

*

שח הצדיק רבי פנחס מבארשא ז״ל, כי השטן מביא לפני בית דין של מעלה יהודי גרוע ומבקש להענישו. אז בא המליץ טוב ומביא יהודי אחר, שהוא עוד יותר גרוע ממנו, ולעומתו, הראשון הוא צדיק. כשרוצים להעניש את השני, הוא מביא שלישי ומציל את השני, וכך עושה המליץ טוב עד שבסוף הוא כבר לא מוצא יהודי יותר גרוע, ואז הוא מביא לפני הבי״ד של מעלה גוי, ולעומת הגוי — היהודי הוא צדיק. וזה שהתפלל הכהן הגדול ביום הכפורים: ״שלא יצטרכו ישראל זה לזה ולא לעם אחר...״

*

הצדיק רבי ר׳ דב ממעזריץ אמר פעם: ״הלואי ומי יתן שינשקו בני ישראל את ספר התורה באותה האהבה, שהיה מורי הבעש״ט הקדוש מנשק את הילדים בשעה שהיה מוליך אותם ל״חדר״...״

*

הצדיק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זי״ע הכריז בליל ״כל נדרי״: ״רבותינו אמרו ״האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם״ (מגילה, ט״ו), הריני אומר דבר בשם אומרו: ״ויאמר ד׳ סלחתי כדברך״...״

*

הצדיק רבי שלום דב מלובביץ זצ״ל נכנס בערב יום הכפורים לקבל ברכה מאמו הרבנית רבקה ע״ה ובמיוחד ביקש שתמחול לו שמא חלילה חטא כנגדה ושכח לפעמים לבקר אצלה במשך השנה. אמו הצדקנית לא רצתה לפגוע בו וענתה בחכמה רבה בסיפור: ״יהודי כפרי היה נוסע בכל שנה להתפלל בימים הנוראים בעיר, מכיון שלא היו לו בכפר לא בית כנסת ולא מנין. פעם, בערב יום הקדוש, כשראה שבניו עסוקים ביותר בעסקיהם, אמר להם — אני הולך ברגלי, לאט לאט קדימה בכיוון העיר, עד האילן הגדול שעל יד הצומת ואני אחכה לכם שם עד שתעברו בעגלה. בשעות אחרי הצהרים נסעו הבנים בעגלה העירה ושכחו לעצור ולקחת את אביהם והוא נרדם ויישן. כאשר התעורר, היו ממש רגעים אחדים לתפלת ״כל נדרי״ ולא היתה אפשרות ללכת ברגל לעיר או לחזור לכפר. נשא ידיו לשמים והתפלל וכך אמר: ״רבונו של עולם, הבנים שלי שכחו אותי, ובכל זאת אני מוחל להם, וכשם שאני מוחל לבנים שלי ששכחו אותי כך אתה בטובך תמחול לבניך, ששכחו אותך...״

*

מרגלא בפומיה של כל יהודי לומר ״המנהג שובר הדין״. ואמר הרבי מבארשא ז״ל לפרש כי ״מנהג״ בגימטריא ״לחיים״ (צ״ח) והיינו ע״י שיהודים שותים יי״ש ומאחלים ״לחיים״, שוברים את ה״דינים״ הנגזרים על האדם. ועפי״ז פי׳ הרה״ג ר׳ יצחק מאיר הכהן דומ״ץ בדרעגמירעשט ז״ל את הגמרא ״שלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגזרו המלכות גזירה ואתי לאקלקולי״ (ביצה, ד׳), כלומר, להזהר לא לבטל את ״לחיים״ שהוא בגימטריא ״מנהג״, ומדוע, עז״א זמנין דגזרו המלכות שמים גזירה ח״ו על ישראל ואתי לאקלקולי עי״ז דהיינו לבטל כל הדינין ומרעין בישין.

*

"שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי" ואמר הרבי מבארשא בשם גדול אחד לפרש עפ"י צחות, כי יהודי שושן לא ידעו ממרדכי לקבוע מי יושב על הסוס ומי מנהיגו, מכיון ששניהם היו מלובשים בגדי מלכות, האם מרדכי יושב והמן מנהיגו או להיפך. מאחר וראו שהאיש שיושב על הסוס יש לו פתילי ציציות תכלת, פרצה שמחה בין היהודים. וז"ש "שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי"

*

המגיד מקוז'ניץ זצ"ל היה דורש דרשה של בקיאות, מקשה ומתרץ בתלמוד וברמב"ם, ולא דורש דברי מוסר, וכך היה אומר: "מוטב להקשות על התורה מלהקשות על בני ישראל..."

*

פעם ערך האדמו"ר מבארשא חתונה לבנו. כעשרים בעלי בתים מחסידיו בקהלתי החליטו לנסוע ולהשתתף בחתונה. הנסיעה מפעטרושען לבארשא עם הרכבת ארכה למעלה ממעת לעת שלם. החסידים החליטו לקחת גם אותי לחתונה, כדי להוסיף כבוד לאדמו"ר שלהם. כך ביליתי בכפר בארשא שבמארמרוש ארבעה ימים. בית מלון לא היה בבארשא, אבל האורחים התאכסנו אצל יהודים אמידים, שהיו להם בתים גדולים עם הרבה חדרים. החופה נערכה כמקובל אצל אדמו"רים, ביום שישי עש"ק.

העסקנים אמרו לי אחרי החופה, כי בערב, בעת תפלת קבלת שבת ב"קלוז" ידאגו הגבאים לכך, כי "בעלי בתים" יזמינו את האורחים לסעודות שבת. השמחה והתוהו ובוהו בבית המדרש הענקי היו כה גדולים עד שהגבאים שכחו אותי ואף "בעל בית" לא הזמין אותי לסעודת שבת. תמיד הייתי ביישן וגם כעת, לא אמרתי מלה לאף אדם. הסתובבתי ברחובות בארשא בחשכת הלילה במשך שעה וחזרתי לבית המדרש, מקום שהאדמו"ר מבורשא ערך את ה"שלחן". הסעודה שלי היתה ה"שיריים" מכל מנה שקבלתי מהרבי. ההצטופפות, הבלבול והשמחה היו גדולים ואיש לא הרגיש בכך.

*

בחתונות של אדמו"רים לא משמיעים הרבנים דרשות, כמו שמקובל בחתונות של רבני הונגאריא, אבל זכור אזכור כמה חידודים ושיחות חולין של תלמידי חכמים ש"חטפתי" בחתונה זו:

"במערבא כי נסיב איניש איתתא א"ל הכי מצא או מוצא וכו'" (יבמות, ס"ג ע"ב). וי"ל דהנה איתא בגמרא (ריש מס' סוטה) דזיווג ראשון הוא לפי הכרוז דמ' יום קודם היצירה וזיווג שני הוא לפי מעשיו. נמצא כי בזיווג ראשון אין כל הגיון לשאלה, כי אם מכריזין מן השמים על הזיווג, אז הדבר הכרחי הוא, שלא ישובח ולא יגונה, אלא מאי, מדובר כאן בזיווג שני — "במערבא", כלומר, בשעה ששמש חייו כבר נוטה לצד מערב, אז אמרי לי' הכי מצא או מוצא, כי אז הזיווג לפי מעשיו, והאדם מכיר את מעשיו הוא ויודע מה שמגיע לו.

*

השדכנים מגזימים בדרך כלל בדבריהם, ומפליגים בשבחם של החתן או הכלה, ללא כל אחיזה במציאות. לכן, אפשר להבין את דבריו של אליעזר עבד אברהם אבינו, שכאשר הביא לידי סיום מוצלח את השידוך בין יצחק ורבקה, הודה לקב"ה על אשר הנחהו "בדרך אמת" ולא היה זקוק להרכיב את השידוך ע"י גוזמאות, שקרים וכזבים...

*

מנהג לכסות את פני הכלה לפני החופה. והטעם, כי חז"ל אמרו: "קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף" (פסחים, קי"ח) וכן אמרו: "קשה זווגו של אדם כקריעת ים סוף" (סוטה, ב'). בין שני המאמרים האלו יש קשר, כי ישנם צעירים שמפחדים להתחתן ולהקים משפחה בגלל שהם חוששים שלא יסתדרו בפרנסה. אך הם לא צודקים, כי לאדם צריך להיות בטחון ולא להשגיח על העתיד ולהאמין כי ה' ברוך הוא, בודאי יזמין לו פרנסתו. ובזה אפשר להבין את הפסוק (בפרשת תולדות): "ותקח הצעיף ותתכס", "צעיף" ראשי תיבות "עמך ישראל צריכים פרנסה". זאת עשתה אמנו רבקה ע"ה, כשכיסתה את פניה, לרמז כי לא צריך לדאוג ולהסתכל לעתיד מה יהיה עם הפרנסה והחזקת המשפחה. וזה מקור המנהג שמכסין את פני הכלה.

*

חז"ל אמרו: "ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני" (סוטה, ב') והסביר הרה"צ ר' מענדעלע מקוצק זצ"ל, למה אין הגמרא אומרת "בת פלוני לבן פלוני" או "פלונית לפלוני"? אלא, לגבי הבת יש לבדוק באביה אם תלמיד חכם הוא, אולם לגבי הבן, יש לבדוק אם הוא עצמו תלמיד חכם.

הוא היה אומר לפרש את דברי חז"ל "המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו" (קדושין מ"ט), פירוש הדבר, כי רק בחתן אמורים הדברים שדי לו הרהור תשובה להחשב כצדיק, משום שלחתן מוחלים לו כל עוונותיו, אולם, אדם אחר חייב לחזור בתשובה שלמה.

*

המנהג מקדמת דנא בקהלות מארמרוש (וגם בהונגאריא) שאבי הכלה מבקר לפני החופה אצל ה"מרא דאתרא", המסדר את הקידושין ומסלק לו דמי רח"ש, כלומר, שני אחוזים מכסף של הנדוניא, שהוא נותן לבתו. הבעלי־בתים הקפידו מאד לשלם את הסכום הזה, כי הבריות אמרו: "אם מרמים ברח"ש, אזי הזיווג לא מצליח". "רח"ש" — ראשי תיבות: רב, חזן, שמש, שעורכים יחדיו את החופה והקידושין. על רקע זה פרצו הרבה קטטות, כי בעל השמחה הכחיש את סכום הנדוניא, או שהרב התעקש וסירב לוותר. הדבר לא הוסיף כבוד לרבנות!

הבדחן המפורסם מסיגעט ר' הירש לייב גוטליב, מצא רמז במקרא על רח"ש: האות ר' בראש המלה היא לכבודו של הרב, כפי שכתוב "רח"ש לבי דבר טוב" (תהלים, מ"ה, ב') ואין טוב אלא תורה כמש"כ "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו". גם על השמש יש פסוק: "עורה הנבל וכנור אעירה ש"חר" (תהלים, ק"ח, ג'), כאן האות הראשונה היא ש', לכבודו של השמש, שהוא משכים ראשון לבית הכנסת. לצערי הרב, אמר הבדחן גוטליב, לכבודו של החזן לא מצאתי פסוק מתאים במקרא, אבל מצאתי במשנה את דבריו של רבנו הקדוש, שמתחילים באות ח' ומרמזת על החזן, והיינו: "חר"ש שוטה וקטן..."

*

מספרים על רב אחד שנסע יחד עם משפחתו לעיירה רחוקה בכדי לערוך שם את אירוסי בנם עם בתו של אחד מגבירי העיר. בדרך התעייפו, נכנסו לפונדק לנוח ולשתות משהו. באו בדברים עם בעל הפונדק ובתוך השיחה שאלוהו אם הוא מכיר את העשיר פלוני מהעיירה. בעל הפונדק אמר שאכן מכיר הוא אותו ואמר עליו שהוא רמאי וגנב ואין תוכו כברו.

כשיצאו מהפונדק, אמר הרב לבני ביתו: "עכשיו אני מבין את הפסוק בפרשת חיי שרה "ואבוא היום אל העין", אומר רש"י מכאן שקפצה לו הדרך. לכאורה קשה, מה צורך היה בקפיצת הדרך? וכי זמנו של אליעזר היה דוחק? ברם, אילו היה אליעזר הולך לאט, מן הסתם היה מתעייף והיה מתעכב בפונדקי דרכים והיה מדבר עם בעל הפונדק שהיה אומר לו שהוא מכיר את רבקה בת בתואל, שיש לה אח שהוא רמאי וגנב גדול. ואז היה אליעזר חוזר הביתה לאברהם אבינו בידים ריקות. לכן היה צורך בקפיצת הדרך, בכדי שלא יהיה סיפוק בידו להתעכב במקום כלשהו...

*

מנהג שהכלה תחת החופה מסתובבת מסביב לחתן שבע פעמים, משום שאמרו חז"ל "כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא חומה" (יבמות, ס"ב) ובכדי לרמז שהאיש רוצה שהחומה תהיה חזקה ושלא תפול כאשר נפלה החומה ביריחו, שהקיפוה ז' פעמים, על הכלה להסתובב מסביב לחתן שבע פעמים.

*

מנהג בסעודת נישואין שהמסובים חוטפים מיד החתן את פרוסות "המוציא", ואמר רבי עקיבא איגר ז"ל את טעם המנהג, כי מצינו בגמרא: "במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרו ליה הכי מצא או מוצא" (ברכות, ח'), דהיינו, אם נתקיים בחתן הכתוב "מצא אשה מצא טוב", או הכתוב "מוצא אני את האשה מר ממות", לכן חוטפים מיד החתן את "המוציא", כדי שישאר בידו רק "מצא"...

*

מנהג ישראל לתת לחתן מתנה בשמחת נישואין וקוראים לזה "דורון דרשה" והוא מנהג קדמונים (מובא בזוה"ק פרשת ויצא ד"ה פתח אתרא וכו'). ואומרים טעם לזה, כי חז"ל אמרו: "כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו, עובר בחמשה קולות" (ברכות, ו'). משום כך נותנים לחתן מתנות, כי ע"י זה משלמין לו את הסעודה וכל אורח נהנה משלו ולא מסעודת חתן.

בספר "קרבן עני" כתוב שמטעם זה נשתנה המנהג של ימי התלמוד (עי' בפ"ק דכתובות) שהחתן היה עורך את הסעודה ובזמן הזה עורך את הסעודה אב הכלה. ואפשר להוסיף לכך, כי בימי התלמוד היו החתנים בני תורה והיו דורשים בסעודת הנישואין ולכן היה מגיע להם "דורון דרשה", אבל בימינו הם עפ"י רוב עמי הארץ ואינם יודעים לדרוש וצריך לתת להם רק כדי לשלם את מחיר הסעודה.

*

בענין קידושין אמרתי לפרש את הגמרא "אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא להו" (קידושין, כ"ט). ויל"ד בביטוי הלשון שמואל אמר "ילמוד" תורה ור' יוחנן אמר "יעסוק" בתורה. וי"ל דהנה הטורי זהב (או"ח סימן מ"ד) כותב שלעסוק

בתורה פירושו ללמוד בעיון ולפלפל בה עיי"ש, א"כ י"ל שזהו כוונתו של שמואל שאמר ישא אשה "וילמוד" תורה, כלומר, לימוד סתם באופן שטחי אפשר גם כשיש לו אשה, אבל ר' יוחנן אמר ריחיים על צוארו "ויעסוק" בתורה, דדיינו בעיון ובעומק, זאת כבר אי אפשר. ולא פליגו, הא לן והא להו, ר"ל שמואל מתכוון לבני בבל שהיתה תורתם מעט הערך (כמ"ש ב"מ דף פ"ה דר"ז התענה שישכח תלמוד בבלי קודם שעלה לארץ ישראל) וכן איתא במהרש"א. ובמדרש "במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי". לפיכך אמר שמואל ישא אשה קודם וילמוד תורה, כי ללימוד תורה של בבליים לא צריך להשקיע כל כך הרבה עוצמה. לעומת זאת מתכוון ר' יוחנן לתלמוד של בני ארץ ישראל, שלימודם היה בעיון רב ומתוך פלפול של אמת, משום כך אמר ר' יוחנן ריחיים על צוארו "ויעסוק" בתורה.

*

"קשה זווגו של אדם כקריעת ים סוף" (סוטה ב') ואמרתי להסביר, כי לפעמים קורה שהשדכן מציע לבחור שידוך הגון ובכ"ז הוא דוחה אותו ואינו רוצה בשידוך בשום אופן. וכעבור שנה או שנתיים שוב מציעים לו אותו שידוך והוא כבר רוצה בה ומסכים לשידוך, כי בקריעת ים סוף היה גם כן כך, כי היהודים התקדמו לכיוון הים סוף ואח"כ חזרו על עקבותיהם (כמ"ש בפ' בשלח דבר אל בני ישראל וישובו) ושוב התקדמו, לכן שפיר השוו חז"ל את זיווגו של אדם לקריעת ים סוף.

"אשתך כגפן פורי'" (תהלים, קכ"ח). לכאורה קשה, למה לא מדמה דוד המלך את האשה לעץ יפה כמו תמר או ארז? וי"ל, אמנם נכון הוא, כי עץ הגפן אינו יפה, הוא נראה כמתיבש וקטן ואין לו כל צורה אסטטית. לעומת זאת, העץ הזה נאמן לפירותיו וכל היופי בגפן הוא בפירות ולא בעץ. כך צריך שתהיה גם האשה, היא צריכה להתנהג בצניעות, היא צריכה לשים את הדגש על פרי בטנה, לגדלם ולחנכם שיהיו יפים ברוחניות ובגשמיות, לשמים ולבריות.

*

"שמח בחור בילדותך ויטיב לבך באחריתך" (קהלת, ד'). וי"ל דהנה שמחה של הוללות כאשר עברה, האדם מצטער על כך ויש תוגה בלבו אחריה, משא"כ בשמחה של מצוה גם כשעברה כבר, יש בלבו שמחה שזכה לשמוח בשמחה של מצוה וע"ד שפי' הכל"ע מ"ש "השמחים עלי גיל" (איוב, ב'), ר"ל על "הגיל" עצמו שמחים, ששמחו בשמחה של מצוה. א"כ ז"ש שלמה המלך ג"כ "שמח בחור בילדותך" בשמחה כזו שייטיב לבך גם "באחריתך", כלומר, גם לאחר שעברה השמחה ג"כ ייטיב לבך, תשמחה כזו לא יכולה להיות רק שמחה של מצוה ולא ח"ו שמחה של הוללות.

*

זקנים הראשונים אמרו, לא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט וכו' עד שבא רבי עקיבא ואמר א"כ אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה" (מס' שבת, ס"ד). ואמר הגאון ר' צבי הירש האלבערשטאט ז"ל דרבי עקיבא אזיל לשיטתו דס"ל בסוף מסכת גיטין "אפילו מצא נאה הימנה מותר לגרשה" לכן ס"ל כאן "אתה מגנה על בעלה", כי יכול לגרשה אפילו במצא נאה הימנה, אבל הזקנים הם הלל ושמאי הזקן (כמ"ש רש"י, שם), המה לשיטתי' ס"ל דבעבור זה לא מצי מגרשה אא"כ מצא בה דבר ערוה, וא"כ אין שום חשש שתתגנה עליו כי ממילא אינו יכול לגרשה בשל סיבה זו. ודפח"ח.

*

נחזור לחתונה בבארשא ולשלחנו של האדמו"ר ר' פנחס האגער זצ"ל. כשחזרנו לאכסניא שלנו, הראה השעון שעה וחצי לאחר חצות הלילה והחסידים היו רעבים מרוב הריקודים מסביב לשלחן הרבי. מה עשו? נכנסו למטבח, פתחו את התנור והוציאו משם את כל הסירים והקדרות ואכלנו את החמין (טשולענט) ואת הפשטידה של בעל הבית ולא השארנו שום דבר. כך זכיתי לפיצוי על הסעודה הראשונה שלא אכלתי. כששאלתי בתמיהה, היתכן לגנוב את האוכל מבעל הבית ומה יאכלו הוא ובני ביתו למחרת? צחקו עלי כולם ואמרו "רואים עליך שאתה אשכנזי מתנגד מהונגאריא שאינו מכיר את החיים החסידיים במארמרוש.

בבוקר, כשסיפרנו לבעל הבית ולעקרת הבית שהתנור ריק מאוכל ולא יהיה להם מה לאכול בצהרים, הם חייכו ואמרו: "ד' יעזור, שלא נמות מחרפת רעב". אני לא הבנתי את המשחק הזה. הדבר של פריצת התנור בביתנו היה לצחוק גם במקוה בשבת בבקר. כשחזרתי מבית המדרש בשעה מאוחרת של צהרים, חשבתי כי שוב לא יהיה לי מה לאכול בסעודה השניה, אבל טעיתי. ברגע שעשינו קידוש והתיישבנו על יד השלחן, נפתחה הדלת ונכנס ילד ובידו קערה מלאה אוכל חם שאדים עלו ממנה. הילד אמר "שבת שלום, אמא שלחה לאורחים קצת חמין". לאחר מספר דקות שוב נכנסה ילדה שהביאה פשטידה ועוד ועוד ילדים ושליחים הביאו כל מיני מאכלים, צחקנו ואכלנו. דמיוני העלה את זכר המשלוח מנות של פורים...

*

לאדמו"ר מבארשא היה קול חלש ובקושי שמעו אותו כשעבר לפני התיבה. לעומת זאת, היה לו גבאי, בשם ר' שמואל, שהיה חזן מפורסם, מלחין ואומן במוסיקה. הוא הנעים בקולו הערב גם בעת התפלות וגם בעת המסיבות. במיוחד היה ר' שמואל מומחה בשירי ה"וואָלעך", כלומר, בשירי הרועים הרומנים בהרי הקארפאטים ששרו ונגנו בחלילים. בשירים האלו היו מביעים הרועים את סבלם בעין צלילי יללות ובסוף השיר ביטאו בניגון משמח בקצב מהיר, את תקוותם לעתיד יותר טוב. כאמור, הקצב של השיר הוא אגי ומסתיים בשיר עליז, המשמח את הלב. ר' שמואל היה מארגן בכל מקום שהגיע עם הרבי, מקהלה של נוער ומבוגרים בין החסידים, ומקהלה זאת ליוותה אותו ועזרה לו בשיריו. ר' שמואל התרומם על כנפי הנגינה בעת הסעודה השלישית, כשהיה שר שלוש פעמים "מזמור לדוד" ובכל פעם "וואָלעך" אחר. השירים של ר' שמואל חדרו ללבי, ובשעות רעווא דרעווא כשישבתי בחושך ע"י הצדיק מבארשא בחבורת חסידים, הזלתי הרבה דמעות...

ר' שמואל היה גם מלחין מצוין וכשהרבי בא לשבות בקהלתי, הביא ר' שמואל לקהל מעריציו ניגון חדש. "הצגת הבכורה" של הניגון החדש התקיימה בתפלת קבלת שבת ב"לכה דודי" ועל הניגון החדש הוא חזר בעת עריכת השלחנות והריקודים, עד שנכנס לראשם ולדמם של כל החסידים.

*

האדמו"ר מבארשא הרה"צ ר' פנחס האגער זצ"ל, נפטר בשנת תש"א, ערב תקופת השואה, אבל הגבאי שלו, ר' שמואל נהרג על קדוש השם במחנות ההשמדה, יחד עם אלפי חסידי בארשא, הי"ד. אך המנגינות והשירים שלו חיים וקיימים בעירנו ושרים אותם בחבורה בשבתות ובסעודות מצוה, ומשמחים את לב אלוקים ואנשים.

הצדיק רבי ישראל האגער

האדמו"ר מויז'ניץ, גרוסווארדיין

חסידי וויז'ניץ

הרב הצדיק ר' ישראל האגער זצ"ל, האדמו"ר מוויז'ניץ, שהתגורר בגרוסווארדיין היה מאד מקובל על כל יהודי טראנסילבניא ורומניא בכלל ועל הרבנים בפרט, בגלל שהיה אוהב שלום ורודף שלום ולא התערב בריב ובמחלוקות, שפרצו בתוך הקהלות או בין חסידים לחסידים. בנוסף לכך, היה אהוב על הבריות משום שקיבל כל אדם שנכנס לבית מדרשו בסבר פנים יפות, בחמימות ובאהבה רבה, כיאה וכנאה לצדיק שנתברך במדת "אהבת ישראל".

ידעו על חסידי סיגעט וסאטמער, שהם אמנם יותר אדוקים בחסידות, אבל הם התייחסו בחשדנות רבה ובקרירות למתנגד, או לסתם יהודי שבא אתם במגע. כשנתנו ליהודי "שלום עליכם", אמרו זאת בשפה רפה ולא לחצו את היד אלא רק בשלוש אצבעות... כלומר, רק לצאת ידי חובה. לעומת זאת, יהודי שנכנס לבין חסידי וויז'ניץ, קיבלו אותו בחמימות ובשמחה, ברכו אותו בברכת "שלום עליכם" מהדהדת ולחצו את ידו בכל כף היד ובכל האצבעות...

על תכונותיו הנעלות של הצדיק ר' ישראל'צה התהלכו אגדות עוד בחייו. הוא לא רצה ליהנות מכל הנחה בשל היותו אדמו"ר, שילם את המס החודשי להחזקת הקהלה האורטודוקסית כאחד ה"בעלי־בתים", ואם שלח מכתב ע"י שליח לאחד מחסידיו, היה קונה בול דואר ומשמידו, כדי לא לגזול את המדינה... מהכנסת אורחים שלו נהנה כל דכפין: כל מי שבא לחצר וויז'ניץ ויהא זה עשיר או עני, גדול בתורה או יהודי פשוט היו מכבדים אותו ביותרת הכבוד. בחצר האדמו"ר בגרוסווארדיין היה בית־תבשיל לחסידים עניים ולקבצנים, שהיו מבלים בקרבת הרבי ימים, שבועות ולפעמים חודשים.

האדמו"ר מוויז'ניץ הצטיין לא רק בשל היותו "יהודי טוב" אלא גם בשל מדותיו האנושיות שיכלו לשמש דוגמא להתנהגות ולנימוס. זכורני, שכששלחתי לו את ספרי "לחם אשר", כשיצא לאור, תו"מ קבלתי ממנו מכתב תודה והמציא לי את מחיר הספר, כן שלח לי כסף בתור "דורון דרשה" כששלחתי לו הזמנה לחתונת בני, הרב ר' עמרם ישי, הי"ד. הדבר היה חידוש גדול, כי רבנים ואדמו"רים אחרים לא התנהגו כמותו.

מדת "אהבת ישראל" בערה בקרבו של הצדיק עד כדי כך, שנכנס לבית מדרשו כשיהודים פשוטים אמרו פרקי תהלים במנין, התיישב ביניהם ותוך אמירת תהלים נישק אותם...

פעם הזדמן לי להיות בעיר גרוסווארדיין ונכנסתי לאדמו"ר מוויזניץ כדי לקבל את ברכתו. כשהתפלא שבאתי לבקרו ללא כל סיבה, אמרתי לו "היתכן להיות בווינה ולא לראות את הקיסר?!..." על זה חייך והשיב: "מאן מלכא — רבנן..."

*

הצדיק ר' ישראל'צה הצטיין גם בחכמתו ובתבונתו, וידע איך לענות לכל אדם לפי דרכו. בקהלתי, בעיר פעטרושען, קרה פעם מקרה באיש אמיד ומכובד אחד,

שחלה באופן פתאומי במחלה מסוכנת ר"ל ולקחו אותו לבית חולים האוניברסיטאי בעיר קליוזנבורג. בין הרופאים פרץ ויכוח, יש שאמרו שצריך לנתח אותו — אחרת ימות, ואחרים אמרו להיפך, שאם ינתחו אותו, אזי הוא בסכנה. אשתו ובניו הגדולים לא ידעו מה לעשות. מכיון שהחולה היה מחסידי וויז'ניץ, נסעו במהירות לצדיק ר' ישראל האגער לשם התיעצות, ושהרבי יכריע בדבר. ר' ישראל'צה היה במצב קשה, כי הטילו עליו את האחריות בענין של סכנת נפשות, אבל הרבי בחכמתו הסביר להם בזה"ל: "יהודים יקרים, דעו לכם שאני לא רופא ולא מנתח ולא פרופסור, בכדי שאוכל לקבוע מבחינה רפואית מה עדיף יותר להצלתו של אביכם. אני בסך הכל יהודי, שומר תורה ומצוות, ובן יש לי קצת זכות אבות, כי הורי היו צדיקים וקדושים, ואני מסוגל להתפלל לד' שישלח רפואה שלמה לחולה. יתכן כי השי"ת יקבל את תפלתי. לא אני אלא אתם צריכים להכריע בדבר, ואני אתפלל לד' שתצליחו בדרך שבחרתם ומקוה אני שד' ימלא אחרי תפלתי..."

*

לפני האדמו"ר מוויז'ניץ הפליגו בשבחו של חסיד אחד, שלמרות שהוא עשיר גדול ויש לו כסף רב, הוא קם בעלות השחר בכל בקר ובא לבית הכנסת להגיד פרקי תהלים ולהתפלל במנין. אמר הצדיק ר' ישראל'צה: "אני לא רואה בזה כל חידוש, כי שלמה המלך אומר "והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון" (קהלת, ה', י"א), אז אין לו לגביר הזה מה לעשות בבית, לכן הוא בא לבית הכנסת."

ובזה מובן מ"ש דוד המלך ע"ה: "כי עני ואביון אני שמרה נפשי כי חסיד אני" (תהלים, פ"ו) ודרשו חז"ל בפ"ק דברכות, שאמר דוד, לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ביום ואני "בחצות לילה אקום להודות לך", כלומר, כך אמר דוד המלך: "אל תחשבו, כי הדאגות של העשיר לא נותנות לי לישון, אלא "עני ואביון אני" ובכ"ז אני קם בחצות לילה לעבוד את ד'".

*

חסיד כפרי אחד בא עם פתקא לרבי, והצדיק התענין בשלומו של חסידו השני — ר' יעקב ווייס. במקרה, הי' חסיד זה שונא שלו ודיבר עליו רכילות ואמר: "אמנם ר' יעקב ווייס מתנהג כחסיד, אבל הוא איש "צבוע" ואין תוכו כברו". אמר לו הרבי: "אין בכך כלום, אם ר' יעקב ווייס מתנהג כחסיד, אזי הוא בחר ב"צבע" טוב וצריך לכבד אותו עבור הצבע הזה. וזאת אני אומר — סיים הרבי את דבריו — ברוח דברי חז"ל שקבעו "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים, נ'). ואם מותר ללמוד תורה שלא לשמה, עאכ"ו שמותר להתנהג בחסידות שלא לשמה...

*

פעם ביקר אצל הרבי יהודי חילוני מגולח ובכ"ז הושיט לו הצדיק את ידו וקבל אותו בסבר פנים יפות, כדרכו בקודש. ישב שם אחד מחסידי צאנז, שהיה מוכר כמתנגד לבית־וויז'ניץ. לחש החסיד באזני הרבי ושאל: "מדוע פושט הרבי ידו לפושע־ישראל זה?" אמר לו הצדיק: "עד שאתה מתפלא עלי, תתפלא על הקב"ה, שגם הוא דרכו בכך, כמו שנאמר "אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים..."

*

הוא היה אומר: "צריך לקרב את היהודי שהתרחק מאמונת ישראל ולקבלו בחמימות ובאהבה, כי בסופו של דבר יחזור בתשובה. משל, למה הדבר דומה? לנהר גדול שאינו סובל כל חפץ וכל חומר שאינו שייך לו. אם נופל בו עץ, או בהמה, או גופו של אדם וכיו"ב, הוא לא יכול לסבול אותו ולאחר טלטול של כמה ימים הוא זורק אותו אל החוף. יוצאת מן הכלל היא חתיכת קרח. את הקרח הנהר לא יוציא החוצה אלא ילטף אותו אלף פעמים עד שנמס ונעשה בחזרה מים. וזאת, מכיון שהמים יודעים שהקרח הוא אח שלהם, אלא שבעקבות תנאי מזג האוויר הוא התקרש ונעשה קרח. אותו דבר עם יהודי שהתרחק מהיהדות ונעשה "קרח", צריך ללטף אותו ולקרבו בחמימות, עד שתנמס הקרירות ממנו והוא יחזור להיות מה שהיה פעם..."

*

האדמו"ר מוויז'ניץ נסע פעם דרך עיר אחת בטראנסילבניא וכיון שהגיע זמן מנחה, נכנס לבית כנסת, להתפלל. ראה שכל המתפללים אומרים קדיש. השמש של בית הכנסת הסביר לרבי, כי המנין מתאסף כאן רק מאלה שהם בתוך שנת אבילות וצריכים לומר קדיש, אחרת — בכלל לא היה מנין בבית הכנסת. אמר הצדיק רבי ישראל'צה: "עכשיו מובן לי מה שמסופר בגמרא (ברכות, ח') "אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, אבל בחוץ לארץ לא, כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו". לכאורה קשה, מאיפה ידע זאת ר' יוחנן? וי"ל, כי אם אינם באים לבית הכנסת רק כשמת אחד מקרוביהם, הרי שניתנה רשות למלאך לבוא ולקחת נפש מכל בית, כדי שיבוא קרובו לבית הכנסת להגיד קדיש. לכן, כששמע ר' יוחנן שזקני בבל באים לבית הכנסת ערב ובקר להתפלל, ללא כל סיבה, אמר ודאי שזהו שהועיל להם, כי אז לא ניתן רשות למשחית, כי יש מנין בבית הכנסת".

*

שאלו את האדמו"ר מוויז'ניץ, למה הוא אוהב את החילוניים והאם יש סיבה לאהוב יהודי שאינו שומר מצוות. השיב הרבי: "מוטב לי לתת בעולם הבא דין וחשבון על "אהבת חינם" ולא על "שנאת חינם".

*

חסיד אחד שאלו פעם — למה המתחרה שלו, שהוא חסיד סאטמער, מצליח יותר בעסקים שלו והחנות שלו תמיד מלאה קונים? השיב האדמו"ר מוויז'ניץ: "הדבר פשוט ביותר, כי הקונקורנט שלך דואג רק לחנות שלו בלבד ולכן הוא מצליח, משא"כ אתה דואג גם לחנות שלך וגם לחנות המתחרה שלך ואי אפשר לדאוג לשני חנויות בבת אחת"...

*

הנביא אומר: "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו" (ישעי', מ"ט, י"ז) ואמר הצדיק מוויז'ניץ לפרש, כי בדרך כלל הדורות פוחתים והולכים ב"יודישקייט" ובקיום המצוות. למשל, אם האבא חבש "שטריימל", אז הבן חובש כובע שחור, הנכד — כובע בצבע, והנין הולך כבר בגילוי ראש, או אם האבא הולך לבית כנסת להתפלל כל יום ערב ובקר, הבן רק בשבתות, הנכד רק בחגים והנין לא מבקר בכלל בבית כנסת. אומר הנביא, כי הגענו כבר לתקופה שהדורות לא יורדים בהדרגה באמונת ד' אלא

באופן תלול, כלומר, האבא חובש "שטריימל" ומתפלל פעמיים ביום בבית הכנסת, והבן שלו הולך בגילוי ראש ולא נכנס בכלל לבית כנסת, וז"ש הנביא: "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו" כלומר, ממך ולא מהנכד שלך...

*

סיפר האדמו"ר מוויז'ניץ בשם צדיק אחד, שבא לפניו חסיד שהיה מוכר כבעל תאוה וכחובב עניני עולם הזה. היה לו חגורה רחבה ממשי, יותר רחבה מחגורות אחרות. אמר לו הצדיק: "דע לך, כי החגורה עושה מחיצה בין החלק העליון של האדם שרובו רוהניות, לבין חלקו התחתון — שכולו גשמיות. אי לכך, מי שהוא ירא שמים, מוריד את החגורה שלו ככל האפשר למטה, כדי להגדיל את מחציתו העליונה. ולהיפך — מי שלבו לעולם הזה, מרים את החגורה שלו ככל האפשר למעלה, כדי להגדיל את מחציתו התחתונה. תדע שכך, כי הישמעאלים, שסרבו לקבל את התורה, משום שנאמר בה "לא תנאף", מרימים את החגורה שלהם עד ה"כפיא" שלהם..."

*

סיפר לי ר' שמואל פייג, שהוא מחסידי וויז'ניץ, סיפור ששמע בקלוז בגרוסווארדיין: פעם עמדה יתומה להתחתן. הלכו הרב והדיין של העיירה לדפוק על פתחי נדיבים להכנסת כלה. נכנסו לגביר קמצן, שמחמת בושה נתן סכום הגון, אבל לא יכול היה להתאפק מלומר הערה דוקרנית ואמר: "מילא הכנסת כלה, זוהי מצוה גדולה, אבל שהרב דמתא והדיין בכבודם ובעצמם ילכו מבית לבית, האם אין בזה משום פגיעה וזלזול בכבוד התורה?" השיב לו הרב: "אתה צודק, אבל אמשול לך משל, אין לך בריה חשובה במעשה בראשית מן האדם, שהקב"ה נתן לו את הזכות לשלוט על כל בעלי החיים בעולם. ואין לך בריה שפלה במעשה בראשית מן הבהמה. אף על פי כן, נגזרה גזרה על האדם, שיהא כורע ומשתחוה ומכניע עצמו בפני הבהמה — כשהוא מבקש לחלוב אותה..."

*

סיפר לי החסיד והצדיק ר' פישל בארטפעלד ז"ל מפה על יהודי עשיר אחד שהתחשק לו להיות ה"בעל תפלה" בבית המדרש בימים הנוראים. באותו בית מדרש היה מלמד קבצן אחד, שהיתה לו "חזקה" להתפלל בשכר. הציע הגביר לגבאי בית המדרש שהוא מוכן להתפלל ללא כסף ובלבד לעשות חסכון לקופת בית המדרש ולשם מצוה הוא מתכוון. בא המלמד המסכן להתלונן לפני הרב דמתא, כי בין הזמנים אין לו שכר־לימוד והכסף הזה הוא פרנסתו בחודש תשרי. קרא הרב לגביר ואמר לו: "דע לך שישנן שלוש מיני תפלות — "תפלה למשה", "תפלה לדוד" ו"תפלה לעני". אתה צריך להכיר, כי המדות של שתי התפלות הראשונות אין לך, לעומת זאת, תפלתו של המלמד היא "תפלה לעני". אם ירצה השם בעוד שנה, אם תרד מהנכסים שלך ותהיה גם אתה קבצן, תהיה ראוי להיות שליח צבור ולירד לפני התיבה..."

*

לפי נוסח התפלה של האשכנזים, אומרים "ונהיה אנחנו וצאצאנו" כולנו יודעי שמך וכו'. לעומת זאת אומרים החסידים "ונהיה אנחנו וצאצאנו וצאצאי צאצאנו", כי האשכנזים המתנגדים די להם בכך, שרק דור אחד יהיו יהודים טובים, את הנכדים הם לא מביאים בחשבון. לעומת זאת, מתפללים החסידים שגם הנכדים יהיו יהודים "יודעי שמר ולומדי תורתר לשמה".

סיפר לי ר' דוד יונגער, יהודי חסיד ותלמיד חכם, כי פעם הגיע בליל סליחות "זכור ברית" לגרוסווארדיין. מתחנת הרכבת, נסע יחד עם קבוצה של חסידי וויז'ניץ, לעיר, בכרכרה בת שני סוסים, שעגלונה היה יהודי בן תורה. בדרך הארוכה כאילו נרדמו הסוסים. אמרו הנוסעים לעגלון: "נו ר' יוד, תרים את השוט ואת הקול שלך על הסוסים, אחרת נאחר את הסליחות אצל הרבי". אמר העגלון: "שלושה סוסים יש לי ושלשתם למדנים הם: אחד קים לו "יהרג ואל יעבור", השני פוסק "שומע כעונה" והשלישי סובר "שב ואל תעשה — עדיף"...

*

בגיל שבעים ושש נפל רבי ישראל'צה מוויז'ניץ למשכב, ויקרבו ימי ישראל למות והרופאים אמרו נואש. בניו, בני משפחתו ומאות חסידים המקורבים לרבי נהרו לגרוסווארדיין. בליל ש"ק, ב' בסיון תרצ"ו, נצחו אראלים את המצוקים ונשמתו הטהורה עלתה השמימה. בני — ר' עמרם ישי, שכיהן באותם הימים כרב בכפר מעזו־טעלעגד, במרחק של עשרים קילומטר מהעיר גרוסווארדיין, שמע את הבשורה לאחר הבדלה. מיד הזמין רכב ובא עם כמה מאנשי קהלתו לחצר הרבי. הצטופפו שם למעלה מרבבה של אנשים נשים וטף, והיה בלתי אפשרי להכנס אפילו לסימטה שהיה בה ביתו של האדמו"ר. לאחר כשעה הכריזו, כי הלוי' תתקיים בחצות לילה, אבל קודם יעשו את הטהרה. כדי לא לפגוע בחסידים, החליטו הבנים של הצדיק, כי את הטהרה יעשו רק רבנים. כך זכה בני להכנס לביתו של הרבי, להשתתף בטהרה ובכל הקשור בכך, יחד עם עוד מנין של רבנים מגרוסווארדיין ומהסביבה.

אחד הרבנים סיפר לבני את הצדקות של בני האדמו"ר, שניהלו את ה"שלחנות" בשבת כרגיל בבית המדרש, בחברתם של מאות אורחים חסידים שבאו משלש ארצות, למרות שידעו כי אביהם, בחדר הסמוך נפטר כבר. הם שיעבדו את רגשותיהם להלכות ה"שלחן ערוך", שקובע, כי אסור להתאבל בשבת קודש. הם אמרו דברי תורה בסעודה שלישית והחסידים השמיעו זמירות שבת. אך באמצע ברכת המזון לא יכלו כבר להתאפק ופרצו בבכי, ואתם בכו כל מתפללי בית המדרש.

כאמור, התקיימה ההלויה בחצות לילה תוך בכי המוני וילולות לאין סוף. חסידים קשישים רצו לתלוש את שערות זקנם, טיפחו ביד את פניהם ובכו כילדים קטנים. לא הושמעו הספדים, כמקובל אצל אדמו"רים. אולם בתום השלושים, הופיע קונטרס בשם "אבל ישראל", בעריכת הרה"ג ר' יוסף הכהן שווארץ, שהיה רו"מ דחברה "מחזיקי תורה" בגרוסווארדיין, ובו הספד תמרורים על הצדיק מוויז'ניץ, שקיים בדחילו ורחימו את שלושה העמודים שהעולם עומד עליהם: תורה, עבודה וגמילות חסדים.

כאמור, לא נישאו הספדים בלויה של האדמו"ר מוויז'ניץ, אבל לאחר סתימת הגולל, אמר חסיד אחד: "מסורה בפי החסידים, שאת החסידות יצרו שלושה "ישראלים" גדולים — רבי ישראל בעל שם טוב, רבי ישראל מקוז'ניץ ורבי ישראל מרוז'ין. ואנחנו, חסידי וויז'ניץ, שנתיתמנו כעת, מוסיפים כי בשבילנו יצר את החסידות עוד "ישראל", ה"ה רבי ישראל האגער מוויז'ניץ, זכותו תגן עלינו ועל כל עם ישראל. אמן.

הרב הצדיק רבי חיים מאיר

את האדמו״ר ר׳ ישראל מוויז׳ניץ זצ״ל כיבדו והעריכו גם בשל בניו וחתניו, שהיו כולם רבנים מפורסמים וגאוני תורה. כשהיה רבי ישראל׳צה בגיל חמש עשרה, נשא את בתו של הגה״צ ר׳ מאיר הורוביץ מדזיקוב, נכדו של הצדיק רבי נפתלי מרופשיץ, לאשה, וממנה הוליד חמשה בנים ושש בנות. ואלו הם בניו: בנו הבכור הרה״ג ר׳ מנחם מנדל, רבה של ווישעווע, הרה״ג רבי חיים מאיר, רבה של ווילחוביץ, הרה״ג ר׳ אליעזר, רבה של וויז׳ניץ, הרה״ג ר׳ ברוך, רבה של סערעט בבוקובינה, והרב ר׳ שמואל אבא. ואלו הם חתני דבי נשיאה: הרה״צ ר׳ שלום רוקח, רבה של סקאָהל, הרה״צ ר׳ אלתר יחזקאל אליהו הורוביץ מדזיקוב, הרה״צ ר׳ צבי חיים הורוביץ בקראקע, הרה״ג ר׳ משה חיים לאו, רבה של עפעריעס, הרה״ג ר׳ אברהם יהושע העשל מזינקאווא והרה״ג ר׳ מרדכי פרידמן, בנו של הצדיק מבויאן.

הבן הבכור ר׳ מנחם מנדל האגער ז״ל, היה בתחלה הרב המקומי של וויז׳ניץ, ומייסד ישיבת וויז׳ניץ. ולאחר מלחמת העולם הראשונה נתקבל לרב בעיירת ווישעווע במארמארוש. גם כאן הקים ישיבה, שלמדו בה כמה מאות בחורים ועמד בראשה. בנוסף לגדלותו בתורה ובעבודת ד׳, היה מגיד ודרשן מחונן.

הבן השני, ה״ה הרה״ג הצדיק ר׳ חיים מאיר, נתקבל כרב בכפר ווילחוביץ (קארפאטו־רוס), אבל לא כיהן בפועל ברבנות, אלא עמד לימין אביו בגרוסווארדיין. היה בקי בתורה וגם בעניני דעלמא והיה נואם בחסד עליון ומאד פעיל בגרוסווארדיין ובמחוז טראנסילבניא למען חיזוק הדת והחסידות.

בימיו של האדמו״ר הזקן ר׳ ישראל׳צה היה מנוח וגמור בקרב חסידי וויז׳ניץ, כי ממלא מקומו של הרבי יהיה בנו בכורו הרב ר׳ מנחם מנדל מווישעווע. אבל, מכיון שהרב מווישעווע היה באמריקא בעת פטירת אביו, כדי להתרים את הנדיבים לאחזקת הישיבה שלו, בחרו החסידים כאדמו״ר שלהם את הרה״צ רבי חיים מאיר, ואמרו: ״מן הסתם — הכל מן השמים״. הם לא התחרטו על כך, כי רבי חיים מאיר הרים את קרן חצר וויז׳ניץ גם בעיני הרבנים המתנגדים והיהודים האשכנזים הפרושים במחוז טראנסילבניא. הוא כבש את לב כולם בחכמתו, בבקיאותו בכל הנושאים, בהשקפת עולמו ברוח תורת אביו של ״אהבת ישראל״ ובהליכותיו בדרך האדיבות והנימוסין. על אדמו״ר זה ראו שהוא אישיות יוצאת מן הכלל, מכיון שהוא מיזג בתוכו מדות טובות רבות של גדולי ישראל וצדיקי הדור.

פעם, מילא אחרי בקשת חסידיו בעירנו ובא מגרוסווארדיין לשבות בעיר פעטראשען. היה זה ביקור חשוב והיסטורי בתולדות קהילתנו. עשרות יהודים נסעו לקראתו עד קלוזנבורג והצטרפו לפמליא של האדמו״ר. בין מלוויו היה גם חתנו, הרב ר׳ יהודה, האב־בית־דין של קהלת קלוזנבורג. מאות אנשים נשים וטף מכל הסביבה יצאו לקראתו וקבלו את פניו בכבוד מלכים בתחנת הרכבת. דרכו הראשונה היתה לבקר בביתו של המרא דאתרא ומשם נסע לאכסניא שלו. בשיחה בדברי תורה שהיתה בינינו הגעתי לידי המסקנה, שהרבי רבי חיים מאיר הוא לא רק אדמו״ר מצוין, אלא גם גדול בתורה.

תולדות שושלת
וויזניץ-בעלזא

למחרת, כלומר, בערב שבת, החזרתי לו את הביקור, וכיבדתי אותו לשאת דרשה בבית המדרש המרכזי בשבת לפני תפלת מוסף, כנהוג אצלנו. עשיתי זאת מכיון שידעתי כי הרבי הוא מגיד ודרשן בחסד עליון. כתגובה על דברי, סיפר הרבי, כי הרה"צ ר' יחזקאל משינעווע זצ"ל, סירב להגיד דברי תורה ברבים. את הסיבה הוא הסביר כך: "הגמרא אומרת "המתנבא מה שלא שמע — מיתתו בידי אדם, והכובש נבואתו — מיתתו בידי שמים" (סנהדרין, פ"ט). לפי זה, נמצא אני במצב קשה, כי אם דברי תורה שלי הם תורת אמת ואני לא אשמיע אותם, חייב אני מיתה בידי שמים, ואם אכן אשמיע אותם, אולי הם לא תורת אמת ואז אני חייב מיתה בידי אדם. לכן, אני מעדיף לקבל עונש משמים ולא מבני אדם, כדברי דוד המלך שאמר: "נפלה נא ביד ד' וביד אדם אל אפולה"...

כמובן, שלא קבלתי את דבריו והסברתי לרבי, כי רובם של אנשי קהלתי הנם ברמה רוחנית נמוכה ואינם מבינים את עבודת הקודש של תורת הבעש"ט. מאד נחוץ להגיד להם גם דברי מוסר ולדבר על נושא חשוב ביותר, שנמצא כעת על סדר היום בקהילתנו, והיינו — בניית מקוה טהרה חדשה ומפוארת. הרבי ר' חיים מאיר ציטט את דברי זקינו, הצדיק ר' ישראל מרוז'ין שג"כ לא נשא דרשות ואמר פעם למקורביו: "העולם חושב שאני לא יודע לדבר, האמת היא שאני יודע לשתוק..."

הסברתי לרבי כי דרשותיו של הרב דמתא אינן עושות רושם על הצבור, כי חושדים בו שהוא נוגע בדבר, כפי שמפרש מרן הכתב סופר את הגמרא (פסחים, כ"ב): "שמעון העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת ד' אלוקיך תירא פירש וכו' עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלוקיך תירא, לרבות תלמידי חכמים". ויש לומר כי שמעון העמסוני היה המרא דאתרא, לכן לא יכול היה לדרוש "לרבות תלמידי חכמים" כי היו חושדים בו שלכבוד עצמו הוא דורש, עד ש"בא" רבי עקיבא, שהיה רב במקום אחר, ואם הרב האורח דורש, לא חושדים בו בשום חשד...

האדמו"ר מוויז'ניץ פנה אלי בחיוך ואמר: "הרב מפעטראשען, הלא ידוע לך, כי מאז שלבשתי את הגלימה הזאת, העשויה מבד משי ירוק ופרחי זהב, (חלוק בית של אדמו"רים), אסור לי לשאת דרשות ... מספרים על הרה"ג ר' שמואל מוהליבר, רבה של ביאליסטוק, שלא הרשה לדרשן נודד לשאת דרשה בבית הכנסת. את סירובו הוא הסביר כך: הדרשן הוא בבחינת "זכר" שהוא הנותן והמשפיע, ואילו השומעים הם המקבלים והמושפעים. במה דברים אמורים, כשהדרשן מתכוון באמת להשפיע, אבל אם הדרשן מתכוון לאסוף את "דמי" הדרשה, עליו אמר דוד המלך "כי דורש דמים אותם זכר", כלומר, המגיד שדורש דמים הופך את השומעים לבחינת "זכר", שכן הם הם הנותנים והמשפיעים ואילו הוא, הדרשן, נעשה לבחינת "נקבה" ומקבל את דמי הדרשה...

הבנתי את הרמז של הרבי שהוסיף עוד בדיחה מאביו רבי ישראל זצ"ל, שביקר פעם בעיר ווינה. כשיצא לרחוב, שמע צעיר מוכר עתונים צועק בקול "ספעציעלע אויסגאבע" (הוצאה מיוחדת). אמר רבי ישראל'צה לגבאי שלו: בוא ונברח מכאן, עכשיו הוא צועק "אויס־גבאי", מיד הוא יצעק "אויס־רבי". "הרב מפעטראשען — סיים את דבריו ר' חיים מאיר — אל תעשה ממני "אויס־רבי"...

על זה עניתי, כי אכן אפשר לפטר רב, אם רואים שאינו יודע לפסוק שאלה עפ״י השלחן ערוך, אבל אי אפשר לפטר אדמו״ר, כי בנגלה ניתן לעשות בחינה, אבל לא בתורת הנסתר, כפי שמפרשים בדרך צחות את דברי הנביא: ״אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו״ (ירמיהו, ט׳ כ״ב) כי את הדברים הללו אפשר לברר ואפשר לקבוע מי החכם, מי הגבור ומי העשיר, ״כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי״, כלומר מי שמתפאר שהוא גדול בתורת הקבלה ובחכמה הנסתרת ומכיר את הקב״ה, את זאת אי אפשר לברר...

האדמו״ר מוויז׳ניץ לא נשא דרשה במסגרת תפלת הבוקר בשבת, אבל השמיע דברי תורה בעת הסעודה השלישית, שנערכה בבית המדרש ושהשתתפו בה כמה מאות יהודים מהעיר ומהסביבה, רובם לא חסידים ובראשם פרנסי הקהלות, רבנים ומשמשים בקודש. הרבי דיבר במשך שעה וחצי ואמר דברים היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב, דברי תורה שזורים במשלים וחידודים ושיחות חולין של צדיקים. היתה זו דרשה לתפארת שהקסימה את כל הצבור, דרשה שהעידה, כי האדמו״ר מוויז׳ניץ מכיר גם את מלאכתו של רב בישראל.

למחרת, היה ל״ג בעומר, והגבאי של בית המדרש המרכזי, ר׳ מאיר שטיינמץ, שהיה מחסידי וויז׳ניץ, ערך ארוחה חגיגית לכבוד ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי זיע״א ולכבוד הרבי והאורחים הנכבדים, אנשי מעשה, חסידים תלמידי חכמים ועסקני צבור, שהגיעו מכל המחוז. היתה זו אחת מהמסיבות הנהדרות ביותר שהשתתפתי בהן מימי. האדמו״ר רבי חיים מאיר בנוסף לדברי התורה המבריקים שאמר בעניני דיומא, סיפר במלים נרגשות ביותר על הילולא של התנא רבי שמעון בר יוחאי במירון, שהוא השתתף בה, לפני מספר שנים, כשביקר יחד עם משלחת רבנים מטראנסילבאניא בארץ הקודש. מכיון והאווירה במסיבה זו היתה לבבית ומשפחתית, מסר הרבי לא רק את דברי התורה של בעלי הקבלה מעיה״ק צפת, טבריא וירושלים, שהשמיעו בליל ההדלקה במירון, אלא גם את השירים ואת המנגינות שאחינו הספרדים שרו בעת הריקודים. הרבי מסר את הדברים בהתרגשות ובגעגועי נוסטלגיא כ״כ גדולים שעיניו ועיני המקשיבים זלגו נחלי דמעה. בסיום הסעודה, הוצאו השלחנות והספסלים מהחדר והצבור יצא במחול לקול המנגינות הקדושות מארץ ישראל. תוך הריקוד, ניגש אלי הרבי, הוציא אותי ממעגל הרוקדים ולחש באזני: ״אתה, בתור ״מרא דאתרא״, משוחרר...״ והושיב אותי לצדו במרכז המעגל.

והנה כמה פנינים שהשמיע הרבי באותה מסיבה:

מדוע בל״ג בעומר אנו שמחים ביום פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי, ואילו בז׳ באדר, יום מותו של משה רבנו אנו עצובים? — הסיבה היא, כי רבי שמעון בר יוחאי השיג את מטרתו, כי מת בארץ ישראל, משא״כ משה רבנו ע״ה.

*

בשמחת תורה, כשיצאו תלמידיו של ה״חפץ חיים״ זצ״ל במחול, ותוך התלהבות הריקוד לקחו את רבם הנערץ, שהיה איש רזה ונמוך קומה והעמידוהו על השלחן והם המשיכו את הריקוד במעגל מסביב לשלחן, הורה הרב להפסיק את הריקוד, כי יש לו מה להגיד, וכך אמר לתלמידיו: ״דעו לכם, כי אסור להעמיד אדם, גבוה יותר משהוא באמת...״

*

אם הצדיק רגיל לחיות בעשירות, אזי, ביכולתו להשפיע עשירות גם לאחרים, אבל, אם הצדיק מסתפק במעט וגם המעט שיש לו הוא מחזיק לברכה, אז אינו יכול להשפיע הרבה לזולתו, כמ"ש ה"כלי יקר" בפרשת לך: "ואברכך" תחלה, כלומר, קודם שתהיה עשיר ואחר כך "והיה ברכה" תברך אחרים, כי לברכת הקבצן אין כל ערך. לכן אמר פעם הצדיק ר' ישראל מרוז'ין זצ"ל: "אם היו יודעים החסידים שלי כמה טובה צומחת להם אם הרבי שלהם חי בעשירות ובהרחבת הדעת ואז הוא יכול להשפיע להם שפע מלא וגדוש, אם היו יודעים את זה, אזי — היו עושים את רצפת הבית שלי ממטבעות זהב... אבל המטבעות לא ברוחבם אלא על חודם...

*

הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל נסע לכנסיא הגדולה העולמית של "אגודת ישראל". בדרך שאל את עצמו: "לכאורה, איך יכולים לאחד וללכד בתוך תנועה תורתית אחת יהודים שבאים מכל פנות העולם? איך יכולים לשתף פעולה אורטודוקסים חובשי "צילינדער" מפראנקפורט עם רבנים חובשי "שטריימל" מוורשא, סוחרים חרדים מאמריקה החומרנית והמודרנית עם אברכי כולל חסידיים מעיה"ק ירושלים?"

השאלה הזאת כרסמה את לבו ולא מצא לה הסבר. מה עושה יהודי תלמיד חכם בדרך? — פותח ספר קדוש שהביא אתו. היה זה במקרה גמרא, מסכת ברכות. אחרי המשנה עבר לקושיית הגמרא "תנא היכא קאי" ועיין בפירושים הסובבים את הגמרא — רש"י, תוספות, מהרש"א, מהר"ם. תוך העיון נצנץ במוחו, כי הנה זוהי התשובה לשאלתו החמורה הנ"ל שהרהר לפני הלימוד: שהרי המשנה חוברה בארץ ישראל, התלמוד בארץ בבל, פירוש רש"י בצרפת, התוספות באשכנז ובאיטליא, מהרש"א התגורר בליטה ומהר"ם בפולין. פירוש הדבר, כל אחד התגורר במדינה אחרת וחי בחברה אחרת ובכל זאת — כולם התאחדו ומתאחדים בפירוש המלים "תנא היכא קאי"...

*

הצדיק רבי משה לייב מסאסוב זצ"ל נהג לעשן במקטרת גדולה וארוכה, ועם מקטרת בדרך כלל יש בעיות: כל כמה דקות נכבה מאליו, הצנור נסתם לעתים קרובות וצריך לנקותו ותמיד נודף מהמקטרת ריח בלתי נעים. אמרו לו: "למה הרבי לא מעשן סיגריות עשויות נייר כמו כולם?" השיב האדמו"ר מסאסוב, דעו לכם, כי המקטרת מסמלת את ארבעת יסודות של העולם המוזכרים בזוה"ק ובספרי הקבלה — דומם, צומח, חי, מדבר, שמשימתו של אדם להעלות דרך הדרגות האלו את ניצוצי הקדושה. והנה: הבית־קבול של המקטרת ששמים בו הטבק הוא עשוי כלי חרס, כלומר — דומם, הצנור הארוך הוא עץ, כלומר — צומח, הצנור הכפוף בקצהו הוא עצם, כלומר — חי, והפה של האדם המוצץ את המקטרת — הוא המדבר...

*

אפשר לעבוד את ה' ע"י האוכל, כפי שאמרו חז"ל: "בזמן שבית המקדש קיים, מזבח מכפר על אדם, עכשיו שלחנו של אדם מכפר" (חגיגה, כ"ז) ומכיון שאנחנו מלאי חטאים, צריכים לאכול הרבה, כי אנו זקוקים לכפרה גדולה. ואפשר לעבוד את ה' גם

ע״י תענית או באכילה מועטת, כי החלב והדם מתמעט באדם ע״י צום, כמ״ש בתפלת יום כפור קטן ״חלבי ודמי הנמעט בצומי תמור חלבים ודמים וכו׳... כחטאת כאשם וכמנחה״.

כעין זה מספרים שהצדיק מאפטא זי״ע אכל הרבה ואמר הטעם, כי לאכול לשם שמים היא עבודה יותר גדולה מלהתענות לשם שמים. אבל כאשר ביקר אצלו מחותנו הצדיק ר׳ ישראל מרוז׳ין זצ״ל לא אכל בכלל, או אכל מעט, והסביר, כי אנו רואים כשחל יום טוב בשבת, אז השבת מכבד את האורח בכל מיני תפלות, מאכלים ושמחות כמ״ש ״ושמחת בחגך״. אבל כשחל יום כפור בשבת, אז השבת מכבד את האורח שלו באופן כזה שגם הוא אינו אוכל...

ובזה מובן למה אנו פוגעים בכבודם של מלאכי השרת ואומרים בזמירות ליל שבת ״צאתכם לשלום מלאכי השלום״. האם זה נימוסי לגרש אורחים כה נכבדים מהבית? והנה ההסבר: היות ואנו עומדים לעשות קידוש ולהתחיל בסעודת שבת הראשונה, לא יתכן לאכול כשנוכחים מלאכי השרת שאינם אוכלים...

״נכנס יין יצא סוד״ (עירובין, ס״ה) ופירש הגאון ר׳ אליהו מווילנא זצ״ל, דהנה איתא במדרש, כי מתחלה עד שלא נברא העולם היה סוד של הקב״ה כמוס עם השכינה ואח״כ כשבאו הנביאים, גילה להם סודו, שנאמר ״כי לא יעשה אלוקים דבר כי אם גילה סודו לעבדיו הנביאים״ (עמוס, ג׳ ז׳). ויש אומרים אף לישרים שנאמר ״ואת ישרים סודו״ (משלי, ג׳ ל״ב). ויש אומרים אף ליראים שנאמר ״סוד ה׳ ליראיו״ (תהלים, כ״ה, י״ד). נמצא כי סוד ה׳ נגלה לשלושה אלו: ישרים, יראים, נביאים, ראשי תיבות של ״יין״. וזה שאומרת הגמרא ״נכנס יין — יצא סוד״.

מסיבת ל״ג בעומר בפעטרושען
עם הרה״ג רבי חיים מאיר האדמו״ר מוויז׳ניץ

הצדיק ר' מנדל מקוצק אומר כך: סוד ישראל נעוץ באהבה, כמו שנאמר: "ואהבת לרעך כמוך", ואילו סודו של עשו נעוץ ברצח, כמו שנאמר: "ועל חרבך תחיי". כאשר ישראלים מתכנסים לשתות בחבורה, מתגלה סודם והם מתקשרים בעבותות אהבה וריעות ומתנשקים אלו עם אלו, ואילו הגוים כאשר מתכנסים לשתות בחבורה, באים לידי שנאה, מהלומות ושפיכות דמים. זהו כוונת חז"ל שאמרו "נכנס יין יצא סוד"...

במסיבת ל"ג בעומר, כשהמסובין שרו במקהלה את הפיוט "בר יוחאי" ובו חרוז "נעשה אדם נאמר בעבורך" אמרתי לפרש את הכונה בדברים האלו לאדמו"ר מוויז'ניץ שליט"א, שהנה איתא בגמרא (מס' עירובין, י"ג) נמנו וגמרו, נוח לו לאדם שלא נברא "וכותב המהרש"א שנמנו העשין והלא תעשין וראו שרבו הל"ת על העשין ועלול האדם יותר להפסיד מלהרוויח, לכן גמרו טוב שלא נברא משנברא. אולם, אם כך הדבר, נשאלת השאלה, למה ברא ה' את האדם, הלא כתוב מאתי לא תצא הרעות. ומתרצים, כי אם האדם חוזר בתשובה אז לא זוכרים לו עוד את החטאים שעבר אלא את המצוות שקיים אותן ואז האדם לא מפסיד אלא מרוויח. והנה בעל המאמר, דאם עושה תשובה לא יזכר לו הרע, הוא רבי שמעון בר יוחאי, כמ"ש (קידושין דף מ') רשב"י אומר אפילו רשע גמור כל ימיו, אם עשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו רשעתו עיי"ש. אם כן, שפיר אמר בעל הפיוט: "נעשה אדם נאמר בעבורך".

כשהסעודה השלישית של האדמו"ר מספינקא, שערך בעירנו פעטרושען, נמשכה במוצאי שבת כמעט עד חצות לילה, אמרתי לרבי הי"ד את הטעם לכך, דהנה ידוע, כי השלוש סעודות בשבת מכוונות נגד האבות, הראשונה נגד אברהם אבינו, השניה נגד יצחק והשלישית נגד יעקב אבינו (ואמרתי ע"ד הרמז דלכן לא אוכלים בסעודה השלישית מעדנים לשובע כמו בשתי הסעודות הראשונות, כי הסעודה הזאת מכוונת ליעקב שהוא עמוד התורה וכך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל. ולכן יוצאים בסעודה שלישית גם בדברי תורה). לסעודה הראשונה ולסעודה השלישית האחרונה, יש להן קשר עם ימי החול, ע"י שמוסיפים מחול על הקודש ויתכן סעודה גם בחול (עי' ברכות כ"ז, דרב הוי צלי של שבת בעש"ק), דבר דומה לשני האבות אברהם ויעקב שירדו מארץ הקודש והיו להם קשר עם חו"ל, אבל הסעודה של שחרית המכוונת נגד יצחק, הוי בבחינת עולה תמימה שכולה קודש, ואין לה שום חיבור עם חול, ולכן מקצרים אותה, כי לא מחפשים כל קשר עם חול, לא בהתחלתה ולא בסופה.

*

"כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב" (תהלים, ל"ד, י"א) ואמר הצדיק רבי יצחק אייזיק מספינקא לפרש עפימ"ש הספה"ק כי הצדיקים מורידין את השפע לעולם והיות שהם מסתפקים במיעוט, עי"ז מגיע גם לרשעים ומשום כך נאמר (ברכות, י"ז) "כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני", הואיל "וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" ומסתפק במיעוט. ומעתה י"ל, אם לפעמים רוצים הצדיקים לקחת השפע לעצמם, אז לא יגיע לרשעים מאומה, וז"ש דוד המלך "כפירים", כלומר הרשעים הכופרים בעיקר, "רשו ורעבו" בזמן ש"דורשי ה' לא יחסרו כל טוב", אלא מחזיקים הטוב והשפע לעצמם.

הרה"ג רבי אליעזר האגער

בתום מלחמת העולם הראשונה חזר לכפר וויז'ניץ בנו השלישי של הצדיק רבי ישראל'צה מגרוסווארדיין, ה"ה הרב הגאון ר' אליעזר, שהיה דמות מופלאה של אוהב ישראל, זאת, בנוסף לגדלותו בתורה. כדי להכשיר את הדור במחוז בוקובינה, הקים בוויז'ניץ ישיבה מפוארת עם פנימיה, שהוא עמד בראשה. בישיבה זו למדו גם לימודי חול, אך זה היה הכרחי, כדי למשוך לישיבה גם את בני האנשים המודרניים שהתגוררו בבוקובינה. אחד מחסידיו של האדמו"ר מוויז'ניץ מבני קהלתי, נסע פעם לוויז'ניץ בכדי להכניס את בנו לישיבה, והרב רבי אליעזר סירב לקבלו. "הישיבה שלי לא בשביל בנך הוא", אמר הרבי, "יותר רצוי שהוא ילך ללמוד בישיבה של אחי, הרה"ג ר' מנחם מנדל בווישעווע שבמארמרוש".

לרבי אליעזר היתה נפש עדינה ולב טוב והתייחס לכל בחור בישיבתו כאל בנו. ילדים לא היו לו ובכל זאת סירב לגרש את אשתו הרבנית, בשל טוב לבו. הוא היה אהוב על כל חסידי וויז'ניץ בכלל ועל תושבי מחוז בוקובינה בפרט. היו לו הרבה ידידים ואוהדים גם בקרב הגוים, כי שמו הטוב הלך לפניו.

מספרים על האדמו"ר ר' ישראל'צה מוויז'ניץ שאמר לחסידיו: "אם ישאלו אותי בעולם הבא על המעשים הטובים שקיימתי בעולם הזה ומה שאני יכול להעלות להגנתי, אגיד שאני האבא של רבי אליעזר מוויז'ניץ"...

אולם, הישיבה המפוארת בכפר וויז'ניץ לא האריכה ימים, כי בשנת ת"ש (1940) הגישה הממשלה הרוסית אולטימאטום לממשלת רומעניא ודרשה למסור לה את מחוז באסאראביא ואת בוקובינה הצפונית (כולל העיר צ'רנוביץ עם הכפר וויז'ניץ). היות ובריתית המועצות היתה מעצמה גדולה וחזקה, מילאה הממשלה הרומנית אחר בקשתה. כך היה נאלץ הרב ר' אליעזר האגער ז"ל מוויז'ניץ להימלט על נפשו. וטוב עשה, כי הרוסים, בלילה הראשון שכבשו את וויז'ניץ, אספו את כל הסוחרים ואת הדתיים ואת ה"כלי קודש" וגרשו אותם לסיביר.

*

הרב ר' אליעזר בא לרומניא והתיישב בעיר טעמעשוואר. יהודי העיר הזאת, ובפרט חסידי ואוהדי בית וויז'ניץ, קבלו אותו בשמחה ובחמימות ועשו הכל, כדי שהרבי ירגיש טוב ביניהם. אולם, בימים ההם היו על השלטון הנאצים הרומנים אנשי היטלער ימ"ש, שכמעט בכל יום גזרו גזרות חדשות על היהודים. הראדיו הממשלתי והעתונים ערכו יומם ולילה התקפות פראיות נגד יהודים והשמיצו אותם בהוצאות דיבה ובעלילות דם והאוירה היתה כל כך מורעלת שהיה מסוכן ליהודי לצאת לרחוב, ואם יצא — היה מתחייב בנפשו. זאת ועוד: לאחר שרומניא היתה נאלצת להחזיר שטחים מהמדינה לרוסיא, להונגאריא ולבולגאריא, היתה המרירות בעם גדולה וכדי להסיח את דעת האזרחים, מצאו כלי התקשורת לנכון להצביע על היהדי — שהוא אשם, כביכול, בכל הצרות שבאו על העם הרומני.

שבועות מספר לאחר שהרב מוויז׳ניץ הגיע לטעמעשוואר, הוציאו השלטונות צו גירוש נגדו, היות והוא ברח מרוסיא הקומוניסטית חשדוהו שהוא אוהד את הקומוניסטים... (סברה של שונאי ישראל). הוא היה צריך להיגלות לכפר נידח בהרי הקארפאטים בשם "קימפול־לוי־ניאג", שנמצא במרחק 40 קילומטר מהעיר פעטראשען. בכפר זה גרו רק גוים רומנים חקלאים ואף פעם לא התגורר בו יהודי וגם רופא לא היה שם. הרבי היה איש חולני והיה תמיד זקוק לטיפול רפואי.

יהודי העיר טעמעשוואר עשו הכל כדי לבטל את הגזירה, אך לא הצליחו מכיון שכל אנשי השלטון בימים ההם היו אויבי ישראל מובהקים וסרבו לקבל כסף. כשהחייל עם הרובה על שכמו בא כבר לקחת את הרב אל הרכבת,טלפנו יהודי טעמעשוואר לראש הקהלה בעיר אראד, דרך שם יעבור הרב, להציל את הרב, אך גם העסקן מאראד לא הצליח לסדר משהו, אבל הוא טילפן ללשכה של הקהלה היהודית בעיר דעווא. זמן הנסיעה ברכבת מאראד לדעווא היה שלוש שעות וכך נוצרה האפשרות לחולל משהו למען הצלת הרבי. ראש הקהלה, יהודי חילוני גביר בשם זייגער ערנו, פנה אל ידידו, המנהל של בית החולים הממשלתי המחוזי, הרופא הנוצרי הרומני בשם דוקטור קאבא אמיל, והערל הזה הבטיח לעכב את נסיעת הרבי לכפר הנידח.

ההצלה נערכה כך שנשלח שליח לקראת הרב, שעלה על הרכבת שהביאה את הרב מוויז׳ניץ, כעשרים קילומטר לפני העיר דעווא. השליח שיחד את החייל ורמז לרב כי קרובה הצלתו, אבל עליו להתעלף כביכול וליפול לרצפת הקרון. כשנכנסה הרכבת לתחנה בעיר דעווא, עמדו הנוסעים בחלונות הקרון וצעקו: "הצילו! רופא! כי אדם התעלף". ברציף התחנה היה כבר מוכן דוקטור קאבא הנ"ל עם האמבולנס של בית החולים. הרופא עם שני אחים עלו על הרכבת והעבירו את הרב באלונקה לבית החולים. לחייל נתן דוקטור קאבא אישור שיחרור, היות והאסיר חולה ביותר ואינו מסוגל להמשיך בנסיעתו. החייל הוחלף בשוטר מהמשטרה המקומית, שעמד על יד מטתו של הרב מוויז׳ניץ יומם ולילה.

את ה"כיסוי" לכל הפעולה העניקה אשתו של דוקטור קאבא, שהיתה חברה בהנהלת התנועה הנאצית הרומנית בשם "שומרי ברזל", וזאת, למרות שהיו לה בעיר דעווא מספר חברות יהודיות. בימים ההם היו הרבה גוים, שהצטרפו למפלגות אנטישמיות, כדי לעשות "קאריירא" ולהשיג כבוד בחברה. אשר למצע של מפלגתם בפתרון בעיית היהודים, הם התכוונו ליהודים מערים אחרות ולא לידידים שלהם, אתם הם שחקו בקלפים ואליהם פנו לעזרה כספית בעת מצוקתם.

כשנודע ליהודים מכל הסביבה, כי הרב מוויז׳ניץ מאושפז בבית החולים המחוזי בעיר דעווא, נהרו אליו המונים בכל מיני בקשות ובעיות והשוטר שעמד על ידו, הרוויח כסף רב. הבקשות היו רבות, כי צרות ליהודים לא היו חסרות בימים ההם. וכך הפך חדרו של הרבי בבית החולים בדעווא למרכז חסידי ליהודי טראנסילבניא הדרומית (טראנסילבניא הצפונית עם האדמו"רים שלה נספחה להונגאריא ע"י הנאצים).

אולם, לאחר מספר שבועות, הגיעה בשורה לא טובה לראש הקהלה בעיר דעווא. מנהל בית החולים, דוקטור קאבא, מסר לו שקיבל מידע, כי רופא פרופסור ממשרד הבריאות בבוקארעשט עומד להגיע לבית החולים בדעווא, כדי לעשות בקורת, ושמע עליו שהוא נאצי מפורסם, מחסידיו הקנאים של הגנראל אנטונסקו ושל היטלער ימ"ש. ומה יהיה אם ימצא כאן את הרב ויבדוק אותו ויראה שאין לו מחלה רצינית ושאינו זקוק לאשפוז. לאחר מספר ימים הגיעו שמועות שהפרופסור הזה עשה שערוריות בבית החולים הקרוב בעיר קארלסבורג ופתח תיק פלילי נגד מנהל בית החולים שם, בגלל אי־סדרים שמצא. המרירות והדאגה בקרב יהודי דעווא גברה, כולם פנו לדוקטור קאבא והבטיחו לו הון תועפות, בכדי שיעשה את המקסימום ובלבד שלא יוציא את הרב מבית החולים. הערל הזה היסס הרבה, אך בסופו של דבר החליט להשאיר את הרבי ויהי מה. המתח גבר וכל היהודים התפללו שדוקטור קאבא יצליח בדרכו.

אך, להפתעתו של דוקטור קאבא, חל מפנה דראמאטי בנושא, והיינו כשהגיע הפרופסור והלך בראש צוות הרופאים מסאלון לסאלון לבקר את החולים, וכשראה מרחוק את הרב מוויז'ניץ כשהוא שוכב על ערש דווי, רץ אל הרב, כרע לפניו ונישק את ידיו. הפרופסור ביקש את כל הרופאים לצאת את החדר והוא נשאר לבד עם הרב ושוחח אתו במשך שעה...

הדבר היה לפלא בעיני כל הרופאים, ולא הבינו מה קורה כאן. למרות שהפרופסור מצא מספר אי־סדרים בבית החולים, כתב דו"ח ברוח טובה, בזכותו של הרב. כשנפרד מצוות הרופאים, ובראשם המנהל דוקטור קאבא, אמר להם הפרופסור: "אין לכם מושג את מי אתם זוכים לאשפז בבית החולים שלכם — איש גדול וקדוש. תשמרו עליו ועל בריאותו כעל בבת עיניכם!".

לאחר זה נודע, כי הפרופסור הזה ברח גם כן מבוקובינה, כשפלשו הרוסים ואביו היה מחסידי אומות העולם וידידו הגדול של בית האדמו"ר מוויז'ניץ, והביא את בני (הפרופסור דהיום) כשהיה צעיר, לרבי, כדי לקבל את ברכתו. לאחר מספר שבועות, סידר לו הפרופסור הזה, שהרב יקבל רשיון לחזור הביתה ולשבת בקביעות בעיר טעמעשוואר. בזמן שהותו בעיר זו הקים הגה"צ רבי אליעזר קרן עזרה להצלת יהודי מחוז בוקובינה, שגורשו למחנות ריכוז בטראנסניסטריא.

בינתיים נעשו סידורים סודיים כדי שהרב יעזוב את רומניא. בסופו של דבר, הצליח הרב לצאת את רומניא ולעלות לישראל בתור ... דיפלומט תורקי, במסמכים מזויפים, כמובן. יהודי העיר דעווא לא שכחו את הרב מוויז'ניץ ובתום המלחמה, כשהקימו בית יתומים ליתומי הפוגרום בעיר יאסי, קראו את המוסד בשם "הרב אליעזר האגער מוויז'ניץ".

*

לפני הרב מוויז'ניץ בכה יהודי בדמעות שליש וסיפר את הצרות שלו: שלקחו את החנות שלו, זרקוהו מן הבית, הוא ובני ביתו נשארו ללא קורת גג וללא פרנסה, גירשו אותו לכפר נידח ואת בניו גייסו למחנות של עבודת פרך. — "רבי הקדוש!", פרץ היהודי בבכי, "הגיעו מים עד נפש".

הרב הרגיע אותו ואמר: "חז"ל אמרו "אפילו חרב חדה מונחת לו על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכות,דף י'). משום כך, אסור ליהודי להתייאש, אפילו במצב הכי גרוע. ולכן אנחנו פוסקים דיאוש קונה, וזאת בניגוד לחוקי העכו"ם ובניגוד להגיון האנושי. אבל חז"ל באו ללמד ליהודי, כי אעפ"י שהוא נמצא בצרה גדולה, בכ"ז אסור לו להתייאש מן הישועה, כי "ישועת ד' כהרף עין". ואם בכל זאת הוא מתייאש, מגיע לו הקנס והעונש של "יאוש קונה"...

*

פעם סיפר הרב ר' אליעזר ז"ל ליהודי מר נפש, כי חסיד שהיה תלמיד חכם, התאונן לפני הצדיק מקוצק על בתו הצעירה שנפטרה וכאילו ציין שאינו מבין את דרכי ה'. הרבי מקוצק במקום לענות לו, שאלו קושיא בגמרא, מיד תירץ החסיד את הקושיא. הקשה שוב הרבי מקוצק "אם כן תתעורר קושיא על התוספות". אחרי עיון, השיב החסיד גם על קושיא זו. הרבי המשיך להקשות והחסיד הוסיף לתרץ ברוב חריפותו. לבסוף אמר לו הצדיק מקוצק: "האם רואה אתה, כי ישנם תירוצים לרוב לכל הקושיות, בודאי ישנו גם תירוץ לקושיא שאתה מקשה על רבון כל המעשים. ומעתה, אם הגמרא צודקת, רש"י צודק והתוספות צודקים, בודאי גם השי"ת צודק..."

הרב מוויז'ניץ רצה פעם להתרים עשיר גדול מטעמעשוואר לקרן ההצלה של יהודי טראנסניסטריא. אמר הגביר: "אבל שמעתי, כי הכספים האלו לא מגיעים לאן שהם צריכים להגיע!". השיב לו הרב: "הגמרא אומרת, שירמיהו הנביא אמר: הכשילם בעניים שאינם מהוגנים (בבא בתרא, ט'), וקשה, וכי ירמיהו הנביא שנא את ישראל, שקילל אותם? ואומר הצדיק רבי ר' זושא זצ"ל, שע"י הדברים האלו של הנביא צמחה טובה לישראל, והיינו — כמו שבני ישראל עושים צדקה עם עניים שאינם מהוגנים, כמו כן גם ה' ישפיע להם לישראל טובו וברכתו אעפ"י שאינם מהוגנים..."

*

כן אמר הרב מויז'ניץ בשם גדול אחד: "לא תקפוץ את ידך מאחיך האביון", כי הסוף יהיה "כי פתוח תפתח את ידך"... בעת מיתתך, כמ"ש במדרש, כי בעת שנולד האדם, ידיו הם קמוצים, כי חושב שיאסוף בתוכם כל הון דעלמא, ובעת מיתתו פושט ופותח האדם את כפות ידיו, כאילו הוא אומר: ראו, שלא לקחתי עמי כלום.

*

יהודי מהעיר אראד נכנס לרב מוויז'ניץ כשבידו עתונים רומנים וגרמנים כדי שיראה הרב את השנאה העיוורת של אויבי ישראל ואת עלילות השקר שהם מעלילים עלינו. סיפר על כך הרב, כי הצאר הרוסי, שהיה מוכר כצורר היהודים, הצהיר פעם, שאינו יודע למה ברא ה' את היהודים, שהם כמו טפילים על הגוף של האומה הרוסית. על זה אמר הרה"ג ר' אלחנן קאָוונער זצ"ל: "עכשיו תבוא הישועה, כי כתוב "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", כלומר, למה ברא ד' את היהודים, ומה כתוב אחר כך? — "הן עם כלביא יקום וגו'"..."

*

בזמן שישב בטעמעשוואר, בנוסף לפעילותו בשטח הצדקה, השפיע הרב מוויז׳ניץ על אנשים תלמידי חכמים שיקבעו עתים לתורה ושילמדו שיעור בתורה ברבים. וסיפר, כי בעת מלחמת העולם הראשונה שררה במדינת אוסטריא — הונגאריא קוניוקטורא במסחר וניתנה האפשרות להרוויח בקלות הרבה כסף, ומספר גדול של למדנים הפסיקו ללמוד תורה ועברו לעסוק בפרקמטיא, מחמת שעשו בזמן קצר רכוש גדול. ואמר רב גדול אחד: ״משל, למה הדבר דומה? לשני סוחרים שגרו זה מול זה והיו מתחרים (קונקורנצים) ושונאים זה לזה. פעם פרצה שרפה בחנות אחת. שמח חברו מאד, ולא עוד אלא שחרה לו כשראה שבאים אנשים מתנדבים ומביאים מים לכבות את האש. מה עשה? נטל כסף ופיזר ברחוב והמתנדבים עזבו את המים וליקטו את המעות. כמו כן, כאשר רואה השטן שנתהותה בעולם אש המלחמה והיה ירא שיבואו אנשים ויכבו את השרפה ע״י לימוד תורה שנמשלה למים, כמ״ש ״הוי כל צמא לכו למים״ (ישעיה נ״ה, א׳), מה עשה? פיזר כסף ברחובות ועשה קוניוקטורא״.

*

כעין זה מספרים על האדמו״ר מצאנז שקיבל מחסיד אחד ״פדיון״ יותר גדול מהרגיל אצלו, כאשר נשאל: מה הסיבה? השיב החסיד שהרוויח בעקבות המלחמה, סירב בעל ה״דברי חיים״ לקבל את הכסף.

ובזה אפשר להבין את אברהם אבינו שאמר למלך סדום: ״הרימותי ידי וגו׳... אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך״. וקשה, הלא אברהם אבינו אמר לאשתו שרה ״אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך״ ופרש״י יתנו לי מתנות, הרי שלא הקפיד ע׳ לקיחה מאחרים. והתירוץ: מכסף שמרוויחים ע״י הריגת אנשים, מזה לא רצה ליהנות.

וזה שאנו אומרים בהוש״ר: ״הושענא הון ממהומה״, כלומר, הצילנו מרכוש כזה.

הצדיק רבי אליעזר האגער

הצדיק רבי מרדכי מנאדווערנע

בנוסף לחסידי סיגעט, ווי׳ניץ, אנטעניע וספינקא, היו במארמריש גם חסידי קרעטשינוף. שושלת זו מוצאה מהרב הצדיק רבי מרדכי מנאדווערנא, זצ׳ל, שהתגורר בכפר בישטענע, נינו של הרב הצדיק רבי מאיר מפרעמעשלאן, זי״ע.

רבי מרדכי היה איש קדוש ומקובל ומספרים עליו אגדות, נסים ונפלאות. היתה לו שיטה מיוחדת בעבודת השם ודרך עבודתו היתה משונה מאד. דירתו היתה פשוטה ביותר והלבנים שבקירות החדרים לא היו מכוסות בטיח ובסיד. החלונות היו אטומים בקרשים ולרבי לא היה איכפת מה בחוץ — אור או חושך. מכיון שבבית המדרש היו דולקים יומם ולילה נרות גדולים וארוכים של יום כפור. חצי יום היה רבי מרדכי מכין את עצמו לקראת התפלה. התפלל מלה במלה ובנגוונה גדולה וסיים כל יום את תפלת שחרית לעת שקיעת החמה. זאת בימות החול. על אחת כמה וכמה בשבתות ובחגים. את הסעודה השלישית סיים ביום ראשון בבוקר... רק פעם בשבוע שלח שליח החוצה לבדוק מה מצב השמש. היה זה ביום שישי אחרי צהרים, כי הדלקת נרות בעש״ק היתה בזמנה.

את הכסף הרב שקיבל מחסידיו פיזר לאביונים, ואילו בגדיו היו קרועים ובלויים. והסביר, משום שבגלגול הראשון היה כהן גדול והיה מתגאה בבגדי כהונה הנאים, לכן בגלגול זה קיבל על עצמו לתקן זאת ולא לידרות מהמלבושים. כן היה נוהג לאפות מצות לש״ק פרשת בא וחילק מהם לחסידיו, יען שאז קוראים בפרשת השבוע על יציאת מצרים ועל מצות.

*

סיפר לי יהודי קשיש מפה פעטראשען ושמו ר׳ שמואל׳צבי כ״ץ, כי בצעירותו ביקר אצל רבי מרדכי מנאדווערנא וראה עליו שהוא בעל רוח הקודש. מכל פנות מארמרוש באו אנשים לעמוד עם הצדיק ולראות את עבודתו. אך הרבי לא רצה שיתפללו אתו יהודים שכבר אכלו לפני התפלה, או שהתפללו כבר, והוא הכירם בטביעת עין והוציא אותם מבית המדרש לפני התפלה.

פעם בדרך לבישטענע, שקעה העגלה של ר׳ שמואל צבי כ״ץ לתוך הבוץ. בתוך המאמץ להוציא את הגלגלים מהבוץ, נקרע חוט אחד מהציצית של הטלית קטן שלו. כשהגיע אל הצדיק, התעטף בטלית והניח תפילין והתפלל עם המנין של הרבי. לפני קריאת התורה פנה הצדיק אל האורחים ושאל: ״האם יש ביניכם כהן?״ — ״כן, אני כהן״, השיב לו ר׳ שמואל צבי כ״ץ. לפני שרצה לברך ברכת התורה, הסתכל עליו הצדיק ונזף בו: ״דוא מאָק״ (כך היה קורא הרבי לאיש שכעס עליו) ״רד מכאן! איך אתה מתכוון לעלות לתורה כשהטלית קטן שלך פסול...״ לאורח אחר, שעלה שלישי אמר הרבי: ״דוא מאָק, איך אתה רוצה להופיע לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה כשאתה מלא צואה... צא החוצה מבית המדרש שלי ותכין עצמך לתפלה!״

מספרים על הצדיק רבי מרדכי, כי בחצרו גידלו כבש שהרבי היה מטפל בו, יען שרצה לעשות ציצית מצמר ראשית הגז (כי יש פוסקים שראשית הגז אינו נוהג רק בארץ ישראל). הכבש היה רגיל להיכנס לתוך בית המדרש וכשהרבי חילק שיריים לחסידיו דאג לתת שיריים מן החלה, הדגים ומן החמין **גם לכבש**...

*

כן מסופר עליו, כי פעם קיצר בתפלתו והסביר למתפללים, כי בתום התפלה, עליהם ללכת אתו אל מחוץ לכפר לקבלת פנים של נשמה גדולה וקדושה. לאחר המתנה של מספר שעות בשערי הכפר, הגיעה קבוצה של צוענים גוים עם דובים שהיו מלומדים לרקוד ברחובות הכפר והצוענים אספו כסף מהנוכחים ומהעוברים ושבים, זו היתה פרנסתם. בין הדובים הצעירים היה גם דב זקן שהצוענים התלוננו עליו שהוא מתעקש לרקוד, על אף שכוחותיו עזבוהו. הצדיק קנה את הדב הזקן בכסף מלא והביאו לחצרו. לאורך הדרך דיבר הרבי אל הדב ואמר לו: "די רקדת..." הדב התגורר בסובה והחסידים כלכלוהו בשיריים שנשארו משולחן הרבי. לאחר מספר ימים מצאו את הדב מת. הצדיק צוה לעשות טהרה ולהביאו לקבר בכבוד גדול. לאחר הלוי' הסביר הרבי, כי הדב היה בגלגולו הראשון צדיק, שקיים את כל מצוות התורה, אלא שזילזל במצוה אחת, במצוות הכנסת כלה ואף פעם לא שמח ולא רקד לפני חתן וכלה. לכן, נשלחה הנשמה בחזרה לעולם הזה, לתקן את העבירות שלו וכעונש נגזר עליו לרקוד כל ימי חייו...

*

חידושי האגדה של הצדיק מנאדבורנא נדפסו בספרו "מאמר מרדכי" עה"ת. אך גם שיחות החולין שלו נשארו כנחלת העם. הוא היה אומר לפרש בדרך הלצה את הפסוק "אל תאכלו ממנו נא" ואין "נא" אלא לשון בקשה. כלומר, לא יפה שיהודי שעורך את הפסח שיבקש מהקהלה שיתנו לו מ"קמחא דפסחא" לצורך החג, כי אז הוא דומה לעבד ולא למלך. ועל כל יהודי להשתדל שיהיה לו כסף ושיקנה לצרכי הפסח מכספו הוא.

*

כן היה מפרש מ"ש "לא יחרץ כלב לשונו" ר"ל "לא יחרץ", שלא יהיה היהודי חד ושנון מדי, אלא "כ – לב" כן יהיה "לשונו", כלומר, שלא יהיה אחת בפה ואחת בלב.

יתר מעשיו וגבורותיו, תולדותיו ונפלאותיו הלא הם כתובים בספרי "גדולות מרדכי" ו"תפארת מרדכי".

*

בנו של רבי מרדכי זי"ע, הצדיק רבי מאיר, השתקע בכפר קרעטשינוף במארמארוש, כתב קמיעות והיה מפורסם בדביקותו בשם. אמרו עליו, שמעולם לא חייך, פרט לפורים ושמחת תורה.

את מקומו באדמו"רות מילא בנו הרה"צ ר' אליעזר זאב ז"ל, שהכרתי אותו מכיון שביקר בקהלתנו בפעטראשען כמעט בכל שנתיים. הוא העביר את חצרו מקרעטשינוף לעיר סיגעט. היתה לו שיטה מיוחדת בעבודת הקודש. מבין שני הגבאים שלו, אחד היה שוחט עופות וטבח, שהכין את הארוחות לרבי. רבי לייזר וואלף התנהג כמו רבינו הקדוש שלא רצה להנות ולאכול אצל חסידיו. הגבאים הביאו מסיגעט לא רק את הסירים ואת הצלחות, אלא גם את רשת העץ למליחת הבשר ואת הקרש הארוך, המצופה פח, שהרבי הדליק בו בערב שבת בבית המדרש, שבעים נרות.

במקום כפה שחורה מקטיפה לראשו כנהוג, היתה לו כפה לבנה סרוגה ועל עמוד התפלה שמו הגבאים סיר גדול מנחושת עם מים לנטילת ידים ואת העמוד כיסו במגבת גדולה. לפני פרקים מסויימים, באמצע התפלה, היה הרבי נוטל את ידיו ומנגב במגבת ותוך כך אמר "יהי רצון" או "לשם יחד" בשפת יודיש, שמחברו היה סבו

הצדיק רבי מרדכי מנאדבורנא. כן היה נוהג להגיד בפתיחת הארון הקדוש, לפני "ויהי בנסוע" כל מיני תפלות בלשון הקודש וביידיש. בניגוד לאביו היה תמיד שמח ובמצב רוח מרומם ותמיד היה צרוד. היה אדם פיקח ותלמיד חכם גדול ובדרך כלל הסביר את הטעם של כל מנהג תמוה.

בתגובה על צרור שאלות שהפניתי אליו, השיב לי בקיצור נמרץ בנימה של רוגז: "אם אני אתפלל באופן פשוט כמוך, במה אני האדמו"ר..." "תודה רבה", השבתי לו, "זה היה באמת הטעם הכי טוב מכל הטעמים..."

אחרי קבלת שבת, בתום התפלה, התיישב הרבי על כסא לפני העמוד כשמאחוריו שני הגבאים, והרבי שר מנגינה עתיקה בדביקות גדולה "שבת שלום ומבורך" וחזר על המלים האלו במשך חצי שעה. כל המתפללים הקשיבו בדריכות ורק בסיום השיר, עברו לפניו לברכו ב"שלום עליכם" ולנשק את ידיו. גם בעריכת השלחנות ביום ש"ק היו לרבי מקרעטשינוף מנהגים מוזרים. כשהתאכסן בבית מישהו שאל: "איפה כאן ראש השלחן?" כאשר הראו לו, עשה את "ראש" השלחן דוקא מצדו השני של השלחן... לפני הסעודה הראשונה בליל שבת, לא נתנו לקהל להכנס לחדר של הרבי, רק לאחר קידוש. הרבי אמר את סדר ליל שבת ואת הקידוש ביחידות... והצבור הצטופף בחוץ בפרוזדור ובחצר.

במוצאי שבת, לאחר ההבדלה, פתחו את הדלתות לכל הצבור, אנשים, נשים וטף והרבי ניגן ברגש גדול על כנור את כל המנגינות של שושלת קרעטשינוף, להנאתם ולשמחתם של כל יהודי המקום. בין מנגינה למנגינה אמר הרבי דברי תורה, דברי בדיחה ושיחות חולין בשם זקניו הצדיקים. לבסוף סיים את דברי ואמר: "רבותי, נכון שיכולתי לפרסם את עצמי גם בתור כנר ולא רק בתור אדמו"ר... את המקצוע הזה ירשתי מאבי, רבי מאיר'ל זצ"ל והוא ירש את המקצוע מאביו — רבי מרדכי'לה מנאדבורנא והוא למד לנגן בכינור עפ"י רוח הקודש, בעזרתו של דוד מלך ישראל..."

*

הרה"צ ר' אליעזר זאב זצ"ל, בניגוד לאדמו"רים אחרים אמר דברי תורה בעת עריכת ה"שלחנות" בנגלה, שהיו מובנים לכולם ובדרך כלל הירבה לספר חידודים ושיחות בשם סבו ר' מרדכי'לה ובשם זקינו הרב הצדיק רבי מאיר מפרעמישלאן השני.

*

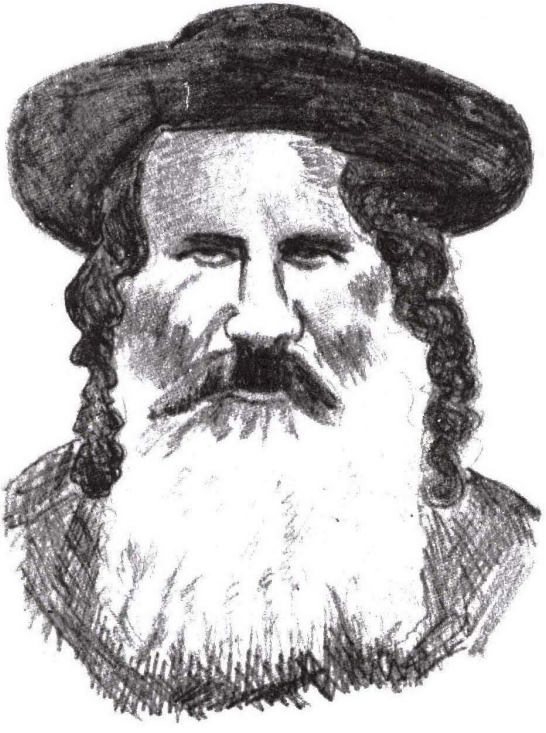
חסיד אחד התלונן לפני הצדיק ר' מרדכי מנאדבורנא, שאין לו פרנסה. אמר לו הצדיק: "יש לי עצה בשבילך — עשה תשובה ויהיה לך כסף!" והסביר: איתא בגמרא "כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר זה יתנו" (שקלים, ד') וחז"ל אמרו: "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" (ברכות, ל"ב), "נמצא", אמר הצדיק לחסידו, "אם תעשה תשובה תגיע עד לכסא הכבוד, ואם תגיע שמה, תוציא מתחת לכסא כמה מטבעות ותהיה לך פרנסה..."

*

הוא היה אומר: מה הפירוש "אדם ובהמה תושיע ד'" (תהלים, ל"ו, ז'). "אם יש סכסוך בין אדם לאדם, זה לא נורא, הם יסתדרו ביניהם. וכן אם יש סכסוך בין שתי בהמות, גם הם יסתדרו ביניהם, אבל אם יש סכסוך בין אדם ובהמה, לזה כבר צריך את ישועת ד', כדי לצאת בשלום..."

*

תולדות שושלת קרעשינוף פרמישלאן

הצדיק רבי אלעזר זאב רוזנבאום
האדמו"ר מקרעטשעניף

הצדיק רבי מאיר מפרעמישלאן אמר: "אם היינו סוחטים את תפילות ישראל היה יוצא מהן — כסף, אולם אם היינו סוחטים את הכסף של בני ישראל, היתה יוצאת — צדקה..."

וכעין זה איתא במדרש: "כשהלך ירמיהו הנביא לארץ ישראל לאחר החורבן, מצא על ההרים והגבעות של יהודה ושומרון מפוזרים עצמות חללי ישראל שלא הובאו לקבורה. לקח את האצבעות של החללים ונשקם ושמם על לבו וכרכם בטליתו ואמר הגם שישראל חטאו בכל זאת אצבעותיהם ראוים לנשק אותם, כי נתנו בהם צדקה..."

*

הוא היה אומר לפרש את הפסוק: "ולבנים אומרים לנו עשו" (שמות,ה' ט"ז), כלומר, כשאנחנו באים בימים, אזי — הזקן הלבן ושערות ראשנו הלבנים כאילו שמדברים אלינו ומזכירים אותנו לעשות משהו בקיום מצוות התורה, כדי לאסוף צידה לדרך...

*

במגילת איכה כתוב: "אני הגבר ראה עני בשבט עברתו, אותי נהג ויולך חושך ולא אור, אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום" (איכה, ג' א'). ואמר רבי מאיר מפרעמישלאן לפרש: "אני הגבר" ר"ל התרנגול כמ"ש קרא הגבר (במסכת יומא) "ראה עני בשבט עברתו" פירוש האדם עני בדעת ועבר עבירה "אותי נהג ויולך חושך ולא אור", כלומר, לקח אותי בערב יום כפור לאור הבקר ויולך אותי סביב ראשו, אולם "אך בי ישוב", ר"ל רק בי רוצה לעשות תשובה, אז "יהפוך ידו כל היום"... כלומר, אפילו אם יהפוך ידו כל היום, לא יועיל לו".

*

כשהתלונן לפני רבי מאיר חסיד אחד, כי סוחר אחד פגע בפרנסתו. אמר לו הצדיק: "הקב"ה ממציא פרנסה לכל בריה כמ"ש "פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון". משל למה הדבר דומה, לסוס שקודם שתייתו מים מהנחל הוא מקשקש ברגלו במים. זאת, מכיון שהוא רואה בתוך המים כי גם סוס אחר שותה, והוא חושב שלא ישאר לו, לכן הוא עושה את המים עכורים, כדי שהסוס השני ייעלם"...

*

בהשתפך נפשו לנגד דלותם ומחסורם של ישראל היה אומר: "רבונו של עולם "לא עת האסף המקנה", אם טרם הגיע הזמן לאסוף את הצאן קדשים, ולקבץ את נדחי ישראל וטרם הגיע הזמן של הגאולה השלמה, אז לכל הפחות "השקו הצאן ולכו רעו", תן להם פרנסה עד הגאולה..."

*

"בעקבות משיחא חוצפא יסגא" (משנה בסוף מס' סוטה), ואמר רבי מאיר מפרמישלאן להסביר את הסיבה, דאיתא בגמרא: "אמר רבי שמעון החסיד אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו (נגזרו) להיבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור" (חגיגה, י"ג — י"ד), והנה אמרו חז"ל (במסכת סנהדרין, צ"ח): "זכו — אחישנה, לא זכו — בעתה" וכנראה שאנו בבחינת "זכו" ותהיה בקרוב הגאולה, לכן צריך למהר ולחלק העזי פנים ולסיים את מספרם הגדול וע"כ מגיעים הרבה עזי פנים היום לדור שלנו...

*

רבי מאיר מפרמישלאן אמר פעם: "אף יהודי אחד אינו מתפלל תפלה בזמנה, אלא חסידים מתפללים "תפלה"... והמתנגדים "בזמנה"...

*

היה בחודש אלול כשביקר בעירנו האדמו"ר מקרטשינוף זצ"ל, ואמרתי לו לפרש "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהלים, צ"ח), דכאן מרומז מ"ש הרמ"א (או"ח סי' תקפ"א) שמראש חודש אלול ואילך מתחילין לתקוע אחר תפלת שחרית. ואילו מראש השנה עד יום כפור חותמים את הברכות בתפלת עמידה ב"המלך הקדוש" ו"המלך המשפט" (כמ"ש בשו"ע או"ח סי' תקפ"ב). וז"ש דוד המלך "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" כלומר, לפני שמתחילים לאמור "המלך ה'".

הצדיק רבי אליעזר זאב מקרטשינוף אמר לפרש בשם גדול אחד את דברי חז"ל "גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה" (סוכה, מ"ט), כי אם העני פושט את ידו, אז בפעם הראשונה נותנים לו סכום כסף גדול, בפעם השניה נותנים לו סכום יותר קטן ובפעם השלישית פחות מכך. לעומת זאת אם נותנים לאדם הלואה בתור גמילות חסדים ורואים שהוא מחזיר את הכסף בזמן, אז בפעם השניה נותנים לו סכום יותר גדול ובפעם השלישית מעניקים לו הלואה עוד יותר גדולה, וזהו שאמרו חז"ל "גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה".

*

הרבי מקרעטשינוף פירש את דברי דוד המלך: "ענה בדרך כוחי קיצר ימי" (תהלים, ק"ב, כ"ד), דהנה חז"ל אמרו: "כל המאריך באחד, מאריכין לו ימיו ושנותיו" (ברכות, י"ג), כן אמרו: "כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו" (שם, מ"ז). ובפרק קמא דברכות איתא "המהלך בדרך מתפלל תפלה קצרה". נמצא כי הדרך גורמת ח"ו לקיצור ימים וז"ש דוד המלך: "ענה בדרך כוחי קיצר ימי" ולכן "אשרי יושבי ביתך" כי אז אפשר להתפלל הרבה, "עוד יהללוך סלה".

*

הוא היה אומר (בשם הגה"צ צבי אלימלך שפירא ממונקאטש זצ"ל), דלכן מצוה לאכול דגים בשבת, כי במעשה בראשית מצינו שלש ברכות: א) לאדם, דכתיב "ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים פרו ורבו", ב) לשבת, דכתיב: "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו", ג) לדגים, דכתיב: "ויברך אותם אלקים לאמור פרו ורבו ומלאו את המים בימים". נמצא כי אם האדם אוכל דגים בשבת מצטרפות שלש הברכות כאחת. (ראה בני יששכר דף כ' טור ג' ד"ה כתבו).

ماركوف سلاسل وتطبيقاتها

שושלת בית ספינקא

מייסד שושלת בית ספינקא, הרב הצדיק ר׳ יוסף מאיר ווייס זי״ע, לא היה מה״גזע״ של תלמידי הבעש״ט. הוא נולד לאביו רבי שמואל צבי, דומ״ץ בעיר מונקאטש. בנעוריו כבר התפרסם כעילוי. הוא הגיע לכפר הררי נידח שע״י העיר סיגעט בשל סיבות משפחתיות אומללות, והיינו: לאחר ששיכל את אשתו הראשונה, נפטרה גם אשתו השניה ר״ל ורבי יוסף מאיר נשאר אלמן צעיר עם שתי תינוקות קטנות. בפעם השלישית התחתן עם בתו האלמנה של ר׳ עזרא יעקב באש מספינקא, שהיה עשיר גדול ומחסידיו של ה״דברי חיים״ מצאנז, שהתחייב לפרנסו ובלבד שיעסוק בתורה.

רבי יוסף מאיר למד תורה וחסידות אצל מספר אדמו״רים וצדיקי הדור: הגה״צ רבי חיים האלבערשטאם מצאנז, רבי שלום רוקח מבעלזא ובעיקר אצל הצדיק רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב זי״ע, שהטביע את חותמו על שושלת ספינקא, וכך היה רגיל לומר: ״בעלזא היתה עבורי עמוד התורה, זידיטשוב — עמוד העבודה, וצאנז — עמוד החסד״.

*

סיפר לי מו״ח ז״ל, כי פעם ביקר אצלו, הצדיק רבי יוסף מאיר, שבא במיוחד לסערענטש, מקום מולדתו של האדמו״ר רבי יצחק אייזיק טאוב מקאלוב, כדי לטבול במקוה של הצדיק מקאלוב ושל הוריו. היה זה בחנוכה והאדמו״ר מספינקא, תוך דברי תורה אמר לתרץ קושיית ה״בית יוסף״ (ריש הל׳ חנוכה, מ״ט קבעו חנוכה לח׳ ימים, הלא על יום אחד היה שמן בקנקן) בשלושה אופנים: על דרך אגדה, על דרך פלפול עצום והאופן השלישי ע״ד תורת נסתר. ואז ראה מו״ח ז״ל את גדלותו בתורה.

רבי יוסף מאיר זצ״ל, חיבר את ספרו הגדול ״אמרי יוסף״ חמשה חלקים על התורה ומועדים עפ״י הקבלה. היה איש קדוש ובעל מופת והיה עוסק בתורה יומם ולילה. סיפר לי איש אחד מקהלתי, שביקר בכפר ספינקא והגיע לבית מדרשו של הצדיק כמה שעות לאחר חצות הלילה. היה זה בעונת החורף, והוא ראה שאחד הגבאים אוסף שלג בחצר לתוך קערה גדולה ומכניס את הקערה לחדרו של הרבי. כשהתענין לפשר הדבר, הסבירו לו, כי הרבי עוסק בתורה כל הלילה וכדי שלא תפול עליו תרדמה, הוא מכניס את רגליו לתוך הקערה עם השלג...

*

הרבי מספינקא היה נזהר לא רק על מצוות שבין אדם למקום אלא גם על מצוות שבין אדם לחברו. פעם ביקר בביתו רב מתנגד אחד והצדיק כיבד אותו ביותרת הכבוד. כשבני ביתו שאלוהו, האם ראוי אותו הרב לכבוד גדול כזה, ענה להם הרבי: ״פעם נדדתי במדינה ונקלעתי לקהלתו של הרב הזה, כיקשתיו כי יעזור לי והוא סירב בתוקף. נמצא, אם לא אכבדהו יותר מן הראוי, יש חשש של נקימה ונטירה״...

*

•

בקהלתי בפעטראשען היו הרבה מחסידי ספינקא, שהפליגו בשבחו של האדמו"ר שלהם. בין החסידים האלה היו גם כמה בני תורה ואנשי מעשה שהצטיינו בהתנהגותם החסידית. מספר פעמים רציתי למצוא חן בעיניהט ועשיתי מאמצים, כדי שאוכל להגיד דבר תורה בשם ה"אמרי יוסף", בפרט בסעודה שלישית, בעת רעווא דרעווא, שערכנו בכל שבת ברבים בבית המדרש המרכזי. עיינתי שעות ארוכות בספר זה, אך לא הצלחתי למצוא דבר מתאים לחסידי ספינקא, מכיון שהחסידים האלו הבינו בקושי את פירוש הפסוק לפי אגדה, אבל לא לפי תורת הקבלה. הפער בין הספר "אמרי יוסף" לבין רוב חסידי ספינקא הי' תמיד גדול מאד.

•

הרב הגה"צ רבי יצחק אייזיק ווייס
האדמו"ר מספינקא

יום יום בקיץ ובחורף, בקור ובחום, באשמורת הבוקר ובלילה עשה הרבי את דרכו פעמיים במעת לעת ברגל מביתו ומבית המדרש הפרטי שלו לבית המדרש הגדול של הכפר שהיה מרוחק מדירתו. על שאלת חסידיו ענה האדמו"ר: "בבית אלוקים נהלך ברגש" כתוב, מלת "ברגש" ראשי תיבות — בוץ, רפש, גשם, שלג (ביודיש: בלאטעס, רעגען, גליטשען, שנייען).

לאחר הסתלקותו, ירש את מקומו באדמו"רות בנו יחידו הרב הצדיק רבי יצחק אייזיק ווייס זי"ע, שלמד תורה וחסידות רק מפי אביו. מספרים עליו שעד גיל הבר מצוה היה ילד מאד שובב. פעם, תוך משחק, שבר את הזכוכיות של חלונות הבית. קרא ה"אמרי יוסף" לבנו ואמר לו: "דע לך, כי בתור עונש, ישברו אצלך (החסידים) את הספסלים ואת הדלתות...

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, עבר האדמו"ר מספינקא לעיר מונקאטש, מקום הולדתו של אביו, אך רבה של מונקאטש, הרה"ג ר' אלעזר שפירא זצ"ל רדף אותו ומחלוקת גדולה פרצה בין חסידי מונקאטש לבין חסידי ספינקא. בסופו של דבר, היה נאלץ האדמו"ר מספינקא להעתיק את מושבו ממונקאטש לעיר סעליש, שנמצאת ג"כ במחוז קארפאטו־רוס.

היו איפוא ארבע חצרות של אדמו"רים מרוכזות במחוז מארמארוש — קארפאטו־רוס. אבל בתום מלחמת העולם הראשונה, הפריד הגבול ביניהן. סעליש ומונקאטש נשארו בצ'כיא, וסאטמער וסיגעט — ברומניא. בימים ההם, היה קשה ביותר לרכוש דרכון לחו"ל, שהיה קשור גם בהוצאות כספיות, כי מי שלא שילם את חובותיו למס ההכנסה, בנוסף לאגרות של פאספורט, לא קיבל דרכון. למזלם של החסידים, היו היחסים הדיפלומטיים בין צ'כיא לרומניא תקינים, ולפי הסכם הדדי, היה בזכותם של השלטונות המקומיים להעניק אישור זמני לאזרחים מוכרים והגונים, לחצות את הגבול למספר ימים. זאת עשו לרגל מאורעות מסויימים.

סיפר לי בן דודי ממונקאטש, כי פעם התקיים משחק כדורגל בין קבוצה של פועלי הרכבת מאונגוואר לבין קבוצה דומה מסאטמער. כל חובבי ואוהדי הקבוצה הצ'כית שקנו מראש כרטיסי כניסה למגרש הכדורגל, קבלו ללא קשיים ובאופן מהיר את האישור לחצות את הגבול מיום שישי עד יום ראשון בערב. מובן מאליו, כי מאות יהודים חסידים שהתגוררו בקארפאטורוס, קפצו על המציאה. אולם, כשהגיעו לרומניא, לא ענין אותם הכדורגל אלא כל אחד סר לחצר של האדמו"ר שלו, מי לסיגעט ומי לסאטמער ובילו שם את השבת.

ביום ראשון לעת ערב, חזרו מרומניא לצ'כיא עם קרונות מיוחדים שהיו עליהם שלטים ענקיים "אוהדי שחקני הכדורגל של פועלי הרכבת מאונגוואר". בכל התחנות הצ'כיות שעברו, קיבלו אותם ההמונים בקריאות בוז וזרקו לעברם ביצים ועגבניות. החסידים בתוך הקרונות נבהלו מאד, הם חשבו שזהו גל חדש של אנטישמיות בצ'כיא. אך כשהגיעו למונקאטש נודע להם, כי הקבוצה הצ'כית מאונגוואר נחלה תבוסה במשחקה באיצטדיון בסאטמער, והערלים בהמוניהם שבאו לקבל את פני הקבוצה של הכדו־גלנים, קבלו אותם בלעג ובקלס וצעקו גם לעבר החסידים: "תתביישו לכם, ככה מעודדים את הקבוצה שלנו, שקבלה לחרפתנו חמשה גולים?!" וחסידי סיגעט וסאטמער יצאו הביתה מתחנת הרכבת במונקאטש עליזים ושמחים על שהיו בשבת אצל רבם...

היה לי הכבוד להכיר באופן אישי את האדמו"ר רבי יצחק אייזיק מספינקא הי"ד. הוא בא מצ'כיא לעיר קלוזנבורג ומשם בא לשבות גם בקהלתי. היתה לו, לרבי, צורה מיוחדת, שהטילה פחד ואימה על כל אדם. כפי מנהג זידיטשוב, עמד להתפלל בפינה מזרחית צפונית של האולם ומשם השמיע הצדיק את קולו בעת סיום פרקי התפלה. הרבי בֶּעצמו היה ה"בעל קורא" בשבת והקריאה בתורה התקדמה באיטיות מורטת עצבים, תוך צפיפות וחום מחניק, כי בית המדרש היה מלא מפה לפה. בידי הרבי היה ספר חומש גדול, ולפני כל פסוק ופסוק, הסתכל הרבי בחומש, דפדף בו וקרא את זה לעצמו בשקט ורק אחרי זה קרא בקול את הפסוק, או חצי פסוק בתורה.

למרות שאדמו"רים אינם נושאים דרשות, הרבי מספינקא נענה לבקשתי והשמיע דרשה גדולה, בתום תפלת שחרית, מפולפלת בחידושי תורה ראויים לשבח. ובכן, נוכחתי לדעת, כי הצדיק רבי יצחק אייזיק ווייס, היה גדול לא רק בעבודת ה' ובחסידות אלא גם בתורה.

בפמלייתו של הרבי היה גם חתנו, הרה"ג ר' אברהם אביש הורוביץ, הי"ד, וכשהוא ירד לפני התיבה, קראנו לשבת עונג, כי היה בעל תפלה בחסד עליון וגם בעל קורא יוצא מן הכלל. היתה לו הופעה נעימה ביותר, והקווים העדינים של הפנים שלו העידו שהוא מגזע של צדיקים וקדושים, תלמידי הבעש"ט.

ביום ראשון ושני, כשהמוני חסידים ואוהדים מכל הסביבה, אנשים, נשים וטף הצטופפו לפני חדרו של האדמו"ר מספינקא, כדי לקבל את ברכתו, בא ר' אביש לבקרני, גלגלנו שיחה על כך שאנחנו קרובי משפחה, מכיון שמו"ח ז"ל הרה"ג ר' פנחס ביליצר היה ג"כ מגזע משפחת הורוביץ, מצאצאי השל"ה הקדוש. ודברנו על כך, כי במשפחה מיוחסת זו מקושרים מתנגדים עם חסידים, כי אביו של האדמו"ר מרופשיץ, הרה"ג רבי מנחם מנדל, רבה של לינסק וסבו, הרה"ג ר' יצחק הלוי הורוביץ, רבה של האמבורג היו מתנגדים מובהקים. למרות זאת, היה רבי נפתלי צבי הורוביץ זצ"ל אחד מגדולי אדמו"רי החסידות. מענין שגם תלמידו של האדמו"ר מרופשיץ — הגה"צ רבי חיים האלבערשטאם, שהיה ג"כ מגדולי האדמו"רים בפולין השתדך עם מתנגד כשהתחתן עם בתו של הרה"ג ר' ברוך תאומים פרנקל אבדק"ק לייפניק, ג"כ משושלת השל"ה הקדוש, למרות זאת, לא התייחס האדמו"ר מצאנז באהדה מופרזת למתנגדים בכלל ולרבני הונגאריא בפרט.

זאת אפשר לראות מתשובתו לרב דוד דייטש מיאַרמאַט, שהי' מתנגד מפורסם. הצדיק מצאנז כותב לו בין השאר: "ששמיעתי מבני בליעל מאונגרין שמוציאים דיבה על מדינת פולין שאין עוסקים בפשטי תורה ובפרט החסידים, לכן הודעתיו שלא יאמין לשפתי שוא... ואין אנו עוסקים בחכמת הקבלה מתוה"ק רק בשעה שבני אדם על מטתם ואנחנו מנדדים שינה, אבל עיקר עסקינו בש"ס ופוסקים... המה שמוכיחין אותנו, הם בלא דעת בלא יראה... ואפילו ריח תורה אין בהם". (שו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סי' מ"ז)

בהקשר לזה אמר פעם הצדיק רבי מנחם מנדל מקוצק: מה ההבדל בין חסיד למתנגד? — החסיד ירא את ד', והמתנגד ירא את ה"שלחן ערוך".

מפניני רבי נפתלי צבי מרופשיץ

הרה"ג ר' אביש הורוביץ, רבה של קרולע, הי"ד, הרבה לספר על דברי החידודים ושיחות החולין של זקינו, הרה"צ רבי נפתלי צבי מרופשיץ זי"ע, שהיה מפורסם בעולם החסידות בחריפותו ובחוש ההומור המפותח שלו, שהיה מוטמן בו רזין דרזין.

*

האדמו"ר מרופשיץ הוזמן לתפוס כסא רבנות בקהלה גדולה. לבעלי בתים שהתנגדו לבחירתו אמר הרב מרופשיץ: "איתא במדרש רבה — "הראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ושופטיו". לכאורה קשה, למה לא הראה ד' לאדם הראשון קודם את המנהיג ואחרי זה את הדור? וי"ל אלמלי היה מראה לו לאדם הראשון את נפתלי מרופשיץ שמכהן כרב, היה אדם הראשון נדהם ומשתומם, היתכן שאיש הדיוט ופשוט כזה יהיה מנהיג הדור? לכן הראה לו תחלה את הדור, ואז נחה דעתו של אדם הראשון וחשב בעצמו: לבעלי בתים כאלה גם נפתלי מתאים להם..."

*

הוא לא אהב את האנשים שהיו יראים משפה ולחוץ ובלבם היו רעים ואכזרים, ואמר כי מלת "פרום" (פרוש) ראשי תיבות "פוהל רשעות ווייניג מצוות". והוסיף — החכם, בדרך כלל, הוא חכם לעצמו אבל כלפי אחרים הוא רשע. השוטים, בדרך כלל, הם דתיים, והאנשים טובי הלב יש להם בדרך כלל נטיה לבלתי מוסריות ולהפקרות. לכן צריך היהודי להיות — "קלוג, גוט און פרום" (חכם, טוב וחרדי).

*

הצדיק מרופשיץ אמר פעם, "אשרי יושבי ביתך" הוא בחד אפי ו"אשרי תמימי דרך" בתמניא אפי, ר"ל אם האדם יושב בביתו אז אין צריך להראות רק פנים א', כאשר הוא באמת בטבעו, אבל אם הוא בדרך אז יש לו ח' אפי, כי הוא נאלץ להתנהג כפי אנשי המקום המארחים אותו, למען ימצא חן בעיניהם. וז"ש ג"כ חז"ל בגמרא "כיון שנצטרך אדם לבריות, פניו משתנות ככרום" (ברכות, ו'), כי מתנהג כפי דעת המחזיקים בו. וז"ש חז"ל ג"כ "ויהי בנסוע — ספר בפני עצמו" (שבת, קט"ז), כלומר, מי שהוא בדרך יש לו תורה בפני עצמו, כי מתיר לעצמו דברים אשר בביתו הוא אינו עושה אותם. וכעין זה פירש ה"ייטב לב" ז"ל "איש אשר יהיה טהור ובדרך לא היה" ר"ל לכן הוא טהור מחטאים, כי לא היה בדרך.

ומרן ה"כתב סופר" פירש בדרך הלצה, כי הדברים הנ"ל נאמרו על רב בישראל — "כיון שנצטרך לבריות", הוא זקוק לבעלי בתים שלו שמחזיקים בו, אז — "פניו משתנות ככרום" לכמה גוונין, כי הוא צריך לעשות כפי רצונם מכיון שהוא תלוי בהם.

בקשר לכך אמר הרה"ג ר' אליעזר הורוביץ ז"ל, רבה של טארניגראד לפרש בשם הבעש"ט מ"ש "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים", כלומר, הרבנים אומרים שאינם יכולים לומר מוסר על מצוות צדקה, כי יחשדו בהם שלטובת עצמן דורשים לכן אומרים הרבנים: "רבש"ע, לך ה' הצדקה" אתה תעורר את הבעלי בתים לצדקה, מכיון "ולנו בושת הפנים". ואמנם הקב"ה כביכול מקבל את הטענה הזאת ומשיב: "אני מדבר בצדקה רב להושיע" (ישעיה ס"ג א'), ר"ל כי הרב צריך ישועה מהבעלי בתים.

*

"ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה'" (תהלים, ק"ו) אמר רבי נפתלי מרופשיץ לפרש, כי משה ואהרן לא התנהגו באותה שיטה. משה רבנו העדיף את ההתבודדות כמ"ש "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, הרחק מן המחנה" (שמות, ל"ג). לעומת זאת, אהרן, שהיה אוהב שלום ורודף שלום, לא עזב את המחנה, כי היה מעורב בין הבריות. אבל לאנשי דור המדבר לא היה לרוחם לא שיטתו של משה ולא שיטתו של אהרן, וז"ש דוד המלך: "ויקנאו למשה במחנה ולאהרן קדוש ה'".

*

מתנגד אחד שאל את הצדיק מרופשיץ למה נוהגים החסידים לשתות כוסית יי"ש הן בשעת שמחה והן בשעת אבלות? ממה נפשך, אם היי"ש משמח את הלב, אסור לשתותו בשעת אבלות ואם היי"ש מעציב את הלב, אין לשתותו בשעת שמחה?! השיב רבי נפתלי צבי: "חז"ל אמרו "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" (ברכות, נ"ד) ועיקר השתיה אינה אלא הברכה שמברכים עליה". המתנגד הוסיף ושאל: אם כן, למה דוקא יי"ש? הלא אפשר לברך על המים? השיב הצדיק מרופשיץ: "איך אפשר להיות אכזר כזה, יהודי שיש לו מדה כ"כ טובה, שמברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, האם לא מגיע לו כוסית יי"ש"...

*

חסיד אחד בא לבית המדרש בשעות הצהרים, הניח תפילין, התפלל תפלת שחרית במהירות, סיים חיש מהר ועמד לצאת. ניגש אליו רבי נפתלי מרופשיץ ואמר לו: "אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם, שהיה מצפה שאשתו תתן לו ארוחת צהרים. אך היא אמרה שטרם גמרה את הארוחה ועליו לחכות. הוא המתין במה שעות והיא דחתה אותו משעה לשעה. בסופו של דבר, היא הגישה לו לאכול לחם יבש ותפוחי אדמה מבושלים במים. עיקם הבעל את פניו ואמר — אחרי המתנה של מספר שעות צפיתי שתגישי לי לפחות תרנגול־הודו מטוגן ועוגה טובה ויין משומר. והנה הנמשל, אמנם חסידים ואנשי מעשה שוהים הרבה לפני התפלה ומכינים את עצמם במשך שעות, אבל הכל כדאי מכיון שאחרי ההכנות, תפלתם היא תפלה כדבעי למהוי. אבל תפלה מהירה כזאת, ללא טעם וללא כוונה היית יכול לפחות להתפלל בזמנה..."

*

חסיד אחד, שחשב את עצמו לסוחר ממולח ולבעל כשרון יוצא מן הכלל, בא לפני רבי נפתלי מרופשיץ זצ"ל. אמר לו הצדיק: "אספר לך סיפור. מעשה בבעל שם טוב שנסע פעם למקום רחוק בשליחות של מצוה גדולה והיתה לו קפיצת דרך. הסוסים דהרו על הרים וגבעות וכמעט שעפו על עיירות וכפרים. לפתע אמר סוס אחד לחברו: אני חושב שאנחנו מלאכים ולא סוסים, כי אנחנו כבר לא רצים, אלא עפים. אמר לו הסוס השני: כשנגיע לתחנה הסופית של נסיעתנו נדע את האמת: אם נעלה השמימה נדע כי אמנם מלאכים אנו, ואם יכניסו אותנו לאורווה ויתנו לנו לאכול קש, הרי שסוסים אנחנו..."

והצדיק המשיך ואמר: "דע לך, כי הקב"ה זן ומפרנס את כל הבריות בעולם, מקרני ראם עד ביצי כנים ולכולם הוא נותן שכל בכדי שיצליחו בהמצאת פרנסתם,

אבל האדם שוכח את זה והוא חושב שכוחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ומתגאה בכשרונו והצלחתו, כשהוא נוסע למרחקים ו"עף" ממדינה למדינה ועושה עסקים מוצלחים. תאמין לי — סיים הצדיק מרופשיץ את דבריו — כי כאשר הקב"ה לוקח ממנו את ברכתו מגיע הוא לידי המסקנה כי הוא אינו "מלאך" אלא "סוס פשוט"...

*

הרה"ג רבי אביש הורוביץ, רבה של קרולע הי"ד, התלונן על היריבים שלו בקהלתו שיורדים לחייו ושופכים את דמו. ניחמתיו, כי ישראל קדושים הם ובמרוצת הזמן יבוא הכל על מקומו בשלום. על זה סיפר לי, כי פעם בתקופת הצאר ברוסיא, גזר השלטון גזרות רבות וקשות נגד היהודים, כשהגיעה השמועה לבית המדרש בבארדיטשוב, כי בכוונת המלכות להוציא חוק, כי כל גוי ההורג אדם מישראל, אין לו דמים, אלא עליו לשלם לקופת המדינה, חמישה רובלים. נבהלו היהודים ושאלו: "מה יהיה סופם של עם ישראל במדינה זו?" קם זקן אחד ואמר "מורי ורבותי, אין מקום לדאגה, כי עשו בן נח הוא, וקמצן הוא בטבעו (ונהרג על פחות משוה פרוטה) ויחוס על חמשה רובלים". שאל יהודי אחד: ואם יחוקקו חוק, כי אם ישראל יהרוג ישראל, אין לו דמים ועליו לשלם חמישה רובלים לקופת המדינה, אז מה יהיה מצבנו? השיב הזקן: "השם ישמור אותנו מחוק כזה, כי במקרה זה מרחפת סכנה חמורה על קיומנו..."

*

כשהסעודה השלישית של האדמו"ר מספינקא, שערך בעירנו פעטרושען, נמשכה במוצאי שבת כמעט עד חצות לילה, אמרתי לרבי הי"ד את הטעם לכך, דהנה ידוע, כי השלוש סעודות בשבת מכוונות, הראשונה נגד אברהם אבינו, השני' נגד יצחק והשלישית נגד יעקב אבינו (ואמרתי ע"ד הרמז דלכן לא אוכלים בסעודה השלישית מעדנים לשובע כמו בשתי הסעודות הראשונות, כי הסעודה הזאת מכוונת ליעקב שהוא עמוד התורה וכך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל, ולכן יוצאים בסעודה שלישית גם בדברי תורה). לסעודה הראשונה ולסעודה השלישית האחרונה, יש להן קשר עם ימי החול, ע"י שמוסיפים מחול על הקודש ויתכן סעודה גם בחול (עי' ברכות כ"ז, דרב הוי צלי של שבת בעש"ק), דבר דומה לשני האבות אברהם ויעקב שירדו מארץ הקודש והיו להם קשר עם חו"ל, אבל הסעודה של שחרית המכוונת נגד יצחק, הוי בבחינת עולה תמימה שכולה קודש, ואין לה שום חיבור עם חול, ולכן מקצרים אותה, כי לא מחפשים כל קשר עם חול, לא בתחלתה ולא בסופה.

*

"כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב" (תהלים, ל"ד, י"א) ואמר הצדיק רבי יצחק אייזיק מספינקא לפרש עפימ"ש הספה"ק כי הצדיקים מורידין את השפע לעולם והיות שהם מסתפקים במיעוט, עי"ז מגיע גם לרשעים ומשום כך נאמר (ברכות, י"ז) "כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני", הואיל — "וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" ומסתפק במיעוט. ומעתה י"ל, אם לפעמים רוצים הצדיקים לקחת השפע לעצמם, אז לא יגיע לרשעים מאומה, וז"ש דוד המלך — "כפירים", כלומר הרשעים הכופרים בעיקר — "רשו ורעבו" בזמן — שדורשי ה' לא יחסרו כל טוב", אלא מחזיקים הטוב והשפע לעצמם.

*

הרב הגה"צ רבי חיים צבי טייטלבוים
מסיגוט, בעמח"ס עצי חיים

הרב הגה"צ רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים הי"ד
האדמו"ר מסיגעט

שושלת אדמו"רי סיגעט

העיר סיגעט, שנמצאת על חוף הנהר טיסה, שימשה עד לאחר מלחמת העולם השניה כבירת מחוז מארמארוש. הקהלה היהודית בעיר זו נוסדה לפני כמאתיים שנה ע"י יהודים שהגרו ברובם מגאליציא ומפולין.

בין הרבנים הראשונים שכיהנו בסיגעט יש להזכיר את הרה"ג ר' יהודה כהנא ב"ר יוסף העללער, בעמח"ס "קונטרס הספיקות" על שו"ע חו"מ, שנצמד לספרו של אחיו הרה"ג ר' אריה לייב הכהן, בעל "קצות החושן". שני בניו של ר' יהודה כהנא: ר' נחמן כהנא ור' יוסף מרדכי כהנא, שימשו כדיינים בבית הדין בסיגעט.

כשנתקבל לרבה של קהלת סיגעט הרה"ג ר' אלעזר ניסן טייטלבאום זצ"ל, שבא בשליחות אביו בעל "ישמח משה" מאויהעלי, כדי להכשיר את הדור במארמארוש, פרצו בקהלה זו מחלוקות עד לב השמים..הסיבה לכך היתה, כי ר' אלעזר ניסן היה גם צדיק ואדמו"ר שהתנהג בחסידות, וחסידי קוסוב ראו בו מתחרה מסוכן שעלול לכבוש את כל מארמארוש. זאת, מכיון שראשון האדמו"רים שתפס את מארמארוש היה הרה"צ ר' מנחם מנדל האגער זי"ע, שמקום מושבו היה בכפר קוסוב שבהרי הקארפאטים בגאליציא, המשקיפים על מחוז מארמארוש. חסידים סיפרו, כי הבעש"ט הבטיח לתלמידו, רבי יעקב קאָפּל מקולומייא (אביו של ר' מנחם מנדל מקוסוב), כי חבל מארמארוש שייך לו ולזרעו אחריו עד עולם.

המחלוקת הגיעה לשיאה, כאשר אסר המרא דאתרא את שחיטת השוחט של הכפר קרעטשינוף הסמוך, מחסידי קוסוב. בעקבות מחלוקת זו, עזב ר' אלעזר ניסן את קהלת סיגעט לאחר שש שנים ועבר לכהן כרבה של קהלת דרוהוביטש בגאליציא. לאחר שמונה עשרה שנה, נבחר לרבה של סיגעט בנו, הרה"ג רבי יקותיאל יהודה זלמן לייב טייטלבאום, זצ"ל, שנולד בדרוהוביץ ושנתחנך אצל סבו בעל "ישמח משה" באויהעלי.

יש לציין, כי בימים ההם עמדה קהלת סיגעט במשך עשרות בשנים תחת השפעתה של משפחת כהנא, שהתייחסה על גזע בעל "קונטרס הספיקות" הנ"ל. המשפחה מנתה למעלה ממאתיים נפש, בחלקם גבירים אדירים ובראשם הנגיד ר' קלמן כהנא, שרכושו נאמד במיליונים ובבעלותו היו כמאה וחמישים בתים בסיגעט, בנוסף לאלפי דונאמים של יערות ואדמית בכל מחוז מארמארוש. התמיכה המוסדית באה למשפחה מצד גיסו של ר' קלמן כהנא — הרב הגאון ר' יהודה מודערן, חתנו של הרב ר' שמואל זנוויל כהנא, שהיה פאר המשפחה. ר' יהודה, שהיה תלמידו של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל, יסד את הישיבה הראשונה בסיגעט וחותנו החזיקו, כדי שיוכל לשבת יומם ולילה באהלה של תורה. ואכן, הוא עסק בתורה לשמה בסיגעט למעלה מחמישים שנה וניהל בביתו ישיבה קטנה לבעשרים בחורים מצטיינים. הוא סירב לקבל על עצמו כהונת רב, אך שמו הלך לפניו והיה מפורסם בכל רחבי הונגאריא וגאליציא כגאון בתורה. הוציא לאור ספר "זכרון שמואל" ו"פרי עץ".

כדאי להדגיש, כי משפחת כהנא הנ"ל היא היא שהביאה את בנו של בעל "ישמח משה" למלא את כס הרבנות בסיגעט, בהמלצתו של רבי יהודה מודערן, שלמד תורה גם אצל הגה"צ רבי משה טייטלבאום באויהעלי. אולם, המוני העם, שהיו מחסידי קוסוב, התנגדו לו ו"ירדו לחייו" עד שעזב את הקהלה ועבר לעיר דרוהוביץ. ודוקא משפחת כהנא התנגדה לבחירתו של בנו של הרב מדרוהוביץ: הרה"ג ר' יקותיאל יהודה, כרבה של קהלת סיגעט, משום שמשפחה זו רצתה את הרה"ג ר' יהודה מודערן ז"ל למשרה זו נגד רצונו...

אולם, עם עליית שושלת טייטלבאום לרבנות סיגעט, התרכזו סביבה תלמידים חסידים וגם חלק מפשוטי העם וקרנה של משפחת כהנא ירדה באופן ניכר. המחלוקת נמשכה מספר שנים והשתתפו בה גם רבים מרבני הונגאריא, שכולם תמכו ברב טייטלבאום, ומרבני גליציא, שצידדו במשפחת כהנא. בסופו של דבר, התפלגה הקהלה וכך נוסדה בסיגעט קהלה קטנה "ספרדית". אולם, במרוצת הזמן הצטרפו אליה חוגים של משכילים ומתקדמים, וכתגובה לכך, חזרו לחיק הקהלה האורטודוקסית חלק ניכר ממייסדיה, בהם כמעט כל צאצאי משפחת כהנא ונעשו חסידים נאמנים למרא דאתרא ולשושלת טייטלבאום.

מאותה תקופה ואילך ישבו האדמו"רים לבית טייטלבאום על כס הרבנות בסיגעט, בזה אחר זה עד תקופת השואה. הרה"ג ר' יקותיאל יהודה זלמן לייב ז"ל הקים ישיבה חסידית גדולה, שמנתה כמאתיים בחורים, מהם צצו מספר רבנים מפורסמים. אלפי תלמידיו שיצאו מישיבתו במרוצת השנים, הפיצו את חסידות סיגעט ברחבי מארמארוש, טראנסילבניא והונגאריא. הרב זלמן לייב התבלט גם כדרשן מעולה והוציא לאור שני ספרים — "ייטב לב" עה"ת ו"ייטב פנים" על המועדים. ספרי שו"ת שלו הופיעו לאחר פטירתו.

מספרים עליו, כי מספר ימים לפני שהסתלק, כינס את מנהיגי קהלת סיגעט ואמר להם, כי רצונו שבנו חנניא יום טוב ליפא יהיה היורש שימלא את מקומו, וכך אמר להם, בדרך משל: "האמינו לי, כי רק הגנן שנטע את עצי התומר יודע כי זהו אילן המתאים לפרדס נאה זה..."

ואמנם, לאחר פטירתו מילא את מקומו הן ברבנות והן באדמו"רות, בנו ר' חנניא יום טוב ליפא, שגדל והתחנך רק בבית אביו. לפעמים היה נוהג לנסוע לבעל ה"דברי חיים" מצאנז והוא מרבה לצטט אותו בספריו ורואה את עצמו כתלמידו. בניגוד לאביו, שהיסס להצטרף ללשכה המרכזית של הקהלות האורטודוקסיות בבודאפעשט, נטל חלק פעיל מאד בחיים הפוליטיים־רבניים של המחנה החרדי ותמיד היה אחד מהנואמים החשובים, ודבריו היו מכריעים בכל אספה.

בנוסף לרבה של סיגעט היו לבעל ה"ייטב לב" עוד שלושה בנים שכיהנו כרבנים: ר' משה יוסף, נתקבל לרב בקהלת חסידים באויהעלי, ר' אברהם אהרן, נבחר לרב בקאלבוסוב, והרה"ג ר' אליהו בצלאל טייטלבאום היה רבה של העיר טעטש (קארפאטו — רוס). לבעל ה"ייטב לב" היו גם שלוש בנות, ואלו הם חתניו: הרה"ג ר' ישראל יעקב יוקל טייטלבאום, רבה של וולאָוות, הרב הצדיק ר' ברוך האלבערשטאם, בנו של בעל "דברי חיים", רבה של גורליץ, והרה"ג ר' משה הורוביץ ז"ל, רב באדמו"ר ברוזדוב.

עשרים ואחד שנים ישב הרה"ג ר' חנניא יום טוב ליפא על כס הרבנות בסיגט ומילא את מקום אביו בדביקות ובמסירות. לאחר פטירתו בגיל 67, הוציאו בניו לאור את ספרו "קדושת יום טוב" עה"ת. את מקומו ברבנות מילא בנו הבכור הרה"ג ר' חיים צבי טייטלבאום זי"ל, שאף הוא ביסס את החסידות בסיגעט, הרחיב את ישיבתו וניהל את עניני הרבנות בתבונה ובמתינות. הוא הצליח, בדרכי נועם, לחסל את המחלוקות החסידיות והמשפחתיות שבעיר. הוא היה בעל הופעה נאה ומרשימה עד כדי כך שהחסידים אמרו עליו כי "פניו קרנו מזיו השכינה וקלסתר פניו היה דומה למלאך ד' צבאות"... העריצו אותו גם בשל גדלותו בתורה וקדושתו בעבודת ה'. חבל שלא זכה לאריכות ימים, כי נפטר בגיל ארבעים וחמש ר"ל. השאיר אחריו חיבורים רבים, ספרי שו"ת וספרים עה"ת וכולם בשם "עצי חיים".

יורשו בכס הרבנות והאדמו"רות היה בנו הבכור, הרה"ג ר' יקותיאל יהודה טייטלבאום (השני), שהיה בגיל 14 כשנתייתם מאביו ר"ל. עד שנתבגר, ניהלו את עניני הרבנות בסיגעט בית דין מורכב משלושה רבנים: הרה"ג ר' שלמה דב העללער זי"ל, שהי' מפורסם בכל המדינה כגאון אדיר בתורה, הרה"ג ר' מאיר טאבאק, דומ"ץ, ורבה של הכפר בערבעשט, הרה"ג ר' יקותיאל יהודה גרוס זי"ל, שניהל את הישיבה. במרוצת השנים, עברו לידיו של הרב הצעיר בהדרגה התפקידים הרבניים של קהלת סיגעט וכס האדמו"רות. חסידים רבים שעזבו את חצר סיגעט בעת פטירת אביו זצ"ל ועברו לסאטמער, חזרו לסיגעט, כי הרב הצעיר הי' כהוריו, גדול בתורה ובעבודת ד'. חבל שגם הוא לא זכה לאריכות ימים, כי בגיל ל"ב נספה בשואה, הי"ד ודם כל הצדיקים.

להרה"צ ר' חנניה יום טוב ליפא, זצ"ל, בעל "קדושת יום טוב" הנ"ל היה בן נוסף, ה"ה הרה"ג הצדיק ר' יואל טייטלבאום, שהיה רב בכפר אורשיבה, ונבחר למלא את כס הרבנות בעיר קרולע (טראנסילבאניא). עם פטירת הרה"ג ר' אליעזר דוד גרינוואלד זי"ל, פרצה מחלוקת גדולה בעיר סאטמער. חסידי שושלת סיגעט, שהיו מיעוט בקהלה, לחמו בחירוף נפש בעד בחירת ר' יואל טייטלבאום מקרולע, ורובם של הבעלי בתים שהיו אשכנזים מתנגדים, דגלו בבחירת רב לא חסידי. מאחר והיתה זאת מחלוקת לשם שמים, ניצחו החסידים, שבראשם עמד הגביר המיליונר ר' חיים פריינד ובניו, מחסידי סאטמער. ואמנם, הרה"צ רבי יואל טייטלבאום נבחר בסופו של דבר לרבה של סאטמער. אולם, עברו כחמש שנים עד שיכול היה לתפוס את כסא הרבנות, בשל המחלוקת הגדולה שלא שקטה גם לאחר בחירתו.

"האמינו לי", אמר האדמו"ר מסאטמער לחסידיו, "שלא הייתי מסכים לקבל את משרת הרבנות בסאטמער, אבל מכיון שאני רואה, שהרבה אנשים כל כך לא רוצים אותי, לכן אני חושב כי מוטלת עלי המשימה הקדושה לצאת למלחמה ולהאבק בכוחות החילוניים האלו..."

משפט מוכר זה משקף את תפיסת עולמו של האדמו"ר מסאטמער לגבי כל הבעיות הדתיות שהיה נתקל בהן. הוא ראה בכל מאבק — יעוד ואתגר למלחמת קודש, למען הרמת קרן התורה והחסידות. ואכן, בואו לסאטמער של הרה"צ ר' יואל ט"ב העניק בזמן קצר צביון חסידי מובהק לעיר ובמשך הזמן השלימו עמו כל יריביו.

ಸಾಫ್ಟ್‌ವೇರ್ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಜೀವನಚಕ್ರ

גם חסידי סיגעט וסאטמער שהתפלגו אחרי פטירתו של בעל "עצי חיים" עשו שלום ביניהם ע"י העובדה שהרב הצעיר מסיגעט הנ"ל התחתן עם בתו השניה של הרב מסאטמער (בתו הגדולה התחתנה עם הרה"ג הצדיק ר' חנניא יום טוב ליפא, האדמו"ר מסאסוב). אולם, כעבור כמה חודשים קרה בסיגעט אסון גדול והרבנית הצעירה שהיתה בהריון, נפטרה באופן פתאומי. שוב התפרקה החבילה והיחסים בין סיגעט וסאטמער נעשו שוב מתוחים. אולם במרוצת השנים, ובפרט לאחר תקופת השואה, הצטרפו רובם ככולם של חסידי סיגעט לאדמו"ר מסאטמער.

•

כפי שמסרתי לעיל, היו רובם של חסידי סיגעט־סאטמער, שהתגוררו במארמארוש, בני תורה ואנשי מעשה, לעומת זאת, רובם של חסידי אדמו"רים אחרים, היו אנשים פשוטים. יוצאים מן הכלל היו בשני המחנות. במשך השבוע היו היהודים עסוקים בהמצאת פרנסתם, אבל בימי שבת היו חסידי סיגעט מתאספים בבתי מדרש בכפריהם והיו מקיימים שיעורים קבועים בצבור בגמרא ובשלחן ערוך וכיו"ב.

לעומת זאת, חסידי וויז'ניץ, קרצ'ינוף וספינקא היו מתאספים בליל שבת קודש וערכו "באָטא". פירושו "מקל רועים", כלומר, אם לא היתה שמחה של מצוה בליל שבת בכפר, גבאי בית הכנסת לקח את המקל ביום חמישי והכניסו לאחד הבתים. מזה ידעה עקרת הבית, כי כל הבעלי בתים החסידים יבואו בליל שבת לביתה למסיבה. אם היה מדובר בביתו של עשיר, היו מכינים כל מיני מאכלים ובעיקר שעועית שקראו לזה "פולי זכור" וכל מיני פירות ומשקאות. לאחר שכל חסיד סיים את הסעודה הראשונה בבית, בא עם בניו לבית ה"באָטא", כפי שפרסמו בבית המדרש וככה התאספו בבית זה עשרות חסידים והיו שרים שירות ותשבחות, ובין שיר לשיר, אמרו דברי תורה ושיחות תלמידי חכמים וסיפרו סיפורים שונים מצדיקים ובפרט מהרבי שלהם והיו רוקדים לכבוד שבת קודש עד חצות לילה.

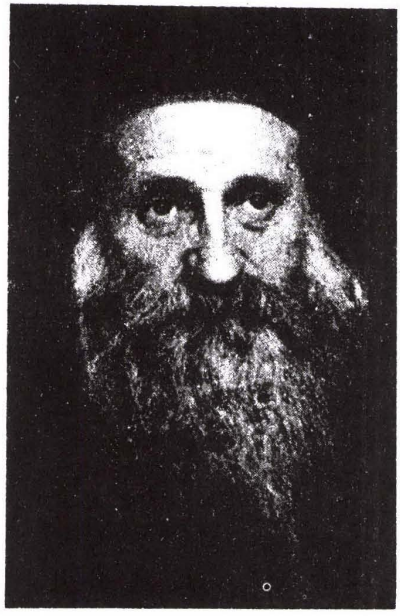
ואם בעל ה"באָטא" היה אביון, אזי היה מכבד את האורחים בפשטידה עשויה קמח תירס והיו שותים ספירט מפוגל עם קוביות סוכר בתוכו (הספירט הצבוע הזה היה מיועד לדלק והיה בזול). כדי לא לפגוע באף חסיד, ערכו לפעמים מסיבות־ "באָטא" גם בביתם של קבצנים מרודים, שלא היה להם לכבד את המוזמנים רק במים קרים בלבד. החסידים לא שמו לב לזה ושרו ורקדו גם אחרי שתיית מים...

בעיירת ווישעווע שבמארמארוש התגורר יהודי מתנגד גדול, שהיה מנהל בנק. הוא למד בצעירותו בישיבות הונגאריא ולא יכול היה לסבול את החסידים הפשוטים. במיוחד הרגיזו אותו המסיבות הקולניות האלו בלילי שבת, שהפריעו למנוחתו. לא פעם התפרץ בצעקות וקרא למסובים "שיכורים" או "מושב לצים", שעושים רעש גדול ולא נותנים לכפריים העייפים לישון בשבת. פעם פרץ לבית שכנו בחצות לילה, כשהחסידים יצאו במחול מסביב לשלחן. מה עשו החסידים? תפסו אותו בכוח והכניסו אותו למעגל הרוקדים. זאת ועוד: השקו אותו בעל כרחו מתוך הבקבוק שעמד על השלחן... כשראה המתנגד שהחסידים שותים רק מים ובכל זאת הם במצב רוח מרומם, הפסיק להתנגד, כי נוכח לדעת שהם עושים הכל לשם שמים... ומאז הצטרף אליהם ונעשה גם הוא חסיד...

בעל "עצי חיים" זצ"ל אמר פעם בברית מילה: "החיים של יהודי דומים לרכבת, יש תחנות ויש לוח זמנים ומי שלא מגיע בזמן לתחנה, איחר את הרכבת. חז"ל קבעו את לוח הזמנים בפרקי אבות "... בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה וכו'... בן שמונה עשרה לחופה" וצריך לעמוד בלוח הזמנים, צריך ללמוד תורה בגיל צעיר ולא כאותם אנשים שקודם ממלאים כרסם בחכמות חיצוניות ורק אח"כ לומדים תורה, דהוי כזורע על קוצים של מינות ואפיקורסות. וכן, לא כמו אותם אנשים שמתחתנים כשהם רווקים זקנים וכל כיו"ב. וזה שמאחלים ואומרים לבעל ברית "כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים", כלומר, כמו שעשו את הברית מילה בהתאם ללוח הזמנים "בן שמונת ימים", כך צריך לעמוד בלוח הזמנים גם כשמדובר בתורה ובחופה.

•

אמרו על הרה"צ ר' יקותיאל יהודה (השני) שהיה ילד פיקח מאד. פעם, ביקר ראש הקהלה ר' לייב יוסופוביץ ב"תלמוד תורה" ובחן את התלמידים. הילד יקותיאל יהודה, בנו של הרב דמתא, לא ידע להשיב על שאלה ברש"י בפרשת השבוע. אמר לו ראש הקהל: "אבא שלך יודע ללמוד תורה, לכן בחרו בו כרבה של העיר סיגעט, אבל אם אתה תשאר בור ועם הארץ, מה יהיה ממך כשתהיה גדול?" השיב הילד: "כשאהיה גדול, אהיה ראש הקהלה..."

הגה"צ רבי משה טייטלבוים
האדמו"ר מסיגעט — סאטמער

שני סוחרים בסיגעט עשו שותפות ובאו להרה"צ בעל ה"ייטב לב" לקבל את ברכתו. סיפר להם, כי פעם בא סוחר לבעש"ט והתפאר לפניו כי עשה שותפות עם יהודי אחד בתנאי, שבעת תפלת שחרית וערבית הוא ילך לבית הכנסת להתפלל והשני ישאר תמיד בחנות. אמר לו הבעש"ט: "לא טוב עשית, כי השותף שלך שישאר תמיד בחנות בעת התפלה, יהיה יותר חשוב לפני הקב"ה. כי אתה אמנם תהיה בבית הכנסת בשעת תפלה בצבור, אבל המחשבות שלך תהיינה בחנות, כי תחשוד בשותף שלך שנשאר לבד, האם אינו מרמה אותך. לעומת זאת, השותף שלך, רק גופו יהיה בחנות אבל ראשו בבית הכנסת, כי לבו יכאב על שאינו יכול להתפלל בצבור".

•

פעם התעלף יהודי חלש וחולה בעת קריאת "ויחל" בתפלת מנחה. לאחר שנתנו לו כוס יי"ש והתאושש, אמר לו הרב הצדיק בעל "קדושת יום טוב" המגיד מקוז'ניץ היה אומר על יהודים שצמים הרבה תעניות: "מוטב ליהודי לא לצום ולרמות אנשים אחרים, מאשר לצום ולרמות את עצמו..."

מספרים על הרה"ג ר' משה דוד טייטלבאום זצ"ל מלאפוש, שאמר במסיבת אירוסין של בתו בזה"ל: "לעולם לא רציתי להשיא את בתי לבחור ישיבה, שהוא בן תורה. בשל המחלוקות שהיו בקהלתי נמאס לי מהרבנות עד כדי כך, שגמרתי אומר בלבי להשיא את בתי לעם הארץ מדאורייתא, כדי שאהי' בטוח כי החתן שלי לא יהי' אף פעם רב בישראל. אבל מכיון שנוכחתי לדעת, כי בימינו אנו גם עצה זו לא תעמוד לי, כלומר, אפילו אשיא את בתי לעם הארץ גמור, אינני בטוח בכל זאת שלא יתמנה רב בישראל, אז אמרתי בלבי, אם כן הדבר ואין נפקא מינה, אזי שיהי' החתן תלמיד חכם..."

•

כשפרצה מחלוקת בענין נשיאות כולל מארמארוש של קופת "רבי מאיר בעל הנס" בארץ הקודש, שהיתה, מאז ייסודה, בידי שושלת קוסוב-וויז'ניץ. והסידי סיגעט תבעו את נשיאות הכולל לאדמו"ר שלהם, בטענה שרוב התרומות לארץ ישראל באות מהעיר סיגעט, שרוב תושביה הם חסידי משפחת טייטלבאום. קרא בעל ה"עצי חיים" לשוחט תלמיד חכם, שהיה תלמידו של אביו זצ"ל ושלח אותו לכבות את אש המחלוקת — לכפר אפשע. אמר השוחט לרב: "הלא אני אוהב שלום ורודף שלום ומעולם לא התערבתי במחלוקת, למה כב' הרב שולח דוקא אותי לגוב האריות הזה?" אמר לו ה"עצי חיים": "אמשול לך משלו של המגיד מדובנא: כתוב בתורה "ילך נא ד' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא", ולכאורה קשה, אדרבה, אם עם קשה עורף הוא, איך ילך ד' בקרבנו? ומסביר ה"אוהל יעקב" עפ"י משל: פעם היה רוכל אחד שעבר ברחוב והכריז בקול "כפות של עץ, כפות של עץ יש לי למכור במחיר מוזל". הוא הכריז כך מספר פעמים, אך לא הצליח למכור אפילו כף אחת. פגש אותו ידיד ואמר לו: "שוטה שבעולם, הלא ברחוב הזה מתגוררים רק עשירים ואנשים אמידים שאוכלים בכלי כסף, עליך ללכת לשכונות הקבצנים, שם תמכור את כפות העצים שלך". כמו כן אמר גם משה רבנו, כששמע את המדות הטובות של הקב"ה כמו: "רחום וחנון ארך אפיים ורב חסד". אמר משה רבינו "ילך נא ד' בקרבנו" ולא בין המלאכים שאינם חוטאים.

הרה"צ ר' חיים צבי טייטלבאום זצ"ל, סיים את דבריו ואמר לשוחט: "אותו דבר אני מבקש ממך, בגלל שאתה אוהב שלום ורודף שלום, לך לכפר אפשע להשכין שלום בין חסידי קוסוב לבין חסידי סיגעט, היות והם מאד זקוקים ל"סחורה" שלך..."

*

במסורה: שלוש פעמים פדות, "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך", (שמות ח' י"ט) "פדות שלח לעמו", (תהלים קי"א ט') "כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות", (שם ק"ל ז') ופירש ה"ייטב לב" ז"ל דהנה ידוע מה שכתבו הספה"ק דלכן גאולת מצרים לא היתה נצחית, יען שהיתה ע"י שליח בשר ודם, שהוא ג"כ אינו נצחי, והיינו ע"י משה ואהרן, אבל הגאולה העתידה תהיה נצחית כי תהיה ע"י הקב"ה שהוא נצחי. ז"ש: "ושמתי פדת (חסר וי"ו) בין עמי ובין עמך", כי הגאולה (הפדות) לא תהיה שלימה, ומדוע? עז"א כי "פדות שלח לעמו" כי הגאולה היתה ע"י שליח, אולם "כי עם ה' החסד", כלומר אם השי"ת יעשה עמנו חסד ויגאלנו אז — "והרבה עמו פדות".

וזהו כוונתו של ישעי' הנביא שאומר: "ישראל נושע בה'" כלומר, אם הישועה תהיה מאת הקב"ה, אז — "תשועת עולמים" (ישעיה, מ"ה, י"ז).

•

אב בית־הדין בקהלת סיגעט הי' הרה"ג ר' שלמה העלער הי"ד, ששמו הלך לפניו כיהודי פיקח וגם כמומחה בכל הויות העולם. פעם פנו אליו שני סוחרים, שרצו לפתוח חנות בשותפות. הגאון ר' שלמה העלער כתב להם חוזה שהכיל התחייבויות הדדיות קשות ביותר, והתנאים בחוזה לא היו לקורת רוחם של שני הסוחרים.

אמר להם הרב העלער, אספר לכם סיפור ואת הנמשל תבינו בעצמכם: בתום מלחמת העולם הראשונה, ביתרו המעצמות הגדולות את שטח גרמניא שהפסידה במלחמה וקבעו גבולות חדשים. הי' מושב נידח בגאליציא, שהגבול החדש עבר בין הכפר ובין בית־הקברות היהודי. אמרו אנשי השלטון הפולאני והגרמני — ומה בכך, כמה לוויות יש בשנה בקהלה קטנה זו? — שלוש או ארבע. בכל פעם שתהי' הלוי' יקבלו המשתתפים אישור לעבור את הגבול ולחזור הביתה.

אולם במרוצת הזמן נעשו הדברים חשודים בעיני אנשי משמר הגבול ופקידי המכס. ההלויות התחילו להתרבות... מספר המשתתפים פחת והלך ובני המשפחה של הנפטר לא בכו בכלל...

פעם "התנפלו" חיילי משמר הגבול ופקידי המכס על הלוי' כזו ודרשו מהמשתתפים לפתוח את הארון... אזי, כל המשתתפים התחילו לבכות בקול גדול...

אמר להם המבריח הראשי, הלא הזהרתי אתכם מראש ואמרתי לכם: "אם לא בוכים קול דממה דקה בהתחלה, אז בוכים בקול גדול בסוף..."

הבדחן מסיגעט

בעיר סיגעט חי בדחן ששמו הלך לפניו ברחבי מדינת אוסטריה – הונגאריה, ושמו הירש לייב גוטליב, הוא היה משמח את כל אנשי הקהלה לרגלי מסיבות מצוה. הוא חי בתקופת כהונתו של ה"קדושת יום טוב" וה"עצי חיים". הצטיין מבדחנים אחרים בכך שהיה תלמיד חכם גדול ולא השתמש במלים גסות ובניבול פה. למרות שהיתה בו נטיה להשכלה ולציונות, התייחסו אליו בסלחנות, מכיון שלא קבלו ברצינות את דבריו ואת חרוזיו. הוא היה מסוגל לבדר בבדיחותיו קהל גדול של תלמידי חכמים ובני תורה במשך כל שעות הלילה.

סיפר לי דודי, הרה"ג ר' שמעון עהרנפעלד ז"ל, רבה של קהלת מיהאלוביץ (נכד מרן ה"חתם סופר"), שערך פעם חו"ק בחתונה של אחד מבעלי הבתים העשירים שלו, שהשתתף בה הבדחן הירש לייב, שבא במיוחד מסיגעט. בתוך המשתה, הוריד הבדחן את נעליו, עלה על השלחן בגרביים ופנה לכל הרבנים שהיו מסובים שם, בכדי שיגידו לו מדרש על פסוק בפרשת השבוע. חלק מהרבנים אמרו לו מדרשים נכונים וחלק מהרבנים בדו מדרשים מלבם ואמרו לו. הוא התחיל לשאת את דבריו במנגינה, בלוויית מקהלה מאולתרת מבין האורחים, בדרך בדיחה והלצה, וכל זאת בחרוזים והיה מפרש את כל המדרשים הנכונים והלא נכונים וקשרם לפרשת השבוע ולחתונה, על צד הטוב ביותר. בדרך כלל, היה הרב ממיהאלוביץ הולך הביתה מיד לאחר ברכת המזון ושבע ברכות, אבל בחתונה זו נשאר עד הבקר, כי לא יכול היה לעזוב את הירש לייב מסיגעט. אמר לי הדוד: "בכל ימי חיי לא צחקתי כ"כ הרבה כמו באותו ליל חתונה. הדבר המבדח ביותר היה כשהזמין הירש לייב את האורחים המכובדים אחד אחד לרקוד עם הכלה "ריקוד מצוה" והיה עושה כל אחד ללעג ולקלס, ומאות אנשים נשים וטף היו צוחקים עליו". הרב ממיהאלוביץ סיים את דבריו ואמר: "אבל ליל הבדיחה וההצגה הזאת עלה לי ביוקר, כי הייתי נאלץ לתת לבדחן הירש לייב את כל התשלום שקבלתי עבור עריכת החופה והקידושין ובלבד שלא יזמין אותי לרקוד ושיוותר עלי..."

*

פעם שאלו בעל ה"קדושת יום טוב" בשמחה של מצוה, כטוב לבו ביין: "הירש לייב, למה לא נעשית רב?" והשיב: "אינני ראוי לכך", והוסיף: "אני בטוח שאם הרב מסיגעט היה תלמיד חכם, היה נעשה גם כן בדחן כמוני..."

*

הוא היה אומר "למה עושה החזן קידוש בליל שבת לאחר קבלת שבת בבית הכנסת ואילו במוצאי שבת עושה הבדלה בבית הכנסת השמש ולא החזן? כי חז"ל אמרו: "אם אין דעת הבדלה מנין?" (ירושלמי, ברכות, פ"ה, ה"ב) ועל חזן אומרים שהוא שוטה, ולכן הוא אינו מסוגל לעשות הבדלה.

*

השוחט מהכפר סטרימטרא ביקר אצל הרב, המרא דאתרא בסיגעט, עם הסכינים שלו ביום ראש חודש, כמו שהיה מקובל. פרץ ויכוח חריף בין הרב והשוחט, והשוחט התחצף אל הרב, בתגובה אסר הרב את שחיטתו במקום. השוחט חזר לכפרו ולמחרת הלך לבית המטבחיים כדרכו ושחט בהמות לרוב והקצבים מכרו את הבשר לתושבי הכפר. ביום השני, כשהגיע השליח מסיגעט ובידו המכתב מאת הרב אל

הגבאים, כי שחיטתו של השוחט אסורה והיא כנבילה וטרפה, היה כבר הבשר הנאסר בסירי עקרות הבית. כשנודע הדבר בכפר, רצו הכפריים לעיר סיגעט בצעקות — מה יעשו עם הבשר שקנו כבר בכסף מלא? נפגשו עם הבדחן הירש לייב גוטליב והוא אמר להם: "קחו את הבשר ותלו אותו בעשן, ותעשו בשר מעושן". לאחר שבועיים בא השוחט לסיגעט וביקש סליחה מאת הרב והרב שוב התיר את שחיטתו. שלח להם הירש לייב ליהודי כפר סטרימטרה "אפשר להוריד את הבשר ולאכלו, כי כשר הוא למהדרין..."

•

והנה צרור מהחידודים של הבדחן הירש לייב:

מה ראה יוסף לקפח את חייו של שר האופים ולא פתר גם לו את חלומו לטובה? התירוץ, מה כתוב בשר המשקים: "ויספר שר המשקים", כלומר, שספר ומנה מידו לידו של יוסף... ובדין הטיב יוסף עמו, שפתר לו חלומו לטובה. אבל שר האופים מה כתוב בו: "ויאמר שר האופים", כלומר, באמירה בעלמא רצה לצאת לידי חובתו. אמר יוסף: "הקמצן הזה — ילך למיתה"...

•

אמר הירש לייב: "הרואה בעל בית מרזח אומר "עושה מלאכה במים רבים", הרואה שקרן אומר: "שהכל נהיה בדברו", הרואה גנב אומר: "בחכמה פותח שערים"...

•

הגמרא אומרת "רבי מכבד עשירים" (עירובין, פ"ו) וקשה: היכן מצינו שכיבדם? וי"ל — רבנו הקדוש אומר במשנה "שלושה פגיעתם רעה חרש שוטה וקטן, החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורין" (בבא קמא, פ"ז א'). לכאורה קשה, היה לו להוסיף גם עשיר שפגיעתו רעה והיינו החובל בו חייב והוא שחבל באחרים פטור, אלא לאו — כאן כיבד רבי את העשירים ולא מנה אותם עם חרש שוטה וקטן.

•

למה התקינו לומר קודם פרקי אבות בשבתות, לפני תפלת מנחה, "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" ופירש ר"ע מברטנורא הוא עוה"ב אחר תחיית המתים, שעתידין לחיות ולעמוד בגופם ובנפשם חיים נצחיים". כי כאשר חוזרים בשבת הביתה מבית הכנסת, עושים קידושא רבא, אוכלים דגים ושותים יי"ש וממשיכים לאכול, בצל וביצה, חמין שמן (טשולענט) מרק ובשר, מעים ממולאים, כרוב ופשטידה מטוגנת והולכים מיד לישון, אם אחרי שינה כזאת אפשר עוד לקום על הרגליים, אז מוכרחים להאמין גם בתחיית המתים...

•

בתפלת "ונתנה תוקף" על גבי המלים "ותשובה ותפלה וצדקה" כתוב: "צום קול ממון". ויש לדקדק, כי "ממון" בגימטריא מאה שלושים ושש, אבל גם "קול" בגמטריא מאה שלושים ושש וגם "צום" עולה מאה שלושים ושש, מלמד שהכוונה על הכל רק ממון, כלומר, אפשר לקנות את החיים הטובים בכסף...

למה סירב המלאך לגלות את שמו ליעקב (בראשית ל"ב כ"ט)? כי ראה שיגיע עת שאנשים יהיו קלי דעת וכאשר הבעל יביא את הבשר מהאטליז, תצעק האשה: "למה הבאת לי רק עצמות ולמה לא קנית מהחלק האחורי, שהוא רק בשר?" אזי

הבעל יסביר לה את הענין של גיד הנשה ועל המלאך שנגע בכף ירך יעקב, ואז האשה תקלל את המלאך...

*

הירש לייב היה מתבדח: למה צוותה התורה, "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא", משום שיש לו אשה משחררים אותו מהצבא? התירוץ, כי בדרך כלל בבית של זוג צעיר ישנן קטטות בשנה הראשונה, ומי שמלחמה נטושה בבית שכו, לא שולחים אותו למלחמה, כי אין מערבין מלחמה במלחמה...

*

"מה הנס הגדול במגילה? התירוץ: "אין אסתר מגדת" למרות שחז"ל אמרו, כי תשעה קבים שיחה בעולם נטלו נשים, ואם למרות זאת, יכלה אסתר לשמור סוד, אכן זהו מעשה נסים..."

*

מרגלא בפומיה: המן היה טיפש גדול שנתן עשרת אלפים ככר כסף למלך אחשורוש כדי להשמיד את היהודים. הוא היה צריך לתת את הכסף ליהודים שיחלקו ביניהם ואז בשעת החלוקה היו הורגים אלו את אלו...

*

הוא הי' אומר, חז"ל קבעו "שלוחי מצוה אינן ניזוקין" ואמר הגאון ר' אייזל מסלונים, פירוש הדבר — שהשליחים שעוסקים במצוה, אין להם נזק ואינם מפסידים משליחותם...

*

בעיר סיגעט כל יהודי מתנהג כשורה, אבל אם הוא נוסע למקום שלא מכירים אותו, אז הוא יוצא לתרבות רעה. וז"ש "לך לך מארצך וכו'" למקום שלא מכירים אותך ואינך מתבייש לחטוא, שם "ואעשך "לגוי גדול"...

ובזה מובן מה שאמרו הז"ל ש"חמי טבריא נשארו מן המבול" (סנהדרין, ק"ח), מאי טעמא? כדי שלא תקשה למה הביא ד' מבול להרוג את העולם. אם אנחנו נראה איך מתנהגים אנשים ונשים במקומות של מעינות מרפא, נצדיק את הקב"ה שהביא מבול לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים.

*

לקבצן אין לו עולם הזה ואין לו עולם הבא: עולם הזה אין לו מכיון שהוא עני ואביון ו"בתר עניא אזלא עניותא", ועולם הבא אין לו, כי הרבנים מקילים לו ומתירים לו לאכול כל הטריפות ובעולם הבא יתן עליהם את הדין.

*

בימיו של הירש לייב היו כמה סוחרים בסיגעט שעשו להם רכוש ע"י "פשיטת רגל" (כלומר, שסירבו לשלם את חובותיהם) ולאחר שיצאו מבתי הסוהר, פתחו שוב חנות על שם נשותיהם. על זה אמר הבדחן גוטליב: "נגיד שמא — אבד שמה", פירוש הדבר — מי שרוצה להיות נגיד, אובד את שמו.

פושטי רגל התרבו עד כדי כך, שגוטליב התלוצץ פעם: "רבותי, דעו לכם כי ליהודי חסיד אסור לעבור ברחוב היהודי בסיגעט רק עם מקלו בידו, כדי לא לעבור לבד בין שתי שורות נשים (כי משני צדי הרחוב היו שלטים בשמות נשים).

*

כפי שאמרנו לעיל, לאחר פטירתו של הה"ג הצדיק ר' חנניא יום טוב ליפא טייטלבאום, בעל "קדושת יום טוב", נשארו שני בנים: הרה"ג ר' חיים צבי, שמילא את מקום אביו ברבנות ובאדמו"רות בסיגעט והרה"ג הצדיק רבי יואל, שהיה אברך צעיר, לאחר חתונתו עם בתו של הרה"ג ר' אברהם חיים הורוביץ, רבה של פלאנטשה. חסידי סיגעט שהתגוררו בסאטמער לקחוהו לבית מדרשם כאדמו"ר. בימים ההם, היה המרא דאתרא של סאטמער — הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד זצ"ל. אולם, רבי יואל הצעיר העדיף להיות רב ולא אדמו"ר ולכן עזב את ה"קלויז" של חסידי סיגעט בסאטמער וקיבל משרת רבנות בכפר ייעלניצא. הוא נסמך להוראה מרבה של סאטמער ומהרב הגאון ר' שמעון גרינפעלד מסענמיהאלי ומהרה"ג ר' שלמה לייב טאבאק, בעל "ערך שי" מסיגעט.

מהכפר ייעלניצא עבר הרב ר' יואל לכפר אורשיבה (קארפאטו־רוס) ומכאן נתקבל למלא את כסא הרבנות בעיר קרולע (טראנסילבניא). כאן הקים ישיבה גדולה וכאן מתחילה ה"קאריירא" שלו, הן כרב והן כאדמו"ר, כי בינתיים נפטר אחיו ורובם של חסידי סיגעט הצטרפו אליו. הרב ר' יואל טייטלבאום נעשה כוכב עולה בשמי החסידות בטראנסילבניא, בעיקר בשל תכונותיו המיוחדות והיוצאות מן הכלל. בזמן שאחיו המנוח, רבה של סיגעט, היה איש עממי ורודף שלום, שעסק בכיבוי אש המחלוקות בקהלתו, היה הרה"ג ר' יואל אדם אגרסיבי, שבערה בו קנאת ד' צבאות. ובכל זאת, חוט של חסד היה משוך עליו והקסים את מעריציו, בחכמתו, בתורתו ובחסידותו. השפעתו על קהלות מחוז טראנסילבניא גדלה מיום ליום והחסידים והאוהדים שלו התרבו ומילאו את הארץ.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשהרעיון הציוני התחיל להכות שורשים ברחוב היהודי ולפלוש לקהלות ולבתי הכנסת, היה האדמו"ר מסאטמער (כי בינתיים עבר מקהלת קרולע לקהלת סאטמער) מראשוני הרבנים בטראנסילבניא שהתנגדו לתנועה הזאת, מכיון שבראשה עמדו משכילים וכופרים. רובם ככולם של רבני טראנסילבאניא הצדיקו את עמדתו, פרט להרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער ז"ל, רבה של קלוזנבורג, כן היו רובם של רבני מחוזות מולדוביא, בוקובינה והעיר בוקרשט חברים במפלגות דתיות ציוניות. בטראנסילבניה היתה קהלה אחת בשם "האצעג", שרבה ר' ישראל טאובער, היה ציוני פעיל. בבית הכנסת של קהלה זו נתן הרב שיעורים בעברית בין תפלת מנחה וערבית ובסיום התפלה שרו כל המתפללים את "התקוה".

אולם, לאחר תקופת השואה, חל מפנה בעמדת הרבנים בטראנסילבניא, שנשארו בחיים. כמעט כולם הצטרפו ל"אגודת ישראל" ופעלו למען עלייה מאורגנת והמונית לארץ ישראל. האדמו"ר מסאטמער היה יוצא מן הכלל, הוא נשאר עקבי במאבקו והמשיך במלחמתו הקיצונית ויצא בחרב ובחנית, בעל פה ובכתב לא רק נגד הציונים, אלא גם נגד ישוב ארץ ישראל. כפי שמסרו לי אנשים נאמנים, הוציא האדמו"ר מסאטמער כתבי פולמוס נגד מדינת ישראל והוא הקים "אידיאולוגיא" משלו, בהסתמך על מאמרי חז"ל בתלמוד.

בהקמת מדינה יהודית לפני ביאת המשיח, אפילו ברוח התורה, הוא רואה משום הפרה של שלוש השבועות המובאות בגמרא: "ג' שבועות הללו למה,

(השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו') אחת שלא יעלו ישראל בחומה (ופירש"י יחד, ביד חזקה) ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם ואחת שהשביע הקב"ה את עובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי" (כתובות, קי"א).

זאת ועוד: לפני דברי ר' יוסי ברבי חנינא הנ"ל, מדברת הגמרא בשבחו של הדר בארץ ישראל, וכתבו התוספות בזה"ל: "והיה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בארץ ישראל, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם".

כאמור, לפי השקפתו של האדמו"ר מסאטמער (שליט"א) [זצ"ל]:

א) אסור להקים מדינה יהודית בארץ ישראל לפני ביאת משיח צדקנו, אפילו ברוח התורה והמסורה.

ב) כל הדברים שנאמרו בגמרא בשבחה של ארץ ישראל, אינם נוהגין בזמן הזה. אך, היא אינה פחותה ממדינה אחרת בעולם ולכן בדיעבד מותר לעלות לא"י אבל רק ביחידות ולא בקבוצות מאורגנות.

ג) צריך להיבדל מהציונים ולהחרימם, כאשר עשו יהודים חרדים בהונגאריא, בעת הפילוג בין אורטודוקסים לריפורמים, כי אין שלום עם רשעים.

ד) יש להתרחק גם מאלו (אפילו אם הם תלמידי חכמים ויראי ד'), שמשתפים פעולה אתם, או מקבלים מהם תמיכה כספית אפילו למטרה קדושה, כמו החזקת בתי תלמוד תורה וישיבות, כי אלו הם "חכמים משוחדים"...

אין בדעתי להתווכח עם האדמו"ר מסאטמער, כי אין לי כל ספק שהוא מתכוון לשם שמים, ברצוני רק להרגיע את מצפוני, לפני שאני עולה לארץ הקודש ולבדוק האמנם אני נוהג על פי התורה. זאת ועוד: קראתי בעתונים, כי "אגודת ישראל" הקימה שיכון בעיה"ק ירושלים, בשביל רבנים קשישים שעולים מן הגולה, בסיוע מענקים שהיא מקבלת מאת הממשלה הציונית.

עיינתי בספרים הקדושים ומצאתי, כי מצוות ישיבת ארץ ישראל נוהגת גם בזמן הזה ואפילו בתנאים הקיימים כיום. אולם, לפני הכל, עלי לציין, כי נר לרגלי היו לא המאמרים והאגדות בש"ס ובמדרשים, אלא ההלכות הקבועות ודעת הפוסקים של אדירי תורה שפסקו הלכה למעשה.

א) הרמב"ן היה הראשון שמנה את מצוות ישוב ארץ ישראל, אפילו בזמן הזה כמצוות "עשה" מן התורה, והוא בעצמו קיים את המצוה הזאת הלכה למעשה (עיין ספר המצוות להרמב"ן, והשמטות לגיטין, ב' א', אות ג').

אמנם, הרמב"ם לא מנה מצוה זו בכלל מנין המצוות, כי לפי דעתו מצוות הכיבוש נהגה רק לשעתה בימי יהושע, ומצוה שאינה נוהגת לדורות אינה נמנית בתרי"ג מצוות. מכל מקום אף לדעתו, מדרבנן יש מצוה להתגורר ולשבת בארץ ישראל, אף בזמן הזה (ועיין פאת השלחן על הרמב"ן בסהמ"צ).

ומה שמובא בתוספות (כתובות, ק"י) בשם רבנו חיים הנ"ל, חולקים עליו כל הראשונים שהוכיחו שאין מצות הישיבה בארץ ישראל מפני קיום המצוות התלויות בארץ, אלא מפני "קדושת הארץ" וקדושה זו קיימת תמיד, אפילו בשעת חורבנה. זאת

ועוד: מי שרוצה לקנות לו קרקע בארץ ישראל, יכול לקיים את כל המצוות התלויות בארץ ומי מעכב בידו (שו"ת מהרי"ט, ח"ב, סי' כ"ח, שו"ת מבי"ט, ח"א סי' רמ"ה). לכן, יש שאומרים שרבנו חיים לא אמר אלא כשיש סכנה בדרכים (שו"ת הרשב"ש סי' ב', ועי' הגהות מרדכי; סוף כתובות ותש' הרא"ש שבב"י אהע"ז סי"ס ע"ה).

ב) השל"ה הקדוש, שעלה לארץ ישראל, כותב: "כי מה שמובא בתוספות (כתובות, ק"י, הנ"ל) לא מסתברא ואין להשגיח בה, ואף עתה בחורבנה היא בקדושתה והיא ארץ אשר ה' דורש אותה" (של"ה, שער האותיות, אות "קדושה").

ג) מרן ה"חתם סופר" זצ"ל כותב בתשובה: "...לכ"ע קדושת שניהם (ארץ ישראל וירושלים) קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות העולם לא נשתנה ולא ישתנה, אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר ארץ ישראל. וגם הרמב"ם דלא מנה למצות עשה ישיבת ארץ ישראל כמו שחשב הרמב"ן, במניין המצות, מכל מקום מודה ביתר שאת בקדושה בזמן הזה" (שו"ת חי"ס, חיו"ד סי' רל"ד).

ד) הרמב"ם פוסק דלצורך מילה אסור לומר לעכו"ם ביום שבת לעשות מלאכה דאורייתא (פרק ב' דמילה, ה"ט), ובהלכות שבת (פ"ו הל' י"א) פוסק הרמב"ם שהלוקח בית בארץ ישראל מן העכו"ם, מותר לומר לעכו"ם לכתוב לו שטר בשבת (ואע"ג שכתיבה מלאכה דאורייתא) משום "יישוב ארץ ישראל לא גזרו בדבר זה". ומפרש רש"י (במס' גיטין, ח') "יישוב ארץ ישראל — לגרש עובדי כוכבים ולישב ישראל בה". וכן משמע בפירוש מדברי התוספות (שם) ומדברי תוספות במס' בבא קמא, (דף פ').

ה) כלל הוא, כי כל מה שדנו חז"ל בקדושה ראשונה, אם קידשה לעתיד לבוא או לא קידשה, כל זה אינו אלא בנוגע לחיוב המצוות התלויות בארץ בלבד, אבל קדושת הארץ כולה לגבולותיה שבתורה וטהרתה, ומעלתה לחיים ולמתים והיותה נחלת ד', לא נגרע ממנה דבר, לא בזמן גלות בבל ולא בזמן גלותנו היום, וקדושת עולמים היא עד סוף כל הדורות (עי' שו"ת מהרי"ט ח"ב חיו"ד סי' כ"ח, ותשב"ץ ח"ג, סי' ר').

ו) המלבי"ם אומר, כי ישוב ארץ ישראל יהיה קודם ביאת המשיח, בפירושו לפסוק "בטרם תחיל ילדה" וזה לשונו: "נבא כי זמן רב לפני ביאת הגואל, יתקבצו אנשים מועטים מבני הגולה ויקבעו דירתם בירושלים, ואחר שנים רבות שישבו שמה יבואו להם החבלי לידה שהיא מלחמת גוג ומגוג ואז יתחיל הקיבוץ הגדול הכללי וכו'... שהוא שנים רבות לפני זמן הגאולה" (מלבי"ם, ספר ישעיה, ס"ו, ז').

ז) אשר לשלוש השבועות המובאות בגמרא הנ"ל, פוסק הבית יוסף בשלחן ערוך: "שנים שנשבעו לעשות דבר אחד ועבר אחד מהם על השבועה, השני פטור ואינו צריך התרה" (יורה דעה, סי' רל"ו, ו') ואומר הרב הגאון רבי צבי חריף ז"ל, כיון שהגוים עברו תחילה על השבועה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי, אלא גזלו, שדדו, רצחו, שרפו והרגו ללא חמלה רבבות אלפי ישראל בצורה אכזרית ונוראה וביטלו את השבועה, ממילא אין תוקף כבר לשבועה ומצוה לעלות לישראל בהמונים ולכבוש את הארץ.

ח) האיסור שצריך לנדור הנאה מהשלטון הציוני ולהתייחס אליו כמו שהתייחסו יהודי הונגאריא החרדים לריפורמים בעת הפילוג, אינו מתקבל על הדעת, כי התנאים הקיימים בתחום הדתי בארץ ישראל אינם דומים בכלל למאבקם של יהודי הונגאריא

החרדים לפני מאה שנה. אז, רצו ה"משכילים" להשתלט על הקהלות, להרוס את בתי "תלמוד תורה", לבטל את הישיבות, להחליף את הרבנים היראים עם "דוקטור רבאים" כופרים ולבצע שינויים בבתי הכנסת ובסדורי התפלה, במדינת ישראל, כפי שידוע לי, יהודים שומרי תורה ומצוות ממילא נפרדים מהציוניים החופשיים, ויש להם רשת חינוך עצמאי ובתי "תלמוד תורה" וישיבות ובתי דינים וקהלות שהם מנהלים באופן אוטונומי ובראש המוסדות הדתיים נמצאים רבנים גדולי תורה, ראשי ישיבות רמ"ים ומורים יראים ושלימים, שמחנכים את תלמידיהם ברוח התורה והמסורה. אם כן, למה שיהיה אסור לקהלות ולמוסדות האלו לקבל תמיכה מאת השלטון הציוני, מכספי הצבור שגובים גם מאזרחים דתיים — משלמי מסים?!

ט) הרמב"ם (הל' סנהדרין פרק כ"ו, ז') כותב שכל הדן בערכאות עכו"ם, הרי זה רשע וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו, אבל אם היה בעל דינו גבר אלים ואינו יכול להוציא כספו ממנו בדיני ישראל משום שאינו ציית דינא, אז נוטל רשות מבי"ד ומציל ממונו בערכאות עכו"ם מיד בעל דינו. וקשה: איך מותר להיות רשע ומחרף ומגדף ומרים יד בתורת משה בשביל שרוצה כסף? התירוץ: כדי "להציל" ממונו שמגיע לו עפ"י דין, מותר ללכת לערכאות. ולכן, אם מדובר בקבלת כספים לשם אחזקת ישיבות ובתי תלמוד תורה וסידורים שונים לטובת הדת, אז מותר לשבת ע"י החילוניים "ולהציל" את הכספים האלו.

זאת ועוד: כשגדולי תורה בהונגאריא לפני הפילוג, השתתפו בקונגרעס שזימן שר הדתות בבודאפעשט, אם נציגי הקהלות החילוניות היו מסכימים לתנאים שלהם, לא היו נפרדים מהם והיו ממשיכים לשתף פעולה אתם (כמבואר בשו"ת מהר"ם שיק, או"ח סי' ש"ט) כמו שעשו רבני רוסיא ופולין, ולקבל מהם כספים לתקציבי המוסדות הדתיים, אז למה שיהיו הציוניים יותר גרועים מהריפורמים?

האם בקהלות האורטודוקסיות באוסטריא—הונגאריא לא קבלו תרומות מיהודים חילוניים לאחזקת מוסדות הקהלה? האם "בדקו אי פעם ציציות" של נדבנים, שנדבו סכומים גדולים לבניית בתי כנסת, מקואות, ישיבות ואחזקתם?!

האם הציוניים הם יין נסך או חמץ בפסח שאסורים בהנאה? אז למה צריך להחרימם ולמה אסור לשתף פעולה אתם בדברים שאין להם קשר לדת. בהונגאריא, בעידן הפילוג, ידעו החרדים כי הכניסה לבית כנסת ריפורמי אסורה וכן אסורה השחיטה הריפורמית, אבל בנושאים אחרים ובמיוחד בתחומי צדקה וגמילות חסדים היה שיתוף פעולה בין האורטודוקסים לריפורמים, כגון: בעניני "חברה קדישא", בתי חולים, מושב זקנים, בית יתומים, קופות גמ"ח ועוד.

מה עוד, הלא גם האדמו"ר מסאטמער, כשהיה במצב קשה נהנה מ"רכבת ההצלה" שהיתה מאורגנת ע"י חוגים ציוניים ריפורמים ונסע על חשבונם וניצל מאפלה לאורה ומחצר־מות לחיים...

•

חסידים מספרים על זקינו של רבי יואל טייטלבאום — הרב הצדיק רבי משה ט"ב בעל "ישמח משה", שהיה רב באויהעלי שבהונגאריא וניהל שם ישיבה גדולה. לישיבה לא היה בית תבשיל והבחורים אכלו "ימים" אצל הבעלי בתים. אם היה בעל בית שהמטבח שלו לא היה כשר למהדרין, אז לא אכלו אצלו, אלא התרימו אותו

בתרומה חודשית לקופת "חברה מזונות". הבעלי בתים האלו נפגעו, ופנו פעם אל הרב הצדיק בעל "ישמח משה" ושאלו: "ממה נפשך, אם אנחנו איננו יהודים הגונים, אז למה את הכסף שלנו כן מקבלים?" ענה להם הצדיק מאויהעלי ברוב חכמתו: "הלא אתם יודעים, כי אם מתעוררת שאלה על אווז והרב פוסק שזה לא כשר, אז את הבשר אסור לאכול, אבל מותר לתלוש מהאווז את הנוצות וליהנות מהן..."

*

ובכן, בלב טהור ובמצפון נקי וברצון רב אני עולה אי"ה לארץ הקודש ולבי ובשרי ירננו לאל חי שזכיתי לכך, כי לפני עיני מרחפים דברי חז"ל, שהפליגו בשבחה של ארץ האבות ואמרו: "לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה גוים ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל", "כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא חטא", "ואמר ר' יוחנן כל המהלך בארץ ישראל אפילו שעה אחת ומת בתוכה מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר "וכפר אדמתו עמו", "ואמר ר' ענן, כל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח, ואינו דומה קליטתו מחיים לקליטתו לאחר מיתה" (כתובות, ק"י, קי"א, מדרש משלי, פי"ז) וכן פרשו חז"ל "ותוליכנו מהרה קוממיות לארצנו", כלומר בקומה זקופה ולא ע"י גלגול מחילות.

והרב הצדיק מאויהעלי הנ"ל בספרו "תפלה למשה" על תהלים, מפרש את הפסוק "שתולים בבית ד' בחצרות אלקינו יפריחו" בזה"ל: "עתידין בתי כנסיות ובתי מדרש שיקבעו בירושלים והנה הקבועים בהם יכנסו בהם ויפרחו לירושלים עמהם והבן כי נכון ואמת הוא בס"ד"...

הרב הגאון רבי יצחק צבי סופר
מטמשוואר

קהלת טעמעשוואר

הראשונים שיסדו את הקהלה היו יהודים ספרדים, שבאו מקושטא והיו מגולי ספרד. בתקופה שהתורקים כבשו את חצי האי באלקאן, נתנו ליהודים לבוא לאזורים האלו בעניני מסחר. יותר מאוחר התיישבו כאן גם יהודים אשכנזים שהגרו מגרמניא ומאוסטריא — הונגאריא.

המנהיג הרוחני הראשון שאירגן את המוסדות הדתיים בקהלה היה הרה״ג ר׳ דוד אופנהיים בעמח״ס ״נחלת דוד״, נכדו של המנהיג הדור ומרביץ תורה, הרה״ג ר׳ דוד אופנהיים בעמח״ס ״נשאל דוד״, שהיה קודם רב בניקלוסבורג ואח״כ רב המדינה בפראג. לאחר פטירתו של ר׳ דוד אופנהיים (השני), ירש את מקומו ברבנות בנו הרה״ג ר׳ יהושע צבי אופנהיים, שהתייחס באהדה לחוגים בקהלתו, שדרשו שינויים. מכיון שהקהלה הצטרפה בעת הפילוג הארצי לכת הריפורמים, פרשו הימנה היהודים החרדים וייסדו לעצמם קהלה אורטודוקסית בפרבר המפעלים.

העיר טעמעשוואר מחולקת לארבע שכונות . המרחק ביניהן — כתחום שבת ובכל אחת נמצאת קהלה נפרדת ובית כנסת משלה. הקהלה ברובע המפעלים (פאבריק־שטאט) היתה קטנה, אבל רובם ככולם של הבעלי בתים היו אנשים שומרי תורה ומצוות. רבה הראשון היה הרה״ג ר׳ חיים יהודה לעווי ז״ל. לאחר פטירתו מילא את מקומו, חתנו, ידידי הרה״ג רבי יצחק צבי סופר שליט״א, בעמח״ס ״מספר סופר״, אחיו של הרה״ג ר׳ מנחם סופר מוואשארהעלי.

בקרבת העיר טעמעשוואר ישנו ישוב מרפא בשם ״בוזיאש״ מבורך במעינות מים המומלצים למחלות לב וכלי הדם. כאן נפגשנו במשך שנים, באחד מחודשי הקיץ, עם הרב הגאון ר׳ יצחק צבי סופר שליט״א, ותוך כדי הטיולים בגינת מקום המרפא שוחחנו בדברי תורה, בשיחות חולין והברקות של תלמידי חכמים ובהוויות עולם. הוא יהודי אשכנזי פרוש מובהק, למרות כי מרבית אנשי קהלתו היו חסידים, אך כולם הערכו וכיבדו אותו בשל גדלותו בתורה ובשל תכונותיו התרומיות.

*

פעם שוחחנו על כך, האם התורה היא בירושה, כי חלק לא מבוטל של רבני אוסטריא — הונגאריא לא היו בני רבנים ובראשם הרב הגאון רבי מרדכי בענעט ז״ל מניקלושבורג בעל שו״ת ״פרשת מרדכי״, שעשה את ה״קאריירא״ הגדולה ביותר ונעשה רב המדינה וידידם של רבי עקיבא איגר, ומרן ה״חתם סופר״ ורבי יעקב מליסה בעל ״חוות דעת״.

הגאון רבי מרדכי בענעט

כאמור, היה רבי מרדכי בענעט בן להורים פשוטים ביותר. כשרבני המדינה ושרי הממשלה כיבדוהו ביותרת הכבוד ובחרו בו כרב הראשי של מדינת מעהרן, בא אביו, ר׳ אברהם, הביתה ואמר לאשתו: ״האם שמעת את החדשות לאה? הבן שלנו השכיר את עצמו לא רק לקהלת ניקלושבורג אלא לכל המדינה...״ למרות זאת, נהג רבי מרדכי בענעט, שהיה לא רק גדול בתורה אלא גם צדיק בכל דרכיו, כבוד גדול באביו, שהיה רוכל והתגורר בכפר שע״י ניקלוסבורג. הוא היה רגיל לבוא בכל שבוע ליומא

דשוקא עם שקו על כתפו ולמכור את סחורתו. מספרים, כי רבי מרדכי בענעט הלך בכל פעם לקראתו, נטל ממנו את שקו הכתיף אותו על שכמו וסחב את השק עד השוק...

כל ימיו הסתפק באכילה מועטת ומצומצמת וכך מצאו כתוב בסידור התפלה שלו: "הריני נודר לד' אלקי צבאות, לבלתי אהנה מהנאת עולם הזה זולת מה שהוא לצורך גדול ולתועלת בריאות גופי"... וצדיק זה, שהיה מקמץ לצורך עצמו היה פזרן בשביל אחרים, שהיו זקוקים לעזרה ולתמיכה. פעם לפני פסח היה במצוקה גדולה והיה חסר לו סכום גדול למפעל הצדקה שלו. מה עשה? הכריז בכל בתי הכנסת בניקלוסבורג שהוא מוכן להעניק תואר "מורנו" לכל בעל בית שיתרום סכום מסוים ל"קמחא דפסחא"...

*

פעם ביקש רבי מרדכי בענעט נדבה מעשיר קמצן למען יהודי אומלל. אמר לו הגביר: "אני אוהב לתת צדקה רק בסתר, בלי פרסומת, שלא ידע איש מי נתן ומי קיבל". אמר לו רבי מרדכי בענעט: "כמה מפליא ומוזר הדבר, העבירות שאתה עובר עליהן בסתר, יודעים בכל העיר והצדקות שאתה נותן בסתר, לא שמענו עליהן"...

*

מרן ה"חתם סופר" הורה איזה הלכה ואמר לו הדיין: "הן אמת שההלכה כן, אבל — פוק חזי מה עמא דבר"! על זה השיב לו ה"חתם סופר": "מה אתה חושב, מי "עמא דבר"? אני ורבי מרדכי בענעט, ולא אנשים פשוטים..."

*

הריפורמים שנאו את רבה של ניקלוסבורג תכלית שנאה משום שרדף אותם במלחמת חרמה. לאחר פטירתו, אמר אחד הספדנים לפרש מ"ש במגילת אסתר: "כי מרדכי היהודי וכו'... ורצוי לרוב אחיו". לכאורה קשה, למה לא כתוב "רצוי לכל אחיו". מכאן סימן, כי הצדיק האמיתי כמו מרדכי היהודי, שנאבק על קיום מצוות התורה ויוצא למלחמה נגד הכופרים, אינו רצוי לכל אחיו אלא "לרוב אחיו" בלבד...

*

הרב הגאון רבי מרדכי בענעט נפטר באופן פתאומי בהיותו במרחץ קארלסבאד (צ'כיא) וקברו אותו בעיירה ליכטענשטאט הסמוכה. אולם, לאחר תשעה חודשים התיר מרן ה"חתם סופר" (כנזכר בספר שו"ת שלו), להעביר את עצמותיו לניקלוסבורג, כי אנשי קהלתו מאד רצו שיקבר שם. ואמר הח"ס שלכן היה מוכרח הצדיק לבוא לידי כך, לפי שהיה בצעירותו חתן עם נערה אחת בקארלסבאד וביטל את השידוך ובייש בתולת ישראל...

*

פעם התגלגלה שיחתי עם ידידי הרב מטעמעשוואר על יהדות הונגאריא, שזכתה להמציא שלושה גדולי תורה לעיה"ק ירושלים בתור רבני העדה החרדית. לכאורה היו המייסדים הראשונים של הקהלה האשכנזית בירושלים יוצאי ליטא, מתלמידי הגאון מווילנא, שעזבו את העיר צפת אחרי רעידת האדמה המפורסמת ועברו לירושלים. פרנסי קהלות ליטא, שמרכזם היה בווילנא, קבעו כי המנהיג הרוחני בקהלת ירושלים יהיה הרה"ג הצדיק ר' שמואל סאלאנט זצ"ל, שעמד בראש הקהלה האשכנזית במשך שבעים שנה.

הצדיק ר' יוסף חיים זונענפעלד

כשהתקרב למאה, צוה לחסידיו שיקבלו במקומו את הרה"ג הצדיק רבי יוסף חיים זונענפעלד זצ"ל. במשך עשר שנים סרבו הליטאים לקבלו בתור "מרא דאתרא ישראל", משום שהיה ממוצא הונגארי... בסופו של דבר התרבו ההונגארים בקהלה ועם בחירתו של הרב זונענפעלד זי"ע, מתחילה שרשרת זהב של גאונים וצדיקים הונגארים בראש העדה החרדית. מענין לציין, כי הרה"ג ר' יוסף חיים זונענפעלד היה יליד העיירה וועריבו באוברלאנד (הונגאריא העלית), הרה"ג ר' יוסף צבי דושינסקי היה יליד העיר פאקש בהונגאריא המרכזית, והרה"ג רבי יואל טייטלבאום נולד בעיר סיגעט באונטערלאנד.

*

כשהכתירו אותו לרבה של ירושלים הגיעה אליו משלחת של ראשי העדה החרדית, כדי למסור לו את כתב הרבנות, אולם רבי יוסף חיים סירב לקבלו, עד שהרב הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין צוה עליו ב"גזירת רב", אז פרץ בבכי וקיבל את כתב הרבנות. כשהיה במצב רוח טוב, היה נוהג לכנות את עצמו "רב־פורימי" וכך הוא הסביר את פשר הלצתו: מקובל בעולם למנות רב מיוחד לפורים שקוראים לו "רב־פורימי" ומה הטעם בדבר? — לפי שהרב המקומי של כל השנה, חייב לבסומי עד שלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, אם כן, מה יהיה אם תיווצר שאלת איסור והיתר והרב יהיה שיכור, מי יפסוק את השאלה? לכן התקינו שבזמן שכרותו של הרב של כל השנה, יעמוד רב אחר במקומו בדעה צלולה, המסוגל לפסוק שאלה. וכאן סיים הרה"ג ר' יוסף חיים, ברוב ענוותנותו — גם אני נחשב ל"רב פורימי"...

הרה"ג ר' יוסף חיים זונענפעלד, תלמידו של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, היה מפורסם לא רק בשל גאונותו בתורה אלא גם בשל התנהגותו וצדקתו. כמו רבנו הקדוש, לא רצה ליהנות מבני אדם ואף פעם לא קיבל לא כסף ולא טובת הנאה מאף איש בעולם. מספרים עליו, כי פעם בערב פסח נכנסו אליו מספר תיירים מאמריקא ובקשוהו לחוג את ליל הסדר על שולחנו, מכיון שהגיעו באיחור וכל בתי המלון והמסעדות בירושלים כבר תפוסות. והם לא מבקשים את זה בחינם ונתנו לו כמה מאות דולרים, השתתפות לצרכי הפסח. בחול המועד הלך הרה"צ לבית מלונם של התיירים והחזיר להם את כספם. התפלאו התיירים ושאלו: "למה לקח כבוד הרב מאתנו את הכסף, אם בדעתו היה להחזירו?" ענה הרב: "היתכן שאני אקח כסף, כשיש לי הזדמנות לקיים מצוות הכנסת אורחים? אלא — רציתי שבסעודת ה"סדר" תיהנו משולחני, הנאה שלימה, כדרכו של אדם שאוכל משלו..."

*

על שאלתו של הנציב העליון הבריטי: למה הוא יוצא במאבק כ"כ חריף על הגנת בתי ה"תלמוד תורה" בירושלים. הסביר הרה"צ ר' יוסף חיים: "בתלמוד תורה יונק הילד התלמיד משדי אמו, כל שיטות חינוך אחרים אינם אלא תחליפים מלאכותיים. חוק הטבע והמדע הרפואי קבעו כבר כי שום חלב סינטטי אינו מסוגל לשמש כתחליף מלא לחלב האם..."

*

כששאלוהו, מהיכן האומץ והעוז לצאת למלחמה נגד החילונים, השיב: "בכל לבי אני מאחל להם עולם הבא וכמה שהקב"ה רוצה לתת להם, אין עיני צרה בזה כלל, אבל בעולם הזה עלי לעשות מה שתורתנו הקדושה הטילה עלי לעשות".

*

בעיה"ק ירושלים חי יהודי חסיד וגדול בתורה שבנו יצא לתרבות רעה, היו חסידים שהתחילו לרדוף את היהודי הזה על שמתייחס באהבה לבנו החילוני. על זה הגיב הגה"צ ר' חיים יוסף זונענפעלד: "לכאורה קשה להבין את מצוות שלוח הקן, וכי יכול אדם לתפוס צפור שהיא זריזה ממנו לעוף ולהימלט? — אלא, שבשעה שהאם ישבת בקן שלה והיא מגינה על האפרוחים שלה, אפילו אם היא בוחנת בידיו של הצייד, היא לא עוזבת את האפרוחים, וכך היא נופלת לידיו של הצייד. נמצא שהאדם עומד לנצל את המסירות נפש האימהית של הצפור לאפרוחים שלה. לפיכך אמרה תורתנו הקדושה: "שלח תשלח את האם". כלומר, אין לך רשות לנצל את הרחמנות שלה, כדי ללכוד אותה..." ודפח"ח וש"י.

*

פעם התרעם על יהודים שמאחרים לעלות לארץ ישראל וכך אמר לאחד מראשי היהדות בגולה: "בתפלת מוסף של חגי ישראל אנו מתפללים ואומרים "ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו". לכאורה קשה להבין את כפל הלשון, אלא הכוונה, כי בהתחלה גלינו מארצנו ע"י הקב"ה ואחר כך — התרחקנו בעצמנו מעל אדמתנו".

*

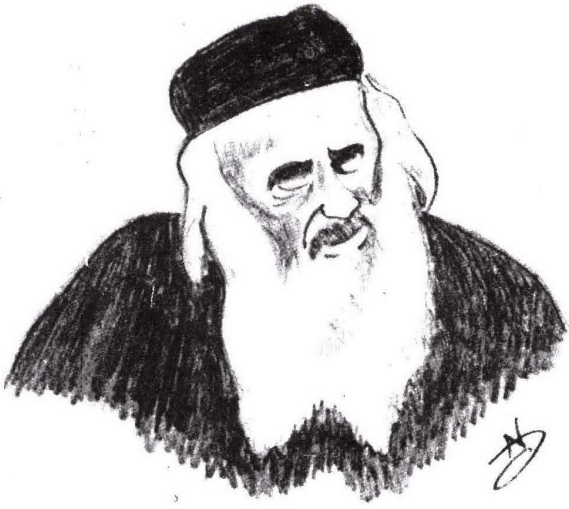
הרה"צ זונענפעלד שאל: "מהיכן מצא משה רבנו אנשים "שונאי בצע" למנותם כשופטים? והוא השיב: כנראה שבעד כסף אפשר למצוא אפילו שונאי בצע..."

*

כשביקר בארץ ישראל נשיא מדינת צ'כוסלובקיא טומאס מאסאריק, שהיה מחסידי אומות העולם, שאל את הגאון ר' יוסף חיים: "איך אפשר לעשות קיבוץ גלויות ואיך יהיה מקום במדינה קטנה זו לכל היהודים בעולם, שיחזרו הביתה?" השיב הרב זונענפעלד: "דוד מלך ישראל מדמה את ציון לאמא ואומר "מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה", ואם ילדים חוזרים לאמא, יש מקום לכולם ואפילו אם היא מתגוררת בבקתה קטנה..."

שוב שאל הנשיא מאסאריק: "אבל המדינה הזאת, אמנם היא "בית לאומי" לכל עם ישראל, אבל היא עניה ביותר, ללא מים, ללא צל, ללא אוצרות טבעיים באדמה, ממה יתפרנסו כאן מיליוני יהודים?" ענה לו הרב זונענפעלד: "אספר לך סיפור. פעם מצא צייד ביער גוזל קטן של נשר, הביא אותו הביתה, הכניס אותו בלול קטן של עופות, יחד עם תרנגולות וברווזים ושכח ממנו. כשהגיע האביב, פתח את דלת הלול ונתן לעופות לצאת לחצר. הגוזל שבמשך הזמן גדלו כנפיו עד שנעשה נשר גדול ויפה, התחיל לעוף והתרומם לשחקים ונעלם בין העננים. כמו כן — העם היהודי כל זמן שהוא בגולה, סגור הוא יחד עם כל מיני עופות שאינם מסוגלים לעוף. שם בגולה הוא כאחד מהם. אבל ברגע שהוא יחזור לארצו, יהיה חופשי ויהיו לו התנאים הטובים לפתוח את כנפיו, אזי — הוא יתרומם לשחקים..."

*

הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד
רבה של ירושלים

הגאון הצדיק רבי יוסף צבי דושינסקיא
רבה של ירושלים

איך נעשה הגאון ר׳ יוסף צבי דושינסקי ז״ל ליורשו של הגאון רבי יוסף חיים זוננפעלד? רבה של קהלת חוסט הגיע לארץ הקדושה כתייר ובימים ההם חלה הגאון הישיש רבה של ירושלים, והרב דושינסקי בא לבקרו. הרופאים אמרו נואש והרב זוננפעלד היה כבר חלש ביותר ורק לעתים רחוקות וזור להכרתו. פתאום התרומם ממיטתו בשארית כוחותיו, פתח את עיניו וברגעיו האחרונים היו שפתותיו דובבות ואומרות: ״הרב דחוסט ישאר כאן״... ובאותו מעמד עלתה נשמתו השמימה. מנהיגי העדה החרדית ראו במלים האחרונות שיצאו מפיו כעין ״צוואה אחרונה״, שהוא מבקש לראות ברבה של חיסט את ממלא מקומו ברבנות העדה החרדית. עוד באותו ערב, אחר לווייתו הגאון, החליטו חכמי ירושלים להכתיר את הרה״ג ר׳ יוסף צבי דושינסקי כמרא דאתרא.

*

כשנפגשתי עם הרה״ג ר׳ יצחק צבי סופר שליט״א במקום הקייט הנ״ל, לאחר השואה, דברנו בכאב לב על השרפה הגדולה אשר שרף ד׳ ועל מיליוני הקרבנות מבנינו אחינו ואחיותינו שנהרגו על קדושת השם. במיוחד זלגו עינינו דמעות על הידידים והקרובים שלנו, רבני טראנסילבניא הצפונית, שלא זכו לקבר ישראל. דברי הספד שנאמרו אי פעם על גדולי תורה, היו מתאימים גם עליהם, מכיון שהיו ביניהם גאונים וצדיקים, חסידים ואנשי מעשה.

*

מספרים על הגאון ר׳ יצחק אטינגער, שהספיד את הגאון ר׳ יוסף שאול נתנזון ז״ל בדברי הגמרא: ״ווי לן דמיתנן״ (ברכות, ל״א) וכך אמר: ״כל זמן שהרב מלעמבערג היה בחיים, לא היינו אנחנו נחשבים לתלמידי חכמים, אבל עכשיו כשהוא הלך לעולמו, אנחנו נחשבים ללמדנים, ולכן — ״ווי לן דמיתנן״ מלשון תני״.

ספדן אחר ציטט את הגמרא האומרת ״כי נח נפשיה דרבי יוסף, נפלו כיפי (גשרים) דפרת״ (מועד קטן, כ״ה), פירוש הדבר — הרב רבי יוסף שאול היה גשר בין המחנות היריבים בקהלתו וידע איך לשמור על השלום.

*

בהלווייתו של בעל ״ערוגת הבושם״ בעיר חוסט, פתח אחד הרבנים הספדנים במשל: ״פעם, נפטרה אשה והניחה בנים גדולים וקטנים, הללו בכו והללו בכו. שאלו לגדולים מדוע אתם בוכים״ והשיבו: בגלל שאיבדנו את אמנו היקרה. שאלו לבנים הקטנים מדוע אתם בוכים? והשיבו אנחנו בוכים לא רק משום שאיבדנו את האם הנאמנה והמסורה, אלא עיקר בכייתנו היא, כי איננו יודעים איזה אמה חורגת תגדל ותחנך אותנו. והספדן המשיך בדבריו: ״כמו כן, מורי ורבותי, אנו דור יתום צריכים לבכות לא רק בגלל שאיבדנו גאון וצדיק הדור, אלא עיקר בכייתנו צריכה להיות, כי מי יודע איזה רב ומנהיג ימלא את מקומו...״

אחד הדיינים המקומיים, אמר לפרש בדברי הספד שלו, בשם רבי ר׳ יונתן, את דברי הנביא ״וקראו למקוננות ותבואינה״ (ירמי׳, ח׳), כי לכן צריך לקרוא למקוננות, שהמה יבכו שהמה יספידו, מכיון שהקרוב לנפטר, מחמת גודל צערו, אין ביכולתו לבכות ולהספיד כראוי, אולם המקוננות הזרות יכולות לקונן כדבעי. ומשו״ה כתוב באברהם אבינו ״ולבכותה״ בכ״ף קטנה כי משום גודל צערו, שהיה קרוב לשרה, לא היה יכול לבכות כל צרכו.

*

על פטירתו של צדיק ומנהיג גדול ברוסיא אמר בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל: "יתומים היינו ואין אב", לכאורה קשה, הלא רחמנות יותר גדולה, אם אין ליתומים — אמא? ויש לומר, כי ההבדל בין אב לאם, שהאב דואג לעתידו של בנו והאם דואגת להווה, כלומר, לתת לו אוכל ובגדים, שהוא זקוק להם יום יום. אם כן ז"ש הנביא: "יתומים היינו ואין אב", אשר ידאג לעתיד שלנו — העוה"ב, כי הצדיק ומנהיג הדור שהיה לנו כמו אב, הלך לעולמו.

*

כשנפטר הרה"צ ר' אברהם יהושע פריינד זצ"ל מנאסוד, קונן עליו אחד הספדנים: "משל, למה הדבר דומה? לאדם שקטף פרחים יפים בפארק העירוני באביב ולא כעסו עליו הבריות. איש אחר קטף פרחים באותו מקום בסוף הסתיו ועורר את רוגזם של העוברים ושבים. הסבירו לו — באביב שישנם פרחים בשפע, מותר לקטוף, אבל לא בסתיו שיש מעט פרחים ולא גדלים אחרים במקומם. כמו כן אם נפטר צדיק ותלמיד חכם בדורות הראשונים, שהיו הרבה בני עלייה, לא היה אסון כל כך גדול כמו היום שאין לנו הרבה צדיקים ואנשי מעשה, רק יחידי סגולה בלבד, ואין אחרים צומחים במקומם..."

*

פעם היה מנהג, כי הרבנים אמרו בהספד דברי הלכה ולבסוף הוסיפו כמה משפטים על הנפטר. וז"ש חז"ל: "סימן טוב למת שלא נספד כהלכה" (סנהדרין, מ"ז), שיש מה להגיד עליו ולא צריך לומר הלכה...

*

כשנפטר סתם בעל בית, צריכים הרבנים להתכונן ולכתוב הספדים, כי קשה ביותר לספוד איש חילוני שאינו שומר מצוות. אבל כנשפטר צדיק, לא צריך להתכונן ולא צריך לכתוב, כי יש בשפע מה להגיד עליו, וז"ש חז"ל: מכה אשר לא כתובה בתורה — זו מיתת צדיקים..."

*

בעל ה"דברי חיים" פרץ בבכי לפני פטירתו ואמר: "לא על זה אני בוכה שאני צריך למות, כי סוף כל אדם למיתה. משהו אחר כואב לי ומדאיג אותי: יודע אני כי לאחר פטירתי יקראו החסידים שלי לאלפי ילדי ישראל בשם "חיים". אם הילדים האלו יתנהגו ברוח התורה והמסורה — יהיה זה לעילוי נשמתי, אבל מי יודע כמה מאות ילדים יהיו חילונים בורים וריקים, כופרים ואפיקורסים ויקראו להם על שמי — "חיים", על זה אני בוכה..."

*

רק אז צריך להקים מצבה על קבר, אם אין בני משפחה ואם אין ילדים, כי בנים המה במקום מצבה, מכיון שהם מסוגלים להנציח את שם הנפטר, אם מתנהגים ברוחו, רוח התורה והמסורה, יותר מאבן דוממת, ללא רוח חיים. וז"ש משה רבנו: "אתם נצבים (מלשון מצבה) וגו' כל איש ישראל טפכם נשיכם"... וזאת הסיבה, כי אבשלום שלא היו לו בנים, היה נאלץ להקים אבן זכרון וקרא לה "יד אבשלום", וזאת ברוח דברי הנביא שאמר לסריסים "ונתתי להם וגו' יד ושם טוב מבנים ומבנות" (ישעיה, נ"ו ה').

"לא תעבור אלי את יהודה הזה ואת המצבה הזאת לרעה" (פרשת ויצא), וי"ל, כי מקובל להשתטח על קברי אבות ושעת צרה, רח הולכים לקבר אבות ביום שמחה של מצוה של ילד ומזמינים את הנשמות להשתתף בשמחה. לכן, בעת הקמת מצבה אומרים (האב או האם) לבניהם ומאחלים להם, שלא יבואו לקבר אבות לשפוך דמעות עבור הרע שפקד אותם, אלא יבואו לקבר אבות בבשורות טובות.

*

הבה ונחזור לנושא שהתחלנו בו — העיר טעמעשוואר.

בתום מלחמת העולם השניה, לאחר שהצבא האדום שיחרר את המדינות באירופה המזרחית, שהיו כבושות ע"י צבאות הנאצים הגרמנים, הוחזרו השטחים בטראנסילבניא הצפונית לרומניא, לאחר שהקהלות בשטחים אלו נחרבו ויהודי הקהלות נהרגו במחנות השמדה ובמחנות עבודת פרך.

כשנתחלקה טראנסילבניא בשנת ת"ש (940) לשתים, נפלו בחלקה של הונגאריה קרוב למאה וחמישים אלף יהודים, ובחלקה של רומניא נשארו כארבעים אלף יהודים. לאחר השיחרור, בשנת תש"ה (945), נשארו בחיים בטראנסילבניא הצפונית וחזרו הביתה ששה עשר אלף יהודים בלבד.

הקהלות שנחרבו התחילו להתאושש בסיוע הכספים שהגיעו מיהודי אמריקא. גם הקהלות האחרות שבטראנסילבניא הדרומית, שהתרוששו בתקופת המלחמה, התחילו להתארגן ולהתחזק. אך, ברחוב היהודי שררה אוירה של עצבנות ואי שקט. היו שניבאו שחורות ואמרו, כי אסור בהחלט להישאר באירופה המזרחית, כי ימים קשים יבואו על היהודים. בעלי האמצעים היו הראשונים שחיסלו את רכושם ועזבו את מחוז טראנסילבניא והיגרו לארצות המערב זו לאמריקה. בעקבותיהם הלכו המוני צעירים משארית הפליטה וגם עשרות רבנים שחיו בטראנסילבניא הצפונית.

בטראנסילבניא הדרומית חיו יהודים, שלא טעמו טעם אושביץ הם היו יותר אופטימיים וחשבו כי כל זמן שבראש מדינת רומניא נמצאת ממשלה שנשענת על קואליציא של מפלגות דמוקראטיות, כדאי להשאר בארץ זו ולהתחיל את בניית הקהלות מחדש.

בימים ההם, נבחר בני הבכור, הרה"ג ר' לוי יצחק שליט"א, לרבה של העיר טעמעשוואר (רובע יוספשטאט). הוא היסס ללכת ולעזוב את קהלתו בעיר דעווא, מכיון שהוא רצה לעלות לארץ ישראל. בסופו של דבר הוא עקר לטעמעשוואר, כי בעקבות התערבותו של הרב הראשי בבוקארעשט, אסר משרד הפנים של ממשלת רומניא להוציא דרכונים לעובדי המועצות הדתיות ובעיקר לרבנים.

למרות שאין אב מעיד על בנו, אבל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקר אינש: בני הבכור ותלמידי המובהק ר' לוי יצחק נ"י, שהוא בוגר ישיבת פרעשבורג והוסמך להוראה מגדולי גאוני טראנסילבניא, בנוסף לבקיאותו בש"ס ובפוסקים ובהויות עולם, ובנוסף לעובדה שהוא ירא שמים מרבים משחר ילדותו והתפרסם כמגיד וכנואם מחונן, למד הוא ביסודיות את "הלכות הרבנות" ויודע במומחיות יוצאת מן הכלל לפתור כל בעיה חמורה שצצה בקהלה, בדרכי נועם ובשלום, ולכן היה תמיד מקובל על הבריות, נחמד למעלה ואהוב למטה.

הרב הגאון ר' לוי יצחק מילר
רבה של קהלת טעמעשוואר
כעת רב עיר בקרית אתא
(בן המחבר)

*

"כיון שבא לאת ה' אלוקיך תירא פירש וכו' עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים" (פסחים, כ"ב) והנה התולדות אהרן מראה מקום לקרא דאת ה"א תירא על פרשת עקב וקשה הלא פסוק זה כתוב בפרשת ואתחנן (ו' י"ג), ועיין בעה"ט בפ' ואתחנן שפירש תירא בגימטריא תלמידי חכמים ובפ' עקב (י' כ') פירש תירא בגימטריא תורה, והיינו ג"כ כתולדות אהרן וזה צ"ב. ואמר בני ר' לוי יצחק שליט"א לתרץ, דהנה תלמידי חכמים של ארץ ישראל חשובים טפי מתלמידי חכמים של חו"ל (כמ"ש במס' שבת קמ"ה, ובמס' ב"מ פ"ה) וא"כ י"ל שבפרשת ואתחנן מתחלת הפרשה בוהיה כי תבוא אל "הארץ" וגו' א"כ קאי על ארץ ישראל, לכן לא פירש שמעון העמסוני, כי ידע שקאי הקרא על ת"ח החשובים של א"י ושפיר צריך לירא מפניהם כמו מה' כביכול, משא"כ בפ' עקב מתחלת הפרשה "ועתה ישראל וגו' שקאי על דור המדבר, דהיינו עתה במעמד זה שהמה עכשיו בחו"ל ממילא לא ידע ולא עלה על דעתו שגם מפני ת"ח כאלו שאינם חשובים כל כך צריך שיהיה לו מורא מפניהם כמורא שמים, לכן פירש, עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה"א תירא לרבות ת"ח, בלתי הבדל אף מפני ת"ח שבחו"ל, וא"כ א"ש לפי"ז מה שהראה מקום הת"א על קרא שבפרשת עקב.

*

הש"ך ביו"ד סימן פ"ט כותב "וכן ראוי לעשות לכל מי שיש בו ריח תורה" שימתין בין בשר לגבינה שש שעות, וצ"ב הלשון "ריח תורה", ואמר בני ר' לוי יצחק נ"י דהנה איתא במדרש שהשיב מרע"ה למה"ש אשר אמרו תנה הדרך על השמים אתם אכלתם בב"ח אצל אאע"ה, היינו שלא המתינו שש שעות בין בשר לחלב. א"כ לפי"ז רק מי שיש בו "ריח תורה" ראוי שימתין ו' שעות, כי רק עבור זה זכה הוא לתורה ולא מה"ש.

*

"על הנסים ועל הפורקן וכו' ועל הנחמות", לכאורה קשה מה זה "נחמות"? האם מדובר באבלים שצריך לנחם אותם? זאת ועוד: בגמרא איתא: "...לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה" (שבת, כ"א) וקשה, למה לא קבעו בהלל ובהודאה באותה שנה, כמו שכתוב בפורים: "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ובכל מדינה ומדינה וכו' שמחה וששון ליהודים. ואומר בני ר' לוי יצחק נ"י הסבר נכון ביותר. בחנוכה אמנם ניצחו החשמונאים את היונים, אבל היתה זו מלחמה עקובה מדם, מכיון שניצחו המעטים את הרבים והחלשים את הגבורים ונפלו הרבה חללים וכמעט בכל בית בישראל היו אבלים הורים שכולים, אלמנות ויתומים. אמנם הקב"ה "ניחם" אותם, אבל אווירת האבלות ששררה בכל בית ישראל לא היתה מתאימה לערוך שירות ותשבחות, לכן "לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה".

*

הקהלה האורטודוקסית ביוסף־שטאט נוסדה הרבה שנים לאַחר הפילוג הארצי, כשיהודים דתיים ומסורתיים בעיר זו התאכזבו מה"ראבאים" הריפורמים (על רבה של הקהלה הריפורמית בעיר טעמעשוואר־מרכז אמרו שאוכל טריפות ר"ל). המייסדים בנו כאן בית כנסת מפואר, שהתפלל בו חזן בלוויית מקהלה ורובם ככולם של המתפללים היו שומרי מצוות, אך בסגנון מודרני. רבה הראשון של־קהלת יוסף־שטאט היה הרה"ג ר' ברכיה שיק, בעמח"ס "דת ודין", בנו של הרה"ג ר' שלמה צבי שיק, רבו של הישוב קארצאג בהונגאריא, בעמח"ס "סדור המנהגים".

כדאי לציין, כי בקהלה זו היה קיים בית ספר יסודי דתי, שבראשו עמד הלמדן והמדען ר' אריה פליישער ז"ל, שנעשה מפורסם בעולם היהודי על ידי כך, שכל ימי חייו חקר ודרש ואסף אגדות על רבי אברהם אבן עזרא והוציאן לאור ע"י מאמרים שהופיעו בכל העתונות היהודית.

לאחר פטירתו של הרב ר' ברכיה שיק, מילא את מקומו ברבנות בנו ד"ר מאיר שיק, שהיגר לאמריקה בתום מלחמת העולם השניה. אני יעצתי לבני לא לקבל את משרת הרבנות בעיר טעמעשוואר, כדי לא לפגוע ולא לשפוך דמו של האי חסיד ועניו הרב הגאון ר' חיים אריה כהנא ז"ל, שהיה דומ"ץ ומגיד מישרים בקהלתו זו ורצה למלא את כסא הרבנות. הוא היה מצאצאי משפחת כהנא המפורסמת בסיגעט והיה מוכר בצעירותו כעילוי וכראש ישיבת סעקעלהיד. בנוסף לגאונותו בתורה וגדלותו בחסידות ובירא' ה', היה אהוב ונערץ בקרב הצבור החרדי בטעמעשוואר, בשל תכונותיו הנעלות, כי יומם ולילה עסק בתורה ובמצוות צדקה וגמילות חסדים.

קהלת טעמעשוואר שלחה לעיר דעווא משלחת מורכבת מבעלי בתים מכובדים, ובראשם ר' אריה פליישר הנ"ל, ובני ר' לוי יצחק נ"י לא יכול היה לעמוד בפני השתדלותם והפצרתם, מכיון שהם הבטיחו למלא אחר כל התנאים שלו. ובודאי היה זה מן השמים, כי בעקבות כך בא בני הקטן, בן הזקונים ובר חכים שלי ר' פנחס נ"י בברית אירוסין עם בתו של הרב ר' חיים אריה כהנא הנ"ל ומילא את מקום אחיו ברבנות בקהלת העיר דעווא. מספר שנים הוא סירב לקבל משרת רבנות ברומניא, אבל מכיון ששערי המדינה ננעלו לעלייה, ובאין ברירה, הוא הסכים לכך.

בחתונתו, שהתקיימה בטעמעשוואר בל"ג בעומר שנת תש"י (1950), נפגשתי עם מספר קרובים, תלמידים, ידידים רבנים ובעלי־בתים שלא ראיתי אותם מספר שנים, וביניהם עם ידידי הנכבד מוה"ר אפרים פרידמן ז"ל, שהיה "בעל־בית" מיוחד במינו וחד בדורו. הוא למד בישיבתו של בעל "נטע שורק" ובישיבת קהלת ווייצען והיה תלמידו של מרן בעל ה"שבט סופר" ורבי עקיבא סופר שליט"א [זצ"ל]. בגיל 17 הוציא לאור את הספר "לקוט אפרים" ונבחר לרב בעיר לוצערן (שווייצריא), אך הוא סירב לעשות מהתורה — קרדום לחפור בו. נשא לאשה את בת מוה"ר ר' יוסף שטערנבערג מבודאפעשט, נין לרבינו רבי עקיבא איגר זצ"ל. היתה לו חנות לעתיקות בטעמעשוואר ובמשך עשרות בשנים היה ראש הקהלה ברובע "עיר המפעלים". היה ג"כ חבר במועצה הארצית של הלשכה המרכזית האורטודוקסית והנשיא הארצי של "אגודת ישראל". למרות שעסק במסחר, היה גאון בתורה כאחד הרבנים וגם נואם בחסד עליון. היה לו גם חוש להומור ושמעתי מפיו מספר חידודים ושיחות חולין של גדולי תורה.

*

בשם רבינו בעל ה"שבט סופר" אמר ידידי ר' אפרים פרידמן, כי כלל ידוע הוא שברכת מצוה אומרים מעומד וברכת הנהנין אומרים מיושב. לגבי ברכת קידוש לבנה נשאלת השאלה, האם זו ברכת מצוה או ברכת הנהנין, כי אם היתה ברכת הנהנין, היינו צריכים לברך עליה מיושב ובכל פעם שרואים אותה. לכן אומרים אנו בקידוש לבנה ... "פעם אחת בחודש דים", כלומר, אם די לברך עליה פעם אחת בחודש בלבד, נמצא שברכת מצוה היא, ומשום כך — "אמר אביי הלכך צריך למימרא מעומד".

*

כששאלו את מרן ה"כתב סופר" ז"ל, מה דעתו על כך שהמשורר הגרמני היינריך היינע הוא יהודי וזה כבוד גדול לעם ישראל? על זה השיב ה"כתב סופר": "די כבוד בשבילי שישעיה הנביא הוא יהודי"...

*

מרן ה"חתם סופר" היה רגיל לומר, שאם מכבדים לרב שיגיד דברי תורה, אז צריך שיהיה שלוש פעמים "גלייך" והיינו: גלייך זאָגען, איינע גלייכע זאך זאָגען, אונד גלייך אויפהערן..."

*

"והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר" (פרשת בהעלותך) ופירש רבינו מרן ה"שבט סופר" ז"ל עפימ"ש ה"נועם אלימלך", כי ע"י שהצדיק מסתפק במיעוט, הודות לכך — מגיע לאחרים השפע, אשר היה ראוי שיגיע לצדיק וזה שאיתא בגמרא: "כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני" והיינו על ידי "וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" ומסתפק במיעוט (ברכות, י"ז). אבל אם הצדיק אוכל לשובע, אז לא מגיע לרשעים שום דבר וז"ש החכם מכל אדם: "צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר" (משלי, י"ג, כ"ה). רש"י מפרש "והאספסוף" אלו ערב רב שנאספו אליהם בצאתם ממצרים, אבל המדרש מפרש — אלו הצדיקים כמ"ש אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. א"כ, אם הצדיקים "התאוו תאוה" והחזיקו לעצמם השפע, לכן "וישבו ויבכו בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר".

*

"ההוא פולמוסא דאתא לפומבדיתא ערקו רבה ורב יוסף, פגע בהו ר' זירא אמר להו ערוקאי כזית שאמרו במקום מרה" (חולין, מ"ו), ואמר מרן ה"חתם סופר" ז"ל לפרש ע"ד רמז המוסר, דהנה הצדיק נקרא בשם "זית" כמ"ש: "זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך" (ירמיה, י"א, ט"ז) ורבה ורב יוסף ערקו ממקום המצוקה, לכן אמר להם ר' זירא "כזית שאמרו במקום מרה", כלומר, הצדיק צריך להשאר במקום שהוא מר, כדי שיגן בזכותו על אנשי המקום ולא לברוח משם, ודפח"ח.

"אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי" (קהלת, ז', כ"ח) ומפרש רש"י: "בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא וכו'... אין מצליח מהם אלא אחד להוראה, הרי אחד מאלף". לכאורה קשה, הלא איתא בגמ' "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין" (מגילה, ו'), אז למה שלא יצאו יותר בעלי הוראה! ומסביר מרן ה"כתב סופר" ז"ל, דלעולם, כל אלו אשר נכנסים לבית המדרש ללמוד היו יוצאים להוראה, אך דא עקא, כי לאשה של האברך אין לה סבלנות להמתין עד שהוא יסיים את כל לימודיו והיא לוחצת עליו לעזוב את ביהמד"ר ולצאת ולחפש פרנסה. וז"ש שלמה המלך, למה מורה הוראה רק "אדם אחד מאלף מצאתי?" מפני — "ואשה בכל אלה לא מצאתי", אשר תחזיק ביד בעלה שישאר בבית המדרש ושיעסוק בתורה.

*

היה רב אחד בטראנסילבניא שהוציא לאור לעתים קרובות כל מיני ספרים ובכל זאת אמרו עליו שאינו למדן גדול. על הרב הזה לעג ר' אפרים פרידמן: "איידי דטרוד לפלוט לא בלע"...

הרב הזה התארח פעם אצלו לארוחת ערב בימות החול והעקרת בית הגישה לפניו מאכלי חלב, גבינה, ירקות וצנון. תוך הארוחה שאלו ר' אפרים: יאמר לי כבודו, אם הייתי שוכח כעת והייתי חותך את הצנון הזה בסכין של בשר, האיך היה כבודו נוהג עם הצנון?" הוא חשב שעי"ז יתהה על קנקנו, האם ישיב לו שהוא נ"ט בר נ"ט ומבואר בשו"ע יו"ד (סי' צ"ה) שהוא מותר וכיו"ב, וממילא עי"ז יבוא לידי פילפול עמו ויראה — האם הוא יודע לברר הלכה. אך הרב התחמק ממתן תשובה ישרה, וענה בזה"ל: "יאמין לי ר' אפרים, שאינו כדאי לעשות שאלה גדולה כזו על צנון, לוקחים את הצנון וזורקים אותו..."

*

ר' אפרים סיפר לי על משלחת של רבנים מטראנסילבניא שביקרה בשנת תרצ"ה בארץ ישראל ולא עלה על דעתם של חברי המשלחת לטפל בענייני עלייה. בין חברי קבוצת התיירים היו האדמו"רים הרה"צ חיים מאיר האגער מוויז'ניץ ואחיו הרה"ג ר' אליעזר האגער והרה"צ ר' ברוך האגער מסערעט, והרבנים הרה"ג ר' שלמה זלמן ערנרייך משימלו, הרה"ג ר' יעקב אלימלך פאנעט מדעש, הרה"ג ר' יוסף אדלער מטורדא וגיסו הרב צבי יעקב אברהם, שהיה ראש המשלחת. בעיה"ק ירושלים בא לבקר את האורחים מטראנסילבניא, הרב הגאון ר' יוסף צבי דושינסקי ז"ל, רבה של העדה החרדית.

אחד הרבנים שאל את המרא דאתרא של ירושלים: "מה ההבדל בין ה"בעלי־בתים" של העיר פאקש (ישוב בהונגאריא המרכזית, מקום מולדתו של הרב) וה"בעלי־בתים" של קהלת גאלאנטע וחוסט ובין ה"בעלי בתים" של עיה"ק ירושלים?" הרב דושינסקי השיב: "החסידים בפאקש ובגאלאנטע היו נחשבים למתנגדים פרושים בחוסט, אבל אלו ואלו היו יראי חטא ותמיד היו מודאגים, האם יזכו לחיי עולם הבא. "בעלי בתים" שהם תמיד שבורים ונכנעים בנפשם, שווים זהב. לעומת זאת, בירושלים עיה"ק יודע כל יהודי את מאמר חז"ל "כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון", "והמהלך בה ד' אמות זוכה לחיי עולם הבא". קשה ביותר לרב בישראל לשלוט ב"בעלי בתים" שהם משוכנעים שאין להם עוונות ושהם בטוחים בעולם הבא"...

*

פרשת משפטים במסורה: "את מספר ימיך אמלא, ואוצרותיהם אמלא, פי אמלא תוכחות" ופירש הרה"ג ר' משה סופר, רבה של טיסאפירעד ז"ל, כי מי שרוצה לומר לעם ישראל דברי מוסר ותוכחה, צריך שיהיה איש זקן, כי מצעיר לימים אינם מקבלים תוכחה וגם צריך שיהיה עשיר, כי חכמת המסכן בזויה. ולכך מתכוונת המסורה: "את מספר ימיך אמלא" — שתהיה זקן, "ואוצרותיהם אמלא" — שתהיה עשיר, ורק אז — "פי אמלא תוכחות".

*

דיברנו על הקשיים שיש ליהודי דתי להסתדר במדינה סוציאליסטית־עממית, למרות שבספר החוקים הממשלתי כתוב במפורש, כי "חופש המצפון והדת מובטח לכל אזרחי המדינה". על זה אמר ר' אפרים פרידמן: "קיים הבדל עצום בין מה שכתוב בספר לבין המציאות. גם אצלנו — באמונת ישראל — הדבר הוא כך: כתוב במשנה "הכל שוחטין" ובכל זאת, בעיר גדולה, בקושי אפשר למצוא שוחט אחד או שני שוחטים. לעומת זאת, כתוב בתורה "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" ולמרות זאת, בכל בית ישראל יש אש בחורף ביום השבת"...

*

פעם פרצה סערה גדולה בלב ים והגלים איימו להטביע את הספינה הקטנה. הכריז רב החובל, כי על כל נוסע לזרוק לים מהחפצים הפרטיים שלו, שהוא יכול לוותר עליהם, וזאת, כדי להקל על משקל הספינה. היה שם יהודי אחד שהצטיין בזריזות וזרק לים את הטלית והתפילין שלו...

אותו דבר עשה הרב הראשי הריפורמי של העיר טעמעשוואר, בעת תקופת המלחמה. כשכל יהודי היה במצב כספי קשה ומכר לגוים כל מיני חפצי בית שאפשר לוותר עליהם, כמו: כלי כסף, כלי זהב, מפות וילונות, תמונות וכיו"ב, מצא לנכון הרב הריפורמי של טעמעשוואר־מרכז למכור (ליהודים חרדים) את הש"ס שלו ושאר ספרי קודש, לקיים מ"ש "ביערתי הקודש מן הבית"...

*

רב אחד שלא היה למדן גדול שח לידידו, שהיה תלמיד חכם: "אינני יודע למה כל העולם מתלהב מספרי ה"חתם סופר". גם אני מעיין בספרים האלה ואינני מוצא בהם משהו יוצא מן הכלל". ענה לו הידיד: "ספרי ה"חתם סופר" נמשלים לכנור יקר בשם "סטראדיבאריוס", שלא ניתן להעריך אותו וישנם רק כמה מהכנורות האלו

בעולם. אם תקח מנגן צועני, מבית מרזח פשוט ותתן בידו את הכנור היקר הזה, הוא לא ירגיש ולא יתרשם מקולו, אבל אם הכנור הזה יגיע לידיו של פרופסור למוסיקה, כנר אומן מפורסם, הוא יתרשם מאוד מהצלילים הנהדרים שמוציא הכנור המהולל הזה"...

*

כאשר בא הגאון רבי מאיר שפירא, זצ"ל, למלא את כסא הרבנות בלובלין, נסע לקראתו האב"ד דשם. לאחר שברכו, אמר לו בחיוך, כי הרבנות בלובלין אמנם מכובדת מאד, אבל היא גם מסוכנת, כי אם תהיה תחיית המתים, מכיון שבבית הקברות ישנם הרבה רבנים גדולי הדור שיקומו לתחיה, הם יבואו לתפוס את כס הרבנות... השיב רבי מאיר שפירא זצ"ל: "מה האסון, אם הרבנים יקומו לתחיה, אז יקומו לתחיה גם הבעלי בתים שלהם ולכל רב תהיה הקהלה שלו"... על זה השיב האב"ד: "ומה יעשה אותו הרב שקהלתו לא תקום?" ענה לו רבי מאיר שפירא: "רב שלא יכול להחיות את בני קהלתו, אינו ראוי להיות רב בישראל..."

*

בקהלת טעמעשוואר (יוסף־שטאט) היה חזן בשם שווארצמן, שהיו לו לא מעט שונאים. פעם, רצה לבייש אותו בעל בית אחד, שהיה עשיר גדול וכך אמר בקול רם, בתום התפלה: "לפני שבועיים התפללתי בבית הכנסת המרכזי בעיר גרוסווארדיין ושמעתי את תפלתו של החזן בשם ריף, שהוא חזן ראוי לשמו ויוצא מן הכלל שמגיע לו כל הכבוד". השיב לו החזן שוורצמן: "גם אני בקרתי לפני מספר שבועות בעיר גרוסווארדיין והתפללתי באותו בית כנסת וראיתי שעלה לתורה סוחר כמוך בשם אולמאן, עשה "מי שברך" ותרם חמשת אלפים כתרים לחזן ולחברי המקהלה ול"כלי הקודש", זהו "בעל בית" ראוי לשמו ויוצא מן הכלל, שמגיע לו כל הכבוד..."

*

רב אירס את בתו לבן סוחר והבטיח לה נדוניא גדולה ולבסוף לא עמד בדיבורו. אמר לו המחותן: "אני מתפלא עליך, הלא כתוב "מוצא שפתיך תשמור ועשית", היה יותר רצוי להבטיח מעט ולקיים, מלהבטיח הרבה ולא לתת אף פרוטה!" השיב לו הרב: "אנשי כנסת הגדולה תיקנו להגיד את כל הקרבנות בתפלת שחרית, פרט למנחת עני, ולמה זה? — היות וקרבנות ממש אין אנו מביאים ופוטרים את עצמנו באמירה בלבד, דין הוא שיהיה הקרבן קרבן עשירים ולא קרבן עניים..."

*

התלמיד חכם מתייחס ומתפאר בסבא שלו ובאבות אבותיו ואומר "אם הראשונים כמלאכים, אנו כבני אדם וכו'". לעומת זאת, העם הארץ מתבייש בהוריו ובסבים שלו. וז"ש חז"ל (סוף קנים, שבת קנ"ב): "זקני עם הארץ (כלומר, הזקנים הסבים של עמי הארץ) כל זמן שמזקינין דעתן מטורפת עליהן אבל זקני בני תורה (הסבים של תלמידי חכמים) כל זמן שמזקינין דעתן מתיישבת עליהן".

*

תעשיין מפולין בעל מפעל לעורות ביקר בעיר אונגוואר. הוא רצה לקנות עורות בשווי של מיליונים והתלבט האם לקבל את ההצעה של סוחרי אונגוואר או לא. מכיון שהיה במבוכה גדולה ולא ידע עם מי להתייעץ נכנס אל המרא דאתרא, שהיה אז הרב

הגאון רבי מאיר א"ש ז"ל. אמר לו הרב: "מצטער מאד, אבל אינני בקי בעניני מסחר ואין לי מושג במשא ומתן". קם התעשיין על רגליו, דפק בשולחן ואמר בחרי אף "אבל כב' הרב של אונגוואר, יש לי שאלה: האם כת"ר לומד תורה לשמה?! והסוחר המשיך אם כן, בבקשה לתת לי עצה, כפי שכתוב בפרקי אבות: "רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו'... ונהנין ממנו עצה ותושיה..."

*

בתפלת "שמע קולנו" אנו אומרים "אנא ד' חניאתי עויתי ופשעתי לפניך" ואחרי זה אומרים תפלה על הפרנסה. לכאורה, מה הקשר בין תפלה זו לתפלה זו? וי"ל, כי האדם אומר "רבונו של עולם, אולי אתה נותן פרנסה רק ל"חופשיים" ולבעלי עבירה, כפי שאנו רואים שהחילוניים הם עשירים ומצליחים בעסקיהם. לפיכך אנו אומרים רבש"ע, אגלה לך סוד, שגם אני חטאתי, עויתי ופשעתי וממילא מגיע גם לי פרנסה..."

*

יהודי מחוז מארמארוש וחסידים לא אכלו אף פעם עופות, ובעיקר אווזים מפוטמים. הרה"ג ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, רבה של מונקאטש, כותב בספרו "כסא דהרסנא" (בפ' כי תשא), כי מי שאוכל מפוטם כאילו אוכל חזיר. זאת, מפני שאיתא במשנה "זה הכלל כל שאין כמוה חיה — טריפה", והאווז אשר מפטמין אותו, אם אין נותנים לו לאכול בכוח, אינו אוכל וממילא אין הוא יכול לחיות, וימות ברעב. ועוד טעם, מפני שהכבד של אווז מפוטם משתנה המראה שלו, והטעם השלישי, שהפיטום בכוח הוא צער בעלי חיים.

גאוני הדור, בראשם הרמ"א ובמיוחד הפוסקים מאוסטריא והונגאריא דוחים את הטעמים הנ"ל ואומרים, כי אם מרעיבים את האווז יומיים או שלשה ימים, הוא מתחיל לאכול בעצמו. שינוי מראה אינו סימן של מחלה רק בריאה או אם העוף נפל לאור, וצער בעלי חיים ליכא, מכיון שהוא צורך אכילה, כי אם לא כן, אזי — אסור גם לשחוט. וידוע, כי גדולי הדור פרושים, ביניהם מרן ה"חתם סופר", רבי מאיר א"ש ובעל "מנוחת אשר" וכל הרבנים בהונגאריא העלית אכלו "מפוטם — חלק" (גלאט־שטאף).

אשר לבחורי ישיבה ממחוז מארמארוש, שלמדו בישיבות ב"אובערלאנד" ואכלו "ימים" בבתים שאכלו "מפוטם", למרות שבבית הוריהם הם לא אכלו את זה, כותב המהר"ם שיק ז"ל, כי מותר להם לאכול ולא צריך להם התרת נדרים, כי הם מהווים בכלל מ"ש במסכת דמאי ובמסכת פסחים (דף ל"ה): "מאכילין את העניים דמאי", וכל בחור ישיבה שזקוק לאכול על שלחן אחרים דינו כעני.

*

מספרים על בעל ה"בני ישששכר" הנ"ל, כאשר בא בפעם הראשונה מפולין להונגאריא, דרך העיר הימענע, לן אצל יהודי כפרי הונגארי. אחרי חצות לילה, העיר אותו הרעש של בני הבית שקמו והסתובבו. חשב הרב ר' צבי אלימלך, שהיהודי הכפרי הזה הוא אחד מל"ו צדיקים, שעובד את ד' בסתר וקם בלילה לעבודת הבורא. לבסוף — ראה שהכפרי ואשתו ובניו ובנותיו מביאים למטבח, בזה אחר זה מהלול שבחצר, אווזים, מתיישבים עליהם ומפטמים אותם בתירס ועוסקים בעבודה זו עד עלות השחר.

נכנס הרב שפירא אל הכפרי ושאלו: "כמה שבועות צריך לשבת על האווזים האלו, עד שמשווקים אותם?" השיב הכפרי: "ארבעה שבועות". ענה הרב: "פלאי פלאים, אתם יושבים על אווזים פי ארבע ממה שיושבים אחרי אבא ואמא..."

*

כן מספרים על האדמו"ר רבי מאיר מפרמישלאן ז"ל, שבא אליו אחד מחסידיו ומסר לו, שהגיע חסיד מהונגאריא, שאוכל בבית אווזים מפוטמים ובפסח הוא אוכל כופתאות העשויות מקמח מצות (קניידלעך). הרבי קרא אליו את היהודי ההונגארי הזה. הוא ניגש אל הרבי כשהוא נפחד ונרגש על שנודע לצדיק על החטאים שלו ואמר בלבו שהוא מוכן לקבל על עצמו כל תשובה בעולם שהרבי יטיל עליו. האדמו"ר מפרמישלאן הסתכל עליו בעינים גדולות וחדות וצוה לגבאי שלו להביא לו מהחדר השני את סידור התפלה הגדול שלו.

פתח הרבי את הספר ודפדף עד שמצא בו את תפלת ה"יוצר" מה שהאשכנזים מהונגאריא אומרים בין פסח לשבועות, וכך אמר לאותו חסיד: "אנו, החסידים, לא אומרים את ה"יוצר" הזה, אבל אם אתה אוכל אווז מפוטם בכל השנה וכופתאות בפסח, סימן שאתה אשכנזי פרוש, ממילא צריך אתה להתנהג כמותם ולומר את ה"יוצר" הזה..."

*

מחותני, הרה"ג, רבי חיים אריה כהנא זצ"ל, בנוסף לבקיאותו בש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, היה בקי גם בסיפורי צדיקים ואדמו"רים, במשלים ובחידודי תורה של גאוני הדור. הוא שמר עליהם בזכרונו המופלא, מאחר והיה מגיד חסידי מצוין והשתמש בפנינים האלו. והנה מספר משלים והברקות ששמעתי מפיו:

ה"חפץ חיים" זצ"ל אמר פעם, כי על הרבנים מטיפי המוסר ללמוד מהציידים ומהדייגים שיוצאים עשרות פעמים לצוד ולדוג וחוזרים הביתה בידים ריקות, ובכל זאת, הם לא מתאכזבים ואינם מגיעים לידי יאוש, אלא ממשיכים במלאכתם. גם הדרשן צריך לא להרפות מלהגיד מוסר, ואפילו אם אינו רואה כל תוצאה, כי פעם הוא יקלע למטרה ודבריו יפגעו ויכנסו בלבו של איזה "זאב", "אריה", "דב, או "צבי"־ שיחזרו בתשובה.

*

בזמירות לש"ק: "נעשה ונשמע אמרו כאחד פתחו וענו ה' אחד". וצ"ב, היכן מצינו שאמרו "ה' אחד"? ומפרש רבי מאיר שפירא ז"ל, כי חז"ל אמרו במדרש שעל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, ענו בני ישראל על הן הן ועל לאו לאו. אבל בשתי הדברות הראשונות "אנכי" ו"לא יהיה לך", שנאמרו בדיבור אחד, לא ידעו היהודים מה לענות: יאמרו הן, יהיה משמע שיגידו על "לא יהיה לך" — הן, יאמרו לאו, יהיה נראה כאילו אמרו על "אנכי ה'" — לאו. לכן, כדי לצאת מן הספק אמרו כולם "ה' אחד" ובזה פתרו את הבעיה. וז"ש בזמירות: "נעשה ונשמע אמרו כאחד, פתחו וענו ה' אחד" (ודפח"ח).

*

הרב הגה"צ רבי חיים ארי' כהנא
רומ"ץ בקהלת טעמעשוואר
רב שכונה ביפו
(המחותן של המחבר)

מספרים על הרה"ג ר' ישראל סאלאנט ז"ל, רבה של קניגסבערג, מייסד תנועת המוסר ובעמח"ס "אמרי בינה", כי פעם בנו בית כנסת בעירו מכספי הצבור ונשארו כמאתיים לבנים והגבאים של בית הכנסת פנו אל רבם בשאלה: מה לעשות עם הלבנים האלו, שהם קודש לבית הכנסת? לאחר שהרב סאלאנט עיין בכל מיני ספרים, הוא פנה אל הגבאים ושאל אותם: "האם עשיתם בבית הכנסת גם עזרת נשים?" — "ברור", השיבו הגבאים. שוב שאל הרב: "האם עשיתם בה גם פתח כניסה?" —

"כמובן", השיבו הגבאים. — "אם כך", אמר רבי ישראל סאלאנט, "קחו את הלבנים ותסתמו את פתח הדלת של עזרת נשים"... מכיון שכבודה בת מלך פנימה, מקום האשה הוא בבית שלה, שם מוטלת עליה משימות חשובות, והיינו — שם היא צריכה לגדל את בניה לתורה ולמצוות, שם היא צריכה לשמור על כשרות המטבח, שם היא צריכה להיות עוזרת לבעלה בעצה וביעוץ, שם היא צריכה לשמור על קדושת השבת וחגי ישראל ועל מנהגי ישראל וכו' וכו'. נמצא כי ביתה הוא מקדש, והיא צריכה לשמור על המקדש הזה ולא לעזוב אותו, כמו שכתוב בכהן הגדול "ומן המקדש לא יצא".

*

בנוסף לכך: מה האשה עושה בעזרת נשים, הלא "עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ותשעה קבין לקחו הנשים", הן מדברות בבית הכנסת ולא די שהן מפריעות לגברים להתפלל ולשמוע קריאת התורה, הן משוחחות שיחות בטלות, רכילות ולשון הרע. כן האשה רואה את חברותיה בשמלות חדשות ובתכשיטין, היא חוזרת הביתה ו"יורדת לחיי בעלה" בדרישות שגם היא רוצה שמלות ותכשיטין, דבר שעלול להצית את אש המחלוקת ביום שבת קודש ולפגוע בשלום בית.

זאת ועוד: כל בית כנסת נקרא "מקדש מעט" (כדאיתא במגילה, כ"ט) והבית שלה הוא "מקדש", אז לא כדאי לעזוב את ה"מקדש" וללכת ל"מקדש מעט"...

*

השר משה מונטיפיורי ז"ל ביקר פעם אצל האדמו"ר מגור בעל חידושי הרי"ם ושאלו למה לא מלמדים את הבחורים בישיבה שפות זרות, הלא גם הסנהדרין היו לומדים שפות והדרות למרדכי היהודי, שידע לשון הטרסיים, ניצלו היהודים (מגילה, י"ג). השיב הרבי: "אדרבה משם ראיה שהיהודים לא ידעו שפות, כי אם היו יודעים שפות, לא היו מדברים בפני מרדכי, רק מרדכי היהודי היה יוצא מן הכלל, כי היה חבר בסנהדרין". אמר לו השר מונטיפיורי: "אבל לכל הפחות ליהודי אחד מותר לדעת שפות". השיב לו האדמו"ר מגור: "נכון, אתה צודק — והיהודי האחד הזה זהו אתה..."

*

בעוה"ר נשתנו הזמנים והדורות: פעם כשחיפשו רב בקהלה רצו שיהיה צדיק וירא שמים בבחינת "נעשה ונשמע". אחרי זה, כשהתדלדל הדור ואנשי מעשה לא היו בנמצא בין המועמדים, חיפשו רב שיהיה דרשן ומטיף מעולה בבחינת "ונשמע קולו בבואו אל הקודש". בימינו אנו מחפשים רב שיהיה בעל השכלה ושידע לנאום בשפות זרות, בבחינת "ונשמע פתגם המלך"... לפיכך כתוב בתוה"ק "שופטים ושוטרים תתן לך" ואיתא במדרש "לך — ולא לאומות העולם", כלומר, שתתן שופטים הראוים לך ולא שופטים המתאימים לגוים.

*

חסיד אחד התאונן לפני האדמו"ר ר' מנחם מנדל מקוצק זצ"ל על דאגות פרנסה שמטרידות אותו. השיב לו הרבי אמשול לך משל: היה פעם מלך שגירש את בנו מביתו על שלא נהג כשורה. בן המלך במרחקים חי חיי צער אצל בעל בית רשע והיה עטוף שמרטוטים קרועים ויחף עבד עבודה קשה. כשנזכר המלך בבנו ושלח את אחד השרים לברר שאל השר את הבן מלך: מה אתה רוצה שאני אבקש מאביך? השיב בן

המלך "תגיד לאבי שישלח לי בגדים חמים ונעלים לרגלי, כי קר לי" — "טיפש שסמותך! אמר השר לבן המלך, הלא מוטב היה אם היית מבקש מאביך שיסלח לך ושיחזיר אותך הביתה וממילא היית מקבל כל מה שחסר לך". והנה הנמשל: בת קול יוצאת בכל יום ואומרת "אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם" (ברכות, ג'), לכן על יהודי להתפלל על גלות השכינה ועל "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", ועל "וקבצנו יחד מהרה מארבע כנפות הארץ לארצנו" ואז ממילא ימלאו כל משאלות לבו האחרות.

*

"במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין" (ברכות, ל"ד), ואמר מחותני הרה"ג ר' חיים אריה כהנא ז"ל לפרש דהנה איתא בגמרא "היכי דמי בעל תשובה אמר רב יהודה כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום" (יומא, פ"ו). לפי"ז י"ל מ"ש במגילת איכה "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם" והיינו אנו רוצים לעשות תשובה כדבעי למהוי, שתהיה באותו מקום שחטאנו, לכן אנו מבקשים השיבנו ה' אליך לארצנו הקדושה (אשר שם השראת השכינה כמ"ש ארץ אשר עיני ה"א בה וגו'), מכיון ששם חטאנו וגלינו מארצנו וכן באותו "פרק" ולכן חדש "ימינו כקדם". ומעתה ז"ש ג"כ בגמרא — "במקום" שבעלי תשובה עומדין, משום דבעלי תשובה צריכים לחזור בתשובה במקום שחטאו. נמצא כי במקום הזה צדיקים גמורים אינם עומדין אף פעם, כי המה לא חטאו מעולם ואינם קשורים ממילא לשום מקום. ודפח"ח.

*

שאל רבי לייביל אייגער את הרבי מקוצק, מה יגיד לאביו זקנו הרה"ג רבי עקיבא אייגר זצ"ל על ענין איחור התפלה הנהוג בין חסידי קוצק. השיב לו הרבי מקוצק: "תגיד לו, כי הרמב"ם פוסק להלכה, כי פועל המחדד את כלי עבודתו כל היום ובסוף היום עובד רק שעה אחת בלבד, מגיע לו שכר עבודה בעד יום שלם..."

הרבי מקוצק היה אומר: "כל המצוות טעונות כוונה, פרט לענווה שהכוונה פוסלת בה..."

*

בחור שלמד בישיבה ויצא לתרבות רעה, כשקיבל צו גיוס לצבא הרוסי, בא לקבל את ברכתו של רבו לשעבר, הרה"ג ר' חיים עוזר גרודזנסקי, רבה של ווילנא. בדרך כלל, היה מקובל על הרב מווילנא לברך בחור ישיבה, שהתגייס לצבא, בברכת "ד' ישמור ויציל אותך מידים של עשו" לבחור החילוני והמשכיל הזה, איחל רבי חיים עוזר גרודזנסקי ז"ל כך: "אני מאחל לך, כי הצאר ניקולייי וכל הגנראלים והקצינים שלו וכל הצבא הרוסי, יהנו ממך כמו שאני נהנה ממך כשאני מסתכל עליך..."

*

"מקשה אחת זהב טהור" (פרשת תרומה) מובא בספה"ק בשם המהרש"א ז"ל שה"ק: "מקשה אחת" דבר קשה אחד יש בעולם — "זהב טהור", שיהיה לאדם זהב טהור, בלתי שום חשש של גניבה וגזילה. (ודפח"ח וש"י).

הוא היה מספר בשם רבו המובהק, ש"ב הרה"ג ר' יהודה סג"ל רוזנער, הי"ד, שאמר פעם לאברכי ישיבתו בשם גדול אחד, כי מוטלת החובה על כל מורה הוראה לצדד בדרך כלל להיתר ולסמוך על הפוסקים המקילים, בפרט כשמדובר בשעת הדחק, בדיעבד, בהפסד מרובה, לאורחים, לכבוד שבת וכיו"ב.

לעומת זאת, בשאלות הקשורות לפסח, שחמץ במשהו ואיסורו בכרת ר"ל, על הרב רק להחמיר ולא להתיר בשום אופן אכילת דבר המוטל בספק. ויש רמז לדבר: בקרבנות שאנו אומרים בכל בקר בתפלת שחרית כתוב בקרבן פסח ארבע פעמים: "ואינו נאכל", "ואינו נאכל", "ואינו נאכל" "ואינו נאכל".

*

"ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה" (פרשת חיי) וכתיב בכ"ף קטנה, ואמר הרה"ג ר' אהרן שמואל דיינובר, ז"ל, רבה של קרוקע לפרש בדרך חידוד. דהנה איתא במדרש כי העקידה היתה ביום הכפורים ושרה אמנו נפטרה ביום העקידה (כפרש"י) ומהר המוריה ועד לבאר שבע המרחק שלושה ימים, כמ"ש "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום". אברהם אבינו חזר לבאר שבע ולקח את שרה לחברון לקבור אותה, נמצא כי ההלוויה התקיימה בערב סוכות והאבלות והבכיה לא היתה אלא יום אחד בלבד, דיום טוב מבטל האבלות, לכן כתוב "ולבכותה" בכ"ף זעירא (ודפח"ח).

*

"עת לבכות ועת לשחוק, עת ספוד ועת רקוד" (קהלת) ויל"ד מ"ט בכולם כתוב בלמ"ד ובספוד ורקוד לא כתוב למ"ד? ואמר מחותני לפרש בשם גדול אחד, כי דברי שלמה המלך באים לרמז מה שאמרו חז"ל בגמרא: "מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה" (כתובות, י"ז) ולכן כתב קהלת גבי שתי עתים הללו בלא למ"ד (לימוד) לרמז דבאלו — מבטלין תלמוד תורה.

*

"נתתי כסף השדה קח ממני" (פרשת חיי) ופירש"י "והלואי נתתי לך כבר", ופירש על דרך צחות דו"ז הגאון ר' שמואל זאב יונגרייז ז"ל שהיה רבה של העיירה באַיאַם, כי כשאמר עפרון "ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא" רמז לו בזה הסימן כי האות האמצעית של מלת "אברהם" היא — ר"ש, כלומר מאתיים, והאות האמצעית של מלת "עפרון" היא ג"כ — ר"ש ויחד הם ארבע מאות, וז"ש עפרון: "ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא". לכן אמר לו אעפ"ה "הלואי שנתתי לך כבר" מזמן קודם, בעת שעדיין היה שמי "אברם" ואז לא היית יכול לרמז כן.

*

מספרים על הרה"ג ר' משה הלוי פולאק ז"ל, רבה של הכפר באַניהאַד שהשתתף במסיבת סיום הש"ס ובהצות לילה התכונן ללכת הביתה. הפצירו בו הבעלי בתים שישאר אתם לשמוח עד הבוקר. אמר להם דרך צחות: "בסעודה שנערכה לכבודו של יתרו, כתוב "ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה" ושואל רש"י "ומשה היכן הלך?" וי"ל, מה כתוב אחרי זה "ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם", משה רבינו, לצערו הרב, היה מוכרח לעזוב את כל המסובים, כי היה זקוק למנוחה בבית, כדי להתכונן למחרת מכיון ש"שמעתתא בעי צילותא"...

•

"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (רש"י בפ' תצא) ופירש הגאון רבי העשל ז"ל, דהנה איתא בגמרא (יבמות, ס"ג) דאשה מעניקה שתי טובות לבעלה: מגדלת בניו (לתורה) ומצילה אותו מחטא ומיצר הרע. והנה היפת תואר סופה שתלד בן סורר ומורה (כמ"ש רש"י). אם כן, אין לו ממנה טובה זו שמגדלת בניו לתורה אלא טובה אחת, והיינו — "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" בלבד, שמצילתו מן החטא (ודפח"ח).

•

"יהר"מ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך" (פרקי אבות) וצ"ב האריכות וכן יל"ד מה ז"ש "ותן חלקנו בתורתך", הלא תורה אנו יכולים ללמוד גם עכשיו בגולה? ואומר מחותני רבי חיים אריה ז"ל לפרש דהנה אמרו חז"ל: "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל" (ראש השנה, ט"ז), וכותב בספר "תפלה למשה" (תהלים ע"ז) שד' אמות של הלכה חשובים כמקום בית המקדש, וא"כ ע"י שמקבל את פני רבו שנמצא בתוך ד' אמות של הלכה, כי מלמדו תורה, כאילו עלה לירושלים והיה מקיים מצוות ראיה עיי"ש. מעתה י"ל שז"ש: "יהר"מ שיבנה ביהמק"ד במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך" ר"ל למרות שהמקום שאנו עוסקים בתורה הוי כמקום ביהמק"ד, בכל זאת אנו מבקשים "שיבנה בית המקדש ממש ב"ב,אשר שם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, כלומר, שיהיה עבודה ממש.

•

"לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא" (פרשת משפטים), ואמר מחותני הרה"ג ר' חיים אריה כהנא ז"ל לפרש ע"ד רמז, דהנה "ימיך" בגימטריא שמונים וא"כ אומרת התורה, כי "בארצך" יתקיים בך מ"ש "ואם בגבורות שמונים שנה. וכיון דאיתיה לרמיזא י"ל מ"ש — למען ירבו "ימיכם", ימיכ"ם בגימטריא מאה ועשרים, לקיים מ"ש "והיו ימיו מאה ועשרים שנה". גם זאת י"ל דלכן ארץ ישראל מסוגלת לאריכות ימים משום דכתיב "החכמה תחיה בעליה" (מגילת קהלת) וחז"ל אמרו "אוירא דארץ ישראל מחכים" (בבא בתרא קנ"ח) ודפח"ח.

•

"על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו" (תהלים, קל"ז), וקשה, למה תלו את כנורותיהם דוקא על ערבי נחל? ואמר מחותני ר' חיים אריה ז"ל לפרש ע"ד הרמז עפ"י ה"ישמח משה" (בפ' חקת), כי הכנור מרמז על אחדות וצירוף הרשעים עם הצדיקים, מכיון שבכינור ישנם ארבעה מיתרים, ואחד המיתרים צלילו עב ולא נעים ובכל זאת הוא משתלב בהרמוניא עם שאר המיתרים. המדרש אומר כי הערבה מרמזת על הרשעים ולכן אנו מצרפים לארבעה מינים את הערבה, שאין לה לא טעם ולא ריח, לרמז על הצירוף בין הצדיקים לרשעים. נמצא כי הכינור והערבה, שניהן מרמזות אותו דבר, לכן כתוב: "על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו (ודפח"ח).

קהלת דעווא

כמעט בכל עיר ובכל כפר במחוז טראנסילבניא התגוררו קבוצות ערלים של כת השבתניקים, כלומר — גוים ששמרו על קדושת השבת, לא אכלו בשר חזיר ונבלות, קיימו את המצוות שבין אדם לחברו, לא שתו משקאות חריפים ולא קללו ולא דברו ניבול פה וקראו יומם ולילה את ספר התנ"ך וידעו את המקרא כמעט בעל פה. בכל העתים ובכל המשטרים רדפו אותם, משום שראו בהם מעין יהודים שמסרבים "ללכת בתלם" ולקבל את מרות הכנסיה הנוצרית.

בקרבת העיר מארוש — וואשארהעלי, קיים כפר בשם "בעזעד — אויפאלו", שכל תושביו, ללא יוצא מן הכלל, היו "שבתניקים". לפני כשבעים שנה (תרכ"ח) החליטו הכפריים האלו ביום בהיר אחד לעשות צעד היסטורי. הם אמרו: אם כבר התרחקנו מהנצרות — למה שלא נהיה יהודים לכל דבר ולקיים גם את המצוות שבין אדם למקום?! הם פנו לשר הדתות בבודאפעשט, הברון אָטווש, באמצעות הרה"ג ר' מרדכי הירש מאובין והם בקשו שיאשר את המרת אמונתם לדת משה.

הכמורה בבירת הונגאריא נפגעה קשות ע"י פנייה זו והתנגדה בתוקף לגיורם. אך בסופו של דבר נענתה הממשלה לבקשתם וכולם נכנסו תחת כנפי השכינה. כמאתיים אנשים, גברים, זקנים, נערים וטף נימולו לשם גירות, ביניהם גם מבוגרים בגיל שישים ושבעים. יש אומרים שכל המבצע הזה נעשה בפיקוחו של אחד מבניו הרבנים של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל. הם בנו להם בית כנסת, בתמיכתו של הברון הירש, כן בנו להם מקוה טהרה והמנהיג הרוחני שלהם השבתניק, נעשה הרב והשוחט שלהם.

הדבר עשה רושם עצום בעולם היהודי, כי מאז מעשה שכם וימי מרדכי היהודי, לא קרה כי ישוב שלם של גוים יעבור לדת ישראל, ולא מתוך אינטרס, אלא מתוך דביקות באמונת ישראל. והכפריים האלו עשו זאת למרות הרדיפות והאיומים של השלטונות ושל השכנים הנוצרים. גם לאחר שנעשו יהודים, המשיכו יושבי כפר בעזעד — אויפאלו לחיות ברמה נמוכה בעניות ודחקות, מעבודת אדמה כחקלאים כפריים פשוטים. גם את בגדיהם הלבנים, העשויים מבד, לא החליפו ובכל הזמנים ובכל התנאים הם חיו חיי תמימים מסורים ודבוקים לאמונת ישראל. הדבר היה לקדושת השם ממש. בתקופת השואה, הבטיחו להם הנאצים ימ"ש חופש מגירוש, בתנאי שימירו את דתם בחזרה, אך הם סרבו לעשות כך והעדיפו ללכת עם אחיהם היהודים למחנה ההשמדה באושביץ.

חלק ניכר של בניהם וצאצאיהם של החקלאים האלו עזבו את כפר מולדתם והתפזרו כמעט בכל הקהלות היהודיות בטראנסילבניא והתחתנו עם בנות ישראל, הקימו בתים למופת והתנהגו ברוח התורה והמסורה. ראש הקהלה האורטודוקסית בעיר דעווא ד"ר יעקב לורינץ, היה ג"כ מצאצאי גרי צדק אלו, ועמד בראש העדה היהודית בכל מחוז הונידורה במשך שלושים שנה. למרות שהיה עורך דין ממולח ומוצלח וגביר עצום, והיה ביחסים טובים עם כל השופטים הראשיים של בתי המשפט המחוזיים, היתה שוררת בביתו רוח ישראל סבא. בביתו שמרו בקפדנות על

כשרות המטבח ועל קדושת השבת, ואשתו פנתה אל הרב בכל מיני שאלות מדי יום ביומו. ד״ר לורינץ הניח תפילין כל יום, היה מבקר בשבתות בבית הכנסת, היה מוקיר רבנן גדול וביתו היה פתוח לרווחה לפני עניים ודלים והיה מחזיק בתלמידי חכמים.

*

בתקופת הפילוג, הצטרפה דעווא לקהלות ״סטאטוס קבו״. רבה הראשון היה הרב ד״ר דיושי שמואל וועזעל, אחיו של הרה״ג ר׳ בנציון וועזעל ז״ל, רבה של העיר טורדא ויו״ר לשכת הקהלות האורטודוקסיות בטראנסילבניא. לאחר פטירתו של הרב ד״ר דיושי וועזעל, עשה דוקטור לורינץ הכל כדי שהקהלה וכל מוסדותיה יהיו אורטודוקסיים. כרב של הקהלה נבחר ד״ר שמחה יואל פישער, ממוצא הונגארי, שבא מארצות הברית. הוא היה תלמיד חכם וגם בעל השכלה גבוהה, נואם בשפת המדינה וסופר ראוי לשבח, שכתב מאמרים רבים בעתונים יהודים בשאלות שעמדו על הפרק.

בעקבות מחלוקת שפרצה בין מספר בעלי בתים, עזבו כמה עשרות יהודים את הקהלה הגדולה וייסדו קהלת יראים קטנה. בנו לעצמם בית מדרש קטן, בית שחיטה, מקוה במרתף בית המדרש וקיבלו גם שוחט. בראש הקהלה עמד ש״ב הרה״ג ר׳ חיים יהודה עהרנרייך ז״ל, חתן הרב הגאון ר׳ יעקב שיק ז״ל, רבה של נאדאדוואָר. הרב עהרנרייך היה פעיל ביותר בתחום הספרות. ביחמתו הוקם בדעווא בית דפוס עברי ובו הודפס הירחון התורני שהופיע בעריכתו בשם ״אוצר החיים״. בעל הדפוס היה הרבני הנגיד מוה״ר ר׳ אברהם יצחק פרידמן. בבית דפוס זה הוצאו לאור כמה עשרות ספרי קודש וכאן הודפס בשנת תרצ״ב. גם הספר שלי ״פרורי לחם״.

בימים ההם הודפסו מרבית הספרים על חשבון המחבר בלבד והדפסת ספר עלתה הון תועפות. כמו היום גם אז, היו שני סוגי ספרים: ספרים שקופצים עליהם וקונים אותם בכסף מלא, וספרים שהמחבר צריך לתת אותם במתנה... רבנים שהוציאו ספרים מחידושי התורה שלהם, היו בדרך כלל מהסוג השני. יוצאים מן הכלל היו גדולי ישראל או אדמו״רים שנפטרו, והיורשים והתלמידים הוציאו לאור את ספריהם לאחר שהלכו לעולמם.

מספרים על הרב הצדיק ר׳ מנחם מענדל מקוצק זי״ע, שסירב להוציא ספר, וכך הוא אמר: ״אינני רוצה לחבר ספר לשינה, כי מתי יש לו לאדם מישראל שעה פנויה לעיין בספרי? — הוה אומר בשבת, לאחר שהתפלל ומילא כריסו בחמין (טשולענט), שוכב לנוח ויטול את ספרי לשם עיון ותוך כדי הצצה בו, ירדם...״

*

הספר הראשון שהוצאתי לאור היה ספר ״גבעת פנחס״ למו״ח, הרב הגאון ר׳ פנחס ביליצער הלוי ז״ל, רבה של סערענטש. לאחר פטירתו, נשארו כתבי יד רבים בלתי מסודרים. ישבתי שנה ו׳נמימה עד שהצלחתי לסדר את כתב־היד לדפוס. מכיון שמו״ח ז״ל היה חריף גדול בתורה, לא היו לו חידושים רבים באגדה אלא בשמעתתא, בש״ס ובספרי ראשונים ואחרונים. אבל, היות וידעתי כי לב הצבור נמשך יותר לאגדה, סידרתי את חידושיו לפי פרשיות השבוע והוספתי גם הערות שלי.

מו"ח ז"ל נפטר באופן פתאומי מהתקף לב בגיל חמישים ושלוש ר"ל ונשארו אחריו שתי יתומות שהיינו צריכים להשיא אותן. אמרתי בלבי, ע"י הדפסת ספרו אקיים שתי מצוות: הנצחת זכרו של מו"ח ז"ל והכנסת כלה ע"י מכירת הספר. חיפשתי בכל בתי הדפוס העבריים שהיו אז במחוז טראנסילבניא – בקלוזענבורג, בגרוסווארדיין, בסיגעט ובסאטמער ולא מצאתי תנאים טובים להדפיס כמו בבית דפוסו של הרבני הנגיד ר' יעקב ווידער ז"ל בכפר "ווארול" ע"י העיר סאטמער. אף מדפיס אחד מהערים הנ"ל לא הציע לי הנחות במחיר ההדפסה כמוהו. "ווארול" היה כפר נידח, המיסים היו נמוכים וכוח האדם בזול. אמנם, מכונות הדפוס של ר' יעקב ווידער לא היו כל כך חדישות ואוטומאטיות. בסך הכל היו לו שני צוענים במכנסיים קרועים ויחפים שסובבו בידיהם את הגלגל הגדול... זאת ועוד: בעל הדפוס היה יהודי תלמיד חכם והוא בעצמו תיקן את שגיאות הדפוס. את מרבית הוצאות הדפוס, המציא לי גיסי הרבני ר' ברוך ביליצער ז"ל מאמריקה, בן המחבר. בדפוסו של ר' יעקב ווידער הנ"ל נדפסו בין שתי מלחמות העולם כמה מאות ספרי קודש.

לאחר שהצלחתי בהדפסת הספר, כי כל תלמידי מו"ח ז"ל והבעלי בתים מעיר סערענטש והסביבה קנו את הספר, אמרתי בלבי, מי יודע — האם גם הילדים שלי ישקיעו מאמץ כל כך גדול כמוני וידפיסו את חידושי תורה שלי, אשר חנני ד'. ידוע לי על רבנים גאונים, גדולי הדור, שלאחר פטירתם הגיעו כתבי היד שלהם... לשיני העכברושים. ובספר חסידים כתוב: "כל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו ויכול לכתוב, הרי זה גחל למי שגילה לו". גם זאת ראיתי, כי מצאצאי גדולי הדור כמו ה"נודע ביהודה", המהר"ל מפראג, רבי ר' יהונתן ז"ל וכהנה וכהנה, רבנים מפורסמים ואדמו"רים לא נשאר מהם זכר, אבל הספרים שלהם (אלו שהוציאו ספרים) חיים וקיימים לעולמי עולמים, וכמו שכתוב בתוה"ק "זה ספר תולדות אדם". אז למה שלא אקים לי מצבת זכרון בחיים, ולמה שלא אזכה את הרבים בכמה חידושי תורה. אולי יגיד פעם תלמיד חכם דבר תורה בשמי ויהיו שפתותי דובבות בקבר, ובזכות זה אזכה לחיי העולם הבא. לכן, עשיתי מאמצים והתחלתי להדפיס את ספרי בשם "שמן אשר" על שמעתתא והלכות. אך, לאחר הדפסת העמודים הראשונים הייתי נאלץ להפסיק בשל מצוקה כספית. אבל לא התייאשתי וכעבור שנה החלטתי לעשות מאמצים ולהמשיך בהגשמת מטרתי. אולם, עברתי מהלכה לאגדה, בחושבי כי בני תורה בימינו מעדיפים את האגדה. גמרתי בלבי, כי את ספרי על שמעתתא אדפיס אי"ה במועד יותר מאוחר.

בשנת תרפ"ט התחלתי להדפיס בבית דפוסו של ר' יעקב ווידער בכפר וואורול את ספרי בשם "לחם אשר", כולל חידושי אגדה ודרוש על חמשה חומשי תורה. ההדפסה התאפשרה לי הודות לשלושה נדבנים בעלי בתים סוחרים עשירים מקהלתי – פעטרושען, שנדב לבם לתרום כל אחד סכום גדול שיש בו ממש, להוצאת הדפסת הספר. אולם בשלב האחרון של ההדפסה נארכה הירייה והיה צורך להדפיס דפים נוספים, מעבר למספר הדפים שקבענו מראש בחוזה עם המדפיס. נכנסתי לחובות ולא מצאתי עצה איך לצאת. בינתיים נהתפך המצב

הכלכלי ברומניא לגרוע ביותר, הסוחרים היו במצוקה כספית והבנקים פשטו רגל וסרבו לתת הלוואות. הייתי שרוי בצער גדול ולילות לא עצמתי עין. בסופו של דבר ריחמה עלי רעייתי הצדקת מרת אסתר תי', שהורידה את התכשיטים שלה מהאצבעות ומהאזניים ומכרה אותם, כדי שאוכל לסיים את הדפסת הספר.

לתכשיטים האלו יש סיפור: כשנעשיתי חתן, הייתי בוגר ישיבת פרעשבורג. חייתי כאן בתנאים קשים ביותר והכסף שהורי וזקיני הגאון מצ'צ'וביץ ז"ל המציאו לי בכל חודש, היה בקושי די שאוכל לפרנס את עצמי. על אחת כמה וכמה שלא היה לי כסף שאוכל לקנות תכשיטי זהב ויהלומים לכלה שלי. מהורי לא יכולתי לבקש, מכיון שהם התנגדו לשידוך זה. הם רצו שאתחתן עם בת של רב בעיר גדולה או תלמיד חכם עשיר ולא עם בתו של רב קבצן, שיש לו תשעה ילדים... הייתי שרוי בדאגה והתביישתי מהכלה שלי. אך כעבור זמן קצר, הגיע שליח מיוחד מסערענטש שהביא לי סכום גדול של כסף, שאקנה סבלונות לכלתי. את הכסף שלח בסוד גדול... מו"ח ז"ל. וכעבור שלושים שנה מאז, יכולתי לסיים את הדפסת ספרי "לחם אשר" בעזרת התכשיטים האלו.

כעבור שלוש שנים לאחר הופעת הספר, בא אלי הרבני החסיד ר' אברהם יצחק פרידמן, המדפיס מהעיר דעווא והציע לי הדפסת ספר קטן של חידושי תורה על חשבונו הוא. כמובן שנעתרתי בחפץ לב לבקשתו ונתתי לו כתבי יד שנשארו מחידושי תורה שלא נכנסו ב"לחם אשר", ולכן קראתי את הספר הזה בשם "פרורי לחם". שמחתי מאד לראות כי המדפיס לא הפסיד, כי האנשים קפצו על הספר ובפרט הבעלי בתים מהערים פעטרושען, דעווא והסביבה.

*

כאמור, היו בעיר דעווא שתי קהלות: קהלה אורטודוקסית גדולה וקהל יראים קטן. הקהילה הגדולה היתה אמידה ומאורגנת יפה, ובנוסף לבית כנסת ענקי ונהדר ולכל המוסדות הדתיים השגרתיים, היה לה בית חרושת לעשיית מצות מכונה לפסח וכאן אפו מצות לכל הקהלות מהסביבה, ביניהן גם לקהלתי — פעטראשען. כל שנה, בשבוע שלאחר פורים, נסעתי לדעווא למספר ימים, כדי להשגיח ולהיות נוכח בעת אפיית המצות לפעטרושען.

הרב ר' חיים יהודה עהרנרייך עזב את קהלת דעווא ועבר להיות דומ"ץ בעיירה הומענע בצ'כיא ובמקומו נבחר הרה"ג ר' אפרים פישל קליין שליט"א, חתנו של הרב הגאון ר' מנחם סופר הי"ד מוואשארהעלי. בקרתי אצל שני הרבנים והתידדתי אתם.

הרב שמחה יואל פישער היה רב בנוסח רבני גרמניא האורטודוקסים, טיפוס של אשכנזי מובהק ואפילו שיחות חולין היה מדבר בכוונה גדולה והיה מדייק על כל מלה שיצאה מפיו. היינו נוהגים, יחד אתו לבקר אצל ראש הקהלה דוקטור לורינץ, שגר בארמון, ואחרי זה ביקרנו במאפיה של המצות. כשעברנו ברחוב יחד, היתה "סנסציא" גדולה, כי אני הייתי לבוש בגלימה שחורה ארוכה ולראשי כובע עם שוליים רחבים, בנוסח הרבנים ההונגארים, והרב פישער היה לבוש בפראק וצילינדער ועל ידיו — כפפות לבנות...

לעומת זאת, היה רבה של הקהלה הקטנה הרה"ג ר' אפרים פישל קליין, יהודי עם לב חם, בלא כחל ובלא שרק, שהבין דבר מתוך דבר, רב עם הדרת פנים לתפארת והיתה לו השקפת עולם הנוטה לחסידות. כמובן שרוב השעות שביליתי בעיר דעווא עשיתי בביתו.

מכיון שהרב פישער היה אזרח ארצות הברית, היה ביכולתו לעזוב את "צאן מרעיתו" ואת רומניא כשעלו על השלטון הנאצים הרומנים. הוא היגר לאפריקה ונתקבל כרב בעיר ניירובי בירת מדינת קעניא. בתום מלחמת העולם השניה ערק לארצות הברית ואף פעם לא חזר לקהלת העיר דעווא ולבני עדתו שעזב אותם בימים הקשים.

בתקופת המלחמה התמזגו יחד שתי הקהלות בדעווא והרה"ג ר' אפרים פישל קליין שליט"א נבחר לרבה של העיר. מאחר ומאות משפחות יהודיות מכל המחוז גורשו מסיבות בטחוניות לעיר הבירה דעווא, נעשתה הקהלה גדולה, בתי הכנסת נתמלאו מתפללים והעיר קבלה אופי דתי וחסידי. המגורשים היו ברובם מיוצאי מארמארוש ובוקובינה, אנשים שומרי תורה ומצוות.

כאשר הרב הגאון ר' מנחם סופר הי"ד ניספה בשואה על קדה"ש ושארית הפליטה הקימה שוב את הקהלה היהודית בעיר מארוש־וואשארהעל, עזב ר' פישל קליין את העיר דעווא ועבר שם למלא את מקום חותנו ברבנות. הרב הראשי מבוקרשט מינה אותו כמשגיח על בית חרושת למצות בקלוזנבורג.

במקומו, נבחר פה אחד לכהן ברבנות דעווא, בני הרה"ג ר' לוי יצחק שליט"א. כעבור מספר שנים, נתקבל בני לרבה של קהלת טעמעשוואר ואת מקומו ברבנות קהלת דעווא, מילא אחיו הקטן, בני פנחס נ"י. כעת הוא הרב של כל מחוז הונידורה, כולל העיר פעטרושען, כי מחמת חולשת גופי ומצב בריאותי הלקוי, אין ביכולתי להופיע באירועים ולשאת נאומים ודרשות.

בינתיים, עברו מאז כשמונה שנים ובני, הרה"ג ר' לוי יצחק עלה לארץ ישראל והוא מכהן כעת כרב בקרית פרוסטיג שע"י חיפה. הרב הראשי מבוקרשט מינה את בני פנחס להשגיח על יצור היין הכשר לפסח לכל קהלות רומניא. הוא הוזמן מהנהלת הקהלה בטעמעשוואר למלא את מקום אחיו ברבנות, כן הוזמן לכהן כרב בהערמאנשטאט, אבל הוא מסרב לעזוב את הקהלה בעיר דיווא, כדי שיהיה בקרבתי לעת הצורך ושיהיה ביכולתו לקיים את מצוות כיבוד אב ואם. בזכות המצוה הגדולה הזאת יזכה לברכת התורה והיינו — אריכות ימים טובים על אדמת הקודש מתוך אושר וכבוד, אכיה"ר. והנה כמה פנינים מחידושיו בתורה:

*

"בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל" (תהלים, י"ד, ז'), ויל"ד פתח ביעקב וסיים בישראל, וכן פתח בגילה וסיים בשמחה. ואמר בני הרב פנחס נ"י לפרש דהנה הספה"ק מביאים בשם הגר"א ז"ל לחלק בין גילה לשמחה: גילה מורה על דבר חידוש, ושמחה על דבר ישן. א"כ י"ל — בשוב ה' שבות עמו "יגל יעקב", כלומר, ליעקב שהוא במדרגה קטנה תהיה הגאולה בבחינת "גילה" דבר חדש, משא"כ לישראל שהוא במדרגה גדולה תהיה הגאולה בבחינת "שמחה" כדבר ישן, כי ישראלים במדרגה גבוה האמינו תמיד לגאולה אף בהיותם בגולה.

*

"השומר שבת הבן עם הבת לאל ירצו כמנחה על מחבת" (בזמירות לש"ק), ואומר בני הרב פנחס נ"י, דהנה הנביא אומר: "כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות" (ישעיה, נ"ו, ד'), הרי דשמירת שבת היא במקום בנים. ומעתה היה יכול האדם לומר אם אני שומר את השבת אינני צריך להשגיח עוד שגם בניי יהיו יראים ושלימים, כי השבת הוא במקום בנים, עכ"א "השומר שבת הבן עם הבת" ר"ל שמשגיח הוא גם על בניו שישמרו גם הם את השבת ושיתנהגו כשורה כמוהו, הרי זה באמת "לאל ירצו כמנחה על מחבת", כי זאת מורה שהוא יהודי כשר ע"צ היותר טוב.

*

"ונא אל תצריכנו ד' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם" (בברכת המזון) ויל"ד מ"ט לא אומר "לידי מתנת אדם"? ואומר בני פנחס נ"י דבא לרמז שלא נהיה זקוקים גם למתנת הבנים והבנות, שהם "בשר ודם" שלנו... והוא ע"ד שפירשו הספה"ק מ"ש "וישבת בארץ גושן והיית קרוב אליי", פירוש הדבר, אם לא תשב אתי יחד בארץ מצרים, אלא במרחק בארץ גושן,אז היחסים בינינו יהיו תקינים...

*

בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי וגו'" (פרקי אבות) ואומר בני פנחס נ"י כי לכן בן זומא דייקא אמר מימרא זו יען שהוא לא היה מוסמך ולכן נקרא רק על שם אביו (כמ"ש ר' עובדיה מברטנורא), ממילא היה ירא שלא יתקבלו דבריו, לפיכך אומר תיכף ומיד בתחלת דבריו — איזהו חכם, הלומד "מכל אדם", כלומר, אפילו ממי שאינו מוסמך, ואין לו תואר ואין לו יחוס עצמו אלא הוא מתיחס אחרי אביו כמוהו ואחרי הקדמה זו הרהיב בנפשו לומר אח"כ: איזהו גבור, איזהו עשיר, איזהו מכובד וכו' דברים הגיוניים המתקבלים על הדעת.

המחבר עם בנו הרב פנחס מילר מדעווא

בית הכנסת וזירת שוד של הרב דעוזא

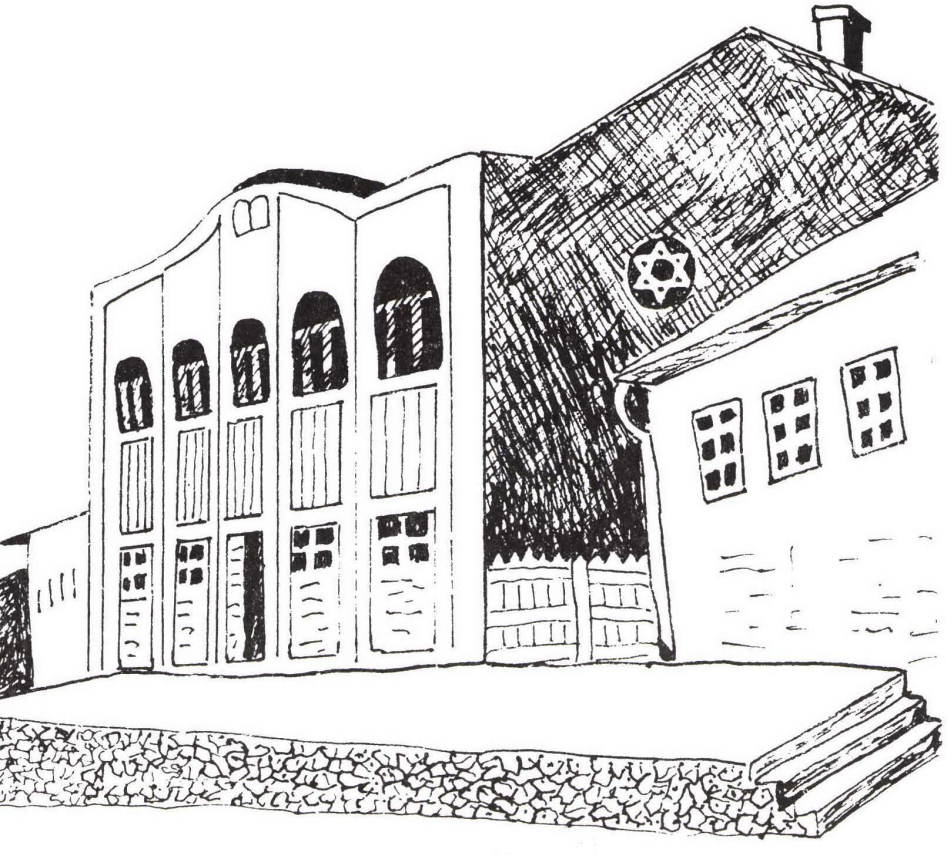
קהלת פעטרושען

כפי שסיפרתי לעיל, מו״ח ז״ל הרב הגאון ר׳ פנחס הלוי ביליצער זצ״ל, למרות שהיו לו תשעה ילדים ולא היה עשיר, אסף גם אותי לביתו והבטיח, לפני הנישואין לפרנס אותי מספר שנים, דבר שהיה מקובל בימים ההם, כדי שאוכל לעסוק בתורה, ללא דאגות פרנסה ואמנם, במשך שלוש שנים סעדתי על שלחנו וישבתי בד׳ אמות של הלכה בחדר מיוחד, שהקצה לי בדירתו. אולם, למרות שחמי וחמותי התייחסו אלי באהבה רבה ובכבוד גדול, לא הרגשתי טוב, כי הדחקות בבית היתה איומה. המשכורת וההכנסות של הרבנות בסערענטש כיסו בקושי את התצרוכת של משפחה זו, ברוכת הילדים, בשביל בני הבית אפו לחם על לחם, כדי שיהיה תמיד מיושן ויבש. אחרת, היו תשע הילדים אוכלים את כל כמות הלחם ביום אחד. מה עשתה חמותי הצדקת, מרת רחל לאה,הי״ד ? — ״גנבה״ והסתירה את הגנבה מתחת לסינור שלה והביאה לי לחדר חתיכת לחם טרי...

בימים ההם היה קשה ביותר להשיג משרה של רב, במיוחד לאברך בלתי מוכר הקרוי בשמו ובשם משפחתו. לכן, היה רצוי להתקבל כרב באיזה ישוב, להפסיד את השם ולקבל תואר ״רב״. משום כך החלטתי לעזוב את בית מו״ח ז״ל ולצאת מהעיר סערענטש. עשיתי זאת בכאב לב, כי במשך הזמן התידדתי עם אנשי המקום ואפילו עם החסידים, למרות היותי אשכנזי מובהק, כיאה לבוגר ישיבת פרעשבורג. דבר אחד בלבד עיצבן אותם: הגלימה שלי, שהבאתי מפרעשבורג ושקראו לה ״גלימת פראנץ יוסף״ ושהכיסים היו מאחוריה ולא מן הצד. בדרך כלל, נפגשתי עם החסידים במקוה ובעיקר בסעודות מצוה, וכמקובל, בסוף הסעודה יצאו החסידים במחול ומשכו גם אותי לתוך מעגל הריקוד. מה עשו החסידים כטוב לבם ביין? מילאו את הכיסים שלי בקילופי תפוחים ואגוזים ולבסוף נישקו אותי על הפנים...

כאמור, כעבור שלוש שנים אמרתי — די להתפרנס ע״י מתנת בשר ודם ונתקבלתי לרב בכפר טיסאלויץ, ישוב נידח וקטן שנמצא על גדות נהר טיסה. התגוררו כאן כארבעים דייגים והיה להם כבר שוחט. כאן נהניתי מהעצמאות שלי, למרות שחייתי בדחקות רבה ולפעמים סבלנו חרפת רעב ממש. אך, רעייתי הרבנית עשתה זאת בנפש חפצה מכיון שידעה, כי מכאן תצמח ישועה ותכלית לעתיד שלנו.

ברגע שנעשיתי רב רשמי, מאושר ע״י הלשכה האורטודוקסית מבודאפעשט, נסעתי לעיר הבירה וקניתי לי כובע דרבנן גדול, גלימה שחורה אחת לשבת ואחת לחול, צווארון וחפת של שרוול מחומר פלאסטי לבן, ומקל עם ידית מכסף וכפפות עור ועוד, כמו שהתלבשו הרבנים האורטודוקסים בימים ההם. כמו כן הזמנתי לי כל מיני חותמות בכל הצורות. חותמת אחת היתה יותר גדולה מכל הקהילה שלי... חשבתי, כי כעת, פרנסי הקהלות באוסטריא — הונגאריא יעמדו בתור לפני פתח ביתי ויתחננו אלי שאבוא למלא כסא רבנות בעריהם. מה גדולה היתה אכזבתי, כאשר עברו שבועות וחודשים, ואין קול ואין עונה. הייתי עובר בעירנות רבה על כל העתונים היהודיים והייתי מחפש פרסום מכרז על משרה הגונה שמתאימה לרב, אך ללא תוצאות. אם בכל זאת היתה קהלה במדינה שהתרוקנה בה משרה בשל פטירתו של

בית הכנסת בפעטרושען

רב, מיד תפסו אותה, הבנים או החתנים של הנפטר — בתור "חזקה". ובקהלות שלא היו יורשים, היה מספר המועמדים מגיע לכמה עשרות.

אולם, בינתיים קרה מעשה כזה: הרה"ג הצדיק ר' חיים פרידלענדער זצ"ל, האדמו"ר מליסקע היה ביחסים טובים עם מו"ח ז"ל מסערענטש ולכן פנה אל חמי בבקשה. חתנו הרב ר' אהרן אויש נתקבל לרב בכפר "לופען", שנמצא בקצה מדינת הונגאריא, בקרבת הגבול עם רומניא, במחוז טראנסילבניא, למרגלות הרי הקארפאטים. היות והוא (הרבי מליסקע) אינו בקו הבריאות וקשה עליו הנסיעה במשך מעת לעת, בקשתו, שמו"ח ז"ל ימלא את מקומו בחגיגת ההכתרה של חתנו. מאחר וחמי ז"ל היה בעל לב טוב והיה עם האדמו"ר מליסקא בידידות נאמנה, מילא אחרי בקשתו ועשה את הנסיעה הארוכה והמפרכת הזאת.

לאחר ההכתרה, נשאר מו"ח בכפר לופען גם לשבת, כדי ליצור אווירה ידידותית בין הרב הצעיר לבין אנשי הקהלה. בקרבת הכפר לופען היתה עיר בשם "פעטראשען" ובה קהלה גדולה ריפורמית. התגוררו בה גם מספר יהודים דתיים, שהיגרו לשם מגאליציא וממארמארוש. היהודים האלו שמעו, כי בלופען נמצא הרב מסערענטש לשבת ושעורכים לכבודו מסיבות גדולות, עלו על הרכבת במוצאי שבת והגיעו לסעודת "מלוה מלכה". הם סיפרו למו"ח ז"ל, כי כל הסביבה (גבעות נהר ז'יל) היא מקום פרנסה, מכיון שגילו בתוך האדמה פחם שחור בכמויות ענקיות והמון פועלים נוהרים לשם מכל פינות אוסטריא — הונגאריא, כדי לעבוד במכרות ולהרוויח כסף רב. העיר פעטרושען, שהיא הבירה והמרכז לכל הסביבה, מתפתחת בקצב מהיר וגם מספר היהודים שומרי תורה ומצוות בעיר זו עולה מחודש לחודש.

הרב מסערענטש ברך אותם לפני הפרידה ועודד אותם להתארגן לקהלה אורטודוקסית. "וכשתהיו זקוקים לרב" — כך סיים את דבריו — "פנו אלי, כי יש לי חתן, בוגר ישיבת פרעשבורג, שהוא רב בכפר טיסאלוץ, ולדעתי הוא יהיה מתאים לקהילתכם". כך הגעתי לעיר פעטראשען לפני חמישים שנה, כלומר, בשנת תרס"ח (1908).

*

לאחר חגיגת ההכתרה שלי בעיר פעטרושען, שהשתתפו בה מו"ח ז"ל וכן רבני הסביבה, שמתי לדרך פעמי ונסעתי לבקר אצל רבותי, להביע להם תודה ולשאול מפיהם עצה והדרכה על תפקידי ברבנות.

מורי ורבי, הרב הגאון ר' שמחה בונם סופר ז"ל כבר לא היה בחיים והלכתי להשתטח על קברו. לעומת זאת, זכיתי לבקר את רבי הקשיש, הרב הגאון ר' כלב פייבל שלעזינגער ז"ל, רבה של העיר טעפעלטשון, שהיה כבר סגי נהור ואת הרבנות ניהל בנו, הרה"ג ר' נחום שלעזינגער ז"ל. רבי עוד זכר אותי וגם לעת זקנתו היתה לו זיקה להומור. הוא אמר לי כי ד' נראה למשה מתוך הסנה הדוקר לסמל, כי דרכו של מנהיג רוחני בישראל אינה סוגה בשושנים. נשקתי את ידו מספר פעמים וקבלתי את ברכתו.

בקרתי גם אצל מורי זקיני (אבי אמי) הרב הגאון רבי יהושע ברוך רייניץ זצ״ל, אבדק״ק צ׳צ׳וביץ, שהיה מוטל על ערש דווי וכבר לא היה שפוי בדעתו. בחור ישב על יד מיטתו ובמטפחת שבידו גירש את הזבובים מעל פני החולה — ״מי אתה?״ שאל זקיני, כשנשקתי את ידו. — ״אני אשר אנשיל הנכד שלך״, השבתי בקול בכי. — ״אין לי נכד בשם זה!״, השיב זקיני. — ״אבל אני בנה של טובה בתך״. — ״אף פעם לא היתה לי בת בשם זה״, השיב בהחלטיות זקיני... בינתיים צעק לעבר המזבח: ״חנה, חנה, תביאי לי כבר את התה...״ (חנה היתה הרבנית בזווג שני, שנפטרה כבר לפני חמש שנים...).

בכאב גדול אמרתי בלבי, רב גאון אדיר, שידיו היו רב לו בש״ס ובפוסקים, ראש ישיבה, חריף ובקי ופה מפיק מרגליות, היתכן שיגיע למצב גרוע כזה שאינו יודע מימינו ומשמאלו. שוב נשקתי את ידו, מחיתי דמעה ויצאתי.

מצ׳צ׳וביץ נסעתי אל דודי הרה״ג ר׳ שמעון עהרנפעלד ז״ל, רבה של העיר מיהאלוביץ, שהיה בימים ההם אחד הרבנים המבריקים והמפורסמים באובערלאנד. אמרתי לו, כי לפני שאני מתחיל לכהן בקהלתי כרב צעיר, באתי אליו, בכדי שידריך אותי ושיגיד לי מה עלי לעשות, כדי שאצליח במשימתי. דודי (נכד מרן הח״ס) חייך ואמר לי: ״אתה יודע מה שעליך לעשות? — שום דבר...״ והוא המשיך בהסבר דבריו: ״עליך לשבת בד׳ אמות של הלכה ולעסוק בתורה יומם ולילה, עליך לפקח על כל השרותים הדתיים בקהלתך, אבל בנוסף לזה — אל תעשה שום דבר ביוזמתך, כי לא תצליח, מכיון שהיהודים בכל מקום שהם, הם עם קשה עורף. אי לכך, אל תעשה דברים חדשים, כי ״שב ואל תעשה — עדיף״...

בכל זאת, אמר לי הרב ממיהאלוביץ לפני ברכת הפרידה: ״בפרשת שופטים כתוב ״לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה׳ אלוקיך אשר תעשה לך ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה׳ אלוקיך״, ואומר ע״ז ריש לקיש בגמרא: ״כל המעמיד דיין על הציבור שאינו הגון, כאילו נוטע אשירה בישראל״ (סנהדרין, ז׳), פירוש הדבר — אסור לרב בישראל להיות כמו עץ שמתכופף כפי שמנשב הרוח ויחד עם זה, אסור לרב להיות קשוח כמו מצבה, על הרב בישראל להיות קצת גמיש...

*

הקהילה שבחרה בי היתה קטנה. כמה עשרות חנוונים ובעלי מלאכה התחייבו אמנם לעשות מאמצים ולשלם את המשכורת של הרב, השוחט וה״כלי קודש״, אבל לא היה להם כסף לבנות בית כנסת ודירות לעובדי המועצה הדתית. את המשימה הזאת לקחתי על עצמי והצלחתי ב״ה להקים בנין ענקי בן קומה אחת, בתמיכתו הכספית של אבי מורי מוה״ר חיים מילר ז״ל, שהמציא לי מענק גדול (באותם הימים היה עשיר), כן קבלתי הלואה מבאנק בבודאפעשט, בתנאים טובים.

כשנגמר הבנין, ערכנו חגיגת ״חנוכת הבית״, שהיתה הכתרתי השניה. השתתפו בה מו״ח ז״ל מסערענטש, הרה״ג הצדיק ר׳ יחזקאל פאנעט האדמו״ר מדעש, הרה״ג ר׳ משה דוד אסטרייכער מטשימפא, הרה״ג ר׳ אברהם שמואל פאנעט מקארלסבורג, הרה״ג ר׳ אהרן אויש מלופען והרה״ג ר׳ צבי הירש פרידמן מהאצעג. באותו מעמד נכתבה ונחתמה מגילת זכרון בזה״ל:

בעזה״י, זה היום עשה הד׳ נגילה ונשמחה בו ובישועתו, ברוך ה׳ שהחיינו וקיימנו ליום הזה לראות בשמחת בית הבחירה אשר בנפשנו ומאדנו יותר מיכולתנו התאמצנו ועשינו. בנינו בית גדול מוקדש לה׳ ולתורתו ועבודתו יתברך שמו, בו מקום תפלה, אנא ה׳ תשמע תפילתנו אשר יעלה לפניך מבית הזה אשר בנינו בו מקום דירה לרב אב״ד אשר כל עתותיו מוקדשים המה לתורה ועבודה ולעבוד עבודת אב״ד בקהלתנו. בו מקום תורה לתנוקות של בית רבן, צאן קדשים יפריחו ויעלו לעטרת תפארת ישראל. ולימים הבאים לטובה נקוה יעזרנו ה׳ לבנות בבית הזה מקוה טהרה לישראל. אשרי עין ראתה כל אלה חדות ה׳ מעוזנו הוא יהיה בעזרנו.

ועתה היום בהתאספנו יחד בשמחה של מצוה לחנוכת הבית הגדול הזה ונתכבדנו ב״ה מכמה גדולי ישראל וממקהלות ישראל היראים בברכתם במזלא טבא וחיבה יתירה נודעת לנו מכמה רבנים אשר נתכבדנו מהם בהראות פנים אתנו לקחת חבל בשמחתנו ובראשם גאון ישראל הצדיק עטרת תפארת ישראל והדרו כקש״ת מרן ר׳ יחזקאל פאנעטה שליט״א אבדק״ק דעש והגלילות.

קבלנו עלינו כולנו בלב אחד כאיש אחד, חברים בנפש אחת לקיים את התורה הזאת הנתנה לנו מפי הגבורה ולקיים דברי חכמים ז״ל ככתוב לא תסור וכו׳, להתנהג על פי חוקי האורטודוקסי ככל משפטיו וחוקיו. לא נסור מכל הדברים בכל עניני הקהלה מכל הקהלות היראים אשר במדינה זו ובצל אורטודוקסי אנו חופים. וקהילתנו מתנהגת על ידי הראשים וטובים אשר בחרנו כדת של תורה, ועל צבאם אדונינו מורנו ורבנו הרב המאוה״ג מה״ר אשר אנשיל יהודה מיללער נ״י אבדפ״ה, על פיו נצא ועל פיו נבוא, יורה לנו דרך ה׳ עד יקום המורה לצדקה ובצדק יורנו ולארצנו יביאנו בב״א. ועתה מי לה׳ אלינו, אשר ירצה להסתפח בנחלת ה׳ בעירנו להיות נמנה בקהל אורטודוקסי, עליו להתחבר אתנו והבא ליטהר מסייעין לו וה׳ יהי׳ אתנו להקים הדת על תלה עע״א.

על זה באנו על החתום כל אחד ואחד בחתימת ידו בעצמו וברצונו, פה פעטראשען תע״א, אור ליום ג׳ לסדר ונתתי משכני בתוככם, תע״ר (1910) לפ״ק״ (חתימת ידם של שלושים בעלי בתים).

מעבר לדף של גליון הזכרון כתוב בזה״ל: ״לאשר ולקיים בכל תוקף ועוז את קהל היראים דפה, אשר בהתאסף ראשי עם יחד, קימו וקבלו עליהם ועל זרעם בחתימת ידם מעל״ד להתאחד יחד תחת שם אורטודוקסי ולחסות בצל רבם הרה״ג מוה״ר אשר אנשיל יודא מיללער נ״י אב״ד דפה, עד מאה ועשרים שנה. וה׳ יגמור בעדם לטובה ופועל ידיהם ירצה אכיה״ר. וע״ז באעה״ח פה פעטראשעני, אור ליום ג׳ בחוקותי, עת״ר לפ״ק.״

(חתימת הרבנים, ובראשם — הרה״ג הצדיק ר׳ יחזקאל פאנעט מדעש ומו״ח הרה״ג ר׳ פנחס ביליצער מסערענטש).

קרוב לחמישים שנה שמרתי על המגילה הזאת, כדי להראות לבני ולנכדי ולדורות הבאים את הדבקות של כמה עשרות יהודים דתיים מגאליציא ומארמארוש, שהקימו במסירות נפש קהלה חרדית קטנה והחליטו להיות מסורים ונאמנים לתורה ולמצוות ולקהלה האורטודוקסית ולצאת למלחמת קודש נגד הקהלה הריפורמית הגדולה במטרה לכבוש אותה.

ואכן, מאבק שהוא לשם שמים סופו להתקיים: לאחר עשר שנים (בשנת תר"פ) כבר מנתה הקהלה האורטודוקסית המאוחדת בפעטראשען שלוש מאות וחמישים משפחות וקרוב לאלפיים נפשות והיתה באמת קהלה חרדית ראויה לשמה.

במסיבת חנוכה הבית של בנין בית הכנסת בפעטראשען, שהיתה גם חגיגת הכתרתי כרב המקום באופן קבוע, השמיעו הרבנים האורחים דברי תורה ודברי ברכה, שזורים בסיפורים ובמשלים ובחידודים, על תפקידו של רב בישראל ואת התיחסות ה"בעלי בתים" כלפי הרב שלהם. והנה צרור מרגליות:

הגאון רבי יעקב לעבערבוים מליסא, בעל "חות דעת", שהיה חריף ובקי שאין כמוהו, סירב לקבל עול רבנות. לאחר שידידיו הפצירו בו הסכים לדבר, בתנאי — אם יקנו לו אתרוג הדר ומובחר לסוכות. כשמילאו אחרי בקשתו, הוא הכריז בבית המדרש שיש לו ד' מינים הכי מהודרים מכל העיר ומי שרוצה, יבוא לסוכתו לברך. בהושענא רבה, האתרוג כבר לא היה כליל בהדרו, כי מרוב שחיקות קיבל כל מיני כתמים. הראה בעל "חוות דעת" את האתרוג לידידיו ואמר: "מי שעוסק בתורה לשמה, דומה לאתרוג של אדם פרטי אחד, לעומת זאת, רב העוסק בתורה וכל הצבור משתמש בו, נעשה כמו האתרוג שקניתם לי..."

*

רב, שהמשפחה שלו התרבה משנה לשנה פנה להנהלת הקהלה בבקשה להעלות לו את המשכורת. בישיבת המועצה הדתית, ציטט היו"ר את דברי ה"חתם סופר" (שו"ת חלק חו"מ סי' קס"ד) שכותב שם "שלרב מחויבת הקהלה להוסיף על שכרו, כדי שתהיה לו פרנסה ברווח, אפילו אם אינו רוצה, מחויב הוא לקבל". כל חברי המועצה הדתית הסכימו, פרט לזקן עם הארץ אחד שאמר: "רבותי, עם הרב שלנו עשינו מקח טעות. בחרנו בו כרב משום שאמרו עליו שהוא בקי בכל התורה כולה, ואילו עד עכשיו עדיין הוא יושב ולומד כל היום וכל הלילה..."

*

על רב צעיר אמרו שנתקיים בו מ"ש בפרקי אבות: "על שלושה דברים העולם עומד על האמת, על הדין ועל השלום", כלומר, על שלושה נושאים העולם (הצבור) עומד ומחכה — על ה"אמת", מתי יסיים הרב את קריאת שמע ויגיע למלת אמת. "הדין", אם שואלים ממנו שאלה בהלכה צריך להמתין עד שהוא יעיין בספרים, ועל "השלום", גם בתפלת שמונה עשרה צריכים להמתין עד שהרב יגיע ל"עושה שלום".

*

היה רב בקהלה שכמה בעלי בתים בלתי מנומסים קראו לו בשמו ולא בשם "רב". שאלוהו, האם אין זה לו לבזיון? הרב השיב: הלא ידוע ש"ישראל" הוא כינוי יותר מכובד משם "יעקב" ובכל זאת בכל התורה לא מופיע אלא שם יעקב. וההסבר, כי "יעקב" קרא לו אביו הצדיק ואילו "ישראל" קרא לו שרו של עשו. כמו כן את השם שלי קרא לי אבי הגאון הצדיק ושם "רב" קראו לי סתם בעלי בתים, ביניהם עמי הארץ וחילוניים, אז מה יותר חביב עלי?...

*

גאון קשיש מפורסם אמר פעם לרב צעיר: "אמנם משה רבנו היה ענו גדול, אבל רק לעצמו ובביתו, וכך צריך שיהיה כל מנהיג רוחני, אבל "לעיני כל ישראל — חזק ואמץ", נגד העם לא תהיה ענו אלא נהוג נשיאותך ברמה!"

*

הרב צריך שיהיה מתאים והולם לרמתם הרוחנית של אנשי קהלתו, כמ"ש ה"בינה לעתים" את דברי חז"ל: יפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה, כ"ח), כלומר, בדורו של יפתח שהאנשים היו ברמה נמוכה לא היה יכול להיות שמואל הנביא מנהיגם, רק יפתח שהיה אדם פשוט. ובזה יש לפרש מ"ש חז"ל "אין בודקין את החמץ לאור אבוקה אלא לאור הנר" (פסחים, ז') כלומר, אי אפשר לבער את החמץ שמרמז את היצר הרע שבלב לאור אבוקה, דהיינו אם המנהיג הוא אדם גדול ומאיר כאבוקה, אלא "לאור הנר".

*

"הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וכו' ואעלים עיני בו" (שמואל א', י"א) ופירש הרה"ג ר' מנחם צבי רוזנבערג מנאג'פאלו ז"ל עפ"מ "ש בירושלמי "מאן דאכיל דלאו דילי' בהית לאסתכולי באפי'". ומעתה אם הרב אינו עוסק בצרכי צבור באמונה לנהל את בני עדתו ע"ד התורה והיראה, אז הסיפוק הוא בתורת מתנה ואוכל לאו דיליה וממילא בהית לאסתכולי באפיה של הבעלי בתים. וז"ש שמואל הנביא "ענו בי את שור מי לקחתי", כלומר, ממי קבלתי מתנת חינם שמוכרח אני להעלים את עיני ממנו, כי איני יכול לראות את פניו.

ועפי"ז מפרש ג"כ הגמרא "האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא וכו' משום דלא מוכח להו במילי דשמיא" (כתובות, ק"ה), ר"ל דמרחמין דייקא בתורת מתנת חינם, משום דלא מוכיח אותם במילי דשמיא. ובזה אפשר להבין מ"ש בגמרא (מגילה, ד') "שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה" כי כל ימות השנה העינים של העניים מושפלות הן למטה כי הם מקבלים מתנת חינם, אבל בפורים ששולחים ג"כ מנות איש לרעהו, כלומר אפילו העשירים מקבלים, לכן עיניהם נשואות למעלה למקרא מגילה, כי במגילה כתוב "ומשלוח מנות איש לרעהו".

*

ערב יום כפור כרע הרב במקוה לפני הבלן לספוג מלקות, כנהוג אצל המתנגדים. נבהל הבלן ואמר: "כבוד הרב, האם אני ההדיוט ראוי לכך? אלא אלוקים שהוא גדול ממני הוא יכה את כבודו..."

*

הלא מדין ומואב היו שונאים זה לזה (עי' רש"י בפרשת בלק), אלא משום שנאתם לישראל, עשו שלום ביניהם. כמו כן בקהלה ישנם כל מיני חסידים מאדמו"רים שונים שהם שונאים אלו לאלו, אבל כשמדובר לרדוף את רב המקום, כולם עושים שלום ביניהם ויד אחת. וז"ש חז"ל: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", כלומר, רבנים גורמים לשלום בין החסידים..."

*

רב מגיד מפולין ביקר פעם בעיר פאריס, בירת צרפת ונשא דרשה בשבת בבית הכנסת ע"ש רש"י. את דבריו באו לשמוע רק מעט מתפללים. מה עשה? הדפיס מודעות גדולות באותיות קידוש לבנה ופירסם אותן בכל בתי התפלה שבעיר, כי הרב פב"פ ידרוש בשבת הבעל"ט על "הקשרים והיחסים שבין צרפת לבין פולין". המוני אנשים באו לשמוע את דבריו, כי חשבו שהוא ידבר על עניני מדיניות שבין שתי הארצות, ובית הכנסת היה מלא מפה לפה. עלה הרב על הדוכן וכך התחיל את דרשתו: "מורי ורבותי, רש"י נולד בעיר ווארמס בצרפת ובכל זאת בפולין לומדים אותו וכאן בצרפת לא לומדים אותו", ואחרי זה המשיך בדברי מוסר לתושבי הקהלה בפאריס.

*

הרה"ג ר' חיים הירש מאנהיימער ז"ל, רבה של אונגוואר, היה נוהג לשאת בשבת שובה ובשבת הגדול שתי דרשות. בשחרית נאם בבית הכנסת הגדול שרוב המתפללים בו היו אנשים אשכנזים מודרנים, ואחרי צהרים דרש בבית המדרש בפני צבור חרדי וחסידי. שאלוהו פעם, למה הרב אומר תמיד דברי מוסר חריפים בבית המדרש, אבל לא בבית הכנסת? השיב הרב מאנהיימער: "פעם סיפר לי עגלון שהיו לו שני סוסים, סוס אחד היה טוב וזריז, הסוס השני היה גרוע ועצלן. כשהיה צריך לעלות על הגבעה היה העגלון מרביץ עם השוט לסוס הזריז, והצליח. פעם טעה העגלון והרביץ לסוס העצלן, הסוס עצר והרים את רגליו האחוריות והתחיל לבעוט וכמעט שהוציא את השיניים והעינים של העגלון", אמר הרב מאנהיימר: "המבין — יבין מאליו את הנמשל..."

*

אסור בהחלט לרב לפגוע בבעלי בתים ולבייש אותם בפומבי ולהזכיר שמות בדברי מוסר שלו. משל למה הדבר דומה לשני סוגי חייטים. יש "חייט סאלונים", שמכין חליפה לפי המדות המדויקות של הקונה, שבא אליו להזמין את הבגד. ויש "חייט שוק", שעובד לפי המדות שהוא מתאר לעצמו. החייט הזה עובד לקונים עוברים ושבים אף שאין הוא מכיר אותם, למרות זאת מופיע קונה שהחליפה מתאימה לו. באותה שיטה צריך שיעבוד כל רב: הדורש צריך שיגיד את דברי המוסר שלו סתם, ללא כתובת ולהכין לבעלי בתים כל מיני חליפות. ברשותו של כל בעל בית למדוד לעצמו את החליפה שהרב הכין לו, שלפעמים תהיה היא מתאימה לו מאד...

*

רב ושוחט התווכחו בבית הכנסת בנוכחות המתפללים. ניצח השוחט את הרב בפולמוס ושם אותו ללעג ולקלס בעיני הבריות. כשיצאו מבית הכנסת אמר יהודי אחד: "נמצאנו למדים, כי במקום שיש שוחט פיקח אסור לו להרב להיות בהמה..."

*

"והכהנים והעם העומדים בעזרה" ופירש בספר "תפארת שלמה" ע"ד הרמז דה"ק — הכהנים והעם שעמדו לעזרת הכהן הגדול, שעבודתו ביהכ"פ תתקבל. וז"ש ג"כ "והכהן הגדול מאחיו" ואמרו חז"ל — גדלהו מאחיו, כלומר גדולתו באה מאחיו שמסייעין לו. לפיכך אומרים: כי כל רב דומה למטריא, אם מרימים אותו, הוא מגין על אחרים, ואם לא מרימים אותו, אז הוא נשאר מקל פשוט...

*

רב מגיד בא לעיר לדרוש ובקושי התאספו בבית הכנסת כמה מנינים יהודים, שבאו לשמוע את דרשתו. בכל זאת עלה המגיד על הדוכן ואמר: "רבותי, אין דבר, אין יהודים בבית כנסת זה, אבל יש קירות ו"אזניים לכותל" אמרו חז"ל. ואם אנחנו מתפללים לכותל המערבי, אז למה לא נוכל לדבר אל הקירות האלו המקודשים ע"י תפלות ישראל?! הנביאים שלנו דברו אל השמים ואל הארץ ואל ההרים והגבעות ואנחנו יודעים בדיוק מה שהם אמרו "שמעו שמים והאזיני ארץ", "האזינו השמים ואדברה וכו'", "שמעו דבר ה' הרי ישראל" ועוד.

*

דבריו של רבי ר' שמעלקא זצ"ל נכנסו ללבם של חסידיו עד שבכו כילדים, אבל לא עלה על דעתם לציית לדברי המוסר של הצדיק. על זה אמר רבי שמעלקא לפרש את דברי דוד המלך שאומר "לכו בנים שמעו לי" (תהלים, ל"ד), לכאורה היה לו לכתוב "באו בנים" ולא "לכו בנים". התירוץ הוא, כי גם אם הולכים מהדרשה, צריך להקשיב ולשמוע את דברי המוכיח.

*

"ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד" (פרשת בשלח) ופירש הגאון ר' משה יונגרייז ז"ל, שהיה הרב דקה"י בעיר קאשו, כי אהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום, מסמל את מדת הרכות והגמישות, לעומת זאת חור, שהיה אדם קשה ונהרג בעת העגל, מסמל את מדת הקשיות והיד החזקה. שני האנשים האלו תמכו בידיו של המנהיג להראות כי לכל מנהיג רוחני צריך שיהיו בו שתי מדות, לפעמים עליו להנהיג את העם ביד קשה ולפעמים ברכות לבב ובדרכי נועם (בכל ת"ח ובכל רב יש בו ניצוץ ממשה רבנו ע"ה כמ"ש הספה"ק ולכן מצינו מספר פעמים בש"ס "משה שפיר קאמרת").

*

"ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור" (פרשת תשא), ר"ל אם נוגע הדבר לשם שמים, וזהו הנה מקום אתי, אז — "ונצבת על הצור", תוכל אתה להתגאות ע"ד דכתיב ויגבה לבו בדרכי ה', או כמו שאמר רבי לבנו "נהוג נשיאותך ברמה" (כתובות, ק"ג). אבל "והיה בעבור כבודי", כלומר, שעבר כבר הענין שיהיה לכבודי וכעת הוא כבר נוגע לכבודך, אז — "ושמתיך בנקרת הצור", אז מוכרח אתה להיות ענוותן ושפל.

*

מספרים על הרב הצדיק רבי נפתלי צבי הורוביץ זצ"ל, כשבא למלא את כסא הרבנות ברופשיץ אמר בדרשתו, משל למה הרב דומה לדחליל, כלומר, למטאטא עטוף סמרטוטים שחורים, שנותנים כובע בראשו ומעמידים בגינה, כדי להפחיד את הצפרים ולהרחיקן מן הצמחים. כמו כן, אמר הצדיק מרופשיץ, אני מקל בעלמא, אלא הבגדים והכובע שלי הם לבושי תלמיד חכם וירא ה', ממילא אתם רבותי תפחדו לחטוא, כי תחשבו שאני למדן אמיתי שרואה את מעשיכם ושמן השמים הושיבו אותי כשומר וכמנהיג רוחני ברופשיץ, עכתד"ק.

ואני הוספתי על כך, כי הדחליל מועיל לסתם עופות, אבל צפורי יער שאינן בנות תרבות אינן מפחדות מתבנית־אדם, אלא בעל הגינה צריך להעמיד בשדהו אדם חי שמרים קולו וצועק על העופות, כדי לגרשם לבל יזיקו את הצמחים. וז"ש שמואל הנביא "כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה" (שמואל א', ט' ט'), כלומר, היום בזמן הזה שהדורות נפלו ממדרגתם צריך הנביא שיוכיח אותם בניב שפתיים (וע"ש שפרשו הספה"ק שנביא הוא מלשון ניב שפתיים, ועי' בס' בני ישששכר מאמרי חודש תמוז) וצריך להרים כשופר קולו בדברי מוסר, לא כמו בדורות הראשונים שהיה די רק אם היה "רואה" מעשה הדור וכבר פחדו לחטוא. וז"ש ג"כ "חזון ישעיהו וגו' אשר "חזה" על יהודה וירושלים".

*

"על פי התורה אשר יורוך" (בפ' שופטים) והתנועה על מלת "על פי התורה" היא קדמא ואזלא. וי"ל שבא לרמז משאחז"ל, שאם רוצה האדם להוכיח את חברו בדברי מוסר, אז הוא צריך להיות חף מעוון זה, דאם לא כן אז יאמרו לו טול קורה מבין עיניך. וז"ש "על פי התורה" אם קדמא ואזלא, כלומר, אם המוכיח יקדים וילך לפני דורו ויתנהג עפ"י התורה, רק אז אפשרי "אשר יורוך" שתתקבל תוכחתו.

*

"והוי קובע עתים לתורה" (בפרקי אבות) ואמרתי לפרש את דברי חז"ל אלו עפ"י מוסר, דהנה ישנם קלי הדעת שאומרים, כי תורתנו הקדושה שניתנה בתקופה עתיקה פריהיסטורית, אינה מתאימה כבר לזמנים החדשים שלנו. לכן אמרו חז"ל, כי לא נכון לתאם את התורה אל העתים, אלא להיפך — "והוי קובע עתים לתורה", כלומר, שהעתים החדשות תהיינה קבועות לפי חוקי התורה. כן אמרו חז"ל (נדרים, ל"ט) "תורה קדמה לבריאת העולם" כלומר, העולם צריך להתנהג לפי התורה ולא ח"ו להיפך. וז"ש הכתוב ע"ד הרמז: "ולא יבוא בכל עת אל הקודש", פירוש הדבר, המנהיג הרוחני לא יכניס את רוח העתים החדשות אל הקודש.

*

היתה תקנה מקובלת בכל קהלות טראנסילבניא וגם בעירנו, כי ה"כלי קודש" ובראשם הרב דמתא לא טעמו ולא אכלו בסעודה של מצוה של ה"בעלי בתים" ואפילו אם הבעל הבית היה חסיד שחבש שטריימל, משום לא פלוג. בעל השמחה ידע לשלוח לרבנית הביתה — ערב יום השמחה — עוף חי והרבנית עשתה מזה מטעמים והשמש העביר את האוכל לבית השמחה בתוך הכלים והצלחות של הרבנית, ומזה אכלו הרב, השוחט, המלמד, הבלן והשמש.

פעם קרה מקרה בקהלתי שהבעל שמחה היה טרוד ביותר ושכח לשלוח עוף לרבנית. בכל זאת השתתפתי במסיבה יחד עם ה"כלי קודש" אבל לא אכלנו רק לחם בלבד. בעל השמחה שהיה בן תורה נפגע ביותר ואמר לי, אבל כבוד הרב, כתוב בתורה "ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכול", האם אני יותר גרוע מיתרו שהתגייר? אתה צודק, אמרתי לו, אבל רד לסיפא דקרא שכתוב "לאכל לחם", כלומר, יתרו אמנם הכין עולה וזבחים, אבל אהרן וכל זקני ישראל אכלו לחם בלבד...

"אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין" (שבת, קי"ח). היה אומר הגאון רבי שמעלקא מניקלושבורג זצ"ל לפרש, כי הכוונה על שבת הגדול ושבת שובה, כפי שמקובל בעולם היהודי שהרבנים דורשים דרשות בפני הצבור ובדרך כלל הם אומרים בשם עצמם, חידושי תורה שחידשו אחרים. וחז"ל אמרו: "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" (אבות, פ"ו מ"ו). וז"ש "אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן" כלומר, אם הרבנים היו אומרים בשבת הגדול ובשבת שובה, דברים בשם אומרם — "מיד היו נגאלין"...

הרב המחבר דורש בבית הכנסת

נחזור להתפתחות המדינית בקהלתי פעטרושען: בשנת תרע"ד (1914) פרצה מלחמת העולם הראשונה, כלומר, התחילו פעולות איבה בין גרמניא — אוסטריא — הונגאריא לבין כל מדינות העולם. למרות שהעיר פעטרושען היתה בקצה המדינה, בקרבת הגבול עם רומניא, חיינו חיים שקטים, כי ידענו שהרומנים לא יצאו למלחמה נגד הגרמנים, מכיון שהמלך שלהם קארול הראשון הוא ממוצא גרמני ולא יבגוד בעמו. אדרבה, הוא חתם עם המונארכיא שלנו חוזה שלום. כאמור, נשארה רומניא נייטראלית למזלנו הגדול. ידענו, כי שדה הקרב הרוסי והצרפתי רחוק מאתנו. את הידיעות על תוצאות הקרבות קראנו בכל יום בעתונים שהגיעו מבודאפעשט.

אך דא עקא, כי המלך קארול מת בשנה שפרצה המלחמה ויורשו פרדינאנד הראשון, שעמד בהשפעת אשתו, שהיתה מבית המלוכה האנגלי, לא היה יכול לעמוד בפני דרישת מנהיגי העם הרומאני, לצאת למלחמה נגד אוסטריא — הונגאריא, כדי לכבוש את מחוז טראנסילבניא, שרוב תושביה היו רומאנים.

באור ליום כ"ג מנחם אב, תרע"ו (27.8.1916), מאוחר בלילה קרוב לחצות, ישבתי כרגיל בחדר הספרים שלי וכתבתי חידושי תורה שחדשתי באותו יום, כשהתפוצצות אדירה זיעזעה את כל הבית וצפירות אזעקה בלתי פוסקות העירו את כל התושבים. יצאתי לרחוב וראיתי המוני אנשים, נשים וטף, עם חבילות על שכמם רצים לכיוון תחנת הרכבת וצועקים לכל עבר: "מלחמה! מלחמה!". בעיריה אמרו לי: "הרומאנים תקפו אותנו, הם פרצו לחבל טראנסילבניא והכוחות שלהם מתקדמים לכיוון עירנו". בחפזון רב, עוררתי את אנשי ה"כלי קודש", פתחתי את בית הכנסת, הוצאתי את ספרי התורה ונתתי אותם לגבאים ולשמש הקהלה בהוראה שימסרו את הספרים לשמירה לקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט.

אני לקחתי את בני ביתי, הטלית והתפילין וספר "תורת משה" למרן "החתם סופר" ושמתי לדרך פעמי. השארתי הכל — הבית, הריהוט והמטלטלין הפקר ואפילו את דלת הבית לא סגרתי. כך הגענו בקרונות בקר, בתנאי נסיעה קשים ביותר, לאחר יומיים לכפר "סאַרוואַש", שנמצא במרכז הונגאריא. כאן התגוררה אחותי ובעלה מוה"ר ר' יצחק רוזנבערג נ"י וחייתי בכפר זה כפליט במשך שנתיים, כלומר, עד סוף המלחמה. רב המקום הרה"ג ר' בנציון בלום ז"ל והקהלה באו לעזרתי ודאגו לפרנס אותי בכבוד.

*

הכוחות הגרמנים של הגנראל מאקענסען הדפו את הפולשים הרומנים והיכו אותם מכות נאמנות. הגרמנים כבשו את עיר הבירה בוקרעשט ואת חצי שטח רומניא, והמלך והממשלה הרומנית ברחו לעיר יאסי. בפעטראשען היו קרבות רחוב והגרמנים הפכו את בנין בית הכנסת לאורוות סוסים. בפעטראשען ובסביבתה נפלו כמה מאות חיילים, ביניהם — גם חיילים יהודים, שלחמו הן בצבא הגרמני והן בצבא הרומני. החללים האלו הובאו לקבורה בבית קברות צבאי מיוחד ואחרי המלחמה הייתי צריך להשתתף בכל שנה בטקס אזכרה שערכו לזכרם, השלטונות המקומיים.

בשנת תרע"ח (1918), בעקבות התמוטטות המונארכיא האוסטרו – הונגארית, במצוות המעצמות המערביות, חזרו הרומנים וכבשו את מחוז טראנסילבניא ויותר מאוחר סיפחו את חבל הארץ הזאת למדינתם. כל פליטי קהלת פעטרושען חזרו הביתה ונעשינו אזרחי מדינת רומניא ונותק הקשר עם הונגאריא ועם בירתה – בודאפעשט. נשארנו כצאן ללא רועה ולא ידענו מאיפה להתחיל, כי פחדנו שהמשטר החדש לא יתן לאורטודוקסים להתארגן לקהלות נפרדות, כי המושג הזה של שתי קהלות יהודיות בעיר אחר, אינו מוכר ברומניא העתיקה.

בימים ההם הופיע ב"נוף" הרב חיים שמואל שור מבוקארעשט, שזכה לגדולה בצבא הרומני והגיע לדרגת סגן־אלוף. הוא הופיע בקהלות טראנסילבניא והיה דוגל באחדות האורטודוקסים ממולדביא עם הקהלות החרדיות מטראנסילבניא. כעבור זמן נודע לצבור, כי לדבריו אין כל כיסוי, ולעצמו או לאינטרסים של הממשלה הוא דורש והוא "משיח שקר". בסופו של דבר הצליחו הקהלות הדתיות והחרדיות בטראנסילבניא להתארגן בפני עצמן ולהשיג את ההכרות הרשמית מטעם הממשלה הרומנית בבוקארעשט. זאת, לאחר שנודע לנו על הסחורה שהרב שור רצה למכור לנו, כי אף קהלה אחת ברומניא העתיקה, לא מצאה לנכון להצטרף אל היהודים האורטודוקסים בטראנסילבניא, כי במולדביא ובבוקרשט פעלו הקהלות רק על יסוד המסורת היהודית ועל יסוד סיפורי חסידים ושמו את הדגש בקיום מצוות בין אדם לחבירו, לא כמונו בטרנסילבניא שפעלנו על יסוד ה"שלחן ערוך".

בהתחלה התאכזבנו מפקידי השלטון הרומני, שהיו ברמה תרבותית נמוכה מההונגארים. הליכות החיים של ההונגארים היו קשורות לעמי אירופה המרכזית, ואילו הרומנים שהיו דומים לצועני העידו בזהתנהגותם שהם שייכים לעמי חצי האי הבאלקאני. וזה בא לביטוי גם בעובדא שהרומנים היו מאז ומתמיד שונאי ישראל וסרבו להעניק ליהודים זכויות אזרחיות.

יותר מאוחר, כשהתידדנו עם אנשי השלטון הרומנים, הגענו לידי מסקנה שעשינו דוקא עסק טוב, מכיון שרובם ככולם, מפועל הנקיון שבעיריה ועד ראש הממשלה, כולם היו משוחדים (שוחד, שהיה בלתי מוכר אצל ההונגארים) והודות לכך, הסתדרו היהודים בפרנסה ויכולנו לקיים תורה ומצוות והצלחנו להשאר בחיים, אפילו בתקופת השואה, כשאחינו בהונגאריא הגיעו למחנות השמדה.

*

הדבר הראשון והחשוב שסידרתי בקהלתי, באמצעות עסקנים יהודים היה – ש"קנינו" את ראש העיר ואת רוב חברי מועצת העיריה והעברנו את יום השוק בעירנו מיום שבת קודש, ליום שישי ועי"ז ניתנה האפשרות לכל הסוחרים לשמור על קדושת השבת. מכיון שכל המסחר בפעטראשען היה בידי היהודים, אפילו הגוים מכל הסביבה ידעו כי ביום השביעי חבל לצאת לרחוב, כי הכל משותק. רובם ככולם של הסוחרים שבתו והלכו להתפלל עם נשותיהם וילדיהם ובתי הכנסת היו מלאים מפה לפה והייתי גאה כי אנשי קהלתי שמרו על קדושת השבת וחגי ישראל כהלכתה.

לאחר שסיימתי בניית מקוה טהרה (מי מעין) בחצר בית הכנסת, הקמתי "תלמוד תורה" עם ארבעה מלמדים, שלמדו בו כמאה וחמישים בנים. כן הצלחתי בע"ה להקים ישיבה קטנה עם כמה עשרות בחורים מקומיים, מהסביבה וממארמארוש,

שאכלו "ימים" אצל הבעלי בתים וקבלו גם תמיכה כספית לביגוד מקופת "חברה מזונות". בישיבה שלי צמחו מספר רבנים, שוחטים וסתם תלמידי חכמים, ביניהם גם בניי, שלא למדו בישיבה אחרת. כשהם נסעו לישיבת פרעשבורג כבר היתה "בכיסם" הסמיכות לרבנות. כן ארגנתי את אגודת מחזיקים קופת "רבי מאיר בעל הנס" בשם "אהבת ציון" בחסותו של שושלת האדמו"רים ממשפחת פאנעט בעיר דעש. עשיתי זאת כדי להעלות את ההכנסות לאחזקת הכוללים בארץ הקודש.

את הפעולות הנ"ל עשיתי לאחר שהקהלה הריפורמית בוטלה וכל הבעלי בתים שבעיר התמזגו בתוך הקהלה האורטודוקסית. הקהלה פעלה על יסוד תקנות חדשות שערכנו ברוח התקנות הארציות של הלשכה המרכזית האורטודוקסית.

עוד כשכהנתי כרב בכפר הדייגים ב"טיסאלוץ", על חוף נהר הטיסא בהונגאריא, בימים הראשונים שהשתקעתי במקום, נכנס אלי דייג בשם שמואל איינהורן. האיש היה בגיל העמידה ולא היו לו ילדים והוא פנה אלי בדברים האלה: "מכיון שאין לי בן, שיגיד קדיש לאחר פטירתי, אני מציע לכבוד הרב עסק כזה: אני מוכן להביא לרבנית בכל ערב־שבת דג טרי במשקל קילוגראם אחד, אם הרב יתחייב להגיד קדיש במשך אחד עשרה חודשים לאחר הסתלקותי". חייכתי על העסק מכיון שהאדם היה איש צעיר והסכמתי. לחצנו יד, והדייג עמד בהתחייבותו והמציא לביתנו דגים טריים לקראת ימי השבת וחגי ישראל, במשך ארבע שנים, כלומר, עד שעזבתי את הכפר ועברתי לגור בעיר פעטראשען, שבקצה מדינת אוסטריא — הונגאריא.

כפי שאמרתי לעיל, בתום מלחמת העולם הראשונה, צץ הגבול בינינו. אנחנו נשארנו ברומניא, וכפר טיסאלוץ, שנמצא בקרבת העיר סערענטש — נשאר בהונגאריא. עברו הרבה שנים טובות ורעות, ולא היה לי כל קשר עם הכפר של הדייגים ובמרוצת הזמן שכחתי אותם. הקשר שנשאר, היה עם גיסי הרב הגאון ר' מנחם מנדל פולאק ז"ל, שמילא את מקום מו"ח ז"ל ברבנות בסערענטש, שהתכתבנו פעם בחודש בדברי תורה והלכה. כך עברו עשרות בשנים.

היה זה לילה של חורף עז, כשהלכתי לישון לאחר חצות, הופיע בחלומי הדייג שמואל איינהורן מטיסאלוץ והזכיר לי את העסק שעשינו בימים ההם ואמר לי: "הלילה החזרתי את נשמתי לבורא עולם ועליך לקיים את ההתחייבות ולהגיד "קדיש". התעוררתי בדפיקות לב ולמחרת כתבתי לגיסי הרב מסערענטש שיחקור את הדבר בכפר טיסאלוץ. לא עברו הרבה ימים וקבלתי תשובה ולהפתעתי הגדולה, אכן נפטר הדייג שמואל איינהורן באותו הלילה...

*

כרב צעיר מלא מרץ, שמתי לי למטרה לכבוש את לבם של כל החוגים בקהלתי, הן של החסידים והן של המתנגדים והאשכנזים. עם חוגי החסידים רציתי להיות ביחסים טובים, כדי שילכו "בתלם" ושלא יפריעו בניהול הקהלה, ברוח התקנות האורטודוקסיות. ואת הקבוצות של האנשים המודרניים רציתי לקרב לאמונת ישראל ולהכניסם תחת כנפי השכינה.

במדה מסויימת הצלחתי ב"ה במשימתי, כי במרוצת הזמן חזרו מספר בעלי בתים לתשובה, התרבו החרדים והתחילו לצמוח ברחובות העיר ילדים עם כפות ופאות וציציות ויהודים מזוקנים ואפילו חובשי "שטריימל". מספר התלמידים ב"תלמוד תורה" ומספר הבחורים שיצאו ללמוד לישיבות, גדל משנה לשנה ושני בתי הכנסת והמקוה נעשו צרים מלקבל את האנשים. הדור הוכשר בהדרגה, ומקהלתנו הקטנה נעשתה קהלה גדולה נאה וחסידה, שעלתה מחיל אל חיל בתורה ובמסורה. קוני מצות שמורה בפסח וקוני ד' מינים בסוכות התרבו מחג לחג, ויכולתי להעביר תקנה בקהלה, כי לא מקבלים שוחט אלא תלמיד חכם חובש "שטריימל". כן יכולתי לתקן תקנה בבית הכנסת המרכזי, כי מתפלל שלא היה במקוה לפני התפלה אסור לו לעבור לפני התיבה, אפילו אם יש לו "יאהרצייט". במשך כל היום פנו אלי בשאלות בעניני כשרות ושבת ובעיקר בשאלות נשים, כי השגחתי על מצוות טהרת המשפחה בקהלתי כעל בבת עיני והמקוה פעל בפיקוח האישי שלי.

זאת ועוד: בעקבות התנאים המעולים והאווירה הדתית החסידית בקהלת פעטרושען, באו לעירנו לשבות אדמו"רים מפורסמים, כמו: הצדיקים מוויז'ניץ, אנטעניע, ספינקא, דעש, קרעטשינוף וכל נכדי וניני תלמידי הבעש"ט. היו זמנים שכמעט בכל שבת התארח בעירנו איזה "אדמו"ר קטן". הרבנים האלו בקרו אצלנו לא רק בגלל האינטרסים הגשמיים אלא במיוחד בשל החברה והסביבה הנאותה, שקבלה תמיד את פניהם בסבר פנים יפות ובחמימות ראויה לשבח. תמיד הצטופפו המונים, אנשים, נשים וטף בצל קורתם, כי כולם היו צמאים לשמוע אל הרינה ואל התפלה ולקבל את ברכת הצדיק.

אשר לרכישת לבם של החסידים בקהלתי, עלי להגיד בכנות ובגילוי לב, שלא הצלחתי כל כך, מכיון שהחסידים בפעטרושען לא היו דומים לחסידים בהונגאריא המרכזית. רובם ככולם היגרו הנה ממחוז מארמארוש, קארפאטו — רוס ומגליציא. היו אמנם שומרי מצוות ומחמירים על עצמם אפילו בכל מנהגי ישראל, אך לא טעמו טעם תורה, היו בורים וריקים והיה קשה ביותר בשבילי להתידד אתם ולרדת לרמתם הנמוכה. בשבילי היתה תמיד "משימה בלתי אפשרית" לשבת במסיבת שלחן אחד עם אנשים פשוטים וגסים, שאין לי מה ללמוד מהם... שיחתם, אופן הביטוי שלהם והשקפת עולמם גרמה לי צער גופני וכאב נפשי.

זאת ועוד: בישיבת פרעשבורג לא האריכו בתפלה, כי ראו בזה מעין ביטול תורה. מרן ה"חתם סופר" אמר דברי תורה ומילי דשמעתתא אפילו ביום הכפורים, סימן שלא האריכו בתפלה. משום כך, היה בשבילי סבל גדול להשתתף בתפלה של שבת, בחום מחניק ובבית כנסת מלא מפה לפה, עם אדמו"ר שהאריך בתפלתו מאור הבוקר עד לשעות אחרי צהרים. כן היה עלי למלא תפקיד קשה ביותר כשהייתי צריך לשבת לימינו של הרבי בעריכת השלחנות הפומביים בליל ש"ק וביום ש"ק פעמיים, בכל סעודה ארבע או חמש שעות ולהקשיב לשירים ולזמירות בצותא, תוך מחיאת כפיים ולפעמים בריקודים בלי סוף, ולא לשמוע ולא להשמיע דברי תורה. זאת בנוסף לדחיפות ולמכות שספגתי בעת חטיפת "שיריים", בתום כל מנה בתפריט הסעודה. החסידים שעמדו מאחורי ומן הצד נהפכו, תוך מספר שניות, ל"חיות טורפות" והתנפלו באכזריות פרועה על החמין או על הפשטידה שהיו מונחים בקערה שלפני הרבי, והשאירו את טביעות אצבעותיהם על הכובע והגלימה שלי...

עם זאת, בכל פעם כשהביאו לי את הבשורה כי אדמו"ר מסויים יבקר בעירנו וישבות אצלנו בשבת והייתי צריך לחתום על ההזמנה החגיגית, עשיתי זאת והצדקתי עלי את הדין, למרות שצמרמורת עברה בגופי, ואמרתי בלבי: "הריני מוכן ומזומן לסבול סבל גלות ל־36 שעות ובלבד לשמור על שלום בית ועל יחסים התקינים עם חוג החסידים".

אך כל זה לא הועיל, החסידים דרשו ממני יותר. בעיקר לא השלימו עם אורח החיים שלי והיינו — שתמיד הייתי סגור בחדר הספרים בתוך ד' אמות של הלכה, ואם נכנס אלי בן־אדם בנושא איסור והיתר, לאחר שהשבתי על שאלותיו, הוא הרגיש כי רצוני שילך כבר, כדי שלא יפריע בלימודי. האיש היה רוצה שאעשה כמו שהאדמו"ר שלו עושה, כשמגיש פתקא, שאקשיב בתשומת לב, ובמשך מספר שעות, לכל הסיפורים ולכל הבעיות המשפחתיות שלו, דבר שלא הייתי מסוגל לעשות. זאת ועוד: בחגי ישראל, באו מספר חסידים, לפני ברכת־המזון, לשלחני, כמקובל ללכת בכל שבת לשלחנו של הרבי, כיבדתי אותם ביין ובפירות ואמרתי דברי תורה מעניני היומא, אך זה עיצבן אותם, כי הם לא הבינו את דברי, אפילו אם ירדתי לרמה הנמוכה ביותר והשתדלתי להסביר את זה בשפתם. לצערי הרב, הם לא הבינו אותי. הם היו רוצים שאצא אתם במחול מסביב לשלחן ושאשיר אתם יחד, תוך מחיאת כפיים "וטהר לבנו לעבדך באמת" דבר שלא התחשק לי בכלל. ראיתי בעיניהם אכזבה ומרירות, כמו שרואים בעיני ילד כשהמבוגר מסרב לשחק אתו...

בסופו של דבר, החסידים בקהלתי התארגנו וקנו דירה שהפכוה לבית מדרש (קלוז), עזבו את בית הכנסת המרכזי, שאני התפללתי שם ועברו לקלויז והביאו להם אדמו"ר צעיר, אחד מנכדי הצדיק מזידיטשוב, שהוא היה רבי מתאים להם והם היו מתאימים לו. בהתחלה פגע הדבר בעמקי נפשי, אבל במשך הזמן השתדלתי להבין אותם. וכך הגיעו לקיצם הויכוחים והחיכוכים שפרצו כמעט בכל שבת בבית הכנסת המרכזי בין חסידים ומתנגדים.

*

רובם של המתפללים בבית הכנסת הגדול בקהלתי היו יוצאי מארמארוש והיה מנהג בידם שכשנולדה בת ואביה עלה לתורה ועשה "מי שברך" לאשה היולדת וקרא שם בישראל לבתו, היו המתפללים יוצאים מכליהם והיו מכים ברגליהם ובידיהם בספסלים וב"שטנדרים", כמו שדופקים בקריאת המגילה (בקארפאטו — רוס היה מנהג דומה. סיפר לי מו"ח ז"ל, כשהיה אברך בעיר מונקאטש ונולדה לו בת, כשנכנס לבית המדרש התנפלו עליו חבריו ללימודים, זרקו טלית על ראשו ולקחוהו בכוח והניחוהו על שלחן קריאת התורה והרביצו במכנסיים שלו מכות נאמנות, אחת למעלה ושבע למטה, ורק אחרי זה הורידו את הטלית מעל ראשו ואמרו לו מזל טוב).

רציתי לבטל את המנהג הזה, שאין לו כל מקור בספרים הקדושים. פעם אמרתי בדרשתי, כי יתכן שמקור המנהג הזה הוא ממצרים, כשפרעה גזר גזירות על הזכרים וכשנולדה בת היתה שמחה בכל בית ישראל. אבל היום בתקופתנו אנו, אין כל יסוד לשמוח כשנולדה בת, כפי שאמרו חז"ל "אוי לו למי שבניו נקבות" (פסחים, ס"ה). ולא כדאי לפגוע בכבוד התורה ולהפוך את בית הכנסת לבית מרזח.

המתפללים נפגעו קשות, כי הרב רוצה לבטל מנהג שבידיהם מהורי הוריהם במארמארוש והם המשיכו להכות ב"שטנדרים". פעם היה מקרה בקהלתי שסוחר גביר, שהיה מפורסם בקמצן גדול עלה לתורה וקרא שם לבתו שנולדה. המתפללים התארגנו ביניהם לא להכות ולא לעשות רעש והכל עבר בשקט. אני שמחתי מאד, אבל הסוחר נפגע עד עומקי נפשו ועזב את בית הכנסת בזעם וחרי אף, על החרפה והבושה שעשו לו ולקח הביתה את ה"קידוש" שהביא... מספר שנים סבלתי מהמנהג הזה ואמרתי בלבי "הנח להם לישראל"... אבל כאשר ראיתי שמביאים למטרה זו רעשנים של פורים ופעמוני בקר, ומהמנהג הזה יוצא חילול שבת בפומבי ר"ל, אמרתי "די"! זימנתי אלי את גבאי בית הכנסת ועשינו תקנה שמהיום והלאה אסור בהחלט לקרוא שם לבת ביום שבת קודש, אלא בימות החול. ומצאתי ע"ז רמז בתורה: "וירא כי אין איש ויך — ויטמנהו בחול" ולא בשבת.

*

בשנתיים הראשונות של מלחמת העולם השניה, המשיכה קהלת פעטרושען להתקיים ולפעול כרגיל. אמנם, צבאות הגרמנים הנאצים התקרבו לגבולות רומניא, ובבוקארעשט הבירה עלו לשלטון ממשלות עוינות, שהתחילו להציק ליהודים בכל מיני חוקים אנטישמיים, אבל אנחנו בטראנסילבניא הסתגלנו לחיות עם הגזירות האלו. כשהגיעו אלינו שמועות על אכזריות הנאצים במדינות אחרות, התנחמנו ואמרנו: כאן, ברומניא עוד גן־עדן ליהודים, כאן לא הורגים אותם. אולם, ביום כ"ח בחודש מנחם אב שנת ת"ש (1.9.1940) נהפך עלינו הגלגל ע"י שנגזרה מדינת טראנסילבניא לחצאין, בעקבות הדיקטאטום שהוצא בווינה ע"י שני אויבי ישראל: שר החוץ הגרמאני ריבענטרופ ימ"ש ושר החוץ האיטלקי צ'יאנו, חתנו של הרודן מוסוליני ימ"ש. כמאה וחמישים קהלות אורטודוקסיות, ובתוכן ערים ואמהות בישראל עם המוני יהודים טובים, רבנים גאונים וצדיקים, נפלו לשטח אדמת הונגאריא, כלומר בטראנסילבניא הצפונית. רק כחמישים קהלות נשארו ברומניא, בטראנסילבניא הדרומית. אני נפגעתי ביום שחור זה באופן אישי, כי בני ושתי בנותי עם בני משפחותיהם נשארו בהונגאריא ובסלובקיא, כלומר, מעבר לגבול.

לאחר יציאתם של הכוחות הרומנים מטראנסילבניא הצפונית ולפני כניסתם של הצבא ההונגארי, נשארו שלושה ימים, ואלפי יהודים במחוז טראנסילבניא עמדו בפני מבוכה חמורה, לאן ללכת להונגאריא או לרומניא? האמת היא, כי בימים ההם, אלו ואלו היו שונאי ישראל, והיהודים היו רוצים שהרומנים יצאו וההונגארים לא יכנסו... רובם של היהודים ש"ישבו על המזוודות" ברחו מרומניא להונגאריא. הם חשבו, כי כעת יחזרו לטראנסילבניא הצפונית חיילי אוסטריא — הונגאריא של הקיסר פראנץ יוסף, שיצאו מכאן בשנת 1918. אולם, הם טעו טעות פאטאלית, כי חזרו הנה החיילים של הרודן ההונגארי רשע בשם "הורטי מיקלוש", שידיו היו מגואלות בדם יהודים מהפוגרומים שערך לפני עלייתו לשלטון ושהצטרף להיטלער ימ"ש.

אני מצדי נקטתי בשיטתו של יעקב אבינו, שחצה את בני משפחתו לשני מחנות, ולקחתי אלי לפעטרושען את שני בניי הנותרים, ולעצמי אמרתי — שב ואל תעשה עדיף! (בני הקטן פנחס נ"י למד באותו זמן בישיבת אחיו במעזוטעלעגד וקראתיו הביתה במברק). כך הצלתי את שני בניי לחיים, וילדי שהיו בשטח ההונגארי הגיעו

למחנות השמדה, הי"ד. לבי אמר לי תמיד, כי הרומנים הם פחות מסוכנים, מכיון שידעתי שני דברים — כלל אחד: החייל ההונגארי הוא שונא ישראל מבטן אמו, החייל הרומני נעשה אנטישמי יותר מאוחר, כשיש לו אינטרס לכך. כלל שני: את הגוי ההונגארי אי אפשר לקנות בכסף והוא נשאר דבוק להשקפתו, אפילו אם הוא רואה את התהום לפניו. הגוי הרומני — פיקח הוא, ומוכן למכור כל אידיולוגיא ולרמות את מפקדיו אם יש לו אפשרות לכך.

*

לאחר שהממשלה הרומנית החזירה את צפון טראנסילבניא להונגאריא ואת מחוז באסאראביא וחצי בוקובינה לרוסיא, מצאה לנכון, באמצעות כלי התקשורת, להעמיד את היהודים כשעיר לעזאזל בעד הכשלון הדיפלומאטי ואיבוד השטחים והתחילה להוציא גזרות קשות נגד יהודי רומניא. הראדיו והעתונים והכרזות בחוצות הערים הרעילו את האווירה והגוים התחילו להתנפל על יהודים ברחובות, לזרוק אותם מרכבות ולהרביץ להם בכל הזדמנות.

בתאריך כ"ו בסיון תש"א (21.6.941) כשגרמניא הנאצית פתחה במלחמה נגד רוסיא, ורומניא הצטרפה להיטלער ימ"ש, ביום זה נחרץ גורלה של קהלת פעטרושען. השלטונות חששו, כי היהודים יעסקו בתעמולה קומוניסטית בין תושבי המקום הכורים, לכן גרשו מכל ישובי מכרות פחם את היהודים, אנשים ונשים מגיל 16 עד גיל 60. למזלי הייתי אז בגיל 61, כך נשארתי בבית, אבל שני בניי גורשו למחנה ריכוז ומשם גויסו למחנות עבודת כפייה. בעזרת הכסף ששלחתי להם בכל חודש (בינתיים אני נעשיתי מלמד תינוקות), הם סידרו מטבח כשר, תפלה בצבור כל יום ושמירה על קדושת השבת.

יותר מאוחר הרשו השלטונות לחזור הביתה ליהודים שהיו מסוגלים לשלם את מחיר תעודת שיחרור, שהיה הון תועפות. השלטונות, בראשותו של הרודן הגנראל אנטונסקו הקימו מרכז יהודי בבוקארעשט, בניהולו של יהודי שהתנצר בשם גינגולד. תפקידו של המרכז הזה היה לפשוט מהיהודים שנשארו בבית את החולצה האחרונה ולחסל אותם מבחינה כלכלית. כל סוחר יהודי היה נאלץ למסור את חנותו לרומני נוצרי במשך מספר חודשים. בני הבכור ר' לוי יצחק שליט"א הגיע הביתה, אבל בני הקטן פנחס נ"י נשאר במחנה של עבודת כפייה, שהיה בקרבת שדה הקרב הרוסי. בחודשי הקיץ של שנת תש"ד, כשהגרמנים נסוגו והרוסים הגיעו לגבולות רומניא, ברח בני מהמחנה, בעזרת צנחנים שבאו מישראל, והסתובב בבוקארעשט במסמכים מזויפים עד שהרומנים התקוממו נגד הנאצים ביום ד' באלול תש"ד (23.8.944). המלך מיכאל עצר את הגנרל אנטונסקו ואת כל חברי הממשלה שלו ונתן פקודה לצבא הרומני להצטרף ל"צבא האדום", שבא לשחרר את הארץ. בתום המלחמה חזרו כל הסוחרים לפעטרושען, אבל בעלי המקצוע והמוני העם, שהסתדרו בערים אחרות, כבר לא חזרו. בכל זאת, שוב התחילה הקהלה להתאושש ולפעול כרגיל.

*

המהפך בחיינו בא כאשר המלך מיכאל התפטר ועזב את הארץ והקומוניסטים עלו לשלטון. הוקמה בכל עיר "מועצה דמוקראטית יהודית" שמשימתה היתה ללמד את בני ישראל, כי "אין עוד הבדל בין עם לעם אלא בין עובד למעביד". בעקבות כך — "אין כל יסוד הגיוני למדינה יהודית כביכול, ואסור לעלות לישראל וצריך להתבולל ולהתמזג בתוך כל הגוים המתגוררים ברומניא"...

בינתיים, הלאימו השלטונות את המסחר הפרטי, נפתחו חנויות ממשלתיות וכל הבעלי בתים נעשו עובדי מדינה. בתי הכנסת התרוקנו, רובם ככולם של היהודים היו נאלצים לחלל את השבת ורק כמה קשישים שיצאו לגמלאות באו להתפלל. מי שהיה חבר במפלגת השלטון, היה אסור לו להתחתן בחו"ק ולערוך ברית מילה לבנו. הרבנים וה"כלי קודש" התחילו לעזוב את הארץ, אבל לפתע ננעלו שערי המדינה באופן הרמטי.

האמת ניתנת להאמר, כי כל זמן שזכייתי מסוגל לתפקד בתור רב דמתא, כלומר, לפסוק שאלה בהלכה, לשאת דרשה, לפקח על האטליז הכשר ועל המקוה ולחיות על משכורתי, לא הצטערתי כל כך שהשלטונות דחו את בקשתי לקבלת דרכון, מכיון שפחדתי שאגיע למצב שאהיה זקוק לאכול "נהמא דכסופא" בארץ ישראל. לפני עיני רחפה תשובת מרן ה"חתם סופר" זצ"ל שכותב: "ענייי ארץ ישראל הם הדרים בה מעולם או המתישבים שם בעשרם וירדו מנכסיהם שם, אז מחוייבים להקדים פרנסתם לענייי מדינה אחרת. אבל עניים הנוסעים מחו"ל להתיישב שם ויודעים שאין להם כדי חיותם, כי סומכים על הצדקות, אין אנחנו מחוייבים להקדימם, אעפ"י שישיבת ארץ ישראל מצוה ששקולה כנגד כל המצוות..." (מובא בספר "שאלת שלמה" חלק א', תרצ"ב, מאת הרב ש. א. וורטהיימער).

אולם, נזכרתי בדבריו של הצדיק מרוז'ין זצ"ל, שאמר לחסידיו מספר ימים לפני פטירתו: "דעו לכם כי באחרית הימים, קרוב ל"עקבתא דמשיחא" ילחצו הגויים על היהודים לעלות לארץ ישראל ואז יהיה בושה גדולה לעלות לארץ הקודש, אבל אני אומר לכם" — סיים הצדיק מרוז'ין את דבריו — "עדיף לעלות לישראל תוך חרפה ובושה מלזיזות בכבוד גדול בגולה..."

כן נזכרתי שראיתי פעם בספר שו"ת "לבושי מרדכי" (סי' קמ"ז) תשובה על שאלה, למה נוהגים אנשים רבים לפנות למזרח בעת קידוש לבנה? ואמר להסביר ע"ד הרמז עפ"י המהרש"א (במסכת חולין, דף ס'), שאומר דישראל מונין ללבנה, כי נמשלו לירח שפעם הוא חסר ופעם הוא מלא, כלומר, פעם מזלם של ישראל מתרחב ופעם מצטמק. לעומת זאת, אומות העולם מונין לחמה, יען שהם נמצאים תמיד במצב טוב כמו השמש, שאינו משנה צורתו, עכת"ד. אם כן י"ל, כי לכך אנו מתכוונים כשאנו מתפללים בעת קידוש הלבנה ואומרים... "ולא יהיה בה שום מעוט ויהיה אור הלבנה כאור החמה וכו'...", כדי לתת ביטוי לאמונתנו שנגיע פעם למעמד של או"ה שגם מזלנו יהיה גדול, יציב ושווה תמיד. ומשום כך אנו פונים למזרח בעת קידוש לבנה. לכיוון ארץ ישראל, כי רק משם אנו יכולים לקוות לישועת ה'.

במשך שמונה שנים לא אישרו השלטונות עלייה לארץ ישראל. פעילי "המועצה הדמוקראטית היהודית" קראו בכל ערב חג בבתי הכנסת, מכתב מאת הרב הראשי ובו הוא קורא לכל יהודי לשתף פעולה עם השלטון בלב ונפש ולבנות את הסוציאליזם ברומניא. למזלי, היו בקהלתי כחמש עשרה סנדלרים וחייטים דתיים מיוצאי מארמארוש שעבדו ב"קופראטיוו" וסידרו עם השלטון המקומי, כי במקום שבת הם יעבדו ביום ראשון בשבוע. כך היה לי "מנין" כשר בשבתות ובחגי ישראל ובימות החול. קבלתי מטעם השלטון את משכורתי החודשית בדייקנות והייתי סגור בתוך ד' אמות של הלכה.

•

בשנת תשי"ח חל מפנה בעמדת ממשלת רומניא וניתנה רשות לכל יהודי להגיש בקשה למשרד הפנים לשם קבלת דרכון לעלייה וליהודים היתה אורה ושמחה וששון. שטיפת־מוח במשך שנים של "המועצה הדמוקראטית היהודית" נחלה כשלון חרוץ, כי תורים ארוכים של יהודים, אנשים ונשים, זקנים וצעירים הזדנבו לפני משרדי הדרכונים של המשטרה החשאית ובראשם עמדו הרבנים והשוחטים וה"כלי קודש". היתה זו הפגנה ספונטאנית של יהודים נגד ההתבוללות ולמען העליה לארץ ישראל.

מכיון ששמעתי, כי הרב הראשי דוקטור משה רוזן, מעכב גם כעת את העלייה של עובדי המועצה הדתית, כתבתי לו מכתב שיאפשר לי את העלייה, היות ואני איש זקן וחולה ואינני מסוגל לעבודה... והגיע העת להעלות את עצמותי לארץ הקודש, כל זמן שהנשמה בקרבי. ובפרט שבדעתי להנציח את שמות שלושת ילדי שנהרגו על קידוש השם ע"י ספר בשם "קרבן אשר", שברצוני להוציא לאור בארץ ישראל.

לא זכיתי לתשובה, אבל כעבור מספר שבועות, קבלתי את הדרכון.

•

אמרתי פעם לפרש את הכוונה במלים של "ושבור עול הגלות מעל צוארנו ותוליכנו מהרה קוממיות לארצנו", דהנה המתים מחו"ל, שהם קבורים בשכיבה, יגיעו לארץ ישראל מתחת לארץ ע"י גלגול מחילות (כמ"ש רש"י בפ' ויחי). וזה שאנו מתפללים בכל יום, שהגוים לא יעכבו את עלייתנו לארץ הקודש, אלא שנזכה לעלות ברגלנו בקומה זקופה, שנחיה ונראה ונירש אותה. וז"ש ג"כ בפרשת בחקותי "ואולך אתכם קוממיות".

כשמפרידות אותי מספר שעות בלבד מהדרך הארוכה, המובילה אותי מעבר לים, לארץ הקודש, עלי לעשות "סך הכל" על מעשי ופעולותי בעיר זו פעטרושען במשך חמישים שנה, כלומר מאז שנת תרס"ח ועד תש"ח (958 — 1908), מכיון שקהלה זו היתה גם "מפעל חיי".

המאורעות והאירועים שהתרחשו במרוצת יובל שנים, חולפים כעת לפני עיני כמו סרט נע ואני רואה עליות וגם ירידות מבחינה גשמית ורוחנית. כשאני עומד היום על "הר נבו" של חיי ומסתכל לא רק קדימה לעבר ארץ האבות, אלא גם אחורה לכיוון הדרך שעברתי במשך פעמיים כשנות המדבר, ברצוני להצהיר בגילוי לב ובמצפון נקי, כי אינני מתחרט ח"ו על שבחרתי להיות עבד ה' ומדריך רוחני ולעסוק כל ימי חיי בתורה, משום שבעלמא דשקרא הדין הבל הבלים הכל הבל רק — "משה אמת ותורתו אמת".

בנוסף לכך, משוכנע אני כי כל ההנאות הרוחניות בעולם בטלים ומבוטלים, כלפי הנאה שיש לאדם אם לומד סוגיא בש"ס עם כל המפרשים ומתעמק בעמקה של הלכה ומתרומם על כנפי הפלפול וה' חוננו דעת ומצליח לחדש חידושים בסוגיא, — התענוג הרוחני הזה הוא מעין עולם הבא!

אך מכיון שראיתי כי אוהדי שמעתתא פוחתים והולכים, עברתי לחדש חידושים באגדה, גם זה הוא הנאה עילאית. כל ימי רחף לפני עיני המצב הטראגי־קומי של הרבנים והאדמו"רים המפורסמים, שהיו מהוללים בחייהם בפי אלפי אוהדים

וחסידים ולא השאירו לנו ולדורות הבאים אלא כמה שיחות דבדיחותא ומספר חידודים וגם אלו רק בעל פה. לכן מצאתי לנכון לכתוב את חיהושי התורה אשר חנני ד׳ ולהוציא לאור ספרים, כדי להנציח את שמי לדורי דורות, כי המוות אכזר גדול הוא: הוא משמיד לא רק את הגוף אלא גם את השם והזכרון של האדם, וסוף כל אדם למות ואין עצה נגד זה. אולם, רעיון יפה, חידוש בתורה פלפול בשמעתתא ואפילו דברי חידודין של תלמידי חכמים, אין למוות שליטה עליהם, בפרט אם הם כתובים בספר. עם ישראל — עם הספר הוא, ויודע להעריך ולהנציח את ההברקות ואת הפנינים של מנהיגיה הרוחניים, שלא ילכו לאיבוד אף פעם.

הרגשתי שע״י ספריי יצרתי משהו נצחי, הרגש הזה מעניק לי הנאה רוחנית וריהאביליטאציא נפשית.

ביום היסטורי זה בחיי, כשאני מסיים את שרותי בעיר בה כיהנתי יובל שנים, מן הראוי שאזכיר לטובה את בני קהלתי, על שתמכו בי מאז בואי לכאן ועד היום הזה ואיפשרו לי שאוכל לעסוק בתורה, ללא דאגות פרנסה. חבל שאין בי כוח לעלות על ההר, בו נמצא בית הקברות של עירנו, כדי להיפרד מהרבה בעלי בתים שלי לשעבר, שהיו לי ידידים נאמנים ואוהדים מסורים בכל תחומי הרבנות ושהלכו לעולמם. ה׳ יזכרם לטובה.

*

כל ימי חיי הייתי מצטער — למה באתי לעיר פעטראשען, שהיתה כל כך רחוקה מהישובים היהודיים במרכז הונגאריא. הלא רצו לקבל אותי כרב גם לעיר טולטשעוויע, נעמעש־סאלק ובעקעש־ציאָבאָ, קהלות קרובות לעיר סערענטש. אולם, בתום המלחמה האחרונה ותקופת השואה, ראיתי במו עיני את החסדים שה׳ עשה אתי, כי רובם ככולם של יהדי הונגאריא ובראשם רבנים גאונים וצדיקים הגיעו למחנות השמדה, ואני — יחד עם יהדי טראנסילבניא הדרומית נמלטנו ב״ה ונשארנו בחיים ובעקבות כך אני זוכה כעת לעלות לארץ ישראל.

ה״אור החיים״ הקדוש אומר על ״והיה כי תבוא״ אין והיה אלא שמחה, כי אין שמחה כביאת הארץ. וכמו כן איתא בזוהר הקדוש בספר במדבר: ״כתוב עבדו את ה׳ בשמחה וכתוב עבדו את ה׳ ביראה — בעידן דבני ישראל בגו עממיא ביראה ובעידן דשריין בארעא קדישא בשמחה״. והגאון רבי מאיר שפירא זצ״ל מביא ראיה על כך מיעקב אבינו, שבצאתו מן הארץ הקים מצבה לה׳ וכשחזר ארצה הקים מצבה לה׳, כשירד את הארץ לא נסך יין (יין מסמל שמחה, כמ״ש ״ויין ישמח לב אנוש״) אלא שמן בלבד, וכשחזר לישראל ניסך גם יין. זאת ועוד: בצאתו שקעה החמה שלא בעונתה, ובשובו — זרחה לו השמש בפנואל.

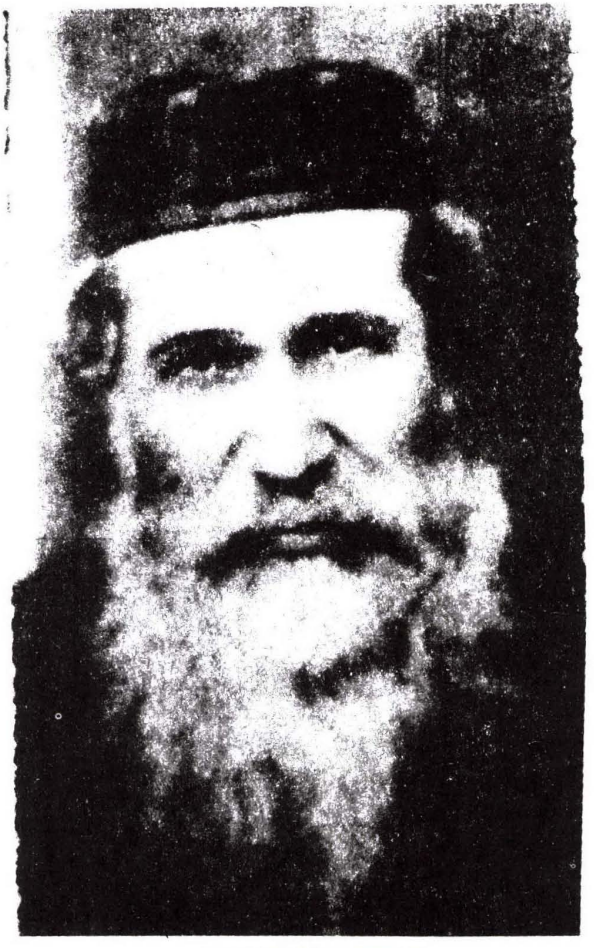
לכן, זכות גדולה היא ליהודי לעלות לארץ הקודש ובפרט בשבילי, כי הציון של סבי ר׳ ישראל מילר ז״ל בהר־הזיתים מאותת לי כבר, כי הלא אני מתקרב לגבורות ועלי לחשוב על ״ושכבתי עם אבותי...״

אלא על זה בלבד לבי דוי ועיני עיני יורדה מים ואבכה את חללי בת עמי יומם ולילה, ה״ה בני ובנותי, חתני וכלותי ונכדיי היקרים, אחיי ואחיותי ובני משפחותיהם. שנהרגו על קדושת השם, וינקום ה׳ את דמם הנשפך. אולי אזכה בארץ ישראל לבוא אל ה״נחלה״, אבל אף פעם לא אבוא אל ״המנוחה״.

אני נפרד כעת לא רק מעירי אלא גם מהארץ ומיבשת אירופה מולדתי, שספגה כל כך הרבה דם יהודים קדושים בדור האחרון לנגד עיני, ב'שתי מלחמות העולם ובתקופה שביניהן.

אולי בכל זאת אמצא בארץ ישראל תרופה למכאובי לבי, ונחמה לדאבון נפשי, כדברי הנביא: "אז תשמח... ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושימחתים מיגונם"...

אכי"ה"ר

תמונת הרב המחבר
לפני עלייתו לארץ ישראל

לקט שכחה

לדף לו, לפני השורה המתחלת וארבע —

וברוח זו אמרתי לפרש את הפסוק "ובגדי הקודש אשר לאהרן יהיה לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם" (פרשת תצוה). ויל"ד מז"ש "אחריו"? ויש להסביר כפי שאמרתי לעיל, כי הבגד המסורתי היהודי מזכיר לו שהוא יהודי ושומר עליו שלא יחטא ואחת מהזכויות של בני ישראל במצרים היתה שלא שינו את מלבושיהם המובהקים. וז"ש הקרא: "ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך", אבל לא בגלל שהתפקיד של הבגדים האלו להזכיר לאהרן הכהן שיתנהג ברוח התורה — אלא "לכבוד ולתפארת" דייקא — כי אהרן הכהן לא היה זקוק למזכרת כזאת. אבל "ובגדי קודש אשר לאהרן יהיה לבניו אחריו" ר"ל לבנים שעומדים ברמה יותר נמוכה "אחריו" להם יהיו הבגדים למשחה בהם ולעוררם שיהיו ראויים למלא את ידם דייקא לכהונה.

לדף רא, לפני השורה המתחלת מספרים —

שאלו את הגאון ר' שמואל דוד אונגאר ז"ל למה כב' הרב עושה מאמצים להרחיב את הישיבה ולפתח אותה גם בכמות ולהגדיל את מספר התלמידים משנה לשנה? הרב אונגאר השיב: בגמרא איתא "אמר ר' חנינא הרבה למדתי מרבותי וכו' ומתלמידי יותר מכולן" (תענית, ז') נמצא כי כל תלמיד הוא רבו של ראש הישיבה, ואם ילמדו בישיבה יותר תלמידים, ילמוד גם הרבי יותר תורה"...

לסוף דף שכח —

הוא היה אומר: "מי שלומד הרבה ולא מוסר לאחרים בע"פ או בכתב מהחידושים שלו בתורה, דומה לעננים גדולים ושחורים, שאינם מורידים גשם..."

לסוף דף שנ"ד

"לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (סוף מסכת עוקצים). ואמר חתני הרב ר' יששכר דב ליכטענשטיין הי"ד לנערץ סוף המשניות עם תחילתן — "מאימתי קורין את שמע בערבין". היות ורבינו הקדוש מחבר המשנה היה גלגולו של יעקב אבינו ע"ה וראה שיעקב השגיח מאד על קריאת שמע וכן על השלום, כמ"ש רש"י בפ' ויגש, שהוא לא נשק את יוסף הגם שלא ראה אותו כ"ב שנים אלא קרא את שמע וכן אמר יעקב אבינו (בפ' ויחי) "ובקהלם אל תחד כבודי" וכותב רש"י שלא יזכר שמו במחלוקתו של קרח. לכן פתח רבינו הקדוש את המשניות בקריאת שמע וסיים בשלום.

כן אמר חתני רבי יששכר דב לשלב תורה־שבכתב עם תורה שבעל־פה, והיינו — תורה שבכתב היא בבחינת ראייה, שאדם רואה בעיניו מה שכתוב לפניו, ותורה שבעל פה היא בבחינת שמיעה, ששומע מה שחברו או רבו אומר לו. לפיכך תורה שבכתב מסתיימת במלים "לעיני כל ישראל" ותורה שבעל פה מתחילה "מאימתי קורין את שמע". הדבר מרומז גם במה שכתוב במעמד הר סיני: "וכל העם רואים את הקולות", כלומר, ששניהם — הן בחינת שמיעה והן בחינת ראייה — המה חדא ושניהם מרועה אחד ניתנו. ודפח"ח.

לדף תיא, לפני השורה המתחלת אשתך —

"מ' יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני" (סוטה, ב'), ואמרתי כי לכאורה אפשר להקשות, אם קובעים כבר מראש בשמים, כי בת פלוני לפלוני, אז למה צריך לקדשה בטבעת, למה שלא יהיה די באמירה בלבד? אולם י"ל עפימ"ש הזוה"ק, דכל מצוה אשר בא לו לאדם חינם אין כסף, היא מסטרא דטומאה, רק אם האדם קונה את המצוה בכסף מלא, אז היא מסטרא דקדושה. ורמזו מרן החתם סופר זצ"ל במה שכתוב: "משכו ידיכם" מעבודה זרה בזמן ש"וקחו לכם" בעד ממון "צאן למשפחותיכם". ומעתה י"ל שז"ש החתן לכלתו: הרי את "מקודשת" לי ר"ל את שייכת לי מסטרא דקדושה בגלל שרכשתי אותך "בטבעת זו" ולא בחינם. ובזה אפשר להבין ג"כ פירכת הגמרא במסכת קידושין דפריך מ"ש הכא דתני "האשה נקנית" ומ"ש התם דתני "האיש מקדש". ולפימ"ש א"ש, כי ע"י שקתני קודם האשה נקנית ואינה באה לו בחינם אלא ע"י קנין מעות, יכול לשנות אח"כ "האיש מקדש", כי רק עי"ז היא מסטרא דקדושה.

לדף תיז, לפני השורה המתחלת לפי —

•

בהקשר לזה מספרים, כי פעם שאל חסיד את האדמו"ר מוויז'ניץ, מה דעתו על השוחט של קהלתו, שהבריות היו מרננים עליו. אמר לו הצדיק (שהכיר את בניו של החסיד): "השוחט של קהלתכם, בשבילך הוא חלש, אבל בשביל בנך — הוא טוב, ובשביל הנכד שלך — הוא מָצוין ...

לדף תנז, לפני השורה המתחלת בעיר סיגעט —

•

הוא אמר לפרש בשם בעל "רוח־החכמים" את דברי חז"ל שאמרו: "גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מיראת שמים" (ברכות, ח'), פירוש הדבר — מי שהוא בעל מלאכה ונהנה מיגיע כפיו, עומד במדרגה גבוהה הרבה יותר מיהודי חסיד שנהנה וחי מיראת שמים...

לסוף דף תפט —

•

שאל אותי בני הרב פנחס נ"י, למה אומרים "אבי מורי" וכשמדובר בחותן אומרים "מורי חמי", כלומר, באב מקדימים את מלת האב למורה בהיפך מהחותן? ועניתי לו בפשטות: האב הוא האבא של הבן, לפני שמלמדו תורה ונעשה המורה שלו. לעומת זאת על הבן להתחתן עם בת תלמיד חכם ולבוא בדברים, דברי תורה עם המיועד להיות חותנו ועי"ז החותן מלמדו תורה לפני שנעשה החותן שלו, לפיכך אומרים "מורי חמי".

בשולי הספר

על ספרים ומחברים

ראיתי צורך להרחיב קצת את הדיבור בנושא של הדפסת ספרים. לתלמידי חכמים, רבנים ואדמו"רים יש תשוקה עזה ותאות נפש לחדש חידושי־תורה, לחבר ספר ולהוציאו לאור. וזאת, לא רק משום שמצוה לפרסם ברבים את הרעיונות בפירושי תורתנו הקדושה ובלימוד הש"ס, רעיונות שעולים על הדעת, כפי שחונן ה' את האדם. וזאת בהתאם לספר החסידים שאומר "כל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו ויכול לכתוב, הרי זה גוזל למי שגילה לו".

מצוה זו קיים ה"חפץ חיים" זצ"ל ועוד כמה צדיקים גרולים, שהתכוונו רק לשם שמים והדפיסו את ספריהם (ספרי הלכה או ספרי מוסר) בעלום שם, או גדולי תורה בדורות שקדמו לנו, שסירבו להדפיס את ספריהם בחייהם, כדי שלא יחשדו בהם הבריות ביהירות ובגאוותנות.

הבה ונהיה כנים לעצמנו. מחברים שעושים מאמצים, בימינו אנו, כדי להוציא לאור עולם את ספריהם בחייהם, ובשער הספר מופיע השם והקדמת המחבר, בציון כל בני משפחתו ואילן היוחסין שלו, לא עושים זאת משום מצוה גרידא ולשם שמים בלבד. האמת ניתנת להאמר כי מחבר זה אמנם אינו מתכוון להתפאר ולהתרברב ח"ו, אלא להיות בולט מעט בחברה שלו, לרכוש לעצמו ריהאביליטאציא נפשית בהשגת קצת הערכה והכרה, ולהראות לידידים ולאויבים כאחד, שהוא יודע ספר...

המגמה היא חיובית גם במצב כזה, משום שחז"ל התירו ללמד ולהרביץ תורה, אפילו שלא לשמה. זאת ועוד: כל מחבר חושב "אם אין אני לי מי לי ואם לא עכשיו אימתי", כי לא כל בן מוכן לתרום מכספו סכום גדול ולמסור את נפשו למען הדפסת ספרו של אביו המנוח, וכך מציל המחבר את כתבי ידיו מלהיות טרף לשיני העכברים...

בהוצאת ספר יש סיבה חיובית נוספת. כולנו יודעים, כי סוף כל אדם למות וכל יהודי רוצה להנציח את שמו ואת זכרו. בדרך כלל, הילדים מנציחים את שמות הוריהם והם הם המצבות החיות שנושאות את זכר אבותיהם, אולם, לדאבוננו הרב, אין כל בטחון, כי הצאצאים וצאצאי הצאצאים יתנהגו ברוח התורה והמסורה וינציחו בכבוד את שם האבא או הסבא. הלא, כמה גדולי תורה שחיו לפני מספר דורות ולא נשאר מהם זרע של קיימא, ואם לא הספרים שהוציאו בחייהם, היו שוכחים אותם לגמרי.

אדרבה, מהדפסת ספר צומחת לפעמים טובה, כי הילדים מתייחסים אליו בכבוד ואולי הספר מועיל שהם ישארו יהודים שומרי מצוות. הכרתי רבנים מפורסמים באוסטריא־הונגאריא, שכיהנו כרבנים ראשיים בערים גדולות במשך עשרות בשנים, תפסו מקום בראש חבר־הרבנים ובחברה של בני־תורה, הרבו להופיע בכל המאורעות, השמיעו דרשות חוצבות־להבות ולא ירדו מכותרות העתונות. אולם, מכיון שלא הטריחו את עצמם ולא רשמו במחברת את הדרשות וחידושי התורה שלהם, מה קרה לאחר פטירתם? — יותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל"...

המצבה הגדולה והמפוארת משיש שחור ואותיות זהב, שהקהלה הקימה להם בבית־הקברות, אינה מסוגלת להנציח את שמו של הרב האדיר הזה שהלך לעולמו ממו קונטרס בן עשרים דפים עם מספר פניני־תורה, המשמחות לבם של תלמידי חכמים בכל העולם היהודי.

לפעמים, כואב לי מאד, כשאני חושב על מאות רבנים, אדמו״רים ולמדנים (ואולי אלפים) שחיו במשך דורות ועסקו בתורה מילדותם ועד זקנתם ולא יתכן שלא חידשו כמה חידושי־תורה במשך חייהם! אך, ירדו לקברים, יחד עם הנכס הרוחני שלהם, ולא השאירו לנו אף פנינה תורתית אחת... חבל על דאבדין ולא משתכחין, ויש להצטער על כך.

אך דא עקא, כי בין אלה שכתבו ספרים אנו פוגשים במחברים שלא עשו מלאכה ראויה לשמה, משום, שרובם המכריע של המחברים, או של היורשים שסידרו את כתב היד להדפסה, לא ידעו איך לחבר ספר יעיל ומוצלח. לפיכך, ישנם כל כך הרבה ספרים בכל ספריה תורתית, שלא פותחים אותם אלא בשבוע שלפני פסח, כדי לחפש בהם פרורי חמץ...

מספרים על הרה״ג ר׳ אפרים זלמן מרגליות ז״ל מברודי, שכאשר בא אליו מחבר, בכדי לבקש הסכמה על ספר בנושא שמעתתא, נתן לו מיד הסכמה, אבל אם פנה אליו מחבר שיתן לו הסכמה על ספר־אגדה, סירב למלא אחרי בקשתו, אלא אם כן, הספר היה ספר טוב ונאה. וכך הסביר את מעשיו: ״זה, אשר חיבר ספר על שמעתתא, אף על פי שהספר אינו טוב, עכ״פ יגע המחבר בגמרא, בתוספות ובמפרשים ולכן מגיעה לו קצת הכרה, אבל אגדה היא דבר קל ולא צריך להשקיע הרבה כוח ומוח בלימודה, לכן — לכל הפחות — יהיו אלה חידושים טובים״.

למרות זאת, לפענ״ד, יותר קשה לחדש חידושי־תורה באגדה מבשמעתתא, כי בשמעתתא ובפלפול מותר להמציא כל חידוש, כל רעיון וכל חילוק בסוגיא, כי שום דבר שבעולם אינו מגביל אותך ואינו כופה עליך, משא״כ באגדה — ישנו פסוק, ומה שחידשת צריך שיהיה במסגרת הפסוק ובתוך הפסוק. חידוש־האגדה צריך להיות מתאים לפסוק כמו חליפה המתאימה לגוף האדם, מעשה חייט־אומן. אם צריך להוסיף אצבע והסבר, כדי להשלים את הפסוק, חידוש זה צולע הוא ואינו מוצלח.

מסתבר, כי הרבנים המחברים בהונגאריא, חזקים בספרי אגדה באיכות ובכמות. זאת, מפני שהם קרובים ל״ייקים״, המעדיפים את המשמעת ואת המסגרת. לעומת זאת, גאוני פולין וגאליציא חזקים יותר בשמעתתא ובהלכה, כי הם מעדיפים להתרומם על כנפי הסברות ולחדש חידושים ללא כל הגבלה. כמובן, שגם כאן וגם כאן היו יוצאים מן הכלל, והיינו — היו גאוני־תורה, שהצטיינו גם בשמעתתא ובהלכה וגם באגדה.

המחדש חידושים באגדה דומה למשורר, שפוקדת אותו ה״מוזה״ וההשראה העלאית. ״פעם בשמיטה״ עולה על מחשבתו רעיון יפה, הוא מצליח גם בהרכב החרוזים ועולה בידו ליצור שיר יפה שהוא יצירה אומנותית. המשורר ממשיך לכתוב הרבה שירים, אבל שירים היוצאים מן הכלל אין לו אלא כמה עשרות, שכתב במשך כל ימי חייו. השירים האחרים הם שיגרתיים ודומים לגוף ללא נשמה.

מחבר רגיל שה' בירך אותו בכוח החידוש, מסוגל ליצור במשך חייו כמה עשרות חידושי תורה מבריקים ותו לא. ואת אלו הוא היה צריך להוציא לאור בקונטרס דק, כדי לזכות בהם את הרבים. אך דא עקא, כי הוא חס על חידושי התורה שלו, כי אין אדם רואה את נגעי עצמו והוא מכניס בתוך ספרו כמעט את כל כתב־היד. משל למה הדבר דומה? לעקרת בית צעירה לאחר־חתונתה, שאינה יודעת לבשל ומכניסה לסיר־הבשר את כל העוף, יחד עם המעיים, הקורקבן, הווושט עם כל הלכלוך... מה יצא מכך? ספר גדול ומכובד, בעל בטן גדולה, אבל אם יפתח את הספר איש זר ויחפש משהו טוב, לא ימצאנו, כי הפנינים בספר בטלים בשישים"...

על אחת כמה וכמה, אם המחבר נפטר, והבנים ויורשיו מסדרים את כתב־היד להדפסה, הם מכניסים לתוך הספר את כל חידושי־התורה של אביהם המנוח והנערץ, כי כל פיסת נייר של כתב־היד היא קדושה בשבילם. וכך, נוצרים ספרים גרועים לאין סוף, וחבל על העבודה, על הכסף, על הנייר ועל דמי־ההדפסה.

ישנם רבנים שה' לא חנן אותם ברוח היצירה, אבל הם מבינים ויודעים להבדיל בין טוב לרע. אלו מוציאים לאור ספר של ליקוטי־אגדה. אמנם, זאת מלאכה ואינה חכמה כ"כ, בכל זאת מגיעה להם הערכה, עבור העבודה שהם משקיעים. אבל גם כאן, המלקטים רוצים להוציא ספרים גדולים ומכניסים בספריהם הרבה "קש ותבן". משל למה הדבר דומה לגנב שפורץ לחנות־שעונים, ובמקום לגנוב שעון קטן של זהב ששוה אלפים, הוא גונב שעון קיר גדול עתיק שאינו פועל.

*

בנושא הנ"ל שמעתי פעם לפרש את הגמרא במסכת בבא מציעא (כ"ג) דאבידתו של עם הארץ אין צריך להחזיר. והקשו התוספות ונא ליה שהאובד היה עם־הארץ? ויש לומר שמדובר במחבר שאבד פנקס של חידושי־תורה שלו, ודברי תורה אלו מעידים על בעליו שהוא עם הארץ...

*

הגאון ר' אליהו מווילנא ז"ל שאל פעם את המגיד מדובנא, למה אינו משליט סדר בספרו "אוהל יעקב" כמקובל בספרים אחרים, וישנם בו ליקוטים מכאן וליקוטים מכאן. השיב הרה"ג ר' יעקב קראַנץ כדרכו — במשל: "אם בא העשיר לחתונה, מושיבין אותו בראש השלחן ומביאים לו את המאכלים לפי הסדר, בתחילה דגים, אח"כ מרק, בשר, לפתן, עוגה ולבסוף קפה שחור. לא כן הקבצן, שאין מושיבין אותו על יד השלחן אלא על יד הדלת בפינה ולא נותנים לו את המאכלים לפי הסדר, אלא לפי מה שנשאר מן האורחים המכובדים: אחד מרחם עליו ונותן לו שיריים חתיכת בשר, השני עוגה, השלישי דג וכיו"ב. והוא, באין ברירה, מוכרח לאכול כפי שנותנים לו, שאם לא כן ישאר ללא אוכל כלל. כמו כן, ישנם רבנים גדולי תורה, שה' חנן אותם בחידושי־תורה בשפע, והם דומים לעשירים בחתונה ויכולים לסדר את חידושי התורה שלהם לפי הסדר — קודם על תנ"ך, אח"כ על ש"ס וכיו"ב. אבל אני — דלפון הנני, אין לי "סחורה" בשפע, רק לעתים אני מחדש מה שנותנים לי מן השמים וחוננים לי דעה לעתים נדירות ביותר, לכן חדושי התורה שלי אינם מסודרים".

מחרוזת של פניני חידושי תורה

המלוקטות מספרי המחבר

(לחם אשר, פרורי לחם וקרבן אשר)

בראשית — "ויאמר אלקים ישרצו המים וגו'" ואיתא במדרש רבה, יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור, דגים טעונין שחיטה, שמע ר' חגי שלח לי' תא לקי וכו'. וקשה להבין, וכי איזה עבירה עשה בזה שמגיע לו מלקות? וי"ל עפימ"ש הכלי יקר בפרשת בהעלותך, דלכן בהמה צריכה בשחיטתה שני סימנים, הואיל והיא מגושמת מאד ממילא צריך להסיר את הגשמיות שלה ע"י שני סימנים. לעומת זאת, העופות שנבראו מרקק סגי להו בסימן אחד הואיל ואין בהם גשמיות הרבה כל כך, ואילו דגים שנבראו ממים ואין בהם שום גשמי וארצי, אין טעונין שחיטה כלל, ולכן הצדיקים שהמה נקיים מגשמי, מתגלגלים בדגים ע"ש. ומעתה, ר' יעקב שהורה כי דגים טעונין שחיטה ממילא חשד בכשרים הן המה הצדיקים שמתגלגלים בדגים, ואמר, שגם בהם יש גשמיות, אשר צריך האדם להסירו ע"י השחיטה, וקיי"ל "החושד בכשרים לוקה בגופו" (שבת צ"ז, יומא י"ט), לכן שלח לי' שפיר ר' חגי — תא לקי!

נח — "ותבא אליו היונה לעת ערב" ויל"ד מאי ז"ש "לעת ערב" הי"ל ותבא אליו היונה "בערב" ומה "לעת ערב"? וי"ל עפ"י פשטות דהנה רש"י ז"ל כותב לקמן שכל ימות המבול לא שמשו המזלות ולא הי' ניכר בין יום ובין לילה. אם כן, אי אפשר לומר ותבא אליו היונה "בערב", כי אז תמיד הי' ערב דהיינו — חושך, משום כך אומרת תורתנו הקדושה "ותבא אליו היונה לעת ערב" דייקא, כלומר, שהי' אז לפי חשבונו של נח העת של הערב, אם הי' העולם כמנהגו והמזלות היו משמשים כתקונם.

לך — "ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהי' זרעך וגו'" והנה התנועה על ידע תדע הוא "קדמא ואזלא". וי"ל ע"ד רמז, דהנה לכאורה יל"ד מ"ט כתוב "ידע תדע"? הי"ל "ויאמר לאברם גר יהי' זרעך". אולם יתבאר עפימ"ש הספה"ק דלכן יצאו ישראל ממצרים קדם זמנם, הגם שהגזירה בין הבתרים היתה ד' מאות שנה, משום שגם האבות ידעו מצערן של ישראל והצטערו על כך. נמצא, כי בצירוף הצער של האבות כלו ימי הגלות ברד"ו שנים. ומעתה ז"ש ג"כ: ויאמר לאברם "ידע תדע", כי גר יהי' זרעך וגו', ר"ל הואיל וגם אתה ידוע תדע שגר יהי' זרעך ותצטער עמהם, על כן — "קדמא ואזלא" יצאו לפני זמנם ממצרים.

וירא — "והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו" וי"ל מ"ט עמד עליהם ומה השמיענו הקרא בזה. וי"ל ע"ד חידוד דהנה הפמג"ד (יו"ד סי' פ"ח) כותב, שאם שנים אוכלים על שלחן אחד, זה בשר וזה חלב, ליכא למיחש שמא יקח אחד מחבירו בזמן שהשלישי אינו אוכל כלום, כי האיש השלישי יזכירם ע"ש. והנה אאע"ה הביא לפניהם מאכלי חלב ומאכלי בשר והי' החשש אולי יאכלו בפ"א משניהם, לפיכך

"והוא עומד עליהם תחת העץ" — "עומד" דייקא ולא אכל, כדי להזכירם שלא יטעו ולא יאכלו בב"ח בפ"א (ועיי' בשי"ת חת"ס, חיו"ד סי' י"ט, מ"ש קיים אאע"ה כל התורה כולה אפי' עירוב תבשילין, דהיינו שלא עירב תבשיל בשר עם תבשיל חלב).

תולדות — "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות וגו' ועתה שא נא כליך וגו' וצודה לי צידה". ופירש"י ז"ל חדוד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילות. ומדקדקים מ"ט לא הזהירו על כך גם קודם, כי תמיד הי' אוכל מצידו, כמ"ש "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו" ופירש"י בפיו של יצחק. וכן יל"ד מה ז"ש "ועתה" שא נא, היל"ל "שא נא". וביותר יל"ד מ"ש הבעה"ט ז"ל צידה ה"א יתירה שלמדו חמשה הלכות שחיטה, וכי עד עכשיו לא ידע ה"ה שחיטה? וי"ל ע"ד חידוד דיצחק ידע שעשו אינו תוכו כברו, הגם ששאלו האיך מעשרין את המלח, בכ"ז הי' חשוד בעיניו, לפיכך הי' תמיד עומד על גבו בעת השחיטה, ותנן "וכולן ששחטו ואחרים רואין אותם שחיטתן כשירה", אבל עכשיו "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות" ולא הי' יכול עוד לעמוד ע"ג ולראות את מעשה השחיטה, עכ"א לו "ועתה" דייקא שאני סומא ואי אפשר לסמוך עוד ע"ז, אבקשך שא נא כליך וגו' ופירש"י ז"ל שפיר חדוד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילה, ולכן כותב נמי הבעה"ט ז"ל שלמדו ה' הלכות שחיטה עכשיו.

ויצא — "ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה", וי"ל עפימ"ש חז"ל (נדה ל"ב) הלובן והעצם מהאב, דם ובשר מהאם, והנה לבן הי' קרוב ליעקב הן מפאת אמו והן מפאת אביו, כי בתואל הי' בנו של נחור שהיה בנו של תרח, לכן אמר לו אך "עצמי ובשרי" אתה, כלומר, הקרבות שלך אלי הוא הן מפאת העצם והן מפאת הבשר.

וישלח — בפרש"י "הלכה הוא בידוע שעשו שונא ליעקב", ויל"ד מאי זה לישנא "הלכה הוא"? וראיתי בספר "ישמח משה" שכ' שט"ס הוא וצ"ל — הלא הוא בידוע שעשו וכו'. ולענ"ד אולי י"ל שאתי לרמז מ"ש הרמ"א (ביו"ד סי' קכ"ד) דעכו"ם לצעורי קמכוון ואינו מנסך יינו של ישראל עיי"ש. וזה ע"כ משום ששונא הוא את יעקב ואינו עושה זאת בגלל שהוא דבוק כ"כ לע"ז. א"כ שפיר אמר "הלכה הוא בידוע", דהיינו מן הלכה זו שעכו"ם לצעורי קמכוון ואינו מנסך היין "בידוע לנו" שעשו שונא ליעקב, כי לולא כן היו אוסרין את היין. או יאמר הלכה הוא בידוע שעשו שונא ליעקב, כלומר, דבר זה נפ"מ להלכה זו כדאמרן.

ויחי — "בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי" ופירש"י בסודם א"ת נפשי זה מעשה זמרי, בקהלם כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי. ולולא דבריו הקדושים אולי י"ל שקאי הכל על מעשה דקרח עפימ"ש בזוה"ק, דקרח הי' גלגולו של קין ומשה הי' גלגולו של הבל והיות שאז עדיין לא נגמרה מחלוקתם, כי קין הרגו להבל ע"כ נסתבב מן השמים שעכשיו משה ינקום בקרח ועי' בס' או"ח. ומעתה לפי"ז קשה, אם הי' מן השמים מדוע אמר יעקב שלא יזכר שמו במחלקותו של קרח. משום כך, כדי שלא יקשה זאת, הקדים יעקב אע"ה ואמר "בסודם" אל תבא נפשי ר"ל מה שיש להם מחלוקת עפ"י סוד דהיינו עפ"י סוד הגלגול, אינני רוצה

לדעת בזה, כי האדם יראה רק לעינים, לכן אבקש מכם שבקהלם דהיינו במחלוקתו של קרח אל תחד כבודי.

שמות — "הבה נתחכמה לו פן ירבה", ויל"ד מ"ט לא אומר פן יפרה או פן ישרץ כמ"ש לעיל ובני ישראל פרו וישרצו. וי"ל עפימ"ש הספה"ק דלכן פירש"י שילדו ששה בכרס אחד הואיל וכתוב שש לשונות של ריבוי: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגו'. מעתה נמצא לפי"ז מ"ש ובנ"י "פרו" קאי על הילד הראשון "וישרצו" מורה על הילד השני "וירבו" מורה על הילד השלישי. וז"ש רש"י ורבותינו דרשו הבה נתחכמה לו למושיעם של ישראל, כי ניבא ולא ידע מה שניבא, שפיו הכשילו שמושיעם של ישראל הוא משה, הי' באמת הילד השלישי (כמ"ש שבת, פ"ח, שהי' שלישי לבטן) ולכן אמר פרעה: הבה נתחכמה לו פן "ירבה".

בא — "לא יראה לך חמץ" ומדקדקים התוס' ריש מסכת פסחים מאי טעמא רק בחמץ דזקא איכא איסורא דבל יראה משא"כ בשאר איסורין? וי"ל עפימ"ש מרן החתם סופר ז"ל בדרוש לאחרון של פסח, דחמץ מורה על שקר, כי מצה הוא כמו שהוא, וכשנתחמץ מתייפה ועולה למעלה בשקר וכיזוב כי לא נתוסף על כמותו כל שהיא והיפוי הוא שקר וכזב ע"ש. אם כן לפי"ז שפיר כתוב בתוה"ק "לא יראה" לך בחמץ דייקא לקיים מ"ש דוד המלך ע"ה: דובר שקרים לא יכון "לנגד עיני".

יתרו — "והי' הדבר הגדול יביאון אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם". ויל"ד מדוע כתוב אח"כ את הדבר "הקשה" יביאון אל משה ומדוע לא כתוב כאשר אמר לו יתרו "את הדבר הגדול יביאון אליך"? וי"ל עפ"י פשטות, היות ויתרו הי' גוי והי' רגיל בחוקי אומות העולם אשר אצלם העיקר כמות הערך של הדבר, אם מדובר בסכום גדול אז הענין שייך לשופט גדול ואם הדבר אינו נוגע לסכום גדול, הגם שהוא ענין קשה לברר את הצדק, בכ"ז גם שופט כפרי קטן מוסמך להכריע בדבר ולהוציא פסק דין, לפיכך נתן לו יתרו עצה ואמר לו והי' הדבר "הגדול" יביאון אליך. אולם, ומשפטים בל ידעום, משום כך משה רבנו לא עשה כן, אלא את הדבר "הקשה" דייקא, הגם שאינו נוגע לסכום גדול יביאון אליו, כי אצל ישראל העיקר שיתברר הדין לאמיתו, ודין פרוטה כדין מאה.

משפטים — "ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים" ומדקדקים, מ"ש בפרשת שופטים כתוב כי השוחד יעור עיני "חכמים". וי"ל כי יש הבדל בין פיקח לבין חכם. פיקח נקרא אשר נולד בשכל הישר כמ"ש שועל פיקח שבחיות (ברכות, ס"א) משא"כ חכם יקרא מי שנתחכם ע"י לימודו. ומעתה כאן בפ' משפטים שעדיין לא למדו תורה כ"כ כי הי' מיד אחרי קבלת התורה לא הי' מרע"ה יכול להסביר להם הענין של שוחד כמה מסוכן הוא באופן אחר רק שהשוחד יעור "פקחים", אבל במשנה תורה בפרשת שופטים, שלמדו כבר ארבעים שנה והגיעו כבר לדרגת "חכמים" אמר להם משה — כי השוחד יעור עיני "חכמים".

אמור — "בסכות תשבו שבעת ימים", במדרש: לא נתקררה דעתו של איוב עד שראה מ"ש בסכת בסכות (חסר ומלא). וי"ל דהנה הסוכה מרמזת על עולם הזה

שהוא רק דירת עראי, לכן פעם הוא מלא ופעם הוא חסר, לרמז שישנם אנשים אשר דירתם בעוה"ז היא במלואן ואינו חסר להם מאומה, וישנם אנשים אשר דירתם בעוה"ז היא בחסרון, כי חסר להם הצטרכותם ואין להם כ"א לחם צר ועמוסים בצער יגון ואנחה ר"ל, עכ"א שפיר המדרש, לא נתקררה דעתו של איוב, עבור גודל צערו ויגונו, אשר הי' לו בעוה"ז עד שראה מ"ש בסכת בסכות פעם חסר ופעם מלא.

בחקתי — "ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד" ופירש"י מחוסר עצים. וי"ל מאי קמ"ל בזה! וי"ל דהנה איתא בגמרא (ביצה י"ז) ממלאה אשה כל התנור פת וכו' מפני שהפת נאפה יפה, א"כ סד"א שמה שאמר ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, מחמת שהפת נאפה יפה אם התנור הוא מלא, ע"כ פירש"י שלא מהאי טעמא יאפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד; אלא מחוסר עצים דייקא יהי' זאת ר"ל.

שלח — "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'" ונלע"ד ליישב מנהגן של ישראל אשר תורה היא, שנוהגים לראות הציצית ולבודקן אחרי קידוש הלבנה. דהנה קיי"ל דלילה לאו זמן ציצית הוא משום שכ' וראיתם אותו, פרט לכסות לילה שאינו יכול לראותם. אולם, כל זה יתואר רק עכשיו שעדיין לא נתקן פגם הלבנה, והירח הוא במיעוטו ואינו מאיר את חשכת הלילה. אבל, כאשר נזכה שיהי' אור הלבנה כאור החמה וכאור ז' ימי בראשית, ממילא גם כסות לילה יהי' מחויב בציצית. אי לכך, כדי לחזק תקותינו אשר על זה אנו מבקשים מאת הקב"ה בעת קידוש לבנה, שיהי' אור הלבנה כאור החמה, אנו רואים הציצית ובודקים אותם לרמז על תקותינו החזקה שאנו מקוים בכל יום לעת התיקון בב"א, שנוכל לקיים מצוות ציצית גם בלילה.

קרח — "ויקח קרח", במדרש, לבו נוטלו. וי"ל דהנה ישנם קלי הדעת שאומרים כי די אם יש לאדם "לב יהודי" ואת המצוות אפשר לקיים במחשבה בלבד. אומר לנו המדרש שגם קרח הי' מכת זה ש"לבו" נוטלו, ולכן אמר נמי, כי כל העדה כולם קדושים "ובתוכם" ה', דהיינו בלבם וא"צ להפגין את הקדושה ע"י פעילות, לפיכך ענה להם מרע"ה: זאת "עשו", דעיקר הוא העשי'. וכן אמר משה: לא תתורו אחרי "לבבכנו" ואחרי עיניכם וגו' אלא למען תזכרו "ועשיתם" את כל מצותי.

מטות — "בנו לכם ערים לטפכם וגו' והיוצא מפיכם תעשו", וי"ל דכאן מרומז משאחז"ל (שבת, ל"ב) בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים. לפיכך אמר להם מרע"ה, הן אמת שבנו לכם ערים לטפכם, כדי להגן ולשמור עליהם, אבל זאת עדיין לא די, אלא "היוצא מפיכם" ג"כ "תעשו", כלומר, שתשמרו מה שנדרתם וקבלתם עליכם.

•

מסעי — ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל". וי"ל ע"ד המוסר דהנה איתא בגמרא (ב"ק, צ"ז) מטבע של ירושלים הי' דוד ושלמה מצד אחד, ומדקדקים על מה רומז זאת? וי"ל דהנה הרבה פעמים אנו רואים שהאבות העשירים עדיין מתנהגים בדת יהודית, אולם בניהם

כבר עחבים תורת אבותיהם, כי העשירות מזיק להם, על כן קמ"ל חז"ל שמטבע של ירושלים הי' מורה הוראה מוסרית, שהמטבע הוא העושר לא יטה לב הבן מלב האב, שהאב יעמוד בצד זה דהיינו בצד היהדות והבן יעמוד בצד אחר, דהיינו בצד הכפירה וסט"א ר"ל, אלא דוד ושלמה, כלומר, האב והבן עמדו מצד אחד, כי שלמה נהג בצדקות כאביו ולא הטה העשירות את לבבו מדרכי האב. ומעתה ז"ש ג"כ "ולא תסוב נחלה לבני ישראל" דהיינו דעשירות אשר ינחלו הבנים מאבותיהם, לא תסוב ולא תגרום להם — "ממטה אל מטה" שינטו מנטי' הטובה של אבותיהם אל נטי' רעה, אלא — "איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל" דהיינו שלא לבד העשירות ינחלו מאבותיהם, אלא גם הנטי' הטובה שלהם ינחלו וידבקו בה.

דברים — "בערבה מול סוף", התנועה על מול סוף היא "קדמא ואזלא". וי"ל ע"ד רמז דהנה אחז"ל צדיק נתפס בעון הדור, דהיינו שמהראוי הי' שצדיק באמונתו יחי' חיים ארוכים, אולם, מחמת עון הדור, שהוא ערב בעדם, הוא נתפס קודם זמנו ר"ל, א"כ ז"ש — "בערבה" ר"ל בשביל הערבות משכחת לפעמים ש"מול סוף", כלומר, שמגיע לסוף ימיו בקדמא ואזלא עוד קודם שהגיע זמנו להסתלק מן העולם (ועיי' באו"ח הק' ובס' נועמג"ד) וה' יגדור פרצות עמו בית ישראל.

ואתחנן — "ושננתם לבניך ודברת בם" וי"ל עפימ"ש הספה"ק דבעבור לימוד תורה ותפלה לא הי' האדם מוכרח להיות מדבר כי הקב"ה בלא"ה יודע מחשבות אדם, ובעבור שיחה בטילה ג"כ א"צ לכח הדיבור, כי עפ"י רוב בא על ידו לידי לשה"ר וכיו"ב, ורק כדי שיוכל ללמד את אחרים תורה ויראת שמים, מוכרח הוא להיות מדבר, כדי שיהי' דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב. א"כ ממילא ז"ש "ושננתם לבניך" את התוה"ק ואל יהי' הדבר קל בעיניך, כי "ודברת", ר"ל מה שאתה מדבר וניתן לך כוח הדיבור, הוא רק "בם" ובשבילם.

עקב — "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבני' ברזל וגו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". התרגום יונתן כותב — "ארעא די חכימייהו גזרין גזרן ברירין כפרזלא ותלמידיהן שאלין שאילין מסימן כנחשא", והוא לכאורה פליאה, מאי בעי התרגום יתתן בזה? וי"ל עפימ"ש הפמג"ד בספר תב"ג דשכחת התורה ומצותי' בא לו לאדם ע"י ריבוי אכילה כמ"ש "שמנת עבית וגו'" ע"ש. אולם, כל זה יתכן רק בחו"ל אבל אכילת ארץ ישראל — לא, כי גבוה ארץ ישראל מכל הארצות, דהיינו הארציות שלה הוא גבוה במדריגה מכל ארצות, כי מוספת יראת ה' כמ"ש הב"ח (או"ח סי' ר"ח) שצ"ל על הארץ ועל הפירות, כי פירות דארץ ישראל מוסיפים באדם יראת שמים. ובזה יש להבין מ"ש בר' זירא (ב"מ, פ"ה) כי סליק לא"י יתיב בתעניתא כדי שישכח למודו של בבל. וכותב המהרש"א הואיל ובבבל היו לומדים פלפול של הבל ע"ש, ר"ל ע"י שאכילה של חו"ל גורמת הרבה גשמיות וזאת מזיק ללימוד תורה כי שמעתתא בעי צילותא. ויש לרמזו נמי במ"ש כאכילתכם כן תורתכם. ורמזתיו נמי במ"ש במדרש ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלום בארץ — זו שלום התורה (מובא בח"ס), ר"ל, ואכלתם לחמכם לשובע ולא תצטרכו למעט

אכילתכם או ליתב בתעניתא כר' זירא מחשש שתורתכם לא תהי' בשלימות ע"י ריבוי האכילה, בזמן שישבתם לבטח "בארצכם" היא ארץ ישראל, כי ונתתי שלום בארץ זו שלום התורה, כלומר, התורה תהי' שם בשלימות, אף כשתאכלו לשובע. לפי"ז ניתן להבין מ"ש "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" דהיינו שלא תצטרך לצמצם אכילתך, "לא תחסר כל בה" דהיינו — בה ובשבילה לא יצמיח לך שום חסרון רוחני, אלא אדרבה "ארץ אשר אבני' ברזל וגו' והיינו כמ"ש התרגום יונתן ארעא די חכימייהו גזרין גזרן "ברירין" כפרזלא וכו' כי התורה תתחזק אצלך שם. וכן ואכלת "ושבעת" וברכת את ה"א ולא תגרום לך מיעוט יראת שמים. ומאי טעמא? עז"א "על הארץ הטובה אשר ה' אלקיך נתן לך", כלומר הארץ אשר אתה יושב עלי' היא טובה ואינה כשאר ארצות אלא היא מוסיפה יראת שמים.

שופטים — "תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך" וי"ל ע"ד הרמז, דהנה איתא בגמרא (קידושין, ל"א) לעולם ישלש אדם את שנותיו שליש במקרא, שליש במשנה ושליש בגמרא, וכ' התוספות שבכל יום יעשה זאת, כי אין אדם יודע את עתו ע"ש הנה "דרך" נקרא יום המיתה כמ"ש (מלכים א' ב') "אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש", א"כ ז"ש ג"כ "תכין לך הדרך" דהיינו יום המיתה יהי' מוכן לפניך בכל שעה, לכן — "ושלשת את גבול ארצך", כלומר, החיים הארציים שלך בעוה"ז יהיו משולשים, שליש במקרא, שליש במשנה ושליש בגמרא.

תצא — "כי יקח איש אשה", ואמרתי בנושא זה רמז למנהגן של ישראל שהאיש מקדש את האשה בטבעת ונותן את הטבעת על אצבעה. ראיתי מביאין בשם קדמון אחד, כי האצבע מרמז על נס וחוץ לדרך הטבע מל' אצבע אלוקים הוא, וטבעת מרמזת על הטבע, שטבע הקב"ה בעולמו, עוד זאת ראיתי שהקשה הגאון שו"מ ז"ל, איך הוי לקיחת אשה מצוה מן התורה, הלא מכריזין מ' יום קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני, א"כ הוי הכרח וההכרח לא ישובח ולא יגונה. ותי' הוא ז"ל שבאמת מהיי"ט לא אמרינן אלא — מכריזין "בת פלוני לפלוני" ולא "בן פלוני לפלונית", כי האשה בלא"ה אינה מצווית על פו"ר עכ"ת"ק וש"י, נמצא לפי"ז שזיווג שלה הוא מן השמים עפ"י הכרוז משא"כ זיווג שלו, אלא הבחירה בידו, לקחתה או לא לקחתה. אם כך, האשה פושטת את ידה בשעת הקידושין ומראית שהוא אצבע אלוקים דהיינו עפ"י כרוז שמימי, והאיש מראה ע"י נתינת הטבעת שזיווגו הוא טבעי ועפ"י בחירתו ולא עפ"י הכרוז. ולכן הוא אומר "הרי את מקודשת לי", ר"ל "את" דייקא מקודשת ומזומנת לי מכבר עפ"י הכרוז ולא אני לך, וזה שאומר "כדת משה וישראל", כלומר, מכיון שאני מקדש אותך הוא רק כפי שקבע הבית דין של מטה ע"ד משאחז"ל (גיטין, ל"ג) כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש ולא כפי הכרוז של מעלה.

האזינו — "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" ויל"ד מאי טעמא גבי שאל אביך כותב לישנא ד"ויגדך" ואילו בזקניך כותב "ויאמרו לך"? וי"ל עפימ"ש ה"ישמח משה" בפרשת יתרו, לחלק בין זהגדה לאמירה, הגדה משמע שיש בו דבר חידוש. ואמירה משמע שאין בו שום חידוש, ע"ש. ומעתה כששואל תחילה את האב ועדיין

אין לו שום ידיעה מהדבר, יתכן שפיר לומר "ויגדך", כי ישמיע לו דבר חידוש, דבר אשר לא שמע מעולם, אבל כשישאל אח"כ את זקניו לא יתכן לומר עוד בלשון שיגידו לך, כי אלו אינם משמיעים לו עוד דבר חידוש, יען שכבר שמע זאת מאביו, והמה אינם באים רק לחזק דברי אביו, משום כך כותב רק בלשון "ויאמרו לך". ובזה יש להבין מ"ש בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך, ר"ל הואיל ונאמר "והגדת" לבנך בלשון הגדה, מזה ש"מ שחייב לראות א"ע כאילו הוא יצא ממצרים ויהי' היום כדבר חידוש אשר מגיד לבנו כאילו מעולם לא שמע מיציאת מצרים, רק אצלו מתחילה היציאה.

ערב ראש השנה נקרא בפי הבריות בשם "זכור ברית", וי"ל הטעם עפימ"ש התוס' במסכת שבת נ"ה, דהגם דתמה זכות אבות, אבל ברית אבות לא תמה ע"ש, אם כן, כל חדש אלול שאנו תוקעין, ממילא אנו מעוררים על ידי זה זכות אבות. כמ"ש במסכת ראש השנה: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידתו של יצחק. אבל בערב ראש השנה שאין תוקעין, ממילא לא נתעורר עוד זכות אבות, לכן קורין ליום זה בשם זכור "ברית", להורות, הגם שתמה זכות אבות, אבל "ברית" אבות לא תמה עדיין.

לראש השנה — "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלקים חיים", וי"ל מה זה הכפילות זכרנו וגם כתבנו? ונלע"ד לפרש ע"ד דרוש, דהנה הקדושת לוי ז"ל הקשה, איך אנו מבקשים "כתבנו בספר החיים" הלא בשבת ויום טוב אסור לכתוב? ותירץ הוא ז"ל הואיל והוי פיקוח נפש, שפיר דוחה את השבת ואת היו"ט ע"ש. ומעתה י"ל ה"ק אם כוונתינו שנחי' חיים של יראת שמים אז שפיר הוי פיקוח נפש, אבל אם כוונתינו חיים של רשעים ח"ו, אז אין זה בכלל פק"נ (כאשר כותב בקד"ל ז"ל שם בעצמו שכתיבתן של רשעים לאלתר למיתה מהראוי הי' שלא תדחה את היו"ט כי לית בי' פק"נ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפ"א, שמי שאינו שומר את התורה, אסור לשחוט בעבורו ביו"ט ע"ש). ומעתה ז"ש "זכרנו לחיים", ר"ל לחיים סתם אפילו אם אין כוונתינו לשם שמים הזכירה שרי כי הוי רק כהרהור והרהורים מותרים בשבת (כמ"ש שבת, קי"ג), משא"כ אם מבקשים אנחנו "וכתבנו" שיש בזה חילול שבת או יו"ט, אז אנו מוכרחים להזכיר מיני' ובי' שכוונתינו בחיים "למענך אלקים חיים", כלומר, שרצוננו לחיות לשם שמים ולשם קיום מצות התורה ובכה"ג הוי היתר גמור לכתיבה מכח פיקוח נפש של יהודים שרוצים לשמור את התורה.

יום הכפורים — בפייט: "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר בנפשו יביא לחמו משול כחרס הנשבר", וי"ד כיון שאמר שסופו לעפר, ממילא מיותר מ"ש עוד "משול כחרס הנשבר"? אולם יבואר עפימ"ש בספר "תיבת גמ"א" להפמג"ד בשם האברבנאל ז"ל, דלכן אחז"ל (יומא, פ"ט) שיש ד' חלוקי כפרה, משום דהאדם נמשל לכלי שג"כ יש לה ד' תיקונים: שטיפה ומריקה, הגעלה, ליבון ושבירה, והיינו כמו הכלי אשר לא בלע האיסור רק מבחוץ, סגי לו הכשר מעט, כמו כן האדם אם לא נכנס לתוכו רוח הטומאה רק מבחוץ, סגי לי' כפרה מועטת, ואם נכנס לתוכו רוח

הטומאה לגמרי, ממילא לא די לו עוד שום הכשר כמו כלי חרס, שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ובעי רק שבירה ע"ש. ומעתה ז"ש ג"כ: "אדם" אשר "יסודו מעפר" הי' צריך להשתדל שיהפוך את גופו ע"י מצוות ומע"ט שיהי' עכ"פ בבחינת כלי כסף וכלי זהב, שסגי להו מריקה ושטיפה, שאינו בולע הרבה מהאיסור, אך האדם לא עשה כן, אלא "וסופו לעפר" דהיינו כשמגיע ג"כ לסוף ימי חייו עדיין הוא בבחינת עפר, כי "בנפשו יביא לחמו" ר"ל עד הפנימיות של נפשו חדרה התאוה, רק ללחם ולא לדבר שבקדושה, כלומר, הטומאה נבלעה בו לגמרי עד שהגיע לנפשו, ממילא משול הוא "כחרס הנשבר" שאין לו תקנה אחריתא רק שבירה.

בשמונה עשרה — "ונאמן אתה להחיות מתים וכו' — נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום" (בנוסח אשכנז). וי"ל ההמשך עפ"י פשטות, דלכאורה אפשר לומר דיותר מרוצה להקב"ה הילולן של מלאכי השרת מהילולן של בני אדם, יען שהמה"ש המה נצחיים ובני אדם המה מתים ואינם נצחיים, לכן אומרים, הגם שבני אדם מתים, מכל מקום "ונאמן אתה להחיות מתים" ואז גם בני אדם יהיו נצחיים כמו המלאכים, לפיכך בדין — "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותך בשמי מרום", הן המה מלאכי השרת.

פסחים (דף ל"ו) — "לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה" ופירש"י שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה ע"ש. הנה לכאורה קשה, הלא מדברים הללו איכא הוכחה שמנהג הספרדי הוא העיקר, שאומרים קודם הלל בבית הכנסת ואח"כ הגדה ולא כהאשכנזים, ובפרט שרש"י הי' מאשכנז (כמ"ש החתם סופר בשו"ת חאו"ח סי' ט"ז). אולם, לק"מ כי הח"ס באותה תשובה הוכיח שרבי עקיבא שהי' בן גרים הי' מוכרח להתפלל בנוסח ספרד ע"ש (וכן בשו"ת דברי חיים חאו"ח סי' ח' ושו"ת מהר"ם שיק סי' מ"ט), ואם כן כאן דאולה הגמרא אליבא דרבי עקיבא דאמר מידי עוני כתוב וכו', לכן לדידי' פרש"י שפיר כמנהג הספרדי דקודם הלל ואח"כ הגדה.

שבת — במסכת כתובות, ה', כתבו בתוספות: דשבת הוא לפעמים לשון זכר ולפעמים לשון נקבה. וי"ל עפימ"ש המהרש"א (נדה ל"ח) דלכן אומר הנביא (ישעי' ל"ו) "אל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' ... שם טוב מבנים ומבנות", משום דאיתא בגמרא (עבודה זרה, ה') אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף, א"כ הסריס שהוא עץ יבש אינו יכול לקרב הגאולה, לכן כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, דשמירת שבת יחשב לו כאילו הוליד בנים ועי"ז יקרב הגאולה ע"ש. וכיון שכן, ממילא מובן מ"ט אחז"ל אילו משמרים ישראל ב' שבתות הי' נגאלין, דיל"ד מ"ט ב' שבתות דייקא? ולפימ"ש א"ש, כי אם השבת הוא בבחינת בנים ממילא צריך להיות שנים, כי רק בב' בנים מקיימים מצוות פו"ר, והיות שהב' ילדים הללו צריכים להיות זכר ונקיבה (כמ"ש יבמות, ס"ב) לכן הוי השבת נמי לפעמים לשון זכר ולפעמים לשון נקיבה, כדי לרמז ע"ז. ואפשר שז"ש נמי "השומר שבת הבן עם הבת וגו'" ר"ל שהוא בבחינת בן עם בת.

לסוכות. בשו"ע או"ח סי' תרכ"ה מביא בשערי תשובה, כי טוב להרבות בצדקה ערב סוכות, ולא נותן טעם לדבר. לענ"ד י"ל ע"ד הרמז, דהנה הספה"ק כותבים כי הסוכה מרמזת על יום המיתה, שהאדם יתן על לבו שסופו לעזוב את דירתו הקבע ולהסתלק מן העולם. ומעתה נוכל להבין למה ממליץ בעל שערי תשובה להרבות בצדקה ערב סוכות, כדי לקיים מ"ש "צדק לפניו יהלך". כלומר, לפני הפטירה צריך להרבות בצדקה.

לראש חודש. בתפלת עמידה של מוסף דר"ח אנו אומרים בשנת העבור "לכפרת פשע" עד חודש ניסן ותו לא, וזה טעמא בעי. וי"ל ע"ד הרמז עפימ"ש הספה"ק דחודש ניסן עם חודש תשרי עולים בקנה אחד, ומה שאפשר להשיג בתשרי ע"י תשובה ותפלה וצדקה אפשר להשיג בחודש ניסן ע"י פסח כשר — והיינו: כפרת עוון. וכתב השל"ה הקדוש ז"ל דלכן ביום יו"ד בניסן הוי הנשיא — דן, לרמז על דין, שהוא נגד יום הכפורים, עשרה בתשרי. נמצא כי ניסן ותשרי המה שותפים ויש לכל אחד חלק שוה בכפרת עוונות. כלומר, ניסן מכפר על עוונות של ששה חודשים בשנה ותשרי מכפר על ששה חודשים בשנה עיי"ש. ומעתה י"ל, בשנת העבור שיש חודש נוסף, ואין כבר לתשרי השפעה לכפר על החודש השביעי, משום כך אנו מבקשים על החודש הזה בקשה נפרדת "ולכפרת פשע", עד שמגיע חודש ניסן.

חנוכה — "בית שמאי אומרים פוחת והולך כנגד ימים הנכנסים ובית הלל אומרים מוסיף והולך כנגד ימים היוצאין" (מסכת שבת, כ"א). וי"ל ע"ד מוסר, דהנה בימים הראשונים הי' התורה חשובה מאד בעיני הבריות ואז הי' ראוי ונכון לקבוע הלל והודי' וכן הדלקת נר חנוכה לפרסומא ניסא שיתורתנו הקדושה נשארה בידינו ולא יכלו היונים לקחתה מאתנו. אבל עכשיו שכבוד התורה מתמעט בעוה"ר ועינינו רואות שהאנשים משפילים את כבוד התורה, צריכים נרות חנוכה לשקף את המציאות ולכן ס"ל בית שמאי דפוחת והולך כנגד ימים הנכנסים, כלומר, נגד ימים העתידים לבוא, שבעתיד יהי' המצב עוד יותר גרוע ח"ו. לעומת זאת, אומרים בית הלל — מוסיף והולך כנגד ימים היוצאים, ר"ל, אכן נכון הוא, כי בימינו כבוד התורה פוחת והולך, אבל בעבר, הן המה הימים היוצאים הי' כבוד התורה גדול מאד, הימים האלו צריכים לרחף לפני עינינו. לכן נקטו נמי הלשון "והמהדרין" ולא "הותיקין" או "זריזין" או "אנשי מעשה", לרמז, כי אלו אשר משגיחין רק על מעמד כבוד התורה של זמן הזה, די להם "נר איש וביתו", אבל "המהדרין" וחוזרין לזמן העבר שהי' בימים קדמוניות כבוד התורה גדול מאד, מדליקין נר לכל אחד ואחד, כי לאלו הנס גדול וחשוב יותר, "והמהדרין מן המהדרין", שחוזרין ומהדרין עד החשמונאים שהי' בעת ההוא התוה"ק חביבה מאד מאד על לומדי' עוד יותר, אלו מדליקין שמונה נרות.

מחרוזת פניני חידושי תורה

לפורים. במגילת אסתר: "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים". ויש לדקדק, למה באיש לרעהו נקט לישנא דמשלוח משא"כ במתנות לאביונים אינו מדובר במשלוח. וי"ל כי המגילה באה ללמדך דרך ארץ, כי אם מדובר במתנה שאיש נותן לידיד שלו, כדאי לשלוח ע"י שליח כדי לפרסם את הידידות, אבל אם מדובר בצדקה לאביון, יותר עדיף שיהיה מתן בסתר שגם השליח לא ידע מזה (כמ"ש רש"י בפ' ראה, נתון תתן לו — בינו לבין עצמך, ועיין במסכת שבת, יו"ד מ"ש התוס' בד"ה הנותן).

פרקי אבות — "רבי אומר איזה דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיי" וי"ל ע"ד הרמז דהנה אברהם הוא מדת "החסד", יצחק מדת "גבורה" ויעקב הוא "תפארת" כמ"ש הספה"ק. אם כן ממילא רבי שהי' ניצוץ מיעקב (כמ"ש החתם סופר זצ"ל בפ' ויגש ע"ש), שפיר אמר לשיטתו: איזה דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא "תפארת" דייקא לעושי', דהיינו מדת תפארת שהיא מדתו ובחינתו.

שם — "בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה וכו'". וי"ל היות שבן עזאי ס"ל (מסכת שבת דף ג') ד"מהלך כעומד דמי", לכן אומר כאן הוי "רץ" דייקא למצוה קלה ולא סגי בהילוך לבד, כי הוי כעומד, אבל אם ירוץ אפשר שישיג המצוה קלה ולא יגבור עליו יצרו לעכבו.

משלי (ח') — "באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט". וי"ל דהנה את מצוות צדקה גם החילוניים מקיימים אבל המשפט רק מעטים מקיימים, כי עינינו רואות בעוה"ר שגם אנשים המכנים א"ע לבעל מדריגות, פושטין ידיהם בגזל וברמאות, והנה "אורח" הוא דרך אשר כבוש לרבים ורבים יהלכון בו ו"נתיב" הוא רק אשר מועטים הולכים בו, ואם כן ז"ש: "באורח" צדקה אהלך, כלומר, מה שנוגע לצדקה שם אני באורח אהלך, כי רבים המה אשר הולכים בזה, משא"כ בתוך "נתיבות" משפט, מה שנוגע למשפט שם אהלך בבחינת נתיבה, כי מועטים המה אשר הולכים בו.

יומא (פ"ה) — "אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל וכו' ואומר מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל". וי"ל עפ"י מוסר, דהנה יש ב' מיני טהרה: יש טהרה במעין ויש טהרה במקוה, המעין נובע מלמטה והמקוה מלמעלה ע"י מי גשמים הנקווים (עי' יו"ד סי' ר"א), בתורתנו כתוב "אך מעין ובור מקוה מים יהי' טהור", כלומר, המעין שמרמז את ההתעוררות דלתתא, שיהודים עושים תשובה ביוזמתם הם, עדיף ממי מקוה של מי גשמים, המרמז את ההתעוררות דלעילא שבא ע"י ימורים וצרות, ולז הכוונה שבדבריו של רבי עקיבא: "מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל"

שבת (קי"ח) — "אמר רבי שמעון בר יוחאי אלמלי משמרין ישראל ב' שבתות כהלכתן מיד נגאלין". ומדקדקים מאי טעמא ב' שבתות דייקא? וי"ל עפימ"ש הישמח משה בס' "יין הרקח" דאם הבר־ישראל שומר את השבת כהלכתו אז בא השבת ומעיד לפני הקב"ה כביכול, כי פלוני ופלוני שומרו כדבעי למהוי ע"ש (ועי' בספה"ק קדושת לוי בפ' בשלח). ומעתה אמר רבי שמעון בר יוחאי שפיר אלמלי משמרין ישראל ב' שבתות דייקא כהלכתן מיד נגאלין, כי רק "על פי שנים עדים יקום דבר".

ראש השנה (כ"ח) — "שלחו לי' לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא", ויל"ד מאי טעמא שלחו זאת לאבוה דשמואל דייקא וי"ל ע"ד חידוד עפימ"ש הנודע ביהודה (חיו"ד סי' צ"ג) דאין צריך לומר "לשם יחוד" לפני שמקיימים מצוה, כי סתם מצוה לשמה קיימא, ומערער שם על החסידים שנהגו להרבות בכוונות ע"ש, והנה אבוה דשמואל הי' חסיד גדול (כמ"ש רש"י במס' חולין קי"א), ממילא י"ל שהוא דייקא מפאת גודל חסידותו שאל, כי חשב שכל מצוה צריכה כוונה, לפיכך שלחו לי' דכפאו ואכל מצה ג"כ יצא לידי חובתו, כי מצוות אינן צריכות כוונה עפ"י דין, רק אם רוצה להחמיר מכח חסידות בודאי מה טוב ומה נעים (ועיי' מגן אברהם סי' ס').

בזמירות לליל ש"ק — "ונהי' מכובדים בעיניך ובעיני כל רואינו וכו' כי אתה הוא מלך הכבוד, כי לך נאה כי לך יאה", וי"ל אם אנו מקבלים כבוד מאיש מכובד יש לכבוד ערך יותר גדול, מהכבוד של איש נבזה ומושפל, ומעתה כל מה שהמכבד מכובד יותר, הכבוד חשוב יותר, א"כ ממילא ז"ש "ונהי' מכובדים בעיניך ובעיני כל רואינו", אבל לא בגלל שאנו רודפים ח"ו אחרי הכבוד ואת טובתנו אנו מבקשים בזה, אלא, "כי אתה הוא מלך הכבוד", כלומר, שאנו מחויבים לכבד אותך, אם כן — כי "לך" דייקא נאה "ולך" יאה, אם אנו נהי' מכובדים בעיניך ובעיני כל רואינו, כי עי"ז יתרבה כבודך, וז"ש ר"י בפרקי אבות "כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות", כדי שכבוד התורה יגדל יותר, שיראו כי איש מכובד ביותר ג"כ מכבד את התורה, "וכל המבזה את התורה גופו מחולל על הבריות", כדי שלא יהי' הבזיון של תורה גדול כל כך, כי אינו בא רק מאדם מושפל, אשר אין בזיונו גדול כל כך.

הגהות והערות על ספרי החתם סופר זצ"ל

א) בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' מ"ח בד"ה והשתא, כ' ברית מעכב באנשים וכו' עיי"ש. ועיין בשו"ת שיבת ציון סי' ה' שכ' להיפך מזה.

ב) שם, סי' מ"ט בד"ה נפשו, כ' וכ"כ התוס' ישנים וכו' ע"ש. וכן איתא קידושין נ"ג ועיי' ג"כ ברש"י שם.

ג) שם, סי' נ"ו בד"ה וראיתי, כ' ועדיין צ"ע ע"ש. ועיי' בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' צ"א שכ' שלפי"ד המג"א סס"י רצ"ו א"ש, וחרץ מזה שתליא בחכמה ואין חכמה לאשה.

ד) שם, סי' קכ"ז בד"ה ואשלם, כ' עבר בהנאת גרונו וכו' ע"ש. ועיי' ח"ס חולין סופגי"ה שכ' להיפך וצ"ע.

ה) שם, סי' קל"ב בד"ה ואודות, כ' מי שאין לו אנשים מיוחדים וכו' ע"ש. ועיי' תוס' פסחים קט"ו בד"ה קפא וצ"ע.

ו) שם, סי' קל"ו בד"ה אך, כ' וקצת משמע כן מסוגיא וכו' ע"ש. במחכת"ה ז"ל משם לא משמע כן, כי איירי שכבר הוי עיסה וצ"ע.

ז) שם, סי' קל"ז בד"ה ובימי, כ' ומיהו בר"ש דטבול יום וכו' ע"ש. ועיי' בירושלמי פרק הנודר וכן בתוספתא דשם משמע דלר"ש מב"מ בטל.

ח) שם, סי' ק"נ בד"ה ומאד, כ' דזה ליתא אלא בעושה אוהל וכו'. ועיי' בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפ"ב שהביא קו' זו בשם אמרי אש ומיגע לתרצה, ופלא שלא הזכיר כלל שרבו הח"ס ז"ל מקשה ומתרצה כאן.

ט) שם, סי' קצ"ח בד"ה ומ"מ, כ' מדלא חשיב בש"ס בבלי וכו' ע"ש. ועיי' ח"ס חולין דף ז' מ"ש שם וצ"ע. ועיין בהגהות מהרש"ם מגילה כ"ז מה שהק' שכתוב בפירוש באלישע ויקללם בשם וצ"ע.

י) שם, סי' ר"ח בד"ה נחזור, כ' אם לא מרע"ה ברוה"ק וכו' ע"ש. פלא שלא הזכיר שכ"כ התרגום יונתן במקומו, וכן פלא שהח"ס בעצמו בס' תו"מ בפ' אמור, כ' להיפך מזה ע"ש.

י"א) שם, בד"ה בדף ה', כ' כיון שהחזיק על פיו וכו' ע"ש. ועיי' חיו"ד סי' קפ"ה שהרחיב הדיבור בענין זה וינעם לך.

י"ב) שם, בד"ה עוד, כ' א"כ י"ל שקרא העבד וכו' ע"ש. ועיי' תוס' פסחים נ"ט ולענ"ד לק"מ.

י"ג) בשו"ת ח"ס חיו"ד סי' א', כ' ויעיין שאילת יעב"ץ וכו' ע"ש. גוף הקו' הוא קושית התוס' ישנים שם ביבמות ועיי' במלא הרועים ערך מצ"כ אות ט' מ"ש שם ולק"מ.

י"ד) שם, סי' י"ט בד"ה ואמרתי, כ' ודין חדש ח"ו וכו' ע"ש. ועיי' לב ארי' סוף פא"ט מ"ש בשם מדרש תהלים וצ"ע.

ט"ו) שם, באוה"ד, כ' שראוי לאסור מכירת וכו' ע"ש. וצע"ק ממ"ש הח"ס חולין דף פ' בנתנבלה ל"א כמנחא בדיקולא ע"ש.

ט"ז) שם, סי' מ"ב בד"ה מה, כתב די"ל רבא וכו' ע"ש. ועיי' גיטין מ"ג וכן בשו"ת מהרי"א חיו"ד סי' ס"ט וכן בשו"ת ח"ס חאה"ע ח"ב סי' קמ"ט.

י"ז) שם, בד"ה והנה, כ' רק דרבנן וכו' ע"ש. ועיי' במ"ל פ"ד דבכורות שכ' להיפך מסברא זו.

י"ח) שם, סי' ע"ב בד"ה ועל, כ' לא רמז קרא וכו' ע"ש. ופלא שלא הזכיר שסברא זו כ' ברש"י ותוס' נזיר דף ס"א ועיי' שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' פ"ג.

י"ט) שם, סי' ע"ו בד"ה ג"ה, כ' אודות עלמה וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' פ"ג מ"ש באריכות בענין כזה ומשם תדרשנו לטובה.

כ') שם, סי' ק"ט בד"ה והתוספות, כ' נעלם מהגאונים וכו' ע"ש. ועיי' פת"ש יו"ד סי' ק"ב ופמ"א ותוס' זבחים שמביא שם וצ"ע עוד ביותר.

כ"א) שם, בד"ה ודאתאן, כ' תשלום הדברים וכו' ע"ש. שם כ' להיפך מזה, כי גם בשר עוף דשרי לא כ' בלשון קום ועשה ע"ש. וצ"ע.

כ"ב) שם, סי' קנ"ה בד"ה ומה, כ' לא נמצא בש"ס וכו' ע"ש. פליאה הלא הוא ש"ס ערוך, שבת דף פ"ט וירושלמי סנהדרין פי"א ועיי' ח"צ סי' מ"ט וברטנורא פ"א מ' ד'.

כ"ג) שם, סי' רל"ה בד"ה מ"ש מ"ר, כתב שלא היה מזבח לזרוק וכו' ע"ש. וצ"ע הלא הת"י כ' בפ' יתרו עמ"ק ואשא אתכם וגו' שענני הכבוד השימו אותם לירושלים להמזבח ע"ש.

כ"ד) שם, סי' שי"ט בד"ה ואני כתב אין לנו בזה ישובו וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' קל"ג וצע"ק.

כ"ה) שם, סי' ש"ל בד"ה נחזור, כ' ולא מצינו שהאשימו וכו' ע"ש. ועיי' מד"ר פ' משפטים שכ' שג"כ האשימו וצ"ע.

כ"ו) שם באו"ד, כ' תנו לי אחוזת קבר וכו' ע"ש. ועיי' מ"ש הרמב"ן בפ' חיי עמ"ק זה וצע"ג.

כ"ז) בשו"ת ח"ס חאה"ע ח"א סי' ב' בד"ה הנה, כ' וה"ז כמעיד על דבר חדש ע"ש. ועיי' בס' גבעת פנחס למו"ח הגאון ז"ל בפ' תצא מ"ש בהגהותי מדברי ח"ס עדיין קשי' מטבח שנאמן.

כ"ח) שם, בד"ה מ"מ אינו, כ' שאפשר שזה כהן שהרי אתחזק ע"ש. ועיי' בשיירי תשובת ח"ס סו"מ כתובות סי' ב' בדין איש שהש"ץ מעיד עליו שהוא כהן וחידוש שלא הזכיר שם מזה כלל.

כ"ט) שם, בד"ה מ"מ אמרתי כי אם אין לדחות דברי ראשונים מפני קו' אחרונים אם חסון הוא וכו' ע"ש. ועיי' ח"ס חולין י"א בד"ה והנה בר"פ שכ' שדברי בנו

המה ישרים ונכונים ע"ש וצ"ע. ואפ"ל כי לקמן דף פ"ה בד"ה ולעיל מביא שבנו חזר מדבריו וכ' דטרם בוא הרוב דנטבעים ומתים כבר הי' חזקת א"א וחזקת חי, וכ' ע"ז שגם אלו דברים נכונים המה ע"ש. ועיי' לב ארי' חולין י"א שכ' להיפך מזה.

ל') שם, ח"ר סי' ע"ג בד"ה ובגוף, כ' אע"ג דאימר נתר איקבע איסורא מיקרי וכו' ע"ש. ועיי' בחי' ח"ס בפ' השוכר את הפועל דף ס"ה ד"ה והרמב"ם שכ' מה־פך להיפך בזה וצע"ג.

ל"א) שם, ח"ב סי' קנ"א בד"ה וסברת וכו', כ' ומרוויח האדון. עיי' ח"ס חולין דף צ"ח מ"ש שם ותבין ביותר את דבריו ז"ל.

ל"ב) שם, ח"ב סי' קנ"א בד"ה וסברת, כ' ומרוויח האדון וליכא איסור כלל ע"ש. הנה קושיית המג"א יתיישב היטב רק להר"ן דייקא, אבל להריטב"א גיטין ל"ח לא, כי לדידי' הוי הקרא רק אסמכתא בעלמא ע"ש.

ל"ג) בשו"ת ח"ס חו"מ סי' קנ"ד בד"ה והנה, כ' אבל מומר שנטמע בין הנכרים וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חאה"ע ח"ר סי' ל"ו וחאו"ח סי' פ"ג.

ל"ד) שם, סי' קפ"ה בד"ה אך, כ' מה שהי' במשכן חשיבא וכו' ע"ש. ועיי' בכפות תמרים ר"ה כ"ט ותמצא ראי' לדבריו ז"ל.

ל"ה) שם, בד"ה אך עומד, כ' מה שהק' הפנ"י בתשובה וכו' ע"ש. ועיי' ח"ס חלק ששי סי' כ"ד וח"ס שבת דף ק"נ, וצ"ע מ"ט לא הביא כאן מ"ש שם בסיום דבריו ז"ל.

ל"ו) שם, סי' קפ"ח בד"ה יקרתו וקו' ע"ש. שאלה כזו נמצאת גם בשו"ת שיבת ציון ע"ש מ"ש.

ל"ז) שם, סי' קצ"ד, כ' והשלישי' וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חלק ששי סי' ב"ד בד"ה ועוד, כ' אבל לא לומר שיהיה שליחו וכו' ע"ש. ועיי' מ"ש רש"י בפ' בא עמ"ק כל מלאכה לא יעשה וצ"ע ועיי' ג"כ מ"ש הרמב"ן.

ל"ח) שם, סי' נ"ו בד"ה ועוד, כ' מקושש לש"ש וכו' ע"ש. ועיי' מ"ש הקד"ל פ' שלח ולק"מ.

ל"ט) שם, בד"ה ואמנם, כ' כי זה לא נרמז וכו' ע"ש. ועיי' ח"ס כתובות ל' ושם כ' ביאור טפי וינעם לך.

מ') שם באו"ד, כ' א"א שלא יחטא ע"ש. וצ"ע מתוס' שבת נ"ה בד"ה ארבעה ע"ש.

מ"א) שם, בד"ה עוד כתבת, כ' שכותב מצודתו וכו' וכן חונה פה וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת שמ"ש חיו"ד סי' כ"ז מ"ש שם בזה.

מ"ב) בחי' ח"ס עמ"ס חולין דף א' מדפי הספר בד"ה אך, כ' וכן נראה דעת ר"ת ע"ש. ואני מצאתי שהוא תוספתא בפ"ב דחולין ע"ש.

מ"ג) שם, דף ד' בד"ה ופה, כ' מה שאלצני וכו' ע"ש. ועיי' ב"מ דף פ"ה וכן במהרש"א שם וחידוש שלא הזכירו.

מ"ד) שם, דף י"ז בד"ה נאנסה, כ' אבל המל לא קיים וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חיו"ד סי' שכ"א.

מ"ה) שם, דף י"ח בד"ה דף, כתב וצ"ל בנעוריו וכו' ע"ש והמהרש"א במקומו ע"ש.

מ"ו) שם, בד"ה שהורה, כ' דנפסל במחשבה וכו' ע"ש. פלא הלא המרש"א במקומו, כ' כן.

מ"ז) שם, בד"ה בידוע מסיים וצ"ע ע"ש. ועיי' בשו"ת מהרי"א חיו"ד סי' י"ד מ"ש לתרץ בכמה אנפין.

מ"ח) שם, דף כ"ב בד"ה כל, כ' ולחינם נתלבטו וכו' ע"ש. ועיי' ראש יוסף.

מ"ט) שם, דף כ"ג בד"ה בישש, כ' אין כוונתו דרוב וכו' ע"ש. ועיי' פלתי סי' כ"ט שכ' להיפך מזה וצ"ע.

נ') שם, דף כ"ז מ"ש ובדרוש וכו' ע"ש. ועיי' פלתי סי' מ"א שקדמו בזה.

נ"א) שם, ל"ד בד"ה ובשאילת שלום, כ' ע"ד משח"ח וכו' ע"ש. ועיי' יבמות צ"ו משחז"ל עמ"ק אגורה באהלך וגו' וא"ש.

נ"ב) שם, דף ל"ו בד"ה והנה ראיתי, כ' וצ"ע וראוי לשאול וכו' ע"ש. ועיי' בס' אמרי שפר (דאראג) בסופו מ"ש קבלה בשם ד"ח ז"ל לאסור דגים כאלו.

נ"ג) שם, דף מ"ז בד"ה מי שברא מ"ש. ועיי' מהרש"א כאן וכן מ"ש הרד"ק ר"פ בראשית.

נ"ד) שם, דף מ"ח בד"ה כעכו"ם, כ' וג"ה נגד ת"ב וכו' ע"ש. ועיי' במדרש (מובא בילק"א ערך נבלה אות י"ט) שכ' האוכל ג"ה כאלו אוכל ביוכ"פ.

נ"ה) שם, דף נ' בד"ה כיצד, כ' ומיהו מ"ש דהל"מ הוא וכו' ע"ש. היא קו' הפלתי בסי' צ"ח ע"ש.

נ"ו) שם, דף נ"ד בד"ה ומה שצל"ע, כ' מ"ט לא נימא נמי בג"ה וכו' ע"ש. ועיין פמג"ד יור"ד סי' ס"ה שכ' באמת גם בג"ה כן.

נ"ז) שם, דף נ"ד בד"ה אמנם, כ' ז"א כמו דל"א וכו' ע"ש. היא באמת קו' השעה"מ בה' שב"ע ע"ש. ועיי' ג"כ ריטב"א קידושין ע"ו.

נ"ח) שם, דף נ"ה בד"ה ודעת, כ' והכא עכ"פ צריכין וכו' ע"ש. ועיי' שו"ת ח"ס חיו"ד סי' ק"ט מ"ש.

נ"ט) שם, דף נ"ז בד"ה ומשום כן, כ' לא ידעי' אכילה וכו' ע"ש. ועיי' או"ח פסחים כ"א שכ"כ.

ס') שם, דף נ"ט בד"ה וע"ד, כ' י"ל כי דרמיזו כו' ע"ש. ועיי' בס' ת"ג לפמג"ד פ' וירא מ"ש בזה וינעם לך.

ס"א) שם, דף ס' בד"ה והרי, כ' לכאורה צ"ע וכו' ע"ש. וצ"ע מ"ט לא מזכיר התוס' תמורה ד' ע"ש.

ס"ב) שם, דף ס"א בד"ה מפני, כ' מיהת וצ"ע ע"ש. ועיי' מהר"ם שיף שמתרצו.

ס"ג) שם, בד"ה כחטי, כ' אבל בנ"א לא נשתנו ע"ש. וצע"ק ממ"ש בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' קכ"ז ע"ש.

ס"ד) שם, דף נ"א בד"ה לאו, כ' ומ"מ נראה וכו' ע"ש. כ"כ בנוב"י חיו"ד סי' מ"ה.

ס"ה) שם, בדף ס"ט בד"ה ובסוף, כ' והוא ס"ל דמהב"ע י"ח וכו' ע"ש. וצע"ק הלא הוא ז"ל, כ' בחי' בסוגיא דדיחוי (בפ' לולב הגזול) שהסברא נותנת לומר כשעה"מ שהוא משום אעל"מ א"כ לפי"ז מסתבר לומר דלרבא בע"כ דמהב"ע לא י"ח כי הוא ס"ל תמורה ד' אעל"מ.

ס"ו) שם, דף ע' בד"ה היכן, כ' אריכת דברים ע"ש. ועיי' בשו"ת קל"ד חאו"ח סי' קס"ז מ"ש בזה וינעם לך.

ס"ז) בחי' ח"ס בפרק השוכר את הפועל בדף נ"ט (מדפי הספר) בד"ה אבל כ' קשיא מאי פריך וכו' ע"ש. קו' זו כ' בצל"ח פסחים מ"ד ע"ש.

ס"ח) שם, בד"ה טעמא, כ' ליישב שי' רש"י ע"ש. ועיי' ח"ס חולין צ"ח שמתרץ תירוץ מרווח טפי וינעם לך.

ס"ט) שם, בד"ה ונלענ"ד, כ' הא שכ' הרשב"א וכו' ע"ש. כבר קדמו הפנ"י פסחים מ"ד ע"ש.

ע') בחי' ח"ס עמ"ס נדרים דף ל"ה בד"ה ישחט, כ' הק' הגאון מהר"ם א"ש וכו' ע"ש. ועיי' מקנה קידושין מ"א ויש"מ פ' ויקרא וכן בשו"ת מהרי"א חיו"ד סי' כ"ג מ"ש בזה.

ע"א) שם, דף מ' בד"ה בכורות, כ' ועיין פלוגתא וכו' ע"ש. ועיי' ב"י יו"ד סי' ר"א בד"ה וכל הימים ושם מבואר טפי.

ע"ב) שם, דף פ"א בד"ה שלא, כ' ומסקינן בפ' התכלת וכו' ע"ש. גם שם בעל המימרא הוא רב א"כ אזל רב לשיטתו וא"ש טפי וע"ש.

ע"ג) בחי' ח"ס עמ"ס שבת דף ב' בד"ה מיהו, כ' למי שאינו ראוי להחיותו וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפ"א, ומדברי הח"ס כאן משמע דאפי' במחלל שבת באיסור דרבנן ג"כ דינו כך ע"ש.

ע"ד) שם, בדף כ"א בד"ה והנה יש, כ' מי שנולד בשבת צריך קצת כפרה וכו' ע"ש. וראיתי עפ"י מקרה במהרי"ל שכ' שמי שנולד בשבת עפ"י רוב מת בשבת כדי שיכפר עליו. (ועיי' רש"י מגילה י"ג מ"ש תבא הלידה ותכפר על המיתה ואפ"ל שהי' צדיק גמור הגם שמת בשבת ונולד בשבת כמ"ש הח"ס בכ"ז א"צ כפרה על הלידה אלא להיפך הלידה מכפרת על המיתה).

ע"ה) שם, בד"ה והנה לכאורה, כ' בשם הגאון ר"ד אופענהיים ז"ל וכו' ע"ש דבר זה העלה הרשב"א כאן וצ"ע.

ע"ו) שם, בד"ה דף כ"ב, כ' ובזה לומר הלל וכו' ע"ש. ועיי' בשו"ת ח"ס חיו"ד סי' רל"ג שכ' הלל הוי דאורייתא וצ"ע.

ע"ז) שם, דף כ"ח בד"ה מה, כ' הו"ל קבוע וכו' ע"ש. ועיי' עירובין דף נ"ג גבי יושבי צריפים א"כ גם מבבלי ראי' וצע"ק.

ע״ח) שם, בדף ק״ו בד״ה ועיין רז״ה, כתב ועדיין צע״ג וכו׳ ע״ש. ועיי׳ כת״ס עה״ת פ׳ תזריע שמביא תי׳ נכון על קו׳ זו, וכן עיי׳ בשו״ת מהרי״א חאו״ח סי׳ קפ״ח שהביא שם קו׳ זו בשם החתנ״ס, וכנראה לא ראה דברי הכ״ס שהוא קו׳ זקינו הח״ס ז״ל. ועיי׳ ג״כ בשו״ת מהרי״א חיו״ד סי׳ רמ״ה שהק׳ קו׳ זו בעצמו ומתרצה, וקו׳ זו נודעת גם בשם הישיע״ק ז״ל.

ע״ט) שם, דף קל״א בד״ה וצל״ע, כ׳ מי שחסר לו וכו׳ ע״ש. ועיי׳ בשאילת יעקב סי׳ ז׳ מ״ש לבירור הל׳ זו באריכות טפי לענין לגמור ס״ת בחו״מ.

פ׳) שם, באו״ד כתב וי״ל ר״א לטעמי׳ וכו׳ עיין שם. ועיי׳ בשו״ת ח״ס חאו״ח סי׳ ק״ן מ״ש שם, וממילא א״צ לזה. ועיי׳ ג״כ פנ״י ביצה י״ב, ועיי׳ שו״ת מהר״ם שיק חאו״ח סי׳ רפ״ב בד״ה ונראה, מה שהקשה אליבא דר״א ומסיים בצ״ע. ופלא שלרבו הח״ס ז״ל א״ש ולו לא, וכן פלא שלא הזכיר דברי רבו מ״ש בשו״ת סי׳ הנ״ל לתרץ קו׳ זו וצ״ע. וק׳ הא׳ של מהר״ם שיק ז״ל שם הלא ר״א ל״ל מתוך כבר הרגיש כעין זה הר״ן פסחים מ״ו ועי״ש משת״י וממילא ג״כ לק״מ. ועי״ל, מ״ש בשו״ת שמ״ש וכמדומה לי שגם בישמ״מ ראיתי שב׳ ר״א הי׳ וממילא א״ש, וכן מיושבת נמי קו׳ הח״ס בשו״ת חאו״ח סי׳ קמ״ח ע״ש.

פ״א) שם, דף קל״ד בד״ה והרא״ם, כ׳ אע״כ קודם מ״ת שאני וכו׳ ע״ש. ועיי׳ בשו״ת ח״ס חיו״ד סי׳ ע׳ וכן בתוס׳ סו״פ בן סורר וצ״ע ועיי׳ ג״כ בס׳ ת״ג לפמג״ד פ׳ שמות שמסתפק בזה.

פ״ב) שם, בד״ה דף קל״ה, כ׳ דמשמע דס״ל התוס׳ וכו׳ ע״ש. ועיי׳ ח״ס בחי׳ עמ״ס גיטין דף ב׳ שכ׳ שרש״י ס״ל ספדא״ר מה״ת לקולא כמו שמשמע כאן מפרש״י ע״ש. ולדידי ראי׳ מרש״י פ׳ ויקרא דנקט באשם תלוי ב׳ חתיכות דייקא ועיי׳ כריתות י״ז ופלתי סי׳ ק״י.

פ״ג) שם, באו״ד, כ׳ לפי דעת הרמב״ם דהתורה וכו׳ ע״ש. סברא זו העלה החוו״ד סי׳ ק״י.

פ״ד) שם, בד״ה שב״ש, כ׳ וכמ״ש ד״מ סוס״י רס״ו בד״ה הרי״ף ע״ש. ועיי׳ שם ש״ך שבאמת כ״כ ומיישב שיטת הרי״ף.

פ״ה) שם, בד״ה דף קל״ט, כ׳ דלבשו טלית מצוייצת וכו׳ ע״ש. ועיי׳ סנהדרין ס״ח בפרש״י בד״ה איסור שכ׳ להיפך וצ״ע. ועיי׳ שו״ת מהר״ם שיק חאו״ח סי׳ קמ״ה מ״ש לזקני הגאון ז״ל.

פ״ו) שם, דף קמ״ח בד״ה איתמר, כ׳ דכח דהתירא דרבה וכו׳ ע״ש. ועיי׳ צל״ח רמ״ס ביצה שכ׳ דגבי דרבנן כח דאיסורא עדיף.

פ״ז) הח״ס בסוגיא דרפרם ד״ה והנה בשאגת ארי׳, כ׳ דאין זה מדרך הש״ס וכו׳ ע״ש. ועיי׳ נוב״י חאו״ח סי׳ מ״ו שקדמו בזה, וכנראה גם הוא לא נזהר במחכת״ה ז״ל במ״ש התוס׳ וצ״ע.

פ"ח) בסוגיא דקאו"נ בד"ה ואי אשמעי' כל וא"כ לר"ש וכו' ע"ש. קדמו בק' זו הפלתי סי' ק"י ע"ש.

פ"ט) בחי' ח"ס גיטין דף י"ז בד"ה אהני, כ' והו"מ ש"ס להקשות מסברא וכו' ע"ש. זוהי קו' המר"ם שיף ז"ל כאן ע"ש.

צ') שם, דף ל"ח בד"ה מעשה, כ' ומקשה וכו' ע"ש. כן הק' ג"כ בס' קדושת ישראל ע"ש.

צ"א) שם, דף נ"ג בד"ה הכהנים וכו' ע"ש. ועיי' שאג"א סי' כ"ט ובס' מנוחת אשר לזקני הגה"ק בסוגיא דעדל"ת מ"ש בזה.

צ"ב) ספר תורת משה לח"ס ז"ל בהדפסה שני' משנת תרס"ו כ' בפ' וירא בד"ה בהפטרה, ור"ח המה ימי דין וכו' ע"ש. וצ"ע ממ"ש הוא ז"ל בעצמו בתו"מ בפ' בלק עמ"ק לקוב אויבי ע"ש.

צ"ג) פ' ויצא בד"ה ויפגע, כ' ואדמו"ר הוסיף ע"ש. גם זאת אמר הגאון הנ"ל כאשר הביא הח"ס בשמו בחי' עמ"ס חולין דף צ"א ע"ש.

צ"ד) פ' וישב בד"ה וצע"ג, כ' דאם כן בפ"ק דביצה וכו' ע"ש. קדמו בזה הצל"ח במס' ביצה.

צ' ה) פ' וישב בד"ה תשועה, כ' כי סופה לחזור וכו' ע"ש. מירושלמי תענית פ"ב משמע שגם חנוכה לא תבטל לעולם ע"ש וצ"ע.

צ"ו) פ' שמות בד"ה כי לא, כ' ואיתא ברשב"א וכו' ע"ש. הוא גמרא ברכות דף נ"ג ע"ש.

צ"ז) פ' שמות בד"ה אז אמרה וכו', כ' לשמחת עונה וכו' ע"ש. ועיי' פת"ש אה"ע סי' י"ז ובברכ"י שם ובשו"ת מהרי"א חאה"ע סי' ד' שמסתפקים בזה ולדעת הח"ס ז"ל פשיטא שלא נתפרדה החבילה, ועיי' ג"כ בס' גבעת פנחס למו"ח ז"ל בפ' יתרו מ"ש בזה.

צ"ח) פ' משפטים בד"ה מעם, כ' יש לפרש וכו' ע"ש. קדמו בזה הת"ח כמ"ש הלב ארי' בשמו חולין י"א ע"ש.

צ"ט) פ' תרומה בד"ה ועשו, כ' והראה לו הקב"ה וכו' ע"ש. ועיי' מנחות כ"ט שלא ירדו משמים רק הכלים וע"ז קאי הקרא דכל אשר אני מראה וצע"ג.

ק') שם, בדרוש לז' אדר בד"ה במס' סנהדרין, כ' דהובא בספרים דיין וכו' ע"ש. וצ"ע הלא הוא גמרא הוריות י"ג ע"ש.

ק"א) שם, לז' ש"פ בד"ה ובזה יש וכו', כ' ראיתי בספר אחד ע"ש. לדעתי הוא ס' בנ"י מאמרי ח' תשרי ע"ש.

ק"ב) שם, הספד על הגאון רנ"א ז"ל בד"ה אחז"ל בדכות מ"ב, כ' ג' פלאות וכו' ע"ש. ועיי' בהקדמה למר"ם שיף שאינו משמע כן וצ"ע.

ק"ג) שם, פ' שמיני בד"ה ולתוס' יו"ט וכו', כ' ואיתא בספרים וכו' ע"ש. הוא גמרא חגיגה ט' וצ"ע.

ק"ד) שם, בפ' אחרי בד"ה אשר, כ' ומצוה ליישבו ע"ש. ועיי' מ"ש הח"ס בפ' קדושים בד"ה עוד נ"ל ולק"מ כי ג"כ כ' לשון שמירה ודו"ק.

ק"ה) שם, בפ' אמור בד"ה שבתון, כ' אבל ר"ה וכו' ע"ש. וצ"ע הלא בסוכות כ' שבתון ואז עלו לראי' שהוא בכלל ג' רגלים.

ק"ו) שם, במגילת רות בד"ה אל תפגעי, כ' ופי' הרמב"ן וכו' ע"ש. הוא מדרש תנחומא בפ' נח ועיי' ג"כ בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' ר"ח.

ק"ז) שם, פ' חקת בד"ה זאת התורה, כ' אבל צדיקים וכו' ע"ש. וצ"ע א"כ האיך תתישב קו' הנט"ש בשו"ת חיו"ד סי' ק"ח שהיא קו' עצומה כברזל ע"ש.

ק"ח) שם, בפ' חקת בד"ה עיין גם זה הבל ע"ש. אין זה לשון הח"ס לכתוב על הרמב"ם כן אלא בודאי איזה תלמיד טועה כ' כן.

ק"ט) שם בפ' בלק בד"ה וכענין זה וכו' ע"ש. ובזה י"ל התרגום יונתן בפ' זו עמ"ק ושלחו איים וגו' ע"ש.

ק"י) שם, בפ' עקב בד"ה ואכלתי, כ' זולת זה וכו' ע"ש. ועיי' ב"ח מ"ש או"ח סי' ר"ח ובספרי לחם אשר בפ' זו.

קי"א) שם, בפ' נצבים בד"ה ויגמל, כ' אסור ללבשו וצ"ע ע"ש. ועיי' שו"ת ח"ס חיו"ד סי' ס"ט שתי' יפה ומ"ש בשם מהרש"א בן ז' צ"ל בן ב' ועיי"ש בפנים במהרש"א.

קי"ב) הח"ס זצ"ל בס' תורת משה בפרשת לך כותב דקדש וברד הוא חו"ל, לכן לא היתה הגר נביאה עיי"ש. וקשה לי הלא התוס' ריש גיטין כותבים שאותו קדש וברד שישב בהם אאע"ה היה ארץ ישראל, וצע"ג ומצוה ליישבו.

קי"ג) בתורת משה בפ' ויגש כותב מרן הח"ס, כי חלב הוא טמא ושומן הוא טהור. וקשה כי זה בניגוד למ"ש רש"י במסכת חולין דף מ"ה בד"ה במשהו, כי כל חלב מיקרי חלב בין טמא בין טהור ושומן אינו אלא לשון חכמים וכו' עיי"ש, וצע"ג.

קי"ד) הח"ס זצ"ל בספרו תורת משה בפרשת שמות כותב שרבי עקיבא היה גלגולו של יוסף הצדיק עיי"ש. ובספר שמן אפרסמון בפרשת פנחס מביא מדרש לפיו היה לו לרבי עקיבא נשמתו של שמעון. זאת ועוד: בספר אבני שוהם בפרשת תולדות מביא בשם ספרי קבלה, שרבי עקיבא היה גלגולו של יעקב אבינו, וצ"ע.

עמוד	ד״ה	שורה	התיקון	במקום
ד׳	אחי מורי	3	אאמו״ר ז״ל זכה לחיות עד שנתיים בא״י, ואחי שליט״א סידר והוציא לאור את ספרו החמישי בשם ״קרבן אשר״ על אגדות הש״ס ומועדי השנה. בנוסף לזה ח״ת על ק״ס סוגיות הש״ס ומילי דשמעתתא בענינים שונים. ספר ״קרבן אשר״ הי׳ מוקדש לזכר בניו שנהרגו על קידוש השם הי״ד.	
יו״ד	ר׳ חיים	9	שנים	ימים
שם	שם	10	מהר״ם	מר״ם
ט״ו	אבי	5	4	5
כ״ה		2	עו:	י״ז
שם	במסיבת	11	ונשמרתם	ושמרתם
כ״ד	כמו כן	אחרונה	להוסיף: וזה כוונת המילים ״וגם אני״ שמעתי, כלומר גם לי איכפת.	
כ״ז	עולת	2	למחוק המילה — פאפע	
ל׳	פעם	2	מודוראס	סאקס
ל״ב	בפרשה	3	בתביעה	בקביעה
ל״ג	הרבנית	2	להוסיף המילה — השני לפני המילה — התנאי.	
שם		אחרונה	להוסיף המילה — רק לפני המילה — לעצמי.	
מ׳	אני	2	מכונה	מכונות
שם	בישיבת	4	לבחורי	לבוגרי
מ״ח	סיפרו	2	ביטל	בטל
נ׳	סח	1	״הקטן״	״קטן״
ע״ו	גם	4	העדיר	הדיא
ע״ח	סיפר	אחרונה	הטלאים	הטלאי
ע״ט	כשלמדתי		ויהא	ותהא
פ״א	כשנפטר	3	אכן	אך
שם	לכאורה	1	789	1789
פ״ד	אשר	6	המילה שמואל — מיותרת	
פ״ז	הרב הגאון	4	אלפים	אלפיים
פ״ח	הפגישה	5	(868)	(1868)
צ״ג	אהרן	8	מעריציו	חסידיו
צ״ו	ר׳ איציקל	5	(848)	(1848)
צ״ח	לאחר	1	(898)	(1898)
צ״ט	הרב	2	(905)	(1905)

עמוד	ד״ה	שורה	התיקון	במקום
שם	שם	7	בארבעה	בשבע
שם	בשנת	1	(913)	(1913)
שם	כדאי	2	904	(1904)
ק״ט	ראוי	4	שרה״ס	בן שרה
קי״ד	פעם־פעם		ראה מילואים בסוף הספר	
קט״ז	פעם		ראה מילואים בסוף הספר	
קי״ז	עוד סיפרו	8	בעקבתא	בעקבות
קי״ט	בסמוך	7	מאות	אלפי
ק״כ	עברו	12	למחוק סימן שאלה (?)	
קכ״א	בנושא זה	2	כשחיתנו	כשהתחתנו
קכ״ג	הצואה	2	מאות	אלפי
קכ״ה	הצדיק	אחרונה	להוסיף המילה — נוספת לפני המילה — לעילוי	
שם	הוא הי׳	3	ס״מ	מ״ס
קל״א		1	וחסידה	וחסודה
קל״ג	כשאנשים	7	בלי	בלתי
קל״ה	אמרו לו	3	צריך	ראוי
שם	שם	4	רחמי שמים	רחמים
קל״ח	מתחת התמונה		הצדיק מליסקא בעמח״ס אך פרי תבואה	
קמ״ב	בעת	4	מכפרת	מכפרים
קמ״ח	אולם	1	אמנם	אולם
קנ״א	ודכירנא	5	מאות	אלפי
קנ״ג		1	מאות	אלפי
קנ״ה	סיפר	5	להוסיף את המילים אחר המקוה — לפני המילה נכנס.	
קנ״ט	עיר	7	כחמש	חמש
קס״א	שופרה	3	כשלושת	שלושת
שם	מבין	4	848	(1848)
קס״ד	בעיר	6	בארבעה	בשלשה
שם	שם	7	הָרַחְמָה	הָרַחֲם
שם		אחרונה	יוכל	יכול
קס״ד	בוגרי	9	מָאות	רבבות
שם	שם	2	מעולים	יעילים
קס״ו	בביתו	4	בארבע	בשבע
שם	החברים	1 לפני הסוף	ניהול	נהלי
ק״ע	ר׳ קאפל	2	כשדיבר	כשדבר
קע״ג	כאמור	2	שירו	שיירו
קע״ו	כידוע	אחרונה	מדרש ילקוט	ילקוט מדרש

עמוד	ד״ה	שורה	התיקון	במקום
קע״ז			כל התיבות הראשונות של השורות אינם בסדר, כאן כל תיבה ראשונה של השורה! — הוא — הרבנות — עמיתו — הילדעסהיימער — בחסד — שהוא — דרשן — לבעל — מגיע — שמפיק — משא״כ — הוא — אדם — מעוררים — שבאים — יאהרצייט — באמירת — אוי — חילונים — התורה — המסורתיים — אבות — בהם — כרב — זקיני — הרה״ג — האורטודוקסית — שנאבק — פעמים —	
ר״ז	חז״ל	1 לפני הסוף	שתסתיים מהר הדרשה	שיהיו פעם סוף לדרשה
ר״ט	לאחר	אחרונה	ומקואות	מקואות
ר״כ	תחת התמונה		הגאון רבי שלמה גנצפריד	
ר״ג	בהתחלה	3	הזבח״	שבח״
ר״ה	בדרשתו	4	מסיטונאי	לסיטונאי
ר״ז	בכל זאת	4	בספרי	בספר
רמ״א	בעקבות	אחרונה	מוכרים	מוכרות
רמ״ב	כשבע	7	בתוך	מתוך
רמ״ו	יהודי	2	גבאי ביהכנ״ס	המתפללים
שם	שם	6	אלפי	מאות
רמ״ז	בלישכה	אחרונה	אח	את
רנ״ב	במשך	8	וחסידה	וחסודה
רנ״ד	על	7	כשעגבני־ה	כשעגבניא
רס״ב		1	(918)	(1918)
רס״ו	היתה	4	חוברה	נתחברה
רס״ט	עד היום	5	חדר	היכל
רע״ב	פעם	אחרונה	התלמידי חכמים	התלמיד חכם
שם	לאחר	אחרונה	ונערץ	והוערץ
רע״ח	למרות	2	(868)	(1868)
רע״ט	בתים	6	(919)	(1919)
רפ״ה	בעיר	4	משה זאב	בצלאל
רפ״ז		אחרונה	העמידה	האישות
רצ״א	גם	1	מדי	מידי
ש״ב	בעיר	3	(848)	(1848)
שם	הוא	אחרונה	להוסיף המילה — הי״ה לפני המילה — צריך	
ש״י	סיפר	7	שנערמו	שנערם
שי״ג		1	עיירה	כפר
שט״ז	הקהלה	1	(848)	(1848)
שי״ח	תחת התמונה		הרה״ג ר׳ יוסף צבי הלפרט (הי״ד) רבה של שאמקוט, המחותן של המחבר.	הגאון הצדיק רבי אליעזר

עמוד	ד"ה	שורה	התיקון	במקום
שכ"ד	ומענין	2	בת	בית
של"ה		9	מחמשה	מחמש
של"ז		1	הפילוג	הפלוג
ש"מ	הצדיק	5	להוסיף המילה — שלא לפני המילה — הזמינו	
שמ"ב	פעם	אחרונה	עוזרת	עוזר
תע"ב	לאחר		הקטע הזה במקום הקטע הקיים:	

לאחר פטירתו של הרב ר' ברכיה שיק, מילא את מקומו ברבנות בנו ד"ר מאיר שיק, שהיגר לאמריקה בתוך מלחמת העולם השניה. אחריו ניהל את עניני הרבנות בטעמעשוואר הרב הגאון ר' חיים ארי' כהנא ז"ל שהי' דומ"ץ ומגיד מישרים בקהילה זו. הוא היה מצאצאי משפחת כהנא המפורסמת בסיגעט והיה מובר בצעירותו כעילוי וכראש ישיבת סעקעלהיד. בנוסף לגאונותו בתורה וגדלותו בחסידות וביראת ה' היה אהוב ונערץ בקרב הצבור החרדי בטעמעשוואר, בשל תכונותיו הנעלות, כי יומם ולילה עסק בתורה ובמצוות צדקה ובגמילות חסדים.

תע"ה	אחד	4	להוסיף המילה — אצל לפני המילה — הפרושים	
ת"פ		אחרונה	לבקרו	המילה המחוקה
תפ"א		4	מה לו לאב שהגלה את בניו.	אוי להם וכו'.
תפ"ב	ויבוא	4	לחברון	לבאר שבע
תפ"ג	יהר"מ	4	וכתוב	וכותב
תפ"ו		אחרונה	נתהפך	נהתפך
תצ"ג	הרב	אחרונה	(908)	(1908)
תצ"ח	והכהנים	3	להוסיף המילה — משל לפני המילה — מאחיו	
תצ"ט		1	להוסיף המילה — אחת לפני המילה — לדרוש	
שם	שם	שם	מנין	כמה מנינים
תק"ב		1	(918)	(1918)
שם	באור	1	(916)	(1916)
תק"ג		1	(918)	(1918)
תק"ה	במדה	9	להוסיף המילה — בשבת לפני המילה — שלא	
שם	אשר	5	להוסיף המילה — רובם לפני המילה — היו	
תק"ז	בשתים	7	(940)	(1940)
תקי"א	האור			
	החיים	אחרונה	בפניאל	בפנואל
תע"ו	כאשר	3	כשתהי'	כי אם תהי'

מילואים

(לעמוד קי"ד במקום ד"ה פעם סיפר — פעם בא)

סיפר לי מו"ח זצ"ל: כשבא הגאון רבי שמעון סופר בנו של ה"חתם סופר" זצ"ל לקראקא ומצא בה מקוואות עתיקים, שלא התאימו לדרישות ההיגיינה בימיו, ובפרט בעיר כה גדולה, עמד ותיקן מקוה משוכללת של מי־גשמים, בשיטת אביו. רבים מחסידי צאנז שהתגוררו בקראקא הקימו סערה, מהיות שבעל ה"דברי חיים" זי"ע הקפיד שהמקוואות יהיו של מי־מעין. בעקבות כך, כתב האדמו"ר מצאנז מכתב ארוך ובקשו שלא ישנה את הנהוג שם מקדמת דנא. הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל השיב לבעל "דברי חיים" בכבוד ובקיצור: "קבלתי מכתבו בענין המקוה של מי־גשמים, חותם בכבוד גדול שמעון בן שרל, הנולד ממקוה של מי־גשמים".

☆

(לעמוד קט"ז מד"ה פעם הזמינו)

כשנפטר מרן ה"חתם סופר" (כ"ה בתשרי, שנת ת"ר), רצו פרנסי קהלת פרשבורג להביא אותו לקבורה בבית־העלמין העתיק, הנמצא בחוף נהר הדנובה, בחלקה של רבני העדה המפורסמים, שכיהנו לפניו ברבנות: הגאון רבי דניאל פרוסטיץ והגאון רבי משולם טיסמניץ זי"ל. גבאי ועסקני ה"חברה קדישא" יצאו לבית־החיים לחפש מקום לקבר בין הרבנים ולא מצאו. בשל כך ערכו ישיבות ודנו עד חצות הלילה לאן להביא לקבורה את מרן ה"חתם סופר". מספרים בפרשבורג, כי למחרת בבוקר שוב יצאו הגבאים לבדוק את המקום ומצאו כבר מקום קבורה בין קברי שני הרבנים הנ"ל...

☆

באשה שנשתטתה הדין הוא, שיכול בעלה לגרשה בהיותר של מאה רבנים (אם היא מסרבת לקבל גט) ולשאת אשה אחרת, בלא שיהיה עובר על החרם של רבנו גרשום. ה"הנדע ביהודה" (שו"ת אבן העזר סי' ג') אף מקל ופוסק שאין צורך במאה שהם רבנים דווקא, די במאה תלמידי חכמים. אומרים על כך בדרך הלצה, שבימינו אלה, אין זו קולא אלא חומרא, שכן קל יותר לאסוף מאה רבנים מלאסוף מאה תלמידי חכמים...

☆

מספרים: הרב הגאון רבי מרדכי בענעט זצ"ל נפטר באופן פתאומי בהיותו במרחץ בקארלסבאד והוא נקבר בעיירה ליכטענשטאט הסמוכה. אולם, לאחר תשעה חודשים התיר מרן ה"חתם סופר" זצ"ל (כנזכר בספר שו"ת שלו) להעביר את עצמותיו לניקלשבורג. שכן אנשי קהלתו רצו מאד שיקבר שם. ואמר מרן ה"חתם סופר" זי"ע, שלכן היה מוכרח הצדיק לבוא לידי כך, לפי שהיה בצעירותו חתן עם נערה אחת בקארלסבאד, ביטל את השידוך ובייש בתולת ישראל...

☆

רבי לייבלה איגר, בנו של הגאון רבי שלמה איגר ונכדו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, עזב כידוע את עיר מולדתו פוזן והלך לפולין כדי לדבוק באדמו"ר הצדיק רבי מנחם מנדל מקוצק זי"ע. הדבר כאב ביותר לרבי שלמה איגר, שלא השלים עם החסידים ועם החסידות. ביום פטירתו של רבי שלמה איגר, מסרו לרבי לייבלה בנו, כי בצוואת אביו יש סעיף מיוחד הקובע שהבן יאמר אחריו "קדיש", רק בתנאי שלא יאמר כמנהג החסידים "ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה".

בסתימת הגולל, כאשר רבי לייבלה איגר ניגש להגיד "קדיש", הטו הכל אחוניהם ושמעו שהוא אומר בכל זאת "ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה". הביעו בפניו תמיהה גדולה, הרי הדבר הוא בניגוד לצוואת אביו. הסביר רבי לייבלה: — אבא כתב את הצוואה בעולם הזה, אבל עכשיו, שאבא הוא בעולם האמת, גם הוא יודע שהצדק הוא עם החסידים ונוסח ה"קדיש" שלהם הוא הנכון...

☆